

Универзитет у Новом Саду
Природно-математички факултет
Департман за географију, туризам и
хотелијерство

мр Миладин Калинић

**ЕДУКАЦИОНИ ТУРИЗАМ У ГРАВИТАЦИОНОЈ
ЗОНИ НОВОГ САДА, СТАЊЕ И МОГУЋНОСТИ
РАЗВОЈА**

- докторска дисертација -

Нови Сад, 2011.

ПРЕДГОВОР

Упустити се у обраду теме која се односи на едукациони туризам у гравитационој зони Новог Сада је чини се осетљив и тежак подухват. Да је ова тема рађена до почетка деведесетих година прошлог века, свакако да бих наилазио на много мање проблема, јер је тада путовање и извесно задржавање у једном универзитетском центру, као што је Нови Сад, за потребе образовања, нарочито студентске популације, па чак донекле и средњошколске, било масовније и разноврсније. Из тих некадашњих околности произишавали су проблеми који су захтевали сложена, диференцирана решења, од којих је већи део, у правом смислу, имао туристички карактер.

У то време, наикадашња СФРЈ била је један од наистакнутијих лидера Покрета несврстаних у оквиру кога су биле претежно „земље у развоју“, чији је систем школства, нарочито универзитетског образовања, заостајао за системом у нашој земљи. Тих година на Новосадском универзитету се готово на сваком кораку примећивало присуство страних студената. Добро прихваћени, они су поред обавеза на Универзитету, учествовали у готово свим облицима културних збивања, рекреације и забаве на које су долазили и наши студенти. Инструменти маркентишког прилаза овим студентима су били другачији, боље рећи, оскуднији од данашњих, али су они у знатној мери били надокнађивани политичком позицијом наше земље у свету.

Актуелно, садашње стање едукационог туризма у гравитационој зони Новог Сада заснива се на другачијим видовима боравка страних студената. Ређи су случајеви студирања у континуитету, од почетка до краја студија. Чешћи су случајеви боравка који потичу из жеље за похађањем једногодишњих предавања, краћих, сажетих курсева, семинара, мастер студија и сл. Боравак је омогућен већом проходношћу студената, због масовнијег укључивања универзитета у Европи и ваневропским земљама у принципе студирања на основу Болоњске декларације. Отуда се факултети Новосадског универзитета који на проблем мобилности студената заузимају елестичнији став, факултети боље опремљени наставном и научном технологијом, као и они који омогућавају јефтиније студирање од факултета истих или сличних струка ван Србије, успешније укључују у користи едукационог туризма.

Новосадски универзитет није достигао могући ниво отворености и привлачности према странцима. У раду се настојало указати на постигнуте резултате, тенденцију и правце кретања у том пољу. Живи се у времену врло брзих промена, тако да оно што је у једном тренутку актуелно, за врло кратко време, може бити превазиђено, или чак игнорисано.

Одабирање ове теме је резултат мог реалативно дугог интересовања за туризам, како у теорији тако и у пракси. Осим тога, моја улога председника Креативног клуба „Едуко“, који се поред осталог бави и едукацијом школске омладине из дијаспоре, пре свега у настојању да се упознају са историјским и културним аспектом наше земље и то у Сремским Карловцима, месту које је постало симбол српске историје и културе, и које садржи низ културно-историјских вредности на основу којих се пред ученицима може реализовати принцип очигледности, утицала је на мене да се упустим у обраду теме едукационог туризма гравитационе сфере Новог Сада.

Захвалност дугујем ментору, проф. др Анђелији Ивков Цигурски, која ме је корисним саветима усмеравала током истраживања и која је имала велико поверење у мене и мој рад током израде докторске дисертације.

Велику захвалност на конструктивним сугестијама, предлозима и мишљењима желим да упутим проф. др Лазару Лазићу, проф др Добрици Јовичићу, проф. др Владимиру Стојановићу, проф. др Милки Бубало-Живковић. Такође, захвалност дугујем и проф.др Јовану Ромелићу, мом ментору за магистарски рад, који ме је кроз заједнички рад и објављивање радова уводио све темељније у ову област и подучавао ме научном приступу.

Посебну захвалност дугујем академику проф. др Олги Хацић која је на мене пресудно утицала у избору теме, и чији су радови о културном и едукационом туризму знатно олакшали залажење у проблем и предмет истраживања и утврђивања граница едукационог туризма према другим сличним видовима туризма.

Захваљујем и свим колегама и сарадницима са Новосадског универзитета, као и колегама из других институција, који су одвојили своје време, да кроз разговор, односно интервју, пренесу своја сазнања и искуства, која су ми помогла да што квалитетније обрадим ову тему.

Такође, захваљујем се својој породици сину, супрузи и мајци који су ми помагали и подржавали ме у мојим настојањима и тако дали свој велики допринос да истрајем у изради овог рада, као и пријатељима који су имали добронамеран став према мојим напорима да завршим докторску дисертацију.

Миладин Калинић

САДРЖАЈ

УВОД.....	1
ПРЕДМЕТ, ЦИЉ, ХИПОТЕЗА И МЕТОДЕ ИСТРАЖИВАЊА	3
ПРЕДМЕТ ИСТРАЖИВАЊА.....	3
ЦИЉ ИСТРАЖИВАЊА.....	3
ХИПОТЕЗА ИСТРАЖИВАЊА	4
МЕТОДОЛОГИЈА ИСТРАЖИВАЊА	5
ПОЈАМ, ИСТОРИЈСКИ РАЗВОЈ И ОБЛИЦИ ПОЈАВЉИВАЊА ЕДУКАЦИОНОГ ТУРИЗМА.....	6
МЕСТО УЧЕСНИКА ЕДУКАЦИОНОГ ТУРИЗМА У ТИПОЛОГИЈИ ТУРИСТА	10
САВРЕМЕНО СТАЊЕ ЕДУКАЦИОНОГ ТУРИЗМА НА НЕКИМ УНИВЕРЗИТЕТИМА У СВЕТУ.....	11
СТРАНИ СТУДЕНТИ НА УНИВЕРЗИТЕТИМА У СЈЕДИЊЕНИМ АМЕРИЧКИМ ДРЖАВАМА.....	11
ОСЦИЛАЦИЈЕ У БРОЈУ ПРИЈАВЉЕНИХ СТРАНИХ СТУДЕНТАТА НА АМЕРИЧКЕ УНИВЕРЗИТЕТЕ	13
<i>УПИС НА ФАКУЛТЕТ У САД УЗ ПОСРЕДОВАЊЕ АГЕНЦИЈА – CARAVAN TRAVEL И STUDY GROUP</i>	<i>17</i>
<i>КУРС ЕНГЛЕСКОГ ЈЕЗИКА ПРЕ ЗАПОЧИЊАЊА СТУДИЈА (ENGLISH TRANSITION PROGRAM)</i>	<i>18</i>
<i>ПРИМЕРИ ИЗЈАВА НЕКИХ СТУДЕНАТА ИЗ СРБИЈЕ КОЈИ СТУДИРАЈУ НА УНИВЕРЗИТЕТИМА У САД-У</i>	<i>19</i>
СТРАНИ СТУДЕНТИ НА УНИВЕРЗИТЕТИМА У НЕМАЧКОЈ	19
<i>СТУДИРАЊЕ У НЕМАЧКОЈ.....</i>	<i>21</i>
СТРАНИ СТУДЕНТИ НА УНИВЕРЗИТЕТИМА У ИТАЛИЈИ.....	22
СТАТУС СТРАНИХ СТУДЕНАТА У АУСТРИЈИ.....	25
СТУДИРАЊЕ СТУДЕНАТА ИЗ СРБИЈЕ НА ДРЖАВНИМ МАРОКАНСКИМ ИНСТИТУЦИЈАМА	25
СТРАНИ СТУДЕНТИ У УНИВЕРЗИТЕТСКИМ ЦЕНТРИМА У СРБИЈИ.....	29
СИТУАЦИОНА АНАЛИЗА СТАЊА ТУРИЗМА НОВОГ САДА И ЊЕГОВЕ ГРАВИТАЦИОНЕ СФЕРЕ	33
ДОСАДАШЊА ИСТРАЖИВАЊА ГРАВИТАЦИОНЕ ЗОНЕ НОВОГ САДА.....	33

АТРАКТИВНА ОСНОВА ЕДУКАЦИОНОГ И ТУРИЗМА УОПШТЕ	36
<i>ТУРИСТИЧКО-ГЕОГРАФСКИ ПОЛОЖАЈ</i>	<i>36</i>
<i>ПРИРОДНЕ ТУРИСТИЧКЕ ВРЕДНОСТИ НОВОГ САДА И ОКОЛИНЕ</i>	<i>39</i>
<i>КУЛТУРНА ДОБРА У ФУНКЦИЈИ ЕДУКАЦИОНОГ ТУРИЗМА</i>	<i>43</i>
<i>КУЛТУРНО-ИСТОРИЈСКИ ОБЈЕКТИ У ГРАДСКОМ ЈЕЗГРУ НОВОГ САДА</i>	<i>44</i>
<i>СТАРО ГРАДСКО ЈЕЗГРО СРЕМСКИХ КАРЛОВАЦА</i>	<i>50</i>
<i>КУЛТУРНИ ЖИВОТ У НОВОМ САДУ</i>	<i>58</i>
<i>УСТАНОВЕ КУЛТУРЕ</i>	<i>59</i>
САСТАВ НОВОСАДСКОГ УНИВЕРЗИТЕТА КАО СЕДИШТА	
ЕДУКАЦИОНОГ ТУРИЗМА	61
МАТЕРИЈАЛНА ОСНОВА ЕДУКАЦИОНОГ ТУРИЗМА	63
<i>СМЕШТАЈНО-РЕСТОРАТЕРСКИ КАПАЦИТЕТИ КАО ОСНОВА РАЗВОЈА</i>	
<i>ЕДУКАЦИОНОГ ТУРИЗМА</i>	<i>63</i>
<i>ОСТВАРИВАЊЕ ОПШТЕГ ИНТЕРЕСА КРОЗ ПРОГРАМЕ СТУДЕНТСКИХ</i>	
<i>УДРУЖЕЊА И ОРГАНИЗАЦИЈА</i>	<i>66</i>
<i>СТУДЕНТСКИ ЦЕНТАР У НОВОМ САДУ</i>	<i>67</i>
<i>ИСХРАНА – РЕСТОРАТЕРСКИ СЕКТОР</i>	<i>72</i>
<i>СТУДЕНТСКЕ КАРТИЦЕ</i>	<i>73</i>
<i>КОМЕРЦИЈАЛНИ СЕКТОР</i>	<i>73</i>
<i>ОРГАНИЗАЦИЈА „ СТУДЕНТ“</i>	<i>74</i>
<i>ЗАВОД ЗА ЗДРАВСТВЕНУ ЗАШТИТУ СТУДЕНАТА У НОВОМ САДУ</i>	<i>74</i>
<i>ХОТЕЛИ</i>	<i>75</i>
<i>РЕКРЕАЦИЈА КАО КОМПЛЕМЕНТАРНИ ФАКТОР ЕДУКАЦИОНОГ ТУРИЗМА ..</i>	<i>79</i>
<i>УСТАНОВА СТУДЕНТСКИ КУЛТУРНИ ЦЕНТАР НОВИ САД</i>	<i>81</i>
ТУРИСТИЧКИ ПРОМЕТ	82
<i>ОСНОВНЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ ТУРИСТИЧКОГ ПРОМЕТА У ЕВРОПИ И</i>	
<i>РЕГИОНУ</i>	<i>83</i>
<i>ОСНОВНЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ ТУРИСТИЧКОГ ПРОМЕТА У СРБИЈИ</i>	<i>83</i>
<i>ОСНОВНЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ ТУРИСТИЧКОГ ПРОМЕТА У АП ВОЈВОДИНИ ..</i>	<i>86</i>
<i>ОСНОВНЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ ТУРИСТИЧКОГ ПРОМЕТА У НОВОМ САДУ</i>	<i>88</i>
<i>ОСНОВНЕ КАРАКТЕРИТИКЕ ТУРИСТИЧКОГ ПРОМЕТА СРЕМСКИХ</i>	
<i>КАРЛОВАЦА</i>	<i>95</i>
СТАЊЕ ЕДУКАЦИОНОГ ТУРИЗМА У ГРАВИТАЦИОНОЈ ЗОНИ	
НОВОГ САДА	105
ЕДУКАЦИОНИ ТУРИЗАМ НАМЕЊЕН ШКОЛСКОЈ И СТУДЕНТСКОЈ	
ПОПУЛАЦИЈИ.....	105
<i>БОЛОЊСКИ ПРОЦЕС И МОБИЛНОСТ СТУДЕНАТА</i>	<i>108</i>
<i>БОЛОЊСКИ ПРОЦЕС (НА ПРИМЕРУ МАЊИХ ЗЕМАЉА ЕУ – СЛОВЕНИЈЕ И</i>	
<i>ЛЕТОНИЈЕ)</i>	<i>111</i>
<i>СТУДЕНТСКЕ И НЕСТУДЕНТСКЕ ИСТРАЖИВАЧКО-ЕДУКАЦИОНЕ</i>	
<i>ОРГАНИЗАЦИЈЕ И ЊИХОВ ДОПРИНОС ЕДУКАЦИОНОМ ТУРИЗМУ</i>	<i>112</i>
<i>ВОЈВОЂАНСКА ЗЕЛЕНА ИНИЦИЈАТИВА</i>	<i>112</i>
<i>ПОКРЕТ ГОРАНА И ВОЛОНЕРСКИ ЦЕНТАР ВОЈВОДИНЕ</i>	<i>113</i>
<i>ДРУШТВО ЗА ЗАШТИТУ И ПРОУЧАВАЊЕ ПТИЦА</i>	<i>114</i>
<i>ЗЕЛЕНА МРЕЖА ВОЈВОДИНЕ</i>	<i>114</i>

<i>ДРУШТВО МЛАДИХ ИСТРАЖИВАЧА ДЕПАРТМАНА ЗА ГЕОГРАФИЈУ, ТУРИЗАМ И ХОТЕЛИЈЕРСТВО „БРАНИСЛАВ БУКУРОВ”</i>	115
<i>ЕГЕА –ЕВРОПСКА ГЕОГРАФСКА АСОЦИЈАЦИЈА</i>	116
<i>НАУЧНО ИСТРАЖИВАЧКО ДРУШТВО СТУДЕНАТА „ЈОСИФ ПАНЧИЋ”</i>	116
<i>АКАДЕМСКО ДРУШТВО ЗА ПРОУЧАВАЊЕ И ЗАШТИТУ ПРИРОДЕ – НОВИ САД</i>	116
<i>ДРУШТВО „ПИТКЕ ВОДЕ”</i>	117
<i>УДРУЖЕЊЕ ГРАЂАНА „ИНЖИЊЕРИ ЗАШТИТЕ ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ”</i>	117
<i>УДРУЖЕЊЕ ЕКО НОВИНАРА „ЕКО ВЕСТ”</i>	117
<i>ПОКРЕТ ЗА ЗАШТИТУ ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ „ФОРМА ЉУБАВИ”</i>	117
<i>ПРВО УДРУЖЕЊЕ ЗА ЕКОЛОГИЈУ И ЗАШТИТУ ОД ДЕЈСТВА ВЕТРА „ЕСОFIRE“</i>	118
<i>НОВОСАДСКО ЕКОЛОШКИ ЦЕНТАР – НЕЦ</i>	118
<i>УДРУЖЕЊЕ ЗА ЗАШТИТУ ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ „ПАНОНИЈА АСОЦИЈАЦИЈА”</i>	118
<i>„ВРЕЛО” – ДРУШТВО ЗА ЗДРАВУ ИСХРАНУ И ЗАШТИТУ ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ</i>	119
<i>ИСТРАЖИВАЧКО ЕДУКАТИВНИ ТЕРЕН „ТИСА 2007”</i>	119
<i>ОМЛАДИНСКИ ТУРИЗАМ – PUYULE GROUP</i>	120
<i>ЛЕТЊА ШКОЛА „МОСТОВИ МЕДИЈСКОГ ОБАЗОВАЊА”</i>	120
<i>ОРГАНИЗАЦИЈА „БЕСТ“ НОВИ САД И ЊЕНА САРАДЊА СА СТРАНИМ СТУДЕНТИМА</i>	121
<i>АКТИВНОСТ УСТАНОВА КОЈЕ СЕ БАВЕ ОРГАНИЗОВАЊЕМ ЕДУКАЦИОНИХ СКУПОВА</i>	122
МЕЂУНАРОДНА САРАДЊА И НАУЧНО-ИСТРАЖИВАЧКИ ПРОЈЕКТИ НА НОВОСАДСКОМ УНИВЕРЗИТЕТУ	124
<i>ЧЛАНСТВО У МЕЂУНАРОДНИМ ОРГАНИЗАЦИЈАМА</i>	125
<i>ПАРТНЕРСКЕ ИНСТИТУЦИЈЕ</i>	125
<i>ЦЕНТРАЛНА БИБЛИОТЕКА УНИВЕРЗИТА И ИНФО-ЦЕНТАР О ЕВРОПСКОЈ УНИЈИ</i>	126
<i>UNESCO КАТЕДРА ЗА СТУДИЈЕ ПРЕДУЗЕТНИШТВА (UCES)</i>	127
<i>АСОЦИЈАЦИЈА ЦЕНТАРА ЗА ИНТЕРДИСЦИПЛИНАРНЕ И МУЛТИДИСЦИПЛИНАРНЕ СТУДИЈЕ И ИСТРАЖИВАЊА – ACIMSI</i>	128
<i>УЛОГА УНИВЕРЗИТЕТА У КРЕИРАЊУ ЕУ СТРАТЕГИЈЕ ЗА ДУНАВСКИ РЕГИОН</i>	128
<i>СТРУКТУРА И ФУНКЦИЈА АЕГЕЕ-НОВИ САД</i>	129
<i>ДОСАДАШЊЕ АКТИВНОСТИ АЕГЕЕ-НОВИ САД</i>	131
<i>УНИВЕРЗИТЕТ У НОВОМ САДУ – У ПРОГРАМУ СТАБИЛНОСТИ (CAMPUS EUROPAE; EUROPEAN UNIVERSITY FOUNDATION)</i>	135
<i>EDUCATION AND CULTURE DG ERASMUS MUNDUS</i>	138
<i>SEERUS – ПРОГРАМ РАЗМЕНЕ СТУДЕНАТА И НАСТАВНОГ ОСОБЉА</i>	139
<i>ЦЕНТАР ЗА КООРДИНАЦИЈУ НАЦИОНАЛНЕ МРЕЖЕ ИСТРАЖИВАЧА</i>	140
<i>РАЗВОЈ РАЧУНАРСКИХ МЕТОДА У НАСТАВИ МАТЕМАТИКЕ И ПРИРОДНИХ НАУКА КАО СУСЕДСКИ ПРОГРАМ СРБИЈА-МАЂАРСКА</i>	146
<i>МЕЂУДРЖАВНИ ДОГОВОР СРБИЈЕ И ЛИБИЈЕ О САРАДЊИ У ОБЛАСТИ ОБРАЗОВАЊА</i>	148
<i>АКТИВНОСТ ЦЕНТРА ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК КАО СТРАНИ У КОНТЕКСТУ ЕДУКАЦИОНОГ ТУРИЗМА</i>	149
<i>МЕЂУНАРОДНА ЛЕТЊА ШКОЛА ФИЛОЗОФСКОГ ФАКУЛТЕТА</i>	150

<i>МЕЂУНАРОДНА ЛЕТЊА ШКОЛА ЕВРОПСКИХ СТУДИЈА</i>	153
<i>БОРАВАК СТРАНИХ СТУДЕНАТА НА ЕДУКАЦИОНИМ СКУПОВИМА У НОВОМ САДУ</i>	155
<i>ИСКУСТВА НОВОСАДСКИХ СТУДЕНАТА И СТРАНИХ СТУДЕНАТА НА ПРОГРАМИМА РАЗМЕНЕ НА УНС-У</i>	156
АНАЛИЗА ИСТРАЖИВАЊА ПОДАТАКА О БРОЈУ И СТРУКТУРИ СТРАНИХ СТУДЕНАТА НА УНИВЕРЗИТЕТУ У НОВОМ САДУ У ПЕРИОДУ ОД 1981-2010. ГОДИНЕ	158
БРОЈ И СТРУКТУРА СТРАНИХ СТУДЕНАТА КОЈИ СУ ЗАВРШИЛИ ОДРЕЂЕНИ НИВО СТУДИЈА НА УНИВЕРЗИТЕТУ У НОВОМ САДУ У ПЕРИОДУ 1981 – 2010. ГОДИНЕ	158
БРОЈ И СТРУКТУРА СТРАНИХ СТУДЕНАТА КОЈИ СУ ЗАВРШИЛИ ОДРЕЂЕНИ НИВО СТУДИЈА ПО ФАКУЛТЕТИМА УНС-А У ПЕРИОДУ 1981-2010. ГОДИНЕ	162
БРОЈ И СТРУКТУРА СТРАНИХ СТУДЕНАТА КОЈИ СУ ЗАВРШИЛИ ОДРЕЂЕНИ НИВО СТУДИЈА ПО ЗЕМЉАМА ИЗ КОЈИХ ДОЛАЗЕ У ПЕРИОДУ 1981 – 2010. ГОДИНЕ	165
БРОЈ И СТРУКТУРА СТРАНИХ СТУДЕНАТА КОЈИ СУ ЗАВРШИЛИ ОДРЕЂЕНИ НИВО СТУДИЈА НА МЕДИЦИНСКОМ ФАКУЛТЕТУ У ПЕРИОДУ 1981-2010. ГОДИНЕ	167
ОДНОС БРОЈА СТРАНИХ СТУДЕНАТА И УКУПНОГ БРОЈА СТУДЕНАТА КОЈИ СУ ЗАВРШИЛИ ОДРЕЂЕНИ НИВО СТУДИЈА НА УНС-у У ШКОЛСКИМ ГОДИНАМА 2005/06-2009/10	169
БРОЈ И СТРУКТУРА СТРАНИХ СТУДЕНАТА КОЈИ СУ УПИСАЛИ ПРВУ ГОДИНУ ОДРЕЂЕНОГ НИВОА СТУДИЈА НА УНС-У У ШКОЛСКОЈ 2010/2011. ГОДИНИ	170
БРОЈ И СТРУКТУРА СТУДЕНАТА НА РАЗМЕНИ (МОБИЛНОСТ)	175
НА УНС-у У ПЕРИОДУ ОД 2005/06-2010/11. ГОДИНЕ	175
АНАЛИЗА ОЦЕНЕ КОНКУРЕНТНОСТИ УНИВЕРЗИТЕТА У НОВОМ САДУ ОД СТРАНЕ СТРАНИХ СТУДЕНАТА, КОЈИ СТУДИРАЈУ ИЛИ СУ НА РАЗМЕНИ НА ФАКУЛТЕТИМА УНС-А, А НА ОСНОВУ ПРИМЕНЕ АНКЕТНОГ ИСТРАЖИВАЊА	186
АНАЛИЗА ОСНОВНИХ ПОКАЗАТЕЉА (СТРУКТУРА ИСПИТАНИКА)	186
АНАЛИЗА ЕЛЕМЕНАТА ПРИ ПРОЦЕСУ ОДЛУЧИВАЊА (МОТИВАЦИЈА) СТУДЕНАТА ЗА ДОЛАЗАК НА СТУДИЈЕ НА УНС	189

АНАЛИЗА ОЦЕНЕ ИСПИТАНИКА О ОРГАНИЗАЦИЈИ НАСТАВЕ, ТЕХНИЧКОЈ ОПРЕМЉЕНОСТИ И КВАЛИТЕТУ СТУДИЈСКИХ ОБРАЗОВНИХ ПРОГРАМА НА УНС-У	190
АНАЛИЗА ОЦЕНЕ ИСПИТАНИКА О КВАЛИТЕТУ СМЕШТАЈА, ИСХРАНЕ, ПРЕВОЗА И УОПШТЕ БОРАВКА У НОВОМ САДУ	191
АНАЛИЗА ОЦЕНЕ ИСПИТАНИКА О ОДНОСУ КОЛЕГА ДОМАЊИХ СТУДЕНАТА И ЛОКАЛНЕ ПОПУЛАЦИЈЕ ПРЕМА СТРАНИМ СТУДЕНТИМА.....	194
АНАЛИЗА НАВЕДЕНИХ ПОЗИТИВНИХ И НЕГАТИВНИХ ИСКУСТАВА ИСПИТАНИКА СТЕЧЕНИХ У ТОКУ СТУДИЈА И ЊИХОВИХ ПРЕДЛОГА ЗА ПОБОЉШАЊЕ КВАЛИТЕТА СТУДИРАЊА У НОВОМ САДУ	195
ПОДУНАВСКИ ДЕО ФРУШКЕ ГОРЕ И СРЕМСКИ КАРЛОВЦИ КАО ДЕСТИНАЦИЈЕ ЕДУКАЦИОНОГ ТУРИЗМА	200
ПОДУНАВСКИ ДЕО ФРУШКЕ ГОРЕ КАО ЦЕНТАР ОЧИГЛЕДНЕ НАСТАВЕ.	201
<i>МОГУЋИ ОБЛИЦИ ЕДУКАТИВНИХ ПУТОВАЊА.....</i>	<i>204</i>
ЛЕТЊИ ОБРАЗОВНИ КАМП СРЕМСКИ КАРЛОВЦИ.....	211
<i>ЛЕТЊА ШКОЛА СРПСКОГ ЈЕЗИКА, ОБИЧАЈА И КУЛТУРЕ</i>	<i>211</i>
<i>АНАЛИЗА РЕЗУЛТАТА ИСТРАЖИВАЊА О МИШЉЕЊУ И СТАВОВИМА ПОЛАЗНИКА ЛЕТЊЕ ШКОЛЕ СРПСКОГ ЈЕЗИКА, ОБИЧАЈА И КУЛТУРЕ, О ЕДУКАЦИЈИ И БОРАВКУ У ЛЕТЊОЈ ШКОЛИ У СРЕМСКИМ КАРЛОВЦИМА,..</i>	<i>219</i>
<i>У ПЕРИОДУ 2008-2010. ГОДИНЕ</i>	<i>219</i>
<i>АНАЛИЗА ОСНОВНИХ ПОДАТАКА И УЗОРАКА ИСПИТАНИКА</i>	<i>220</i>
<i>АНАЛИЗА РЕЗУЛТАТА ОДГОВОРА ИСПИТАНИКА.....</i>	<i>222</i>
<i>О МОТИВУ ДОЛАСКА У ЛЕТЊУ ШКОЛУ.....</i>	<i>222</i>
<i>АНАЛИЗА ОЦЕНЕ ИСПИТАНИКА О РАДУ ЛЕТЊЕ ШКОЛЕ</i>	<i>224</i>
<i>АНАЛИЗА ОЦЕНЕ ИСПИТАНИКА О БОРАВКУ НА ДЕСТИНАЦИЈИ И ИЗЛЕТИМА НА КОЈЕ СУ ИШЛИ.....</i>	<i>226</i>
<i>АНАЛИЗА РЕЗУЛТАТА МИШЉЕЊА ИСПИТАНИКА О ИНТЕРЕСОВАЊИМА И ПРЕДЛОЗИМА ЗА ПОБОЉШАЊЕ РАДА ЛЕТЊЕ ШКОЛЕ</i>	<i>228</i>
<i>АНАЛИЗА ОДГОВОРА ИСПИТАНИКА О СВОЈИМ УТИСЦИМА ИЗ ЛЕТЊЕ ШКОЛЕ</i>	<i>231</i>
ЕДУКАЦИОНИ ТУРИЗАМ КОЈИ УКЉУЧУЈУ РАЗНЕ УЗРАСТЕ У ОРГАНИЗАЦИЈИ ДРУГИХ КУЛТУРНО-ОБРАЗОВНИХ УСТАНОВА	233
МОГУЋНОСТИ РАЗВОЈА ЕДУКАЦИОНОГ ТУРИЗМА НА ОСНОВУ ПОГОДНИХ, НЕИСКОРИШЋЕНИХ ТУРИСТИЧКИХ РЕСУРСА И ПЛАНОВА	235
ОРГАНИЗАЦИЈА ШКОЛСКИХ ЕКСКУРЗИЈА У ГРАВИТАЦИОНОЈ ЗОНИ НОВОГ САДА	238

<i>ТУРИСТИЧКА АНИМАЦИЈА У ФУНКЦИЈИ ЕДУКАЦИОНОГ ТУРИЗМА</i>	241
<i>РЕЗУЛТАТИ АНКЕТНОГ ИСТРАЖИВАЊА-МИШЉЕЊЕ И СТАВОВИ ПОСЕТИЛАЦА МУЗЕЈА И ГАЛЕРИЈА</i>	243
ПРЕГЛЕД ИНТЕРНИХ РЕСУРСА И ЕКСТЕРНИХ УТИЦАЈА	261
ПЕРСПЕКТИВЕ РАЗВОЈА ЕДУКАЦИОНОГ ТУРИЗМА	268
АНАЛИЗА ПОСТАВЉЕНИХ ХИПОТЕЗА ИСТРАЖИВАЊА	278
ЗАКЉУЧАК	281
ЛИТЕРАТУРА И ИЗВОРИ	287
ПРИЛОЗИ	298
СПИСАК КАРТИ, ТАБЕЛА, ГРАФИКОНА И СЛИКА	317
БИОГРАФИЈА	326

УВОД

Нацрт научне замисли започиње формулацијом проблема истраживања. Његовим одређењем, успоставља се веза између научно-теоријског фонда и конкретног пројекта истраживања. Он садржи пресек између већ постојећих теорија и значајних истраживања из области проблема који се жели истражити.

Да би проблем истраживања остварио своју првенствену функцију везе с научним фондом и оријентације према предмету истраживања, потребно је поштовати структуру основних садржаја:

- формулација проблема започиње **дефинисањем значаја** проблематике која се испитује;
- пресек **основних теорија** и резултата истраживања;
- из постојећих теорија истраживања изводе се хипотетички ставови о проблемима на које се истраживање односи (Михаиловић, 1999).

Проблем је шири од предмета истраживања, како по обиму тако и по значају, јер се њиме успоставља веза предмета истраживања и тоталитетом друштвених појава и науке, чиме се спречава парцијалност и изолованост истраживања.

У мноштву дефиниција едукационог туризма, изабрана је она која је истовремено компетентна и једноставна и према којој „едукациони туризам обухвата све оне посете дестинацијама ван места боравка туриста које су примарно мотивисане жељом за едукацијом” (Хацић и други, 2005, 44).

Тиме што „едукација“ значи „образовање”, а образовање подразумева наменски, контролисани, организовани чин, онда и сам едукациони туризам је појава и процес која је у вези у са образовањем, односно образовање се налази у самој основи едукационог туризма и чини главни део његове специфичности. У вези са поменутиим констатацијама и сам едукациони туризам је највећим делом контролисани, организовани чин, и то у већој мери него други видови селективних облика туризма. Чини се да је у истој мери контролисан, чак можда и више, него, на пример екотуризам, који сам по себи изнуђује велики значај деловању организационих фактора.

Едукативна туристичка кретања у Новом Саду и непосредној околини, а посебно на подунавском делу Фрушке горе, изнуђују дивергентни прилаз истраживању. Иако је овде предмет интересовања простор који припада новосадско-фрушкогорској туристичкој регији, његова субрегионална позиција захтева испитивање изражености атрактивне ресурсне и рецептивне основе едукационог туризма. Осим тога, потребно је образложити стварно искоришћавање могућности овог облика туризма.

Са аспекта туристичких потреба, на овом простору многи туристи нису примарно мотивисани потребом за учешћем у едукационом туризму, али ипак учествују у њему. С друге стране, постоје туристи којима је циљ свесна или несвесна жеља за едукацијом, мотивисана спољним или унутрашњим факторима и који у овај простор долазе претежно организовано, било као полазници школа, курсева, ученичких екскурзија, или породично и групно у виду излетничких кретања која неретко нису јасно и прецизно артикулисана културним потребама.

Развоју едукационог туризма у свету се придаје све већи значај. Пре свега, постоји све веће интересовање и одговарајућих структура Европске уније за развој градског туризма, што указује на то да управо ова врста туризма омогућава развој културе и очување културних вредности, као и свекупни економски развој градова. Културна понуда

градова је битна компонента, како туристичког производа градског туризма, тако и имица дестинације.

Поред **културних установа**, значајан допринос развоју едукационог туризма, као једне од форми културног туризма, имају и **образовне установе**, а посебно **универзитети**. За едукациони туризам у свету влада све веће интересовање. Многе земље као што су САД, земље Западне Европе и Аустралије остварују значајне приходе од едукационих туриста, посебно од студената на редовном школовању у иностранству и студената који учествују у раду разних семинара (Хацић, 2008).

Србија има развијену мрежу универзитета и квалитетан наставно-научни кадар, што је један од важних предуслова за развој едукационог туризма. Пре свега у времену до почетка деведесетих година 20. века, али и током деведесетих година, дакле у периоду политичке и економске стабилности у нашој земљи су се школовали бројни страни студенти, посебно из земаља у развоју са којима смо одржавали добре политичке односе.

Многи факултети су остварили значајне приходе од ових студената, побољшали своје просторне капацитете и опремљеност, како лабораторијским средствима, тако и литературом. Слична ситуација је била карактеристична и за Универзитет у Новом Саду, свакако не у оној мери као што је било својствено Универзитету у Београду. Ипак је прилив страних студената био много значајнији него у данашње време.

Страни студенти су током школовања упознали нашу земљу, стекли о њој позитивно мишљење и након завршетка студија одлазили у своје земље у којима су потом заузимали и значајне позиције, како у домену политике, тако и у домену бизниса.

Познавање српског језика им је омогућило одржавање добрих контаката са политичким и привредним структурама наше земље и они су били у могућности да значајно допринесе побољшању међусобне сарадње.

У новонасталим политичким и економским околностима интерес страних студената за студије у нашој земљи се повећава, а релативно ниски трошкови живота и студирања у односу на земље из окружења могу представљати одређену упоредну вредност за развој едукационог туризма у нашој земљи.

Туристички производи едукационог туризма би могли бити посебно занимљиви за **младе припаднике наше дијаспоре**, а могућности за формирање ових производа су веома разноврсне. Оне могу укључивати вишенедељни боравак у хотелима за младе, уз похађања наставе из српског језика и националне историје и обилазак значајних културних добара. Универзитет у Новом Саду, а посебно Филозофски факултет-Центар за српски језик, као и установе „Азбукум“ и Креативни клуб „Едуко“, у овом домену имају позитивна искуства. Размена студената Универзитета у Новом Саду и Универзитета у Чикагу дала је добре резултате, и **припадници наше дијаспоре су показали велико интересовање за учење нашег језика и културе**.

Ово су само неких од позитивних резултата у напорима да се овај вид туризма ревитализује и достигне поменути претходни ниво. Пошто су сада околности другачије, за разлику од некадашњег стања, отворено се говори о боравку страних туриста као подврсти културног туризма, означеног као едукациони. Сада се размишља у том правцу да се студентима и другим учесницима едукационог туризма пружи интегрални производ који одговара њиховим потребама, не само у смислу економичнијег и рационалнијег, јефтинијег образовања, већ и другим аспектима потреба које показује ова врста посетилаца чији боравак карактерише у просеку дуже задржавање у односу на припаднике других облика туристичких кретања.

ПРЕДМЕТ, ЦИЉ, ХИПОТЕЗА И МЕТОДЕ ИСТРАЖИВАЊА

Из уводно формулисаног проблема истраживања изводи се предмет истраживања. Предмет је централни и преломни део овог рада. Њиме се конкретизује оно што ће се стварно истраживати и разграничава се од других појавама истраживачке области.

ПРЕДМЕТ ИСТРАЖИВАЊА

Предмет истраживања је прелиминарно одређен насловом рада. Наслов садржи све потребне чиниоце неопходне за дефинисање предмета. Потпуно дефинисање предмета истраживања захтева:

- теоријско одређење предмета истраживања и
- операционално одређење предмета истраживања (Михаиловић, 1999).

Теоријским одређењем предмета истраживања одређује се прави садржај едукационог туризма на дефинисаном простору. То је, у суштини, анализа теоријских сазнања о истраживаној појави и издвајање – научно истражених и верификованих чињеница, научно сазнатих, али недовољно проверених, оног што се искуствено опажа, али није научно обрађено и оног што се на основу научно сазнатог и опажаног може претпоставити.

Операционално одређивање предмета истраживања подразумева израду категоријалног апарата основних појмова са којима ће се у истраживању оперисати. Значи, он обухвата операционалне дефиниције које, на радном нивоу, одређују недовољно сазнате појаве.

Операционално одређење предмета истраживања ће обухватати следеће чиниоце:

- чиниоци садржаја предмета (садржај едукационог туризма, услови у којима се он јавља, форме у којима се појављује, време његове реализације, укључујући и изражану сезоналност, простора у којима се едукациони туризам у различитим видовима јавља, његови ефекти на друге појаве, актери у остваривању едукационог туризма, итд.);
- просторно одређивање предмета (Нови Сад и његова гравитациона зона);
- временско димензионирање предмета обухвата само време у току кога пратимо предмет истраживања (од времена формирања, пре свега, првих факултета Новосадског универзитета, до данашњих дана);
- дисциплинарно одређење предмета, односно одређивање његовог положаја у културном туризму који представља поткатоорију туризма првог степена, а едукациони туризам који чини поткатоорију културног туризма.

ЦИЉ ИСТРАЖИВАЊА

Циљем се одређује сврха употребе резултата, а то је увек решење едукационог туризма као друштвеног проблема.

Код циља истраживања најчешће се среће подела на:

- друштвени циљ истраживања и
- научни циљ истраживања.

Друштвени циљ истраживања едукационог туризма је обезбеђивање научних сазнања о стању едукационог туризма на основу којих се могу предузимети одређене друштвене мере у области даљег развоја овог вида туризма, или у области отклањања неправилности

у реализацији развоја едукационог туризма и његовој заштити од евентуалних деформација које га могу одвести у неправилном смеру функционисања. Ова врста циља треба да буде врло темељно и пажљиво истражена јер је позната чињеница да је скуп врло неповољних околности карактеристичних за деведесете године прошлог века, које су довеле до готово потпуног замирања овог вида туризма, нарочито на универзитетском нивоу. До почетка деведеситих година универзитетски кампус у Новом Саду је имао у правом смислу интернационални карактер. С друге стране, наступајући кризни период је потпуно изменио стање овог простора. Оно се од 2000. године мења у позитивном смеру, али врло споро и готово неприметно. Отуда се може сматрати да се реализацијом друштвеног циља истраживања може допринети предузимању акција како би се стање едукационог туризма везаног за универзитетски центар, али и друге едукационе објекте и видове организовања, постепено поправљао и добио живост која би знатније била приближена европском просеку.

Научни циљ подразумева достизање одређеног нивоа научног сазнавања едукационог туризма у гравитационој сфери Новог Сада. У овом случају настојаће се показати амбиција да буду достигнути, зависно од елемената, појава и процеса, сви нивои научног сазнања едукационог туризма, кроз: научно описивање; класификацију и типологизацију; откриће нових чињеница, веза и законитости; објашњење и научно предвиђање.

Научни циљ може бити добро реализован пре свега зато што се едукациони туризам, како искуства у свету показују, испољава у све разноврснијим и масовнијим видовима.

ХИПОТЕЗА ИСТРАЖИВАЊА

Узимајући у обзир процес развоја и уопште знатних турбуленција које је едукациони туризам доживео у нашој земљи, а такође и у новосадској гравитационој зони, може се извести основа хипотеза и неколико подхипотеза.

Едукациони туризам је недовољно развијен с обзиром на могућности и степен развоја у прошлости. Постоји низ слабости које треба превазићи у што скоријем периоду, а које у извесној мери смањују степен атрактивности Универзитета у Новом Саду на интернационалном тржишту едукационог туризма.

Темељна анализа тржишта едукационог туризма требала би да укаже на оне тржишне сегменте који би били највише заинтересовани за студирање у Новом Саду. Тржишни сегменти који су у претходном периоду били заинтересовани за студирање у Новом Саду су:

- студенти из бивших југословенских република, који су у периоду постојања заједничке државе били веома бројни на Универзитету у Новом Саду,
- припадници дијаспоре који су заинтересовани за стицање знања из области српског језика и културе,
- студенти земаља Азије и Африке који су и раније долазили у великом броју да студирају у Новом Саду,
- страни студенти који на Универзитет у Новом Саду долазе у оквиру реализације веће проходности студената који је омогућио Болоњски процес, али и уговори новосадског универзитета са другим европским и ваневропским универзитетима о размени студената.

С друге стране, новосадска гравитациона зона, односно подунавски део Фрушке горе, Сремски Карловци и околина Новог Сада, са својим природним, културним и другим елементима, представља значајну основу за развој едукационог туризма за разне узрасте, а пре свега школску и студентску популацију.

Постојећи потенцијали новосадске гравитационе зоне и уочени облици неформалног едукационог образовања у претходном периоду, указују на могуће облике едукационог туризма у тој зони :

- едукативно-образовне кампове у организацији других културно-образовних установа и организација,
- наставне екскурзије школске и предшколске популације и друге облике.

Уз претходно стечена сазнања и наведене претпоставке, проучавање изнете проблематике (кроз истраживање и анализу добијених резултата), треба да допринесе проналажењу конкретних смерница за утврђивање праваца развоја едукационог туризма у гравитационој зони Новог Сада.

МЕТОДОЛОГИЈА ИСТРАЖИВАЊА

У истраживањима од општенаучних метода користити ће се статистичка метода, метода моделовања или аксиоматска метода.

Од основних посебних метода биће коришћене: индукција – дедукција, анализа – синтеза, конкретизација – генерализација. Избор неке од ових метода у одређеној ситуацији зависи од изабране општенаучне методе. Тако ће, на пример аксиоматска метода тражити примену дедукције као посебног методског поступка.

Разумљиво је да ће током истраживања бити примењен низ метода које су карактеристичне за географска и туризмолешка истраживања – теренска истраживања, картографска метода, метода интеракције појава и процеса, итд.

У оперативно-техничком смислу, начин истраживања ће се посебно формирати, зависно од тога да ли се реализује:

- поступак прикупљања података,
- поступак обраде података и
- начин извештавања о резултатима истраживања.

Када се ради о поступку прикупљања података, основни извори ће бити: људи и њихово понашање, службени и несљужбени документи, средства масовног комуницирања, литературни извори и сл.

У поступку обраде података, биће примењени: логичка и техничка контрола података, сређивање података, пребројавање података, анализа података, табелирање и укрштање података, закључивање о подацима.

ПОЈАМ, ИСТОРИЈСКИ РАЗВОЈ И ОБЛИЦИ ПОЈАВЉИВАЊА ЕДУКАЦИОНОГ ТУРИЗМА

Термин „едукациони туризам“, као што је поменуто, има основу у изразу „едукација“ (латински *educatio*). Овај израз означава – образовање, обучавање, школовање, васпитање, одгој. Термин *едукативан*, према истим ауторима –који служи васпитању, образовању, васпитни, поучан (Клајн, Шипка, 2006).

У зависности од врсте атракција на које је усмерен претежни интерес потенцијалног туристе данас постоји велики број такозваних **селективних** врста туризма, иако су оне често међусобно веома повезане и тешко их је разграничити и квалитативно спецификовати.

Један од несумњивих трендова у развоју туризма је све веће интересовање туриста за селективни туризам, уз интензивни развој разних селективних програма, који су често комплементарни.

Разумљиво је да је детаљан списак селективних врста туризма веома дуг и подложен сталним променама. Туристи се током боравка на дестинацији често појављују као субјекти различитих врста и подврста туризма. У књизи *Културни туризам* Олге Хаџић и сарадника, међу 20 наведених врста туризма убраја се и едукациони туризам.

Узимајући у обзир дефиниције културног туризма, од које неке укључују и студијска путовања, то би се **едукациони туризам могао сматрати подврстом у оквиру културног туризма**. Он, такође, спада и у селективне врсте туризма, али првенствено, како је већ наведено, као подврста културног туризма (Хаџић, 2005).

Ово сврставање подкатеорије - едукационог туризма у оквиру категорије – културног туризма, поменути аутор истиче у виду следеће формулације: *„Многобројне су форме културних активности које се нуде туристима на дестинацији, многе од њих подразумевају пуно ангажовање туриста, што је све израженија тенденција у развоју културног туризма, посебно едукационог туризма“*. Дакле, ова констатација Олге Хаџић и сарадника, истиче да многи видови културног туризма подразумевају пасивну улогу туриста јер се њихово путовање своди на информисање, упознавање и доживљавање. С друге стране, едукациони туризам подразумева ангажованије учешће туриста у току и у самом чину путовања. Ову ће тврдњу као посебну особину едукационог туризма истицати и Живадин Јовичић (1980, 1982, 1998) у својим радовима, нарочито при поређењу културног и рекреативног туризма. Тако он тврди да се *„атрактивно дејство и културних и природних вредности у културним туристичким кретањима манифестује се углавном разгледањем, а ређе ангажовањем других чула. Такво атрактивно дејство, за које се везују културни елементи кретања - информисаност, упознавање и доживљавање – је пасивно. С друге стране, едукациона туристичка кретања су специфична у односу на друге врсте културних кретања јер укључује такву организацију која је карактеристична за појаву и процес образовања и васпитања“* (Јовичић, 1998).

За едукациона туристичка кретања је карактеристична сезоналност. Али она није последица временских промена, већ више система организације одређене врсте едукације која је предмет интересовања туристичке клијентеле карактеристичног узраста, степена културног нивоа, интересовања, образовних амбиција и слично. Према томе природни фактори овде утичу на сезоналност на посредан начин. То значи да је одређени вид едукације традиционално актуелан у одређеном делу године и да на његов распоред утиче комплекс фактора који су у мањој или већој мери везани за тражњу особа које желе да се едукују.

Све је већи значај едукационог туризма, који се не јавља у чистом облику, већ је у мањој или већој мери присутан у многим другим формама туризма. Зато је потребно указати на неке неодређене форме едукационог туризма, у којима је едукација основни мотив за боравак туриста на дестинацији.

Културни туризам, а пре свега верски и едукациони туризам имају дугу традицију. За развој европског туризма од посебног су значаја тзв. велике туре из 17, 18. и 19. века, када су туристи, најчешће из веома имућних породица, проширивали своје знање и разумевање других култура, учили више страних језика и на тај начин су се многи међу њима припремали за разне значајне функције у домену политике и бизниса, што је претпостављало сарадњу са припадницима других народа. Британска аристократија је била посебно заинтересована за овај облик едукације, и како се често наводи у литератури, они су били, пре свега путници а не туристи у данашњем смислу те речи. Туризам се у модерном смислу развија тек у 19. веку, а туристичка индустрија постаје део индустрије слободног времена (Хаџић, 2005).

Појам едукациони туризам обухвата широк спектар активности туристе. На пример, то могу бити ђачке екскурзије са стручним предавачем и посете студената страних језика страној земљи у којој се говори језик који студирају. Језик локалне заједнице је често предмет интересовања туриста, посебно студената који га изучавају на универзитетима, а желе да стекну конверзациону праксу у аутентичном окружењу локалне заједнице. Према томе, **едукациони туризам обухвата све оне посете дестинацијама ван места боравка туристе које су примарно мотивисане жељом за едукацијом.**

Едукациони туризам који се нуди туристима омогућава да се туристи упознају са културним разноликостима и путем комуникације са другим туристима сличних интересовања (рад у групама), као и са културом локалне заједнице. Значајан подстицај даљем развоју едукационог туризма је и повећање едукационог нивоа становништва. **Са једне стране, људи са вишим нивом образовања имају жељу за даљим усавршавањем. Са друге стране, напредак медицине и радних услова омогућио је многим људима одлазак у пензију доброг здравственог стања.**

На основу бројних истраживања основних мотива за учешће у едукационом туризму дошло се до података да пензионери као снажан мотивациони фактор за учешће у едукационом туризму сматрају потребу да се едукују о оној области за коју су и у току радног века били заинтересовани, али услед многобројних обавеза нису били у прилици да то интересовање и остваре (Ritchie, Carr, Cooper, 2004).

Веза између туризма и образовања успоставља се и кроз активности **интернационалних образовних центара**, у оквиру којих постоје специјални програми за одрасле туристе, као облици **перманентног образовања**. На њих ће се касније указати при навођењу низа примера, односно студија случаја.

Значајнији развој едукационог туризма у прошлом веку је започет 1960. године укључивањем едукационих институција (нарочито у Великој Британији) у ову форму туризма. Ове институције су у периоду године када није било наставе за студенте, нудили одређене курсеве заинтересованим туристима, уз веома повољне цене смештаја у студентским домовима.

Важна етапа у развоју едукационог туризма почиње 1975. године формирањем институције *Elderhostel* у Њу Хемпшајеру (Канада). Оснивачи ове институције су били *Marty Knowlton* и *David Bianco*, а циљну групу чине особе старије од 55 година. Смештај је био обезбеђен у студентским домовима, а прве године рада било је 220 учесника, смештених у пет кампуса у Њу Хемпшајеру. Већ 1980. године било је више од 200.000 учесника, углавном из Канаде, из око 50 градова. *Elderhostel* је своје прве интернационалне пројекте понудила 1981. године у Мексику, Великој Британији и Скандинавији.

Данас је *Elderhostel* највећа едукациона путничка организација у свету за туристе преко 55 година има око 10.000 програма које нуди у око 100 земаља (Ritchie, Carr, Cooper, 2004).

Туристи су често **заинтересовани за образовни систем** дестинације коју посећују, те су колеџи и универзитетски центри у многим земљама туристичке атракције. Многе образовне и универзитетске институције су смештене на атрактивном месту и лепом пејзажу (новосадски универзитетски кампус има такве карактеристике). Значајне туристичке атракције су, на пример, светски познати универзитети у Оксфорду и Кембриџу. У Великој Британији универзитетски центри који се баве едукационим туризмом своје маркентишке активности реализују под окриљем институције *Summer Academy*.

Неки универзитети који нуде едукационе програме туристима, међу којима су и студенти, омогућавају им ако су заинтересовани, да добију такозване кредите, односно одређену врсту бодова за њихове основне студије, што значи признања да је успешно савладао одређени део програма. Активности универзитета у оквиру едукационог туризма могу бити и средство за значајније попуњавање њиховог буџета, посебно у садашњем времену великог смањивања удела државе у финансирању ових образовних институција у многим земљама. У САД институција *Earthwatch* нуди туристима специфичне едукационе програме. Туристи укључени у ове програме постају учесници **истраживачких пројеката**, најчешће из **археологије и биологије** (Ritchie, Carr, Cooper, 2004).

Изузетни примери едукационих програма за туристе су програми *The Kellogg Center* на Мичигенском универзитету и *East-West Center* у оквиру Универзитета Хаваји. Сваке године хиљаде туриста посећују ове центре учествујући у различитим курсевима и конференцијама образовног карактера.

Многи туристи, који нису примарно мотивисани потребом за учешћем у едукационом туризму, у току боравка на дестинацији узимају учешће у неким облицима ове врсте туризма. На пример, у многим библиотекама туристима се пружају могућности да присуствују вечерима поезије или дискусијама о разним књигама. За илустрацију разноврсне туристичке понуде у области едукационог туризма наводи се још неколико примера, који су дати у књизи О. Хацић и сарадницима (2005).

Уметност и архитектура. *Instituto per l'Arte e il Restauro Palazzo Spinelli* нуди туристима летње курсеве у трајању од две до четири недеље из области италијанске уметности што обухвата: фреске, сликарство, керамику, камен, археологију, стакло, текстил, графички дизајн, уређење вртова и италијански језик (www.spinelli.it).

Локална традиција. Суа Бали (Бали, Индонезија) нуди посетиоцима ове дестинације двонедељне и дуже курсеве из специфичног индонежанског бојења тканина, локалне музике, кувања, медицине засноване на лековитом биљу и индонежанског језика. Курсеви се држе у гостинским кућама у руралном амбијенту (www.suabali.ndosat.net.id).

Аматеризам у археологији. *Aberdeen University Centre for Continuing Education* нуди туристима летње школе за археологију на три месеца у Шкотској (www.cce-aberdeen.abdn.ac.uk).

Eurocentar (Foundation for European Language and Educational Centres, Цирих) нуди бројне курсеве намењене **учењу страних језика**. Понуде обухватају учење јапанског у Каназави и на острву Хоншу, француског у Паризу, руског на Московском лингвистичком институту, италијанског у *Scuola Leonardo da Vinci* и енглеског у Вашингтону, Њујорку, Сан Дијегу, Торонту и Ванкуверу. Студентима се нуди боравак у домаћој заједници и учешће у спорту, култури и забави (www.eurocentres.com).

Музика. Аматери музиколози (туристи) могу да се укључе у прикупљање докумената о ирској музичкој заједници и при том да снимају (*video-tape* и фотографије) музичка

извођења, интервјуишу слушаоце о традиционалној и келтској музици. Смештај је у универзитетском кампусу (www.jvogel.earthwatch.org).

У **нашој земљи** у домену едукационог туризма, веома је активан Центар за српски језик и културу „Азбукум" у **Новом Саду**, који је основан 1995. године. У овом центру постоје специјализовани едукациони програми за слушаоце широм света. Програме овог центра до сада је похађало стотине слушалаца из више земаља, међу којима се развијало пријатељство и разумевање, о чему сведоче изјаве бројних учесника (www.azbukum.org.rs) Такође, у **Сремским Карловцима** од 1996. године, у оквиру Института српског народа, започео је са радом и **Креативни клуб „Едуко“**, који од 2000. године самостално реализује образовне и едукативне програме. Циљна група ових програма су деца и млади из дијаспоре средњошколског узраста. Кроз одговарајуће едукативне, креативне и рекреативне програме, полазници образовних кампова, пре свега проширују и стичу нова сазнања из српског језика, обичаја и културе, кроз интерактивну и очигледну наставу, која се организује у абијентима културно-историјског наслеђа Сремских Карловаца и Фрушке горе. Током образовног кампа полазници посећују и упознају бројна културна и природна добра (www.educo.rs). О другим активностима Креативног клуба „Едуко“, биће више речи у одељку о подунавском делу Фрушке горе.

Првобитна оријентација организатора едукационог програма за туристе била је релативно јефтин смештај, најчешће у универзитетским кампусима, а данас она је у значајној мери промењена, и **пакети услуга у области едукационог туризма укључују и веома квалитетан смештај као и све виши ниво едукационог туризма.**

Едукациони туризам укључује и **разумевање природног и културног окружења** дестинације у којој се врши едукација. Такође, често је изражена жеља туриста да се едукују о одређеном периоду развоја цивилизације, на пример ренесансе, на оним местима у којим су се дешавале најзначајније етапе овог развоја. То је један од мотива туристе да посети дестинацију у Грчкој и Италији и другим земљама, познате по важним историјским и културним догађајима који су означили одређене прекретнице у развоју друштва. Такође, **организују се уметничке колоније и духовне академије у околини добара културног наслеђа, са тежиштем на предавању и учењу** (Хаџић, 2005).

На основу претходно наведеног данас се у свету едукациони туризам може испољити у виду бројних аспеката. Најкарактеристичнији су следећи:

- професионално образовање,
- стицање високог образовања, односно професионални развој,
- проширење општег образовања,
- повећање степена разумевања културе локалне заједнице,
- способност адаптације на непредвиђене околности, што доприноси сазревању личности,
- већи степен независности при доношењу одлука,
- повећање свести о вредностима националне културе,
- боља комуникација,
- развој културног космополитизма.

Сваки од њих се може узети као полазна основа у карактерном, структурном и организационом виду. Потребно је утврдити правила и законитости њиховог појављивања и одвијања и на крају утврдити која од њих и у којој варијанти се испољава у гравитационој сфери Новог Сада, да ли се разлике испољавају у односу на друге дестинације и који су узроци подударности, специфичности или извесних разлика у начину појављивања.

Едукациони туризам и културни туризам везан за посете разним музејима и галеријама имају свакако много додирних елемената.

Музеји су данас места која привлаче пажњу великог броја туриста и имају изузетну улогу у развоју културног туризма. Њихов значај је многострук, и они све више постају места на којима се

- учи и стиче свест о значају експоната,
- остварују друштвени контакти и осећај припадања заједници,
- учествују у миксу забаве и учења, кроз разноврсне програме и активности (Хаџић, 2005).

МЕСТО УЧЕСНИКА ЕДУКАЦИОНОГ ТУРИЗМА У ТИПОЛОГИЈИ ТУРИСТА

При анализи места учесника едукационог туризма у некој од општераширених типологија туриста, Олга Хаџић (2008) полази од чињенице да неки аутори разликују појам **мотиватора** (развијен у основи из теорије потребе), од појма **мотивације**, који пре свега значи објектно-преференцијалне туристе, при чему се тежиште ставља на ситуационе параметре (везане за одређену дестинацију), у оквиру којег се мотиватор изражава.

McIntosh, Goeldner i Richie (1995) издвајају четири категорије мотиватора:

1. физички мотиватори,
2. културни мотиватори,
3. интерперсонални мотиватори и
4. статусни или престижни мотиватори.

Иако учесници едукационог туризма, припадају помало сваком од наведених мотиватора, ипак је њихова тежишна припадност у статусне **или престижне мотиваторе**, будући да су припадници овог дела тражње повезани са потребама континуиране едукације, уз жељу за личним развојем и привлачењем пажње других.

Потребно је, такође, утврдити припадност туриста који су саставни део едукационих кретања, другим типологијама. У том смислу можемо узети у обзир веома познату типологију туриста коју су увели *Yiannakis i Gibson* 1992. године и која се сматра једном од накомплетнијих типологија. Према овој типологији, од 15 категорија (љубитељи сунца, трагачи акције, антропологисти, археолози, организовани масовни туристи, трагачи за ризиком, истраживачи, припадници цетсета, трагачи, независни масовни туристи, туристи из високе класе, луталице, бегунци, спортски туристи, културно-образовни туристи) нашу групу туриста бисмо могли сврстати у категорију – **културно-образовних туриста**, који су заинтересовани за учешће у разним културно-образовним активностима у циљу стицања нових знања или учествовања у културним догађајима. Али, ови туристи делимично припадају и групи **антропологиста и трагача**.

САВРЕМЕНО СТАЊЕ ЕДУКАЦИОНОГ ТУРИЗМА НА НЕКИМ УНИВЕРЗИТЕТИМА У СВЕТУ

Стање едукационог туризма у свету се на најбољи начин може конкретизовати у виду његовог приказа стања на појединим универзитетима. Овај поступак је од значаја, у контексту истраживања едукационог туризма Новосадског универзитета, јер стања у овим земљама могу се користити као модел који треба следити, разумљиво, не у потпуности, али га је пожељно одредити углавном као далеки циљ за којим треба дугорочно у континуитету тежити.

СТРАНИ СТУДЕНТИ НА УНИВЕРЗИТЕТИМА У СЈЕДИЊЕНИМ АМЕРИЧКИМ ДРЖАВАМА

Студирање страних студената на америчким колеџима и универзитетима је врло масовно. Студенти долазе из свих делова света. Зарада је велика, не само на основу универзитетских такси, већ и на основу свих других облика потрошње. Систем информисаности студената и помоћи око првих сналажења и потпуног прилагођавања је готово беспрекоран. Отуда се студирање страних студената може узети као модел доброг организовања едукационог туризма.

У сваком случају, због наведених чињеница, систем студирања страних студената у САД треба подробно и пажљиво анализирати и искуства користити у аспектима који су примењиви у Србији, а тиме и на Новосадском универзитету. Стога ће се овом виду едукационог туризма у САД посветити већа пажњу него другим земљама.

Амерички колеџи и универзитети настоје да привуку иностране студенте и труде се да учине све како би се они добро осећали у њиховим универзитетским кампусима. Новинарка *Гласа Америке*, Карол Пирсон, на основу истраживања међу страним студентима и њиховог анкетирања, истиче начине на које амерички универзитети то чине.

Како истиче амерички извор, специфичан случај међу страним студентима у Вашингтону је студенткиња из Албаније под именом Etta Sala. Она је дошла из Албаније да студира на том универзитету и сада ради у уреду за пријем страних студената. Она каже да универзитет пружа добродошлицу студентима из других земаља.

„Заправо, наш уред регрутије стране студенте. Ми путујемо по целом свету, обично у јесен. Састајемо се са потенцијалним студентима у различитим средњим школама у иностранству, а наш уред разматра пријаве студената из целог света” (Карол Пирсон, *Глас Америке*, 2009).

Након септембра 2001.године, број пријава страних студената за америчке универзитете је нагло опао. Али како каже Cheryl Darrup Boychuck, председница америчког академског журнала, однос одобрених студентских виза и број апликација се у суштини није променио. *„Мислим да постоји утисак да је веома тешко доћи у Сједињене Државе и студирати. Чињеница је да постоји више препрека које је потребно превазићи, али страни студенти су добродошли у САД.”* Услови за добијање америчке визе су сада оштрији него 2001.године и теже је за стране студенте да дођу у ову земљу и студирају.

„Међународна размена промовише разумевање и пријатељство.” Председник универзитета Пурдуе, Martin Jischke, као и председници других универзитета, су недавно америчком сенатском одбору за спољне односе рекли да вредност међународне размене иде изван онога што се научи у учионици.

Они истичу, да када се пружи шанса најбољим и најинтелигентнијим младима на свету да студирају у САД, тиме се уједно даје могућност да схвате основне вредности и начин

живота у овој земљи. Универзитети често спонзоришу специјалне културне програме и настоје да помогну студентима из других земаља у прилагођавању живота у кампусу.

Постоје посебне институције, при универзитетима, које се баве информисањем страних студената о имиграционим одговорностима, правилима, о ономе шта могу, а шта не могу радити, док је други облик активности усмерен на рад и напоре да се страни студенти што пријатније осећају у новој средини.

Службена лица која раде у таквим институцијама обично имају искуства са конкретним случајевима имигранта претежно из Турске. Таква искуства им помажу да се идентификују са страним студентима. Углавном анкетирање студената које је урађено избором насумичних случајева показало је да они претежно позитивно говоре о својим искуствима у Сједињеним државама.

Ево неколико примера изјава страних студената о томе како се осећају на универзитетима у САД:

„Било је момената када бих помислила о читавом процесу и рекла да то није вредно инвестирања, али сада добијам најбоље образовање, особито у мом пољу као што је право, и мислим да ће ми то помоћи у животу” (Шантану Суд из Индије).

„Мислим да су људи уљуднији него што сам навикао. Како се неко понаша, узима се веома озбиљно и то је промена. Понекад морам бити сигуран да сам исто толико уљудан као и сви око мене” (Дилан Крег из јужне Африке).

„Заиста је другачије од онога што сам очекивала. Људи су овде тако пријатељски. Дан када сам слетела на аеродром, возач таксија је био толико пријатељски и од помоћи. Све у свему, то је позитивно искуство” (Аша Сундрум из Индије).

„Особље такође налази вредност у свом властитом образовању и раду. Не мислим да би моја албанска диплома вредела у великом броју земаља, али америчка диплома дефинитивно отвара многа врата за једног студента” (Ета Кала).

„Када сам почела овај посао, нисам знала да он може носити толику награду - ви помажете младима света да стекну образовање. Шта би друго могло имати толико значење?” (Сенем Бакар) (<http://www1.voanews.com/bosnian/programs/tv>).

Велики број универзитета и колеџа у САД, њих преко 3700, могу на први поглед деловати збуњујуће страним студентима који планирају да студирају у САД. Међутим, будући студенти би требало да размишљају о овоме као о великој прилици која им се пружа, јер у САД свако може пронаћи жељени програм студирања. Било који ниво, или врсту амбиције страни студент поседовао, могућно је пронаћи студијски програм који је као створен за студенте. Често се истиче да је систем високог образовања у САД једноставнији и флексибилнији од многих система образовања у свету. Страни студенти се увек изненаде када виде колика је разноликост студената који живе у студентским домовима, како по питању земаља из којих су дошли, тако и по питању њиховог узраста. Приликом избора колеџа или универзитета на које желе да се упишу, страни студенти морају да узму у обзир многе ствари. Страни студенти би требало да почну са планирањем уписа најмање 18 месеци пре почетка уписног рока. Амерички студенти су навикли да доста рано почну да планирају ток свог будућег образовања, али за европске студенте то може представљати прави шок, јер је **европски систем образовања знатно другачији од америчког**. Крајњи рокови уписа на америчке универзитете и колеџе су углавном девет месеци пре почетка школске године, што значи да се најкасније треба пријавити у децембру текуће године за упис у наредну школску годину (www.iacbg.org).

То значи да будући студенти морају до тада да положе одговарајући пријемни испит (SAT) и испит из енглеског језика (TOEFL). Ти крајњи рокови важе само за универзитете са четворогодишњим студијама, постдипломске и докторске студије, док се не односе на курсеве енглеског језика, програме размене средњошколаца и остале стручне курсеве.

Страни студенти који желе да студирају у САД требало би да се одлуче на које колеџе или универзитете хоће да се пријаве и то најмање годину дана пре почетка школске године у којој намеравају да започну своје студије.

Кандидати могу да присуствују семинарима о студирању у САД који се одржавају у Центру. Центар одржава семинаре који се баве разним темама везаним за студирање у САД.

Како изабрати жељени колеџ или универзитет? Имајући у виду да се новчане накнаде за упис на колеџе и универзитете крећу у распону од 30 до 150 долара, најбоља стратегија уписа би била да се направи „кратак списак” високошколских институција (студенти, наравно, могу да се пријаве на неограничен број високошколских установа, под условом да су у стању да плате све потребне трошкове).

Тај списак може обухватати све – од најбољих универзитета до оних који имају ниже критеријуме уписа – тј. оних на које студенти имају велике изгледе да се упишу. Свака високошколска институција има различите критеријуме уписа. Будући студенти морају реално да процене колико су способни да се упишу (када је реч о њиховим оценама и резултатима с пријемног испита) на одређени колеџ или универзитет. Међународни академски центар располаже потребном литературом, а у њему раде и академски саветници који помажу у избору одговарајуће високошколске институције. Приликом одабира универзитета, будући студенти би требало да имају на уму следеће:

- Какав углед ужива универзитет на који желите да се упишете? Потрудите се да сазнате да ли високошколска установа на којој намеравате да студирате ужива довољан углед у области Ваших студија.

Будући студенти морају реално да процене да ли је њихово академско образовање на потребном нивоу за колеџ или универзитет на који желе да се упишу. Што боље буду знали шта желе да студирају, то ће им бити лакше да се одлуче за одговарајућу високошколску установу.

Износ школарине и трошкова живота на одређеним универзитетима, као и колика финансијска помоћ се нуди страним студентима.

Последњих година су износи школарина на америчким универзитетима значајно порасли, али се такође прилично разликују од једне до друге установе. Државни универзитети често имају ниже школарине него приватни универзитети, а и даље пружају квалитетно образовање. Осим тога, неки универзитети, како државни тако и приватни, пружају већу финансијску помоћ страним студентима. Студенти треба да унапред проуче сва ова питања, осим ако износ школарине не представља пресудан чинилац. Студенти, такође, треба да имају у виду да трошкови живота нису исти на пример, у Њујорку и Атини (Џорџија).

Многе америчке образовне институције нуде стипендије оним студентима који постижу натпросечне резултате на студијама или у спортским активностима. Осим тога, савези, клубови и фондације могу понудити стипендије изузетним студентима, затим студентима одређеног порекла, или за одређене области студија.

Уколико потенцијални студенти желе да добију врло подробне информације о упису, студент може да се информише у Међународном академском центру који располаже информаторима везаним за **SAT и TOEFL** (Међународни академски центар, www.iacbg.org).

ОСЦИЛАЦИЈЕ У БРОЈУ ПРИЈАВЉЕНИХ СТРАНИХ СТУДЕНТАТА НА АМЕРИЧКЕ УНИВЕРЗИТЕТЕ

Након терористичких напада 11. септембра 2001. године, број страних студената који похађају америчке колеџе и универзитете је опао, углавном због оштријих рестрикција у

вези са визама. Међутим, њихов број сада поново расте и страни студенти се укључују у амерички образовни систем у великом броју. Судаћи по подацима Института за Међународно образовање број страних студената на америчким колеџима и универзитетима се прошле године повећао за седам одсто, на близу 624 хиљаде. **Страни студенти доносе преко 15 милијарди долара америчкој економији којој је преко потребан новац.**

На универзитету Калифорније у Берклију, недалеко од Сан Франциска, страни студенти су саставни део академског живота. У кампусу се могу видети лица из Кине, Индије и Турске, док акценти из далеких земаља одзвањају учионицама и ходницима.

Питер Џонсон је директор за пријем студената на постдипломске студије бизниса на Берклију. Он истиче да је 39% његових постдипломских студената на првој години из иностранства. „Они доносе ниво разноликости који је прилично важан, за развој њих самих, као и наших америчких студената.” Број страних студената у САД расте. Абишек Шукла, студент бизниса из Њу Делхија у Индији, је један од њих. Он каже да су студије у Сједињеним Државама добар потез за каријеру, али да је морао да се адаптира на неке културне разлике. „Ја долазим из културе у којој, ако вам се нешто не допада, можете да кажете то ми се не допада. Међутим, овде морате да кажете да вам се сасвим допада то што сте чули, али да је ваше мишљење другачије,” каже Шукла.

Други студенти из иностранства кажу да је тешка настава највећи изазов за њих. „На мом универзитету у Шангају, не морам да решавам тако велики број проблема, нити полажем толико испита, али овде морате збиља озбиљно да учите да бисте достигли друге и добили добре оцене,” каже Џери Шија из Кине.

Евелин Ног из Сингапура каже: „Овде су студије далеко теже. Више се учи.” Универзитет Калифорније у Берклију настоји да привуче више страних студената. Страни студенти на Берклију су углавном из Азије, што одражава и национални тренд. Мада они уносе разноликост, такође доносе новац, јер плаћају школарину.

Образовање на Берклију кошта око 46.000 долара годишње, 15.000 више него за студенте који живе у Калифорнији. Ајвор Емањуел, директор одсека за међународне студенте на Берклију који помаже страним студентима да се адаптирају на живот у Сједињеним Државама, истиче: „Имамо озбиљну буџетску кризу, те страни студенти свакако доприносе нашем буџету.”

Истовремено, финансијска помоћ страним студентима је ограничена и теже је добијају него амерички студенти. Због тога су за многе студије у Америци немогуће. Емањуел каже да би универзитет Беркли волео да прими више студената из Африке и Централне и Јужне Америке (Глас Америке, 8. фебруар 2009).

Према подацима америчког Института за међународно образовање број страних студената који су, у школској 2006/2007. години, уписани на колеџе и универзитете у Сједињеним Америчким Државама достигао цифру од готово 583.000. То је за 3% више него годину дана раније и прво је повећање након терористичких напада у септембру 2001. године. Студирање страних студената на америчким универзитетима двоструко је корисно и сасвим је разумљиво да страни студенти, и њихови овдашњи домаћини - а и амерички званичници - желе да боравак страних студената буде још обимнији, а процедура добијања виза за улазак у САД олакшана.

Прошле школске године страни студенти су, гледајући финансијаску страну њиховог образовања на америчким колеџима и универзитетима, „потрошили” око 14,5 милијарди долара, односно милијарду долара више у односу на претходну годину. Председавајући и извршни директор Института за међународно образовање Алан Гудман каже да је чак милијарда и по долара „инкасирана” на подручју Њујорка и, поређења ради, наводи:

„То је за ово подручје већа сума од оне коју су, као финансијски обол, дали New York Yankee, Metsi, Knicksi, Rangersi, сви фудбалски тимови заједно, укључујући шампиона

New York Giants. Једноствано речено, страни студенти су граду Њујорку допринели више од свих професионалних спортских тимова заједно” (Институт за међународно образовање, 2009).

Новац је само једна компонента, и истицана је, јер је мерљива и поуздана. Вредност друге, или других, компоненти много је теже мерити и изразити. Примера ради, више од једне трећине оних који су у 2006. години одбранили докторат били су страни студенти. Колики је њихов научни допринос тешко је измерити. Опет примера ради, неки од Американца, добитника Нобелове награде за медицину и физику, рођени су у иностранству. Стога је сасвим разумљиво, да су страни студенти и стручњаци врло често у жижи научних достигнућа и тим поводом Алан Гудман истиче:

„Отварајући врата наших универзитета, ми доиста целом свету дајемо шансу да знањем реши неке од својих великих проблема, особито у пољу науке и медицине.”

Пример за то је и Етелдред Накимули Мпунгу. Она припрема докторат на високој школи за јавно здравље универзитета „Johns Hopkins”. У САД је дошла из Уганде, као корисник стипендије Фулбрајтовог програма. Из тог програма, који финасира америчка влада, сваке године бива додељено око 6.000 стипендија студентима и стручњацима из преко 150 земаља. Накимули Мпунгу се нада да ће стећи потребна знања која ће јој омогућити да буде, како каже, пионир у истраживању утицаја вируса ХИВ на ментално здравље. Уверена је да би, без могућности да студира у САД, њеним амбицијама вероватно био крај:

„Добијање Фулбрајтове стипендије за науку и технологију је значило да могу наставити рад и истраживања, да ћу моћи стећи знања потребна за квалитетан истраживачки процес, пружена ми је могућност за сложене постдипломске студије, сада имам прилику да свету дам више информација о том проблему.”

Памела Браво је још један пример студента, корисника Фулбрајтовог програма. Дошла је из Перуа да би наставила постдипломске студије у области јавног здравља на универзитету „George Washington”. За њу су програми, који дају прилику младим људима жељним знања из целог света и различитих култура и традиција, а Фулбрајтов програм је управо такав, инвестиција за добробит у свету, а не само у САД:

„Захваљући тим програмима ми проширујемо наша знања и наше сазнајне границе, тако да се више не ради само о земљи из које долазите или региону из којег долазите.”

Многи амерички званичници из области образовања, универзитетски радници и научници страхују, међутим, да ограничења на визе и ригорозан процес одобравања виза након терористичких напада 2001. године студенте као што су Етелдред Накимули Мпунгу и Памела Браво спречавају да дођу у Сједињене државе.

Један од тих званичника, конгресмен Вернон Елерс, каже:

„Није наш циљ онемогућавати људе да уђу у САД, већ упутити добродошлицу добрим људима, а онемогућити улазак лошим. Сматрам да је исувише много добрих људи који имају сасвим легитимне разлоге доласка, а ускраћено им је да овде дођу.”

О бојазнима те врсте говорено је на недавном саслушању у Заступничком дому америчког Конгреса. То је било прво у низу саслушања о томе како ојачати „образовну и научну дипломатију” САД. И сасвим је извесно, да због обостраних користи, неће бити и једино. Да ли ће таква саслушања резултирати даљим поједностављењем визне процедуре за стране студенте, остаје да се види (Глас Америке, 8. фебруар 2009).

Систем школства у контексту студирања у САД. Стицање дипломе неког од универзитета или колеџа у САД пружа велике могућности у даљој професионалној каријери у иностранству и код куће. Упис на факултете у САД није једноставан. Страни студенти често не знају да процене и одаберу адекватан факултет за себе. У одабиру факултета и посредовању приликом уписа на њих могу вам помоћи агенције које се тиме баве).

Образовни систем у САД:

- Основна школа (**Elementary School**) – траје 6 година
- Нижа средња школа (**Junior High School**) – траје 2 или 3 године
- Средња школа (**High School**) – траје 4 године
- По завршетку се добија диплома о завршеној средњој школи - High School Diploma.
- Дипломске студије - Виша школа (**Community College**) – траје две године
 - Школске године су подељене на два семестра
 - По завршетку се добија звање *Associates degree*
 - Могуће је наставити још две или три године школовања за звање *Bachelor degree*.
- Дипломске студије - Факултет (**University College**) – траје 2 или 4 године
 - Школске године су подељене на семестре, триместре и четвртине (quarters)
 - После завршене две године студија се добија звање **Associates degree**, а после завршене четири година студија добија се звање **Bachelors degree (Bachelor of Arts – BA ili Bachelor of Science – BS-c)**
 - Након завршетка могуће је наставити докторске студије

У обавезно образовање спадају: Основна школа (Elementary School), Нижа средња школа (Junior High School) и Средња школа (High School), а у изборно: Виша школа (Community College), Факултет (University College).

Упис на факултет у САД. Сам процес апликације за упис је комплексан и дуготрајан. Потребно је попунити мноштво формулара, приложити бројна докумената, доказе о знању енглеског језика, положити пријемни испит, и све то до одређених рокова. Студирање у САД је прилично скупо. Кандидати који желе да студирају у САД морају да пруже доказе да су у могућности да финансирају своје студије. Трошкови студирања се односе на трошкове за школарину, смештај и исхрану. Кандидати који желе да се упишу на факултет у САД, морају да положе одговарајући пријемни испит (SAT или GRE) и испит из енглеског језика (TOEFL). Такође, веома је важно реално проценити да ли је њихово академско образовање на потребном нивоу за колеџ или универзитет који желе да упишу. Високошколске установе како у свету, тако и у САД, постављају различите критеријуме за упис на студије, међу којима су најбитнији просек оцена из средње школе, број остварених бодова на одговарајућим испитима, препоруке, освојене награде и дипломе остварене на разним такмичењима, учествовање у ваншколским активностима, и сл. Стандардизовани испити су од посебне важности за стране студенте који желе да наставе школовање у САД. Остварени број бодова на овим испитима је од пресудне важности за упис на поједине универзитете (<http://www.ets.org>).

TOEFL – испит којим се процењује ниво знања енглеског језика. Полаже се сваког месеца у овлашћеној школи или другој овлашћеној установи широм света. Рок за пријаву испита: око 2 месеца пре жељеног термина полагања. Цена - 180 УСД (на дан 01.12.2009.). Детаљније информације могу се наћи на сајту - <http://www.ets.org>.

SAT - Reasoning Test (тест расуђивања) - стандардизован тест неопходан за упис на већину колеџа и универзитета у САД. SAT се полаже 6 пута годишње ван територије САД. Пријављивање за полагање SAT теста врши се путем Интернета. Детаљније информације дате су на сајту www.collegeboard.org. Цена испита је 45 УСД + 26 УСД (на дан 01.12.2009.) на име доплате за стране студенте (<http://www.ets.org>).

GRE - Graduate Records Examination - стандардизован испит неопходан за упис на постдипломске студије на већини колеџа и универзитета у САД. Детаље о локацијама на

којима се полажу испити и датумима полагања, могућно је наћи на сајту www.gre.org. Цена испита – 180 УСД (на дан 01.12.2009.). Пријава за полагање испита као и трошкови испита уплаћују се путем Интернета. Цена испита може варирати у зависности од локације на којој се налазите (<http://www.gre.org>).

Горе наведени испити су нарочито важни за стране студенте који желе да студирају у САД, јер на основу броја остварених бодова на њима универзитети у САД процењују шансе за одобравање уписа. Добри резултати и велики број бодова на овим испитима, у великој мери повећавају изгледе за упис на неку од престижних високошколских установа у САД.

УПИС НА ФАКУЛТЕТ У САД УЗ ПОСРЕДОВАЊЕ АГЕНЦИЈА – CARAVAN TRAVEL И STUDY GROUP

Caravan travel, у сарадњи са реномираном организацијом *Study Group*, посредује при одабиру одговарајућег универзитета, као и приликом комплексне и дугачке процедуре уписа.

Study Group, својом јединственом политиком и индивидуалним приступом сваком полазнику, представља светског лидера у интернационалном образовању.

- сваке године, *Study Group* сервисира око 50.000 студената из 120 земаља широм света у програмима учења језика, припремним програмима за упис на универзитете, као и у процедури уписа на универзитете;
- 14.000 страних студента годишње користи услуге *Study Group* приликом уписа на универзитете у САД;
- *Study Group* поседује велики тим стручних људи који се баве саветовањем приликом одабира и уписа на универзитет имајући у виду:
 1. шта бисте желели да студирате;
 2. коликим буџетом располажете;
 3. где желите да студирате;
 4. шта желите да радите након завршетка студија.

Пре почетка програма, односно студирања *Study Group* пружа услуге приликом:

- избора одговарајућег универзитета;
- добијању попушта за школарину за упис на партнерским универзитетима;
- професионалне оцене академских квалификација, жеља и амбиција кандидата;
- стручно саветовање;
- пријављивања (убрзава и поједностављује процес);
- обезбеђивања смештаја, исхране, осигурања, дочека на аеродрому и др;
- нострификације оцена (*Credit transfer*) код пребацивања са једног на други универзитет.

Током студирања, *Study Group*:

- саветује током студирања;
- помаже приликом интеграције у нову средину;
- пружа информације о могућностима обављања стручне праксе или студентских послова;
- организује курс енглеског језика (по потреби, уз доплату);
- омогућава коришћења услуге *Student Advising and Support Service* (уз посебну доплату);
- организује телефонски сервис дежуран 24 часа дневно.

Процес пријављивања кандидата заинтересованих да се упишу на неки од универзитета или колеџа у САД, претходно је неопходно да:

1. пажљиво одаберу одговарајући универзитет односно колеџ;
2. попуне пријаву и прибаве неопходну документацију (сва документа треба да буду преведена на енглески језик код овалшћеног судског тумача);
3. након тога, потребно је да кандидати предају комплетирану пријаву агенцији *Caravan travel* која ће је проследити организацији *Study Group* на обраду и даље поступање;
4. пошто прими документацију *Study Group* ће, након детаљног увида у сва документа, пријаву, заједно са документацијом, проследити на адресе 3 универзитета, односно колеџа, претходно изабраних од стране кандидата. Званичан одговор са факултета стиже за око 3 недеље од датума слања, о чему *Study Group* обавештава кандидата.

Потребна документација за упис на факултет:

- доказ о завршеној средњој школи;
- доказ о завршеном факултету (за кандидате са постдипломских програма);
- резултати теста енглеског језика: *TOEFL* и *BT 32* (за *English Transition Program*) односно *TOEFL* и *BT 80* (за директан упис) односно *Study Group Test*.
- два писма препоруке професора из средње школе и/или са факултета односно послодавца (за запослене)
- резиме и резултати са тестова *GMAT* и *GRE* (за кандидате са постдипломских програма)
- доказ да кандидат има довољно академских кредита за студирање у САД (минимално *2.0 GPA - Great Point Average*) (*Caravan travel* и *Study Group*, 2009).

КУРС ЕНГЛЕСКОГ ЈЕЗИКА ПРЕ ЗАПОЧИЊАЊА СТУДИЈА (ENGLISH TRANSITION PROGRAM)

English Transition Program је намењен студентима који желе да се упишу на неки од универзитета у САД, а не знају енглески језик у мери неопходној за праћење предавања. Они могу да на одабраном универзитету, уче енглески језик пре уписа на студије. То је истовремено и добар начин да се студент навикне на нову средину и адаптира на студентски живот пре почетка студија.

Цена студирања : 5.000 динара + цена из табеле + авио карта.

Цена укључује:

- трошкове наставе;
- трошкове смештаја у кампусу у оквиру универзитета;
- трошкове исхране;
- здравствено осигурање;
- трансфер до кампуса од најближег интернационалног аеродрома;
- надзор од стране саветника у *Study Group*;
- бесплатан сервис телефон дежуран нон-стоп;

ПРИМЕРИ ИЗЈАВА НЕКИХ СТУДЕНАТА ИЗ СРБИЈЕ КОЈИ СТУДИРАЈУ НА УНИВЕРЗИТЕТИМА У САД-У

Почетком 2010. године, 36 студената из целе Србије је студирао на универзитетима у Сједињеним Америчким Државама, а све то захваљујући размени студената коју финансирају САД. Програм размене је проширен захваљујући успеху прошлогодишњег програма у оквиру којег је 21 студент из Србије похађао америчке универзитете. Ови су студенти напредовали академски и у исто време били незванични „амбасадори” Србије.

Прошлогодишњи учесници вратили су се пуни хвале о свом периоду студија. Када су питани о искуствима, њихови коментари су гласили: „Ово је за мене било животно искуство. Не бих га мењао ни за шта на свету. Стекао сам многа знања и искустава, али што је још битније, срео сам неке дивне људе”, рекао је један студент. По свом повратку друга студенткиња нагласила је да ће покушати да примени оно што је научила. „Усавршила сам се по многим питањима током свог боравка у Америци и верујем да ће мој напредак допринети унапређењу друштва у целини, јер ћу радити на томе кад год будем имала прилику” То је било врло заступљено мишљење међу студентима повратницима јер, како је један студент нагласио: „Бићу у прилици да знања и вештине стечене у овом програму примењујем на свом будућем послу као неко ко ће у својој каријери користити енглески језик свакодневно, и ово искуство даће ми предност приликом пријаве и интервјуа за посао“.

Анкетирано је неколико студената из Србије. Њихови одговори на питања о утисцима дати су у тексту који следи:

Бранислав Нешовић који студира на „*American University*”, на катедри за међународне односе у Вашингтону, Дистрикт Колумбија, каже да за њега као студента међународних односа „нема бољег места да се проведе година од Вашингтона, политичког центра, центра међународних односа и седишта многих међународних организација.” Њега је изненадило колико су његове колеге студенти заинтересовани да науче више о Србији и Косову. „Будући да ја потичем са Косова, покушавам да им помогнем да боље разумеју ово питање.” Бранислав ужива у чињеници да је у америчкој престоници баш сад у доба изборне кампање: „Дивно је чути како амерички студенти перципирају кандидате за будућег председника и неке од главних тема кампање”. Бранислав каже, да и поред много литературе коју мора да ишчита за своја предавања, која му се иначе допадају због своје интерактивне природе, ипак налази времена за истраживање Вашингтона који га пуно подсећа на неке од европских градова. За сам програм, истиче, да ће покушати да извуче максимум из својих курсева и подели оно што је сазнао са својим колегама у Србији. „Већ осећам јак утицај овог начина образовања и културне размене”.

Стефан Горановић који студира журналистику и лингвистику на „*Illinois State University*” изјавио је да му у потпуности одговара високи ниво интеракције између професора и студената и осећа да се одлично уклапа: „Никада нисам очекивао тако топао дочек - од професора, ваннаставног особља, Американаца и фамилије домаћина. Мислим да сам одлично прихваћен и једино ми недостају моја породица и моји пријатељи” (Подаци агенција *Caravan travel* и *Study Group*, 2009).

СТРАНИ СТУДЕНТИ НА УНИВЕРЗИТЕТИМА У НЕМАЧКОЈ

На немачким универзитетима студира готово 250.000 страних студената. Тај број ће се и даље повећавати, истичу стучњаци, између осталог и због увођења нових принципа студирања, регулисаних Болоњском конвенцијом. У последњих неколико година драстично је порастао број студената из Кине, Бугарске, Пољске и Русије, али није занемарљив

ни број студената из Србије. За студенте који долазе из земаља које нису чланице ЕУ резервисано је 7 – 8% места на универзитетима. Сви остали улазе у директну конкуренцију са немачким бруцошима. Рајнер Брунер задужен за питања која се тичу страних студената на универзитету у Тибингену истиче да је матура или завршен један део студија у матици један од услова за студирање у Немачкој. При том се услови за упис умногоме подударују са условима које би студенти имали и у матичним државама.

Студенти из Србије. Конкретно то на примеру студената из Србије значи: за студенте из Србије важе исти услови уписа као и у Србији, с тим да постоје две алтернативе. Прва је да се пријемни испит успешно положи у домовини, а затим да се жељене студије наставе у Немачкој. Дакле, он мора да докаже да је примљен на универзитет у матици. Конкретно за наше студенте би била довољна једна успешна година студирања у Србији. Успешно, значи да је студент положио испит небитно са којом оценом. Друга могућност је *studien koleg* који траје годину дана и који се не препоручује од стране немачких универзитета.

Studien koleg је једногодишњи програм предвиђен за будуће студенте који нису матурирали у Немачкој. У тих годину дана се уче основни принципи немачког друштва и немачки језик. Положен испит немачког језика, такозвани ДСХ испит, или мала немачка диплома језика, која се стиче на Гетеовом институту, један је од централних услова за упис на студије у Немачкој. При томе постоје бројни смерови на којима се настава одржава на енглеском. Петер Меркел, са Института за геологију и заштиту животне средине каже: „За смерове на којима се настава одржава на енглеском језику потребно је положити *toefl test* или један од сличних тестова, при чему је довољно имати минимални број потребних бодова.”

Студирање у Немачкој је како за домаће тако и за стране студенте до пре три године било бесплатно. На тај начин студенти осим финансијских средстава за живот нису били оптерећени додатним издацима. Након што је уведена школарина, која је од покрајине до покрајине различита и износи између 500 и 700 евра по семестру, студирање је битно отежано. Но, за амбициозне и добре студенте се као решење нуди стипендија која покрива, како трошкове студирања, тако и смештаја и хране. Од најбољих студената се бирају они који долазе у обзир за стипендију. Универзитет не одлучује ко ће стипендију добити. Коначна одлука је у рукама фондација које на крају дају ту врсту материјалне потпоре. На послетку се намеће питање - шта, поред стечене дипломе, доноси студирање у Немачкој? На то питање ће нам најбољи одговор дати они који су део тог интернационалног колегијума. Дакле сами страни студенти.

Једна анкетирана студенкиња, студент англистике и славистике то овако формулише: „У току студирања се раде многи пројекти. Најинтересантије од свега тога је то што се ти пројекти раде са гомилом различитих људи из различитих земаља. Рад са људима из толико различитих култура и континената је за мене најдрагоценије искуство.“ Кемал Јилдизаг је студирао на енглеском језику и каже: „Ја сам упознао много људи на интернационалном нивоу. Из Африке, Азије... Да сумирам: Студирати у Немачкој не значи само академски се развијати, већ упознати људе из целог света, различитих култура. Ако си отворен за ново, уживаћеш у свему томе“ (Зорица Драгићевић, Deutsche Welle, 2009).

Последњих деценија је све актуелнија примедба страних студената да се у Немачкој осећају усамљени. Тако на универзитету у Келну они истичу да „није све у учењу, има нешто и у дружењу”. Они наглашавају да после САД и Велике Британије, немачки универзитети привлаче највећи број страних студената, где је квалитет образовања задовољавајући, али се већина њих осећа усамљено.

Јоаким Буркарт предаје немачки као страни језик на универзитету у Хајделбергу. Основао је позоришну групу „Идефикс“, како би студентима из иностранства дао

могућност да тако рећи кроз игру науче немачки. „Позориште је могућност да доживимо емотивни аспект језика, такође и музику језика, ритам и звучање. У позоришту учимо да говоримо у јавности. Глумци настоје да буду довољно гласни и јасни како би их разумели и гледаоци у последњим редовима. Ово је веома слојевито и богато искуство какво не можете стећи на нормалним курсевима језика.“ Има и других предности. Страни студенти добијају могућност да нађу нове пријатеље, јер то иначе, није тако једноставно. Истраживања су показала да се многи страни студенти у Немачкој осећају усамљено и изоловано, студенти из Венецуеле, Мексика, Пакистана, Индонезије, Кине, Марока и Либана у Хамбургу. Такво искуство имао је и Мађар Адам Сафар: „Имао сам доста проблема, јер је посао који ми је нашла студентска задруга био лош. Мој студентски дом је, како то кажу и његови сопствени станари, 'богу иза леђа'. Тако далеко од Хајделберга, ми смо у ствари изоловани и због тога ми је много помогло учешће у раду ове позоришне групе.“ То што се страни студенти осећају усамљено, није баш блистава препорука за немачке универзитете, који се често хвале тиме што привлаче највише студената после САД и Велике Британије. Због тога је Немачка служба академске размене покренула програм „Профин“ који подржава пројекте попут ангажовања страних студената као глумаца у позоришту. Заменик генералног секретара Службе академске размене је Улрих Гротус: „Циљ овог програма јесте боља интеграција страних студената. Већина њих је задовољна својим оценама и квалитетом академског образовања, али не и начином на који су уклопљени у свакодневни живот у нашој земљи. То морамо променити“.

„Профин“ обухвата 46 пројеката у које је уложено 1,7 милиона евра. Они се спроводе широм Немачке. Нису увек уметничког карактера, као у Хајделбергу, али свима им је заједничка намера да се комуникација између немачких студената њихових страних колега - битно побољша (Брита Мерш / Саша Бојић, Deutsche Welle, 2009).

СТУДИРАЊЕ У НЕМАЧКОЈ

Немачка је омиљено одредиште за студенте и младе научнике из Србије који желе искуство у иностранству. Драгоцено и актуелно образовање, задобијање личног животног искуства, боља језичка знања и погодности за даљом каријером - све су то разлози, који воде људе из Србије на неке од 300 високошколских институција у Немачкој.

Универзитети. Немачки универзитети спајају истраживање и науку. Због тога су интересантни, како студентима који могу да бирају међу богатом понудом стручних катедри од А - Африканистике до З - Зоологије, тако и докторантима и млађим научницима, који желе да учествују у истраживачким активностима на светском нивоу.

Стручне више школе. На стручним вишим школама практична примена представља средиште учења и истраживања. Више стручне школе, такође, нуде образовање на највишем академском нивоу, али га и спајају са праксом, ка којој су снажно оријентисани, тако да су на пример праксе у привредним и индустријским предузећима саставни део студија.

Звања. Међународно оријентисана и призната звања *Bachelor* и *Master*, које се уводе и у Србију, последњих година веома су се рашириле на универзитетима и вишим стручним школама. На тај начин се нуди атрактивна могућност да се на пример прва фаза заврши у матичној земљи, а друга у Немачкој, дакле *Bachelor* у Србији, а *Master* у Немачкој. Немачке високошколске институције све више нуде могућност да се студије за добијање звања мастера обављају на енглеском језику.

Путеви на немачким факултетима. Гости из иностранства су добродошли на немачке универзитете и друге високошколске институције, било да су се одлучили за кратку посету или за целе студије: неки страни студенти долазе посредством програма за

размену на један или два семестра, а други на постдипломске студије на годину или две како би продубили своја знања.

Важне информације које се односе на систем и организацију студирања врло су детаљне и налазе се на одговарајућим веб-линковима, а уколико поједици више заинтересовани и имају додатна питања, могућно је да се обрате DAAD-Informativnom centru.

Уколико кандидат жели да се информише о одређеним студијама и њиховим детаљним карактеристикама, стоје му на располагању одговарајуће интернет адресе. Међу њима су најважније следеће:

- *Hochschulkompass*. - комплетна база података свих усмерења на немачким универзитетима са листом сарадње међу универзитетима (<http://www.hochschulkompass.de/en/home>)
- Међународни програм у Немачкој, на енглеском језику (<http://www.daad/deutschland/forschung/promotion>)
- *DAAD*. Светски позната интернет адреса ДААД-а нуди информације о стипендијама и другим стварима које су важне за страног студента на путу ка немачким високошколским институцијама (<http://www.daad.de/index>)
- *Hochschulkompass* (Компас високих школа). Комплетна база података свих струка и могућности студирања на немачким факултетима са регистром међународних односа високих школа (<http://www.hochschulkompass>)
- *Studien und Berufswahl* (Студирање и избор занимања). Опширне информације о студијским предметима, њихови садржаји и перспективе запошљавања. (<http://www.studienwahl.de>)
- *Uni-assist* - Сервис за стране кандидате на више од 120 факултета у Немачкој (<http://www.uni-assist.de>)
- *Zentralstelle für die Vergabe von Studienplätzen (ZVS)* - (централно место за додељивање стипендија). - Информације о конкурисању из области медицине, биологије и психологије. (<http://www.zvs.de>)
- *Internationale Studierende (Deutsches Studentenwerk)* - Страни студенти - немачки студентски савез) Информације које се односе пре свега на социјална питања: становање, рад поред студирања и још много тога (<http://www.studentenwerk.de>)
- *Hochschulranking* (Рангирање високих школа) - Опсежно рангирање квалитета немачких високих школа по струци и другим критеријумима (<http://www.das-ranking.de>).

СТРАНИ СТУДЕНТИ НА УНИВЕРЗИТЕТИМА У ИТАЛИЈИ

Укупан број универзитета у Италији износи 83 при чему су готово сви подједнако распоређени по регионима широм земље.

Универзитетски сектор (*Universita Statali*) кога чини 58 државних факултета, 17 недржавних, 2 факултета за странце и три више школе, јавна су тела која уживају научну, техничку и финансијску аутономију. Сваки доноси статут и регулативу одобрену од Ректора Универзитета, а од 1999. године уређује своје органе и методски поступак у настави. Држава финансира административни и едукативни програм наставе на факултетима. Финансијска средства прибављају се и од локалних власти и приватних организација чиме се смањује износ школарине за годину у којој је донација извршена.

Неуниверзитетски сектор (*Universita Non Statali*) кога чине пет института за високо образовање у уметности и музици: *Accademia di belle arti, Istituto superiore per le industrie*

artistiche, Academia di Arte Drammatica, Conservatoria di Musica i Academia di Danza, морају имати дозволу за рад одобрену од Министарства за образовање. Имају једнаку правну ваљаност као и државни факултети, што значи да су њихови сертификати валидни након завршених студија. Разлика између ових и државних факултета испољава се у виду финансирања пројеката и система управљања.

У протеклим годинама Италија је одиграла важну улогу у систему Европског високошколског образовања и то у виду реформи започетих у Сорбони 1998. године, које су за крајњи циљ имале усвајање Болоњске декларације 1999. године, прихваћене широм Европе. Програм развоја одвијао се по етапама почев од 2000. године са ревизијом система образовања на Универзитетима, затим 2001. године имплементацијом правила усвојеним у Болоњи, признавањем аутономије факултетима, итд.

Након завршене средње школе из области дизајна и уметности, има два нивоа: први ниво тзв. *Corso di perfezionamento* уписује се након средње школе или на завршној години средње школе уз полагање пријемног испита; други ниво тзв. *Corso di specializzazione* има улазни тест подељен у три целине, а могу га уписати кандидати од 18 до 25 година. Укупно траје четири године.

Основне студије (*Laurea Triennale*) трају три године. Упис на ове студије доступан је свима који имају диплому завршене средње школе (*Maturita*). Успех постигнут у средњој школи чини 30-50% бодова за упис. Полагање пријемног испита је обавезно из пет предмета које факултет одреди, а остварени успех на њему чини преосталих 50-70% бодова. На пример, за смер „Информациони системи” полагају се физика, геометрија, математика, хемија и логика. Неки од факултета немају улазни тест, као нпр. Филолошки, што значи да се на факултет прима аутоматски до попуњавања квоте. Страни студенти се могу уписати под истим условима као италијански држављани, с тим да прелиминарно полагају италијански језик. Број уписних квота зависи од тога да ли је страни студент из земље чланице ЕУ или не. За студенте из ЕУ квота је 25 студената годишње, а за остале 10 укључујући и студенте из САД, с тим да су ове квоте много веће на приватним факултетима. Странци са уредном документацијом за боравак и пребивалиштем у Италији улазе у квоту за Италијане и приликом полагања теста, конкуренција су им Италијани. Студент који испуни наведене услове уписан је на основне, тј. Додипломске студије факултета за који се определио. Школарину плаћају сви студенти. Универзитети и друге високошколске установе утврђују, по систему тарифа подељених у осам категорија, минимални и максимални износ школарине која се плаћа у највише три рате. Креће се у распону од 600 до 1200 евра за друштвене, односно од 2000 евра и више за природне науке. Приватни факултети имају много веће школарине које се крећу од 3000 до 9000 евра као нпр. *Vocconi*. Оне зависе од годишњих примања родитеља, социјалних, породичних и имовинских прилика у којима студент живи. Тако рецимо, студент чија оба родитеља годишње зараде 20.000 евра и имају двоје деце на школовању, имаће и знатне финансијске олакшице приликом плаћања, за разлику од оних чији родитељи зараде преко 50.000 евра годишње, имају више непокретности у власништву и само једно дете на школовању. Уколико су родитељи у немогућности да плате школовање држава има обавезу да им помогне.

Испити се полагају у целости или делимично и то писмено путем елиминационих тестова, а само изузетно и усмено што зависи од професора и типа испита. Број испита на основним студијама креће се у распону од 21 на политичким наукама до 38 на агрикултури. Оцењују се системом бодова од 0 до 30, а за „*pass*” је довољно 18 бодова. Могу се полагати по одслушаним предавањима. Студенту се даје могућност да изабере ког ће дана у току рока полагати испит, као и право да поништи испит уколико је незадовољан оценом. Резултати испита могу се наћи на сајту професора који доставља

оцену, мишљење и рад на увид као потврду веродостојности оцењивања, али и на огласној табли факултета.

Упис *Univerzitate non statali* као што су *Academia di belle Arti* *Academia di Arte Drammatica* врши се посредством литературе за спремање испита, тестова и контакт адреса за питања и сугестије студената на која у кратком року добијају одговоре. Резултати са свих испита улазе у завршну – дипломску оцену од 0 до 110 поред оцењеног дипломског рада на тему коју студент изабере. На бодове утичу и кредити које студент прикупи у току студија похађајући семинаре у земљи и иностранству и другим залагањима у одабраној области студирања. Пролазна завршна оцена је 66 бодова до 110 колико износи максимални број ECTS кредита. По завршетку студија и степена које су резултат познавања општих научних принципа, метода и вештина стичу сертификат L/L3. Милански Универзитет похађа око 60.000 студената који имају на располагању 77 курсева додипломских студија.

Нострификација дипломе зависи од усклађеног система образовања. Земље у којима факултети трају четири године били би по Болоњској декларацији признати на нивоу трогодишњих додипломских студија са полагањем диференцијалних испита и дипломског рада као услова стицања дипломе основних студија L/L3.

MASTER DI 1 LIVELLO – MUI трају једну годину и могу их уписати студенти по завршеним основним студијама. Знање енглеског језика је обавезно са положеним *TOEFL* испитом од 250 и више бодова. Намењене су студентима који су више посвећени професионалном и практичном раду, што је и основна разлика од Специјалистичких на којима се продубљују научна знања, искуства и методи стечени на основним студијама. Такође је и много већа висина школарине од специјалистичких студија.

Специјалистичке студије (*Laurea Specialistica*) представљају други ниво универзитетског образовања – дипломске студије. Трају две године. Полагање улазног теста није предвиђено на овим студијама, нити успех на претходно завршеним основним студијама. Од 2005/2006. године уводе се новине у том погледу, тако да ће за упис бити неопходна просечна оцена изнад 8 (осам) и да су основне студије завршене у року од четири године, док ће остали полагати улазни тест. Број стручних испита зависи од изабраних студија и креће се у распону од 10-15 наставних предмета са дипломским радом као завршним испитом. Код појединих факултета, као што је нпр. *Vocconi*, након завршене три године основних студија студенти имају обавезу да се запосле у фирми коју факултет налази како би стекли практично искуство, па тек онда стичу право на упис дипломских студија. До сада *Diploma di specializzazione* постоји за 109 звања. По завршетку стиче се диплома *LS* или *DS2*. Студент може уписати *Master di 2 livello* или докторске студије – *Dottorato di ricerca*.

MASTER DI 2 LIVELLO – MU2 уписује се по завршеном Мастеру првог степена или специјалистичким студијама и трају једну годину.

DOTTORATO DI RICERCA – DR представља трећи ниво универзитетског образовања, а могу га уписати студенти са високо оствареним резултатима академског рада и залагања током целокупних студија како на *Laurea Specialistica* тако и на *Master di 2 livello*. По завршетку студија које трају три године стиче се академско звање Доктора наука из области за коју се студент определио.

Економске бенефиције путем финансијске подршке онима којима су средства за студије неопходна. Добијање стипендије зависи од броја положених испита, као нпр. на Боконију, до оних факултета који цене просечну оцену и додатна усавршавања. Мањи градови дају веће изгледе за добијање стипендија, али се не могу похвалити богатим програмом студенских активности, као што је то случај са великим студенским центрима.

СТАТУС СТРАНИХ СТУДЕНАТА У АУСТРИЈИ

Страни студенти из држава изван ЕУ, немају право да у Аустрији раде без одговарајуће дозволе, упозорава аустријски сервис за запошљавање (АМС).

И за оне који раде најлошије послове, односно имају најнижа примања, потребна је дозвола на основу закона о запошљавању странаца. Стране студенте од предстојећег зимског семестра очекују тешка времена, пошто ће бити принуђени да плаћају школарину, која за држављане земаља ван ЕУ износи и до 10.000 шилинга по семестру. Аустријски закон, не дозвољава тим студентима да радом, као и њихове аустријске колеге, зараде потребан новац. Аустријски студенти, на пример, обављају послове који су плаћени до 4.000 шилинга, како би избегли опорезивање примања. То, међутим, није дозвољено и странцима. Казне за послодавце, како упозорава АМС, ако запошљавају стране студенте без потребне дозволе, морају рачунати са казнама предвиђеним законом за илегално запошљавање стране радне снаге, које су веома високе. Поред новчане казне послодавац за ухваћеног „илегалног радника“, како предвиђа закон, више не може тражити радну дозволу.

Студентима не може бити одобрен специјални статус у закону о запошљавању странаца - наглашава АМС. Ко жели да ради, као странац, треба да има дозволу за рад. Ако странци из држава изван ЕУ у својим пасошима поседују боравишну дозволу намењену само за студије онда су аутоматски искључени из тржишта рада. У поређењу са другим земљама чланице ЕУ, Аустрија је веома рестриктивна по овом питању.

У Немачкој, на пример, страни студенти имају право да 100 дана у години раде пуно радно време или 200 дана пола радног времена. У Француској дозвољено је страним студентима рад од 22 часа седмично.

У Аустрији једини изузетак постоји када је у питању сезонски рад, пре свега у сектору туризма и пољопривреде, као и послу колпортера. Страни студенти могу једино да се запосле као сезонска радна снага, која, међутим, по новим правилима, има право само на једну временски ограничену дозволу за рад, која више не може да се продужи.

У сваком случају страни студенти највише су погођени увођењем школарине, јер им држава не пружа шансу да потребан новац за студије зараде на легалан начин.

СТУДИРАЊЕ СТУДЕНАТА ИЗ СРБИЈЕ НА ДРЖАВНИМ МАРОКАНСКИМ ИНСТИТУЦИЈАМА

Од афричких универзитета који имају сарадњу са нашим високошколским установама, у овом тренутку се најчвршћа сарадња одвија са Либијом и о проблемима те сарадње биће нешто касније писано детаљније. Уосталом либијски студенти су били јако заступљени код нас пре деведесетих година прошлог века. Од осталих афричких земаља занимљива је сарадња са универзитетима у Мароку. Она се за сада своди на могућност коју пружају мароканске власти на студирање наших студената уз одређене бенефиције у виду стипендија.

Влада Марока предлаже доделу 15 стипендија кандидатима из Србије који желе да студирају на Државним мароканским институцијама високог и професионалног образовања. Стипендије су намењене будућим кандидатима из Србије за основне, специјалистичке, мастер и докторске студије за школску 2008/2009. годину. Кандидати могу усавршавати своје високо образовање на 28 мароканских универзитета на арапском, или француском језику. Дипломате и држављани Србије који бораве привремено у

Мароку могу уписати своју децу, али без права на стипендију. Кандидатура треба обавезно да садржи следећу документацију:

- молба кандидата у којој се наводе жељени смерови и установе, уз јасно навођење података (адреса, телефон, електронска пошта).
- формулар за кандидатуру, уредно испуњен и праћен следећим документима у 2 примерка:
 1. Оверена копија потврде о положеној матури
 2. Оверена копија прегледа оцена са матуре
 3. Извод из матичне књиге рођених
 4. Фотокопија пасоша и / или личне карте
 5. Лекарска потврда коју издају државне лекарске службе, а којом се потврђује физичка способност кандидата и гарантује да не болује ни од какве заразне или акутне болести, или да није преносилац неке епидемије (кандидат може бити подвргнут контра-прегледу чим стигне у Мароко)
 6. Две скорашње фотографије у боји са назначеним именом, презименом и држављанством на полеђини
 7. Програм студија и систем оцена
 8. Кандидати за мастер и докторске студије треба да понесу оверене копије диплома о завршеном високом образовању, прегледе оцена и програме завршених студија као и један примерак рада са краја студија.

Општи услови за упис на:

I) Редовне студије. Избор кандидата са матуrom ће бити извршен према условима за упис на тражени универзитет, одобреним и отвореним факултетима, расположивим местима и академском квалитету поднете пријаве. Кандидати треба да имају завршену средњу школу у 2008. години са најнижом оценом: врло добар или добар. Године старости варирају од 19 до 23 године, у зависности од универзитета.

II) Мастер студије и докторат. Кандидати за упис за постдипломске студије (DESA-Diplome des Etudes Superieures Approfondies) или специјализацију (DESS) треба да имају диплому о завршеним високим студијама (матура 4 или 5) у траженој области са оценом „добар”. Кандидати за докторат треба да поседују дипломе DESA, DESS, или еквивалентну диплому траженог факултета. У неким случајевима, коначан упис је условљен подношењем потврде о једнакости добијене дипломе, у складу са Указом бр.2-01-333 од 21. јуна 2001. који се односи на услове и процедуру издавања потврде о једнакости диплома високог образовања. Све додатне информације о формирању кадрова, списку школа, опцијама, условима уписа, трајању студија и дипломама, као и условима боравка у Мароку, могу се наћи на сајту Агенције за међународну сарадњу (AMCI): www.enssup.gov.ma. Француски језик је помоћни језик у већини школских институција, посебно у научним и техничким областима (www.enssup.gov.ma).

Кандидати који желе да наставе исламске студије или студије арапског језика и књижевности, морају добро владати арапским језиком.

Провера и избор кандидата. Мароканска Агенција за међународну сарадњу ће разматрати предложена досијеа, евентуално са представницима које ће органи Републике Србије именовати. Изабране пријаве ће бити достављене надлежним министарствима, којима припадају изабрани факултети. Списак прихваћених кандидата и факултета ће бити достављен дипломатским путем.

Начин уписа. Сваки прихваћени кандидат добија, дипломатским каналима, информативно писмо са свим подацима о стипендији и образовању која му се нуди, као и о условима коначног уписа и боравка у Мароку. Писмо треба званично вратити агенцији, потписано од стране кандидата. Долазак кандидата у Мароко значи да је прихватио понуду. Упис и стипендија су неповратни. Не може се толерисати никакав захтев о промени смера или универзитета. По доласку у Рабат, студент мора отићи у одељење за формирање кадрова при Агенцији ради:

- узимања и попуњавања досијеа за упис и стипендије;
- добијања дозволе за упис;
- добијање прве стипендије за прво двомесечје (септембар и октобар).

Када заврши ове формалности, студент мора отићи на универзитет ради дефинитивног уписа. Мора, такође, да пошаље Агенцији оверену копију потврде о упису, издате од стране факултета. Треба напоменути да је школовање бесплатно у државним институцијама.

Стипендија се додељује студентима који су прихваћени од стране Агенције и редовно уписани у државним институцијама високог образовања. Стипендија износи 750 дирхамаса, (око 96 \$) месечно и додељује се током редовног трајања студија.

Стипендија се исплаћује 12/12, сваког месеца, у седишту Агенције студентима који живе у Рабату и околини, а у осталим градовима на универзитетима где бораве студенти.

Плаћање стипендије је везано са редовним присуством на факултету и исплаћује се унапред за свако двомесечје. Давање стипендије искључује преузимање на терет осталих трошкова у вези са уписом, интернатом, транспортом и другим трошковима који произилазе из наставка студија.

Стипендија може бити продужена једном у трајању школске године, ако студент мора да понавља годину. Ако буде поновио по други пут у току студија, стипендија се укида до уписа на вишу годину. Услови доделе стипендије налазе се у књижици „Правила о стипендијама за стране студенте” коју сваки корисник стипендије добија по доласку у Мароко. Стипендиста који мора да преда свој рад по завршетку студија, добија уговорену помоћ за штампање свог рада, под условом да преда Агенцији један примерак рада, оверену копију дипломе или потврду о полагању. Стипендије за мастер студије трају две године, а за докторске студије трају три године.

Агенција може обезбедити, на захтев, дочек и превоз студената са аеродрома *Mohamed Bay Kazablanki* до Рабата. Требало би да дођу у групи. У противном, могу користити воз, аутобус, такси.

Страни студенти, редовно уписани на државне универзитете могу, у зависности од расположивих места, добити смештај у студентском дому. Смештај у дому је до 3 године. Студенти који су добили смештај у међународном студентском дому, који припада Агенцији, добијају смештај за време студија. Студент може наћи приватни смештај. На крају школске године, студенти који не могу ићи у своју земљу за распуст, могу боравити у универзитетском дому у Рабату и то у оквиру летњег смештаја организованог од стране *AMSI* (Агенција за међународну сарадњу Марока).

Постоје ресторани у универзитетским домовима, где се оброк служи студентима по одобреној цени. Заинтересовани студенти могу добити картицу у универзитетском ресторану.

Страни студенти користе (као и марокански) бесплатну здравствену услугу у болницама и здравственим институцијама у Мароку. С друге стране, А.М.С.И. преузима здравствене трошкове путем рефундације потрошеног износа у висини од 50% плаћених трошкова, са максималним износом од 1000 дирхама (128 \$) годишње.

Студенти могу приватно да се осигурају код осигуравајућих друштава у Мароку.

После завршене процедуре уписа и смештаја, студент мора обавезно да дође у Службу за странце при Националној Безбедности у месту боравка да би добио боравишну дозволу у Мароку. Боравишна дозвола се обнавља сваке године.

Опште информације:

- формалности добијања визе код амбасаде Краљевине Марока у својој земљи;
- ако се кандидат не пријави у Агенцију у наведеном року, сматра се да је одбио понуду;
- стипендије кандидата који су одустали не могу бити уступљене другим кандидатима или одложене за следећу школску годину;
- студенти треба да поштују правила факултета у месту уписа;
- неоправдано или недозвољено одсуство може довести до укидања стипендије и чак до потпуног искључивања са факултета;
- када студент заврши студије, обавезан је да се врати у земљу и да јој се стави на располагање. (www.amci.ma)

СТРАНИ СТУДЕНТИ У УНИВЕРЗИТЕТСКИМ ЦЕНТРИМА У СРБИЈИ

Студирање на приватним факултетима у Србији није скупље од студирања у иностранству, али оно није ни јефтино. Главни камен спотицања је чињеница да скоро ниједна диплома српских приватних факултета није а priori призната у иностранству. Док се студирање у иностранству свакако исплати, јер, иако је за годину студија у Европи или Америци потребно издвојити најмање око 25.000 долара, претпоставка је да ће дипломе тих факултета обезбедити повраћај уложеног новца већ за коју годину дана рада.

Већина оних који успешно заврше факултет у иностранству углавном врло лако нађе добар посао у некој реномираној компанији и то за инострану годишњу плату у значајном износу. Дипломе иностраних факултета признате су у целом свету, а и само студирање на неком од њих сматра се „међународним искуством“ које је велики плус, тако да се страни дипломци и у Србији могу запослити на много бољем положају него што би то могли са дипломом неког домаћег факултета.

Поред самих студија, чије се цене крећу од 1.000 до 5.000 евра, треба рачунати и на трошкове литературе, смештаја, хране, здравственог осигурања и комуналија, који у просеку износе најмање око 5.000 евра годишње. За стан у Београду, рецимо, потребно је издвојити најмање 2.400 евра годишње и то без трошкова комуналија, које у просеку износе око 600 евра годишње. За храну је неопходно најмање око 2.000 евра годишње, тако да укупни трошкови студентског живота на годишњем нивоу, поред студија, износе око 5.000 евра. На државне универзитете у Србији последњих година се уписује доста студената из бивших југословенских република.

Почећемо, најпре са изјавама неких анкетираних студената, пре свега зато што оне показују основне мотиве доласка странаца на студије Београдског универзитета.

Сара Кавасми из Јордана у Србију је дошла пре три године, након завршене средње школе и уписала Медицински факултет у Београду. Тренутно је на трећој години и један је од најбољих студената који наставу слушају на енглеском језику.

Сарина мајка је Српкиња, тако да јој наша земља није страна. На питање зашто се одлучила да студира овде, Сара каже да је школарина повољнија него у Јордану, али и због програма који се заснива на Болоњском принципу.

Други случај је Дарио Јовић, који је на студије медицине дошао из Шведске, сматра да је његов факултет један од најјачих на простору Балкана. Објашњава да је школовање на факултетима у Шведској бесплатно, али да медицину може да упише веома мали број студената, од 500 до 1.000, због чега и кандидати са високим оценама често остану без индекса. Школарина на Медицинском факултету у Београду је међу најјефтинијим у Европи. Био је у дилеми да ли да упише факултет у Чешкој или Мађарској, али је тамо скупља и школарина и свакодневни живот, а добија се исто знање. У Шведску је отишао средином деведесетих из Републике Српске, тамо је завршио средњу школу, а одлука да у Србији настави школовање била је логичан след ствари, јер је везан за простор бивше Југославије. Иако говори српски определио се за студије на енглеском због тога што рад у малим групама омогућује студентима да стекну више знања и бољу комуникацију са професорима. Истиче да је стандард у Шведској већи, да се живи мирније и хармоничније него у Београду, али да је овде младом човеку лакше да се снађе и почне каријеру.

На београдском Медицинском факултету осим студената који слушају наставу на енглеском, има десетак странаца који се школују на српском. Међу овим студентима највише је деце исељеника из Србије и бивших југословенских република који, условно речено, имају српска имена и презимена, али лоше говоре српски језик, јер су у

иностранство отишли веома млади. Долазе из Шведске, Норвешке, Данске, са Кипра, Малте, из Аустралије, ове године троје је стигло из Сједињених Америчких Држава. Има и неколико који су дошли са намером да упишу Медицински факултет у Београду. Као пресудни разлог због кога странци најрадије бирају медицинске факултете наводи се економски моменат.

Тако шестогодишње студије овде коштају 41.000 америчких долара, док у Америци само једна година кошта толико, а факултет траје четири године. Школарина за прву годину код нас је 6.000 долара, а од друге до шесте по 7.000 долара.

На државне универзитете у Србији може да се упише неограничен број страних студената, мада је у конкурс Министарства просвете и науке прецизирано да је приликом уписа страних држављана високошколска установа дужна да води рачуна да не прекорачи укупан број студената одобрен дозволом за рад. Да би се уписали, они морају да доставе нострификовану диплому о завршеној четворогодишњој средњој школи, да су здравствено осигурани за школску годину коју уписују и да владају српским језиком, што доказују уверењем овлашћене комисије.

Министарство просвете и науке нема податак колико има страних студената на високошколским установама у Србији, а прецизну евиденцију о томе не воде ни поједини универзитети. Ипак, чињеница је да је број странаца на домаћим факултетима занемарљив, у поређењу са осамдесетим годинама прошлог века. Тада је највише странаца долазило из несврстаних земаља, захваљујући билатералним међудржавним уговорима и обезбеђеним стипендијама.

Осамдесетих година прошлог века, само на београдском универзитету било чак 20.000 странаца, највише из Азије и Африке, захваљујући билатералним међудржавним уговорима и обезбеђеним стипендијама. Многи од бивших студената данас су угледни људи, који воде своје државе и говоре српски. Распадом Југославије ситуација се драстично променила. Од почетка осамдесетих до почетка деведесетих Филолошки факултет је био пун Грка и студената из несврстаних земаља. Сада највише студената долази из Македоније, Црне Горе, Босне и Херцеговине и Хрватске, који се третирају као страни држављани, ако код надлежног органа не изваде уверење да су српска мањина.

Студира и неколико деце дипломата, али нема студената који су специјално дошли да би студирали на Филолошком факултету. Све је сведено на простор бивше Југославије.

Медицински факултет у Крагујевцу најинтересантнији је младима из бивших југословенских република. Према речима декана те високошколске установе Небојше Арсенијевића, број правих странаца је једноцифрен, и они су углавном на постдипломским студијама. И на овом факултету било је некада студената из Грчке и из земаља Блиског истока. Све мањи број странаца Арсенијевић образлаже чињеницом да наши факултети тек сад улазе у систем акредитације и додаје да су политичке проблеме у Србији „искорстиле“ суседне земље, Бугарска, Мађарска и Румунија, које сада имају много већи број студената на медицинским факултетима. „Утисак је да последњих година на студије долазе они који нису успели да упишу медицински факултет у својој земљи, тако да остане велики број заинтересованих” (Небојша Арсенијевић, декан Медицинских факултета, Крагујевац, 2008).

Странци долазе и као стипендисти Министарства просвете и науке, углавном из Пољске, Бугарске, Аустрије, Грчке, Румуније, затим преко програма *CEEPUS* (средњоевропски програм за размену студената и професора) из Бугарске, Словачке, Чешке, Аустрије, Румуније, Мађарске и Хрватске, али и захваљујући билатералним универзитетским споразумима о сарадњи.

Страни студенти се упуштају искључиво као самофинансирајући, а школарине одређују факултети. Оне су углавном више него за домаће студенте. На Београдском универзитету за једногодишње школовање треба издвојити од 800 долара, на Техничком факултету у

Бору, до 4.950 евра, на Стоматолошком факултету. Ректор Универзитета у Београду истиче да школовање страних студената може да буде значајан извор прихода и подсећа да на познатим светским школама до 40 одсто академица долази из других држава. Годишње школарине на мастер студијама износе и до 50.000 евра.

Да би се повећао број страних студената, мора универзитет да има квалитет, да се акредитује код међународне заједнице и да као школа буде препознатљива на светским ранг-листама. Нажалост, Београдски универзитет сада није међу првих 500 светских школа. Да би то постигао, мора још пуно тога да се уради (Бранко Ковачевић, ректор Универзитета у Београду).

Према подацима Ректората Универзитета у Београду током 2007/2008. школске године на свим нивоима студија било је 259 страних студената. Највише их је на Медицинском факултету, 73, на Архитектонском има 45, Фармацеутском 35, Стоматолошком 20, на Филолошком 19, Факултету политичких наука 11, Филозофском десет, на Правном, Машинском и Ветеринарском по пет, а по четири на Електротехничком, Економском и Факултету за специјалну едукацију и рехабилитацију. У прву годину основних студија у 2009. години је уписано 78 странаца.

На Универзитету у Нишу према подацима из 2007. има 87 страних студената. И овде је најпопуларнији Медицински факултет, који студира 28 академица из Грчке, седам из Бугарске, шест из Македоније, три из Словачке, по два из САД, БиХ, Шведске и Ирана, а по један из Црне Горе, Хрватске, Јордана, Италије и Аустралије. На Факултету заштите на раду има дванаест странаца, међу којима и држављана Уједињених Арапских Емирата. На Грађевинско-архитектонском факултету има девет странаца, на Учитељском четири, Филозофском - три, и по један на Економском и Машинском факултету.

У Центру за српски језик за странце, који је организован при Филолошком факултету Универзитета у Београду и који је придружен члан катедре за српски језик, боравили су студенти из Пољске, Француске, Италије, Русије, тј. око шездесетак студената из 20 европских земаља, САД, Канаде, Кине, Јапана, Јужне Кореје и многих других, који су као стипендисти дошли да усаврше језик. Већина њих студира или су завршили српски на својим матичним факултетима.

У Канцеларији за међународну сарадњу Универзитета у Новом Саду тврде да је број страних студената у сталном порасту, јер тај универзитет улази у већи број европских програма мобилности. Они с једне стране омогућују нашим студентима одлазак у иностранство, али и странцима долазак на организовани студијски боравак на некој од домаћих високошколских установа. Захваљујући пројекту Кампус Европа, који траје од 2004, досад је примљено 18 студената из биохемије, биологије, електротехнике, медицине и славистике из Португала и Француске, а током 2009. очекује се још седам студената из ове две земље. Пројекат „Базилеус“, који финансира Европска комисија у склопу „Ерасмус Мундус спољног прозора сарадње“ са земљама Западног Балкана креће од ове школске године.

Интересовање за бившу Југославију, пријатељство са младима из Србије, читање о народима са нашег подручја само су неки од разлога који су их навели да почну да уче српски. Неки од њих истичу да им се допада Београд јер је то „град који никада не спава“. Полазници Центра имају 18 часова недељно, од чега 12 часова језика, три фонетике и три часа из културе историје Срба. Постоје три нивоа учења, почетни, средњи и виши ниво. Поред студената у Центар долазе и дипломате, лектори, адвокати, трговински представници, као и они који су удајом и женидбом остали да живе у Београду. (Небојша Маринковић, професор у Центру за српски језик у Београду).

Интересантно је да постоји интересовање страних студената из земаља као што је нпр. Кина (табела 1), иако је за сада на подручју Србије евиденција о студентима из Кине врло оскудна. Према подацима са четири државана Универзитета у Србији (Београд, Нови Сад,

Ниш и Крагујевац) на два уопште нема регистрованих студента који су кинески држављани (Ниш и Крагујевац). На Универзитету у Новом Саду су регистрована два студента из Кине: девојка на постдипломским студијама на Филозофском факултету (одсек Педагогија) и момак на основним студијама Факултета техничких наука (одсек Енергетика, електроника и телекомуникације).

Највећи број је забележен очекивано на Универзитету у Београду, где је у периоду од 1999. до 2009. године боравило око 80 студената из Кине, а који су били стипендисти Републике Србије. Гледајући по годинама број је прилично уједначен, мада се од 2006. уочава повећање које достиже врхунац у 2009, када се број повећава за 2,5 пута у односу на 1999. и када је регистровано чак 15 студената из Кине.

Анализирајући по Факултетима највеће је интересовање за Филолошки на коме је у току овог периода боравило 28 студената, потом Економски факултет где је боравило 24 студента, Електротехнички факултет (шест студената), а кинески држављани су студирали и на Правном, Биолошком, Географском, Математичком, Медицинском и Факултету политичких наука.

Табела 1. Број кинеских студената у Србији од 1999. до 2009. године

Година	1999.	2000.	2001.	2002.	2003.	2004.	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.	Свега
Бр. студената	6	5	6	5	4	5	8	9	9	8	15	80

Извор: Ивков-Цигурски, А. 2009. година

СИТУАЦИОНА АНАЛИЗА СТАЊА ТУРИЗМА НОВОГ САДА И ЊЕГОВЕ ГРАВИТАЦИОНЕ СФЕРЕ

У наредном делу рада приказаће се просторни аспект истраживања стања туризма Новог Сада и његове гравитационе зоне, као и друге елементе битне за извођење адекватне анализе и оцене стања туризма.

ДОСАДАШЊА ИСТРАЖИВАЊА ГРАВИТАЦИОНЕ ЗОНЕ НОВОГ САДА

За развој туризма свакако да је изузетно битан туристичко-географски положај дестинације, природне и културне вредности, као и материјална база.

Просторни аспект истраживања, као што је поменуто, односи се на гравитациону зону (сферу) Новог Сада и због тога је потребно одредити приближне границе простора који је предмет нашег интересовања. Пошто су до сада вршена истраживања критеријума одређивања величине гравитационе сфере, њене функционалне карактеристике и различит карактер и домени утицаја градског насеља Новог Сада, презентоваће се кратки историјат истраживања и његови резултати. Али потребно је подсетити да се овде ради о едукационом туризму, који се не може третирати у целој гравитационој зони Новог Сада, већ у деловима тог простора, који располаже условима и факторима постојања овог облика туризма. То значи да посебну пажњу треба посветити градским целинама које пре свега располажу добро опремљеним школским и другим комплементарним туристичким објектима који могу бити извесна основа за едукациони туризам.

У разрешењу проблема гравитационе зоне Новог Сада, највећим делом ослонац је рад Милке Бубало-Живковић, Александре Драгин и Бојана Ђерчана: *Гравитационо подручје Новог Сада*. Осим тога користили су се извори који су се тим проблемом бавили у прошлости, а који се, иначе, у том раду помињу. Крајем шездесетих и током седамдесетих година 20. века интензивно се радило на регионално-просторном планирању у читавој бившој СФРЈ. Из тих разлога је сматрано да би било корисно да се територија Војводине подели на мање географске целине. Б. Букуров је, бавећи се проучавањем гравитационих подручја војвођанских градова дужи период, дошао до закључка да би се сфере војвођанских градова могле узети као посебне географске целине.

Дати су и регионални модели Покрајине, који су формиран на основу принципа функционално-гравитационе регионализације. У тим регионалним моделима Покрајине гравитациона подручја регионалних центара су поистовећена са регионима. Регионалне моделе Покрајине, на основу принципа функционалне регионализације, дали су Б. Букуров (Букуров, 1970), Ј. Илић (Илић, 1970), В. Журић (Журић, 1970) и К. Ђере (Ђере, 1982). Поред њих просторно-функцијским односима, односно гравитационим подручјем бавили су се још Д. Бугарски (1980) приликом одређивања гравитационог подручја Кикинде, М. Спасовка (1983) приликом анализе урбаногеографских процеса у долини Моравице, итд.

Поред друштвених прилика које играју велику улогу у формирању гравитационе сфере, рељеф у ближој и даљој околини Новог Сада има важну улогу у простирању гравитационог подручја. Низијски предели који се простиру западно, северно и источно од града нису никаква препрека и не отежавају саобраћај Новог Сада са ближом и даљом околином, тако да и гравитациона сфера Новог Сада може да се простира у том правцу

знатно даље него ка југу. Одређивањем гравитационог подручја Новог Сада бавило се више научника. Нандор Фабри је међу првима одредио гравитационе зоне Новог Сада и дао изотелну карту 1958. године. По Н. Фабрију гравитациона сфера Новог Сада на запад је допирала до Вуковара, затим на северозапад до Сомбора, на север до Суботице и Бечеја и на исток до Тисе, као природне препреке. Са јужне стране рељефне прилике су знатно неповољније за простирање гравитационог подручја. Фрушка гора представља природну препреку за ширење новосадског гравитационог подручја ка југу, тако да по Н. Фабрију ка Новом Саду гравитирају у потпуности само насеља која се налазе на северним падинама Фрушке горе. Исти аутор је урадио геометријско-изотелну карту Новог Сада на којој су повучене изотеле од 5, 10, 15, 20, 25, 30, 40 и 50 km. Аутор је закључио да се гравитациона зона Новог Сада простире и даље, али само у неким облицима, углавном у администрацији и политичком животу.

Одређивањем гравитационе сфере војвођанских градова, па и Новог Сада, бавио се и Б. Букуров у свом реду *"Гравитационе сфере војвођанских градова"* 1970. Он је Војводину узео као макроподручје, а потом је гравитационе сфере већих градова назвао мезоподручјима, а сфере осталих мањих градова микроподручја. По Б. Букурову северна граница новосадске гравитационе зоне, или како он назива новосадско мезоподручја, иде „северно од села Вајска и Бојани, затим између Куле и Врбаса и сече ауто-пут Нови Сад - Суботица северно од Србобрана. Одатле граница иде на исток и негде северно од Аде излази на Тису. Источну границу чини Тиса. На југу граница почиње са Шаренградом и Илоком и иде билом Фрушке горе, затим захвата Јазак, Врдник, Ириг и северно од Инђије скреће на исток према Старом Сланкамену и Дунаву.“ Величина овог мезоподручја износи 4.750 km² или 22% од административне површине Војводине. У истом раду аутор је новосадско мезоподручје поделио на неколико значајнијих (новосадско, врбашко, бечејско и бачкопаланачко) и мање значајних микроподручја (беочинско, бачкопетровачко, тителско, жабаљско, темеринско, србобранско, иришко и микроподручје Бача). Величина микроподручја је углавном условљена административним, управним и другим јавним и друштвеним потребама. Из тих разлога се њихове границе углавном поклапају са границама општина. Центар општина је одређен на основу географског положаја, величине насеља и броја становника, саобраћајне повезаности, развијености привреде и трговине.

Осамдесетих година прошлог века највише се овом проблематиком бавио К. Ђере. Резултати његових истраживања су објављени у радовима *„Гравитациона подручја војвођанских регионалних центара“* и *„Одлике и просторна структура новосадског региона“*. У првом раду гравитационо подручје Новог Сада обухвата „југоисточни део Бачке и североисточни део Срема“.

У односу на границу коју је дао Б. Букуров, новосадско подручје је на почетку осамдесетих година проширено и ка југу. Од линије Ириг - Јазак - Врдник граница се померила јужније ка линији Рума - Манђелос - Ердевик. Након изградње моста на Тиси Нови Сад је померио своје гравитационо подручје источније, тако да се утицај осећа до Ченте и Опова.

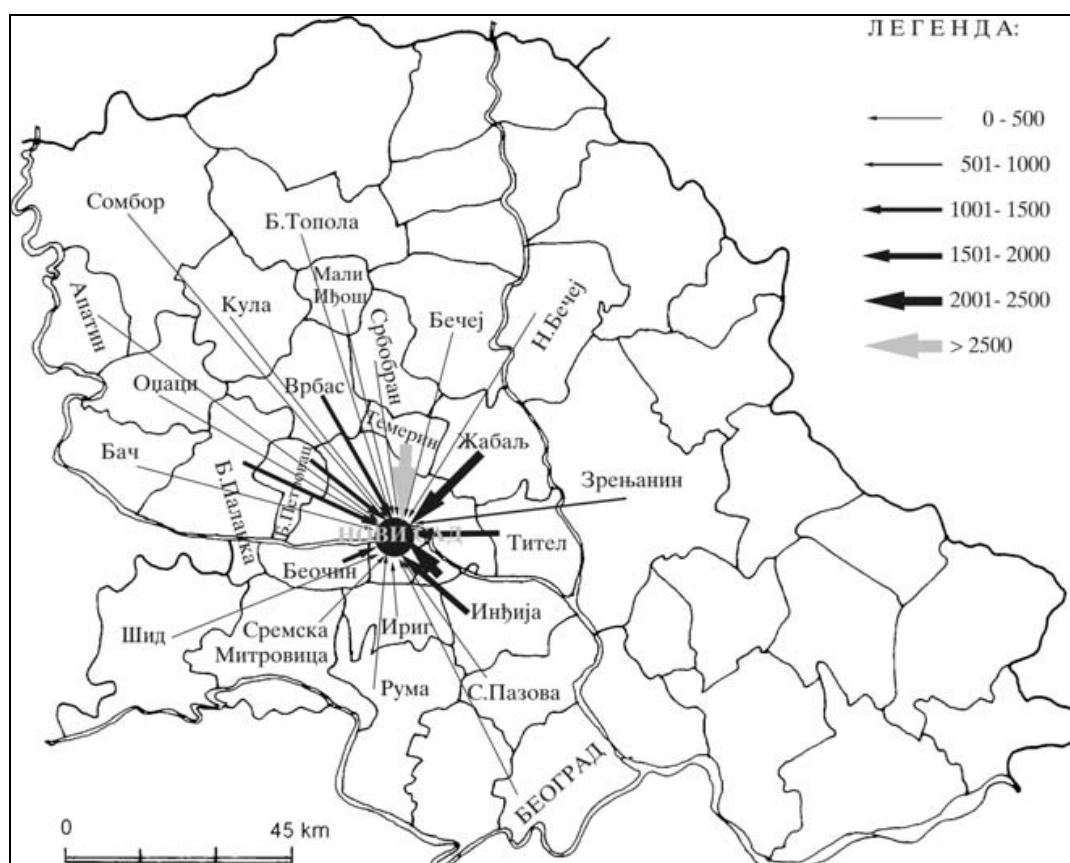
У раду *„Одлике и просторна структура новосадског региона“* К. Ђере истиче да је новосадски регион привредно најразвијенији у Војводини (Ђере, 1984). На основу квалитета и интензитета веза центра и околине, К. Ђере је регион, односно гравитационо подручје Новог Сада поделио на уже и шире гравитационо подручје. Под ужим гравитационим подручјем подразумева територију општине, које је даље изделио на гравитационо језгро и приградску зону. Гравитационо језгро чини град Нови Сад. Међутим, у новије време променама у приградском простору, дошло је и до промена у гравитационом језгру, односно оно се проширило на некадашња самостална насеља, тако да је обухватало територије насеља Нови Сад, Петроварадин и Сремска Каменица. У

оквиру ужег гравитационог подручја К. Ђере је издвојио и приградску зону као резултат развоја града. Ова зона обухвата сва насеља општине. Шире гравитационо подручје представља територију чије становништво повремено долази у град и користи његове специјалне услуге. По К. Ђереу унутрашњи гравитациони појас обухвата општине: Беочин, Бачки Петровац, Жабал, Ириг и Темерин. У спољашњем гравитационом појасу су општине Србобран, Бачка Паланка, Тител, Инђија, Врбас и Бечеј.

За одређивање гравитационог подручја или нодалне регије аутори Милка Живковић Бубало, Александра Драгин и Бојан Ђерчан користили су три критеријума: **дневна фреквенција саобраћајних средстава, територијални домет дневних миграција и територијални распоред дневних миграција.**

У раду ће пажња бити усредсређена на **дневне миграције као критеријум за одређивања гравитационе сфере Новог Сада.**

Територијални распоред дневних миграната је обрађен на основу поменутих података, пописа 1981, 1991. и 2002. године. У првој зони, која је ограничена изотелом од 15 km, налази се 18 насеља, од којих је 12 из новосадске општине (Ченеј, Кисач, Руменка, Ветерник, Футог, Каћ, Будисава, Ковиљ, Лединци, Буковац, Петроварадин, Сремска Каменица), три из беочинске (Беочин, Раковац и Черевих), по једно из темеринске (Бачки Јарак), иришке (Врдник) и општине Сремски Карловци (истоимено насеље). Из ових насеља је 1981. године свакодневно у Нови Сад долазило 19.943 лица или 60,6% од укупног броја миграната који су долазили са простора Војводине. По наредном попису дошло је до повећања за око 100% дневних миграната из ових насеља, тако да их је било 39.407 или 66,9% од укупног броја (Живковић-Бубало, Драгин, Ђерчан, 2009).

Карта 1. Број дневних миграната из појединих општина Војводине ка Новом Саду
Извор: Живковић-Бубало, Драгин, Ђерчан, 2009.

Из друге зоне, коју ограничавају изотеле од 15 и 25 km дневни мигранти се крећу из 34 насеља која припадају територији 11 општина. Изотелним линијама су обухваћена насеља следећих општина: Нови Сад (Бегеч и Степановићево), Бачки Петровац (Гложан, Бачки Петровац и Кулпин), Врбас (Змајево), Темерин (Сириг и Темерин), Жабал (Госпођинци, Жабал и Ђурђево), Тител (Мошорин, Шајкаш, Вилово и Гардиновци), Инђија (Чортановци, Бешка, Крчедин и Марадик), Ириг (Крушедол Село, Крушедол Прњавор, Шатринци, Ириг, Ривица, Нерадин и Јазак), Рума (Павловци), Сремска Митровица (Бешеново и Гргуревци) и Беочин (Свилош, Луг, Грабово, Баноштор и Сусек). Трећа зона обухвата простор између изотела од 25 и 35 km. Унутар ове зоне стални мигранти су из 35 насеља. Сва ова насеља припадају територијама 13 општина: Бачка Паланка, Бачки Петровац, Врбас, Србобран, Бечеј, Жабал, Зрењанин, Тител, Инђија, Рума, Стара Пазова и Сремска Митровица. Четврта зона, која је између изотела од 35 и 45 km, обухвата већи број насеља него што је у претходним зонама, 40 насеља, из којих су мигранти свакодневно долазили у Нови Сад. Сва та насеља припадају територијама од десет општина и то: Бачка Паланка, Врбас, Бечеј, Нови Бечеј, Зрењанин, Стара Пазова, Пећинци, Рума, Сремска Митровица и Шид. Иако ова зона обухвата већи број насеља него претходне зоне, она има најмање дневних миграната.

У петој зони, која захвата подручје између изотела од 45 и 55 km, функционални утицај Новог Сада је знатно слабији. (Живковић-Бубало, Драгин, Ђерчан, 2009)

И у последњој, шестој групи, су насеља која се налазе између изотела од 55 и 65km.

На основу анализе броја дневних миграната по зонама, урађеним према изотелним линијама, територијално растојање између Новог Сада и околних насеља у знатној мери утиче на број дневних миграната. Међутим, удаљеност није једини елеменат који утиче на дневну фреквенцију путника. Велики утицај има саобраћајна повезаност, која је анализирана, као и број становника насеља, али и старосна и економска структура становника тих насеља.

Узимајући у обзир чињеницу, да је предмет рада едукациони туризам, који је, поређењем са другим европским просторима, код нас слабо развијен, постоји потреба да се узму у обзир строги **услови његовог развоја** – развијени образовни и истраживачки центри, атрактивна локација, примерена рецептивна основа и други инфраструктурни и супраструктурни садржаји у функцији овог туризма. Досадашња искуства показују да би предмет интересовања пре свега био Нови Сад, односно универзитет у овом граду и Сремски Карловци, као насеља са богатом културно-историјском традицијом и веома израженом тенденцијом да се развије у центар културног туризма, пре свега едукационог туризма као његове подрврсте.

АТРАКТИВНА ОСНОВА ЕДУКАЦИОНОГ И ТУРИЗМА УОПШТЕ

За развој туризма свакако да је изузетно битан туристичко географски положај дестинације, природне и културне вредности, као и материјална база.

ТУРИСТИЧКО-ГЕОГРАФСКИ ПОЛОЖАЈ

Географски положај Новог Сада изузетно је повољан како у физичко-географском тако и у саобраћајном погледу. Ова повољност проистиче из припадности града Подунављу и Панонском басену. Нови Сад се налази готово у средишњем делу Војводине, на северу Србије, између 19° и 20° источне географске дужине и 45° и 46° степени северне географске ширине. Захвата низијске пределе у јужној Бачкој и брдовите и планинске делове Фрушке горе у северном Срему. Нови Сад је раскрсница главних копнених и водених путева у Војводини. Кроз сам град пролази низ магистралних путева и

железничких пруга, од којих неки имају и међународни значај. Преко територије Републике Србије пролазе европски саобраћајни коридори, железничко-друмски (коридор X) и речни (коридор VII), који спајају земље Западне и Средње Европе са Југоисточном Европом и Блиским Истоком (Штетић, 2003).

Нови Сад се налази на европском аутопуту Е-75, који спаја крајњи север (Норвешку) и југ (Грчку) Европе и најдужи је пан-европски аутопут који пролази кроз Србију. На делу од границе Мађарске и Србије до Београда у току је градња друге траке аутопута, као и на делу од Ниша до границе са Македонијом, док је од Београда до Ниша редовни аутопут са одвојеним тракама. Траса аутопута Е-75, у укупној дужини од 5.639 km, пролази кроз следеће земље: Норвешка - Финска – трајект - Пољска -Чешка - Словачка - Мађарска - Србија - Македонија - Грчка (Штетић, 2003).

На око 40 km јужно од Новог Сада пролази аутопут Е-70, који повезује Шпанију, Француску и Италију са регионом Југоисточне Европе, и код Београда се укршта са аутопутем Е-75. Нови Сад је редовним аутобуским линијама добро повезан са градским центрима широм Србије, а нарочито са Београдом. Такође, поједина аутобуска предузећа редовно саобраћају на међународним релацијама, нарочито ка градовима Западне Европе. Поред друмског саобраћаја, за Нови Сад је значајан и железнички саобраћај. Град је железничком пругом Суботица – Нови Сад – Београд – Подгорица – Бар повезан са Црногорским приморјем. Такође, пруга међународног значаја која води из Беча и Будимпеште, односно Москве и Кијева, пролази кроз Нови Сад и даље из Београда се наставља ка Нишу и Софији, односно Солуну и Атини.

Пројекат модернизације железнице представља стратешки пројекат у развоју саобраћајне инфраструктуре у Републици Србији. Реализација пројекта се односи на концепт железнице великих брзина у оквиру европског коридора X који пролази кроз нашу земљу (www.srbija-info.yu).

Поред друмских и железничких веза, значајан је и положај Новог Сада на воденом путу Рајна – Мајна - Дунав, који повезује девет земаља и шест главних градова Европе, а кроз нашу земљу плован је у дужини од 588 km и омогућава саобраћајне везе узводно до Средње Европе и низводно према Црном мору. Дунавска регија чини тржите са 115 милиона људи. Нови Сад је пловним путем Дунав-Тиса-Дунав повезан са бројним привредним центрима на подручју Војводине (www.gradnovisad.org.yu; www.novisadtourism.com). Положај Новог Сада на Дунаву, међународној реци која је по интересовању туриста на првом месту, испред Нила и Амазона, доприноси укупној атрактивности града. За развој едукационог туризма, изузетно је важно постојање аеродрома на или у непосредној близини ове дестинације, као и међународних авио-линија које повезују емитивна подручја, то јест подручја из којих долазе учесници овог облика туризма, са датом дестинацијом. То је отуда што ова категорија туристичке клијентеле све више рационализују време проведено на путу користећи превоз авио-саобраћајем.

На 65 km југоисточно од Новог Сада (код Београда) налази се међународни аеродром „Никола Тесла“, највећи путнички аеродром у Србији. Са аеродрома постоји два пута дневно директна аутобуска линија према Новом Саду, а постоји и изванредна повезаност аутобуским линијама на релацији Београд - Нови Сад, као и бројни туристички и такси превозници.

Национална авио-компанија ЈАТ (*Jat Airways*) пружа услуге превоза путника и робе у редовном и чартер саобраћају и представља једну од најстаријих европских компанија са традицијом дугом више од 80 година.

ЈАТ је члан Међународне асоцијације за ваздушни саобраћај (*International Air Transport Association – IATA*) од 1961. године и Асоцијације европских авиопревозника (*Association of European Airlines - AEA*) од 1971. године. Крајем осамдесетих година XX века саобраћао је на више од 300 линија, од којих су две трећине биле међународне. У

годинама рекорда, 1987, 1988. и 1989., ЈАТ се високо ценио у хијерархији највећих авиопревозника, 31. у свету и 10. у Европи.

Међународна асоцијација за ваздушни саобраћај у фебруару 2005. године доделила је ЈАТ-у IOSA сертификат (*IATA Operational Safety Audit*), чиме је потврдила да је ЈАТ достигао, да одржава и унапређује највише ваздухопловне стандарде у домену безбедности ваздушног саобраћаја и техничког одржавања. У децембру 2006. године сертификат је обновљен, чиме је овај превозник постао прва авиокомпанија у свету која је обе контроле прошла без и једне неусаглашености са било којим од 800 строгих међународних стандарда које IATA прописује. Сертификат је најзначајнији за путнике јер потврђује да ЈАТ спада међу безбедније компаније.

У 2006. години ЈАТ је превезао 1.207.712 путника, 3.556 тона робе и 689 тона поште и први пут после 1991. године позитивно завршио пословну годину, са нето добитком од 3,8 милиона евра. У 2007. години су постигнути добри пословни резултати: укупно 1.306.301 превезених путника и остварен профит од 3, 75 милиона евра. Током 2008. године ЈАТ је превезао за девет одсто више него у истом периоду прошле године. ЈАТ је своје пословање побољшао и увођењем резервација и продаје карата путем Интернета од марта 2008. године. Циљ овог пројекта је подизање квалитета услуге, уз рационализацију пословања, што је у складу са стратешким циљевима компаније. Такође, погодност за редовне путнике, а нарочито пословне путнике који често користе услуге ЈАТ-а, је и програм „лет више“ (*„frequent flyer“*). Овај програм подразумева право путника на једну бесплатну карту за повратно путовање, уколико је путник задовољио одређене услове (на пример уколико је у периоду од 12 месеци обавио 10 међународних путовања у једном смеру).

ЈАТ на бази комерцијалних уговора о заједничком коришћењу линија (такозвани „*codeshare*” аранжмани) остварује сарадњу са авиопревозницима из: Немачке – Луфтханза (*Lufthansa*), Чешке - Чех ерлајнс (*Czech Airlines*), Аустрије - Остријан ерлајнс (*Austrian Airlines*), Русије – Аерофлот. Везе са дестинацијама у оквиру Европе где ЈАТ директно не лети реализују се према уговорима са авиокомпанијама: Алиталија (*Alitalia*), Луфтханза, Остријан ерлајнс, Бритиш ервејз (*British Airways*), Свис (*Swiss*) и Чех ерлајнс. Везе за Северну и Јужну Америку обезбеђене су у сарадњи са компанијом Алиталија, преко Милана или Рима, компанијама Вирџин атлантук (*Virgin Atlantic*), Бритиш ервејз и Ер Индија (*Air India*) преко Лондона, Чех ерлајнс преко Прага, Мартинер (*Martinair*) преко Амстердама, Свис преко Цириха, Луфтханза преко Франкфурта и Минхена, Остријан ерлајнс преко Беча и Делта ерлајнс (*Delta Airlines*) и Јунајтед ерлајнс (*United Airlines*) преко свих редовних европских дестинација ЈАТ-а (Драгићевић, 2008).

Путницима за Аустралију и Нови Зеланд, Пекинг, Блиски и Далеки исток и Индију, ЈАТ нуди најповољније везе у сарадњи са компанијом Емирати (*Emirates*), преко Дубаија, а за Пекинг са компанијом Аерофлот, преко Москве, или са Ер Чајна (*Air China*), преко Франкфурта. За Африку се из Београда може путовати комбинованим летовима ЈАТ-а и компанија Емирати, Туркиш (*Turkish*) и Шриланка ерлајнс (*Shrilanka Airlines*) (www.jat.com).

Из свега наведеног се може закључити да је повезаност Србије ваздушним саобраћајем, првенствено са европским дестинацијама, изузетно добра, захваљујући сарадњи коју ЈАТ остварује са водећим светским авио-компанијама (табела 2).

Табела 2. Директни летови из Београда у 2011. години

Град	Држава	Аеродром	Авио-компанија
Ајндховен	Холандија	Eindhoven Airport	Wizzair
Амстердам	Холандија	Schiphol Int.	Jat Airways
Атина	Грчка	Athens Int.	Jat Airways, Olympic Airlines
Бања Лука	Република Српска	Бања Лука	Jat Airways

Бејрут	Либан	Rafik Hariri	Jat Airways
Берлин	Немачка	Tegel	Jat Airways
Беч	Аустрија	Vienna Int. Airways	Austrian Airlines, Jat
Бон	Немачка	Köln Bonn	Germanwings
Брисел	Белгија	Brussels	Jat Airways
Букурешт	Румунија	Henri Koanda	Jat Airways
Гетеборг	Шведска	Landvetter	Jat Airways
Дизелдорф	Немачка	Dusseldorf	Jat Airways, Lufthansa
Дортмунд	Немачка	Dortmund Airport	Wizzair
Дубаи	УАЕ	Dubai	Jat Airways
Истанбул	Турска	Ataturk	Jat Airways, Turkish Airlines
Келн	Немачка	Köln Bonn	Germanwings
Кијев	Украјина	Borisopolol	Aerosvit Ukrainian Airlines
Копенхаген	Данска	Copenhagen	Jat Airways
Ларнака	Кипар	Larnaca	Jat Airways
Лондон	Велика Британија	Heathrow	British Airways, Jat Airways
Љубљана	Словенија	Ljubljana	Jat Airways
Малмо	Шведска	Malmö-Sturup	Wizzair
Малта	Малта	Malta Int.	Jat Airways
Милано	Италија	Malpensa	Alitalia
Минхен	Немачка	München	Jat Airways, Lufthansa
Монастир	Тунис	Habib Bourguiba	Jat Airways, Tunisair
Москва	Русија	Sheremetyevo	Aeroflot Russian, Jat Airways
Москва	Русија	Vnukovo	Montavia
Осло	Норвешка	Oslo	Norwegian Air Shuttle
Охрид	Македонија	Ohrid	Jat Airways
Париз	Француска	C. D. Gaulle	Air France, Jat Airways
Подгорица	Црна Гора	Golubovci Airlines	Jat Airways, Montenegro
Праг	Чешка	Prague	Czech Airlines, Jat Airways
Рим	Италија	Fiumicino	Jat Airways
Сарајево	БиХ	Sarajevo	Jat Airways
Скопље	Македонија	Skopje	Jat Airways
Сочи	Русија	Adler	Montavia
Стокхолм	Шведска	Arlanda	Jat Airways
Тел Авив	Израел	Ben Gurion	Jat Airways
Тиват	Црна Гора	Tivat Airlines	Jat Airways, Montenegro
Тирана	Албанија	Rinas	Jat Airways
Торонто	Канада	Pearson	Skyservice Airlines
Триполи	Либија	Tripoli	Jat Airways
Трст	Италија	R. D. Legionari	Jat Airways
Тунис	Тунис	Cartage Int.	Jat Airways
Франкфурт	Немачка	Frankfurt Int.	Jat Airways, Lufthansa
Хамбург	Немачка	Hamburg	Jat Airways
Цирих	Швајцарска	Zurich Kloten	Jat Airways, Swiss Airlines
Штутгарт	Немачка	Germanwings	Jat Airways

Извор: www.jat.com

ПРИРОДНЕ ТУРИСТИЧКЕ ВРЕДНОСТИ НОВОГ САДА И ОКОЛИНЕ

Природне туристичке вредности Новог Сада и околине изражене у виду специфичности рељефа, климе, хидрографије и биогеографских компонената простора, чине битан предуслов за развој туризма.

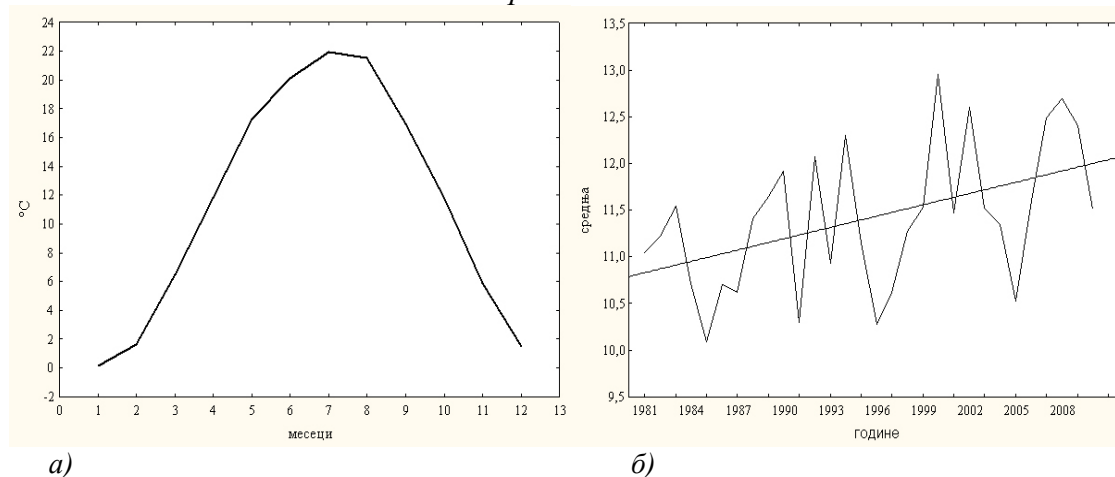
РЕЉЕФ. На подручју Новог Сада и његовог атара заступљене су три рељефне целине: лесна тераса, алувијална тераса и индундациона раван. Бачка лесна тераса захвата северозападне и северне делове градског атара у оквиру којег има просечну надморску висину од 82 м. На југозападу и западу атара ова се рељефна целина спушта према, за око 2 м нижије, алувијалној тераси, док источније, у виду прегипа високих 4-6 м, прелази директно у индундациону раван Дунава.

Градско подручје налази се на алувијалној тераси и индундационој равни. Стари делови града подигнути су на алувијалној тераси чија просечна надморска висина овде износи око 80 м. На овој рељефној целини је лоциран и **универзитетски камп**, такођећи уз сам ток Дунава, односно шеталиште Штранд. Оваква позиција кампуса ствара са уређеним прилазом обалским делом реке, врло атрактивну целину. На површини ове рељефне целине постоје фрагменти старих речних корита и обалских гредица које је Дунав остављао за собом премештајући се ка данашњем кориту. Управо су поменуте обалске гредице, тзв. „златне греде“ одиграле улогу током највиших водостаја Дунава. Данас су на подручју Новог Сада слабо уочљиве границе алувијалне терасе, како на северу према вишој лесној тераси, тако и на југу према индундационој равни.

Најнижу степеницу у рељефу градског подручја Новог Сада представља индундациона раван, односно рит, чија је просечна надморска висина око 78 м. Ипак, постоје делови, као што је ратно острво, где се висина спушта и до 73 м. На крајњем западном делу градског подручја ширина дунавског рита је око 2 km, док се у самом граду, код моста Варадинска дуга, смањује на свега 600 m. На изласку Дунава из Новог Сада ширина индундационе равни расте и до 6,5 km. Велики делови града (Телеп, Лиман, Адице и др.) подигнути су на индундационој равни, што је посебно омогућено након подизања насипа на Дунаву и спречавања плављења ових ниских делова градског подручја. Поред Лимана и Телера, Дунав је акумулацијом материјала изградио и Каменичку аду, односно Рибарско острво, омиљено излетиште Новосађана (Томић и сар, 2005).

КЛИМА. Војводина, односно територија Новог Сада, одликује се умерено-континенталном климом. Окружена планинским венцима Карпата, Војводина је заштићена од продора хладних ваздушних маса са североистока, док Динарски масив онемогућује продор модификованих ваздушних маса са Медитерана из јужног и југозападног правца. Значајна удаљеност од Атланског океана (од око 2000 km), високи Алпи и Динариди, онемогућују несметан продор влажних и топлих ваздушних маса и потенцирају континенталност истраживаног подручја (Јазић и Савић, 2007).

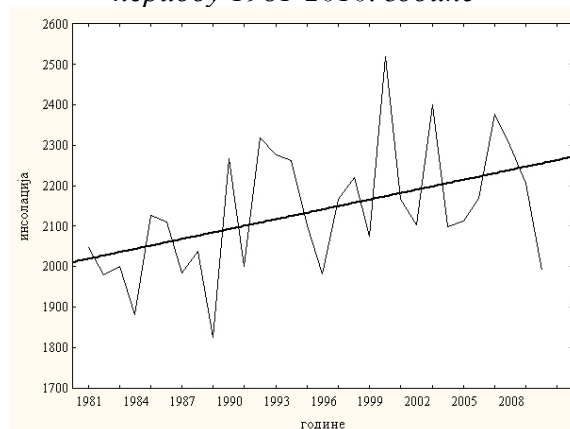
Графикон 1. а) средње месечне температуре ваздуха за Римске Шанчеве у периоду 1981-2010. године; б) просечне годишње температуре ваздуха и тренд за станицу Римски Шанчеви за период 1981-2010. године

Извор: Републички хидрометеоролошки завод (1981-2010)

Просечна годишња температура ваздуха у граду је $11,4^{\circ}\text{C}$. Најтоплији месец је јул са средњом вредношћу од $21,9^{\circ}\text{C}$, а најхладнији јануар са просеком од $0,2^{\circ}\text{C}$. Нови Сад може имати врло топла лета и веома хладне зиме (графикон 1). Тако је августа 2000. измерена максимална температура од $43,6^{\circ}\text{C}$, а у јануару 1963. минимална температура од $-30,7^{\circ}\text{C}$.

Графикон 2. Просечне годишње вредности инсолације за станицу Римски Шанчеви у периоду 1981-2010. године

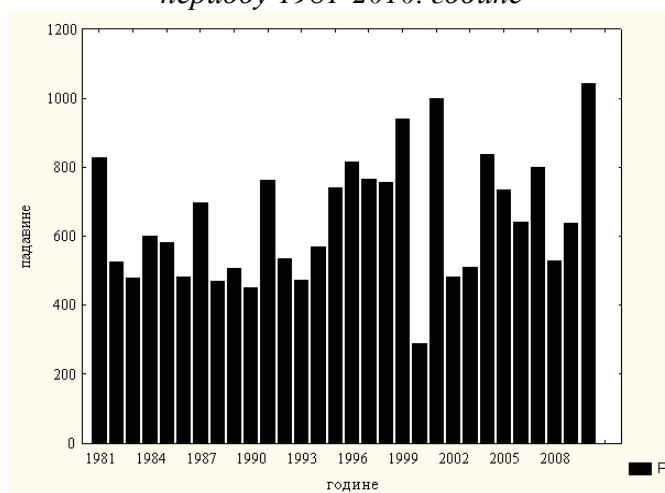

Извор: Републички хидрометеоролошки завод (1981-2006)

Нови Сад, с обзиром на свој положај, има доста сунчаних дана. Просечно, град има 2.137,1 сата осунчаности годишње, што представља 48% од могуће инсолације. Месец са највише релативног осунчавања је август, а најмање децембар. Током последњих тридесет година јавља се тренд раста броја сунчаних сати (графикон 2).

Годишње падне просечно 648,9mm падавина. Највише падавина има октобар (просечно 37 мм). Број дана са падавинама у току године износи 127. У 2010. години забележен је апсолутни годишњи максимум висине падавина који прелази 1000 mm (1041,9mm) (графикон 3). Снежни покривач се у Новом Саду просечно одржава 40 дана.

Графикон 3. Просечне годишње вредности падавина за станицу Римски Шанчеви у периоду 1981-2010. године

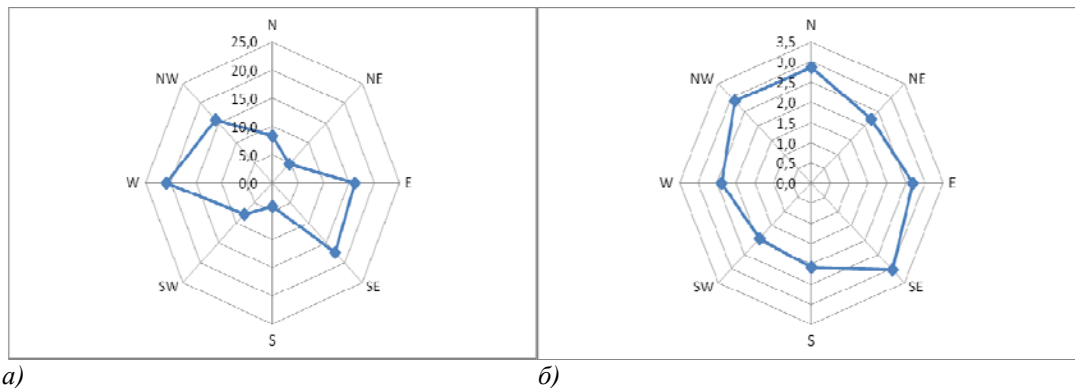

Извор: Републички хидрометеоролошки завод (1981-2010)

Најчешћи ветар је западног смера, а затим југоисточног (кошава) и источног смера (графикон 4а). Кошава подржава суво и ведро време, а јавља се у хладнијој половини

године. Такође, преовлађују ветрови из западног и северозападног правца који доносе падавине. Истовремено, поменути ветрови имају највеће просечне брзине, односно највећу брзину има кошава, затим северни и западни ветрови (графикон 4б).

Графикон 4. Честине (а) и брзине (б) ветрова за период 1981-2010. године (станица Римски Шанчеви)

а) б)
Извор: Републички хидрометеоролошки завод (1981-2010)

Најзначајнију хидрографску целину на простору Новог Сада, његове околине, а нарочито простора који заузима универзитетски центар чини река Дунав. Он представља јужну и источну границу Новог Сада. Дотиче из западног правца, да би између Новог Сада на левој, Сремске Каменице и Петроварадина на десној обали, потиснут чврстим фрушкогорским масивом, скренуо нагло најпре према северу, а потом оштрије, заобилазећи и Патроварадин на десној обали, према југоистоку. Ширина дунавског корита овде износи углавном 500-800 м, с тим што код моста Варадинска дуга постоји сужење где је Дунав, при средњем водостају, широк свега 280 м. Не рачунајући сектор Тердапа, ово је најмања ширина Дунава у делу тока кроз Србију. Код поменутог моста је и највећа дубина реке. При средњем водостају износи 14, а при високом 17 м, док је просечна дубина на подручју Новог Сада 10 м. Због загага начињеним овим сужењем, узводно од њега се врши акумулација пешчаног наноса и то уз новосадску обалу, јер је матица на супротној страни. Тако је таложењем материјала створено Рибарско отрво, а низводније прелепе пешчане плаже Штранд и Бећар Штранд. Низводно од сужења, где матица напада бачку обалу, врши се акумулација на супротној сремској страни. Ту је, низводно од некадашњег Жежељевог моста, тзв. Официрска плажа (Томић и сар, 2005).

Слика 1. Дунавски кеј у Новом Саду
Извор: Калинић, М.

Дуж читавог новосадског подручја, према томе и дуж Универзитетског кампуса изграђен је одбрамбени насип који је претворен у шеталиште, познатије као „Дунавски кеј”.

КУЛТУРНА ДОБРА У ФУНКЦИЈИ ЕДУКАЦИОНОГ ТУРИЗМА

Културна добра се према својој функционалној усмерености деле у неколико категорија. Без обзира на категорисање, она готово у целини имају значајну улогу у едукационом туризму и то углавном зависно од става туриста према њима – да ли се он састоји у упознавању на основу посматрања или организованом, комплексном усвајању знања о њима, што карактерише образовни процес.

У културна добра спадају:

- археолошке вредности
- дела са споменичким и уметничким својствима (дела архитектуре, дела сликарства и вајарства, дела примењених уметности, остварења драмске, музичке или филмске уметности).
- просторне културно-историјске целине (стара градска језгра, значајније амбијенталне целине и сл.).
- спомен обележја (ослободилачки ратови и др.)
- фолклорно наслеђе зграда и простори народног неимарства, остварења материјалног и духовног народног стваралаштва.
- манифестационе вредности.
- установе културе (музеји и галерије, културни центри).

Културна добра ће се обрадити у два градска насеља која се и сада могу перспективно посматрати као центри едукационог туризма.

Нови Сад је подунавски и средњоевропски град, престоница војвођанског региона и мултифункционални центар, са очуваном културном и духовном традицијом. Он чини универзитетски центар Војводине, док се у гравитационој сфери налазе неколико старих насеља познатих као зачетници духовне културе Срба и на основу којих се у њима одржавају едукациони скупови млађег становништва из дијаспоре који желе да на изворишту духовности стекну или прошире знања о историји и култури српског народа. Вековни заједнички живот многобројних нација и националних мањина на простору Новог Сада имао је за последицу богат културни миље и културне вредности, које могу допринети квалитетнијем и богатијем боравку посетиоца који долазе из едукационих разлога. Етно карактеристике и културно наслеђе народа и националних мањина у Војводини, па и Новом Саду најбоље се могу упознати кроз фолклорно наслеђе. Фолклор представља бит, облик народне уметности која се спонтано развија као део традиционалне духовне културе (Ивков А. и сар., 2007). У тексту који следи биће указано на најзначајније антропогене туристичке вредности Новог Сада и околине, које могу представљати основу за организовање излета за учеснике едукационог туризма.

Симбол Новог Сада је Петроварадинска тврђава, културно добро од великог значаја, са којег се пружа најлепши поглед на град, и који са музејима, галеријама и атељеима представља комплетну туристичку целину. Данашњи изглед тврђава добија од 1692. године, када после победе над Турцима код Сланкамена, Аустрија почиње градњу утврђења, по пројекту у то време признатог војног архитекте Себастијана Вобана. Тврђава је завршена 1780. године. Данас чини саставни део урбане целине Новог Сада. Простире се на 112 ha, иде четири спрата у дубину, има више од 16 km тунела, око 12.000 пушкарница и 13 капија. Посебна атракција је високо уздигнут и са Дунава на видном месту постављен сат, чија велика казаљка показује сате, а мала минуте. Једно од објашњења овакве конструкције је да се велика казаљка боље види из даљине. На тврђави се

налази и бунар дубине 39 m. Тврђава је данас један од најочуванијих фортификацијских објеката у Европи, што је чини изузетно атрактивном (www.novisadtourism.com; Хаџић, 2005).

Слика 2. Петроварадинска тврђава

Извор: <http://www.likovnikrug.org/TVR%C4%90AVA-129-1>

Тврђава се налази у непосредној близини универзитетског кампуса. До ње се од кампуса може доћи лаганом шетњом дуж Дунавског кеја и мостом Дуга преко Дунава.

КУЛТУРНО-ИСТОРИЈСКИ ОБЈЕКТИ У ГРАДСКОМ ЈЕЗГРУ НОВОГ САДА

Нови Сад је по свом постанку, релативно млад град који датира с краја 17. века. Развио се из малог насеља на Дунаву насупрот Петроварадина, које је опслуживало егзистенцијалним потребама Петроварадинску тврђаву. Од самог настанка града проистекла је урбана насеобина која има свој историјски ход, а на тој историјској основи је настала и културно-историјска баштина Новог Сада као антропогене туристичке вредности. Кључ узрока развоја, иако временски релативно кратке, ипак снажне демографске привредне и културне експанзије, се крије у градском, одличном географском положају. Тај положај је условио да се Нови Сад развије у снажан центар ка коме гравитирају околна насеља. Данас је то центар са многобројним функцијама и великим потенцијалом, који ће у наредном времену имати велике могућности експанзије (Група аутора, 2002).

Најстарији део града је предео данашње Дунавске и Змај Јовине улице. То је старо градско језгро које представља најраније насељено градско подручје, те је само по себи подручје од изузетног историјског значаја. Овај део града је значајан и по томе што је у њему било средиште економског, културно-просветног и политичког живота града.

Главни новосадски трг, **Трг слободе**, настао је у 18. веку, а објекти којима је окружен, различитих стилских обележја, потичу с краја прве половине 19. и почетка 20. века. На тргу се налази монументални споменик Светозару Милетићу (1826-1901) дело Ивана Мештровића. Сам трг је место окупљања људи и одржавања бројних манифестација. Од самог свог настанка се наметнуо својим положајем као нуклеус градске вароши. Одувек је

место које је привлачило људе да се на њему окупљају. То место је прерасло у политички и друштвени центар Новог Сада.

Један од доминатних објектата од културно-историјског значаја у старом центру града је **Магистрат-Градска кућа** која по својој монументалности представља најзначајније здање градитељског наслеђа Новог Сада подигнута 1895. године у неоренесансном стилу према пројекту Ђерђа Молнара, по угледу на Градску кућу у Грацу. Над главном фасадом доминира високи торањ који је био намењен за ватрогасно надгледање. Унутрашњост зграде је једноставна-пословна, а једино је богато украшена свечана сала на првом спрату. Градска кућа је проглашена за споменик културе.

Гранд хотел „Мајер” је здање изграђено 1892/93. године и за то време био је то велики и луксузни хотел. После Другог светског рата ова зграда је била познатија као Дом ЈНА. Изграђена је у стилу еклектике, са тежиштем на необароку, симетричне фасаде богате пластичне декорације и балконом на средини првог спрата. Поред архитектонске вредности, зграда има историјско-културну вредност. У њој је 1918. године одржана Народна скупштина на којој је донета одлука о присаједињавању Баната, Бачке и Барање Краљевини Србији. Овај објекат је проглашен за споменик од великог значаја.

Католичка црква-Име Маријино је највећа католички сакрални објекат изграђен 1895. године у средишту старог градског језгра Новог Сада. Изграђена је у потпуности у неоготичком стилу по пројекту Ђерђа Молнара. Високи торањ (72 m) стреми ка небу, зидове са спољне стране подупире 22 контрафора између којих су високи прозори са преломљеним луком. Стрми кров је покривен плочама жолнаи керамике што данас чини велики допринос амбијентално-урбанистичким вредностима старог језгра града. У храму се налазе четири олтара, а на прозорима се налазе витражне композиције најважнијих католичких светитеља. У њој се последњих година одржавају концерти духовне музике (искоришћена је сјајна акустика објекта).

„Гвоздени човек” је двоспратна угаона кућа која је данашњи изглед добила 1908. године. Направљена је у стилу сецесије. На самом углу зграде је ниша у којој је смештен „гвоздени човек” (војник у тешком оклопу), а иза ње се налази мања купола.

Танурџијева палата је најупечатљивији стамбено пословни објекат у старом језгру Новог Сада. Никола Танурџић је крајем тридесетих година овог века саградио палату по којој ће га град памтити. Зграда има пет спратова, имала је 14 локала, најсавременије опремљен биоскоп Рекс са 700 седишта, 36 комфорних станова, а 1940/41. године је дограђен и савремени хотел Рекс.

Католичка плébанија или зграда Жупног двора је изграђена 1808. године. На плочи изнад врата је на латинском језику записана година изградње и име пројектанта. Католичка плébанија спада у највреднија архитектонска дела прелазне епохе барока у класицизам. Током близу 200 година њеног постојања ништа није додавано ни одузимано што уз несумњиве стилско-архитектонске вредности доприноси њеним раритетним квалитетима и због тога се налази у списку заштићених културних добара.

Садашња **Синагога**, пета по реду, са зградама школе и општине саграђена је 1906. године по пројекту будимпештанског архитекте Липота Баумхорна, по чијим су плановима на територији Аустро-угарске монархије изграђене 22 синагоге. Конципирана је у традиционалном духу, са стилским обележјима сецесије и везује се за најбоља остварења бечких и пештанских архитеката. После Другог светског рата Синагога готово да више није служила у сврхе због којих је изграђена. Због добре акустике, 1966. године почела је да се користи за одржавање концерата и приредби. Новосадска Синагога је проглашена спомеником културе.

Слика 3. Новосадска синагога
Извор Калинић, М.

Улица Змај Јовина заједно са Дунавском, чини окосницу друштвеног, јавног, културног и политичког живота Новог Сада, како у прошлости тако и сада. У прошлости се звала Главна улица. Била је трговачка улица са безброј трговачких радњи (са текстилном робом, књижара, галантеријска роба, шеширцијска, гвожђарска радња, радња за продају алкохолних пића, касапска радња, кројачка, ципеларска, стакларска радња, папирница, пиљарница). Своју карактеристику трговачке улице задржала је до данас.

„**Својина**” је једна је од највећих старих зграда у Змај Јовиној улици изграђена пре 1830. године у класицизму. Назив потиче од тога што је била својина Српске православне црквене општине. Касније су у њој били смештени први Градски одбор, Окружни и Срески суд. У дворишту је 1901. године подигнут фотографски атеље Петра Попадића у којем је касније био смештен први новосадски биоскоп „Корзо” (1912-1930). Комплекс старог биоскопа утврђен је за споменик културе.

Ралетићева кућа је најстарија у граду на којој је сачуван укупан спољни изглед. Саграђена је 1751. године, значи свега три године после добијања Привилегија. Стрми кров, масивни зидови и начин декорације на фасадама сведоче о раном, барокном карактеру градње. Кров на кући је једини сачувани кров у граду из времена барока.

Кућа „Код белог лава” је позната као најстарија новосадска кућа. Помиње се још 1720. године као кућа сапунције Стојана Маслака. Крајем 18. века припада Емануилу Јанковићу, преводиоцу, књижару, штампару, писцу. Он у овој згради отвара прву штампарију у Новом Саду и прву књижару европског стила. То је типична кућа имућног занатлије. Године 1991. на згради је постављена спомен-плоча у знак обележавања 200. годишњице штампарства.

Владичин (епископски) двор са црквом Св. Ђорђа и зградом Гимназије представља духовно средиште града. Данашњи изглед Владичин двор је добио 1901. године за време владике Митрофана Шевића. Зграда представља симбиозу византијских и источњачких архитектонских елемената, а придодати су и неки елементи наших средњовековних манастира, тако да је добијена једна сасвим оригинална визура оплемењена употребом разноврсних квалитетних материјала. Посебне драгоцености Двора чине лепо резана камена пластика око прозора, разноврсне каљеве пећи које су произведене у најпознатијим европским фабрикама, велики број портрета наших познатих сликара и два грба Бачке епархије исклесана у камену. Владичин двор је седиште бачких епископа од 1901. године до данас.

Саборна црква Св. Ђорђа је данашњи изглед добила 1902-1905. године, такође, у време бачког владике Митрофана Шевића. У унутрашњости цркве доминира иконостас

развијеног типа са богатом резбаријом, а који је наручен у Будимпешти. Познати српски сликар Паја Јовановић је насликао 33 иконе, а млади сликар Стеван Алексић 6 зидних композиција. На прозорима се налази 13 витражних композиција са ликовима светитеља и средњовековних српских личности. Саборна црква са иконостасом и зидним сликама спада у заштићено културно добро.

Платонеум се налази се на углу улица Николе Пашића и Златне греде. Зграда потиче из 18. века. Потпуно је реновирана 1852. године у стилу класицизма са елементима романике. Назив зграда носи по Платону Атанацковићу, својевремено владици бачком. Од 1864. године она је била седиште Матице српске, бачких епископа, Српске читаонице, Мушке реалне гимназије, Мађарске гимназије, Индустријске занатске школе, Више педагошке школе, Новосадског универзитета. Године 1981. трајно је уступљена Војвођанској академији наука (данас Српска академија наука, одељење у Новом Саду). Декоративни систем примењен на фасадама „Платонеума” оцењен је као највреднији у граду изведен у одликама стила романтизма.

Грчка школа се налази у истоименој Грчкошколској улици. Изнад главног улаза је плоча од ружичастог камена са уклесаним текстом на грчком језику: „Грчка школа обновљена 1821. године слогом и прилозима”. Школу су основали Грци и Цинцари. После Другог светског рата као и данас користи се као стамбена зграда. Зграда је од великог културно-историјског и архитектонског значаја.

Николајевска црква је најстарија православна богомоља у Новом Саду. То је једнобродна грађевина подигнута пре 1730. године, а посвећена је преносу моштију Светог Николе у Бари. Године 1848/49. разорена је у буни да би 1864. године била обновљена прилогом многоструке добротворке Марије Трандафил. Иконостас је израдио Павле Симић. Зидне слике се приписују Димитрију Петровићу, Николи Керефеки Димишићу и Живку Петровићу. Николајевска црква са иконостасом је заштићено културно добро.

Дунавска улица је једна од најстаријих, а свакако је најромантичнија улица у Новом Саду. Ова улица је уцртана у старим картама као прва улица којом насеље Нови Сад излази на Ержебет језеро, које се налазило на месту данашњег Дунавског парка. Већина кућа у Дунавској улици је настала почетком 18. века и изузетне су културно-историјске и архитектонске вредности.

Урбано језгро старог Новог Сада, коме припада Трг слободе, Змај Јовина и Дунавска улица, је мултифункционалан и атрактиван простор екипиран разноврсним и вансеријским садржајима од којих се неки могу наћи само у овом делу града. Због тога је старо градско средиште врло привлачно за велики број становника не само града већ и ширег градског и гравитационог подручја. Не треба заборавити да је урбанистичко планирање уређења и грађења града доприносило стварању привлачне слике Новог Сада, модерног града са културним идентитетом.

Старо урбано језгро Новог Сада је туристички локалитет који привлачи екскурзисте својим културним, археолошким и едукативно-природњачким вредностима. Град би требао да организује културно-уметничке и забавне приредбе у историјским грађевинама и да на тај начин удахне један нови живот (Пивац, 2004).

Положај, приступачност и уређеност. Туристима није све једно у каквој ће се средини кретати и под којим условима. Тај простор треба да буде организован, уређен и опремљен. Ради задовољења изражених потреба туриста није довољно само постојање потенцијала. Да би услуга била комплетна, потребно је простор опремити адекватном опремом, коју називамо туристичком. Планирање туристичког уређења простора је креативан, али и веома одговоран задатак. Тежња туристичког уређења простора је да се планирањем максимизирају позитивни ефекти у простору, а да се негативни минимизирају (Кицошев, Дунчић 1998.).

Положај језгра града Новог Сада је изузетан, пешаци могу бројним попречним улицама врло лако доћи у сам центар, близу су аутобуске станице које воде у друге делове града, такси станица је у близини Трга, а за аутомобиле постоје паркинзи. Старом језгру града се аутомобилом може прићи из више улица. Са Булевара Михаила Пупина воде попречне улице: Иво Лола Рибар којом се улази у Дунавску улицу и улица Модене којом се излази на Трг слободе. Улице Његошева, Лазе Телечког, Милетићева (делом су отворене за саобраћај), Пашићева и Светозара Марковића излазе на Трг и Змај Јовину улицу.

Највећи ауто-паркинг се налази код робне куће *Базар* на Булевару Михаила Пупина. Иза Српског народног позоришта, у улици Јосифа Руђанина, се налази монтажни паркинг, а постоји паркинг и на Трифковићевом тргу. Све споредне улице се, такође користе за паркирање. Због великог броја становника у Новом Саду (према попису из 2002. године Нови Сад је имао око 250.000 становника), као и постојањем великог броја пословних простора и фирми у самом центру града, ови паркинзи су недовољни. За аутобусе, посебни паркинзи не постоје.

Туристичка опремљеност града се у последњих годину дана значајно побољшала. Поред спомен-плоча на важним објектима, којима су обележени значајни датуми или личности које су ту живе и радиле, постављени су путокази са називима улица и важних културно-историјских објеката (на Тргу слободе се нпр. налази лепо дизајниран путоказ, а стрелицама су означени у ком правцу се налазе Позориште, Катедрала, Змај Јовина улица, Градска кућа и др.). Постављене су и две информативне табле, на улазу у Змај Јовину улицу код Катедрале и у Дунавској улици. Електронска табла постоји само једна у подножју, а било би пожељно да се поставе компјутери који ће давати информације: како да се најбрже дође до музеја, галерије, којим аутобусом стићи до Петроварадинске тврђаве, до Штранда и сл. На неколико места у центру потребно је поставити адекватне киоске-кућице у којима ће туристи моћи да купе сувенире (касете са музиком тамбураша, мајице, шоље и качкете са амбленом Новог Сада, видео касету са свим значајним споменицима Новог Сада и свакако туристичке књиге града).

Незаобилазни елемент уређења је и осветљење које не треба сматрати само елементом јавне расвете, већ фактором који светлосним ефектима формира амбијент и истиче објекте и просторне елементе. Изузетно је добро решено осветљење Трга слободе, односно објеката који су смештени на тргу: Катедрала, Градска кућа. Извршена је замена поплочавања и уграђено је подно осветљење. Важан подухват, који ће допринети стварању још пријатније слике центра града је зеленило. *Градско зеленило* уређује све зелене површине, а постављене су и висеће саксије које додатно оплемењује цео простор центра града. Треба искористити и савремене видове оглашавања и информисања грађана и туриста. Билборди су идеални за информисање о важним културним дешавањима у граду.

Нови Сад је познат по **манифестацијама** разноликог садржаја. На Новосадском сајму, најстаријој институцији те врсте у нашој земљи, основаној 1923. године, годишње се одржи више од 15 сајмова. Најзначајнији сајам за читав регион је Међународни пољопривредни сајам, који се одржава сваке године у мају, са преко 2.000 излагача из земље и иностранства и око 460.000 посетилаца у просеку годишње. Последњих година у жижи интересовања је Егзит (Exit), највећи музички фестивал у Југоисточној Европи, који на простору Петроварадинске тврђаве окупља младе из целог света. Према званичним подацима за четири дана трајања Егзит 03 је посетило 200.000 људи, Егзит 04 - 140.000 (Хацић, 2005), а Егзит 08 - 167.000 посетилаца, међу којима се по бројности нарочито издвајају гости из Велике Британије.

Слика 4. Exit фестивал 2011.

Извор: www.exitfest.org

У Новом Саду се одржавају, поред поменутих сајамских, бројне културне, музичке, дечје, спортске, позоришне, филмске, видео и мултимедијалне манифестације. Међу најстаријим и најзначајнијим су: Стеријино позорје, Змајеве дечије игре, Интернационални фестивал алтернативног и новог театра - ИНФАНТ, Новосадске музичке свечаности – НОМУС, Цез фестивал, Фестивал уличних свирача, Дани европског филма, Фрушкогорски маратон, Етно фестивал хране и музике Војводине са богатом понудом војвођанских специјалитета, музике и рукотворина.

Туристичкој атрактивности Новог Сада доприноси и положај на Дунаву, међународној реци која је по интересовању туриста на првом месту, испред Нила и Амазона. На територији новосадске општине налази се специјални резерват природе Ковиљско-петроварадински рит, значајно станиште птица, од којих су неке регистроване као ретке и угрожене врсте.

У непосредној близини Новог Сада, налази се **Фрушка гора**, најсадржајнији национални парк у Европи, са непрегледним шумовитим пределима, ретким биљним и животињским врстама, природним резерватима, језерима и планинским стазама. Фрушка гора је и Света гора за православне вернике. Фрушкогорски манастири представљају једну од најзначајнијих концентрација манастира Српске православне цркве уопште. Чине јединствену скупину густо распоређених манастира насталих у временском раздобљу од 15. до 18. века с тим да код већине храмова постоје и остаци старијих грађевина. Током историје постојало је више од тридесет манастира на простору Фрушке горе, а данас постоји 16 манастира, с тим што су неки у рушевинама, или само делимично обновљени. Ктитори или оснивачи манастира су били српски племићи и чланови њихових породица који су избегли пред Турцима. Током неколико векова фрушкогорски манастири су били бастион српске писмености, културе, уметности и националне свести. За многе од њих је најтежи период Другог светског рата, када су рушени, паљени и пљачкани. Већина од њих се налази у изванредном природном окружењу, што још више наглашава њихов туристички значај (Томић и сар., 2002).

У подножју Фрушке горе, на свега десетак километара од Новог Сада, налазе се **Сремски Карловци-град историје**. Сремски Карловци су бисер српске духовности, а у 18. и 19. веку били су верски и културни центар Срба на овом простору. Ту је од 1713. године седиште православне митрополије. Типичан град 18. века са низом културно-историјских споменика, урбанистички и амбијентално је у потпуности сачуван у ширем центру. Градско језгро са околним улицама обухвата објекте који по својој вредности чине

просторно културно-историјску целину од изузетног значаја. Такође, Карловци су препознатљиви по подрумима, који су сведоци традиције виноградарства и квалитетних фрушкогорских вина (Томић и сар., 2002, Томић и сар., 2004).

Туристичким вредностима Сремских Карловаца, као и његовом значају као секундарном центру едукационог туризма биће посвећена пажња у делу рада који се односи на видове едукационог туризма у гравитационој зони Новог Сада.

На територији новосадске општине налазе се салаши на Ченеју, у Каћу и Бегечу, који представљају специфичне творевине народног градитељства, али и посебан начин живота и привређивања војвођанског сељака. Салаши, преуређени у угоститељске објекте, могу представљати места где ће пословни туристи и учесници различитих скупова у Новом Саду, уз традиционалне војвођанске специјалитете, размењивати идеје и искуства.

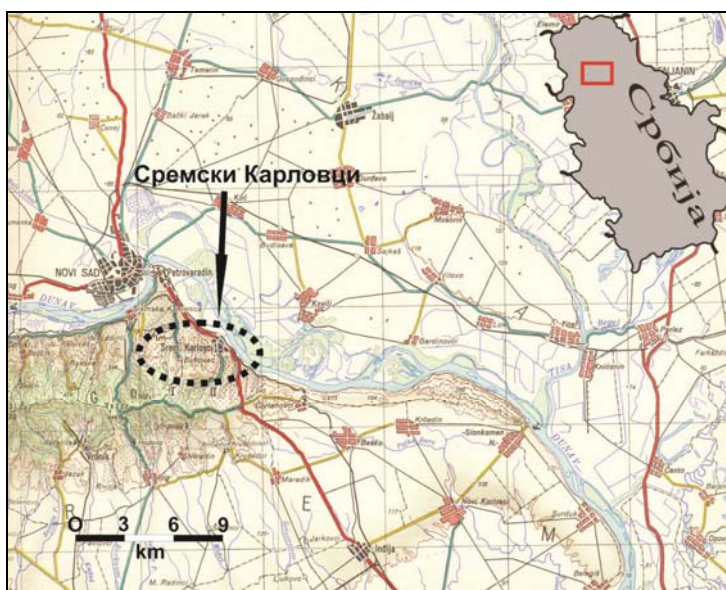
СТАРО ГРАДСКО ЈЕЗГРО СРЕМСКИХ КАРЛОВАЦА

Сремски Карловци као мањи, секундарни центар едукационог туризма представља место у коме се овај облик туризма, као што је поменуто, налази у зачетку. На овакав статус места битно утиче улога Сремских Карловаца и околине у културној историји Србије, улога Карловаца као приградског насеља Новог Сада, али и културна и историјска вредност старог градског језгра.

Сви ови елементи, сами по себи, имају тако опширну и значајну пропратну причу, да чине добру основу за развој едукационог туризма. Овај аспект његовог постојања посредно утиче на развој овог вида туризма који је врло специфичан и на који ће бити указано у завршном делу рада.

Сремски Карловци су се у континуитету развијали од неолита, а богату историју дугују географском положају, као и добрим особинама тла у непосредном окружењу. Налазе се на североисточним падинама Фрушке горе, на завршетку Ешиковачког потока.

Захваљујући свом географском положају и сплету историјских догађаја, у Сремским Карловцима су се прожимале две доминантне европске културе, западна и источна. Сремски Карловци су сведок српске прошлости, културе и духовности, део европске баштине на листи славних европских градова и због тога од XVIII века носе назив „Српски Сион”.

Карта 2. Положај Сремских Карловаца у гравитационој сфери Новог Сада
Извор: Геодетски завод Србије, Београд

Градско језгро Сремских Карловаца, формирано око Трга Бранка Радичевића са околним улицама, представља просторну културно-историјску целину од изузетног значаја, која је настала као резултат развоја града током 18, 19. и почетком 20. века. Најстарији сачувани објекти из градског језгра изграђени су на прелазу из 17. у 18. век, а урбана матрица се спонтано формирала у 18. веку, када су Сремски Карловци били највећа српска варошица у Подунављу. Градитељска активност је постала нарочито динамична од 1713. године, када је седиште митрополије премештено у Сремске Карловце (Петровић, 1955).

Слика 5. Некадашњи изглед Трга Бранка Радичевића у Сремским Карловцима
Извор: www.cache.virtaltourist.com

Трг Бранка Радичевића свакако спада у најрелевантнија културна добра у Србији и Војводини, не само због низа уметничких и архитектонских остварења, већ и због историјских процеса европеизације Срба на овим просторима, које он симболише. Данашњи изглед трга представља веродостојно сведочанство о просветитељској делатности низа поглавара Карловачке митрополије, који су ове лепе грађевине подизали управо као израз тежње за неким квалитетнијим и културнијим начином живота. Архитектонска вредност објеката, који сачињавају Трг Бранка Радичевића је значајна, али је много већа њихова културна вредност, коју они поседују као историјски споменици и сведоци протеклих векова.

На источној страни Трга Бранка Радичевића, налази се **Патријаршијски двор**, који је изграђен у неоренесансном стилу. Двор је смештен у дубини парцеле, а од трга га дели висока ограда и дубљи предпростор. Има основу ћириличног слова Ш и три једнака дворишна крила, са тим што је средње продужено за квадратни габарит, који у приземљу представља предпростор дворишног улаза у објекат, док је на спрату смештена дворска капела. Капела је покривена полулоптастом куплом са лантерном на темену и почива на пандантифима. Оплата приземља двора је рустична. Испред главног улаза се налази потковичаста рампа за кола или кочије. Репрезентативност улаза наглашена је и монументалним лављим фигурама, израђеним у камену. На спрату је дугачки зидани балкон. Главна фасада има широк фронт ка тргу са укупно 17 вертикалних отвора полукружне конструкције. Прозори су раздвојени плићим јонским пиластрима. Посебна пажња је посвећена изгледу дворишне фасаде, веома симетричне у распореду маса и декорације, са капелом као централним мотивом и ефектним трифорама над којима су рељефи са представама анђела, који придржавају грб. Двор је репрезентативна јавна грађевина, типа градских палата, са елементима ренесансе и барока.

Слика 6. Патријашки двор у Сремским Карловцима
Извор: Калинић, М.

Палата српског патријарха је и ризница културе, јер се у њој налази једна од најстаријих библиотека код нас, која је основана 1706. године. После Другог светског рата, у згради Патријаршијског двора, налази се Архив Војводине, Центар за стручно образовање и резиденција владике сремског. Данас је у потпуности враћен цркви и већ неколико година се изводе неопходни радови на обнови (Станчић, 1999).

Одлуком Светог архијерског синода Српске православне цркве, у згради Патријашке основана је Ризница Музеја Српске православне цркве. Отворена је 1998. године, на 150. годишњицу Мајске скупштине 1848. године. Међу експонатима се налазе врхунска барокна остварења, као што су иконе Теодора Крачуна и олтарска преграда цркве св. Георгија у Великим Бастајима, код Дарувара, коју је 1785. године осликао Мојсије Суботић. Изнад Суботићевих престоних икона налази се читава галерија српских светитеља, краљева, деспота и архиепископа. Нека од најлепших барокних остварења потичу из митрополијског властелинства у Даљу, где је била смештена патријархова летња резиденција. Ризница садржи и галерију портрета најзначајнијих црквених достојанственика, који су углавном дела непознатих сликара, настали као копије познатих остварења, али неке старије су дело Теодора Крачуна. У витринама су изложени предмети за богослужење из 18. и 19. века. Израђени су са великом вештином, направљени су од племенитих и скупочених метала, а украшени су полудрагим камењем. Најважнији експонати су богослужбене књиге *Октоих* из 1537. године и *Београдско четворојеванђеље* из 1552. године. Збирка ризнице Патријашког двора спада међу најлепше и највредније музејске колекције.

Дворска капела Св. Димитрија изграђена је у неовизантијском стилу и има крстасту основу са куполом над средњим делом. Витражи са флоралним мотивима, израђени су на издуженим квадрифорама и монофорама. (Станчић, 1999). Иконостасна преграда је делимично позлаћена и садржи троугаони тимпанон и два стуба. Изнад врата капеле је Васкрсење Христово, а на иконостасу су редом приказани Архиђакон Стефан, Богородица са Христом, царске двери са сценом Благовести, Исус Христ и свети Димитрије, а изнад царских двери је Христ на Маслиновој гори. На архијерејском престолу, насликан је Свети Сава. Јеванђелисти су представљени у пандантифима, док је у лунети на западном

зиду *Тајна вечера*. Све иконе и зидне композиције у капели сликао је Урош Предић 1896. године (Јовановић, 1987).

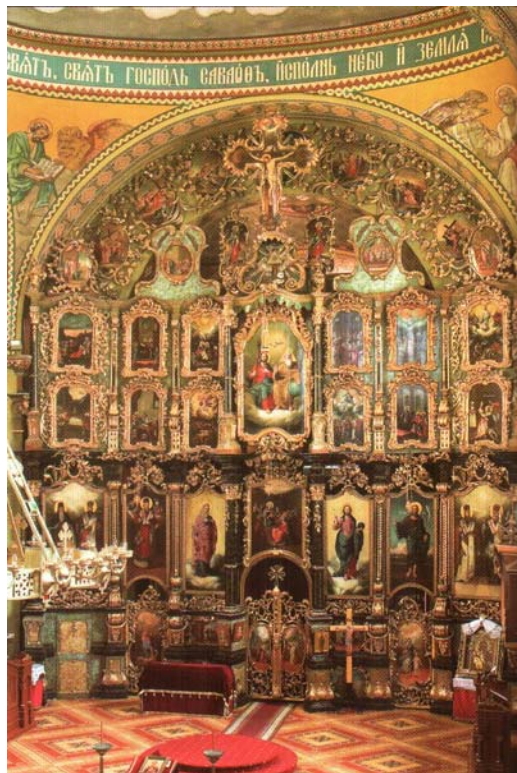

Слика 7. Саборна црква у Сремским Карловцима
Извор: Калинић, М.

Саборна црква светог Николе је саграђена 1762. године, на месту предходне цркве, која је такође била посвећена светом Николи (Поповић, 1990). Саграђена је у барокном стилу, са два торња, која по црквеном учењу симболично представљају двојну природу Исуса Христа, људску и божанску. По хришћанској симболици, сваки појединачни део цркве има своју поруку и свој еквивалент у Библији или црквеном предању. Наос цркве представља Нојев ковчег, иконостас хришћанску спознају Бога, а апсида слављење Христа уместо божанских римских императора, у базиликама. Иконостас, који одваја апсиду од храма, сликали су Јаков Орфелин и Теодор Крачун 1780. и 1781. године. Јаков Орфелин је сликао престононе иконе и централну композицију Деизиса, а Теодор Крачун је осликао горњи део олтара, као и четири јеванђелисте на пандантифима кубета. Резбарија иконостаса и архијерејског престола је рад Арсенија Марковића (Јовановић, 1987). Изнад певнице се налазе слике са библијским и историјским мотивима, које су дело Паје Јовановића. Његово дело су и слике изнад столова у наосу, на којима су представљени догађаји из средњовековне Српске историје (Медаковић, 1968). У припрати цркве се налази велика композиција Саве Стојкова “Проглашење српске Војводине”, која је постављена 1998. године, на прославу 150 година од Мајске скупштине. Испред иконостаса се налазе мошти светог Арсенија Сремца, ученика светог Саве и његовог наследника на месту српског архиепископа. Ту је и Руска икона Пресвете Богородице из 14. века, коју су руски монаси, као чудотворну, поклонили Пећком патријарху, а коју је у Великој сеоби 1690. године, патријарх Арсеније Чернојевић понео са собом. Чудотворна икона је 1713. године враћена у Сремске Карловце (Јовановић, 1987).

Саборна црква је обновљена и рестаурирана 1909. и 1910. године. Тада је због остварења хармоније са новим Патријашкијским двором, добила ренесансну фасаду, уместо раније барокне. Извршене су и неке архитектонске промене у самом ентеријеру

храма. Хол је смањен и са њега је уклоњена капела светог Георгија, јужна врата су зазидана, скинута је предикаоница и на то место је стављен владарски трон, испод иконе деспота Стефана Лазаревића. Црква је поплочана мраморним плочама, а на своду је изведен мозаик, са мотивима цркве свете Софије у Цариграду (Медаковић, 1968). Саборна црква је споменик културе од изузетног значаја.

Слика 8. Иконостас у Саборној цркви у Сремским Карловцима
Извор: Јањушевић, 2010.

Католичка црква свете Тројице, подигнута је на месту где је раније била бенедиктинска капела, коју су порушили Турци. Изграђена је почетком XVIII века, а као парохија се спомиње 1735. године. Данас су многи драгоцени подаци о овом објекту изгубљени, као и информације о ранијем бенедиктинском самостану. Саграђена је у барокном стилу са израженом западном фасадом, док су остале стране узидане и стешњене суседним, бочним зградама. Западна фасада је веома декоративна, са пиластрима, поткровним венцем и троугластим украсима. Улазна врата су у резбарији и представљају јединствен пример барокног дубореза (www.vojvodina.com). У цркви се налазе и оргуље са краја 18. века, као и предикаоница од дрвета, са већ избледелим новозаветним приказима. Датум њеног настанка није дефинитивно утврђен, чак се могу наћи подаци да је много старија, али је највероватније да потиче са почетка 18. века. Предикаоница је врло лошем стању, због чега је изгубила своју обредну функцију. Црква поред главног олтара, изнад којег се налази приказ свете Тројице новијег датума, садржи и олтар, где се слави свети Антун Падовански. Овај олтар је занимљив управо због светитеља, којег по речима жупника славе три религије, укључујући и будистичку. Црква свете тројице садржи и богату ризницу, у којој се налазе вредна барокна остварења, коју сачињавају дела бечких и загребачких сликара. То су иконе и портрети, урађени у стилу класицизма и реализма, као и стара барокна композиција светог Тројства, која је у XVIII веку доминирала простором цркве (www.vojvodina.com).

Слика 9. Црква св. Тројице и црква св. Николе
Извор: Калинић, М.

Улога Карловачке митрополије, као просветитеља Срба, најбоље се уочава кроз настојање разних митрополита да отворе школу, која би развијала интелектуалне могућности младих људи, по угледу на остале делове Хабсбуршке монархије. Зато је један од најзначајнијих политичких и културних догађаја у Карловцима, био оснивање прве гимназије 1791. године

Слика 10. Карловачка гимназија
Извор: Калинић, М.

Гимназија је смештена у некадашњу Латинску школу до 1870. године. Патријарх Герман Анђелић и његов брат Стеван су били донатори за подизање нове Карловачке гимназије. Зграда је изграђена 1891. године, у нововизантијском стилу. Мађарски

Едукациони туризам у гравитационој зони Новог Сада, стање и могућности развоја 55

архитекта Ђула Партош је покушао мешавином жуте и црвене боје на фасади, као и декоративним студеничким детаљима, да оживи успомене на Српску средњовековну црквену архитектуру, а сама грађевина представља ремек-дело сецесије. Библиотека Карловачке гимназије је једна од најстаријих и најбогатијих школских библиотека у Србији. Основана је исте године када и гимназија, а данас поседује око 18.000 књига. Међу највредније књиге спадају фототипско издање „Мирослављевог јеванђеља”, „Четворојеванђеље” из Мркшине цркве (1562), „Служабник” Вићенца Вуковића из 1554. године, дела Захарија Орфелина, прва издања Доситеја Обрадовића, Вука Карацића, Бранка Радичевића и „Историја” Јована Рајића (Андрић, 1998).

Један од најпрепознатљивијих симбола Сремских Карловаца и Трга Бранка Радичевића је **Чесма четири лава**. У част завршетка изградње првог градског водовода 1799. године, за време владавине цара Франца II, а за време управе митрополита Стратимировића, подигнута је чесма на сред тадашње пијаце, на којој је ћирилицом написано, да је изградњом водовода руководио Димитрије Захарич. За њену изградњу је ангажован и италијански архитекта Ђузепе Априли. У почетку је била нешто ближа Магистрату, али је изградњом нове гимназије померена, да би ослободила пут према Стражилову.

Слика 11. Чесма четири лава
Извор: Калинић, М.

Сазидана је у класичном стилу. Четвороугаони стуб, у којем се налази водоводна цев, смештен је у четвороугаони базен, изграђен од црвеног мермера. На свакој страни стуба су учвршћене четири мермерне плоче, на којима се налазе лавље главе. Чесма је издигнута изнад пута за три степенице и ограђена са четири камена стуба, између којих су разапети гвоздени ланци. Њена прва обнова је спроведена 1858. године, а друга 1925. године, када је премазана масном бојом, чиме је изгубила од своје лепоте (Поповић, 1990).

За ову чесму везано је симпатично веровање, да свако ко пије воду са ове чесме, једног дана ће се вратити у Сремске Карловце и ту ће се венчати (www.karlovci.co.rs).

Најзначајнија секуларна грађевина на Тргу Бранка Радичевица је **Магистрат**, који је изграђен у стилу неокласицизма, у периоду између 1808. и 1811. године. Основа грађевине је правоугаона, са великим двориштем у средини. Првобитно је била намењена потребама гарнизона са Петроварадинске тврђаве, да би касније била уступљена карловачком слободном војном комитету. У просторијама магистрата налазила се градска управа:

градско веће и полиција (Радованов, 2005). Значај градског Магистрата није у толикој мери архитектонски, колико историјски. Здање градске општине сведочи о прецизној бирократској уређености Хабсбуршке монархије, али и о борби карловачких грађана у тежњи за аутономијом. У згради општинског дома одржани су многи сабори, од којих су најзначајнији изборни сабори, на којима су изабрани митрополити Стеван Станковић и Јосиф Рајачић, као и Мајска скупштина 1848. године. Зграда Магистрата не доминира тргом, али је његова строга класична форма уклопљена у амбијент трга, уз барокну цркву Свете Тројице и неоренесансну фасаду Саборне цркве (Поповић, 1990).

У Сремским Карловцима је основан семинар са интернатом, у којем се образују свештенички кандидати. Двоспратна зграда **Богословског семинара** се налази северо-источно од Трга Бранка Радичевића. Камен темељац за зграду положен је и освећен на Ђурђевдан 1900. године.

Главна фасада зграде је окренута ка Ешиковачком потоку и постављена је паралелно са потоком. Улична фасада је потпуно симетрична, са постављена три плетка ризалита, по један при угловима са две вертикале прозора и на средини још један, шири са три вертикале прозора и централно постављеним главним улазом. Између ризалита су још по три вертикале прозора, тако да је укупно отворено једанаест вертикала правоугаоних прозора. Полукружним и тролисним фронтонима формирана су натпрозорска поља, која су осликана разгранатим биљним мотивом. Необична декоративна претенциозност главне фасаде семинара, наглашена је рељефима на парапетима приземља и првог спрата, где су изведени орнаменти у облику геометријског тракастог преплета и парови кружних метопа. Доњи руб низа прозора другог спрата, прати профилисани кордонски венац. Над средњим ризалитом је атика са крстом и митрополијским грбом. Улазна врата су у форми плитког портика са пиластрима. Мишљења о стилу у којем је изгрђена зграда семинара су различита, јер је по неким заступљен псеудовизантијски стил, а по некима су заступљени електрички елементи (Станчић, 1999).

Стефанеум је некада био Семениште манастирских питомаца, а изграђен је 1903. године, у стилу електричком. Ову грађевину красе одмереност, једноставност и прикладна уклопљеност, у већ настали низ сложеније конципираних палата Народно-црквених фондова и Богословског семинара. Зграда има основу неправилног ћириличног слова Ш, три по величини различита дворишна крила, од којих је средње у функцији степенишног простора. Организација главне фасаде је симетрична. У дворишту је као декоративно упечатљив мотив улаз, који је фланкиран псеудодорским пиластрим и надвичен истакнутим троугаоним фронтоним. Два хоризонтална прозора са архитравним фронтонима, завршавају на угловима са ужим ризалитним пољима, над којима су на крову, трапезасте куполе са ниским зиданим оградацама од балустерског низа. Угаоне вертикале ризалита, као база објекта на којој су подрумски прозори, наглашена је у малтеру изведеном имитацијом каменог квадера, као контраст смиреној, равној обради средишњег зиданог платна фасаде. На сличан начин обрађене су и бочне фасаде, док је на дворишној упечатљив већи број слепих прозора (Станчић, 1999). Од 1992. па до недавно у згради се налазио Институт српског народа, који је основала Светска српска заједница, са седиштем у Женеви. Нажалост због спора о власништву и других разлога зграда се данас не користи и препуштена је пропадању.

Слика 12. Капела мира
Извор: Калинић, М.

Капела Мира или капела Госпе од мира у садашњем облику подигнута је 1817. године, на месту где је 26. јануара 1699. године потписан Карловачки мир између Свете алијансе и Турске. Византијског је стила, у облику турског шатора, са неколико гробова у порти и племићким грбом на једном, по претпоставци да ту почива млетачки посланик који је наводно, овде умро за време преговора. За овај важан догађај везује се податак да је први пут у историји модерне дипломатије организован округли сто.

КУЛТУРНИ ЖИВОТ У НОВОМ САДУ

У Новом Саду постоји низ установа захваљући чијем деловању се одвија културни живот који чини саставни део и специфичан аспект едукационог туризма. Он омогућава студентској и ученичкој популацији, али и другим категоријама туриста, да се упознају са културном активношћу, традицијом ове средине, али такође им омогућава да што садржајније проводе слободне дане.

Као носиоце културног живота можемо означити: Српско народно позориште, Новосадско позориште, Позориште младих, Матица српска, библиотеке, музеји, галерије и др.

Српско народно позориште је основано на седници Српске читаонице у Новом Саду 16. јула 1861. године. До тада на простору касније створене СФРЈ није деловало ниједно позориште на језицима југословенских народа. Претходна зграда позоришта се налазила у данашњој згради Позоришта младих. Градња нове зграде започета је 1975. године, а зграда је свечано отворена марта 1981. Тај датум зграде установљен је као Дан Српског народног позоришта. Позориште има три дворане: Велику, Малу (сада Пера Добриновић) и Камерну сцену. Српско народно позориште негује балет, драму и оперу, са Војвођанском филхармонијом.

Новосадско позориште је професионално мађарско позориште, смештено у згради некадешњег театра „Бен Акиба“, у непосредној близини Српског народног позоришта и

ужег центра града. Уз обезбеђени симултани превод на српски језик, на овој позоришној сцени приказује се дела класика до алтернативних ствараоца.

Позориште младих налази се у Дому културе преко пута Дунавског парка. Настало је на традицији Дечјег луткарског позоришта, које је било најактивније током седамдесетих година 20. века. Данас Позориште младих на сцени за децу приређује и луткарске представе, са екипом младих талентованих глумаца, као и уз помоћ гостујућих дружина. У Дому културе постоји и веће сцена – Сцена за одрасле, на којој често гостују позоришта из других градова.

Матица српска је књижевно научно и културно друштво. То је најстарија културно-научна установа код Срба. Основали су је фебруара 1836. у Пешти родољубиви српски интелектуалци и богати трговци, а априла 1864. пресељена је у Нови Сад, где и данас делује. Зграда је пројектована у стилу псеудокласицизма. Испред зграде се налазе бисте Јована Хаџића, Саве Текелије, Теодора Павловића, Платона Атацковића, Тихомира Остојића и Васе Стајића, постављене 1976, које су радили еминенти вајари из Новог Сада и Београда.

Из Матице српске су израсле самосталне установе: Музеј Војводине и Завод за заштиту споменика културе Војводине, а у њеном саставу су стале Билблиотека Матице српске са својих милион књига, Галерија Матице српске са око 5.000 уметничких дела и Издавачко предузеће Матице српске.

Библиотеке. У свим деловима града и новосадској општини налази се 23 огранка Градске библиотеке, која је формирана из Позајмног одељења библиотеке Матице српске. Градска библиотека располаже са 370.000 књига, налази се у Дунавској 1, једној од старих зграда, и има два одељења за децу и одрасле. Основне и средње школе у граду располажу сопственим библиотечким фондовима, а на факултетима има 35 библиотека. Најзначајнија и највећа је Централна библиотека Филозофског факултета. Велике библиотеке имају Музеј Војводине, Огранак Српске академије наука и уметности, Музеј града Новог Сада, Српско народно позориште (Томић и сарадници, 2002).

УСТАНОВЕ КУЛТУРЕ

Установе културе имају врло изражен едукациони карактер. Да би се он реализовао потребно је применити посебне облике анимације посетиоца, како би се уз примену организованог образовног процеса предмети материјалне и духовне културе у саставу ових установа могли да имају едукационо дејство.

У установе културе у Новом Саду спадају:

Војвођански музеј који располаже са око 400.000 предмета који одражавају историјски развој и специфичности материјалне и духовне културе народа и националних мањина Војводине и свих етничких група које су од најранијих времена насељавале овај простор.

Слика 13. Војвођански музеј у Новом Саду
Извор: Калинић, М.

Музеј Новог Сада који припада категорији градских музеја комплексног типа, чија делатност обухвата развој града од његовог настанка до савременог доба. Музејски фонд садржи 45.000 предмета (археолошке збирке, збирке о културној историји, итд.).

Збирка стране уметности града Новог Сада располаже са 136 слика страних мајстора, 279 предмета и скулптура, стилског намештаја и других предмета примењене уметности. Ово је посебан легат Музеја града Новог Сада који је 1966. поклонио лекар Бранко Илић.

Природњачки музеј Нови Сад. Покрајински завод за заштиту природе је по оснивању 1966. преузео послове дотадашњег Природњачког одељења Војвођанског музеја, и тако добио двојну делатност – заштиту природе и музеологију.

Галерија Матице српске располаже музејским фондом од 7.500 уметничких предмета од значаја за историју српске ликовне уметности новијег доба.

Слика 14. Галерија Матице српске
Извор: Калинић, М.

У остале објекте установа културе спадају: галерија уметности – Поклон збирка Рајка Мамузића, Галерија таписерија „Бошко Петровић”, Спомен збирка Павла Бељанског, Музеј савремене ликовне уметности (Томић и сарадници, 2002).

САСТАВ НОВОСАДСКОГ УНИВЕРЗИТЕТА КАО СЕДИШТА ЕДУКАЦИОНОГ ТУРИЗМА

Универзитет у Новом Саду основан је 28. јуна 1960. године и представља једини државни универзитет у Аутономној Покрајини Војводини, у чијем саставу се данас налази 14 факултета и два истраживачко-развојна факултета. У Новом Саду је смештено девет факултета, а у другим градовима Војводине још четири: Педагошки факултет у Сомбору, Економски факултет (са одељењем у Новом Саду), Грађевински факултет у Суботици, Учитељски факултет на мађарском наставном језику у Суботици и Технички факултет „Михајло Пупин” у Зрењанину.

Разноврсност постојећих смерова на четрнаест факултета Универзитета у Новом Саду, пружа могућност образовања у различитим областима – техничким, хуманистичким, економским, медицинским као и у уметности и спорту.

Специфичност Универзитета у Новом Саду је живот у оквиру **Кампуса** где је смештено седам факултета. Универзитетски Кампус простире се на укупној површини од 259.807 м², а налази поред Дунава у непосредној близини центра града. По својој природи Медицински факултет смештен је у оквиру новосадског Клиничког центра, док се Академија уметности налази на прелепој Петроварадинској тврђави, стецишту новосадских уметника.

Слика 15. Универзитетски кампус
Извор: <http://www.uns.ac.rs/sr/fotoAlbum.html>

Ова наменски изграђена универзитеска целина **јединствена је карактеристика Универзитета** у односу на друге државне универзитете у земљи. У кампусу се налазе: Правни факултет, Природно-математички факултет, Факултет техничких наука, Пољопривредни факултет, Филозофски факултет, Технолошки факултет, Факултет спорта и физичког васпитања и Одељење Економског факултета у Суботици.

У Кампусу је смештен и Завод за здравствену заштиту студената са својом апотеком. Поред Централне библиотеке УНС-а, на свим факултетима постоје семинарске библиотеке и читаонице, са богатим фондом литературе.

У часовима предах између наставних активности, могу се посетити омиљена студентска места – кантине са разноврсним пецивом, слаткишима, сендвичима и безалкохолним пићима.

У Кампусу се налазе студентски домови „Вељко Влаховић“ и „Слободан Бајић“, док се остали домови („Живојин Ћулум“, „Нови Б“, „Фејеш Клара“ и „Сајмиште“, „Никола Тесла“) налазе у другим деловима града. Овде су студентски ресторани, Завод за физичку културу и терени за спорт на „Ђачком игралишту“. Овај аспект стандарда студената биће обрађен у наредним поглављима (Универзитет у Новом Саду, 2009).

Према подацима из 2009. године на Универзитету је укупно било 46.072 студента, и то на основним студијама 44.012, Дипломским академским студијама – мастер 1.412, Специјалистичким студијама 77 и Докторским студијама 571 студената.

Табела 3. Број студената уписаних на све године основних студија

ФАКУЛТЕТ	2009/2010			2008/2009			2007/2008			2006/2007			2005/2006			2004/2005		
	Бу	Са	Укупно	Бу	Са	Укупно	Бу	Са	Укупно	Бу	Са	Укупно	Бу	Са	Укупно	Бу	Са	Укупно
ПОЉОПРИВРЕДНИ	1.943	1.498	3.441	2.228	1.189	3.417	2.261	1.215	3.476	2.284	1.056	3.340	2.291	1007	3.298	2.294	829	3.123
ФИЛОЗОФСКИ	2.964	862	3.826	3.365	967	4.332	3.434	840	4.274	3.291	769	4.060	3.208	817	4.025	2.856	827	3.683
ТЕХНОЛОШКИ	660	199	859	828	169	997	923	160	1.083	1.033	136	1.169	992	154	1.046	952	176	1.128
ПРАВНИ	1.933	3.626	5.559	1.725	3.633	5.358	1.694	3.475	5.169	2.194	2.885	5.079	2.177	2.419	4.596	2.224	2.668	4.892
МЕДИЦИНСКИ	2.304	1.177	3.481	2.188	1.049	3.237	1.982	1.140	3.122	2.031	1.161	3.192	1.896	1.172	3.068	1.825	1.278	3.103
ТЕХНИЧКИХ НАУКА	7.265	2.095	9.360	7.558	1.701	9.259	7.735	1.316	9.051	6.802	1.384	8.186	6.616	1.102	7.718	5.987	1.196	7.183
ЕКОНОМСКИ	1.517	3.790	5.307	2.365	3.217	5.582	2.865	3.115	5.980	3.274	2.953	6.227	2.880	1.724	4.604	2.953	2.681	5.634
ПРИРОДНО-МАТЕМАТИЧКИ	4.365	991	5.356	4.327	1.076	5.403	3.415	1.056	4.471	3.432	919	4.351	3.351	838	4.189	3.058	851	3.909
АКАДЕМИЈА УМЕТНОСТИ	994	13	1.007	729	50	779	969	21	990	668	51	719	883	32	915	767	44	811
ГРАЂЕВИНСКИ	438	128	566	478	106	584	535	84	619	569	59	628	592	50	642	585	48	633
ТФ "МИХАЛЛО ПУПИН"	1.068	1.057	2.125	1.188	1.456	2.644	1.153	1.627	2.780	1.130	1.732	2.862	1.082	1.618	2.700	1.020	1.219	2.239
СПОРТА И ФИЗИЧКОГ ВАСПИТАЊА	754	739	1.493	780	605	1.385	747	569	1.316	761	440	1.201	796	395	1.191	746	317	1.063
ПЕДАГОШКИ	624	198	822	637	172	809	578	139	717	593	105	698	762	101	863	692	76	768
УЧИТЕЉСКИ	156	82	238	141	85	226	109	102	211	135	39	174	-	-	-	-	-	-
УКУПНО НА УНС	26.985	16.455	43.440	28.537	15.475	44.012	28.400	14.859	43.259	28.197	13.689	41.886	27.400	11.429	38.829	25.959	12.210	38.169

Бу – буџет Са – самофинансирање

Извор: www.uns.ac.rs

У школској 2008/09. години у прву годину основних студија уписано је укупно 7726 студената. У школској 2009/2010. години на мастер студије уписано је 2.378 студената, на специјалистичке студије 85 студената и на докторске студије 954 студента. Укупан број студената уписаних у 2009/2010. години на све нивое студија је 46.857 (Универзитет у Новом Саду, 2009).

На Универзитету постоји велики број општих и струковних студентских организација, а Закон о високом образовању (2005) установио је и нови орган Универзитета – Студентски парламент као представничко тело студената које се формира како на универзитетском, тако и на факултетском нивоу. Поред општих студентских организација, као што су Студентска унија, Савез студената, Новосадско удружење студената са инвалидитетом (НСУСИ) и друге организације, на Универзитету активно раде локална

представништва многих међународних студентских струковних организација – ELSA, AIESES, BEST, EESTEC, AEGEE, IAESTE и др.

На Новосадском универзитету се 2009. године настава одвијала у оквиру 283 студијска програма, од чега на основним академским студијама 112, основним струковним студијама – 7, Дипломским академским студијама 113, Интегрисаним основним и дипломским академским студијама – 5 студијских програма, Специјалистичке струковне студије – 4 и Докторске студије – 42.

На Универзитету је запослено 4266 наставног и ненаставног особља, од чега је на факултетима 4120, а у истраживачко-развојним институтима – 146 запослених (Универзитет у Новом Саду, 2009).

МАТЕРИЈАЛНА ОСНОВА ЕДУКАЦИОНОГ ТУРИЗМА

Уопштено узевши, у рецептивну основу спадају објекти хотелијерства (смештајна основа) и објекти ресторатерства (услуге хране и пића).

Хотелијерство чине - *основни објекти*: хотели, мотели, пансиони, туристичка насеља, преноћишта. У *комплентарне* објекте спадају: кампинг, караванинг, „домаћа радиност“ у селима, одмаралишта (разних врста), остали привремени смештајни капацитети (викенд насеља).

Ресторатерство чине две врсте објеката - *објекти са сложеним видовима услуга*: ресторани, (свих врста), кафане, барови и објекти са простим видовима услуга: гостионице, крчме, бифеи (Вукићевић, 1996).

Пошто се овде ради о едукационом туризму који се највећим делом заснива на боравку ученичке, а пре свега студентске популације, на првом месту ће бити стављени **студентски домови** и **студентски ресторани**. У другом плану се налазе хотели у којима могу бити смештени страни студенти који за то имају финансијске могућности или други учесници едукационог туризма ван студентске популације.

Пошто су искуства појединих земаља, које имају врло развијен едукациони туризам, показала, да недостатак одређених облика разоноде и дружења има за последицу да се страни студенти осећају врло усамљено (Немачка), обраћена је посебна пажња и на објекте који се баве организацијом разних видова упознавања и дружења страних студената са домаћом популацијом.

СМЕШТАЈНО-РЕСТОРАТЕРСКИ КАПАЦИТЕТИ КАО ОСНОВА РАЗВОЈА ЕДУКАЦИОНОГ ТУРИЗМА

Глобално посматравши смештајну основу едукационог туризма чине две крупне категорије објеката. Ако је страна студентска популација потенцијално најважнији сегмент едукационог туризма и да су претежно мањег платежног стања у односу на друге сегменте туриста, као што је раније поменуто, то су **студентски домови** најважнија смештајна (хотелијарска) основа ове популације студената-туриста.

Другу популацију чини млађа категорија, углавном ученика на нивоу основно-школског и средњошколског узраста, који могу бити смештени у студентске домове у сезони када их студенти не користе, домови ученика или с друге стране, то могу бити хотели, хостели, мотели и остале врсте основних и комплементарних рецептивних објеката.

Ресторатерску основу, тј. услуге хране и пића овој категорији туриста претежно пружају: студентски ресторани или ресторани са свим видовима услуга. Они се могу прихватити као редовна услуга. С друге стране, за потребе провода и забаве користе се ресторани са понудом националних специјалитета у храни, пићу (српски, мађарски, словачки и слично). Остали видови ресторатерске понуде где основу чине песма, игра,

дружење, чине комплементарну понуду неопходну за провођење слободног времена, као вид опуштања у времену у коме туриста борави када нема одговарајућих радних обавеза, или када жели да упозна друге, шире аспекте живота, одређене категорије или становништва уопште.

Ученички и студентски стандард је организована делатност којом се стварају материјални и други услови за стицање образовања, ради обезбеђивања кадровских потреба друштва. Одговарајућим законом уређују се права ученика и студената и општи интерес у области ученичког и студентског стандарда.

Ученик има право на:

- смештај и исхрану у установи за смештај и исхрану ученика,
- васпитни рад,
- ученички кредит,
- ученичку стипендију,
- културно-забавне и спортско-рекреативне активности и
- повластице за превоз у међумесном саобраћају.

Студент има право на:

- исхрану у установи за исхрану студената,
- смештај у установи за смештај студената,
- студентски кредит,
- студентску стипендију,
- опоравак и одмор у установама студентског стандарда,
- информисање и издавачку делатност, у складу са овим законом,
- културно-забавне активности у установама студентског стандарда,
- спортско-рекреативне активности и
- повластице на превоз у месном саобраћају у месту студирања (www.studentskicentar.com).

Ова права студент остварује у седишту факултета и више школе, као и у седишту одељења факултета и више школе у којој студира, под условима утврђеним законом. Ради обезбеђивања остваривања права оснивају се установе ученичког и студентског стандарда. Послове из делатности ученичког и студентског стандарда могу обављати и друга правна лица и грађани. Права из овог закона везана су за личност и својство ученика, односно студената и не могу се преносити. Новчана примања не могу бити предмет обезбеђења или принудног извршења. Трошкове поступка за остваривање права из овог закона не сnose ученици, односно студенти. О правима води се јединствена евиденција, у складу са општим актом Министарства просвете и науке. Средства за обављање делатности установа обезбеђују се из буџета Републике, непосредно од корисника, продајом услуга на тржишту, донаторством и из других извора, у складу са законом.

Право на смештај у установе студентског стандарда могу остварити и студенти страни држављани, стипендисти органа Републике Србије, у складу са међународним уговором (www.studentskicentar.com).

Ради остваривања права на смештај, исхрану, опоравак и одмор и културно-забавне активности, утврђених овим законом, оснивају се установе ученичког и студентског стандарда. Установе ученичког и студентског стандарда оснива Влада Републике Србије, у складу са планом мреже установа који доноси Влада Републике Србије. На оснивање, организовање, управљање, руковођење, положај запослених у установама ученичког и студентског стандарда, надзор над законитошћу рада и укидање, примењују се одредбе закона којима се уређује систем јавних служби. Министарство просвете и науке даје сагласност на акт о организацији и о систематизацији послова и задатака установа

ученичког и студентског стандарда. Органи установе су: директор, управни одбор и надзорни одбор.

Установе ученичког стандарда су домови ученика. Дом ученика је установа која обезбеђује ученицима смештај, исхрану, васпитни рад, старање о здрављу, културно-забавне, спортске, рекреативне и друге активности. У дому ученика обезбеђује се васпитни рад у току дана и ноћно дежурство. План и програм васпитног рада са ученицима доноси Министарство просвете и науке. План и програм васпитног рада остварује се у васпитним групама до 25 ученика, односно до 10 ученика ометених у развоју. Дом води матичну евиденцију о ученицима и о остваривању годишњег програма рада. План и програм васпитног рада у дому ученика остварују васпитачи и стручни сарадници. Васпитачи обављају васпитни рад са ученицима и остварују циљеве и задатке програма васпитног рада, и стручни сарадници раде на педагошко-психолошким, социјално-здравственим, библиотечким и другим стручним пословима којима се доприноси васпитно-образовном раду. Васпитачи и стручни сарадници у дому ученика могу бити лица која имају високу стручну спрему и испуњавају друге услове за обављање послова наставника и стручних сарадника у средњој школи. У оквиру радног времена у седмици, васпитачи имају 30 часова непосредног васпитног рада са ученицима.

У дому ученика образује се педагошко веће као стручни орган за остваривање васпитног рада у дому ученика. Педагошко веће чине васпитачи и стручни сарадници, а већем руководи директор дома. Министарство просвете и науке ближе прописује начин и поступак остваривања права и обавеза васпитача и стручних сарадника, овлашћења и начин рада педагошког већа и друга питања од значаја за остваривање програма васпитног рада.

Установе **студентског стандарда** су:

- студентски ресторан,
- студентски дом,
- студентски центар,
- студентска опоравилишта и одмаралишта и
- студентски културни центар, односно дом културе.

Студентски ресторан је установа у којој се обезбеђује остваривање права на исхрану студената. Министарство просвете и науке утврђује нормативе за исхрану и стандарде за обављање делатности у установама за исхрану студената. Студентски дом је установа у којој се обезбеђује остваривање права на смештај студената.

Студентски центар је установа у којој се обезбеђује остваривање права, односно делатности који су утврђени одговарајућим законима. У студентском центру обезбеђује се и остваривање забавних и спортско-рекреативних програма, као и услови за учење и друштвени живот. Министарство просвете и науке ближе уређује начин и поступак остваривања програма и прописује стандарде које установа мора испунити за обезбеђивање услова за учење.

Студентска опоравилишта и одмаралишта су установе у којима се обезбеђује остваривање права на опоравак и одмор студената. Студентска опоравилишта и одмаралишта обезбеђују корисницима исхрану, смештај, одмор и опоравак, постоперативни опоравак и рехабилитацију. Министарство просвете и науке ближе утврђује стандарде и услове за обављање делатности. Студентски културни центри, односно домови културе су установе у којима се обезбеђује остваривање програма, односно делова програма из области културе, а којима се обезбеђује остваривање права студената, у складу са законом.

Завод за здравствену заштиту студената је специјализована установа здравствене заштите студената организована у складу са Законом о здравственој заштити. Завод за

здравствену заштиту студената у области студентског стандарда обавља хигијенско-санитарни и епидемиолошки надзор над објектима за смештај и исхрану студената, систематске прегледе, као и организовање здравствено-васпитног рада са студентима.

Делатност дома ученика и студентског центра јесте:

1. стварање услова за извршавање образовних обавеза ученика и студената;
2. стварање услова за подстицање, остваривање и унапређивање физичког здравља, спортско-рекреативних активности, развијање културно-забавних и информативних активности и других друштвених активности ученика и студената;
3. обезбеђивање остваривања права ученика и студената и остваривање другог законом утврђеног интереса;
4. стварање услова за смештај и исхрану ученика и студената;
5. стварање услова за здравствену и социјалну заштиту ученика и студената;
6. пружање угоститељских услуга исхране; и
7. пружање услуга трећим лицима.

Делатност студентског културног центра јесте:

1. обезбеђивање услова и организовање спровођења програма и делова програма из области културе;
2. стварање услова за остваривање едукационе функције и функције образовања;
3. пружање услуга трећим лицима у области културе и уметности; и
4. пружање осталих услуга трећим лицима.

Делатност студентског опоравилишта јесте:

1. организовање опоравка и одмора студената;
2. организовање и обезбеђивање студентске исхране, смештаја, одмора и опоравка, постоперативног опоравка и рехабилитације и
3. пружање услуга трећим лицима.

Установе ученичког и студентског стандарда могу обављати и друге делатности, уз сагласност оснивача.

ОСТВАРИВАЊЕ ОПШТЕГ ИНТЕРЕСА КРОЗ ПРОГРАМЕ СТУДЕНТСКИХ УДРУЖЕЊА И ОРГАНИЗАЦИЈА

Општи интерес у области студентског стандарда јесу програми или делови програма којима се обезбеђује информисање студената и издавачка делатност, остваривање културно-забавних активности и остваривање спортско-рекреативних активности.

Општи интереси у области студентског стандарда јесу и програми или делови програма здравствено-потпорног удружења, универзитетских спортских клубова, културно-уметничких друштава и клубова технике. Средства за остваривање општег интереса у области студентског стандарда, утврђеног овим законом, обезбеђују се у буџету Републике Србије. Министарство просвете и науке утврђује који ће се програми, односно делови програма финансирати средствима буџета Републике Србије, а по прибављеним стручним мишљењима, о општем интересу садржаном у тим програмима, од одговарајућих установа и истакнутих стручњака. Министарство просвете и науке прописује ближе критеријуме на основу којих се утврђују средства за извођење програма, односно делова програма.

Средства из буџета Републике за финансирање ученичког и студентског стандарда обезбеђују се у складу са прописима о финансирању јавних расхода. Установама

ученичког и студентског стандарда, које пружају услуге смештаја и исхране, средства за обављање делатности обезбеђују се кроз цену услуге. Ценом услуге обезбеђује се накнада материјалних трошкова, у складу са утврђеним нормативима; амортизација, у складу са законом; зараде запослених, у складу са важећим прописима; текуће и инвестиционо одржавање и средства за, законом одређене, обавезе. Министарство просвете и науке ближе утврђује критеријуме и мерила за утврђивање цене услуга у установама ученичког и студентског стандарда. Одлуку о ценама смештаја и исхране у установама ученичког и студентског стандарда доноси Министарство просвете и науке, по прибављеном мишљењу установа ученичког и студентског стандарда. Студентским културним центрима, домовима културе, студентским опоравилиштима и одмаралиштима, као и организацијама и удружењима у области ученичког и студентског стандарда, из буџета се обезбеђују, у складу са одговарајућим прописима, средства за амортизацију, текуће и инвестиционо одржавање објеката, материјалне трошкове и зараде запослених радника.

Овим правилником ближе се уређују: начин и поступак спровођења конкурса и расподеле места и услови пријема ученика у домове ученика, начин и поступак остваривања права на исхрану у установама за исхрану студената, односно у другим одговарајућим организацијама, начин и поступак спровођења конкурса и расподеле места и услови пријема студената у установе за смештај студената. Право на смештај и исхрану у дому ученика имају редовни ученици средњих школа, у складу са законом. Ученицима се обезбеђује смештај и исхрана у дому за време трајања редовне наставе у школи коју похађају. Ученицима који су искључени из дома не обезбеђује се смештај и исхрана у том дому за ту школску годину. Министарство просвете и науке најмање два месеца пре почетка школске године расписује конкурс за пријем ученика у дом, у складу са законом. Конкурсом се оглашава број расположивих места у дому, услови пријема, потребна документа и рокови за пријављивање на конкурс, у складу са законом. Директор дома ученика у року од 30 дана од истека рока за пријаву на конкурс доноси одлуку о пријему ученика у дом ученика на основу утврђеног редоследа за пријем.

Критеријуми за утврђивање редоследа за пријем у дом ученика су:

- 1) успех ученика у претходном школовању;
- 2) приход породице ученика. (www.studentskicentar.com)

СТУДЕНТСКИ ЦЕНТАР У НОВОМ САДУ

Студентски центар у Новом Саду је назив за скуп објектата и услуга који су у функцији смештаја и исхране студената. Тиме они имају функцију хотелијерско-ресторатерске основе.

Народни одбор града Новог Сада је својим Решењем од 20.11.1954. године основао Дом студената у Новом Саду као установу са самосталним финансирањем. Од 25.04.1959. године Дом студената мења назив у Студентски дом „Слободан Бајић”. Универзитет у Новом Саду (као оснивач) својом одлуком од 1968. године, утврдио је да Студентски дом „Слободан Бајић” мења у назив у Студентски центар Нови Сад, као радну организацију од посебног друштвеног интереса у својој делатности („Смештај” и „Исхрана”).

Последње реорганизовање извршено је по доношењу Закона о ученичком и студентском стандарду Републике Србије, радна организација добила је новог оснивача, до тада Влада Републике Србије, Аутономну Покрајину Војводину, по основу донетог Закона о утврђивању одређених надлежности Аутономне Покрајине Војводине. Од 03.03.1993. године и даље Студентски центар послује као Установа студентског стандарда чије је седиште у Новом Саду у улици Симе Милошевића бр. 4.

Студентски центар Нови Сад је установа студентског стандарда. Основне делатности Студентског центра јесу смештај и исхрана студената Универзитета у Новом Саду, чије се

школовање финансира из буџета Републике Србије. Од свог оснивања, 1954. године, Студентски центар пословао је као установа са самосталним финансирањем, затим је био у саставу Универзитета, да би последњим реорганизовањем, 1993. године, био уређен као установа студентског стандарда, чији је оснивач Аутономна покрајина Војводина.

Рад Установе одвија се у шест сектора:

- Сектор смештаја;
- Сектор исхране;
- Сектор одржавања;
- Сектор комерцијале и угоститељства;
- Сектор финансијско–књиговодствених послова;
- Сектор општих и правних послова.

Студентски центар обезбеђује смештај за 3.064 студената у студентским домовима. У осам домова у Новом Саду капацитет је 2.713 места, а 208 места у студентском дому у Зрењанину и 143 места у студентском дому у Сомбору. Око 60% студената смештено је у домовима прве категорије.

У три студентска ресторана Студентског центра Нови Сад дневно се храни од 5.000 до 10.000 студената. Право на исхрану имају сви студенти Универзитета у Новом Саду, чије се школовање финансира из буџета Републике Србије (www.studentskicentar.com).

Сектор смештаја. У склопу сектора смештаја постоје три врсте објеката намењених смештајним услугама:

- Објекти у функцији смештаја студената – домови студената;
- Објекти у функцији смештаја научних радника, и помоћног особља Универзитета, као и дела радника Студентског центра, асистентски дом и дом особља универзитета.
- Објекат за смештај гостију Универзитета у Новом Саду - Апарт Вила.

Према томе, поменути објекти смештаја могу имати функцију смештаја едукационих туриста. Неки од њих током целе године, а други у временским периодима када студенти нису присутни у студентским домовима.

Слика 16. Студентски дом „Слободан Бајић”

Извор: www.studentskicentar.com

Студентски дом „Слободан Бајић” је дом друге категорије. Дом је изграђен 1968. године. Налази се на насељу Лиман I, у Улици др Симе Милошевића, бр. 10. Ово је, по броју соба, највећи дом у Новом Саду. У њему има места за 758 студената. Структура станара дома је мешовита. Собе су двокреветне. Студентски улаз састоји се од две собе са

предсобљем, чајном кухињом и купатилом. У дому се налазе климатизоване читаонице, библиотека, рачунарска учионица и кантина. У приземљу дома постоје фризерски салон и вешерница. У приземљу дома „Слободан Бајић” налази се 18 соба, које су адаптиране, како би их могли користити студенти са инвалидитетом, који за кретање користе инвалидска колица. На улазу у дом изграђена је приступна рампа. Благајна бонова и Служба смештаја налазе се у склопу овог дома. Велика предност „Бајића” јесте близина универзитетског кампуса и студентских ресторана. Река Дунав и градско купалиште „Шtrand” налазе се у непосредној близини дома, а још ближе је и СПЕНС.

Слика 17. Студентски дом „Вељко Влаховић”
Извор: www.studentskicentar.com

Студентски дом „Вељко Влаховић” је дом друге категорије. Изграђен је 1974. године, а реновиран је 2006. године. Налази се на насељу Лиман I, у Улици др Симе Милошевића бр. 8, поред Студентског дома „Слободан Бајић”. Структура станара дома је мешовита. Капацитет је 340 места. Све собе у дому су двокреветне, са чајном кухињом и купатилом. Студенти у дому могу користити читаоницу, рачунарску учионицу, а у приземљу дома налазе се продавница, пекара и фотокопирница. У приземљу дома налази се Канцеларија за смештај студената са инвалидитетом и студената реконвалесцената. Дом се налази у непосредној близини универзитетског кампуса и студентских ресторана. Студенти се радо одлучују за становање у Студентском дому „Вељко Влаховић”, нарочито после реновирања дома. Школске године 2006/07. за смештај у овом дому пријавило се дупло више студената у односу на капацитет дома. Студентски дом „Вељко Влаховић” налази се близу Дунава и СПЕНС-а, и на десетак минута хода од центра града.

Слика 18. Студентски дом „Проф. Живојин Ђулум”
Извор: Калинић, М.

Студентски дом „Живојин Ђулум” је дом прве категорије. Међу студентима је познат и као „Нови А”. Изграђен је 1987. године. Налази се на насељу Лиман IV, на Булевару Деспота Стефана, бр. 5а. Капацитет дома је 372 места. Собе су двокреветне, комфорне, са доста простора (14-16 m²). Сваки улаз има купатило и чајну кухињу, а већина соба има и терасу. У дому има више читаоница и сала за учење, ТВ сала и две музичке сале са по једним пијанином у свакој. У овом објекти су смештени студенти који су постигли бољи успех на студијама. Студенти почетници не добијају смештај у овом дому.

Студентски дом „Цар Лазар” је први дом прве категорије. Дом је изграђен 1989. године. Налази се на насељу Лиман IV, на Булевару Деспота Стефана, бр. 7. Структура станара дома је мешовита. Капацитет је 372 места. Собе су двокреветне, комфорне, са доста простора (14-16 m²). Сваки улаз има купатило и чајну кухињу, а већина соба има и терасу.

Слика 19. Студентски дом „Цар Лазар”

Извор: Калинић, М.

У дому, студенти могу користити 11 читаоница и теретану, а у приземљу се налази продавница. Студенти почетници не добијају смештај у овом дому.

Слика 20. Студентски дом „Клара Фејеш”

Извор: www.studentskicentar.com

Студентски дом „Фејеш Клара” је дом I категорије. Дом постоји од 1967. године, реновиран је 1996. године. У току јесени и зиме 2008/2009. дом је у потпуности адаптиран. Налази се на насељу Грбавица, у Улици Алексе Шантића, бр. 4. Дом је мешовитог карактера у њему се смештају студенти женског и мушког пола. Капацитет дома је 120 места, распоређених у 6 једнокреветних и 57 двокреветних соба. Све студентске собе имају купатило и чајну кухињу. У собама постоје прикључци за интернет, кабловску

телевизију и телефон. Студентима су на располагању учионица, ТВ сала, кошаркашки терен.

Студентски дом „23. октобар” је дом I категорије. Међу студентима је познат и као „Цесарец”. Налази се на насељу Грбавица, у Улици Данила Киша, бр. 29. Дом је изграђен 1961. године, а адаптација и надоградња дома извршене су 1995. године. Студентски дом „23 Октобар” је 2008. године потпуно реновиран, чиме су услови за становање студената значајно побољшани. Дом је капацитета, након реновирања, 139 места, распоређених у 33 једнокреветне и 53 двокреветне собе. Свака студентска соба има своје купатило, телефон, интернет и прикључак за кабловску телевизију. Студентима су на располагању и учионица са могућношћу коришћења интернета, као и домски вешерај.

Студентски дом „Сајмиште” је дом прве категорије. Реновиран је и поново отворен у новембру месецу 2005. године. Структура станара дома је мешовита. Укупан капацитет му је 262 места, распоређених у 48 једнокреветних и 107 двокреветних соба. Сваки улаз има купатило и чајну кухињу. Студентски дом „Сајмиште” налази се у близини Медицинског факултета, тако да су његови станари најчешће студенти са тог факултета. Станари дома су и студенти осталих факултета. Дом има кантину, рачунарску учионицу и читаонице.

Слика 21. Студентски дом “Никола Тесла ”
Извор: Калинић, М.

Студентски дом „Никола Тесла” је дом прве категорије. Средствима Фонда за капитална улагања АП Војводине на насељу Лиман, Булевар Деспота Стефана, бр. 7а, изграђен је нови студентски дом Студентског центра Нови Сад. Дом је свечано отворен 29. априла 2009. године. Нови дом Ц је као најмлађи међу домовима и најмодернији и пружа студентима најкомфорније услове за боравак и учење. У овом дому има места за 350 студенткиња и студената у 182 собе. Собе су у већини двокреветне, њих 168, а ту је и 14 једнокреветних соба. Студентски апартмани чија је површина од 14 m² до 22, 7 m² веома су добро опремљени. Свака студентска соба има сопствено купатило, мини кухињу која је опремљена са фрижидером и шпоретом, сеф и лођу са хладном оставом. Студентима су у собама на располагању прикључци за кабловску телевизију, интернет и телефон. У овом дому студенти могу да користе осам учионица и четири ТВ сале, два лифта и двонаменско атомско склониште (www.sudentskicentar.com).

ИСХРАНА – РЕСТОРАТЕРСКИ СЕКТОР

У ресторанима Студентског центра дневно се припреми и послужи 5000–10000 оброка, у зависности од обавеза и ангажованости студената на факултетима. Студентима су на располагању три мензе:

Ресторан бр. 1 налази се у центру града, на Булевару Михаила Пупина бр. 20. Капацитет овог студентског ресторана је 1800 оброка дневно (доручак, ручак и вечера). Опремљен је савременом опремом за припрему, одлагање, чување и пријем намирница. Ресторан бр. 1 је популаран међу студентима због ретких гужви и добре хране. Ресторан има популаран назив „Булевар“, раније „Мрца“ због предивне баште испод липа.

Слика 22. Студентски ресторан бр. 1.
Извор: www.sudentskicentar.com

Студентски ресторан бр. 3 налази се у Улици Владимира Перића Валтера бр. 5. Изграђен је 1982. године, а реновиран 2000. године. Савремено је опремљен, климатизован, са новим столовима и столицама. Ресторан бр. 3 има капацитет од 256 места, а дневно се у њему може припремити до 3000 оброка.

Ресторан има популаран назив „Мала менза“.

Слика 23. Студентски ресторан бр. 3
Извор: www.sudentskicentar.com

Студентски ресторан бр. 4 налази се у Улици др Симе Милошевића бр. 4. Капацитет ресторана је 8000 оброка дневно. То је највећи студентски ресторан и његова површина је 1396 m². Поседује три линије, од којих се две користе за исхрану студената. Трећа линија је комерцијална и пружа квалитетну и јефтину исхрану за запослене на Универзитету и раднике околних предузећа. Ту су цене економске, али врло повољне. Студенти, чије се школовање не финансира из буџета Републике Србије, те немају право на регресивану исхрану, могу се хранити на трећој линији. Храна је разноврсна и квалитетна и, изнад свега, веома повољна – цена ручка износи само 130 динара. Ресторан има популаран назив „Велика менза“.

Слика 24. Студентски ресторан бр. 4

Извор: www.sudentskicentar.com

Право на регресирану исхрану имају студенти факултета и виших школа чије с школовање финансира из буџета Републике Србије. Студент који понови годину студија нема право на регресирану исхрану за ту годину.

СТУДЕНТСКЕ КАРТИЦЕ

Студенти који користе услуге смештаја и исхране које пружа Студентски центар Нови Сад морају поседовати студентску картицу. Студентска картица траје две године. Она има уграђен електронски чип у који су уграђени подаци о самом студенту. Куповином студентске картице, студент добија и осигурање у осигуравајућој утанови „Uniqe”. Студентска картица је истовремено EURO<24 картица као и ISIC картица.

Прва картица је намењена свим младима до 30 година живота, без обзира да ли су студенти, ученици, запослени или незапослени. Она се може користити широм Европе и својим корисницима (4.000.000 младих), омогућава 100.000 попушта у области културе, спорта, саобраћаја, трговине, туризма, на територији целе Европе. Тиме се побољшава стандард, али и мобилност младих. Увођењем ове картице јача европска свест младих и врши се интеграција у европске и светске токове.

ISIC (*International Student Identity Card*) картица је међународна ученичка и студентска идентификационог карактера која представља званични документ. Помоћу ње остварује се 35.000 попушта у 110 земаља. Картица се израђује у благајни бонова у Студентском центру.

КОМЕРЦИЈАЛНИ СЕКТОР

Комерцијални сектор чине неколико објеката ресторатерског карактера. Намењени су студентској популацији, али послује без икаквих попушта, тј. на комерцијалном принципу. У ову групу спадају следећи објекти:

- Ресторан 11 лоциран у улици: Булевар Михаила Пупина бр. 20.
- *Kaffe* посластичарница 9, има локацију у улици Др Симе Милошевића бр. 4.
- Маркет 1 се налази на углу Др Симе Милошевића и Булевара Цара Лазара
- Маркет 2 је лоциран на Булевару Деспота Стефана бр.7 у оквиру СД „Нови Б”
- Кантина „Сајмиште” има адресу: Слободана Бајића бр.1

ОРГАНИЗАЦИЈА „СТУДЕНТ“

Организација „Студент“ је невладина, непрофитна, релативно млада организација са великим амбицијама, плановима и потенцијалом. Организацију чине млади, факултетски образовани стручњаци из области, електротехнике, информатике, рачунарства, роботике, машинства, менаџмента, медицине и права. Тим је формиран удруживањем најбољих дипломираних студената са неколико факултета у Београду и Новом Саду. Примарна сврха деловања организације је едукација, упознавање са значајем и подстицање студената на употребу напредних информационо-комуникационих технологија, као и активно укључивање младих у токове савременог информатичког друштва. Кључни сегмент деловања организације је web портал www.student.org.rs, на којем се налази већи број бесплатних сервиса и информација везаних за деловање студената.

Примарни циљеви деловања организације „Студент“ се односе на постављање перманентне сарадње, повезивање и формирање мреже студената свих универзитета у Србији, размена знања, искустава и информација, превазилажење хетерогености и идеолошких подела у друштву, дружење студената, заштита студентских права и интереса, остварења бољих услова рада студената током студирања, подстицање на научни и иновативан рад и искоришћавање сопствених потенцијала интеграција и повезивање са студентима и универзитетима у суседним државама.

Конкретни циљеви деловања се односе на: развијање способности и обуку студената за коришћење напредних техника Интернета, пружање услуге отварања бесплатног email налога са могућношћу избора домена (@ftn, @pmf, @pravni, @fonbg, @poljoprivredni.rs), пружање услуге бесплатног web хостинга и отварања сопствених презентација на Интернету, директно удруживање студената преко портала и решавање конкретних проблема у њиховом деловању, формирање виртуелне зајднице студената. Финансирање обављају чланови организације, сопственим средствима, а постоје преговори са одеђеним пословним субјектима о донацијама.

ЗАВОД ЗА ЗДРАВСТВЕНУ ЗАШТИТУ СТУДЕНАТА У НОВОМ САДУ

Зачеци рада на здравственој заштити студената поклапају се са оснивањем првих факултета у Новом Саду 1954. године. Крајем те године при школском диспанзеру у Новом Саду почела је да ради здравствена служба за студенте. Године 1955. оснива се студентска поликлиника у Новом Саду. Дом здравља студената се 1969. године пресељава у просторије које је обезбедио Универзитет у Новом Саду и то у приземље студентског дома „Слободан Бајић“. Јануара 1997. године Завод се пресељава у новоизграђену зграду површине 15.000 m² и први пут од оснивања је добио адекватан и функционалан простор за спровођење здравствене заштите, што пружа изузетне услове за целокупан рад установе.

Завод за здравствену заштиту студената представља заокружену целину са службама које задовољавају потребе здравствене заштите студената на Универзитету у Новом Саду и запошљава укупно 53 радника од чега су 42 медицински, а 11 административно-технички.

У Заводу раде специјалистичке амбуланте: гинеколошка са два лекара у обе смене, дерматовенеролошка са два лекара у обе смене, оториноларинголошка са једним лекаром у првој смени, офталмолошка са једним лекаром у првој смени, спортска медицина са једним лекаром у првој смени, саветовалиште за ментално здравље са једним лекаром у првој смени и два психолога у обе смене. У стоматолошкој служби раде три стоматолога, један специјалиста пародонтолог и један специјалиста оралне хирургије.

У оквиру Завода здравствене услуге пружају 5 лекара опште медицине у оквиру Службе опште медицине са Одељењем за унапређење и промоцију здравља у којем раде специјалиста опште медицине, специјалиста епидемиолог и специјалиста социјалне медицине. У Заводу ради Одељење лабораторијске дијагностике, које је наставно-научна база за клиничку биохемију Природно-математичког факултета.

Здравствене услуге укупно пружа 5 лекара опште медицине и 12 специјалиста, 5 стоматолога, док су остали радници са вишом и средњом стручном спремом.

Услуге се пружају за око 36.000 студената факултета и виших школа чије је седиште у Новом Саду. Од укупног броја услуга пружених студентима, око 60% услуга отпада на превентивни рад у виду систематских и других превентивних прегледа, приликом усељавања студената у домове и редовних систематских прегледа студената I године факултета и виших школа.

Локација Завода за здравствену заштиту студената се може оценити као идеална пошто се налази у оквиру Универзитетског кампуса где гравитира највећи број студената са факултета и виших школа. Тежиште рада Завода је стављено на **превентивни здравствени рад**, што омогућује да се на време открију одређене болести и деформитети код студената, који би могли представљати сметњу у студирању и нормалном животу младих људи.

На плану стручног и истраживачког рада Завод за здравствену заштиту студената остварује сарадњу са појединим клиникама Медицинског факултета у Новом Саду и Домом здравља „Нови Сад“ (www.student.org.rs).

ХОТЕЛИ

Град Нови Сад располаже са укупно 13 хотела, два хостела, једним мотелом, четири туристичка апартмана, једним апартманским насељем и десет смештајних објеката који су регистровани као преноћиште.

Укупан смештајни капацитет хотелијерских објеката у Новом Саду, према подацима из прве половине 2008. године, износи 1.169 соба и 2.629 лежаја. У 13 хотела налази се укупно 745 соба (63,73%) и 1.588 лежаја (60,40%). Сви хотели су категорисани, тако да у Новом Саду постоје: три хотела са пет звездица, два хотела са четири звездице, четири хотела са три звездице, четири хотела са две и два хотела са једном звездицом.

Туристички апартмани су категорисани са четири звездице, а од некатегорисаних објеката у граду се налази 10 преноћишта, два хостела, један мотел и једно апартманско насеље.

Осамнаест објеката изграђено је у периоду од 2002. до 2006. године. У овом периоду реновирано су и преуређени хотели „Парк“, Леполд I „Сајам“, „Нови Сад“, „Римски“ и „Зенит“, што указује на чињеницу да у Новом Саду преовлађују нови хотелијерски објекти.

Већина хотела припада типу пословног хотела. Имајући у виду да је основни мотив доласка туриста у Нови Сад обављање различитих привредних и пословних активности, као и посета Међународном пољопривредном сајму, оправдана је изградња мањих гарни хотелских објеката.

Поред хотелског смештаја, за едукациони туризам у Новом Саду могу бити коришћени и туристички апартмани или преноћишта, с обзиром да се већина ових објеката налази у близини старог градског језгра или Новосадског сајма. Иако се у овом тренутку за потребе едукационог туризма користе ограничени број хотела који се налазе релативно близу универзитетског кампуса (претежно стране делегације универзитетских професора) или уз хотеле код конгресног мастер центра на Новосадском сајму за потребе присуствовања

научним скуповима, изенеће се основни подаци о већини хотела, туристичких апартмана и преноћишта у Новом Саду.

Као што је већ истакнуто у граду Новом Саду се налазе три хотелијерска објекта највише категорије. Хотел „Парк“, захваљујући повољној локацији у непосредној близини Новосадског сајма, конгресном центру у саставу хотела и богатим садржајима за госте хотела, представља често одредиште пословних гостију (www.hotelparkns.com).

Хотел „Леополд I“, хотел са пет звездица, на најексклузивнијем месту на Петровардинској тврђави (www.leopoldns.com).

„Best Western Prezident Hotel” (G) недавно изграђен хотел са пет звездица и свим пратећим садржајима налази се на Футошком путу недалеко од клиничког центра Војводине, организационо припада чувеном светском ланцу хотела истог назива (www.prezidenthotel.com).

Хотел „Александар” (четири звездице) има повољну микролокацију за развој овог облика туризма, с обзиром да је смештен на Булевару Цара Лазара, у близини Спортског и пословног центра „Војводина”. Његови гости су углавном пословни људи, већином страни држављани. Хотел располаже са 20 соба и седам апартмана, капацитета 54 лежаја. Посебна предност хотела је модерна конгресна сала, капацитета 60 места, погодна за одржавање мањих конференција, семинара и стручних скупова. У њеном склопу налази се мала сала намењена за скупове који захтевају дискрецију (<http://www.aleksandar-hotel.co.rs>).

Хотел „Гимнас“ (*Gymnas*), категорисан са четири звездице, налази се у улици Теодора Павловића, на око десетак минута хода од Новосадског сајма и 20 минута од центра града. Располаже са 17 двокреветних соба, четири трокреветне собе и седам апартмана. Гостима хотела су на располагању услуге фитнес центра. Хотел поседује сопствени паркинг који је под сталним видео надзором. За госте је могуће организовати трансфер са и до аеродрома у Београду, затим посете културним институцијама, као и обилазак туристичких атракција у граду и околини (www.gymnas.co.rs).

Хотел „Нови Сад” (три звездице), реновиран 2005. године, налази се на Булевару Јаше Томића, преко пута железничке и централне аутобуске станице. Окружен је булеварима којима саобраћају најзначајније градске аутобуске линије: према центру града, Новосадском сајму, Спортском и пословном центру „Војводина“, Петровардинској тврђави, као и ка другим деловима града. Хотел се налази на десет минута вожње колима од строгог центра града, као и на пет минута од Новосадског сајма. Захваљујући повољној локацији, хотел је често одредиште посетилаца. Објекат располаже са 112 соба, капацитета 244 лежаја, од којих су 53 двокреветне, 20 трокреветних, 30 соба са француским лежајем, осам апартмана и један де лукс апартман. У саставу хотела налази се климатизовани ресторан, капацитета 250 места, идеалан за организовање свечаних пријема, банкета, и коктел забава. За организовање семинара, пословних састанака, презентација, хотел нуди свечани салон капацитета 60 места са свом пратећом опремом. Хотел има пространи паркинг који је 24 часа под надзором службе обезбеђења (www.hotelnovisad.co.rs).

Хотел „Војводина” (три звездице) је најстарији хотел у граду, изграђен давне 1854. године. Налази се на Тргу Слободе, у старом градском језгру Новог Сада. Хотел је током времена мењао називе и власнике. Првобитни назив „Краљица Јелисавета” је у периоду између два светска рата промењен у „Краљица Марија”, по супрузи југословенског краља Александра Карађорђевића, док данашњи назив „Војводина” добија после Другог светског рата. Од 1881. године до 1945. године зграда је била у власништву породице Дунђерски. После Другог светског рата, хотел је национализован, а данас је због спора око власништва са породицом Дунђерски, још увек у друштвеном власништву. Спољашњи изглед и примарни распоред у ентеријеру од изградње до данас нису битније мењани.

Хотел располаже са 61 собом и 117 лежаја (<http://www.hoteli-srbije.co.rs/novisad.htm>, Томић и сар., 2002). У саставу објекта се налазе две сале за организовање семинара, конференција, презентација, пословних састанака, за групе од 15 до 80 учесника. Захваљујући локацији у самом центру града, хотел представља један од атрактивнијих објеката за смештај туриста.

Гарни хотел „Зенит“ (три звездице) се налази у центру Новог Сада, у Змај Јовиној улици. Хотел је изграђен 1997. године и категорисан је са две звездице, да би 2002. године, након реновирања, добио трећу звездицу. Располаже са 20 соба и апартмана, капацитета 40 лежаја. Хотел пружа услуге превоза гостију са аеродрома у Београду, Будимпешти и Загребу до хотела и обрнуто, услуге изнајмљивања возила и јахти које се налазе на Јадранском мору, организује коктеле, пословне састанке и предавања, излете, посете музејима, изложбама, поседује бежични Интернет који је бесплатан и доступан у целом хотелу, као и паркинг који је обезбеђен 24h са видео надзором (www.hotelzenit.co.rs).

Хотел „Сајам“ се налази у кругу Новосадског сајма. Изграђен је 1974. године. Пословао је као предузеће у друштвеној својини до 2005. године, када је приватизован. Категорисан је са три звездице и располаже са 71 собом капацитета 139 лежаја (Блешић, 2007).

Хотел „Римски“ је гарни хотел релативно новијег датума (стари део изграђен је 1989. године, а нови 2001. године), категорисан са две звездице. Смештен је у улици Јована Цвијића, на 10 минута хода од железничке и централне аутобуске станице. Располаже са 28 соба и апартмана капацитета 40 лежаја. У хотелу се налази и сала за конференције са 50 места и потребном опремом (<http://www.rimski.co.rs/usluge.htm>).

Гарни хотел „Панорама“ је новоизграђени хотел (послује од 2006. године). Налази се на углу Булевара ослобођења и Футошке улице, на 15 минута хода од Новосадског сајма, аутобуске и железничке станице. Капацитет хотела је 10 соба са француским и помоћним лежајем и два апартмана са француским лежајем. Свака соба има клима уређај, сеф, мини бар, телефон, плазма телевизор, DVD и Интернет прикључак (www.hotelpanorama.co.rs).

Гарни хотел „Медитеранео“ (две звездице) се налази у самом центру града, у тихој улици Илије Огњановића, надомак централне пешачке зоне, удаљен свега неколико минута хода од већине градских знаменитости. Хотел је отворен у септембру 2005. године. Располаже са 11 соба капацитета 22 лежаја (www.hotel-mediterraneo.co.rs).

Хотел „Стари кровови“ (две звездице) је такође, објекат новијег датума, изграђен 2005. године. Располаже са 59 соба и апартмана капацитета 180 лежаја. Налази се у улици Новосадски пут, на уласку у Нови Сад (Блешић, 2007) из правца Бачке Паланке. Хотел је доста изолован од центра града, Новосадског сајма, железничке и централне аутобуске станице, те с обзиром на такву локацију не представља одредиште учесника конгреса и сличних скупова у Новом Саду.

Хотел „Браћа Дринић“ је изграђен 2005. године и категорисан је са једном звездицом. Располаже са 24 собе капацитета 108 лежаја. Налази се у улици Бранка Ћопића (Блешић, 2007), у делу града који носи назив Телеп.

Хотел „Дуга“ (једна звездица) се налази такође, на Телепу у улици Ћирила и Методија. Објекат је изграђен 2002. године. Располаже са 70 соба и апартмана капацитета 220 лежаја (Подаци добијени од хотела).

Хотели „Браћа Дринић“ и „Дуга“, с обзиром на категорију (једна звездица) и на изолованост у односу на центар града, Новосадски сајам, Спортски и пословни центар „Војводина“, железничку и главну аутобуску станицу не представљају смештајне капацитете од значаја за развој конгресног туризма у Новом Саду.

Апартмани „Војаџер“ („Voyager“) (четири звездице), отворени 2003. године, налазе се 500 m од центра града, 300 m од Дунава, 100 m од Спортско-пословног центра

„Војводина“, 100 m од Универзитетског кампуса и одлично су саобраћајно повезани са свим деловима града. Нуде 20 ексклузивних апартмана, опремљених клима уређајем, рачунарима са Интернет конекцијом, бесплатну кабловску телевизију, телефон, електронски сеф, фрижидер, терасу и сигурносна врата. У просторији поред рецепције, гостима су на располагању додатни рачунари са Интернет конекцијом 24 часа дневно. За потребе организације презентација и састанака, гостима је на располагању просторија за састанке и презентације са аудио-визуелном опремом и компјутерима (www.voyagersns.co.rs).

Апартмани „Бонаца“ (четири звездице) су почели са радом 2004. године. Налазе се у Кисачкој улици на 10 минута хода од центра града. Располажу са 22 апартмана, односно са 64 лежаја (<http://www.hoteli-srbije.co.rs/novi-sad.htm>).

Апартмани „Вила Уна“ (четири звездице) изграђени су 2002. године. Налазе се у мирном делу града, у Авијатичарској улици. Објекат има шест апартмана са укупно 18 лежаја (Блешић, 2007).

Вила „Љубица“ (четири звездице) се налази у мирној улици Миколе Кочиша, уз болнички комплекс, у близини Јодне бање и парка, а недалеко је и спортски центар „Сајмиште“ и Новосадски сајам. У структури гостију преовлађују пословни људи, захваљујући првенствено повољној локацији виле (<http://book.visitserbia.org>).

Преноћиште „Ил д Франс“ (Ile de France) (четири звездице) је још један у низу новоизграђених смештајних објеката у Новом Саду (са радом су почели 2006. године). Налази се у улици Цара Душана, на десетак минута од Новосадског сајма. Располаже са 32 собе и апартмана са укупно 36 лежаја. Свака соба поседује ТВ, телефонску линију и прикључак за Интернет, а осим ових елемената, сваки апартман има терасу и кухињу са шанком. У дворишту хотела се налази паркинг и гаража за аутомобиле гостију са видео надзором (<http://www.iledefrance.co.rs>).

Преноћиште „Џет сет“ (“Jet set”) послује од 1993. године. Располаже са 16 соба, капацитета 14 лежаја. **Преноћиште „Бор“** постоји од 1994. године и располаже са 24 собе, капацитета 51 лежај. **Преноћиште „Бојана“** је објекат новијег датума (изграђен 2003. године). Располаже са 14 соба, капацитета 31 лежај (Блешић, 2007). Ови објекти се налазе на Темеринском путу, који повезује централни део града са аутопутем Београд - Нови Сад. С обзиром да се налазе на периферији града у односу на главне туристичке атрактивности, саобраћајне терминале и конгресне капацитете Новог Сада, ови смештајни капацитети се не могу сматрати објектима од значаја за смештај гостију чији је мотив посете Новог Сада посао, учешће на конгресу, конференцији и неком сличном скупу.

Преноћиште „Бела лађа“ налази се у Кисачкој улици од 1992. године, на 10 минута хода од старог градског језгра. Састоји се од 6 соба са укупно 15 лежаја (Блешић, 2007).

Преноћиште „А центар биротел“ (“A Center Birotel”) се налази на Булевару Цара Лазара, у непосредној близини Новосадског универзитета и Спортског и пословног центра „Војводина“ и добро је саобраћајно повезан са центром града. У објекту се налази комплекс апартмана, клуб предвиђен за састанке, презентације, семинаре и кафе, уређен као рецепцијски део и простор за пружање услуге доручка. Сви апартмани поседују телефонски прикључак и Интернет конекцију. У поткровљу зграде је смештена конференцијска сала, погодна за одржавање пословних састанака, презентација (до 20 особа). „А центар биротел“ пружа и услуге превоза гостију на релацији аеродром у Сурчину – Нови Сад, услуге резервације авионских, аутобуских, железничких карата, карата за позориште, биоскоп, разгледање града и околине, услуге ангажовања превозилаца и друго (www.acenter-birotel.com).

Преноћиште „Фонтана“ налази се у старом градском језгру, у Пашићевој улици. Располаже са 8 соба, капацитета 22 лежаја (Блешић, 2007).

Вила „Вигор“ је удаљена три километра од центра града и Спортско-пословног центра „Војводина“ и само два километра од Новосадског сајма. Организована је као гарни хотел (ноћење са доручком). Располаже са 23 собе и апартмана, у којима је обезбеђен приступ Интернету. Вила на захтев госта може организовати трансфер од аеродрома „Никола Тесла“ до Новог Сада и обрнуто, разгледање града, једнодневне и вишедневне екскурзије са услугама туристичког водича и друге садржаје по жељи (<http://www.hotelvigor.com>).

„Кар ројал“ апартмани („Car – Royal“ apartments) је нови, модеран објект у улици Цара Душана на десетак минута од Новосадског сајма, саграђен 2006. године. Садржи ексклузивне, модерно опремљене једнокреветне, двокреветне и трокреветне собе и двокреветне апартмане, намењене првенствено пословним људима. Свака соба и апартман су опремљени са: феном, сефом, сателитском телевизијом, директним телефоном, бежичним и кабловским приступом Интернету, мини баром и клима уређајем. Гостима хотела је доступна подземна гаража (<http://www.hoteli-srbije.co.rs/novi-sad.htm>).

С обзиром да је евидентно да се у последњој деценији у АП Војводини, а посебно у Новом Саду, интензивно реновирају постојећи и изграђују нови смештајни капацитети и да је тај процес у току, **увид у садашње стање смештајних капацитета** може се наћи на сајту Туристичке организације Новог Сада (www.turizam.ns.com).

Највећи проблем у пријему туриста **Сремски Карловци** су имали због недостатака смештајних капацитета. У 1997. години Сремски Карловци су имали 34 лежаја у два објекта, хотел Боем 22 лежаја и изграђени бунгалови у оквиру „Бранковог чардака“ на Стражилову 12 лежајева. Према подацима Туристичке организације општине број лежајева у смештајним капацитетима у 2011. години је : хотел „Дунав“ 100 лежајева, преноћиште „Парк“ 23, хостел “Еколошки центар“ 22, бунгалови на Стражилову 12 и смештај у домаћој радиности-пет објеката 89 лежајева, што чини укупно 252 лежаја. У односу на 1997. годину, када је било само 32 лежаја (хотел “Боем“-20 и бунгалови на Стражилову-12), то је за скоро осам пута већи број лежајева. Такође присутан је и стални тренд изградње смештајних капацитета, па је у скорије време изграђен пансион са рестораном „Президент“, а у самом центру града у току је градња гарни хотела „Президент“ са свим пратећим садржајима, што ће додатно повећати како смештајне капацитете и садржај туристичке понуде Сремских Карловаца.

РЕКРЕАЦИЈА КАО КОМПЛЕМЕНТАРНИ ФАКТОР ЕДУКАЦИОНОГ ТУРИЗМА

У саставу Универзитетског кампуса, тј. на простору од језгра Кампуса према Дунаву на „**Бачком игралишту**“ налазе се **отворени спортско-рекреативни терени** за готово све спортове, а који су намењени студентима. Ова, иначе, добра локација терена има низ недостатака које се састоје у лошем, неуређеном прилазу теренима, као и постојање неколико запуштених барака које знатно нарушавају естетски аспект овог простора. Терени се интензивно користе, нарочито у летњој половини године. Током 2010. године започето је уређивање спортских терена, прво фудбалског игралишта, а потом и осталих, што ће знатно подићи квалитет, како функционални, тако и естетски.

Купалишта. На дунавској обали, с леве и десне стране, као и на каналу ДТД, а неколико последњих година све популарније и Лединачко језеро – лети пружају ужитак освежења. Најуређеније је градско купалиште Штранд.

Штранд се сматра да спада у једну од најлепших речних плажа у Европи. Комплетно је уређена, са тушевима, кабинама, санитарним чвором, питком водом, бројним угоститељским објектима. На простору Штранда изграђени су терени за кошарку, *beach-volles* са кабинама, дечије игралиште са клацкалицама, вртешкама, тобоганима, теренима за ножни тенис. Дужина обале за купање износи 800 м, капацитет 30.000 купача.

Базени – први комплекс отворених базена изграђен је у оквиру Спортског центра Сајмиште, дуж Хајдук Вељкове улице, уз хотел Парк. Новосађани користе велики базен (33x20 м), мали базен за непливаче и још један намењен деци. Прве затворене базене Нови Сад је добио завршетком радова у Спортском пословном центру „Војводина” 1990. године, где се налази велики базен (50x25 м) и мањи (20x16 м). У току 2011. године пуштен је у употребу и отворени олимпијски базен, као део базенског комплекса. **Спортски пословни центар „Војводина”** у Новом Саду отворен је средином априла 1981. године да би већ крајем месеца било одржано 36. светско првенство у стоном тенису - СПЕНС.

Центар има полифункционални карактер, с обзиром на то да се у оквиру њега одвијају вишеструке активности: пословна делатност, спорт, култура и естрада, конгресна делатност, пресс центар, угоститељска делатност, туристичка делатност.

Спортску делатност чине: делатност спортских арена и стадиона и то рад отворених или затворених спортских објеката (ограђених или покривених или са трибинама за седење или стајање); фудбалски стадиони, пливачки базени и стадиони, терени за голф, хале за бокс, хале и стадиони за зимске спортове, терени и стадиони за атлетска такмичења и др. Остале спортске активности и то: професионална и аматерска спортска такмичења, на отвореном и затвореним простору која спроводе одговарујуће активности у вези са пропагандом и спровођењем спортских такмичења; делатност школа за спорт и рекреацију.

Спортска делатност се може поделити на следеће категорије:

- Активности професионалног спорта који обухвата редовне тренинге; сезонске и редовне годишње припреме репрезентације (кошарка, одбојка, фудбал и др.), као и клубова из других градова и комерцијалне утакмице у оквиру редовних спортских лига.
- Спортске школе.
- Различите спортске приредбе ван система такмичења.
- Рекреативни програми, као што су аеробик, акваробик, гимнастика, купање на базенима, стрљаштво и др.

За одвијање спортско-рекреативних активности и манифестација на располагању су следећи простори: велика дворана (површина 19.288 м²) намењена одвијању спортских активности и културно-забавних приредби; мала дворана (5.415 м²); ледена дворана (9.309 м²) за хокеј утакмице, утакмице у уметничком клизању и за потребе слободне рекреације; куглана; тренинг дворана; затворени олимпијски базен и мали базен за непливаче; стрељана; фудбалски стадион ФК „Војводина” уз сам центар; тениски терени ван центра; амфитеатар за одржавање приредби; свечани салон за скупове, конференције и пријеме; конференцијска сала.

Спортско-рекреативни центар обезбеђује за грађене:

- свакодневно бављање рекреацијом, клизање и куглање за неколико хиљада грађана;
- оптималне могућности за бављење спортом као што су: кошарка, рукомет, одбојка, карата, цудо, стони тенис, клизање, хокеј на леду, атлетика;
- организовање спортских приредби, као што су: боксерске ревије, гимнастичка такмичења, разна спортска првенства, културно-уметничке приредбе;
- могућност за организовање разних скупова и активности за омладину: спортских предавања, стручних и научних филмова, разних изложби.

Саме активности могу се раврстати на следеће групе:

1. Редовне тренажне активности спортских организација које учествују у систему такмичења.
2. Спортско-рекреативне организације које не улазе у систем такмичења, односно спортско-рекреативне активности радних организација, грађана и разне спортске школе.
3. Такмичења која се организују под кровом Центра.

Групу спортско-рекреативних активности чине све оне активности које се могу подвести под рекреацију. Овде спадају три подгрупе активности:

1. Спортско-рекреативни програм се одвија у сарадњи са САНС-ом за школе и грађане. Организује се низ едукационих и рекреативних школа из пливања, спорта, тениса, фудбала, кошарке, клизања, рекреације у сали, акваробика, атлетске гимнастике и сличне активности.
2. Рекреација радних људи се организује тако што разна предузећа закупају просторе за тренинге, рекреацију и такмичења својих радника.
3. Масовне, спортско-рекреативне активности грађана у базенима, клизалиштима, стрелишта, тениски терени, фудбалски терени и фитнес центри.

Спортске манифестације, такмичења су различитог нивоа, од општинског до међународног значаја; пропагандно-информативна такмичења, комерцијална такмичења (Ромелић, Плавша, 1998; Подаци добијени на основу контакта са СПЕНС-ом, 2007).

УСТАНОВА СТУДЕНТСКИ КУЛТУРНИ ЦЕНТАР НОВИ САД

Студентски културни центар Нови Сад је установа ученичког и студентског стадарда, чији је оснивач АП Војводина и која је на буџету Министарства просвете Републике Србије, чијег директора на четворогодишњи мандат поставља Извршно веће АП Војводине, које поставља и Управни и Надзорни одбор Установе.

Студентски културни центар Нови Сад је установа од великог значаја за културни живот младих у Новом Саду. Програмско деловање установе одвија се кроз књижевно, позоришно, музичко и ликовно стваралаштво, инсистирањем на правим уметничким вредностима, чиме врши образовну улогу код младих људи. Посебно место припада младим талентима и њиховом афирмисању. У области књижевног стваралаштва активност СКЦ-а је усмерена на сарадњу са афирмисаним писцима, али и са младим ствараоцима. Организују се књижевне трибине у облику тематских циклуса, промоција књига и књижевних часописа, промоције часописа у којима млади први пут објављују своје радове и сл. У области ликовне уметности организују се изложбе студената Академије уметности као и различити уметнички пројекти у сарадњи са другим уметничким асоцијацијама. У области музичког стваралаштва пажња се посвећује музичким талентима организовањем наступа студената Академије уметности. Осим концерата класичне музике, СКЦ редовно организује и концерте рок музике како афирмисаних, тако и демо бендова. У области позоришног стваралаштва СКЦ организује гостовања позоришних представа разних позоришта, како професионалних тако и аматерских. Осим редовних културних програма у току месеца, који подразумевају концерте, изложбе, говорне програме, издавачку делатност и то:

- **Концерти, рок концерти** између 4 и 8 концерата у току месеца, тј. око 60 у току године.
- **Концерти класичне музике** једном или два пута месечно, тј. око 20 концерата годишње.
- **Изложбе** једну до две месечно, тј. око 20 изложби годишње.

- **Говорни програми** око 40 у току године.
- **Штампана издања** 2-5 стрип албума (зависно од финансија) и 6 до 8 књига годишње.

Студентски културни центар годишње продуцира следеће велике пројекте:

- **Ритам Европе** - прослава Дана Европе и Дана победе над фашизмом.
- **Филмски фронт** - први војвођански фестивал мале и независне филмске продукције.
- **НС стрип викенд** - први фестивал стрипа у Војводини.
- **То бе Пунк** - први панк фестивал у Србији.

У Новом Саду је 30.10.2008. основан Универзитетски хор „Collegium Cantorum”. Ансамбл је основан у организацији Студентског културног центра у Новом Саду Универзитета у Новом Саду и Интернационалног музичког центра. Иницијатор оснивања ансамбла је диригент хора Мирко Булован. Ансамбл тренутно броји око 60 чланова, младића и девојака, студената Универзитета у Новом Саду. Током прве године постојања хор је имао неколико наступа на свечаностима Универзитета у Новом Саду (Светосавска академија, Дан Универзитета ...) и програмима Студентског Културног центра (Ритам Европе), као и веома успешно учешће на Међународном фестивалу хорова „Catemus” 2009. До сада је остварен контакт и започета сарадња са сличним ансамблима Универзитета у Швајцарској, Шпанији и Норвешкој. У оквиру реализације међународне сарадње са Светском хорском федерацијом и Европским музичким саветом, ансамбл креће, крајем новембра, на своје прво гостовање у Италију и учествује у програму „Музичке стопе”. Уметничка личност Мирка Булована складно сажима музикалност, сугестивност и неисцрпну енергију. Његове препознатљиве и надахнуте интерпретације дела свих епоха, светског репертоара, уз посебан осврт на домаћу музичку баштину, са нескривеним одушевљењем примала је публика широм света. После Музичке школе у родном Сплиту, завршио је Музичку Академију у Београду. Блистава каријера Мирка Булована везује се за хор „Коча Коларов” из Зрењанина са којим ради од 1969. године. Освојио је велик број награда, скоро искључиво првих на најистакнутијим домаћим и светским хорским такмичењима и фестивалима. Сарађивао са многим оркестрима (у земљи и иностранству) посебно у извођењу већих вокално-инструменталних дела (са „Београдском Филхармонијом”, Симфонијским оркестром Радио Телевизије Београд,) L. Cherubini-Requiem, W.A.Mozart-„Missa Brevis”; J. S. Bach-Божићни ораторијум и Велика миса у x-молу; са „Балканском Филхармонијом” Г.Малер - Друга Симфонија, J. Haydn „Missa in Tempore Belli”, итд.

Због изузетног ангажовања на промовисању домаћих дела велик број аутора посвећује музику њему и хору „Коча Коларов”. Добитник је „Октобарске награде” града Зрењанина, Награде за најуспешнију интерпретацију дела домаћих аутора, награде „Искра културе”. Оснивач је Музичке Омладине Зрењанина, а на Радио Зрењанину уређује програм класичне музике. Искусством и врхунским професионализмом пресудно је утицао на оснивање Интернационалног Музичког Центра и Међународног Фестивала Хорова „CANTEMUS”. Члан жирија на већем броју домаћих и међународних фестивала. Кроз специфичну певачку школу Мирка Булована прошло је близу 4.000 младих људи носећи са собом неизрециву радост музицирања.

ТУРИСТИЧКИ ПРОМЕТ

Промет туриста и његово континуирано праћење, веома је важна активност свих туристичких дестинација. Он треба да буде једна од основа за израду развојних стратегија, *Едукациони туризам у гравитационој зони Новог Сада, стање и могућности развоја* 82

а такође и параметар на основу кога се могу доносити и краткорочни планови и дефинисати туристички производи. Статистика може врло јасно да покаже резултате, док понекад услед деловања различитих фактора (сива економија) може да завања, па је потребно и шире сагледавање.

ОСНОВНЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ ТУРИСТИЧКОГ ПРОМЕТА У ЕВРОПИ И РЕГИОНУ

Прогнозе светске туристичке организације (WTO, 2007) најављују наставак релативно високих стопа раста броја међународних долазака. Тако је за 2010. годину било предвиђено милијарду долазака, док се до 2020. године предвиђа повећање на укупно 1,6 милијарди долазака. Апсолутно највеће повећање очекује се у Европи, док се релативно предвиђају највеће стопе раста у Азијској регији и на Пацифику.

Европа као светски највећа и уједно најзрелија туристичка дестинација у периоду од 2000. до 2010. године бележи константно повећање броја туриста (изузетак је кризна 2009.г) по просечној стопи од 3%. Тако је на пример у 2007. години Европа генерирала 54% међународних туристичких долазака и 51% укупних прихода од туризма, који су износили 316 милијарди евра, са просечном потрошњом од 650 евра.

Истраживања су показала да државе Југоисточне Европе представљају велики туристички потенцијал, па је туристичка потражња у протеклој деценији у већини држава досегла високе стопе раста. Такву динамику раста можемо приписати различитим факторима, а један од најважнијих је и стабилизација политичких прилика у овим државама, што је омогућило и подстакло инвестирање у инфраструктуру и саму туристичку индустрију. У 2007. години највећи допринос расту броја туриста у Европи је дала Јужна и Средоземна Европа са растом од 7%. Државе Балкана, као и земље бивше СФРЈ су у том расту имале значајан удео са надпросечном стопом раста. Остале регије Европе бележиле су скромнији раст од 2-4%, са изузетком Северне Европе, где су поједине државе бележиле пораст броја туриста и до 10% (Шведска). Међутим и поред исказаног раста за период 2005-2010 . године међу 20 водећих туристичких региона у ЕУ према броју остварених ноћења не налази се ни један регион из земаља у окружењу (Eurostat regional yearbook 2009).

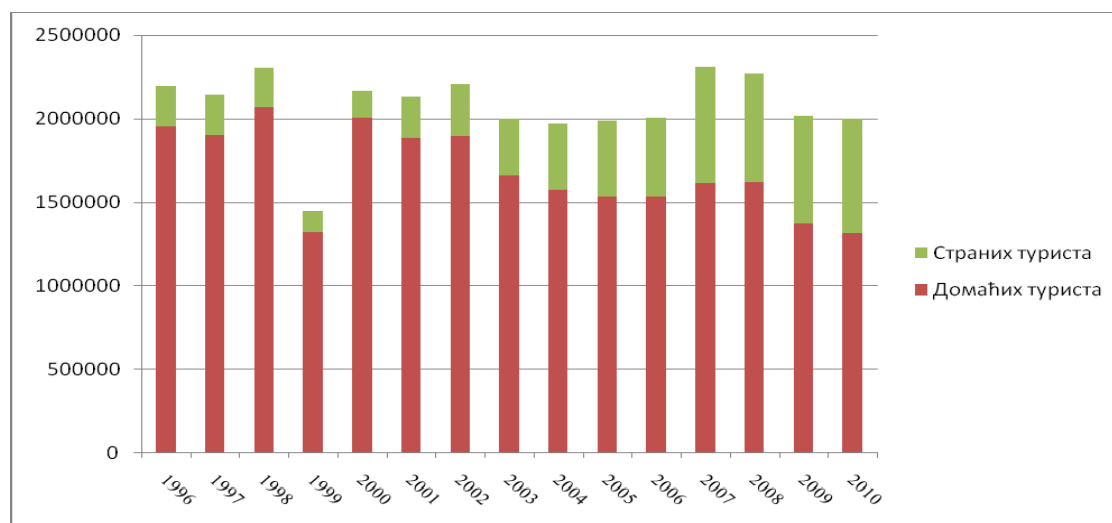
ОСНОВНЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ ТУРИСТИЧКОГ ПРОМЕТА У СРБИЈИ

Основне карактеристике туризма у нашој земљи данас, чини наслеђена туристичка супраструктура, релативно разноврсни и атрактивни туристички потенцијали и неадекватни и сегментирани туристички производи. Главни данашњи производи које прати и национална статистика Србије су бање с климатским лечилиштима, планине и административни центри. Главне градске дестинације су Београд, Нови Сад и Ниш. Најзначајније бање су Врњачка, Соко бања и Бања Ковиљача у унутрашњој Србији, те бање Кањижа, Јунаковић и Термал-Врдник у Војводини. Главне планинске дестинације су Копаоник, Златибор и Дивчибаре у унутрашњој Србији. У последње време у Србији се постепено развија и производ руралног туризма који у различитим деловима добија различите форме понуде. У Војводини се све више препознаје понуда салаша, као типичног војвођанског руралног искуства повезаног са другим активностима, док се у западном делу Србије овај производ обликује на бази ревитализације старих руралних српских кућа.

Један од врло карактеристичних српских туристичких производа, а који је настао у последње време, су и догађаји. Исти су настали као продукт традиционалне српске привржености фестивалима. „Гуча” и „Егзит” су догађаји који, не само да су се пробили

на интернационалну сцену, већ имају висок тржишни потенцијал за прерастање у догађаје за светско тржиште (Стратегија туризма Републике Србије, 2005).

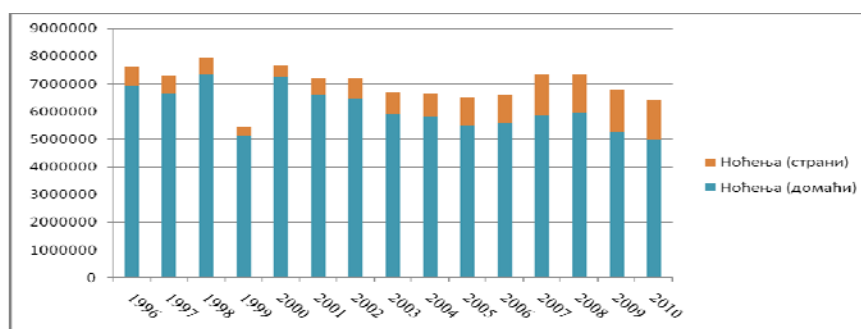
У наредном делу рада приказаћемо основне карактеристике промета туриста. У графикаону 5, приказан је број долазака страних и домаћих туриста у Србију.

Графикон 5. Број долазака страних и домаћих туриста у Србију у периоду 1996-2010. године

Извор: Републички завод за статистику, 2011. године

Период до 2000. године карактерише знатан пад броја туриста, а у 1999. години из добро познатих догађаја у нашој земљи (НАТО бомбардовање и ратна дешавања). Од 2000. године, уочава се тренд пораста броја страних туриста, и поред пада укупног броја туриста након 2002. године. Рекордна година у посматраном периоду била је 2007. када је забележено 2.306.558 долазака туриста од којих 696.045 гостију из иностранства. Последње две године карактерише пад броја туриста. Као разлог фигурира светска економска криза која се умногоме одразила и на туризам. Ипак, овај пад карактеристичан је за број домаћих туриста, док је број страних остао релативно непромењен. Један од разлога би могао бити и либерализација визног режима за грађане Србије крајем 2009. године. Када су у питању страни туристи, засигурно је и у овом случају стање у светској економији утицало на њихов број. Са друге стране, чињеница да је Србија релативно нова и неистражена дестинација, могла би бити позитиван фактор, који је утицао на то да у последњих неколико година нема већих флукуација броја страних туриста, упркос рецесији у свету.

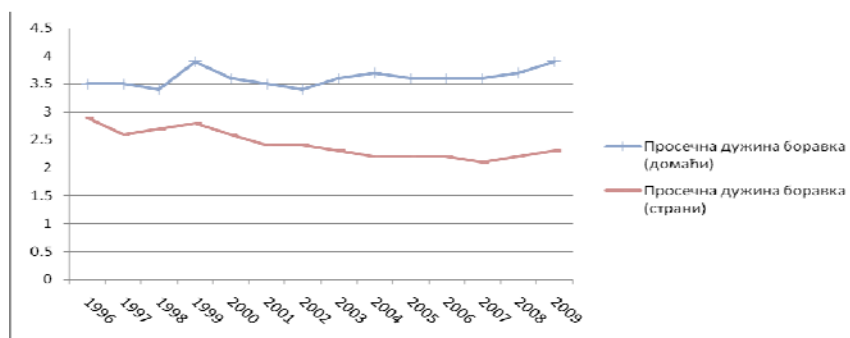

Графикон 6. Број остварених ноћења страних и домаћих туриста у Србији у периоду 1996-2010. године

Извор: Републички завод за статистику, 2010.

Када су у питању остварена ноћења страних и домаћих туриста, такође је уочљив пораст остварених ноћења страних туриста (графикон 6).

Ипак, након 2000. године, са изузетком 2007. и 2008. године приметан је константан пад укупног броја остварених ноћења, а пре свега ноћења домаћих туриста који и имају највећи удео у овој категорији. Један од узрока оваквог пада броја ноћења могао би лежати у чињеници да је на самом почетку новог миленијума дошло до структуралних промена у држави, веће незапослености, пада стандарда, а самим тим и до настанка нових трендова који се пре свега односе на дужину трајања годишњих одмора (краћи одмори). У графикону 7, приказана је просечна дужина боравка домаћих и страних туриста.

Графикон 7. Просечна дужина боравка домаћих и страних туриста у периоду 1996-2009. године (у данима)

Извор: Републички завод за статистику, 2009.

Ова категорија се уско повезује са обликом туризма који је најзаступљенији у одређеној дестинацији. С тога се може закључити да домаћи туристи више посећују бањска и планинска места, где облик туризма, који се упражњава подразумева нешто дужи боравак. Са друге стране стране, туристе највише привлачи боравак у градовима, „City Break“ (Нови Сад, Београд) као и посета фестивалима, те се они и краће задржавају. Још један узрок оваквог тренда огледа се у неприлагођености понуде туристичког производа Србије страним туристима. Иако се у последњих пар година ситуација на том пољу полако мења, како би се постигао напредак неопходно је креирати разноврсне садржаје и боље анимирати туристе, а све са циљем њиховог дужег задржавања.

На уласку у нову епоху развоја туризма, Србија је, с једне стране суочена с потребом убрзане ревитализације наслеђене супраструктуре, а са друге стране с интелигентним коришћењем бројних нетакнутих атракција и обликовањем нових производа. Сасвим је извесно да рехабилитација наслеђене структуре има приоритет не само због економски ефикаснијих солуција за повратак на међународно тржиште, него, пре свега, због чињенице да је у и око наслеђених дестинација могуће на најлакши начин подићи капацитете понуде и ниво конкурентности, те тако створити јачу базу за маркетиншке активности. У том контексту, најважније је питање како ефикасно активирати наслеђену смештајну понуду Србије (Стратегија туризма Републике Србије, 2005).

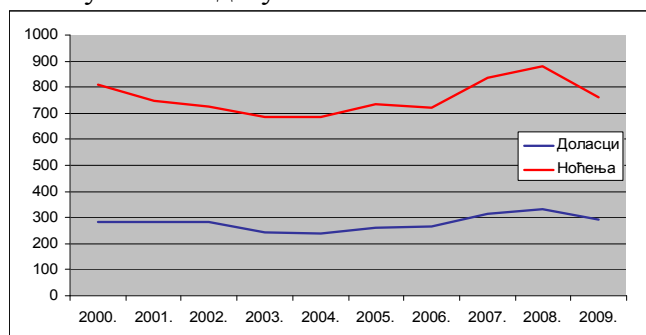
У овом документу наводе се и **проблеми** који постоје, а који умногоме утичу на развој туризма у Србији, а као један од најважнији може се сматрати и **недостатак разноврсних туристичких производа који би могли да привуку инострану тражњу, активирају туристички потенцијал целе земље, повећају просечну потрошњу по дану боравка и осигурају пословање у продуженој сезони.**

Ипак, с обзиром на потенцијале који постоје за развој туризма, искоришћеност смештајних капацитета, учешће туризма у привреди и запослености Србије и АП Војводине још увек је на ниском нивоу. Учешће туризма и угоститељства у БДП у Србији последњих неколико година је око 2%, а што се тиче АП Војводине то је око 1%. У 2008.

години остварен је укупан девизни приход од туризма у Републици од 944.2 милиона америчких долара, а у Покрајини од 73,7 милиона америчких долара (учешће од 8%). Такође, учешће запослених у угоститељству у укупном броју запослених у 2008. години је на нивоу Србије 3%, а у Покрајини је износило 2,7% (Статистички годишњак Републике Србије, Анкета о радној снази, 2001-2009).

ОСНОВНЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ ТУРИСТИЧКОГ ПРОМЕТА У АП ВОЈВОДИНИ

Кретања туристичког промета у АП Војводини у периоду 2000-2010. године, слична су кретањима на нивоу земље уз мања одступања.

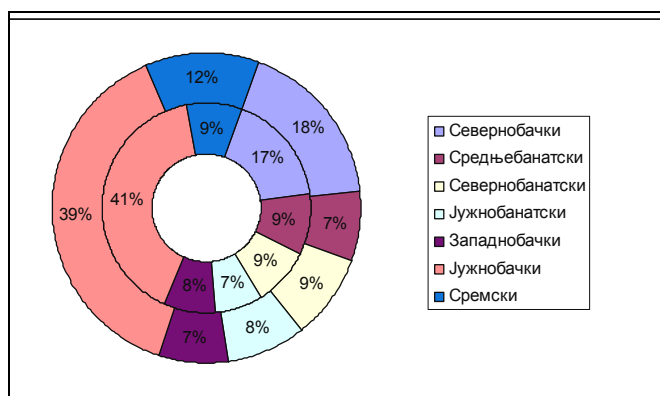
Графикон 8. Број долазака и број остварених ноћења туриста у АП Војводини од 2000. до 2009. године (у хиљадама)

Извор: Статистички годишњак Републике Србије 2001-2009.

У периоду од 2000. до 2010. године туристички промет у Војводини имао је извесне осцилације у броју долазака туриста и остварених ноћења. Период до 2004. године карактерише смањење укупног броја туриста који посећују Војводину, услед смањења броја долазака домаћих туриста. Најуспешнија година у посматраном периоду била је 2008. година, са 330.000 туриста који су остварили 881.000 ноћења. Број страних туриста у посматраном периоду на нивоу Покрајине бележи константан раст, са изузетком 2003. године. Страни туристи су у 2000. години имали учешће од 11% у укупном броју туристичких долазака у АП Војводини, а у 2009. години 34%. Повећање броја страних гостију како на републичком тако и на покрајинском нивоу можемо сматрати да је последица стабилнијих политичко-економских прилика у земљи, отварању Србије ка Европи, али и одговарајућим промотивним активностима националне и покрајинске туристичке организације. У 2010. години АП Војводину је посетило 281.842 туриста од тога 179.385 домаћих и 102.457 страних туриста, који су остварили 767.304 ноћења, од тога 550.278 домаћи, и 217.026 страни туристи. Ноћења страних туриста чини 28,28% у укупној структури ноћења. У односу на претходну годину број долазака туриста је смањен за 3%, при чему је долазак страних гостију већи за 4%, док се укупан број ноћења повећао за 1% у односу на 2009. годину. Када се у наведеном периоду посматра удео остварених туристичких долазака у АП Војводини у укупном броју туриста Србије, запажају се благе осцилације. Максимум је достигнут 2008. године са 15% учешћа АП Војводине у туристичком промету Србије. Просечна дужина боравка туриста у периоду од 2000. до 2010. године на нивоу Републике износи нешто више од три ноћења по туристи, док је на покрајинском нивоу просечан боравак краћи од три ноћи. Домаћи туристи генерално бораве дуже у односу на странце, што је и очекивано када се има на уму да су мотиви странаца који посећују Србију и АП Војводину најчешће везани за пословне разлоге, посете манифестацијама или транзит, односно посете странаца најчешће немају одмаралишни карактер. Краћи боровци туриста представљају и глобални светски тренд, а

одраз су и доминације градског туризма, тако да не треба очекивати значајније повећање дужине боравка уколико се настави развој тренутних облика туризма на подручју АП Војводине.

Ако се анализира туристички промет по окрузима запажа се концентрација туристичког промета по већим градским центрима (Нови Сад, Суботица, Зрењанин, Вршац). Из тога се може закључити да туризам АП Војводине има првенствено карактеристике градског туризма, чије су одлике кратки просечни боравци. Такође, се уочава и (графикон 9) доминација Јужнобачког округа, како у броју долазака, тако и у броју остварених ноћења.

Графикон 9. Удео округа у укупном броју туристичких долазака АП Војводине 2002. и 2008. године

Извор: Општине у Србији 2003. и 2009, Републички завод за статистику

Овај округ посети више од трећине броја туриста у АП Војводини (41% у 2002. години и 39% у 2008. години). Ово је још израженије када се посматрају страни туристи, који су у 2008. години у овом округу остварили нешто мање од 50% укупног броја ноћења у округу (табела 4). Уочава се и знатан пораст броја домаћих туриста у Сремском округу, који је у 2008. години посетило за 62% више домаћих туриста у односу на 2002. годину. Најпосећенија дестинација у овом округу је Ириг са 47% удела у округу, а када су у питању доласци туриста и чак 63% учешћа у броју ноћења туриста. Ово је делом и резултат великог броја ноћења оствареног у бањи Термал у Врднику.

Табела 4. Број туриста и број остварених ноћења у најпосећенијим дестинацијама по окрузима у АП Војводини 2008. године

Општина	Туристи	Удео у округу (%)	Ноћења	Удео у округу (%)
Суботица - град	54.516	93	110.149	92
Зрењанин - град	18.974	78	74.643	80
Кањижа	13.708	46	97.135	68
Вршац	17.052	63	36.346	62
Апатин	10.851	45	60.152	67
Нови Сад - град	104.027	81	191.863	80
Ириг	18.684	47	85.794	63

Извор: Општине у Србији 2009, Републички завод за статистику

Када су у питању смештајни капацитети у АП Војводини запажа се да је током деведесетих година двадесетог века био заступљен тренд смањења укупног броја лежаја, нарочито код комплементарних капацитета. Од 2000. године укупан број лежаја

константно расте, да би у 2008. години достигао максимум од 13.433 лежаја, што је за 79% више у односу на 2000. годину. Овај раст је свакако последица изградње нових и реновирања постојећих смештајних, махом хотелских капацитета на простору АП Војводине. Иако, хотелски објекти представљају најрепрезентативнији вид смештаја у Покрајини, искоришћеност њихових капацитета је релативно мала и креће се у распону од 31-34% за претходни период од 10 година. Ипак, у поређењу са просеком у Србији (28-30%), хотели у АП Војводини остварују нешто већу попуњеност капацитета.

У табели 5, приказани су подаци о структури и искоришћености хотелских капацитета у АП Војводине.

Табела 5. Структура и искоришћеност хотелских капацитета АП Војводине 1999. и 2007. године

Категорије хотела	Број објеката		% учешћа		Број лежаја		Искоришћеност капацитета (%)	
	1999.	2007.	1999.	2007.	1999.	2007.	1999.	2007.
I категорија (*****)	-	3	-	5,4	/	598	-	38,1
II категорија (****)	2	7	5,7	12,5	249	510	36,3	68,0
III категорија (***)	17	20	48,6	35,7	2.626	2.019	46,6	22,7
IV категорија (**)	11	21	31,4	37,5	999	1.552	4,4	10,7
V категорија (*)	5	5	14,3	8,9	237	460	8,1	17,8
Укупно	35	56	100,0	100,0	4.111	5.139	33,5	31,0

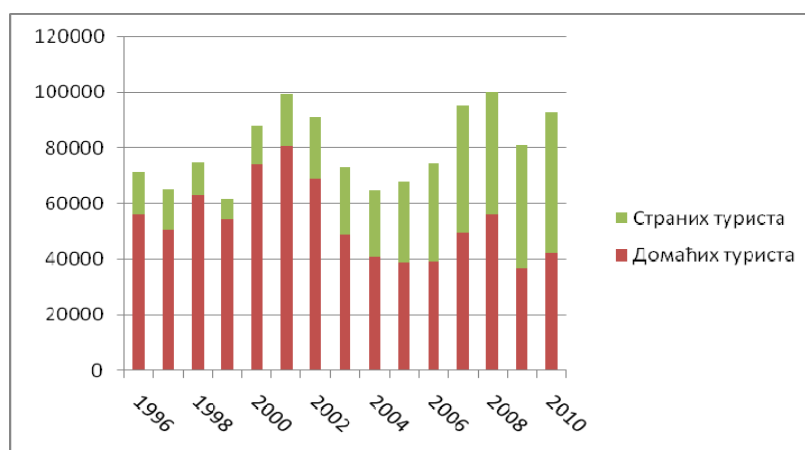
Извор: Ђурчић, 2000; Вукосав, 2010.

Можемо уочити да су хотели II категорије у посматраном периоду готово удвостручили своју попуњеност, док су хотели III категорије, иако знатно бројнији, имали двоструко мању искоришћеност капацитета. Када се има у виду да су хотелски објекти махом смештени у градским центрима, где су пословни мотиви посета изразити, а пословни туристи познати као захтевна клијентела која очекује висок квалитет услуга, не изненађује чињеница да су хотели II категорије најпосећенији хотелски објекти.

ОСНОВНЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ ТУРИСТИЧКОГ ПРОМЕТА У НОВОМ САДУ

Као што је и у претходном тексту наведено Јужнобачки округ и Нови Сад имају највеће учешће у укупном броју туриста који посете АП Војводину. Највеће посете како домаћих, тако и страних туриста, углавном су везане за године када је Нови Сад био домаћин великих светских манифестација, пре свега спортских.

Кретања у туристичком промету Новог Сада, поред сличности са генералним кретањима у Републици и Покрајини имају и одређених карактеристика које се разликују, што ће се и приказати у наредном тексту. У графикону 10, приказани су подаци о броју долазака страних и домаћих туриста у Нови Сад у претходном периоду. Највећи број долазака туриста у посматраном периоду, остварен је у Новом Саду 2008. године 100.209, а најмањи 1999. године када је број долазака туриста износио 61.467.

Графикон 10. Број долазака страних и домаћих туриста у Новом Саду у периоду 1996-2010. године

Извор: Републички завод за статистику, Општине у Србији 1997-2010.

Оно што је одмах уочљиво јесу осцилације у укупном броју туриста, па су тако две године са највишим вредностима 2001. са 99.272 туриста и 2008. година са 100.209 забележених долазака. Ове осцилације својствене су и за целу територију Србије, као што је приказано у раду, мада у знатно мањој мери него што је случај са Новим Садам. Позитиван показатељ је број страних туриста, који се након 2000. године константно увећава, да би у последње две године број страних туриста премашио број домаћих, и у 2010. години достигао број од 50.750 страних посетилаца. Такође, повећан је и број остварених ноћења страних и домаћих туриста што је приказано у графикону 11. Ипак, у овом случају рекордне године су биле 2007. и 2008. са 179.719, односно 185.235 забележених ноћења. Као и у случају долазака, и овде се примећује пораст броја остварених ноћења страних туриста након 2000. године, са изузетком 2004. године. Ипак, за разлику од броја долазака, број ноћења страних туриста премашује 50% свих остварених ноћења 2006. године, и уз тенденцију раста достиже број од 100.166 ноћења, односно учешће од 59,5% у укупном броју остварених ноћења у 2010. години.

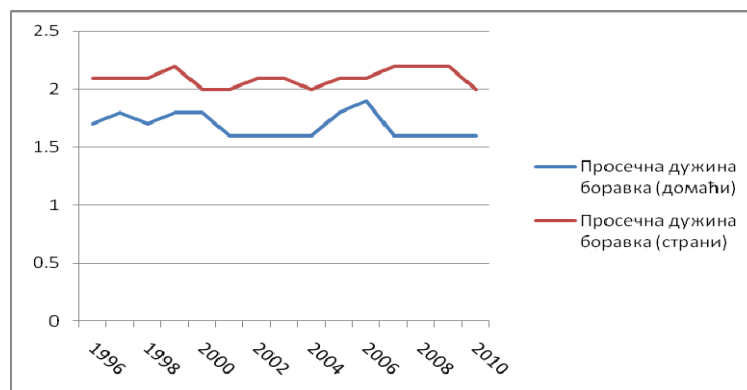

Графикон 11. Број остварених ноћења страних и домаћих туриста у Новом Саду у периоду 1996-2010. године

Извор: Републички завод за статистику, Општине у Србији 1997-2010.

Када је у питању просечна дужина боравка (графикон 12), статистички показатељи се умногоме разликују од оних на републичком нивоу. Просек задржавања туриста у Новом Саду је мањи него у Србији, мада се то пре свега односи на домаће туристе, док подаци за

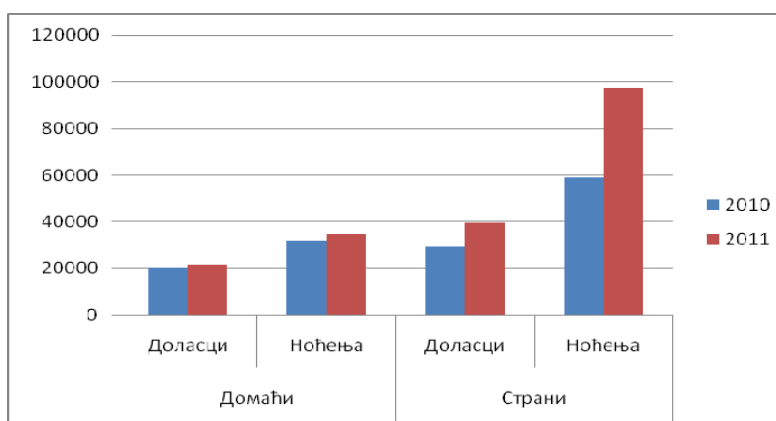
стране не одступају много, поготово након 2000-те године. С друге стране, страни туристи се у Новом Саду задржавају дуже од домаћих, што није случај када се посматрају подаци на републичком нивоу. Домаћи туристи се у посматраном периоду задржавају између 1,6 и 1,9 дана, док страни остају између 2 и 2,2 дана. Разлоге оваквих разлика треба тражити пре свега у облицима туризма који су заступљени. У Републици је доминантан бањски и планински туризам, који махом упражњавају домаћи туристи, што подразумева у већини случајева и нешто дужи боравак, па отуда и диспропорције у резултатима. С друге стране Нови Сад, као други град по величини у Србији, својим културним динамизмом, манифестацијама и привредним активностима привлачи посетиоце који се краће задржавају, и заједно са Београдом, представља најинтересантнију дестинацију за стране туристе у Србији.

Графикон 12. Просечна дужина боравка домаћих и страних туриста у Новом Саду у периоду 1996-2010. године (у данима)

Извор: Републички завод за статистику, Општине у Србији 1997-2010.

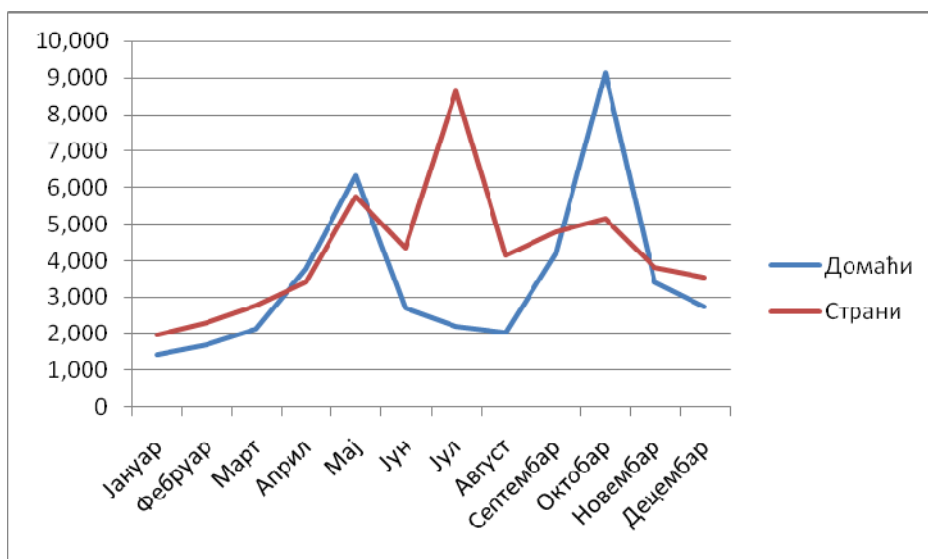
Најновији подаци о броју туриста и остварених ноћења у Новом Саду за првих седам месеци 2011. године (графикон 13) показују добре резултате остварене у овом периоду. Број домаћих туриста повећао се за 7,8%, а исти су остварили и 12% више ноћења у односу на исти период 2010. године. Показатељи за стране туристе указују на још већи раст. Наиме, број страних туриста већи је за 39,5% него 2010. године, а пораст броја ноћења истих, у посматраном периоду за чак 58,3% већи и износи 97.254, што је скоро једнако броју остварених ноћења током читаве 2010. године.

Графикон 13. Број долазака и остварених ноћења домаћих и страних туриста у Новом Саду за I-VII месеци 2010. године и I-VII 2011. године

Извор: Републички завод за статистику, Општине у Србији 1997-2010.

Сезоналност туристичког промета осим што егзактно показује како се туристички промет остваривао на месечном нивоу, ако се мало боље сагледа, може показати и који су неки од фактора или мотива посете дестинацији. У графикону 14, приказани су доласци страних и домаћих туриста на месечном нивоу у току 2010. године. Када су у питању страни туристи, приметно је да је максимална вредност остварена током јула месеца, када је забележено 8.648 међународних долазака. Ово је резултат чињенице да се почетком јула месеца одржава „Exit”, музички фестивал који привлачи посетиоце из целог света. Такође, ово је један примера где се може уочити проблем прикупљања и вођења података о туристичком промету. Наиме, према проценама организатора, 25.000 посетилаца фестивала који је одржан 2010. године чинили су странци. Овако велика несразмера у односу на званичне податке може се тумачити и чињеницом да велики број страних туриста током фестивала одседа у приватним становима грађана, те се њихов долазак не бележи у званичној статистици. Већи број страних туриста бележи се и током маја и октобра месеца. Како су пролеће и рана јесен сезона посете градовима, односно „City Break” туризма, да се закључити да су страни посетиоци упражњавали овај облик туризма. Ипак, још један разлог оваквих резултата у доласку страних туриста може се тражити у привредним активностима. У мају месецу се у Новом Саду одржава Новосадски пољопривредни сајам, манифестација која привлачи велики број учесника како из земље тако и из иностранства. Такође, након сезоне годишњих одмора, октобар месец карактерише повећан број пословних састанака, скупова и конференција, па се и то може сматрати узроком нешто већег броја страних посетилаца.

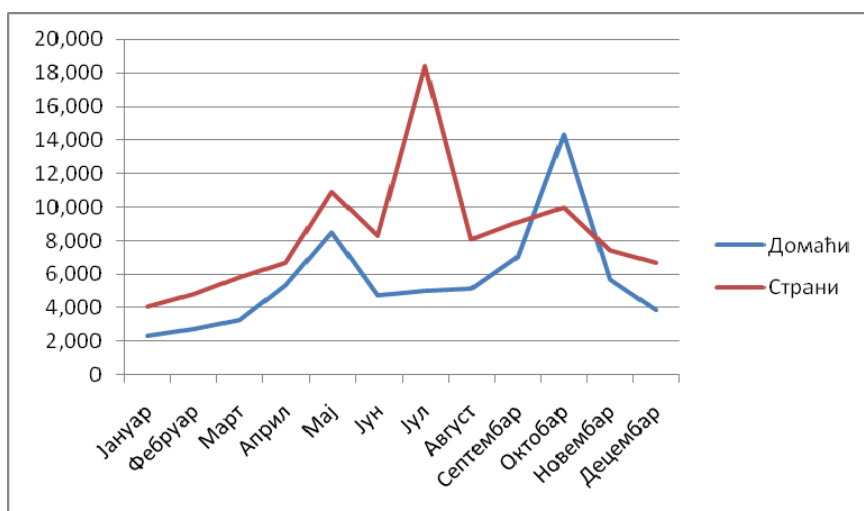

Графикон 14. Доласци туриста на месечном нивоу у 2010. години
Извор: Републички завод за статистику, Оптине у Србији, 1997-2010.

Код броја домаћих туриста присутне су још и веће осцилације. Највећи број њих Нови Сад посећује у октобру, а поред пословних путника и градских туриста, разлог овако високог броја долазака свакако су и школске екскурзије. Поред периода април-јун у овом периоду јесени бројне су ђачке екскурзије у Србији, што чини и основни разлог овако великог броја долазака домаћих туриста. Као и код страних, и код домаћих посетилаца приметне су високе вредности остварене током маја месеца. Разлози би могли бити исти уз већ поменути манифестацију Новосадски сајам. Насупрот томе, изузетно ниске вредности читавају се током три летња месеца. Ово из разлога сезоне годишњих одмора кад је најчешћи избор грађана Србије нека приморска дестинација у иностранству, а нешто ређе планина или одмор крај језера. Оно што је заједничко домаћим и страним

туристима је мали број посета током зимских месеци, односно периода новембар-март. Лоше временске прилике, као и скоцентрисаност манифестација током летње половине године могли би бити узроци ниских вредности кад су у питању доласци туриста.

Када је у питању сезоналност, односно остварена ноћења на месечном нивоу (графикон 15), вредности за стране туристе се поклапају са оствареним доласцима, па је и у овом случају највећи резултат забележен током јула и мање током маја и октобра месеца. Вредности, које се односе на ноћења домаћих туриста, такође, прате број њихових долазака, мада су осцилације нешто мање изражене него у претходном случају, пре свега због краћег задржавања истих. Интересантно је да, иако је током маја евидентирано више домаћих туриста, 6.337 наспрам 5.769, страни туристи су остварили више ноћења (10.900) од домаћих (8.518). Овај податак можемо тумачити да је велики број ноћења страних туриста остварен у у овом месецу, резултат боравка пословних људи у Новом Саду због привредне манифестације Новосадски сајам.

Графикон 15. Остварена ноћења туриста на месечном нивоу у 2010. години
Извор: Републички завод за статистику

Важно је напоменути да статистички метод коришћен од стране Републичког завода за статистику обухвата туристе у свим објектима за смештај, категорисани и некатегорисани. То имплицира да нису обухваћени излетници, односно туристи који бораве само један дан и при томе не ноће у Новом Саду. Још једна категорија туриста који посећују Нови Сад, а које такође не бележи званична статистика су **страни туристи са крузера, који пристижу бродовима у оквиру међународних речних крстарења Дунавом**. Према подацима са сајта Туристичке организације Новог Сада годишње у Нови Сад пристане више од 250 туристичких бродова са преко 35.000 гостију. Овај облик туризма карактерише сезонски карактер који највеће вредности достиже у току три летња месеца јун, јули и август. Стога као корективну допуну званичним статистичким подацима можемо анализирати и податке добијене истраживањем које је спровела Туристичка организација Новог Сада.

Овим истраживањем обухваћени су страни туристи који су посетили инфоцентре ТОНС-а у Новом Саду током 2010. године (табела 6), а приказана је емитивна структура посетилаца. Укупно је било 10.504 посетиоца, а највише њих било је из Велике Британије, 1.647, односно 16% од укупног броја туриста, из Немачке са учешћем од 13% и Француске са 9%. Словенци су били најбројнији од свих држављана бивше СФРЈ са учешћем од 7%, туристи из САД, Аустралије, Холандије, Шпаније и Хрватске имају учешће од по 4% од укупног броја.

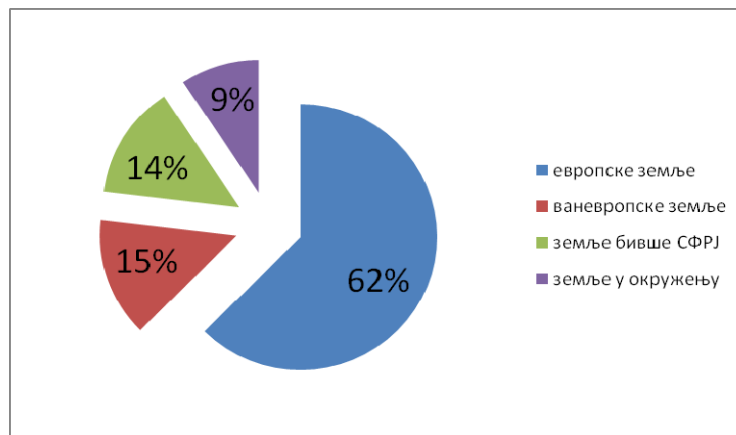
Табела 6. Туристи по земљама, који су посетили инфо центре ТОНС-а током 2010. године

Држава	2010	%
Велика Британија	1647	16%
Немачка	1411	13%
Француска	953	9%
Словенија	782	7%
САД	469	4%
Аустралија	454	4%
Холандија	419	4%
Шпанија	414	4%
Хрватска	413	4%
Русија	356	3%
Италија	315	3%
Пољска	300	3%
Остале земље	2571	24%
Укупно	10.504	100%

Извор: Интерни подаци ТОНС-а, 2011

Туристи из Русије, Италије и Пољске имају учешће од по 3% од укупног броја. Туристи из осталих 60 земаља, њих 2.571, чине 24% укупног броја. Сагледавајући број, емитивна подручја са којих долазе страни туристи, као и време њиховог боравка, може се претпоставити и евентуални мотиви и разлози њиховог доласка на ову дестинацију.

Да би се квалитетније приказала емитивна подручја из којих су долазили страни туристи у Нови Сад, разврстани су у четири категорије, што је приказано у графикаону 16.

Графикон 16. Емитивна подручја из којих су долазили страни туристи у Нови Сад у 2010. години

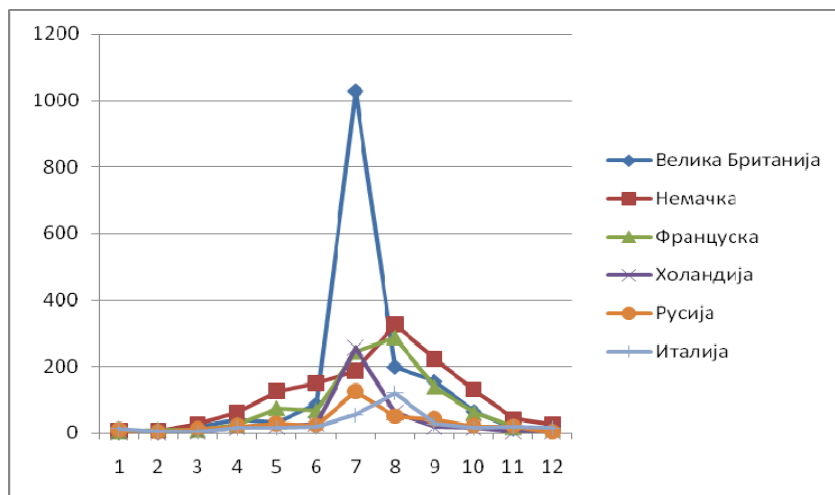
Извор: ТОНС, 2010.

Као што се може уочити из наведеног графикаона 16, највећи удео имају туристи из европских земаља 62,41%, затим туристи из ваневропских земаља 14,47%, где су најбројнији туристи из САД-а, Аустралије и Канаде. Туристи из земаља бивше СФРЈ имају удео од 13,80%, а туристи из земаља у окружењу најмањи удео од 9,32%.

Туристи из земаља бивше СФРЈ најбројнији су у јулу месецу када се одржава фестивал „Exit“, те се може претпоставити да је то и разлог њиховог доласка. Такође, запажа се и већи број туриста из Словеније у септембру и октобру, као и у децембру. Као

евентуални мотиви доласка су поред путовања пословне природе и градски туризам, као и сезона лова на крупну дивљач током јесењих месеци. Повећан долазак ових туриста у децембру месецу, резултат су жеље да се проведу новогодишњи празници на овој дестинацији.

Ако се посматра сезоналност долазака туриста из европских земаља (графикон 17), уочљиво је да су туристи из Велике Британије најбројнији, а доласци које су остварили у јулу месецу, већи су него у свим осталим месецима заједно, што се може ставити у корелацију са одржавањем фестивала „Exit“. Такође, у овом месецу највећу бројност су остварили и туристи из Холандије и Русије, мада у далеко мањем обиму, а претпоставка је да је иста мотивисаност. Туристи из Немачке, Француске и Италије најчешће су долазили у периоду април-октобар, а највише посета остварили су током августа месеца. Претпоставља се да је разлог већи број међународних речних крстарења Дунавом. Препознатљив је и мотив доласка туриста из Италије, а то је лов. Наиме, током августа у ловиштима у гравитационој зони Новог Сада је у току сезона лова на ниску дивљач, а познато је да је туристима из ове земље ово један од најинтересантнијих туристичких производа када је ловни туризам у питању.

Графикон 17. Сезоналност долазака туриста из европских земаља
Извор: Интерни подаци ТОНС-а, 2011.

Најбројни туристи из ваневропских земаља, а који посећују Нови Сад су из САД-а, Аустралије и Канаде. Уочљиво је да је време долазака туриста различито за све три земље. Туристи из Аустралије најбројнији су током јула месеца, вероватно због одржавања фестивала „Exit“. Оно што је карактеристично за туристе из САД-а је релативно уједначен број долазака током периода јун-октобар са највећим бројем у октобру. Код туриста из Канаде је сличан распоред долазака, с тим да су уочљиве вредности током јула и септембра месеца. Овакви подаци указују, односно могу се повезати са сезоном повећаних долазака речних крузера у пристаништа у Новом Саду.

Земље из окружења (Пољска, Аустрија, Мађарска, Чешка, Словачка и Румунија) могле би се дефинисати због низа елемената и као потенцијални генератори туристичке тражње за Нови Сад и његову гравитациону зону. Нажалост сагледавањем наведених података бројчане вредности њихових долазака (осим Пољске) су релативно мале да би се са већом сигурношћу могао сагледати мотив њиховог доласка. Туристи из наведених земаља у окружењу су највише посећивали Нови Сад током јула и маја месеца, осим туриста из Пољске и Словачке који су били најбројнији у аугусту, односно септембру.

Иако немају прецизну евиденцију у Туристичкој организацији Новог Сада наводе да током октобра месеца када почиње школска година, имају евидентиран и повећан број

долазака страних студената, који започињу студије, или су у оквиру размене студената дошли на Универзитет у Новом Саду.

Када су у питању интересовања која исказују страни туристи, туристички посленици истичу да је старија популација највише заинтересована да поред обиласка градског трга, обиђе и Синагогу, катедралу и манастире Фрушке горе, док су млађој популацији интересантни бројни музички и други тематски фестивали. Као доминантан симбол Новог Сада већина страних туриста наводи Петроварадинску тврђаву. Сви они су такође исказали заинтересованост за излете на Дунаву, знаменитости Сремских Карловаца, као и посете бројним винским подручјима, салашима на Ченеју и чардама на Дунаву.

ОСНОВНЕ КАРАКТЕРИТИКЕ ТУРИСТИЧКОГ ПРОМЕТА СРЕМСКИХ КАРЛОВАЦА

За праћење туристичке индустрије најчешће се користе статистички подаци о броју посетилаца, броју ноћења, као и о просечној дужини боравка. Ове ставке се могу пратити на годишњем и месечном нивоу. Подаци на годишњем нивоу приказују повећање, стагнацију или смањење у односу на остале године, док подаци на месечном нивоу ближе појашњавају претходне.

Најмеродавнији подаци о промету туриста су ипак они које по јединственој методологији обрађује Републички завод за статистику. Нажалост мора се констатовати да се исти за општину Сремски Карловци, као и за још неколико мањих општина у Јужнобачком округу не налазе обрађени у публикацијама РЗС. Стога је непостојање адекватних података за анализу евидентан проблем за сагледавање постојећег стања туристичког промета у општини Сремски Карловци. Али, исто тако, тај проблем се рефлектује и на адекватно вођење политике економског развоја општине. На основу тога може се закључити да је много смештајних и угоститељских објеката статистички нерегистровано, те да је и велика могућност и присуство сиве економије. Стога је у циљу општине да на свом подручју, ма како оно било мало, постигне оптималан и одржив развој туризма, као и целе економије. За то је потребно мотивисати локално становништво и привредне субјекте, који ће кроз законски прописане обавезе и поступке у највећој мери допринети одрживом развоју туризма.

Из наведених разлога извор података о броју и структури посетилаца и туриста су интерни подаци добијени од Туристичке организације општине Сремски Карловци и власника појединих туристичких смештајних капацитета. Ипак анализирањем наведених података могу се извући довољно меродавне оцене о промету туриста.

Број посетилаца домаћих и страних туриста у општини Сремски Карловци систематски се прати од 1996. године, када је и основана Туристичка организација општине. Наведени подаци приказани су у табели 7, с тим да су се подаци у 1996. години мерили бројем аутобуса, те нису упоредиви. Туристичка организација општине бележи податке о потражњи њихових услуга, односно водичке службе.

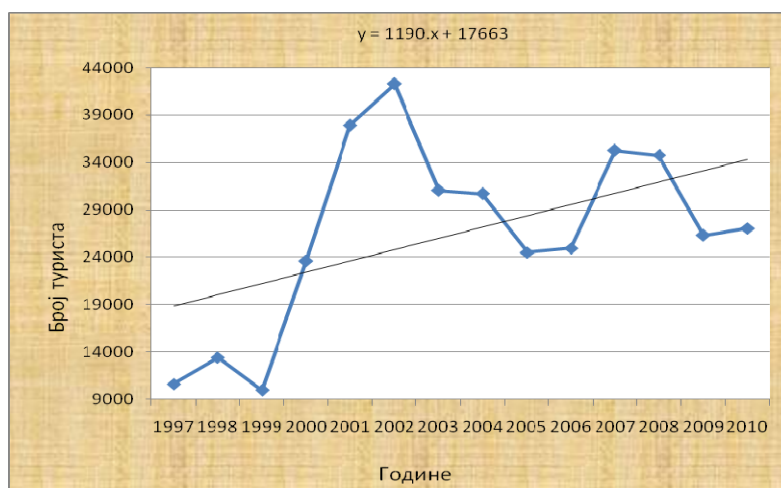
Табела 7. Број посетилаца у општини Сремски Карловци, који су користили услуге туристичке организације општине у периоду 1996-2010. године

година	туристи	индекс (2000.=100)
1996	-	-
1997	10.613	44,98
1998	13.415	56,86
1999	9.930	42,09
2000	23.592	100,00
2001	37.890	160,60

2002	42.307	179,32
2003	31.051	131,61
2004	30.685	130,07
2005	24.508	103,88
2006	24.940	105,71
2007	35.247	149,40
2008	34.736	147,23
2009	26.301	111,48
2010	27.033	114,58

Извор: ТОСК, 2010. година.

Број долазака посетилаца у периоду од 1997. до 2010. године показује успон од 2000. године (23.592 туриста) до рекордне 2002. године, када је забележено 42.307 долазака посетилаца. Након 2002. године број долазака туриста знатно опада да би се у 2005. и 2006. години приближио нивоу од 2000. године. У 2007. и 2008. години услед већег броја туриста у Војводини и Новом Саду, забележен је скок броја туриста од скоро 50 индексних поена, да би у последње две године дошло до тенденције опадања (графикон 18).

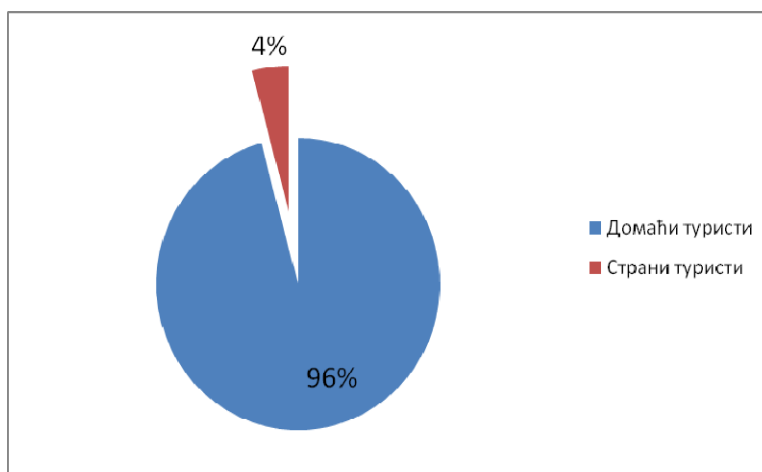

Графикон 18. Кретање броја посетилаца у Сремским Карловцима у периоду од 1997. до 2010. године

Извор: ТОСК, 2010. године

Пад туристичког промета у 2009. години за 24,28 % у односу на претходну годину, може се сматрати да је узрокован и светском економском кризом. У 2010. години број туриста је порастао за свега 3% у односу на претходну годину, тако да је број туриста у 2010. години свега за 15 индексних поена већи од броја туриста у 2000. години. Ово указује на то да поред макро фактора, узрок лежи највероватније у томе да се на страни туристичке понуде и поред повећања броја смештајних капацитета, није учинило много на побољшању разноврсности и квалитета допунских садржаја, што би повећало тражњу потенцијалних туриста.

У структури посетилаца и даље преовлађују домаћи туристи (98,00%) у односу на стране туристе (2,00%) у 2008. години да би у 2010. години учешће домаћих износило 95,80%, а страних 4,20%, што представља благо повећање учешћа страних туриста (графикон 19).

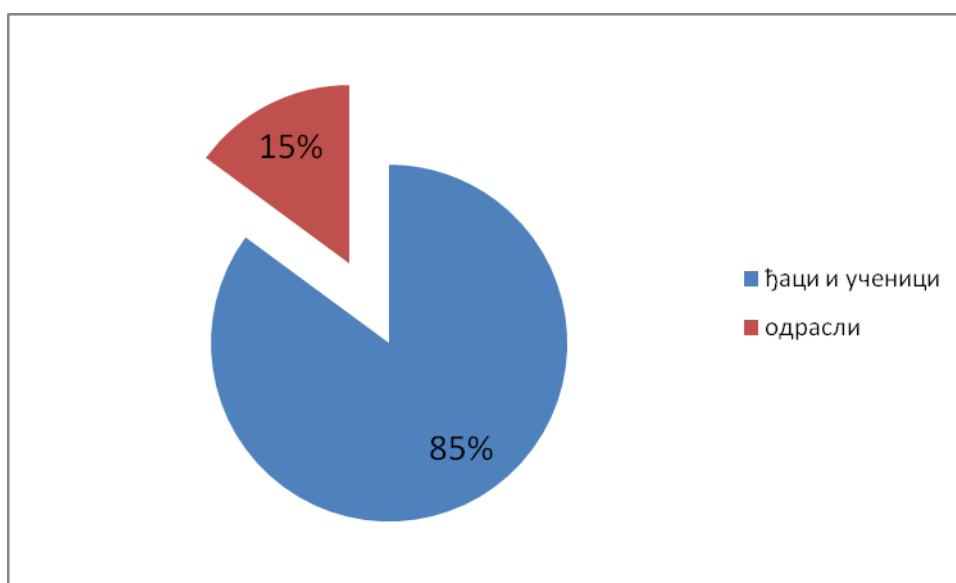

Графикон 19. Структура домаћих и страних посетилаца у општини Сремски Карловци у 2010. години

Извор: ТООСК, 2010.

Емитивна подручја из којих најчешће долазе страни туристи су земље бивше СФРЈ (Словенија, БиХ и Црна Гора), потом земље западне Европе Немачка, Аустрија, Велика Британија (нарочито за време одржавања фестивала „Exit“), Француска и Холандија, а у последње време и све је више туриста из Русије, Грчке и Шпаније. Такође, велики проценат страних туриста чине и представници дипломатског кора који долазе у посету општини (најчешће делегације из Турске и Италије), као и тур оператери и страни новинари на студијским путовањима.

Када је у питању структура домаћих туриста, групација која је највише заступљена у домаћем туристичком промету (81,10%) у 2008. години јесте школска популација. Она је у 2008. години имала учешће од 83,00%, да би се у 2010. години учешће повећало на 85,10%, док су преосталих 14,90% чинили одрасли посетиоци (графикон 20). Ово се може објаснити чињеницом да школе у својим годишњим програмима реализације ђачких екскурзија, као једну од најчешћих предвиђених дестинација имају управо Сремске Карловце. На основу изведених процена у Туристичкој организацији општине, око 85% свих посетилаца који долазе у Сремске Карловаце, током свог боравка посети Стражилово.

Графикон 20. Структура домаћих посетилаца у општини Сремски Карловци у 2010. години

Извор: ТОСК, 2010.

Емитивни центри из којих ђаци долазе углавном су градски центри Србије, док мањи део ђачких екскурзија долази из иностранства, односно Босне и Херцеговине (нарочито из Републике Српске) и Црне Горе. У укупном туристичком промету одрасли посетиоци учествују са 14,90%. Они углавном долазе индивидуално и у оквиру организованих тура, аутобуским превозом, туристичким возом „Романтика“ (18,90% у укупном броју долазака одраслих туриста) или сопственим аутомобилом. Главни мотив доласка су упознавање са културно-историјским наслеђем места, посета винаријама и фрушкогорским манастирима или конгреси и семинари који се одржавају у Сремским Карловцима и Новом Саду.

У структури облика туристичких кретања туриста, највеће учешће имају ђачке екскурзије (85%), затим дипломатске и пословне делегације и туристи из воза „Романтика“, а ређе појединци.

Емитивни центри су углавном градски центри Србије – Београд, Нови Сад, Ниш, Чачак, Ваљево, Шабац, Крагујевац и други, док други мањи део ђачких екскурзија долази из градова у Војводини.

Остале посетиоце, поред честих дипломатских корова и представника медија, чине пословни људи који путују у организацији предузећа или пензионери. Хетероген састав туриста чине туристи који долазе из Београда возом „Романтика“.

Како је већ и раније истакнуто службених података о броју стационираних туриста, који годишње посете Сремске Карловце и броју ноћења, нема. Стога ће се у наставку представити резултати о стационираним туристима и ноћењима које евидентира Туристичка организација општине.

Табела 8. Број долазака туриста и ноћења по смештајним јединицама у Сремским Карловцима у периоду од 2006-2010. године

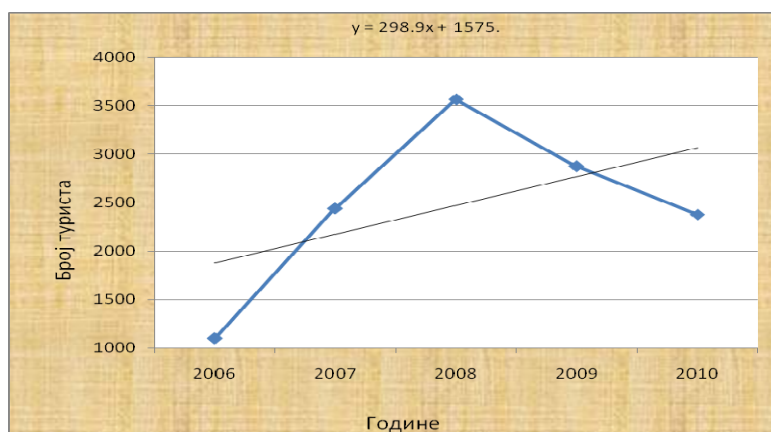
Смештајна јединица/година	2006.		2007.		2008.		2009.		2010.	
	Број туриста	Број ноћења	Број туриста	Број ноћења	Број туриста	Број ноћења	Број туриста	Број ноћења	Број туриста	Број ноћења
Хотел „Дунав“	912	3.005	1.939	5.176	2.642	6.052	1.914	3.607	1.930	3.261
„Карловачки конак“	177	342	248	438	311	672	573	437	122	187
„Белило 69“	11	19	257	552	578	140	383	526	204	552
„Конак Путина“	-	-	-	-	61	179	39	52	34	51
Собе за одмор „Карловци“	-	-	-	-	8	30	11	18	21	21
Стан за издавање „Sleep“	-	-	-	-	-	-	6	8	-	-
Собе за одмор „Шомин лагум“	-	-	-	-	-	-	19	54	33	82
Стан за одмор „Конак Ида“	-	-	-	-	-	-	6	8	29	52
Бунгалови на	-	-	-	-	45	76	35	77	6	10

Стражилову										
Укупно	1.100	3.366	2.444	6.166	3.562	8.151	2.875	4.722	2.379	4.216

Извор: Туристичка организација СО Сремски Карловци, 2010.

Из наведене табеле 8, може се уочити да је у посматраном периоду у 2008. години евидентиран, како највећи број долазака туриста 3.562, тако и највећи број ноћења 8.151 у смештајним јединицама. У структури јединица за смештај хотел „Дунав“ заузима доминантно место и по броју долазака туриста 81,12% и по броју ноћења туриста 77,35% од укупног броја у 2010. години. То је и разумљиво с обзиром на категорију опремљености, пратеће садржаје и локацију самог хотела.

Ако се посматра 2008. година, у којој је забележен број посетилаца (34.736) по подацима Туристичке организације општине и упореди се са бројем туриста евидентираних у смештајним објектима (3.562), долази се до података да је смештајне капацитете користило свега 10,25% туриста који су посетили Сремске Карловце. То говори да су и поред интересовања и тражње туриста, смештајни капацитети били највећи ограничавајући фактор за задржавање туриста у Сремским Карловцима. Наведени подаци указују и на претпоставку, да би уз квалитетнију и бројнију понуду смештајних капацитета, Сремски Карловци остварили већи број и долазака и ноћења туриста. У прилог томе иде и податак да се број долазака туриста евидентираних у смештајним јединицама у 2010. години повећао за 2,2 пута у односу на број евидентиран у 2006. години. Као разлог свакако је и повећање броја смештајних капацитета (приватни пансионери). Ови подаци указују на чињеницу да су смештајни капацитети предуслов за број долазака туриста, а да је ниво, квалитет и садржај услуге још битнији за одлуку туриста где и колико дуго ће боравити.

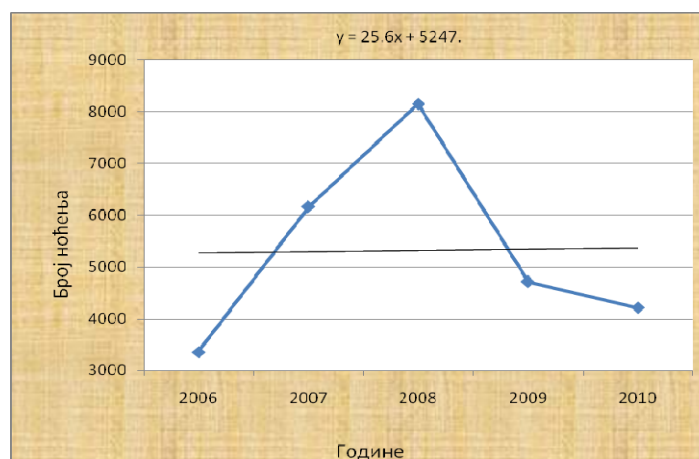

Графикон 21. Број долазака туриста у Сремским Карловцима у периоду 2006-2010. године
Извор: ТОСК, 2010.

Уз горе наведене податке битно је напоменути да је у 2010. години наплаћено укупно 4.008 боравишних такси, што је за 12,5% мање у односу на укупан број боравишних такси наплаћених у 2009. години. Ако се овај податак упореди са бројем ноћења, види се да је наплативост боравишних такси на завидном нивоу (95,06%). Ако се за наведени период посматра дужина боравка туриста у Сремским Карловцима уочава се кретање од 3,06 дана у 2006. години до 1,64 дана у 2009. години, односно смањује се број ноћења у односу на број долазака.

Уз горе поменуте делимичне показатеље туристичке тражње важно је истаћи да се током године у Сремским Карловцима одржавају и значајне туристичке манифестације, које привлаче пажњу и присуство многобројних посетилаца из ближег и даљег окружења. Само једна од њих, свакако најмногобројнија по броју посетилаца је и јесења „Карловачка

берба грожђа“, која у свом тродневном трајању привуче и до 100.000 посетилаца, а који нису забележени ни у једној званичној евиденцији.

Графикон 22. Број ноћења туриста у Сремским Карловцима у периоду 2006-2010. године
Извор: ТОСК, 2010.

Сезоналност долазака посетилаца у Сремске Карловце, приказана је у табели 9, и у графикону 23.

Табела 9. Број посетилаца који су користили услуге водичке службе Туристичке организације општине у периоду 2006-2010. године /по месецима

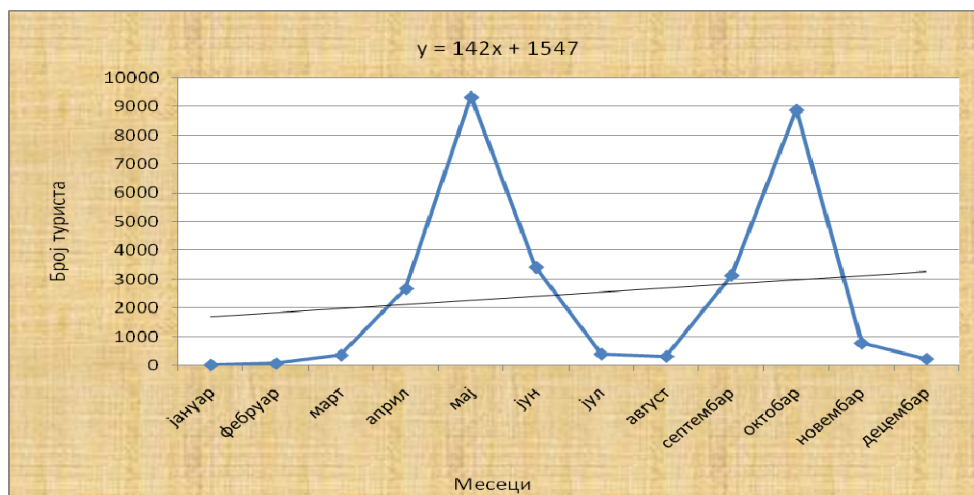
Месец/година	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.
Јануар	16	20	2	11	69
Фебруар	35	102	156	37	13
Март	302	883	430	115	88
Април	1.043	3.829	3.903	2.293	2.308
Мај	8.687	11.123	10.096	8.742	8.047
Јун	3.381	4.545	3.775	2.456	2.931
Јул	304	384	549	478	297
Август	258	467	298	329	260
Септембар	2.375	3.826	4.284	2.563	2.654
Октобар	7.573	8.424	10.381	8.383	9.655
Новембар	519	1.374	720	642	636
Децембар	447	270	142	245	77
Укупно	24.940	35.247	34.736	26.301	27.033

Извор: ТОСК, 2010.

Графикон показује сезоналност долазака посетилаца по месецима. Веома карактеристично да се уочавају две изразите сезоне и то пролећна и јесења. У периоду од априла до краја јуна, те од септембра до краја новембра Сремске Карловце посети око 95% свих посетилаца током године. Са сигурношћу може се тврдити да је разлог за то структура пиосетилаца. На основу наведеног може се закључити да Сремски Карловци имају веома неповољну структуру посетилаца, јер велика већина њих генерира веома малу или никакву потрошњу на подручју дестинације. То свакако може бити и обесхрабрујуће за локалну заједницу која тежи да базира свој живот на туризму и његовом развоју.

Међутим, податак да је у структури посетилаца који су посетили Сремске Карловце у 2010. години 85,10% чинила школска популација, може бити и показатељ значајног потенцијалног тржишта едукационог и других комплементарних облика туризма, о чему ће се говорити у другом делу рада. Као потврда горе наведеног је и податак да се већ дужи низ година током јула и августа у Сремским Карловцима одржавају летњи кампови у трајању од седам до десет дана. У 2010. години на четири одржана кампа било је 120

учесника, што чини 40,40% укупних посетилаца у том месецу (297). Истовремено полазници наведених летњих кампова остварили су и 1.110 ноћења, што чини 26,32% укупног броја ноћења евидентираних посетилаца у целој 2010. години.

Графикон 23. Сезоналност долазака посетилаца по месецима у Сремским Карловцима у периоду 2006 – 2010. године

Извор: ТОСК, 2010.

За анализу утицаја броја долазака туриста у Нови Сад, на посету Сремским Карловцима, не постоје упоредиви подаци, те ће се за то користити комбиновани подаци, што даје мању објективност извођења оцене. Међутим, покушаће се, упоређивањем прикупљених података (табела 10), указати на неке тенденције кретања промета туриста и могућности које оне пружају за квалитетнију комплементарну понуду Новог Сада и Сремских Карловаца.

Табела 10. Број долазака туриста у 2002, 2005. и 2010. години

	2002	2005	2010
Србија	2.209.675	1.988.466	2.000.597
Војводина	282.837	260.503	281.842
Нови Сад	91.190	67646	92.620
Ср. Карловци	-	1.100	2.379

Извори: Републички завод за статистику, 2007. и ТОСК, 2010.

Може се констатовати да је у претходном периоду, 2002. била година са највећим бројем долазака туриста, који су посетили Србију и АП Војводину. Ако се посматра индекс броја долазака туриста 2010/2002. онда је он негативан за Србију 90,53 и АП Војводину 99,64, а позитиван за Нови Сад 101,56. За Сремске Карловце нема упоредивих података за број долазака туриста, него само подаци о броју евидентираних посетилаца у ТОСК-у, а индекс за наведени период је најнегативнији и износи 63,89. На основу горњих показатеља и на основу процена изведених у Туристичкој организацији Новог Сада и Туристичкој организацији Сремских Карловаца, може се констатовати да знатан део туриста који посећују Нови Сад, посете и Сремске Карловце и фрушкогорске манастире, односно да број туриста који посећују Нови Сад, има директан утицај на број посетилаца Сремских Карловаца. Пример су ђачке екскурзије, јер већина њих посећује уједно Нови Сад и Сремске Карловце, с тим што највећим делом преноћиште је у Новом Саду. Због

различитих субјеката који организују долазак туриста (ђачке екскурзије) не постоје адекватни показатељи о овим кретањима и њиховом утицају.

Табела 11. Дужина боравка туриста у 2002. и 2006. години

Подручје	2002.			2006.		
	укупно	Д	С	укупно	Д	С
Србија	3,26	3,49	2,4	3,27	3,63	2,14
Војводина	2,57	2,63	2,22	2,71	2,93	2,14
Нови Сад	1,73	1,61	2,13	1,97	1,82	2,1
Ср. Карловци	1,5	1,5	/	3,06	3,06	/

Извор: РЗС, 2007.

Ако се упореде подаци о дужини задржавања туриста (табела 11) у две упоредне године 2002. и 2006. године, може се констатовати да је у 2006. години у Новом Саду дужина задржавања страних гостију била 2,1 дан, а домаћих 1,82 дана, што је испод просека Републике и Покрајне, (разлог је образложен у претходном тексту), док је дужина задржавања туриста (подаци само за домаће туристе) у Сремским Карловцима била 3,06 дана. У 2009. години дужина задржавања туриста у Сремским Карловцима износила је 1,64 а у 2010. години 1,77 дана. То говори о чињеници да и поред ново изграђених капацитета у Сремским Карловцима, туристи ипак радије одседају у Новом Саду, где се налазе и квалитетнији допунски садржаји, у односу на Сремске Карловце. Једино за време великих манифеста-ција у Новом Саду, када је већина хотелских капацитета попуњена, пуне се и капацитети у Сремским Карловцима. Оваква кретања броја посетилаца и броја долазака туриста, а посебно броја ноћења туриста на дестинацијама Новог Сада и Сремских Карловаца може се поредити са сличним кретањима на дестинацијама Будимпешта и Сент Андреја у Мађарској.

У овом делу рада није обрађен промет туриста на ужем подручју Фрушке горе који гравитира Новом Саду и Сремским Карловцима, јер не постоји јединствена евиденција о посетама туриста. Она би могла да се изведе на основу интерних података смештајних капацитета на Фрушкој гори и туристичких посленика који воде туристе на обилазак фрушкогорских манастира и различите врсте излета. Може се констатовати да је Фрушка гора са својим природним и културно-историјским потенцијалима, изузетно атрактивна и релативно конкурентна туристичка дестинација.

Ако се посматра евентуална **конкурентност у привлачењу потенцијалних туриста**, онда се мора констатовати да су то земље у окружењу. У националним стратегијама развоја туризма земља у окружењу (Мађарска, Румунија, Хрватска, Словенија) туризам је истакнут као једна од приоритетних области у националним економијама која првенствено треба да допринесе повећању друштвеног бруто производа, стопе запослености и побољшању имиџа земље у свету.

Када се анализирају **националне стратегије туризма земаља у окружењу** (изузетак је Хрватска), запажа се оријентација ка сличним туристичким производима (екотуризам, сеоски, градски, културни, пословни туризам), стога АП Војводина мора креирати специјализоване туристичке производе, односно производе прилагођене мањим, специфичним, сегментима тражње како би била конкурентна на туристичком тржишту и како би постигла веће ефекте од туризма.

Ако се посматрају параметри за развој туризма у гравитационим зонама градова у земљама у окружењу могуће је издвојити градове попут Осигека, Печуја, Сегедина, Арада, Темишвара, који одвлаче исту структуру потенцијалних туриста. При томе се чини да сви наведени градови имају достигнут виши степен развоја туризма у очувању културних вредности, као и њихове уклопљености у туристичку понуду у односу на стање истих параметара у Новом Саду. Са друге стране Нови Сад, на позицији на којој се налази, сигурно има бољи туристичко-географски положај, па је у том, географском смислу, боље позиционирано место у односу на друге наведене градове. Реч је, пре свега о чињеници да

се Нови Сад налази на изузетно важном саобраћајном коридору десет (X), који обједињује друмски и железнички саобраћај, затим на најважнијој европској реци Дунав (коридор VII), а делимично и на обронцима Фрушке горе са једним од најразноврснијих националних паркова у Европи, као и надамак прометног међународног аеродрома „Никола Тесла“ у Београду. То су предности које град Нови Сад и његову гравитациону зону чине знатно боље позиционираном у односу на градове у региону.

Нови Сад годишње посети више од трећине укупног броја туриста који посете АП Војводину, а у 2010. години Нови Сад је посетило 49,52% страних туриста од укупног броја који је дошао у Покрајину. То нам указује да Нови Сад, као главни град и административни и Универзитетски центар АП Војводине са својом гравитационом зоном фрушкогорског подунавља има изузетне потенцијале за развој манифестационог, градског, пословног, наутичког, културног и едукационог туризма уз све комплементарне облике туризма. О томе ће се конкретније говорити у другом делу рада.

СТАЊЕ ЕДУКАЦИОНОГ ТУРИЗМА У ГРАВИТАЦИОНОЈ ЗОНИ НОВОГ САДА

Као што је поменуто у уводном делу рада, едукациони туризам се прихвата као систем појава и процеса насталих као резултат тежње посетилаца из других средина (из земље и иностранства) да долазе у гравитациону зону Новог Сада, да се образују преко система свих данас доступних видова едукације. Мисли се првенствено на долазак страних студената на факултете на новосадском универзитету или припадника других популација који желе да се упознају са природним и културним атрактивностима Новог Сада и околине или ширих простора. Они на тај начин усвајају знања из различитих области културе, науке и уметности и то на организован начин који је иначе карактеристичан за комплекс деловања различитих образовних установа.

ЕДУКАЦИОНИ ТУРИЗАМ НАМЕЋЕН ШКОЛСКОЈ И СТУДЕНТСКОЈ ПОПУЛАЦИЈИ

Снажна конкуренција у домену едукационог туризма, намеће потребу за иновативним приступом у овој области едукације и туризма, уз коришћење и искустава успешних дестинација. Стога је бенчмаркинг, познат као процес идентификације, разумевања и адаптирања истакнуте праксе и процеса других туристичких организација и дестинација, у циљу пружања помоћи сопственој организацији или дестинацији, веома важан инструмент стратегије развоја туризма.

Могућно је анализирати, поред осталог деловање следећих покретача едукационог туризма:

- едукационе установе у домену високог образовања (приватне и државне),
- приватне школе за учење језика,
- установе које се баве терцијалном едукацијом (образовање наставника, усавршавање кадрова у домену нових технологија),
- приватне установе које образују заинтересоване, путем курсева, за стицање знања у домену уметности и менаџмента (Хаџић, 2005).

Део поменутих покушаја бенчмаркетинга обрађени су у претходним поглављима у којима се мање или више детаљно анализирани успешни аспекти едукације у земљама које имају дугу и континуирану традицију као што су САД, Немачка, Италија и др.

У новосадској гравитационој зони биће извршена анализа функционисања едукације са мање или више туристичких аспеката, настојећи да се уоче они елементи који су се показали најуспешнијим или који уз сталан рад и усавршавање, пружају могућност да у овом простору едукациони туризам добије већи значај.

Пошто су сада околности промењене у односу на прошли век, посебна пажња ће бити обрађена на Болоњске пороцесе у високошколском образовању, јер би они, по својој природи, требали да имају за последицу повећање мобилности студената. То значи да би побољшавањем квалитета нашег универзитетског образовања, али и деловањем других едукационих установа, број лица који у Нови Сад долазе из едукационих разлога, могао бити све већи. Знатан допринос томе могу пружити и државни органи склапањем уговора о сарадњи и размени студената, као што се у последње време настоји да се такав уговор склопи са Либијом.

Нови Сад и његова околина поседују низ **високих и разноврсних квалитета** који овој средини пружају могућност да постане све значајнија дестинација едукационог туризма.

Бројни научни радови последњих година се баве проучавањем **атрибута универзитета** који су значајни за формирање њиховог имиџа, а обимна библиографија из ове области дата је у раду (Арпан, Ранеу, Зивнуска, 2003). У овим радовима се указује на следеће атрибуте универзитета, али и дестинације, које су значајне при доношењу одлуке студента да студира на одређеном универзитету:

- квалитет образовног процеса,
- опремљеност савременом лабораторијском технологијом,
- опремљеност библиотека,
- постојање услова за бављење спортским активностима,
- укупна атрактивност дестинације, а посебно културни динамизам дестинације,
- трошкови школарине и боравка на дестинацији,
- однос локалне популације према популацији страних студената, а посебно могућност партиципирања у социјалним активностима међу младима,
- степен организованости студентске популације и њен утицај на одлучивање о политици развоја универзитета (Хацић и сарадници, 2005).

Наводе се неки од ових атрибуата Универзитета у Новом Саду, за које се сматра да могу бити од значаја за боље позиционирање Универзитета у Новом Саду на тржишту едукационог туризма:

- Квалитет наставног кадра Универзитета у Новом Саду је у многим областима интернационално препознатљив, посебно у домену природних наука и математике, и то је свакако добра стартна основа за промоцију квалитета производа едукационог туризма.
- Болоњски процеси, у које је Универзитет у Новом Саду укључен, треба да омогуће повећање квалитета производа едукационог туризма, што би имало за последицу и повећано интересовање страних студената за студије на овом Универзитету.
- Факултети који се налазе у саставу Универзитета у Новом Саду су добро опремљени најновијом информационом технологијом, а захваљујући томе да се преко академске мреже могу користити бројне светске базе података са научном литературом из готово свих научних области, додипломци, а нарочито постдипломци, су у могућности да прате савремене трендове у развоју науке у свету.
- Библиотека Матице српске, са изузетно значајним фондом књига и часописа, посебно из области друштвених наука, пружа могућност за стицање знања страним студентима заинтересованим за компаративно проучавање економских и друштвених кретања у земљама у транзицији.
- Спортски терени у оквиру универзитетског кампуса и Спортског центра Војводина и плажа на Дунаву пружају могућности заинтересованим студентима за бављење спортским активностима.
- Дестинација Нови Сад поседује бројне атрактивности у домену природног и културног наслеђа, а последњих година постаје препознатљива дестинација и у међународним размерама по музичким манифестацијама које привлаче младе из целог света. Безбедност боравка у Новом Саду је на високом нивоу, а вибрантност културне сцене Новог Сада пружа студентима могућност да посете музеје, позоришта, галерије и бројне концерте класичне и популарне музике. Близина престонице Београд, познате по многим културним догађањима, свакако повећава атрактивност дестинације Нови Сад.
- Трошкови школарине и боравка на дестинацији Нови Сад су релативно ниски у односу на окружење.

- Толеранта, образована и мултикултурна средина и познато гостопримство грађана Новог Сада према страним студентима су познати атрибути града. Однос локалне популације према странцима генерално се може позитивно оценити.
- Степен организованости студентске популације је последних година све бољи и они значајно утичу на поједине аспекте развојне политике Универзитета у Новом Саду (Хаџић и сарадници, 2005).

И поред бројних позитивних атрибута, Универзитет у Новом Саду би свакако требао да настоји, да у што краћем периоду превазиђе и одређене слабости које умањују атрактивност производа едукационог туризма намењеног иностраној студентској популацији, а међу којима су посебно значајне следеће:

- Недовољно познавање страних језика које је присутно код наставног особља средње генерације.
- Релативно слаба опремљеност лабораторија, посебно оних намењених студентима у области природних и техничких наука, што умањује могућност едукације уз коришћење лабораторијских апарата најновије технологије, а што је предуслов за висок квалитет наставног процеса. У правцу побољшања наведеног стања последњих година се предузимају значајне активности које већ дају одређене резултате, али би ове активности требало повећати, уз сарадњу са привредом и међународним институцијама путем повећања броја међународних пројеката.
- Недостатак Универзитетске библиотеке са читаоницом у оквиру кампуса је једна од значајних слабости, која се може превазићи завршетком зграде Ректората и Универзитетске библиотеке.
- Недостатак знања из области маркетинга и менаџмента, које је присутно код многих руководећих кадрова Факултета Универзитета у Новом Саду, резултира, поред осталог, slabим квалитетом промотивних активносати, посебно оних намењених иностраној студентској популацији.

Маркетиншко планирање у домену едукационог туризма је сложен процес и он захтева синергетско дејство, едукативног и туристичког сектора. Темелна анализа постојећег и потенцијалног тржишта едукационог туризма је значајна етапа у овом процесу. Најзначајнији, **по обиму, тржишни сегменти** који су у претходном периоду били заинтересовани за студирање у Новом Саду су:

- Студенти из бивших југословенских република, који су у периоду постојања заједничке државе били веома бројни на Универзитету у Новом Саду, и сада представљају значајан део студентске популације. Ови студенти чине и део такозваног рефералног тржишта, једног од шест тржишта познатих у стејкхолдерској теорији шест тржишта. Путем промоције „*word of mouth*”, познате као једне од методе у комуникационом миксу, ови студенти помажу у добром позиционирању Универзитета у Новом Саду међу студентима бивших југословенских република.
- Млади припадници дијаспоре који су заинтересовани за стицање знања из области српског језика и културе путем курсева које организује Универзитет у Новом Саду, Филозофски факултет, као и установе „Азбукум”, односно Креативни клуб „Едуко” и др.
- Студенти из земаља из којих су и раније (пре 90-их година прошлог века) долазили бројни студенти да студирају у Новом Саду (студенти из азијских и афричких земаља), као и студенти из Грчке, који су показивали велико интересовање за студије у области медицине и спорта.

Ови тржишни сегменти треба да буду предмет посебне пажње у будућим промотивним активностима Универзитета у Новом Саду, али треба настојати да се број тржишних сегмената заинтересованих за одређене облике едукације на Универзитету у Новом Саду повећа, при чему од посебног значаја може бити и старија популација туриста који крстаре Дунавом.

Непостојање маркетиншке стратегије развоја едукационог туризма, чија би израда и имплементација подразумевала сарадњу различитих стејкхолдера, а пре свега као примарних стејкхолдера, Туристичког информативног центра града Новог Сада (ТОНС-а), Туристичке организације Војводине и високошколских установа у Новом Саду, један је од разлога за недовољну компетитивност туристичког производа едукационог туризма Универзитета у Новом Саду. Стога је један од примарних задатака који се поставља пред носиоце политике развоја туризма и високог образовања у Новом Саду израда ове стратегије. (Хаџић и сарадници, 2005)

БОЛОЊСКИ ПРОЦЕС И МОБИЛНОСТ СТУДЕНАТА

Када се ради о Болоњској декларацији прво се мора одговорити на питање: „Шта је Болоњски процес?“ **Болоњски процес је процес европских реформи у циљу успостављања европског простора високог образовања до краја 2010. године.** То је процес који је флексибилно структуриран и вођен од стране 46 земаља учесница, у сарадњи са више међународних организација, укључујући и Савет Европе. Болоњска декларација се своди на следеће: до краја 2010. године системи високог образовања у земљама Европе треба да буду организовани на такав начин да се:

- омогући кретање из једне земље у другу (у оквиру европског простора високог образовања) - у циљу наставка студија или запошљавања;
- атрактивност европског високог образовања повећана је толико да људи из не-европских земаља долазе да уче или раде у Европи;
- Европским простором високог образовања Европи обезбеди широка, високо квалитетна и напредна база знања, и осигура даљи развој Европе као стабилне, мирољубиве и толерантне заједнице.

Ови циљеви су веома амбициозни и нису повезани само са Болоњским процесом. Међутим, у оквиру Болоњског процеса су развијени и имплементирани алати за постизање ових циљева. Две ствари везане за Болоњски процес су врло важне:

- Болоњски процес није заснован на међувладиним споразумима. Постоји неколико докумената који су усвојени од стране министара надлежних за високо образовање земаља које учествују у процесу, али они нису правно обавезујући документи (као што је обично за међународне уговоре). Дакле, то је слободна воља сваке земље и њеног система високог образовања да прихвати или одбије принципе Болоњског процеса, такође не треба потценити ни ефекат „притиска међународне научне заједнице“ не владе земаља и високошколски систем да се прилагоде декларацији.
- Није предвиђено да до 2010. све европске земље имају исти систем високог образовања. Напротив, једна од веома цењених карактеристика Европе је њена равнотежа између различитости, као и јединство. Тачније, Болоњски процес покушава да успостави сарадњу која олакшава појединцима прелазак из једног образовног система или земље у други образовни систем или земљу. Дакле, иако на пример системи високог образовања постану слични, специфичности сваког система високог образовања треба да буду сачуване. У чему је поента одлазити студирати на неком другом месту ако су студије идентичне студијама као и код куће? Развој у оквиру Болоњског процеса треба да послужи да олакша „превод“

једног система у други и самим тим допринесе повећању мобилности студената и научника и повећање запошљавања широм Европе.

Италија је била једна од првих држава која је увела двоциклусни систем, револуционарну шему у односу на бивши систем високог образовања. Следе анализе углавном конципиране да укажу на неке кључне проблеме чије разматрање може бити од користи у перспективи развоја Болоњског процеса са посебним освртом на мобилност.

У тексту италијанског закона којим је реформисан систем високог образовања у Италији, прихватају се принципи Болоњске декларације, циљ првог циклуса (додипломске студије) је да обезбеди студенту стицање општих знања и стицање специфичних стручних компетенција.

Проблем на који се наилази у пракси је како да се комбинује у три године „опште знање” и „специфичне професионалне компетенције”. Дајући приоритет „општем образовању” први циклус би био прилично сличан бившем трогодишњем систему високих школа који је постојао у Италији и који је школовао студенте за специфичне делатности (медицинске сестре и сл.). Може се рећи да велики део проблема у имплементацији првог циклуса потиче из чињенице да нису стварно направили избор између два могућа модела: први је са увођењем новог трогодишњег степена жеља да се скрате класични курсеви студија (права, економије, медицине, итд), или други да се створе специфични професионални профили. Министарство просвете и науке је оставило избор сваком факултету појединачно. Министарство је само утврдило да студијски програми који припадају истој „класи” програма морају имати одређени проценат сличног (заједничког) градива.

Као што је било за очекивати, резултат прве примене првог циклуса разликују се од факултета до факултета, неки факултети су покренули опште курсеве студија док су други покренули квази-специјалистичке курсеве студија. Праве специјалистичке курсеве студија је било теже покренути због ограничења и прописаних стандарда. Факултети који су покушали да задрже „опште” и „специјалистичке” курсеве заједно нису имали избора, него да се скрате програми и повећа број испита.

Та разноврсност као резултат није лоша сама по себи, јер је она и један од циљева имплементације Болоњског процеса који жели да осигура плурализам у понуди универзитетског образовања. Међутим, у пракси су идентификовани неки проблеми. Као прво, програми студија су збијени у три године и прилично су нефлексибилни, а студенти нису могли да имају никакав утицај на њих. Ове околности су довеле до:

- Смањења националне мобилности студената. Било је теже него икада да се са једног факултета пребаци на исти такав факултет другог универзитета, јер су настале велике разлике у плановима студија.
- Смањења међународне мобилности студената. Дошло је скоро до правога слома „Ерасмус програма”, због чињенице да унапред утврђеним плановима студија нису били флексибилни по питању признавања испита одслушаних на дугим факултетима. Штавише, због таквих услова, многи студенти се установили да није лако организовати 12, 6 или 3 месеца размене преко „Ерасмус програма” у периоду од само три године студија. Један од проблема је био неконтролисан раст броја испита.

Од других општих индикатора перформанси система, увођење првог циклуса студија у праксу први пут се јавља између 2001. и 2003. године раст броја свршених (дипломираних) студената. Овај позитиван тренд је после 2003. године ушао у стабилну фазу тако да се број свршених студента на годишњем нивоу стабилизовао и до данашњих дана није занчајно мењао. С обзиром на остале аспекте, реформа није имала позитивне ефекте на број студената који одустају од студија, или не успевају да добију диплому у предвиђеном временском року. Што се тиче пласмана студента на тржишту радне снаге

нови систем образовања је био веома проблематичан. Већина студента који су стекли *bachelor* диплома нису били препознати од стране тржишта рада као довољно квалификовани за послове за које су се школовали.

Као прво у разматрање треба узети компатибилност првог (додипломског) и другог (постдипломског) циклуса студија. У зависности да је први циклус студија био општег или специјалистичког карактера, други циклус студија може бити конципиран на најмање два начина. Као и обично, избор је био остављен факултетим и резултати су слични као и са применом првог циклуса, јављају се велике разлике од факултета до факултета. Већина факултета други циклус конципира као додатак *bachelor* студија и даје предност градиву које су студенти већ имали током *bachelor* студија. Други факултети други циклус конципирају као наставак *bachelor* студија и уводе нове предмете које ће студенти слушати и полагати. Сви факултети су успоставили снажан однос и везу између првог и другог циклуса студија.

Први проблем је идентификован у приступу другом циклусу студија је: да је на већини факултета студент који је завршио *bachelor* студије могао да настави студије само на компатибилном програму другог циклуса на истом факултету. У случају да је желео да настави студије на програму који није у потпуности компатибилан, морао је да полаже изузетно велики број испита који су обесмишљавали прелазак на други програм. Исто тако, прелазак са једног универзитета на други у потрази за одговарајућом специјализацијом је био веома отежан јер су се јављали исти проблеми са компатибилношћу програма јер факултети имају програме који нису у потпуности исти. Таква практична немогућност да се изабере специјализација је у супротности са концептом Болоње. Други проблем који је водио порекло из претходног проблема је флексибилност студијских планова. Оваква ситуација у италијанском високом образовању је била веома лоша полазна основа за примену „могућности за флексибилан начин учења и развоја високог образовања“ на коју су се обавезали учесници састанка у Бергену.

Реформе, које се покренуте изменама закона из 2004. године, започете су 2008/09. године и резултати се очекују 2010/11. Један од предлога за решавање проблема конфигурисања система високог школства у Италији је и потпуна имплементација ECTS шеме бодовања. Применом ECTS шеме бодовања, односно могућности преноса бодова са једног плана студија на други значајно би се повећала мобилност студената, не само географски, него и између циклуса у систему високог школства (www.coe.int/t/dg4/highereducation/EHEA2010/BolognaPedestrians_en.asp).

Србија. После дугог низа година изолације крајем 2000. године у Србији долази до значајних промена у друштву које су се касније позитивно одразиле и на високошколски систем. Током 90-их година студенти су велики део свог времена проводили на улицама протестујући или размишљајући како да трајно напусте државу. Од краја 2000. године студенти полако мењају приоритете и уместо напуштања државе један од приоритета им постаје одлазак на иностране универзитете ради додатног усавршавања. Један од логичних следова догађаја је била и реформа високошколског образовног система. Може се рећи да је реформа отпочела прихватањем принципа Болоњске декларације на министарској конференцији у Берлину одржаној у септембру 2003. године. Увођењем Болоњских принципа долази до великих промена на Универзитетима у Србији. Један од основних циљева је и повећање мобилности студената.

Када се у Србији говори о мобилности студената углавном се мисли на мобилност у смислу одласка на неки од страних универзитета на шест месеци или годину дана. Иако је то само један сегмент мобилности, тај процес би требао да је двосмеран.

Један од главних разлога повећања мобилности студената је улазак српских универзитета у програме размене финансиране од стране Европске Уније, то су пре свега пројекти ЕРАСМУС МУНДУС и ТЕМПУС пројекти. Нажалост и даље је број студената

који иде на размене изузетно мали ако се поредимо са земљама чланицама ЕУ. Крајем 2009. године је уклоњен један од проблема који је погађао све грађане Србије, а то је визни режим са земљама Евроспе Уније. Укидањем визног режима очекују се позитивни трендови код мобилности студената јер ће одлазак на краће студијске боравке у земљама ЕУ бити много једноставнији.

Још једна од препрека за већу мобилност наших студената представља компатибилност, односно признавање бодова који су освојени на размени. До сада је примећено да су одређени студенти који су учествовали на разменама имали проблема са признавањем одслушаног градива на страном факултету, те су били приморани да на свом факултету у Србији полажу разлику испита да би могли да упишу наредну годину студија. Поред свих горе набројаних проблема постоји још један веома битан, а то је лоша економска ситуација студената. У разговору са студентима Новосадског универзитета на тему мобилности многи од њих су спомињали новац као главну препреку јер у случају да не добију стипендију која би у потпуности покрила трошкове студирања у иностранству, велика већина не би могла да финансира свој боравак на иностраном факултету.

На крају се треба осврнути и на студенте који долазе са страних универзитета да студирају у Србији чији је број изузетно мали, поготову на постдипломским студијама.

БОЛОЊСКИ ПРОЦЕС (НА ПРИМЕРУ МАЊИХ ЗЕМАЉА ЕУ – СЛОВЕНИЈЕ И ЛЕТОНИЈЕ)

У **Словенији**, Болоњски процес је спор, универзитети углавном само чекају да се нешто деси, а Министарство просвете их констатно притиска. Резултати су различити, неки универзитетски програми су се променили на боље, неки су остали мање-више исти (само су имена измењена). Мобилност на основним и постдипломским студијама је донекле побољшана. Постоје мањи проблеми са признавањем предмета одслушаним на страним универзитетима.

Студенти су углавном разочарани, не са идејом Болоњске декларације, већ са начином њене имплементације на словеначким универзитетима. Сви су се надали да ће се ствари променити на боље много брже, него што се то сада дешава. (Anze Zupanic, Drustvo mladih raziskovalcev Slovenije)

У **Летонији** постоје 3 нивоа студија *bachelor* студије (3-4 година), *master* студије (1,5-2 година) и докторске студије (3-5 година) још од раних 90-тих, тако да је Болоњски процес имао неки утицај на наш систем образовања, али не драматичан. На пример, неколико *bachelor* програма је скраћено са 4 на 3 године, као и сличне мање промене у програмима. Болоњски процес је посебно добар за студенте, јер даје могућност да наставе студије у различитим европским земљама, а да не почињу од почетка што је раније била пракса. Болоњски процес је повећао мобилност студената и сада је могуће провести неколико месеци или годину дана на другим универзитетима у Европи, и то ће бити признато од матичног факултета у Летонији без проблема. Такође, запажено је да све више студената користи „ЕРАСМУС програм” да би написали своје мастер радове на неком од факултета ван Летоније (Јаско, 2007) .

Према томе, када се пореде **ефекти примене Болоњске декларације, у смислу мобилности студената**, може се закључити да су позитивни ефекти на мобилност много израженији у мање развијеним државама Европе. Примена Болоњске декларације натерала је те државе да реформишу своје високообразовне системе који су били прилично застарели и некомпатибили са системима у развијеним земљама Европе.

Мишљења студената по питању ефеката Болоње на мобилност се такође разликује, од изузетно позитивног у слабије развијеним земљама, па до негативног у неким од развијених земља Европе.

Кључни фактори у Србији у примени Болоњске декларације факултети, универзитети и Влада би требало, да поучени проблемима са којима се сусрећу студенти развијених земаља Европе, размисле о стварању флексибилнијег система који би омогућио много већу мобилност него што је тренутно могућа. Такође, факултети у Србији би требало да раде више на успостављању студијских програма на енглеском језику како би омогућили да мобилност буде двосмерна, а не само да наши студенти и професори посећују стране универзитете, него да и на нашим универзитетима имамо стране студенте и професоре.

СТУДЕНТСКЕ И НЕСТУДЕНТСКЕ ИСТРАЖИВАЧКО-ЕДУКАЦИОНЕ ОРГАНИЗАЦИЈЕ И ЊИХОВ ДОПРИНОС ЕДУКАЦИОНОМ ТУРИЗМУ

У Новом Саду и неким насељима у гравитационој зони (Сремски Карловци) делује неколико организација, претежно на волонтерској основи. **Првој групи** припадају **организације чији су чланови студенти Новосадског универзитета** и у том случају њихово деловање има струковни карактер и везано је за струку факултета или департмана у оквиру њих. Деловање ових асоцијација одвија се у сарадњи са професорима и асистентима, а врло често је финансирано средствима одређене факултетске установе. Едукативна компонента се реализује организовањем предавања и радионица којима руководе професори, истраживачи и стручњаци који су постигли значајне резултате у одређеној струци. Неретко рад студената у оквиру ових организација проширује се на сарадњу са сличним струковним организацијама у иностранству, претежно на бази размене.

Другу групу чине организације које нису потекле нити су непосредно везане за деловање Новосадског универзитета. Имају карактер невладиних организација у чијем су деловању претежно укључени разни аспекти заштите животне средине. Неретко одређени вид заштите потиче из конкретних проблема животне средине који постоје у локалној средини (делу Новог Сада и околине) где је организација настала. Организације у свом деловању укључују и едукативне активности које имају за задатак да делују на стручно усавршавање њихових чланова и заинтересованог грађанства чији су припадници на различите начине погођени проблемима деградације средине.

У другу групу спадају и асоцијације чији су оснивачи универзитетски професори и истраживачи, који овим начином деловања желе да популаризацијом принципа одрживог развоја, уско стручни ниво утицаја прошире на лица која нису у непосредној вези са универзитетом. Отуда је едукативна страна њиховог деловања знатно шира, стручно добро заснована, али и осмишљена на популаран начин.

Друга група организација, такође сарађује са сличним невладиним организацијама у иностранству, претежно организацијом семинара, стручно-научних скупова, обрадом појединих проблема на основу директног упознавања са студијама случајева у појединим срединама где су одређене појаве врло изражене.

ВОЈВОЂАНСКА ЗЕЛЕНА ИНИЦИЈАТИВА

Визија организације је свет без загађења. Мисија организације је промоција вредности одрживог развоја, толеранције и богатства различитости. Циљ организације је подизање нивоа еколошке и грађанске свести кроз кампање, едукацију, информисање, стваралаштво и очигледну наставу. Војвођанска зелена иницијатива је мрежа тридесетак еколошких и омладинских организација са територије Војводине.

Активности се одвијају на следећи начин: *1. Медијске кампање у 2009. години:* Свака вест је еколошка вест, Тражи се омбудсман за заштиту животне средине, Не тражи рупе у законима природе, Усвојите напуштену животињу, Буди волонтер, Организовање кампова: Камп за младе новинаре који прате заштиту животне средине - Вршачки брег 09, Камп

за Зелену патролу - Фрушка Гора 09, Истраживачки камп - Пилакова долина - Криваја 09, Организовање 2. међународне конференције: Паневропски нафтовод-дилеме, питања, одговори. Ова организација сарађује и реализује узајамну едукативну посету са низом сличних организација у Европи, посебно са суседним земљама. (www.vojvodjanskazelenainicijativa.org.rs).

ПОКРЕТ ГОРАНА И ВОЛОНЕРСКИ ЦЕНТАР ВОЈВОДИНЕ

Седиште ове организације се налази у Сремским Карловцима. Основни циљеви њеног деловања састоје се у следећем: промовисање и организовање активног рада на очувању животне средине, разбијање предрасуда, развијање свести о толеранцији, солидарности, миру, заједништву, личном и друштвеном напретку кроз организацију и промовисање волонтерског рада, едукација деце и младих и њихово активно учешће у развоју друштва.

Основне карактеристике активности Покрета горана, састоје се у следећем: подизање различитих врста заштитног зеленила и расадничка производња, реинтродукција аутохтоних врста, едукација грађана о обешумљености и могућностима подизања нових засада.

Покрет горана се бави и еколошком едукацијом, која се састоји у одржавању предавања, семинара, еко-кампова (на Фрушкој гори и Копаонику), еколошких радионица; кампања - вођење кампања за решавање актуелних проблема из области заштите животне средине „Живети без амброзије”, „100% јелка - јелка са бусеном”, „*Cleanuptheworld*”, „*BillionTreeCampaign*”.

Волонтерски центар има за основу свог рада *Законску регулативу волонтерског рада* ИЗБОР, промоција волонтеризма, размена волонтера – *ЕВС*, организација и одржавање међународних волонтерских радних кампова, регионални пројекти *СЕЕУН* пројекти.

Еколошки центар Сремски Карловци се бави: реализацијом едукативних еколошких и омладинских програма, семинара, тренинга и радионица за децу и младе из Сремских Карловаца и шире.

Центар поседује, тзв. зелени телефон, који за сада функционише у канцеларијама у Новом Саду и Панчеву (www.ekoloskicentar.com).

Покрет горана Новог Сада. Има седиште у Новом Саду. Основни циљеви Покрета састоје се у следећем: заштита шума и ваншумског зеленила, заштита урбане животне средине, озелењавање, еколошко образовање грађана свих узраста, промоција волонтеризма и информисање јавности о проблемима у области заштите животне средине.

Активности Покрета горана имају следећи садржај: **Озелењавање:** подизање зелених површина, учешће у кампањи „Милијарду стабала” и уређење школских дворишта; **Еколошка едукација:** одржавање радионица „Мала школа аранжирања цвећа” и „Компостирај - не бацај”; програм **Повратак природи** - упознавање заштићених природних добара, одржавање Еко-кампова на Фрушкој гори, у Сремским Карловцима, на Копаонику, Тари и Дурмитору; предавања, семинари на теме из области заштите животне средине, урбане екологије, хортикултуре и пејзажног уређења простора; рад са младима-Еко-клуб, Волонтерски радни кампови, Промоција волонтеризма, Дистрибуција омладинских картица; помотивне акције и кампање; еколошке манифестације „Новосадско пролеће” и „Новосадска јесен” и цветне изложбе; Обележавање Светског дана планете земље, Дана заштите животне средине и Дана Дунава.

Волонтерски центар Војводине настоји да волонтеризам буде препознат и признат као средство изградње појединца и друштва организовањем волонтерских активности и ширењем вредности волонтеризма међу људима.

Активности Центра имају следећи садржај: Организовање међународних радних кампова (нпр. ревитализације станишта у специјалним резерватима природе „Горње подунавље” и „Лудашко језеро”); Дугорочне размене волонтера на међународном

нивоу; Активизам младих (Стоп климатским променама, Нећу пластичну врећу, итд.); Омладинске размене, неформална едукација: Локални Волонтерски Сервис; Промоција волонтеризма и волонтерских програма (www.office.volontiraj.rs).

ДРУШТВО ЗА ЗАШТИТУ И ПРОУЧАВАЊЕ ПТИЦА

Основни циљеви овог друштва састоје се у следећем: заштита птица и њихових станишта волонтерским деловањем активних чланова, научно проучавање распрострањења и биологије дивљих птица, формирање активних и способних менаџера који управљају стаништима дивљих птица у Војводини и Србији.

Циљеви се практично реализују на следеће начине: издавање научног часописа *Ciconia* (једном годишње), издавање популарног магазина *Детлић* (два пута годишње), активни рад на заштити и проучавању дивљих птица, међународна сарадња, сарадња са владиним и невладиним организацијама у Србији које се баве орнитологијом и заштитом природе, едукација (www.mtucakov.eunet.rs).

ЗЕЛЕНА МРЕЖА ВОЈВОДИНЕ

Седиште Зелене мреже Војводине је у Новом Саду. Циљеви мреже имају следећи садржај: Промовише и подржава заштиту животне средине и одрживи развој на локалном, регионалном, националном и међународном нивоу. Такође, промовише толеранцију и демократију као и ненасилно решавање конфликта. Један од приоритета Зелене мреже Војводине, поред „зелених активности” јесте развој свести грађанства Војводине о неопходности мирне коегзистенције свих нација, етничких група и исповести. Управо богатство и разноликост спектра нација и конфесија у Војводини јесте њено цивилизацијско и културно наслеђе и особеност. Зелена мрежа Војводине је чланица међународних мрежа: *IUCN, the International Union for Conservation of Nature*; *AVALON* међународне фондације са седиштем у Холандији, *ANPED, Northern Alliance for Sustainability*, Амстердам, Холандија и *CEEG, Central and Eastern European Greenways Association*, Брно, Чешка Република и потписница је међународне IUCN Декларације за заштиту биодиверзитета *COUNTDOWN 2010*.

Од 2004. организује Пијацу добре пољопривредне праксе „Мој салаш”; од 2007. отворена је прва продавница „Мој салаш” по принципима *fair trade*; окупља више од 60 пољопривредника из органске производње и добре пољопривредне праксе; промовише добру пољопривредну праксу, салаше и органску производњу на домаћим и међународним сајмовима и фестивалима; едукује пољопривреднике - издавач је Приручника за развој пољопривреде и салаша „Мој салаш”. Зелена мрежа Војводине учествовала је и руководила многим кампањама за заштиту природне средине: „Сачувајмо Лединачко језеро!” „Стоп спалионици смећа!”, „Заштитимо Царску Бару!”; учествовали су на Светском самиту у Јоханесбургу 2002. године, као и на међународној конференцији „Животна средина за Европу”, 2007. у Београду. Зелена мрежа Војводине пружа подршку локалним заједницама, невладиним организацијама, бизнису и појединцима за одрживи и рурални развој; води радионице и едукује о уређењу јавних простора - лиценциран програм за ревитализацију јавних простора у Војводини (*Placemaking*); промовише и води програме за уређење бициклических зелених стаза - координисала је пројектом развоја бициклических стаза *Via Pacis Pannoniae* између градова Осијека и Сомбора, као што је руководила програмом развоја Зелених стаза Ченеја - стаза која повезује салаше; врши едукацију о руралном и одрживом развоју и промовише обрасце одрживе производње и потрошње (www.office.zelenamreza.org.rs).

Маја 2004. године у сарадњи са њујоршком организацијом „Project for Public Spaces” (www.pps.org) и чешком „Nadace partnerstvi” (www.nadacepartnerstvi.cz) **Зелена мрежа Војводине** организовала је радионицу „Уређење напуштене школе у едукациони / еколошки / туристички / информациони центар” у МЗ Ченеј, и другу, „Пијаца добре пољопривредне праксе - део јавног простора”, у Српском народном позоришту у Клубу „Трема” у Новом Саду.

Радионице су водили Стиви Дејвис (Steve Davies) и Фил Мајрик (Phil Myrick) из ППС и Роберт Седлак и Даниел Моурек из Чешке Републике. Радионице су почетак сарадње наведене три партнерске организације на ревитализацији јавних простора и успостављању Зелених стаза у Војводини и региону.

На ченејској радионици, на којој је присуствовало 72 становника Ченеја, представника града Новог Сада, МЗ Ченеј, салашара и невладиних организација, скицирана је могућа бицикличка тура кроз ченејски атар и идентификована су одредишта на планираној Зеленој стази Ченеја. У радионици учешће су узели и радионичари из Шапоња код Сомбора, Бачке Паланке, Лока, Кисача и Надаља, тако да су уједно осмишљаване и могуће зелене стазе и у околини ових насеља.

На другој радионици, у Новом Саду, окупило се 65 учесника, међу којима су били салашари и произвођачи из Кикинде, Суботице, Бачке Паланке, Сомбора, Ченеја и Кисача, затим одборници Скупштине града Новог Сада, представници АП Војводине, представници јавних предузећа, архитекте и невладине организације. На радионици је осмишљена пијаца добре пољопривредне праксе - пијаца која би требала да се отвори крајем јуна ове године на новосадском Тргу слободе и на којој би салашари и други произвођачи добре пољопривредне праксе са подручја читаве Војводине могли да продају своје производе. Тако би се подстакло оживљавање простора чувеног новосадског трга на којој би грађани могли да се снабдевају здравствено-безбедном храном. Намера је да се подстакне развој добре пољопривредне праксе и развој органске производње.

ДРУШТВО МЛАДИХ ИСТРАЖИВАЧА ДЕПАРТМАНА ЗА ГЕОГРАФИЈУ, ТУРИЗАМ И ХОТЕЛИЈЕРСТВО „БРАНИСЛАВ БУКУРОВ”

Друштво „Бранислав Букуров” има седиште на поменутом Департману који припада Природно-математичком факултету Универзитета у Новом Саду.

Циљ Друштва је: Подстицање, окупљање и организовање младих људи за бављење научно-истраживачким радом; остваривање организованог рада са талентованим студентима и ученицима, као и подстицање индивидуалног научног и истраживачког рада младих; организовање издавачке делатности за потребе друштвене организације и презентовање научног стваралаштва младих домаћој и светској јавности из области туризма и географије.

Друштво током године организује бројне истраживачке, едукативне и волонтерске терене (кампове) у оквиру разних пројеката везаних за географске и туризмолошке науке. Носиоци пројеката су углавном студенти - чланови, а пројекти се најчешће организују уз помоћ и сарадњу многих институција и друштава чија се интересовања поклапају са интересовањима и циљевима Друштва. У задњих неколико година Друштво организује на почетку године едукативни камп за млађе (нове) чланове Друштва, са циљем њихове едукације, анимације и бољег међусобног упознавања. Друштво, такође, често организује предавања о актуелним питањима из области географије, туризма и екологије, као и предавања путописног карактера на којима су предавачи професори Универзитета у Новом Саду и са других универзитета и друштава, као и еминентни стручњаци из области природних наука. Друштво је до сада било организатор преко 55 кампова међу којима се

издвајају терени: Царска бара, Пријепоље, Тиса, Делиблатска пешчара, Завојско језеро, Шабац (www.dmiizg_bukurov.yahoo.com).

ЕГЕА – ЕВРОПСКА ГЕОГРАФСКА АСОЦИЈАЦИЈА

Студентска организација са центром у Утрехту која има разне подружнице по целој Европи, између осталог и у Новом Саду на Департману за географију, туризам и хотелијерство, Природно-математичког факултета у Новом Саду. Баве се разменом судената и студентским путовањима. Новије активности везано за друштво ЕГЕА Нови Сад су Дочек Нове Године 2012. у Молдавији, зимски викенд у Трохндхајму у Норвешкој (15-19.2.2012.), Западни регионални Конгрес у Немачкој (26-30.3.2012.), Северно – балтички регионални конгрес у Летонији (19-24.4.2012.) и EUROMED регионални конгрес на Тари од 2. до 6. маја 2012. године (www.egea.eu).

НАУЧНО ИСТРАЖИВАЧКО ДРУШТВО СТУДЕНАТА „ЈОСИФ ПАНЧИЋ”

Седиште Друштва „Јосиф Панчић” је на Департману за биологију и екологију Природно-математичког факултета Универзитета у Новом Саду. **Основи циљеви** овог студентског друштва су: Укључивање студената у различите научно-истраживачке, заштитарске и едукативно-еколошке активности и пројекте у сврху стицања додатних знања из области биологије и екологије, стицања искуства у раду на терену, учења о процесу организовања научно-истраживачког рада и повезивања са домаћим и страним стручњацима, као и еколошким, истраживачким и другим организацијама.

Организовање научно-истраживачких кампова-експедиција: Засавица, Пчиња, Стара планина, Чемерно, Мртва Тиса, Царска бара, Горње подунавље. Реализација истраживачких, заштитарских и едукативних пројеката: пројекат „Отвори очи!“, пројекат „Биологија у теорији и пракси“, кампања „Рециклманија“, пројекат „Вештачки домови за птице и слепе мишеве у Универзитетском кампусу“, пројекат „Упознајмо сове“, радионица „Мала школа гваличарења“, акција чишћења језера Окањ. Организовање бројних скупова студената и волонтерских кампова: скуп студената биологије и екологије „Екобиоморфа“, Скуп студената „Заштитијада“, недеља екологије „Екоманија“, Мотивациони викенд, међународни еколошко-радни волонтерски камп „Русанда 2007“, међународни волонтерски камп „Вршачке планине 2007“ (www.josiffrancic.neobee.net).

АКАДЕМСКО ДРУШТВО ЗА ПРОУЧАВАЊЕ И ЗАШТИТУ ПРИРОДЕ – НОВИ САД

Циљеви овог Академског друштва су: рад на истраживању и заштити природе; развијање љубави према природи код својих чланова; упознавање са природним добрима, вредностима и реткостима; продукција природњачко-еколошких филмова и стварање фото документације, развијање креативних и стваралачких потенцијала у циљу заштите природе и формирања позитивних вредносних ставова према природи; стварање навика и стицање знања за боравак у природи; популаризација усклађеног развоја, штедње и рационалног коришћења природних ресурса; образовање чланова на пољу заштите природе.

Активности су: „Нови концепт управљања заштићеним природним добрима у Војводини” (2005), „Мапирање и заштита станишта тиског цвета” (2007), семинар „Стручно-едукативни програм о проблематици инвазивних врста у Војводини и могућим решењима“ (2008), продукција документарно-еколошког филма: „Мој пријатељ штиглић” (2004); Награде: Најбољи еколошки филм - Сребрни бор МЕФЕСТ 2004., *PANDA AWARD FINALIST*, *WILDSCREEN* 2006, Бристол УК, Најбољи едукативни филм *JAPAN WILDLIFE*

FILM FESTIVAL, TOYAMA, 2007., Бронзано пауново перо, ПЧЕСА, Госпођинци 2007. Продукција документарно-еколошког филма: „Беле роде моје равнице” 2008. Меморијална награда - Александар Саша Петровић – за модерни сензибилитет еколошког филма МЕФЕСТ 2008.

ДРУШТВО „ПИТКЕ ВОДЕ”

Седиште Друштва „Питке воде” је у Новом Саду. Циљ његовог постојања је афирмација укључивања јавности у активности заштите и унапређења квалитета пијаћих вода. Иницијатива да се један број младих који служе цивилни војни рок ангажује на чувању и чишћењу наших драгоцених извора и потока. Сабирање свих података који се објаве на интернету или у средствима информисања и достављања истих одређеним службама како би се формирале на више места базе података које могу бити од користи за реализацију циљева Друштва.

УДРУЖЕЊЕ ГРАЂАНА „ИНЖИЊЕРИ ЗАШТИТЕ ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ”

Циљеви Удружења: Боља и здравија будућност у којој ће се животна средина поштовати и ценити, а не експлоатисати и уништавати, чланови удружења својим активним радом доприносе развоју еколошке свести, очувању и унапређењу животне средине.

Активности Удружења су формулисани на следећи начин: „Енергетски ефикасно друштво, циљ је коме тежимо”, „Мисли глобално мери и едукуј локално—Мобилна лабораторија” у склопу пројекта оформљена је мобилна лабораторија за узорковање површинских вода и одржане еколошко-едукативне изложбе у оквиру „Брод Театра – пловним путевима Војводине”; Мултилатерални међународни омладински пројекти „*Who will remember me?*”, „*Youth for sustainable development*”, *Partnership Building Activity*, „*Sustainable development and Youth in Action programme*”; Стручне посете студената инжењерства заштите животне средине и екологије институцијама и компанијама које се баве заштитом животне средине у Словенији (2007) и Мађарској (2004, 2005, 2007); „Рециклирајмо заједно”— едукативне радионице у шест школа са преко 200 ученика четвртог разреда основних школа у општини Бач; Учешће на Министарској конференцији „Животна средина за Европу“ (www.activity4sustainability.org).

УДРУЖЕЊЕ ЕКО НОВИНАРА „ЕКО ВЕСТ”

Циљеви Удружења еко новинара су: подизање еколошке и грађанске свести о значају здраве животне средине, очувању природних вредности и одговорности за стање животне средине и промоцију вредности одрживог развоја.

Едукација новинара на тему, обилазак заштићених природних добара Војводине уз стручну помоћ (Обедска бара, Засавица, природна добра на северу Војводине у саставу ЈП „Палић-Лудаш”), учествовање у манифестацији „Екоманија”, учествовање на разним семинарима намењеним новинарима који прате област заштите животне средине, итд.

ПОКРЕТ ЗА ЗАШТИТУ ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ „ФОРМА ЉУБАВИ”

Циљеви покрета „Форма љубави” су: Повећање нивоа свести о заштити животне средине, посебно код младих, анимирати их да се активно укључе у заштиту животне средине у свакодневним активностима, појачати информисаност у овој области, прилагодити људске потребе природи. У основи је тежња да се допринесе остварењу принципа одрживог развоја.

Активности су реализоване током две године тако да је у 2007. години реализовано 6 акција и 2008. - сађење Гинко дрвета и Еко сервис – зелена инфо тачка; организовање еко кампа на реци Сава.

ПРВО УДРУЖЕЊЕ ЗА ЕКОЛОГИЈУ И ЗАШТИТУ ОД ДЕЈСТВА ВЕТРА „ЕСОФИРЕ“

Основни циљеви овог Удружења односе се на: развијање свести грађана о значају заштите од пожара и заштите и очувања животне средине; подстицање стручних, научних и државних институција на утврђивање дејства ватре на животну средину; подстицање развоја и унапређења заштите од пожара у функцији заштите животне средине и екологије; окупљање деце, омладине, радних људи и грађана ради организованог учешћа у превентивном деловању у области заштите од пожара и очувања животне средине; развој техничке културе у области заштите од пожара, заштите животне средине и безбедности и здравља на раду; развој личних склоности и стваралаштва чланова Удружења; подстицање свестране и слободне комуникације и сарадње физичких и правних лица која се баве пословима заштите од пожара, заштите животне средине и безбедности и здравља на раду и успостављање сарадње са сродним организацијама и размена искустава.

Током свог постојања реализоване су следеће активности: Заштита шума од пожара (у сарадњи са Ватрогасним савезом Војводине); Едукација деце „Да ме ватра не прогута“ (преузет пројекат од Актива студената Више техничке школе Нови Сад); Пројектом „Да ме ватра не прогута“ до безбедне заједнице; Трибина за моју природу (одржана 09.12.2007. године).

Заштита животне средине приликом ликвидације неутрошених и отпадних материја; Отпадне гуме - утицај отпадних пнеуматика на биљни и животињски свет, утицај спаљивања отпадних пнеуматика на здравље људи; „Опасне материје у пољопривреди“; Повратак птице сенице у природно станиште; Едукација из области заштите од пожара за сигурну производњу у руралном простору; Еколошка радионица за превенцију и лечење менаџерске болести.

НОВОСАДСКО ЕКОЛОШКИ ЦЕНТАР – НЕЦ

Циљеви Еколошког центра НЕЦ се могу свести на заштиту животне средине кроз одрживи развој. **Они су реализовани у виду следећих активности:** едукација грађана по питању рециклаже - ЦЕНТАР ЗА РЕЦИКЛАЖУ (2004); чишћење обале Дунава - МЛАДИ ЗА ЧИСТ ДУНАВ (2005); еколошки клуб, место за састајање свих који се боре за заштиту животне средине (2006); обновљени извори енергије - СВЕ САД (2007); заштита животне средине у руралним срединама – Шангај (периферни део Новог Сада близу НИС-а), чишћење околине социјално угрожене средине (2008). Организација реализује сталну сарадњу са сличним асоцијацијама међу подунавским земљама.

УДРУЖЕЊЕ ЗА ЗАШТИТУ ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ „ПАНОНИЈА АСОЦИЈАЦИЈА“

Ово Удружење спроводи све стручне радње потребне за успешно извођење акција дезинсекције, дератизације, дезинфекције и сузбијања амброзије на територији АП Војводине. Прати научна достигнућа, прави програме, информише и едукује грађане, а све у циљу унапређења технологије сузбијања штетних појава уз максимално очување животне средине.

Од оснивања Асоцијација ради на укључивању што већег броја општина у систем планираног сузбијања штетних појава из поменутих области. Благовремено и усклађено спроводи акције дератизације, дезинсекције, дезинфекције и сузбијања амброзије,

пружајући општинама техничку и стручну помоћ тако што прати стање, обавештава и спроводи јавне набавке, те организује контролу изведених третмана. Континуирано ради на развоју програма и техничког унапређења који се односе на потпуни прелазак са хемијских средстава на употребу биолошких препарата, који нису штетни за околину, становништво и корисни животињски свет. Реализовано је неколико пројеката едукације и информисања грађана о утицају штетних појава на живот, привреду, ширење заразних болести и важности учешћа сваког појединца у овим акцијама, а све то у циљу развоја еколошке свести грађана. Асоцијација прати европске и светске трендове, сарађује са научним институцијама, те на тај начин спроводи један од својих најважнијих циљева, а то је сузбијање штетних појава биолошким препаратима уз максимално очување животне средине (<http://www.panonijaasocijacija.com>).

„ВРЕЛО” – ДРУШТВО ЗА ЗДРАВУ ИСХРАНУ И ЗАШТИТУ ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ

Основни циљеви Друштва „Врело” подразумевају едукацију, промоцију и подстицање свих поступака ка оздрављењу људи, здравијег живота, заштите животне средине и производње и потрошње здравствено-безбедније хране.

Главне активности подразумевају сталну едукацију (предавања, промоције производа, књига; промоција стилова живота, промоција рада других еколошких и здравствених организација, курсеви, сарадња у едукацији, издавачка делатност (Монографија Еколошког друштва „Зелене пертлице”, Зборник загађења „*Baia mare*”, Кувар здраве хране, књиге о еколошким иновацијама, еко кућама, организација еколошких и хуманитарних манифестација (Изложбе еколошких иновација, Изложбе еколошке фотографије, Циклуси хуманитарних предавања са добровољним прилогом за децу у Дечијем селу у Сремској Каменици, за децу са Косова и Метохије, за децу са оштећеним слухом у ОШ „Јован Поповић” у Новом Саду (<http://www.vrelo.com>).

ИСТРАЖИВАЧКО ЕДУКАТИВНИ ТЕРЕН „ТИСА 2007”

У периоду од 11. до 19. августа 2007. одржан је терен на Тиси, коме је био циљ да реализује пројекат „Анализа стања и могућности развоја наутичког туризма у Потисју Србије”. Терен је обухватао пловидбу Тисом узводно од ушћа у Дунав до Кањиже, и низводно. Кординатори терена били су Сања Николић и Јелица Марковић.

Градови који су посећени узводно су Тител, Нови Бечеј, Сента и Кањижа, а низводно Нови Кнежевац, Ада, Мол, Бечеј и Зрењанин. У сваком од ових насеља учеснике терена су дочекали људи из општине и туристичких организација, који су учесницима показали туристичке потенцијале тих насеља.

Овим пројектом су била предвиђена истраживања следећих сегмената:

1. могућности развоја наутичког туризма на Тиси и на систему канала ДТД;
2. туристички потенцијали насеља на обали Тисе и локалитети који се могу укључити у понуду приликом крстарења;
3. укључивање алтернативних облика туризма;
4. израда наутичко - туристичке карте Потисја;
5. прављење итинерера путовања за потенцијалне туристе;
6. писање дневника и бележење свих опажања;
7. снимање филма и фотографисање предела;

Пре саме пловидбе, свако од учесника је обишао поједина насеља и сагледао туристичке потенцијале. Током пловидбе су и остали учесници били упознати са тим насељима. Након обиласка, на броду је била вршена евалуација и SWOT анализа свега виђеног.

Током путовања су обележене све знаменитости и објекти у околини који се могу уврстити у туристичку понуду и исти су уцртани на наутичко - туристичку карту. Сви учесници су писали своје утиске и опажања, на основу којих је састављен путопис.

Ради промовисања наутичког туризма на Тиси, снимани су интересантни предели и сва насеља на обали једном камером и фотоапаратима. На основу свега виђеног дошло се до закључка да Тиса, као река, има великих потенцијала, који нису искоришћени. Непостојање лука, марина, пристаништа, пумпи и других потребних објеката за пристан бродова умањује могућност развоја наутичког туризма. Пловни пут је обележен, али проблем је што нема табли са ознаком градова и поједини мостови нису обележени и осветљени, што онемогућује ноћну пловидбу. У појединим насељима (Тител, Нови Бечеј, Сента, Кањижа) постоји свест надлежних о могућности укључивања у туристичку понуду, док су друга насеља потпуно незаинтересована (<http://www.tisa2007.com>).

ОМЛАДИНСКИ ТУРИЗАМ – PUZZLE GROUP

У децембру 2009. године, у амфитеатру Природно-математичког факултета у Новом Саду, презентацију омладинског туризма одржала је невладина организација „Puzzle Group”. Активности организације „Puzzle Group” представио је њен оснивач и председник Драгомир Ћосо. Осим студената Туризма и хотелијерства, презентација је отворена за све заинтересоване студенте. Основни циљ ове организације је интеграција и афирмација младих, при чему се акценат ставља на омладинска путовања, упознавање сопствене културе и културе других земаља. „Puzzle” организује туристичко-едукативна путовања током целе године у земљи и иностранству, која подразумевају веома повољне цене и додатне активности (тематске журке, игре без граница). Организује и боравак младих из иностранства у Србији, пре свега посетилаца фестивала ЕХИТ. Део активности ове невладине организације односи се на хуманитарни рад, подизање еколошке свести и различите кампање које подстичу друштвену одговорност. Асоцијација има преко 5.000 чланова којима пружа олакшице и попусте за учествовање у друштвеним догађајима, спортским активностима и активностима забавног карактера (<http://www.puzzlegroup.com>).

ЛЕТЊА ШКОЛА „МОСТОВИ МЕДИЈСКОГ ОБАЗОВАЊА”

Летња школа за студенте новинарства „Мостови медијског образовања” одржавана је септембра 2009. године на Филозофском факултету у Новом Саду. Школу организује Одсек за медијске студије овог факултета, а намењена је студентима виших година основних медијских студија на универзитетима у Сегедину, Темишвару, Љубљани, Подгорици и Новом Саду.

Одсек за медијске студије Филозофског факултета у Новом Саду је, након успешне сарадње са сродним одсецима у региону, посебно у Мађарској и Румунији, покренуо идеју о редовном годишњем окупљању студената и наставника журналистике. Основни циљ тих сусрета је да се успостави и подстакне мобилност студената у региону као један од приоритета студирања по Болоњској конвенцији, као и продубљивање дијалога, размена искустава и експертиза између студената и наставника, унапређење интеркултуралне сарадње и проширење неформалне мреже универзитетских наставника који образују будуће новинаре.

Основна тема програма школе је медијско истраживање, посебно анализа медијског дискурса као значајан елемент истраживачких вештина, основе квалитетног новинарског рада. У овом оквиру, предавања су усмерена на две теме:

- 1) медији и мањине, са фокусом на медијском представљању мањина и

2) демократизација, са фокусом на цивилној контроли сектора безбедности на националном и регионалном нивоу.

Програм чине пленарна предавања о теорији и анализи медијског дискурса, док у поподневним сесијама студенти у групама анализирају дискурс штампаних медија на основу унапред припремљених узорака. Предавачи су универзитетски професори и сарадници са универзитета у Бечу, Сегедину, Темишвару, Љубљани, Подгорици и Новом Саду, док су за тематску област демократизације задужени експерти Одељења за демократизацију Мисије ОЕБС-а у Србији. Школа је окупила укупно 25 студената, по пет са сваког од укључених факултета.

Летња школа „Мостови медијског образовања” је свечано отворена септембра 2009. године. Последњег радног дана школе одржана је и једнодневна конференција на којој су учествовали полазници школе, као и студенти магистарских, мастер и докторских студија у свим партнерским институцијама. Организацију школе подржали су Централноевропска иницијатива, амбасада САД у Београду и Мисија ОЕБС-а у Србији (<http://www.mostovimo.com>).

ОРГАНИЗАЦИЈА „БЕСТ“ НОВИ САД И ЊЕНА САРАДЊА СА СТРАНИМ СТУДЕНТИМА

Студентска организација **БЕСТ Нови Сад, огранак велике европске студентске организације**, која броји преко 80 европских универзитета из 30 различитих земаља, од 14. до 25. јула 2009. године, организовала је академски курс на Универзитету у Новом Саду на тему заштита животне средине под називом „*Environmenmlinkup*”. На курсу је учествовало 24 студената из 15 различитих земаља Европе.

Летњи академски курс, подржали су Универзитет у Новом Саду и Факултет техничких наука Универзитета у Новом Саду, као и Градски секретаријат за заштиту животне средине Новог Сада. Предавање је везано за практичан рад у БИС ИТ Рециклажном центру електронског и електричног отпада у Панчеву. Кључни објекат у коме се одвијало предавање је централа БиС ИТ рециклажног центра у Панчеву. Студенти, после одржаног предавања у Панчеву, са управником рециклажног центра и професорима са Факултета техничких наука у Новом Саду, обилазили су постројења у Омољници како би се упознали са професионалним пословањем лидера у рециклажи електронског и електричног отпада. БиС ИТ рециклажни центар од недавно сарађује са многобројним компанијама и образовним институцијама у Србији у циљу едукације из области управљања опасним отпадом, посебно ИТ отпадом (Пословни Магазин, 2009).

Велики академски курс под називом „*Environmenm link up*” био је организован на Новосадском универзитету јула 2009. године. На курсу су учествовали студенти из 15 европских земаља, а циљ је био да се гости науче основама инжењерства заштите животне средине.

Пројекат приређује студентска организација БЕСТ, која је успешно реализовала неколико сличних дешавања, укључујући и велики пројекат рестаурације фонтане код студентских домова. Године 2009. „*Environmenm link up*” организован је, како је већ поменуто у сарадњи са Факултетом техничких наука, а уз препоруку ректората Новосадског универзитета. На том летњем академском курсу учествовало је 24 студента из 15 земаља, који су предавања похађати заједно са локалним студентима. Биле су предвиђене и посете компанијама које се баве рециклажом и прерадом отпада.

За три године постојања БЕСТ је омогућио великом броју студената са Универзитета у Новом Саду да стекну комплементарно образовање на неком од европских универзитета, а у нашем граду су угошћени бројни страни студенти. У својим активностима ова едукативна асоцијација је током марта 2006. у Зобнатици организовала састанак Локалних

БЕСТ група из региона. На састанку су били присутни представници БЕСТ-а из Истанбула, Софије, Скопља, Букурешта, Београда, Новог Сада, као и гост из Стокхолма. Око 35 учесника је током четири дана прошло разне тренинге, дискутовало се о питањима о којима је било речи и на Генералној Скупштини, као и БЕСТ-овске журке које представљају основу за грађење јачег региона.

Мотивациони викенд 2006 – ЛИНК. Децембра 2006. ова Организација је на Главици (Фрушка гора) имала први мотивациони викенд који је окупио око 40 чланова ЛБГ Нови Сад, као и неколико чланова из ЛБГ Београд. На мотивационом викенду су организовани многобројни тренинзи, такмичења и мноштво других догађања који су за циљ имали упознавање чланова и изградњу још сложније групе која ће реализовати многобројне догађаје који су следили.

Пролећни курс 2007 – *Brainspotting*. Марта 2007. је организован први курс – *Brainspotting*. Током осам дана 20 студената са 18 Универзитета је у Новом Саду слушало предавања о вештачкој интелигенцији. Сазнало се много чињеница о Новом Саду и нашој култури, а приређене су страним студентима и разноврсне журке којих се сви радо сећају.

Мотивациони викенд 2007 – *No sleep*. Мотивациони викенд 2007. је одржан у Рибњаку и као и на претходном око 40 људи је кроз тренинге и заједничке активности научило пуно тога о БЕСТ-у, што је допринело јачању компактности ове заједнице.

Јесењи курс 2008 – *beCeramical*. Крајем септембра и почетком октобра 2008. је организован највећи догађај до сада везан за активност БЕСТ-а – Јесењи курс *beCeramical*. Током 11 дана, 22 студента са 18 универзитета су слушала предавања о керамичким материјалима и правила сопствене керамичке плочице. На крају су те плочице уграђене у фонтану испред Студентских домова „Бајић” и „Влаховић”, тако да је сваки од учесника оставио свој траг у Кампусу Новосадског Универзитета. Треба напоменути да је овај курс био један од најзахтевијих курсева икада реализованих и као такав је остао упамћен у историји БЕСТ-а.

Регионални Састанак 2008. Крајем октобра 2008. у сарадњи са локалним групама Ниш и Београд организован је регионални састанак на Стражилову (Фрушка гора). На састанку је било присутно око 45 учесника из Букурешта, Брашова, Софије, Ниша, Београда и Новог Сада, као и гости из Лисабона, Москве, Солуна и Загреб.

Састанци комитета. Током своје историје ЛБГ Нови Сад је угостио и три међународна комитета БЕСТ-а – „*EduCo*” током лета 2006, „*markeTeam*” током јесени 2007. и „*ITC*” у пролеће 2008.

Такмичење 5 дана на Јави. У сарадњи са организацијом EESTEC и компанијом *Levi 9* традиционално се организује инжењерско такмичење пет дана на Јави. На такмичењу тимови или појединци добијају програмски задатак који треба да реше у року од пет дана, а најбоље пласирани добијају вредне награде.

АКТИВНОСТ УСТАНОВА КОЈЕ СЕ БАВЕ ОРГАНИЗОВАЊЕМ ЕДУКАЦИОНИХ СКУПОВА

Пример интернационалног деловања установе на пољу организовања семинара са врло актуелном тематиком је искуство **компаније *Arm of Business*** у организовању едукативних, пословних и научних скупова. Компанија је идејни творац следећих скупова: „Брендovima у свет”, „Синергијом локалних потенцијала у бољи живот”, „Управљање хуманим ресурсом”, а у припреми је симпозијум „Светска економска криза и практичне мере у сузбијању негативних последица“.

У припреми је и Туристичко-едукативни центар надомак Чачка на породичном имању, у типичном амбијенту шумадијског села, а са свим предностима које пружа нова техноло-

гија и светска понуда за овакав вид туризма (спортски терени, базен, SPA, едукациони центар, изложбени простор старих заната, интернет кафе, итд.).

Као пример може послужити текст којим овај туристичко-едукациони центар иступа пред едукационим туристима, односно пред јавношћу.

Када се говори о светској кризи искључиво се подразумева криза на финансијском плану (угрожености тржишта новца), кризи производње и кризи тражње. Међутим, мање се помиње **криза комуникација**. Да ли она постоји у Србији и у нашим компанијама? Како у време медијске глади за сензацијама завредети минут пажње за себе? Како своју компанију и свој производ учинити познатим и препознатљивим?

Компанија „*Arm of Business lmd*“ кроз дводневни семинар „*ПР техникама до препознатљивости у медијима*“ (Улога ПР менаџера у кризним временима) треба да пружи могућност полазницима како да пружи медијима оно што они желе, онако како они желе, а да њихови извештаји буду онакви какве пословни човек жели.

Да би се циљеви и задаци едукације реализовали, полазницима се, у почетку, даје могућност да буду упознати са следећим ставкама:

- Које су комуникацијске технике неопходне за скретање пажње медија на компанију или производ?
- Која је разлика између рекламе и односа са јавношћу?
- Како пронаћи своје место у медијима и јавности?
- Како организовати или искористити догађаје ван компаније, како би се сазнало нешто више о њој?
- Која је улога ПР официра у кризним временима и шта он треба да зна како би његова информација дошла до онога коме је намењена?
- Како и када креирати јавно мњење о компанији, да ли у тренутку када је у кризи, или када јој добро иде?

У креативној радионици симулацијом наступа се уживо, са јасном, концизном и правом поруком, полазнике уче како да се понашају пред камерама и на јавним наступима, како да се остави што бољи утисак.

У другом делу едукативног семинара полазницима се пружа могућност да савладају следеће вештине:

- Како припремити конференцију за штампу?
- Која су златна правила писаног саопштења, да би била објављена у медијима?
- Која су правила јавног наступа? Како се понашати у студију? Како се ослободити треме?
- Како се припремити за наступ у медијима: позив за јавни наступ, припрема, утисак, уверљивост, порука. Наступ у студију (реална сценографија и испред *camera key-a*), на отвореном простору (под дневном и вештачком светлошћу), пред једном и пред више камера, просторни односи и удаљеност саговорника, деловање боја и квалитет доживљаја, гледалачка клима, култура говора, телевизијска реторика и карактерологија, општи изглед : одело, фризура, накит, шминка.

Током креативне радионице едукована лица бивају снимљена, а видео материјал им се шаље након семинара. У свом маркетиншком приступу ова едукативна установа истиче следеће: *Уколико је Ваш посао, пословање Компаније у којој сте менаџер, Ваш живот, или живот Вама драгих особа на било који начин угрожен кризом, спречите могуће последице знањем и вештинама које Вам нуди „Arm of Business lmd“, развијте производно- продајне перформансе компаније и спремно дочекајте боље пословно време.*

На семинару поред правних лица, могла су присуствовати и физичка лица. Семинар се одражао марта 2009. године. Други део семинара односио се на то како формирати јавно

мњење и поверење у пословног човека, у његов производ или услугу и зашто да се купац одлучи баш за његов производ.

Ова асоцијација полази од поставке да је најважније од свега, однос са медијима. Како и на који начин у времену сензационалистичког и таблоидног новинарства да одређена конструктивна пословна понуда компаније заслужи минут познатости и препознатљивости. Како задовољити знатижељу новинара и новинске куће (уређивачке политике) и како пружити медијима оно што они желе, али на начин на који лице које наступа то жели.

На дводневном семинару, посвећеном новој улози ПР-а у времену кризе, првог дана су, дакле организована предавања и радионице о ПР-у, његовој улози, сврси и циљу, а другог дана својеврсни тренинг упечатљивости организације циљних конференција за штампу, презентација, како би полазник и његови сарадници у изношењу идеја и визија били уверљиви и упечатљиви (www.artofbusiness.rs/edukacija.html).

МЕЂУНАРОДНА САРАДЊА И НАУЧНО-ИСТРАЖИВАЧКИ ПРОЈЕКТИ НА НОВОСАДСКОМ УНИВЕРЗИТЕТУ

Чињеница је да је данас студирање страних студената на Новосадском универзитету, као и на свим универзитетима у Србији, неупоредиво мање изражено него у периоду до деведесетих година прошлог века. Отуда сматра се да је један од најважнијих услова повећаног интересовања страних студената за студије у Новом Саду, проширивање и јачање међународне сарадње са што више универзитета ван Србије. Она подстиче повећану мобилност студената, како наших у друге земље, тако и страних студената код нас.

Новосадски универзитет већ дужи низ година интензивно развија међународну сарадњу у области високог образовања и научно-истраживачке активности са универзитетима и другим институцијама из Европе и света. Једини представник Србије у европском програму мобилности студената је „*Campus Europae*” који се реализује под окриљем Европске универзитетске фондације са седиштем у Луксембургу. Осим тога, учесник је у програму мобилности студената, академског и неакадемског особља „Базилеус” у оквиру програма *Erasmus Mundus Exmernal Cooperamion Window*.

У 2008. години на Универзитету је започета реализација укупно девет пројеката у оквиру програма TEMPUS под чијим окриљем се тренутно реализује 15 пројеката.

У току 2008. године на Универзитету је започета или настављена реализација укупно 505 научноистраживачких и других пројеката од чега 12 *FP6* пројеката, пет *FP7* пројеката, седам *EUPEKA* пројеката, шест *Inmerreg* пројеката, 4 *COST* пројекта и један *SCOPES* пројекат.

Највећи број пројеката (282) реализује се у оквиру програма подршке развоју науке Министарства просвете и науку Републике Србије, а 78 научно-истраживачких пројеката реализује се захваљујући програмима подршке Покрајинског секретаријата за науку и технолошки развој Аутономне Покрајине Војводине.

Сви факултети и истраживачко-развојни институти Универзитета у Новом Саду учествују у научно-истраживачким активностима који су неодвојиви сегмент делатности Универзитета. При томе **60% актуелних пројеката реализује се на три факултета** са најразуђенијом структуром научних области у техничко-технолошком и природно-математичком пољу: Природно-математичком факултету (127 пројеката), Факултету техничких наука (90) и Пољопривредном факултету (80).

Поред наведених програма, Универзитет развија међународне активности у оквиру програма WUS Austria (World University Service) и академског програма сарадње са универзитетима из Сједињених Америчких Држава – FORECAST.

ЧЛАНСТВО У МЕЂУНАРОДНИМ ОРГАНИЗАЦИЈАМА

Универзитет у Новом Саду је члан неколико међународних организација. Оно омогућава чврсту сарадњу са универзитетским субјетима у Европи и ван ње. Тиме Универзитет има могућност да следи добре стране значајних високошколских установа, да шаље своје студенте, професоре и сараднике на усвршавање и прима исте кадрове на студије различитог степена за које су странци заинтересовани. То утиче, на непосредан или посредан начин, на побољшање квалитета сопствене наставе и науке, као и на услове боравка страних студената.

Тако је Универзитет у Новом Саду **члан следећих међународних организација:**

- Европска асоцијација универзитета, EUA
- Дунавска ректорска конференција, DRC
- Међународни универзитетски центар, IUC
- Европска универзитетска фондација, EUF-CE
- Средњоевропска универзитетска мрежа за размену студената и професора, SEEPUS
- Балканска универзитетска мрежа, BUN
- Асоцијација универзитета карпатског региона, ACRU
- УНИАДРИОН универзитетска мрежа (UniAdrion-Virtual University of the Adriatic-Ionian Basin)
- АЛАДИН универзитетска мрежа (ALADIN-Alpe ADria INitiative Universities Network)
- БАСИЛЕУС универзитетска мрежа (BASILEUS-Erasmus Mundus External Cooperation Window) (Универзитет у Новом Саду, 2009).

ПАРТНЕРСКЕ ИНСТИТУЦИЈЕ

Институције које се налазе у партнерском односу са Универзитетом у Новом Саду, а које су регулисане посебним уговорима, смештене су у следећим регионима:

- БОСНА И ХЕРЦЕГОВИНА: Универзитет у Зеници, Универзитет у Бихаћу, Универзитет у Сарајеву, Универзитет „Џемал Биједић” у Мостару, Универзитет у Тузли
- МАЂАРСКА: Универзитет у Веспрему, Универзитет за технологију и економију у Будимпешти, Универзитет у Печују, Универзитет у Сегедину, Универзитет у Мишколцу
- МАКЕДОНИЈА: Универзитет „Св. Климент Охридски” у Битољу, Универзитет „Св. Кирил и Методије” у Скопљу
- РУМУНИЈА: Универзитет у Букурешту, Западни универзитет у Темишвару, Политехнички универзитет у Темишвару, Универзитет „Бабеш-Бољаи” у Клужу, Западни универзитет „Васил Голдиш” у Араду, Политехнички универзитет у Букурешту
- СЛОВЕНИЈА: Универзитет у Марибору, Универзитет у Љубљани

Такође, Универзитет у Новом Саду сарађује са осталим европским универзитетима:

- АУСТРИЈА: Академија за научна истраживања и студије у Бечу, Универзитет у Линцу, Универзитет у Грацу
- ФРАНЦУСКА: Универзитет „Жан Мулин Лион 3”, Универзитет „Henry Poincare” у Нансију
- ГРЧКА: Аристотелов универзитет у Солуну

- ИРСКА: Универзитет у Лимерику (Campus Europae)
- ИТАЛИЈА: Универзитет Модене и регије Емилија, Универзитет у Удинама, Универзитет у Болоњи (Европске студије), Универзитет у Торину, Универзитет у Риму *La Sapienza*, Универзитет у Тренту (Campus Europae)
- НЕМАЧКА: Европски универзитет Виадрина (Франкфурт на Одри), Универзитет у Дортмунду
- НОРВЕШКА: Универзитет у Нарвику, Бодо регионални универзитет, Универзитетски колеџ у Молду, Универзитет у Тромсу
- ПОЉСКА: Универзитет у Жешуву, Технички универзитет у Познану, Технички универзитет у Познану, Универзитет у Гдањску, Универзитет у Лођу, технички универзитет у Лођу (Campus Europa)
- ПОРТУГАЛИЈА: Универзитет у Авеиру (Campus Europa)
- РУСИЈА: Московска медицинска „И. М. Сеченов”, Међународни независни еколошко-политиколошки Универзитет у Москви
- СЛОВАЧКА: Универзитет „Матеј Бел” у Банској Бистрици
- ШВЕДСКА: Универзитет „*Jönköping*”
- УКРАЈИНА: Национални универзитет „И. И. Мечников” у Одеси, Национални универзитет „*Yuri Fedkovych Cernivsi*”, Универзитет у Лавову

Универзитет у Новом Саду, такође, сарађује и са ваневропским земљама, односно појединим универзитетима у оквиру тих земаља:

- СЈЕДИЊЕНЕ АМЕРИЧКЕ ДРЖАВЕ: Универзитет Илиноис у Чикагу, Државни универзитет у Делеверу
- БРАЗИЛ: Федерални универзитету Бахаји
- ЈАПАН: Универзитет у Окајама
- ЈУЖНА АФРИКА: Универзитет „*Wimwamersrand*” у Јоханесбургу
- КИНА: Економско-правни универзитет „*Zhongnan*”
- КОРЕЈА: Универзитет страних студија „Ханкук” у Сеулу, Универзитет „Хансунг” у Сеулу
- ИНДИЈА: *Poona College of Arms, Science & Commerce*
- ТАЈЛАНД: Универзитет „*Prince of Songkla*”, Азијски институт за технологију
- студије трансформације конфликта

ЦЕНТРАЛНА БИБЛИОТЕКА УНИВЕРЗИТА И ИНФО-ЦЕНТАР О ЕВРОПСКОЈ УНИЈИ

Централна библиотека Универзитета у Новом Саду основана је 2003. године, а усмерена је првенствено на прикупљање литературе за интердисциплинарне студије. Библиотека је члан Конзорцијума библиотека Србије за обједињену набавку (КОБСОН) чиме је омогућен приступ хиљадама стручних часописа. Централна библиотека и библиотеке факултета чине мрежу библиотека која је информациона основа за обављање наставног и научног рада на Универзиту, факултетима и институтима у његовом саставу.

Стање ове библиотеке, поред осталог одређује ниво библиографске опремљености, која омогућава успешно и амбициозно студирање и страних студената.

При Централној библиотеци Универзитета крајем 2008. године отворен је Инфо-центар о Европској унији на иницијативу и уз подршку Делегације Европске комисије у Србији са циљем промовисања учења о Европској унији и олакшавања истраживања у овој области. Електронски каталог Централне библиотеке који почетком 2009. године броји 6916 записа (5603 монографских, 1026 сериских публикација, 286 дисертација и једна

географска карта) доступан је преко Интернета на web сајту Универзитета, а периодично се на сајту објављује и Билтен нових књига.

UNESCO КАТЕДРА ЗА СТУДИЈЕ ПРЕДУЗЕТНИШТВА (UCES)

UNESCO катедра за студије предузетништва (UCES) на Универзитету у Новом Саду је део UNWIN програма Уједињених нација који је основан 1992. године у сврху подстицања образовања, истраживања и размене наставника и истраживача и представља платформу за размену информација у свим најважнијим подручјима надлежности UNESCO-а.

UCES тежи да постане центар изврности у образовању и истраживању у области предузетништва и због тога тежи да ради на изградњи капацитета на различитим нивоима као што је:

- Професионални и лични развој студената и наставника (регионалне конференције, летње школе, радионице организовани заједно са међународним регионалним партнерима на подручју предузетништва).
- Развој и промоција предузетничке културе међу студентима и млађим особљем као и у ширем окружењу (организовање јавних предавања из предузетништва и других облика учења до краја живота – LLL (*Lifelong Learning*) на Универзитету у Новом Саду, радионица, семинара, конференција, тренинга организованих са привредним коморама, невладиним организацијама и другим стејкхолдерима, публикације, уџбеници и други материјали за промоцију предузетништва).
- Инвестирање у образовне и истраживачке ресурсе (од инфраструктуре до материјала за учење и истраживање, базе података, књига, часописа).
- Развој услуга за професионалну оријентацију студената.
- Развој односа између универзитета и АЛУМНИ укључивањем бивших студената у наставу и истраживачке пројекте као драгоцен ресурс (путем размене искустава и добре праксе), као и финансијских извора (заснованих на „враћању” онога што су бивши студенти добили од свог Универзитета).

UNESCO катедра за студије предузетништва има подршку Националне комисије за UNESCO Србије. Заједно са UNESCO Катедром за предузетничке студије на Универзитету „J.J.Strossmayer” у Осијеку, Хрватска, UCES је једина таква катедра у региону Југоисточне Европе.

UCES такође, постаје део недавно формиране мреже UNESCO катедри из предузетништва под руководством UNESCO катедре за предузетништво и међукултурални менаџмент на Универзитету примењених наука у Гелзенкирхену, Немачка.

Тренутно постоје 634 UNESCO катедре у оквиру различитих области деловања. Поменуће се неке земље са већим бројем катедри: Алжир – 6 катедри, Аргентина – 21, Аустралија – 6, Кина – 18, Индија – 6, Израел – 10, Италија – 8, Румунија – 12, Русија – 40, Јужна Африка – 10, Шпанија – 50, итд. (<http://www.unescochair.uns.ac.rs>).

UCES ради на реализацији неколико пројекта, како на нивоу Катедре, тако и на нивоу студентских пројеката и осталим пројектима у сарадњи са другим универзитетима и асоцијацијама:

Пројекти катедре:

- *Higher Education Learning Partnerships (TEMPUS пројекат)*,
- Глобална недеља предузетништва,

Студентски пројекти:

- Чишћење кампуса - Студентска асоцијација Факултета техничких наука

- Пројекат „Фонтана” - Студентска организација БЕСТ у сарадњи са Технолошким факултетом Универзитета у Новом Саду
- Изградња првог омладинског хостела у Новом Саду - Аутори: Бојан Јунг и Дејан Иконов, студенти ФТН - Одсек за индустријско инжењерство и менаџмент

Остали пројекти:

- **GEM - Global Entrepreneurship Monitor** - GEM Project Serbia, The Faculty of Economics Subotica.
- **Кохерентни прекогранични развој привреде Потисја** - *Interreg* пројекти са Мађарском.

АСОЦИЈАЦИЈА ЦЕНТАРА ЗА ИНТЕРДИСЦИПЛИНАРНЕ И МУЛТИДИСЦИПЛИНАРНЕ СТУДИЈЕ И ИСТРАЖИВАЊА – АСИМСИ

Асоцијација центара за интердисциплинарне и мултидисциплинарне студије и истраживања (АСИМСИ) је високошколска јединица Универзитета у Новом Саду у оквиру које се реализују мастер, специјалистичке и докторске студије, као и истраживања из интердисциплинарних и мултидисциплинарних области наука.

Први мултидисциплинарни програм тада магистарских студија, Универзитет је реализовао у оквиру TEMPUS центра из области Инжењерства за заштиту животне средине захваљујући пројекту *YUEEE-TEMPUS-ESENS*. Овим пројектом Европска заједница је подржала развој образовања у тој области. Учесници пројекта су поред Универзитета у Новом Саду били и универзитети из Холандије, Енглеске, САД и Канаде. Први студенти интердисциплинарних и мултидисциплинарних студија уписали су се на овај програм студија школске 1992/93. године.

Развојем наставне и научне делатности и организовањем нових програма интердисциплинарних и мултидисциплинарних студија, TEMPUS центар је убрзо прерастао у Центар за универзитетске студије, а потом у Центар за интердисциплинарне и мултидисциплинарне студије и развојна истраживања (СИМСИ). Године 2002. Статутом Универзитета, утврђена је нова организација наставне и научне делатности, тако што је за сваки програм студија основан посебан универзитетски центар. Сви центри улазе у састав Асоцијације центара за интердисциплинарне и мултидисциплинарне студије и истраживања - АСИМСИ и сачињавају посебну наставну и научну организациону јединицу. Данас АСИМСИ чини десет универзитетских центара (<http://www.uns.ac/acimsi.rs>).

УЛОГА УНИВЕРЗИТЕТА У КРЕИРАЊУ ЕУ СТРАТЕГИЈЕ ЗА ДУНАВСКИ РЕГИОН

Почетком фебруара 2010. године у Новом Саду је одржана Генерална скупштина Дунавске ректорске конференције. Пошто је ректорска конференција у свом раду посебну пажњу посветила едукационом моменту у сарадњи универзитета Дунавског региона, навешће се кратак садржај обраћања учесника конференције универзитетима на простору овог региона.

Дунавска ректорска конференција (DRC), основана 1983. године, већ три деценије је највећа регионално-оријентисана универзитетска мрежа у Дунавском региону. Имајући у виду успех даљег развоја Дунавског региона, у којем је активно скоро 300 универзитета са око 3 милиона студената, учесници Генералне скупштине DRC-а предлажу:

- Интензивно умрежавање и сарадњу између свих универзитета у Дунавском региону, уз сарадњу и идентификовање заједничких интереса са универзитетима и њиховим асоцијацијама у регионима са којима се Дунавски регион

граничи или је повезан, као што су региони *Alp-Adriamic, Balkan, Black Sea* и други.

- Интензивирање сарадње универзитета са регионалним и националним политичким институцијама, општинама, као и привредним, друштвеним, еколошким и другим актерима у региону.

Дунавска ректорска конференција исказује изузетно интересовање за:

- Давање доприноса ЕУ Стратегији за Дунавски регион, коју је Европски савет формално тражио од Европске комисије у закључцима Савета од 19. јуна 2009. године.
- Активно учешће у наредним конференцијама на тему ЕУ Стратегије за Дунавски регион, почевши од 25. и 26. фебруара 2010. у Будимпешти, а затим и на конференцијама у Бечу, Братислави, Букурешту и другим састанцима на ову тему.
- Директним укључивањем у формулисање делова ЕУ Стратегије, посебно у оним деловима који се тичу истраживања и образовања, трансфера технологија и свеукупном сарадњом са друштвеним окружењем.
- Спровођењем ЕУ Стратегије кроз интензивирање истраживања, развоја и обогаћивања студијских програма, стимулисање мобилности, организовање образовања и учења током целог живота, као и стимулисање иновација и трансфера технологија у свим областима од регионалног приоритета које се тичу побољшања повезаности и комуникационих система, еколошких питања и умањивања природних ризика, као и појачавање потенцијала за друштвено-економски развој.

Генерална скупштина Дунавске ректорске конференције обратила се свим универзитетима у Дунавској регији и тражила подршку свих политичких институција, укључујући националне владе у региону и Европску комисију и предложила им да прихвате идеје и предлоге који су наведени у Новосадској декларацији и да их спроведе путем практичних корака и мера.

Према томе, овај подухват се налази на почетку реализације. Он може имати велики значај и вероватно се може успешно и у континуитету реализовати због вероватно позитивног утицаја других традиционалних видова сарадње између подунавских земаља. Његов удео у едукационом туризму може имати велики и специфичан значај првенствено због заједничког туристичког ресурса садржаног у реци Дунав и елемената који могу да произилазе из наутичког и других облика туризма на овој реци и њеном сливу.

СТРУКТУРА И ФУНКЦИЈА АЕГЕЕ-НОВИ САД

АЕГЕЕ Europe (*Association des Etams Généraux des Etudiants de l'Europe*) представља највећи интердисциплинарни европски студентски форум данас. Основан је 1985. године у Паризу, а данас му је седиште у Бриселу. Функционише као волонтерска, студентска и непрофитна организација. У својој мрежи има преко 230 локала (један од њих је и АЕГЕЕ – Нови Сад), из водећих универзитетских градова, у преко 40 земаља Европе. АЕГЕЕ – Europe активно учествује у делатностима Савета Европе, има консултативни статус у Уједињеним нацијама као и оперативан статус у UNESCO-у. Директну сарадњу има са Светском Банком, ОЕБС – ом, ОЕCD – ом, а пуноправан је члан *European Youth Forum* – а.

Порекло назива ове организације се може најбоље утврдити на основу објашњења свих појединачних термина који улазе у његов назив: Европски – то значи да AEGEE окупља студенте само из европских земаља; Студентски – AEGEE чланови су студенти и руководство AEGEE – а, како на локалном тако и на међународном плану; Форум – значи да је организован тако да сви чланови из свих локала (као на пример AEGEEE – Нови Сад) учествују у вођењу и развоју AEGEE – Европе. Битна напомена јесте да AEGEE – Европе нема национални оквир. То значи да не постоји AEGEE – Србија или AEGEE – Немачка, већ да постоје AEGEE – Нови Сад, AEGEE – Београд, AEGEE – Берлин, AEGEE – Рим, AEGEE – Москва, итд. Интердисциплинарни – AEGEE није струковна организација. То значи да није битно шта се студира, већ је битно да се студира нешто и самим тим може се постати њен члан. Волонтерска и непрофитна организација – значи да студенти који су чланови AEGEE – а (било неког локалног, било AEGEE – Европе), не примају плату за своје активности. Рад и искуство које се стиче радом у AEGEE – Европе је од непроцењивог значаја за касније запослење и напредовање на послу.

Делатности којима се AEGEE – Европе бави се могу поделити на четири основне категорије:

1. Активно грађанство (Active Citizenship) – омогућавање младима да током свог студирања стекну знања и вештине која ће им касније служити при запошљавању и даљем напредовању у професионалној каријери.
2. Високо образовање (Higher Education) – промоција примене Болоњске декларације, повећање студентске мобилности, вредновање неформалног образовања, итд.
3. Културолошке размене (Cultural Exchange) – промоција различитости културних баштина европских земаља кроз језик, плес, народне обичаје, кухињу, уметност, итд.
4. Промоција мира и стабилности у Европи (Peace and Stability) – оспособљавање младих да преузму активну улогу у решавању политичких конфликта различитог карактера у регионима Европе (Грчко – Турско – Кипарски спор, проблеми на Кавказу, односи Русија – Украјина, итд.) путем међусобног дијалога, сарадње и стварања европског толерантног грађанског друштва.

Поменуто се постиже организовањем:

- међународних семинара, конференција, самита (популарно у AEGEE терминологији названо ивентовима),
- студентских размена,
- летњих школа,
- и других врста манифестација.

Пројекти који се раде у AEGEE – у се могу поделити на оне који се понављају сваке године и оне који су актуелни неко време. Један од пројеката који се понавља сваке године је Пројекат Летњи Универзитет (Summer University). Ово је најстарији пројекат AEGEE – Европе, који је започет 1987. године и до данас се одржава. Суштина је да сваки AEGEE локал током лета (период од јуна до септембра) угости око 30 чланова других AEGEE локала на око 10 (некад и више) дана. Теме тог окупљања су углавном везане за представљање културне баштине те земље (из које је локал домаћин) гостима из Европе. Овај пројекат је претеча данас много познатијег пројекта под називом „Erasmus“ који студентима омогућава да семестар слушају на страном универзитету, а да им се то касније признаје када се врате кући.

Данас постоји више типова летњих универзитета:

- Путуюћи летњи универзитет (Traveling Summer University) – најчешће га организује више локала заједно и обавезно је да се спава минимум у четири различита места (град, село, итд).
- Курс језика (Language Course) – организује га локална средина (установа) са циљем да учесници науче језик земље у којој се организује.
- Курс језика + (Language Course +) слично као и током регуларног курса језика, учесници уче језик земље, али овај пут са већим фондом часова.
- Летњи универзитет (Summer University) – као стандардан летњи Универзитет, организује се у једном или 2 града (организује га један или више локала) са одређеном тематиком.
- Европски дан језика (European Day of Languages).

Ово је пројекат који AEGEE – Еуроге и његови локали раде од 2002. године. Савет Европе је 2001. године 29. септембар прогласио за Европски дан језика. Уз пуну подршку UNESCO – а, AEGEE – Еуроге сваке године организује обележавање Европског дана језика. Пошто AEGEE – Еуроге има много локала, а студенти имају ограничено слободно време, Европски дан језика се у AEGEE – Еуроге мрежи обележава у периоду септембар – новембар, краћим или дужим семинарима/конференцијама, локалног или међународног типа.

Остали пројекти који се тренутно одвијају су:

- *Yourope Needs You* – обука средњошколаца за даљу обуку својих вршњака у домену изградње друштва без предрасуда. Више детаља на сајту самог пројекта, на адреси: <http://www.projects.aegee.org/youropeneedsyou>.
- *Caucasus project* – обука младих из региона Кавказа о ненасилном решавању конфликта.
- *Cyprus project* – решавање конфликта између Грчке и Турске по питању Кипра.
- *Euroislam* – улога Ислама у Европи и Европе у Исламу.
- Више о садашњим и бившим пројектима AEGEE – Еуроге може се сазнати на адреси: <http://www.aegee.org/projects.html#sof>.

Када се студент учлани у било који AEGEE локал (нпр. AEGEE – Нови Сад), зависно од тога шта га интересује, може да се придружи активностима и дешавањима различитих радних група. Сигурно ће нека од њих привући својом тематиком.

- На располагању су студентима следеће радне групе:
- International Politics Working Group [<http://www.wg.aegee.org/ipwg/>]
- Culture Working Group [<http://www.aegee.org/wg/cwg/>]
- Dance Working Group [<http://www.aegee.org/wg/dwg>]
- AEGEE Academy [<http://www.aegee-academy.org/>]
- Human Rights Working Group [<http://www.aegee.org/wg/hrwg>]
- Education Working Group [<http://www.aegee.org/wg/ewg/>]
- Environmental Working Group [<http://www.wg.aegee.org/envwg/>]
- Visa Freedom Working Group [<http://www.wg.aegee.org/vff>]
- Public Relations Working Group [<http://www.aegee.org/wg/prwg/>]
- Information Technology Working Group (<http://www.aegee.org/wg/itwg/>) (<http://www.aegee.org>)

ДОСАДАШЊЕ АКТИВНОСТИ AEGEE-НОВИ САД

Активност AEGEE Нови Сад је врло богата, што произилази из сталних подстицаја који су потицали из центра организације. Осим тога, уочљиво је да се активност често

заснива на сарадњи са другим локалним центрима на регионалном и макрорегионалном нивоу. Досадашње активности АЕГЕЕ Нови Сад, биће приказане најпре 2010. године, а потом се вратити уназад како би пратили све до ранијих временских периода када је она на овим просторима постала активна у размени студената.

Промоција студентске организације АЕГЕЕ Нови Сад извршена је на Сајму образовања, 18-20. фебруара 2010. У оквиру Студентске уније, АЕГЕЕ Нови Сад је стао иза свог рада. Атмосфера на сајму је личила на ону коју АЕГЕЕ нуди. Управо због тога, члановима није ни мало било тешко да приближе младим бруцошима, средњошколцима и студентима уопште, дух АЕГЕЕ-а.

Одржан је мотивациони викенд за нове чланове АЕГЕЕ-а на Стражилову децембра 2009. Ово је једна од устаљених традиција, која се континуирано понавља. Не само због чињенице да су се тиму прикључили нови чланови већ и због прилике да се у природи, у опуштајућој атмосфери, представи циљ и сврха ове организације. Тако је у децембру, планинарски дом „Стражилово“ угостио студенте организација АЕГЕЕ Нови Сад и ПСАНС. Кроз дружење, радионице, али и ноћни провод, нови и стари чланови имали су прилику да се упознају са оним што их убудуће очекује. Почело је упознавањем кроз „ice breaking games“, настављено радионицама - ПП и ФР. Оне су урађене као уводни курсеви на ове теме које су неопходне за успешан рад сваке организације. Кроз практичан пример тај циљ је и испуњен - АЕГЕЕ је претходно захваљујући свом ПП-у обезбедио вечерњу журку уз помоћ Redbull-а и њиховог DJ-а. Други дан уследило је писање пројеката и комплетна симулација реализације овог поступка. Нови чланови су имали прилике да виде како тече писање пројекта, а затим кроз симулацију и да провере да ли би такав труд био и награђен. И после завршетка радионице, настављена је расправа о протеклом раду. Рад је настављен уз релаксирајући одмор до касно у ноћ. Последњег дана уследила је радионица SWOT анализе (Strengths, Weaknesses, Opportunities and Threats) а потом, на крају, презентације организација АЕГЕЕ Нови Сад и ПСАНС.

Летњи универзитет „БРЕ!“ (Balkan Raw Energy), Јул 2009, АЕГЕЕ Нови Сад, АЕГЕЕ Љубљана, АЕГЕЕ Београд. Негујући традицију јединствености Балканског полуострва, АЕГЕЕ Нови Сад, је одлучио да приближи студентима Европе живот и страст Балкана. Упознавање је трајало 16 дана, током којих су Европљани упознавали атрактивности Љубљане, Новог Сада и Београда. Цео пројекат је био „зелене боје“ - у знаку заштите животне средине, која последњих година заузима посебно место у свим манифестацијама. На овај начин, АЕГЕЕ Нови Сад је желео да кроз искуство и мишљења младих, понуди конкретне реакције на овај проблем. Осим тога, зближавање различитих култура, језика, обичаја и ослобађање креативног духа је оно што је обележило овај најстарији пројекат у оквиру делатности АЕГЕЕ-а. Јул је било право време да се започне оваква авантура.

Четрдесет студента из различитих делова Европе нашла се у Љубљани. Свечана вечера омогућила је организаторима да пожеле свима добродошлицу и укратко објасне како ће изгледати летњи универзитет. Уследила је журка, која није угрозила свежину за сутрашњу посету језерима Блед и Бохињ. Студенти су имали прилике да се упознају са културом и обичајима Словенца, са њиховим језиком и пореклом. Наредни дани били су резервисани за природне лепоте - Шмарна Гора, Порторож, Пиран, али и лепоте ноћног живота који Љубљана пружа.

Преко престонице Хрватске и предивног, али нажалост помало кратког сусрета са Летњим Универзитетом у организацији АЕГЕЕ - Загреб и АЕГЕЕ – Задра, пут се даље усмерио ка Новом Саду. Оно што је Нови Сад имао да понуди, осим специфичности панонског града, свакако је ноћни живот који се Европљанима највише и свидео у овом граду. За два дана учесници су обишли град, Петроварадинску тврђаву, плажу на Дунаву и наслутили шта их даље чека - мир Стражилова. Наредна три дана била су резервисана за

Фрушку гору и уживање и опуштање у летњим данима, што су ова планина и планинарски дом пружили. Таква атмосфера је била идеална за приближавање војвођанског начина живота, српски језик и обичаје. Активност која се истакла као најатрактивнија свакако је била планинарење. ”БРЕ” је јутарњим возом наставио даље до Београда.

City tour и посете подводном руднику Ковин додато су зачиниле ствари, али је Ада Циганлија била савршено освежење. Обилазак старог града - Земуна вратило је неко старо доба у којем су сви уживали. Ни овде нису изостали добри проводи сваке вечери, који су ионако саставни део балканске традиције.

Промоција студентске организације AEGEE Нови Сад, Факултет техничких наука, јул 2009. Прилику да се покаже у чему је суштина постојања студентске организације AEGEE радо је била прихваћена. Кроз разговор, и по коју слику, чланови AEGEE су успели да пренесу студентима делић онога што их чека. Представљена је структура AEGEE Европе као и локалне антене. Промоција је потврдила жељу младих за путовањима, која су им кроз ову организацију лако доступна.

Едукативни семинар „Case Study Days“ 12 – 16. Март 2009, AEGEE-Нови Сад и ESTIEM LG Нови Сад. Константно добра сарадња AEGEE - Нови Сад и ESTIEM LG Нови Сад је пројектом „Case Study Days” још више продубљена и показано је да две добро координисане организације могу заједнички водити један међународни едукативни семинар. Ово је био први пут да се две организације различитих струка уједине на реализацији неког пројекта, а веома високе оцене приликом евалуације могу само још више да подстакну будућу сарадњу. Тема семинара је била студија случаја, а учесници су после уводног предавања на тему и обиласка производног постројења компаније „Carlsberg Serbia“ учествовали у „студији случаја”, такмичењу где је конкретан проблем био задат од стране ове компаније.

Регионални састанак студентске организација AEGEE, 06-09. Новембар 2008, AEGEE Нови Сад. Едукативни део чинила су предавања на тему индивидуалне мотивације и предавања о организацији AEGEE-а и радионице на теме SWOT (Strengths, Weaknesses, Opportunities, and Threats) анализа, писање CV-а и дискусија о предностима и манама студирања у иностранству. Све ове активности чиниле су едукативни део пројекта и великим делом допринеле успешној реализацији пројекта. Споредне активности, као што су обилазак града Новог Сада и Петроварадинске тврђаве, учење српске народне игре „коло“, упознавање учесника са ноћним животом у Новом Саду су овај пројекат учинили комплетним. Колико је пројекат успешан представља и чињеница да ће овај пројекат бити објављен у часопису „Key to Europe” (званичном часопису AEGEE-а), да је лично похваљен од стране Тене Прелец (Network Director-а) и да ће антена за ову годину бити означена као „Star antenna” што представља највише признање које антена може да добије.

Летњи универзитет „Serbia inside-out“, Јул 2008, AEGEE Нови Сад. AEGEE Нови Сад је у сарадњи са AEGEE Београдом и AEGEE Крагујевцом организовао летњи универзитет. Током 15 дана проведених у Србији учесници су могли да се упознају са нашим обичајима и културом. Обиласком Новог Сада, Београда и Крагујевца упознали су се са историјом нашег народа, док је посебан доживљај био одлазак на Сопотницу и боравак од четири дана у брижљиво одабраним природним пределима.

Од свог оснивања AEGEE-Нови Сад је организовао значајан број пројеката:

- **Регионални састанак „Fall Network Meeting”.** AEGEE Нови Сад указано поверење за организацију регионалног састанка (који се у региону организује сваких шест месеци) у потпуности је оправдао. Уз предавања на теме индивидуалне мотивације и организација AEGEE-а и одржавање радионица SWOT анализа, писање CV-а и дискусија о предностима и манама студирања у иностранству. Пројекат је протекао на највишем нивоу.

- **Летњи универзитет „Serbia inside/Out”, јул 2008, AEGEE-Нови Сад.** Летњи универзитет организован је у сарадњи са AEGEE Крагујевцом и AEGEE Београдом. Организован је такозвани путујући летњи универзитет, и том приликом обишли су Крагујевац, Сопотницу, Београд и Нови Сад. Учесници су имали прилику да се упознају са културом и обичајима наше земље, са људима и природом.
- **Летњи универзитет, јул 2004, AEGEE-Нови Сад.** Летњи Универзитет је највећи пројекат AEGEE-а, који се организује сваке године у преко 100 градова широм Европе. AEGEE-Нови Сад ће поменути године први пут самостално организовати овај пројекат и окупити велики број студената из читаве Европе. Догађај има за циљ, како да промовише нашу културу и језик, тако и да се размене искуства младих.
- **Размена студената, март-април 2004, AEGEE - Нови Сад и AEGEE-Хелсинки.** Размена има за тему „Односи међу половима”, први део размене и семинара одржан је у Хелсинкију где су учесници били и студенти из Новог Сада, други део одржан је у Новом Саду када је било одржано низ предавања.
- **Летњи универзитет, 2003, AEGEE-Београд, AEGEE-Нови Сад, AEGEE-Суботица.** AEGEE-Нови Сад је ове године први пут био организатор Летњег универзитета, заједно са AEGEE антенама из наше земље, и угостио студенте из различитих земаља Европе Семинар: „Отворено друштво, медији, демократија, мултикултурализам”, 2002, AEGEE-Нови Сад и Млади за југоисточну Европу. Семинар је организован у оквиру Иницијативе „Млади за југоисточну Европу” са циљем да се покрене млади и најдинамичнији сектор друштва. Семинари овог пројекта с једне стране покушавају да представе младима различите приступе проблемима, приступе који су академски и засновани на искуству, затим, изазове и могућности даљег развоја овог региона, а са друге стране настоје да истраже спектар прилика и могућности за продуктивну интернационалну сарадњу региона. Овај семинар одржан децембра 2002. године окупио је 30 учесника из региона. Главне теме су биле приступ медијима и „систем глобалног знања”, мултикултурализам - политика једнаког односа и једнаких могућности, и стварања свеобухватног друштва.

Активности AEGEE-Нови Сад и Грађанског пакта за југоисточну Европу. Почетком марта 2002. организација се придружила кампањи за укидање виза, као представник младих. Кампању је започео и водио Грађански пакт за југоисточну Европу. Циљ кампање је био да се повећа свест у земљама овог региона и земљама Европске уније за потребом укидања виза. На конференцији при отпочињању кампање AEGEE-Нови Сад је добио прилику да један од његових чланова буде говорник на конференцији. Након тога, у мају, на Скупштини AEGEE мреже у Амстердаму, наши чланови су сакупили потписе од свих присутних AEGEE антена (више од 200) и писмо подршке Управног одбора AEGEE-Европе.

„Европско-регионални дани младих”, 2002, AEGEE- Сегедин, Нови Сад, Тимишвар и Арад. Од 17. до 20. априла 2002. године, асоцијација је учествовала у првом сусрету за овај пројекат. Сусрет је реализован у Сегедину, а тема је била представљање универзитета и културе градова овог региона. Било је присутно четири AEGEE локала. Ово је био први корак ка будућој заједничкој активности AEGEE локала у Евро-региону Дунав-Криш-Тиса-Мориш.

Европска школа за односе са јавношћу, 2001, AEGEE-Нови Сад и радна група за односе са јавношћу AEGEE-Европе. Децембра 2001. организована је Европска школа за односе са јавношћу (Public Relations European School, or PRES). Пројекат је реализован у сарадњи са радном групом за односе са јавношћу AEGEE-Европе. AEGEE-Нови Сад је

био организатор пете школе ове врсте у AEGEE-у, али је овај пут стандардни концепт школе био шири, па су учествовали, не само чланови AEGEE-а, него и представници омладине из невладиних организација Србије и Црне Горе. Омогућен им је детаљан и савремен курс из односа са јавношћу, уз помоћ специјалиста за односе са јавношћу који су их упознали са модерним европским развојем у овом пољу.

Размена студената, 2001, AEGEE-Utrecht и Нови Сад. У марту 2001. одржан је други део размене Utrecht-Нови Сад. Размена студената, 2000, AEGEE-Utrecht и Нови Сад. У новембру 2000. реализован је први део размене са холандским локалом у Утрехту на тему „Мултикултурализам и социјалне разлике”.

Размена студената 2000, AEGEE-Скопље и Нови Сад.

Председнички скуп, 1999, AEGEE-Европа и AEGEE-Нови Сад. У марту 1999. организација је била домаћин сталног статутарног састанка AEGEE-Европе. Више од 250 студената је учествовало на овом скупу. Млади Европљани су се у великом броју одазвали овом скупу упркос чињеници да је то било само неколико недеља пре ваздушног напада на нашу земљу.

Размена студената 1998, AEGEE- Еншеде и Нови Сад. Студенска размена која се одржала на тему „Нове технологије у комуникацији”.

Конференција „Националне мањине у Војводини”, 1998, AEGEE-Нови Сад. Ова конференција је била прва у низу у оквиру пројекта „Фокус на Балкан”. Циљ конференције је био да се расправља о проблему мањина у Војводини - Мађарима, Словацима, Румунима, Русинима и Ромима. На конференцији је учествовало око 40 студената из целе Европе. Ова конференција се сматра једном од најбоље организованих те године, сто говори о томе какав је утицај оставила на учеснике.

Размена студената 1997, AEGEE-Szeged и Нови Сад. Ова размена је била прва икад организована у овом региону и од тада је постало традиција да се размене обављају сваке године.

Радно путовање (Case Study Trip), 1996, AEGEE-Марибор, Загреб, Тузла, Скопље и Нови Сад. Ово је био први пројекат који се организован од 26. до 28. октобра 1996. Организован је „Case study trip to former Yugoslavia” током којег су студенти из 20 различитих земаља, источне и западне Европе, путовали по републикама бивше Југославије са идејом да сазнају каква је ситуација и култура у већим градовима бивше Југославије. Посетили су AEGEE у Марибору, Загребу, Тузли, Скопљу и Новом Саду (<http://www.aegee.org>).

УНИВЕРЗИТЕТ У НОВОМ САДУ – У ПРОГРАМУ СТАБИЛНОСТИ (CAMPUS EUROPAE; EUROPEAN UNIVERSITY FOUNDATION)

Студенти бораве на партнерском универзитету у иностранству 10-12 месеци, тј. једну академску годину, најчешће од септембра до јула. Тачан датум одласка зависи од универзитета који ће студент похађати, с обзиром да се почетак школске године разликује у различитим земљама.

Већина универзитета у мрежи организује интензивне курсеве језика пре почетка школске године и сви „Campus Europae” студенти су у обавези да их похађају.

Сви конкурси за одлазак на једногодишњи студијски боравак отварају се на нивоу Универзитета у Новом Саду у периоду од јануара до фебруара за академску годину која предстоји. Веома је важно да одабрани студенти имају 3-4 месеца да се припреме за одлазак и да се са својим академским координаторима договоре о студијском програму и потпишу уговор о учењу. Иако имају много заједничких елемената, конкурси се разликују по областима. У тексту сваког конкурса наводи се са које године студија и са којих смерова студенти могу да се пријављују. Од кандидата се очекује да имају добре

комуникационе способности, да се одлично служе Интернетом и да су спремни за учење новог страног језика. Познавање енглеског је обавезно. Најмања просечна оцена кандидата је 8,00 (осам). Конкурси се објављују на сајту Универзитета у Новом Саду и оглашавају на факултетима у чијим областима се организује студентска мобилност.

Основне информације о партнерским универзитетима (Pocket Guides) са којима Универзитет у Новом Саду у школској 2008/09. години реализује размену студената могућно је преузети са универзитетског сајта чија је основа дата у виду интерактивне табеле (табела 12).

Табела 12. Подаци о партнерским универзитетима (област размене)
Универзитета у Новом Саду

Партнерски универзитети УНС-а	Област размене
Универзитет у Алкали (Шпанија)	туризам и демографија, инжењерске области, биологија, француски и шпански језик
Универзитет у Анкари (Турска)	инжењерске области
Гази Универзитет у Анкари (Турска)	инжењерске области
Универзитет у Авеиру (Португалија)	туризам и демографија, инжењерске области, физика, биохемија, биологија
Универзитет у Грајфсвалду (Немачка)	право, медицина
Универзитет у Јоенсуу (Финска)	инжењерске области
Технички универзитет у Лођу (Пољска)	инжењерске области
Универзитет у Луксембургу (Луксембург)	право
Универзитет у Нансију (Француска)	инжењерске области, медицина
Универзитет у Тренту (Италија)	физика

Извор: <http://www.uns.ac.rs>

Уочава се да се сарадња реализује, како у областима основних научних области, тако и у области инжењерских наука.

Учење страног језика је једна од најважнијих пропозиција. Од свих универзитета у мрежи очекује се да страним студентима у склопу овог програма омогуће похађање интензивног курса језика у трајању од 4-6 недеља пре почетка школске године. На Универзитету у Новом Саду организује се интензивно учење српског језика у Центру за српски језик као страни који се налази на Филозофском факултету. Страни студенти настављају да уче језик и у току првог и другог семестра, како би на крају године и свог студијског боравка достигли ниво знања Б1.

Студенти се могу пријављивати на неколико различитих СЕ конкурса у току године. Могу да постану студентски представници Универзитета у Новом Саду и тиме стекну право да учествују у раду Студентског савета Европске универзитетске фондације - *Campus Europae* и у организацији студентске мобилности (формална позиција у трајању од 1-2 године).

Могу постати чланови мреже студената - домаћина (*Buddy Network*) коју Универзитет у Новом Саду формира сваке године ради пружања добродошлице и помоћи страним студентима који годину дана бораве у Новом Саду. Уколико се на нивоу целе мреже организује двонедељни обилазак свих партнерских универзитета (*Tour d'Europe*), као што је то био случај 2003. и 2005. године, Универзитет у Новом Саду нуди путем отворених конкурса могућност представљања и промоције овог Универзитета свим заинтересованим студентима.

Мобилност студената на већини универзитета у мрежи финансира се из Ерасмус фондова Европске уније. Универзитет у Новом Саду није у могућности да користи поменута средства и већ неколико година има снажну подршку Покрајинског секретаријата за науку и технолошки развој АП Војводине у реализацији СЕ студентске размене. Услови за конкурисање за средства којима се суфинансирају животни трошкови студената Универзитета у Новом Саду у току боравка у иностранству одређују се сваке академске године и наводе у тексту конкурса за размену студената.

Студентски семинар под називом *Efficiency in communication*, организован је 17. марта 2010. године са почетком у 18 часова у Свечаној сали Факултета техничких наука. Организатор семинара је студентска организација *ESTIEM* (Европско удружење студената индустријског инжењерства и менаџмента) у сарадњи са Факултетом техничких наука из Новог Сада. Том приликом *ESTIEM* је угостило 30 студената из свих крајева Европе који су имали прилику да кроз серију предавања на семинару унапреде своје знање из области безичне комуникације (<http://www.uns.ac.rs>).

Универзитет у Новом Саду је у пројекат ушао у школској 2004/2005. години са разменом студената у области Физике, да би у току наредних неколико година своје учешће постепено проширивао на све већи број области и тиме омогућавао својим и страним студентима знатно шири спектар мобилности. У академској 2008/09. години Универзитет у Новом Саду остварује студентску мобилност у следећим областима размене: физика, електротехника, биохемија, биологија, медицина, право, славистика, туризам и демографија.

Следећи факултети Универзитета у Новом Саду активно учествују у програму *Campus Europae*: Факултет техничких наука (електротехника и машинство), Медицински факултет, Филозофски факултет (славистика) и Правни факултет.

Campus Europae је првенствено универзитетски пројекат и као такав има своје административне координаторе у Канцеларији за међународну сарадњу Универзитета у Новом Саду. Сви студенти који су на конкурсима одабрани за одлазак на размену интензивно сарађују са *Campus Europae* административним координаторима у погледу позивних писама неопходних за добијање виза, резервације смештаја у студентским домовима и др. Паралелно са тим, одабрани студенти сарађују и са професорима у току припрема за размену.

Свака област у којој учествује Универзитет у Новом Саду има свог академског координатора, тј. професора који са студентом креира програм студирања у иностранству и припрема уговор о учењу који студенту омогућава лакше признавање положених предмета по повратку на матични факултет. Веома значајну улогу у промоцији и организацији *Campus Europae* пројекта имају и два студентска представника која се сваких годину-две бирају на нивоу Универзитета и који учествују у раду Студентског савета Европске универзитетске фондације – *Campus Europae*.

Сам пројекат налази се под окриљем Европске универзитетске фондације (*European University Foundation*) са седиштем у Луксембургу. Координацију активности на нивоу целе мреже спроводи Секретаријат у Луксембургу и Генерални секретар пројекта. Ректори и проректори универзитета укључених у мрежу састају се два пута годишње на састанку Генералне скупштине како би размотрили сва актуелна дешавања и усмеравали правац будућег развоја СЕ мреже и њеног доприноса развоју Европског простора високог образовања. Рад професора (академских координатора) на упоређивању студијских програма из свих СЕ области организован је по предметним одборима (*Subject Committees*).

Административни координатори пројекта у највећем броју случајева налазе се у Канцеларијама за међународну сарадњу, чији се представници, такође, састају неколико пута годишње како би организовање студентске мобилности учинили што квалитетнијом.

На почетку 2010. године у оквиру овог пројекта на Универзитету у Новом Саду студира 18 студената. Број студената Универзитета у Новом Саду на другим универзитетима у мрежи износи 28. Студенти Универзитета у Новом Саду, укупно студирају на 7 европских универзитета. С друге стране, са укупно три универзитета страни студенти долазе да студирају на универзитету у Новом Саду. Такође је потребно поменути да постоји осам области размене у којима учествује Универзитет у Новом Саду (www.ftn.uns.ac.rs).

EDUCATION AND CULTURE DG ERASMUS MUNDUS

Отварањем наше земље према свету и Универзитет у Новом Саду је кренуо са реформом наставе у складу са Болоњском декларацијом и активном политиком међународне сарадње успостављајући нове везе и јачајући постојеће, са како високошколским институцијама у региону, Европи и свету, тако и са међународним универзитетским мрежама, фондацијама, институцијама Европске уније, владиним и невладиним организацијама.

Како се наша земља буде приближавала пуноправном чланству у Европској унији, тако ће расти могућности за коришћење европских фондова, за научну сарадњу и за размену наставника и студената.

Слика 25. Лого међународног едукационог пројекта „Erasmus Mundus”
Извор: <http://www.erasmusmundus.rs>

„ERASMUS MUNDUS”, програм Европске уније у оквиру „Socrates/Erasmus” програма усмерен ка промоцији **мобилности студената ван Европске уније** и отворен је да прими све заинтересоване да се у њега укључе.

„Erasmus mundus” је програм сарадње и промоције мобилности у области високог образовања покренут од стране Европске уније са циљем да промовише Европску унију као центар знања и изврсности у целом свету. Један од циљева је и повећање интересовања студената из трећих земаља да студирају на универзитетима у ЕУ. Само најбољи мастер курсеви добијају финансијску подршку за формирање мреже и стипендије студентима.

„Erasmus mundus” програм се састоји од четири целине, односно „акције”, појединци и високошколске институције из Србије могу да учествују у Акцијама 2, 3 и 4.

У оквиру Ерасмус мундус програма до сада је одређено девет региона сарадње у оквиру тзв. „external cooperation window” акције. Од јануара 2008. године отворен је и десети регион сарадње за земље Западног Балкана. За ову акцију издвојена су средства у висини од око два милиона евра. Прве стипендије за студенте и наставнике са Западног Балкана у оквиру ове акције примљене су у школској 2008/09. години.

Акција 1 – „Erasmus mundus” мастер програми – Ови програми су основа целог програма. Да би мастер програм добио подршку потребно је да се у заједнички програм дипломских академских студија (мастер) укључи најмање три Универзитета из три различите земље Европске уније. Студенти у току студија морају да проведу време на

најмање два од три Универзитета и да по завршетку ових студија добију заједничку диплому (*joint degree*). Универзитети из Србије не могу да учествују у овој акцији.

Акција 2 – „Erasmus mundus” стипендије – У оквиру ове акције дају се стипендије најбољим студентима за студирање у оквиру неког од мастер програма студија из Акције 1. Акција 2 намењена је искључиво за студенте из трећих земаља у које спада и Србија. Студенти из Србије се директно пријављују на било који од понуђених мастер програма. Списак и линкови ка свим подржаним мастер програмима могу се наћи на сајту Европске уније (http://ec.europa.eu/education/programmes/mundus/projects/index_en.html). Исто тако и наставници се могу пријавити у оквиру Акције 2 за добијање стипендије за истраживање или држање наставе у периоду од 3 месеца у оквиру неког од прихваћених Ерасмус мундус мастер курсева (www.ec.europa.eu/education/programmes/mundus/projects/index_en.html). Висина стипендије којом стипендиста покрива трошкове боравка и живота износи месечно 4.000 евра и једнократни додатак од 1.000 евра за путне трошкове. Наставници из Србије могу да се пријављују за стипендије у оквиру Акције 2.

Акција 3 – Партнерства – Мастер програми који су већ добили подршку имају могућност да успоставе партнерство са високошколским институцијама из трећих земаља. Ова партнерства омогућују да студенти из Европске уније одлазе на партнерске универзитете из трећих земаља и тамо се школују или раде. Универзитети у Србији могу да учествују у Акцији 3

Акција 4 – Повећање привлачности – „Erasmus mundus” финансијски помаже пројекте којима је циљ повећање атрактивности високошколских институција у Европи. У оквиру ове акције може се добити подршка за активности које повећавају видљивост, профил и доступност европских универзитета. Универзитети у Србији могу да учествују у Акцији 4.

СЕЕПУС – ПРОГРАМ РАЗМЕНЕ СТУДЕНАТА И НАСТАВНОГ ОСОБЉА

„СЕЕПУС” је средњоевропски програм за размену студената и професора са седиштем у Бечу. Тренутно има 11 држава чланица: Аустрија, Бугарска, Чешка Република, Хрватска, Мађарска, Пољска, Румунија, Словачка, Словенија, Србија и Црна Гора. На челу овог програма налази се Комитет министара, док координацију, евалуацију, развој програма и промоцију врши Централна канцеларија „СЕЕПУС”-а (или тзв. Секретаријат).

Основни циљеви програма су успостављање мултилатералне димензије кроз академску мобилност унутар средњоевропског и јужноевропског региона, промовисање целокупних програма и мрежа, нарочито мрежа заједничких диплома (*Joint Degree Networks*) промовисање разумевања и специфичности региона и помоћ у успостављању европског високообразовног простора (*European Higher Education Area*).

„СЕЕПУС” омогућава мобилност студената и универзитетских професора, као и курсеве језика и екскурзије. Једна од најбитнијих активности коју овај програм пружа је универзитетска мрежа која се заснива на сарадњи између најмање три универзитета, под условом да су два од три универзитета из различитих земаља чланица „СЕЕПУС”-а. Основна идеја је укључити најбоље и најспособније у размену. За разлику од других програма, листа приоритета не постоји и све области студирања се прихватају. Универзитетске мреже се бирају помоћу два, компјутерски подржана („СЕЕПУС” Scoring System) корака од којих је један на националном, а други на међународном нивоу. У циљу признавања академских активности учесницима „СЕЕПУС” програма, потребно је да универзитети који се налазе у заједничкој мрежи имају успостављен ECTS (кредитни систем бодовања предмета), или компатибилан систем оцењивања. Такође је потребно да универзитет нуди одређене предмете на енглеском, немачком или француском језику.

Кандидати би требало да поседују:

- Интелектуалне способности – у складу са високим глобалним стандардима – и да су погодни за универзитетско образовање.
- Стабилно ментално и физичко здравље.
- Личност коју треба да карактерише отвореност, толерантност, прилагодљивост, индивидуалност комбинована са јаким осећајем за заједништво.
- Ангажованост – кандидати треба да имају интересовања из различитих области.
- Национално представљање - кандидати треба да су способни да успешно представљају своју земљу, међу кандидатима других земаља и да кандидате из других земаља упознају са својом националном историјом, културом и обичајима.

Република Србија је за период „СЕЕПУС 2” програма који је трајао од 1. септембра 2005. године до 1. јануара 2010. године добила стипендије у трајању од 100 месеци у току једне академске године. У оквиру програма не постоји трансфер финансијских средстава. Свака држава чланица „СЕЕПУС”-а финансира студенте и професоре које прима (*INCOMING students and professors*). Висина стипендије се одређује на основу нивоа економског стандарда државе чланице.

Више информација заинтересованима су приступачне на сајту СЕЕПУС-а: www.ceepus.info.

Пројекат „*SER MORE Development of Serbian Network of Mobility Centers*” је део програма ФП7, траје 3 године и финансира га Европска комисија. Конзорцијум пројекта чине: Универзитети у Новом Саду, Београду, Крагујевцу и Нишу, затим Факултет информатичких технологија из Београда и координатор Машински факултет у Нишу.

Главни циљ пројекта је да се успостави оперативна инфраструктура на националном нивоу за подршку како долазећим, тако и одлазећим научницима (Национална мрежа за мобилност истраживача). Остали циљеви су:

- Успостављање стабилне структуре за подршку мобилности (подршка државе, организациона структура, мрежа центара и локалних контакт особа);
- Сакупљање и објављивање информација о мобилности;
- Пружање локалне подршке долазећим и одлазећим истраживачима.

Стварање отворене и приступачне веб платформе за информисање потенцијалних учесника у мобилности. На Универзитету у Новом Саду се налази један од пет услужних центара у Србији за подршку мобилности истраживача.

Улоге Услужног центра су:

- Пружање услуга у непосредној долазећој мобилности;
- Подршка при решавању административних проблема везаних за боравак страних истраживача (визе, дозволе и сл.) ;
- Развој мреже локалних контакт особа на факултетима.

Промоција мобилности истраживача врши се преко националног „*EURAXESS*”-портала.

ЦЕНТАР ЗА КООРДИНАЦИЈУ НАЦИОНАЛНЕ МРЕЖЕ ИСТРАЖИВАЧА

Мисија Центра је развој инфраструктуре, логистике и односа са јавношћу за одрживи развој Националне мреже мобилности истраживача. Делокруг рада Центра чине: Стратегија развоја мреже мобилности, Спољни односи, Развој „*EURAXESS*” портала, Промоција, Развој мреже Услужних центара, Тренинг и Извештавање.

Стратегија развоја мреже мобилности обухвата дугорочно планирање развоја мреже, делегирање и координацију радних и саветодавних тела за усмеравање рада мреже, анализу њиховог рада и ревизију дугорочних планова.

Спољни односи обухватају комуникацију са релевантним институцијама Европске комисије и заступање националних интереса у Европској комисији у области мобилности истраживача, планирање, успостављање и одржавање односа са представницима извршне и законодавне власти, иностраним амбасадама, индустријом и осталим институцијама, релевантним или заинтересованим за успешан рад мреже.

Развој „*EURAXESS*” портала обухвата планирање, развој и имплементацију *web* сајта центра и националног „*EURAXESS*” портала, као и његово интегрисање са европским „*EURAXESS*” порталом.

Промоција обухвата планирање и реализацију активности усмерених ка остваривању што веће видљивости активности и резултата Центра у оквирима институција и група, релевантних или заинтересованих за успех рада Центра.

Развој мреже Услужних центара обухвата успостављање Услужних центара и координацију рада њихових активности, као и прикупљање и анализа резултата.

Тренинг обухвата планирање, припрему, реализацију и евалуацију активности на обуци особља Услужних центара и контаката за рад у оквиру Националне мреже мобилности истраживача.

Извештавање обухвата прикупљање и анализу података о финансијском билансу пројекта, прогресу реализације и благовремену израду и достављање извештаја намењених Европској комисији (<http://www.uns.ac.rs>).

„*EURAXESS*” - *Researchers in Motion*” је јединствени *web* портал који омогућава приступ потпуним и ажурним информацијама и услугама, намењеним истраживачима из Европе и ван ње, који желе да започну или наставе своју научну каријеру у Европским истраживачким институцијама. „*EURAXESS*” представља паневропску иницијативу, коју подржава 35 земаља. Он обезбеђује јединствено место приступа информацијама из свих ових земаља, укључујући и места пружања непосредних, персонализованих услуга истраживачима који желе да наставе своју каријеру у некој европској земљи.

„*EURAXESS*” пружа подршку мобилним истраживачима, али и научним организацијама, у потрази за јединственим истраживачким компетенцијама. Ова иницијатива је једна од кључних у контексту напора које Европска Унија улаже у уклањање баријера слободном кретању знања унутар Европе, јачање прекограничне мобилности истраживача, студената, научника и предавача и искоришћење постојећих прилика за остваривање амбициозних каријера.

„*EURAXESS*” иницијатива се састоји од четири основна сегмента којима се потпомаже мобилност истраживача у Европи:

- „*EURAXESS*” *Jobs* сегмент представља природни наставак посла, започетог још 2003. године, у оквиру развоја Европског портала за мобилност истраживача. Он пружа информације о отвореним радним местима у истраживачким институцијама и могућностима за финансирање боравка. Такође, омогућава истраживачима да региструју своје биографије и ставе их на располагање институцијама у потрази за научним талентима. Поред тога, карактеришу га и алати које користе институције за објављивање конкурса. До данас, око 3000 организација се регистровало са циљем да објаве конкурсе или претражују биографије. У бази података се налазе биографије више од 11.000 истраживача, које се редовно ажурирају.
- „*EURAXESS*” *Services* сегмент представља ново лице *EPA-MOPE* мреже, развијене 2004. године. Он представља мрежу више од 200 услужних центара, формираних у 35 европских земаља. Основна улога ових центара је пружање

- помоћи истраживачима и њиховим породицама у пресељењу у другу земљу, и то у домену виза, радних дозвола, смештаја, правних питања и проблема, социјалног осигурања, здравствене заштите и пореза, итд.
- „EURAXESS” услужне центре координишу националне *Bridgehead* организације, овлашћене од стране Министарстава за науку и истраживање у свакој земљи.
 - „EURAXESS” *Rights* сегмент доставља све релевантне информације у вези Европске повеље за истраживаче (*European Charter for Researchers*) и Кодекса за запошљавање истраживача (*Code of Conduct for the Recruitment of Researchers*), објављене 2005. године. Повеља дефинише права и обавезе истраживача, односно истраживачких институција. Кодекс има за циљ да промовише једнаки третман свих истраживача у Европи и повећање транспарентности процеса регрутације и запошљавања. До данас, више од 800 институција из 23 Европске земље је потписало Повељу и Кодекс.
 - „EURAXESS” *Lins* сегмент представља наставак *EPA*-линк иницијативе, мреже Европских истраживача који раде ван Европе. Овај сегмент иницијативе је покренут у Сједињеним Америчким Државама, 2005. године, а у Јапану, 2008. године. Он обезбеђује интерактивне сервисе који имају за циљ умрежавање свих Европских истраживача који раде у овим државама.

У току свог личног и професионалног развоја, истраживачи пролазе кроз различите фазе развоја каријере, обављајући при том више различитих улога. Због различитих историјских и економских разлога, одређене географске области се, веома често, позиционирају као лидери у истраживању одређених области, и то пре свега својим резултатима, проистеклих из инвестиција у научно-истраживачку инфраструктуру, људски потенцијал и др.

Ипак, ефекат равномерног економског развоја, постигнут, између осталог и ширењем и коришћењем научно-истраживачких резултата у ширем географском контексту, доводи до ширења интереса за коришћењем специјализованих инфраструктура и колаборацијом са изузетним људским ресурсима. С обзиром на то да свим потребама истраживача у националном простору није могуће изаћи у сусрет, неминовно је створити механизме да се оне остваре у наднационалном контексту, односно кроз кретање истраживача од једне до друге институције.

Уопште, потреба за мобилношћу истраживача се јавља због:

- Недостатка истраживача у некој институцији, неком региону или неком сектору;
- Потребе да се на једном месту, током неког периода времена, окупи критична маса истраживача ради повећања извесности успеха у раду на научно-истраживачком пројекту;
- Неравномерно распоређен истраживачки капацитет - недостатка потребних услова за истраживање у једној, а постојање услова у другој институцији;
- Потребе истраживача да, радећи у различитим истраживачким тимовима прошире своја знања и стекну нова искуства.

Када се говори о географској мобилности истраживача на нивоу једне земље или шире, треба разликовати долазећу и одлазећу мобилност. Долазећа мобилност се односи на услове под којима страни истраживачи могу да дођу, бораве и раде у једној земљи и да се врате у своју или оду у неку трећу земљу како би наставили каријеру. Одлазећа мобилност се бави проблемима одласка истраживача и његовог повратка у исту или неку другу институцију.

Друга врста мобилности истраживача је тзв. међусекторска мобилност. Она се бави углавном проблемима кретања истраживача из академских институција у индустрију и обратно.

Скупштина Србије усвојила је 23. октобра, 2008. године, Закон о странцима, којим ће Србија први пут као самостална држава регулисати питања уласка, кретања и боравка странаца на својој територији (<http://www.uns.ac.acimsi.rs>).

Мобилност истраживача у Републици Србији. У Републици Србији до сада нису постојали подаци или механизми за праћење феномена мобилности истраживача. Иако велики број текућих или завршених пројеката јачања научно-истраживачких капацитета обухвата долазећу или одлазећу мобилност, не постоји ниједна свеобухватна анализа која садржи статистичке податке о кретању истраживача. Један од најагилних покушаја да се оваква ситуација промени био је пројекат „*WEB-MOB* – Развој смерница за имплементацију политике мобилности истраживача у земљама Западног Балкана“. Пројекат је спроведен у оквиру *FP6 INCO* програма и обухватио је анализу ситуације и препоруке за Републику Србију, Хрватску, Албанију, Босну и Херцеговину и Македонију. Неки од резултата овог пројекта, као и нова сазнања су наведена у овом одељку.

Научно-истраживачки простор. Као главни генератор долазеће и одлазеће мобилности у Републици Србији, идентификован је атрактиван истраживачки простор - 6 државна универзитета са 83 факултета и растући број приватних високо школских институција представља језгро истраживања. У односу на своје суседе, национални истраживачки простор је изузетно активан у међународној сарадњи. У оквиру различитих *FP7* програмских области, до сада је предложено више од 250 пројеката за финансирање, што представља највећи број у региону, са 12% успешности. Конкретно, у области капацитета, и то само у оквиру активности на јачању истраживачког потенцијала, предложено је 94 пројеката, од којих је за 15% њих одобрено финансирање. У области кооперације, конкретно у истраживању информационо-комуникационих технологија, предложено је 39 пројеката, од којих је 5% добило финансирање; још једна од активних области кооперације у истраживању су и храна, пољопривреда и биотехнологије - са 17 предложених пројеката и степеном успешности од 24%.

Ипак, уочене су и одређене неповољне околности, које прете да успоре замах међународне сарадње. Неке од њих су мале плате истраживача, веома мало финансирање научно-истраживачких пројеката од стране државе (0.32% БДП у 2004) и слаба видљивост постојећих капацитета ван граница Републике Србије (<http://www.uns.ac.rs>).

Административни оквир. У области образовног система и признавања диплома, уочене су одређене тешкоће, пре свега изазване чињеницом да је реформа система у току. Иако је позитивна околност то што је Република Србија наследила билатералне уговоре о аутоматском признавању диплома са Бугарском, Русијом, Аустријом и Мађарском, процедуре признавања са другим државама су споре, при чему је један од основних уочених разлога чињеница да универзитети нису интегрисани. Наиме, одговорност за признавање диплома је на појединачним факултетима, при чему се ствара конфузна слика о различитости услова и процедура.

Са становишта улаза и боравка у Републици Србији, позитивна је околност да су становници ЕУ земаља, САД, Канаде, Сингапура, Кореје, Аустралије и Новог Зеланда изузети од обавезе поседовања националне визе, за боравке мање од 90 дана. Ипак, у осталим случајевима, примењује се процедура издавања националне визе за коју је потребно доставити доказе о поседовању довољних средстава за боравак (у валути), повратну карту, позивно писмо организације домаћина, доказ о покриваним медицинским трошковима у случају повреде или болести. Поред тога, приликом предаје захтева, потребан је разговор са службеником конзулата који га прима. Уобичајено трајање визе је

3 месеца, након чега истраживач може да затражи продужење или привремену дозволу боравка. Могуће је затражити и визу за више улазака, у трајању од годину дана.

Након доласка у земљу, истраживач се мора пријавити у локалној станици полиције и то у року од 24 часа. Да би добио радну дозволу, он мора имати визу, али и привремену дозволу боравка у земљи. Радна дозвола се уобичајено издаје за период од годину дана и може се продужити само под условом да је истраживач претходно продужио привремену дозволу боравка у земљи.

Коначно, са становишта социјалне сигурности, охрабрујућа је чињеница да Република Србија има билатералне уговоре о преносу социјалног осигурања са великим бројем ЕУ земаља: Аустријом, Данском, Француском, Шведском, Немачком, Луксембургом, Чешком, Бугарском, итд.

Тренутна ситуација у Републици Србији. Као што је већ поменуто, не постоје статистички подаци о долазној и одлазној мобилности истраживача у Републици Србији. Ипак, може се уочити низ околности који могу да потпомогну овај феномен, али постоје и одређени подаци који га могу спречити.

Тренутно, истраживачке институције у Србији учествују у низу оквира сарадње који могу да потпомогну мобилност истраживача. Неки од тих оквира су *FP7* програм и активности различитих фондација, као што су *German Research Foundation (DFG)*, *Alexander von Humboldt Foundation (AvH)*, *Max Planck Society (MPG)*, *German Academic Exchange Service (DAAD)*. Министарство за науку и технологије је у протеклом периоду потписало велики број билатералних уговора о размени истраживача - са Француском, Грчком, Немачком, Португалом, Словачком, Словенијом, Швајцарском, Кином, Израелом, Индијом, Хрватском, Македонијом и Белорусијом.

Основна препрека одлазећој мобилности било је питање виза. После усвајања закона о либерализацији визног режима, односно стављања Републике Србије на тзв. белу шенгенску листу, овај проблем се у знатној мери смањио. Преостали закони, који се тренутно налазе у процедури у парламенту су Закон о странцима, Закон о заштити личних података и Закон о заштити државне границе. И поред тога, феномен „одлива мозгова” је веома заступљен - према неким проценама, око 8% врхунских истраживача сваке године напусти српске универзитете.

Неки од примера потенцијала за побољшање долазне и одлазне мобилности у Републици Србији су боравак чак 42 српска истраживача у *Max Planck* институту, само у 2006. години, или чињеница да на Филолошком факултету Универзитета у Београду, сваког месеца борави око 50 страних истраживача.

Основна улога услужних центара је пружање непосредних услуга у долазећој мобилности и то у областима признавања диплома, решавања проблема везаних за визе и услове запошљавања, пријаве и боравка у Републици Србији, подршци обезбеђивању смештаја, решавања проблема везаних за здравствену негу, итд. Наведене активности у контакту са долазећим истраживачима, услужни центри спроводе на одређеној територији надлежности. Поред овога, а у функцији обезбеђења услова и инфраструктуре за пуну изградњу Националне мреже мобилности, услужни центри су задужени за изградњу мреже контакт тачака на факултетима и другим истраживачким институцијама на територији надлежности, а неки имају и специфичне улоге.

Универзитет у Новом Саду, Канцеларија за међународну сарадњу. Специфична улога Услужног центра је прикупљање и објављивање података о приликама за повећање одлазеће мобилности.

EUROXESS Водич за мобилне истраживаче. Прво издање Водича је припремио и уредио Центар за координацију националне „*EURAXESS*” мреже, формиран на Машинском факултету Универзитета у Нишу. Водич је намењен српским истраживачима

који желе да један део своје каријере проведу у некој од Европских истраживачких организација.

Улагање великог труда за побољшање интернационалне сарадње и учешће у процесу реформе универзитета у Европи Универзитету у Новом Саду је донело репутацију реформистички орјентисаног универзитета како у региону, тако и у Европи. Начињени су кораци од виталног значаја за промоцију европских вредности међу студентима и академицима, као и за постизање европског нивоа образовања и учења. У складу са европским и светским тенденцијама спроведен је развој интердисциплинарног приступа савременим студијама кроз јачање универзитетских центара за последипломске студије који чине Асоцијацију центара за интердисциплинарне и мултидисциплинарне студије и развојна истраживања Универзитета у Новом Саду.

Мисија Центра је развој инфраструктуре, логистике и односа са јавношћу за одрживи развој Националне мреже мобилности истраживача.

Делокруг рада Центра чине: Стратегија развоја мреже мобилности, Спољни односи, Развој *EURAXESS* портала, Промоција, Развој мреже Услужних центара, Тренинг и Извештавање.

Стратегија развоја мреже мобилности обухвата дугорочно планирање развоја мреже, делегирање и координацију радних и саветодавних тела за усмеравање рада мреже, анализу њиховог рада и ревизију дугорочних планова.

Спољни односи обухватају комуникацију са релевантним институцијама Европске комисије и заступање националних интереса у Европској комисији у области мобилности истраживача, планирање, успостављање и одржавање односа са представницима извршне и законодавне власти, иностраним амбасадама, индустријом и осталим институцијама, релевантним или заинтересованим за успешан рад мреже.

Развој „EURAXESS” портала обухвата планирање, развој и имплементацију *web* сајта центра и националног „EURAXESS” портала, као и његово интегрисање са европским „EURAXESS” порталом.

Промоција обухвата планирање и реализацију активности усмерених ка остваривању што веће видљивости активности и резултата Центра у оквирима институција и група, релевантних или заинтересованих за успех рада Центра.

Развој мреже Услужних центара обухвата успостављање Услужних центара и координацију рада њихових активности, као и прикупљање и анализу резултата.

Тренинг обухвата планирање, припрему, реализацију и евалуацију активности на обуци особља Услужних центара и контаката за рад у оквиру Националне мреже мобилности истраживача.

Извештавање обухвата прикупљање и анализу података о финансијском билансу пројекта, прогресу реализације и благовремену израду и достављање извештаја намењених Европској комисији.

Партнери Центра: Непосредни партнери у формирању Националне мреже мобилности истраживача су Министарство просвете и науку Републике Србије, четири највећа универзитета у Србији: Универзитети у Београду, Новом Саду, Крагујевцу и Нишу, као и Факултет информacionих технологија из Београда.

С обзиром на веома скори почетак рада Центра за координацију Националне мреже истраживача, циљ је да се у највећој могућој мери искористе искуства других и која ће се прилагодити националним околностима, тако да у најкраћем могућем року могу пружати врхунске услуге одлазећим истраживачима и бити незаборавни домаћини долазећим.

Листа партнера који помажу у овоме почиње са Центром за истраживање и технологију *Hellas* из Солуна, који пружа непроцењиву подршку у позиционирању активности и резултата у Европском оквиру, а наставља се са Директоратом за истраживање Европске Комисије, чији су представници у области мобилности

истраживача подржали финансирање пројекта у оквиру којег се изграђује Национална мрежа мобилности истраживача. Коначно, веома тесна сарадња остварена је и са колегама из Агенције за мобилност и програме ЕУ, односно „EURAXESS” услужним центром у Републици Хрватској.

РАЗВОЈ РАЧУНАРСКИХ МЕТОДА У НАСТАВИ МАТЕМАТИКЕ И ПРИРОДНИХ НАУКА КАО СУСЕДСКИ ПРОГРАМ СРБИЈА-МАЂАРСКА

На Природно-математичком факултету Универзитета у Новом Саду и на Универзитету у Сегедину, развијени су образовни програми за рачунарско моделирање. То је учињено у оквиру *Суседског програма Србија – Мађарска* у Србији, односно програма *INTERREG IIIA* у Мађарској, које финансијски подржава Европска унија (Европска агенција за реконструкцију).

Поменути програми су реализовани у пролеће 2008. године, у оквиру две Школе интензивних курсева у Новом Саду и Сегедину, током пет дана у укупном трајању од 36-40 сати наставе.

Заинтересовани кандидати су се пријављивали попуњавањем фајла *Пријаве за учешће у Школи интензивних курсева у Новом Саду* (или одговарајућег фајла у оквиру позива за сегединску Школу). Могућно је, чак и пожељно, похађање обе школе.

Како би био разумљив садржај активности Школе наведено је неколико тема у Програму рада који је био карактеристичан за Новосадски универзитет:

- *Continuous time models,*
- *Dynamical geometry,*
- *Mathematical visualization software packages,*
- *Computer-aided analysis of mathematical models,*
- *Oscillation and waves, signals,*
- *Chemistry models in Environment Protection,*
- *Chemical informatics.*

Присуство школе имали су докторанти и последипломци (са препоруком ментора) из математике и осталих природних наука, затим истраживачи, средњошколски и универзитетски наставници из Србије, Мађарске и околних земаља.

За докторанте и последипломце настава се одвијала на енглеском језику, док се за наставнике у Новом Саду настава одвијала на српском, а у Сегедину на мађарском језику.

Новосадска школа се одржала у периоду: 4-9. април 2008. док се Сегединска школа одржала нешто раније, тј. у периоду: 25-30. март 2008.

Курсеви за математичаре, информатичаре и физичаре, односно за стручњаке из осталих природних наука (хемичаре, биологе, итд.) су планирани тако да су први могли пратити курсеве са применама у природним наукама, док су други могли да прате курсеве из основа математичког моделирања.

Учесници курсева били су у могућности да се упознају са следећим областима: математичке примене помоћу рачунара; анализа физичких, биолошких и хемијских модела помоћу рачунара; моделирање осцилација и таласа и њихови рачунарски модели; рачунарски модели геометријских структура; статистичке обраде; обрада сигнала и методе мерења помоћу рачунара; планирање молекула и њихове везе у биолошким системима; хемијска информатика (структура молекула и њене симетрије); хемијски модели у заштити животне средине. Наставницима учесницима курсева током извођења наставе посебно је била обрађена пажња на методичка питања.

Табела 13. Планирани програм новосадске школе

Курс	Број часова	
	Енглеска група (докторанти и последипломци)	Српска група (за наставнике)
Математичка визуализација софтверских пакета	3	7
Анализа математичких модела помоћу рачунара	6	4
Динамичка геометрија	5	5
Осцилације и таласи, сигнали	5	5
Модел са непрекидним временом	7	3
Хемијска информатика	5	5
Хемијски модели у заштити животне средине	5	5

Извор: http://www.pmf.uns.ac.rs/o_fakultetu/departmani/matematika_i_informatika

Новосадски и сегедински курсеви (табеле 13 и 14) су независни један од другог, али се међусобно допуњују. Вежбе су се одржавале у рачунарским учионицама. Учесници су могли на примерима из праксе да се упознају са изложеним садржајима.

Табела 14. Планирани програм сегединске школе

Курс	Број часова		
	Енглеска група: математика-физика	Енглеска група: Природне науке	Мађарска група: (за наставнике)
Математичка и визуализациони програмски пакети: Mathematica	4+4	4	6
Анализа математичких модела помоћу рачунара: непрекидни и дискретни модели у природним наукама	4+4	4	6
Моделирање просторних геометријских структура помоћу рачунара	4+4	4	6
Статистички софтвери, биостатистика	4+2	4+4	4
Метод мерења помоћу рачунара	4	8	4
Дизајн молекула и квантна хемија	4+2	4+4	6
Моделирање молекула и њихових веза у биолошким системима		4	4

Извор: http://www.pmf.uns.ac.rs/o_fakultetu/departmani/matematika_i_informatika

Битно је истаћи да је осим препоруке за постдипломце, семинар намењен и за усавршавање других лица које раде у образовању. Тако је, према својој одлуци од 29.2.2008, Завод за унапређење образовања и васпитања Републике Србије, утврдио да је програм-пројекат под насловом „Развој рачунарских метода у настави математике и природних наука” од посебног интереса за запослене у образовању.

На основу тога, наставницима математике, физике и хемије основних и средњих школа у Србији одслушана предавања у оквиру Школе интензивних курсева у Новом Саду у периоду 4-9. април 2008. ће се признати као акредитовани курс са 30 школских часова.

Организатори Школе интензивних курсева чине председништво Дунавске ректорске конференције и Стални комитет Дунавске ректорске конференције. У састав ових органа улазе истакнути професори универзитета и научни радници подунавских земаља.

МЕЂУДРЖАВНИ ДОГОВОР СРБИЈЕ И ЛИБИЈЕ О САРАДЊИ У ОБЛАСТИ ОБРАЗОВАЊА

Од двадесетак страних високошколских исправа које је на седници крајем априла 2010. године признао Сенат Универзитета у Новом Саду, чак шест су дипломе држављана Либијске Џамахирије.

Сви они су у својој земљи завршили основне академске студије инжењерских струка (индустријско и фармацеутско инжењерство, као и машинство), а из Либије у Нови Сад дошли не само да нострификују дипломе, већ и зато што желе овде да наставе академско образовање на мастер студијама.

У 2008. и 2009. години на Новосадском универзитету међу захтевима за признавање иностраних диплома било је и оних које су подносили и студенти из Либије, што је последица међудржавног договора Србије и Либије о сарадњи у области образовања. По речима стручне сараднице за образовну и научну делатност на УНС-у Наташе Храбовски, од 2008. године 42 кандидата из Либије поднела су захтев за признавање страних високошколских исправа ради наставка студија на овом универзитету, и то на мастер или докторском новоу. Од 42 захтева до сада су позитивно решена 22. Међутим, неки студенти су накнадно одустали од студирања, али свој захтев нису повукли, нити су Универзитет обавестили о одустајању студија. Либијски студенти на Новосадски Универзитет долазе пре свега ради наставка школовања на постдипломским студијама, односно уписа на мастер и докторске студије (Павле Секеруш, проректор за науку и међународну сарадњу Новосадског универзитета). Студенти инжењерских струка имају доста добар успех на претходно завршеним студијама, судећи по признавањима која су извршена на Факултету техничких наука.

Уочљиво је да у неким случајевима има инкомпатибилности и уочљив је различит ниво квалитета студија. На Катедри за француски језик и књижевност Филозофског факултета, где су се 2009. године уписала двојица либијских студената који су дошли с дипломом француског језика и завршеним четворогодишњим студијама, али су на том језику могли да разговарају само уз помоћ преводиоца, зато их је Катедра уписала на трећу годину, али су они после две недеље одустали од даљег студирања. Један се вратио у своју земљу, а други, који има стипендију, узимао је часове језика у нашем Француском центру и намера му је била да понови трећу годину. На Катедри немају намеру да према овим студентима заузму ниже критеријуме. Циљ је да студенти стекну квалитетно знање и задовоље критеријуме и захтеве програма који упишу. Далеко је више либијских студената на техничким и технолошким наука и претпоставља се да њихова држава преваходно и стипендира студенте тих струка, а друштвене науке и страни језици су изузетак.

Посебан проблем за ове студенте представља адаптирање у нултој години. Неки од либијских студената у Нови Сад долазе пре почетка академске године и уче српски језик. Највише академица из Либије је на Факултету техничких наука, који им максимално излази у сусрет и помаже да савладају језичке и друге баријере пре но што почну са мастер или докторским студијама. Омогућено им је и да се у тзв. нултој години адаптирају на нову средину, наш систем студирања, уче језик, савладају неопходна знања у

информатичким и другим лабораторијама. Актуелна ратна дешавања у Либији у 2011. години прекинула су већину односа двеју земаља, па и овај уговор о сарадњи у области образовања.

АКТИВНОСТ ЦЕНТРА ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК КАО СТРАНИ У КОНТЕКСТУ ЕДУКАЦИОНОГ ТУРИЗМА

На Филозофском факултету Универзитета у Новом Саду, при Одсеку за српски језик и лингвистику, од школске 2002/03. године постоји **Центар за српски језик као страни**, у којем полазници уче српски језик и упознају се са српском културом и историјом. Програм Центра намењен је полазницима следећих профила:

- студенти славистике са страних универзитета;
- страни студенти који учествују у размени у оквиру неког од међународних програма и пројеката (*Campus Europae*, *CEEPUS*, *DAAD*, *Tempus* и сл.);
- страни држављани који желе да студирају на неком од факултета Универзитета у Новом Саду, или на неком другом универзитету у Србији;
- сви страни држављани који желе да науче српски стандардни језик као и да стекну уверење о његовом познавању.

Најважније чињенице од значаја за боравак и организацију наставе за стране студенте:

- На самом почетку настава се изводи на енглеском језику. Током школске године студенти се сами морају побринути и за смештај и за исхрану. Универзитетски органи организују само за потребе Летње школе (<http://www.ff.ns.ac.rs>);
- Право на смештај у студентском дому и на исхрану у студентској мензи имају студенти који учествују у размени у оквиру неког од међународних пројеката и програма (*CEEPUS*, *Campus Europae*, *DAAD*, *Tempus* и сл.). Остали полазници немају ту могућност;
- Пријављивање за зимски семестар траје до 15. септембра, а за летњи до 15. јануара. Није потребно да се пријављивање изврши неколико месеци раније;
- Не постоји финансијска могућност да Факултет стипендира студенте током школске године, то се чини само за Летњу школу. За стипендије се треба обратити Министарству науке и просвете Републике Србије или надлежном министарству у матичној земљи.

Студенти долазе из многих европских земаља (Грчка, Велика Британија, Француска, Португалија, Аустрија, Русија, Немачка, Украјина, Чешка, Шпанија, Норвешка, Италија, итд.), из Кореје и Сједињених Америчких Држава.

Књиге Центра се могу купити у једној од књижара наведених на страници **Издања Центра за српски језик као страни**. На истој страници се налазе и све информације у вези са наручивањем књига. (Подаци добијени из Центра за српски језик као страни, 2010). У оквиру Припремне године студија у Центру за српски језик као страни ([www.ff.ns.ac.](http://www.ff.ns.ac.rs)) организује се једносеместрална или двосеместрална припремна настава српског језика као страног (са 15 часова недељно). Настава се организује према захтевима комуникативне методе, што значи да је примарни циљ остварење комуникативне компетенције. С обзиром на флективну природу српског језика, често се користе и принципи других метода. Часови се одржавају у просторијама Факултета, које су опремљене средствима неопходним за извођење наставе према актуелним методичко-дидактичким захтевима. За потребе курса израђени су модерни уџбеници, који садржајем, методологијом и обимом одговарају задатим стандардима оптерећења за

одређене нивое знања. Курсеви током школске године: претприпремна настава, припремна настава, семестрални курсеви и индивидуални курсеви.

На завршетку Школа издаје потврду (сертификат) сваком полазнику који је испунио све захтеве програма Школе. С обзиром на то да Школа програмски испуњава захтеве једносеместралне наставе српског језика, књижевности, културе и историје, полазници могу добити и потврде којима би стекли право на одговарајуће кредите на својим универзитетима.

Током **целе школске године**, у зимском и летњем семестру, у Центру за српски језик као страни (на Филозофском факултету; www.ff.ns.ac.rs) организује се *лекторска* (са више од два студента) или *менторска* (са једним или два студента) настава српског језика у трајању од најмање 2 недеље.

МЕЂУНАРОДНА ЛЕТЊА ШКОЛА ФИЛОЗОФСКОГ ФАКУЛТЕТА

Међународна летња школа српског језика Филозофског факултета Универзитета у Новом Саду основана је 1996. године са задатком да популарише и шири учење српског језика, подстиче и унапређује упознавање са српском књижевношћу, културом и историјом изван граница Републике Србије. Брзо је стекла међународну репутацију за иновативне и ефектне начине подучавања. Савремене глотодидактичке методе које се у школи примењују у настави српског језика као страног, омогућују стицање језичке компетенције за све четири језичке вештине (говорење, писање, читање, слушање). Школа студентима пружа могућност да стекну основна знања и прошире постојећа из фонологије и граматике савременог српског језика (морфологија, синтакса, семантика, прагматика), као и из српске књижевности, културе и историје. Летња школа српског језика има наставни и научни просторно-технолошки капацитет да реализује квалитетну наставу из различитих дисциплина за које покажу интересовање сви они којима је неопходно познавање српског језика - страни студенти и наставници, научни радници, дипломате, новинари и други.

За успешан рад Школе постоји потенцијал на Универзитету, пре свега на Филозофском факултету (Одсек за српски језик и лингвистику, Одсек за српску књижевност, Одсек за компаративну књижевност, Одсек за историју, Одсек за социологију), то су наставници, који су дуже или краће време држали предавања и вежбе страним студентима из српског језика, књижевности, културе и историје, како на различитим универзитетима Европе, Америке и Азије, тако и на семинарима српског језика за стране студенте у бившој Југославији. За извођење наставе постоје и одговарајући уџбеници односно резултати научно-истраживачких пројеката о српском језику као страном, затим савремено опремљене учионице и лабораторије за језик, као и богата библиотека за предмете из којих се изводи настава.

Основну делатност Школе чини настава из следећих области:

- **Стандардни српски језик:** основе изговора, писања, читања, превођења, конверзације и граматике;
- **српска књижевност;**
- **српска култура;**
- **национална историја;**
- **политичка социологија**

Настава траје три недеље и одвија се свакодневно (осим викендом) на Филозофском факултету у Новом Саду (Центар за српски језик као страни). Дневно се организује пет часова лекторских вежби (један час траје 45 минута). Полазници су подељени у мале

групе (до осам студената) како би се постигао већи ангажман сваког студента. Квалитетна настава српског језика у комбинацији са малим групама гарантује добре резултате.

С обзиром на ниво знања језика полазника Школе, који покажу на улазном тесту, организују се следећи курсеви:

- **почетни** – нижи и виши (нивои А1 и А2),
- **средњи** – нижи и виши (нивои Б1 и Б2),
- **високи** – 1 и 2 (нивои Ц1 и Ц2).

У складу са интересовањима полазника Школе, организују се и посебни курсеви и радионице из следећих области:

- српски језик (фонологија и акцентологија, синтакса и семантика, лексикологија и ономастика, историја српског народног и књижевног језика, старословенски и српскословенски језик);
- српска књижевност (народна, средњовековна, савремена књижевност);
- национална историја;
- политичка социологија;
- економија;
- народне песме и игре у АКУД „Соња Маринковић” Универзитета у Новом Саду (Подаци добијени у Деканату Филозофског факултета, Нови Сад, 2010).

Курсеви, предавања и радионице организују се у другој и трећој недељи Школе. За предавања из одређене области студенти се одлучују у првој недељи Школе (приликом полагања улазног теста) и она се организују ако за њих постоји довољан број пријављених студената (бар пет из исте области). Сва предавања и радионице, осим фолклора, изводе се на српском језику.

Осим програма, студенте, како се показало, врло често интересују проблеми који се односе на становање, исхрану, односно права и обавезе које су у посредној вези са стандардом студената. Најчешћа питања студената су:

1. Да ли у студентској соби постоји клима-уређај?

Не, у соби не постоји клима-уређај.

2. Да ли у студентској соби постоји интернет конекција?

Не, у соби нема прикључка за интернет, али постоје бројни интернет кафеи у близини студентског дома и Филозофског факултета.

3. Да ли студентска соба има и кухињу?

Не, студентска соба нема кухињу и не постоји могућност самосталног припремања хране у соби.

4. Колико кошта ручак / вечера у ресторанима близу студентског дома? А сендвичи?

Ручак / вечера у ресторанима кошта од 5 до 10 евра. Сендвичи коштају од 2 до 5 евра.

5. Да ли могу да оперем веш у студентском дому?

Да, у дому постоји одељење за прање веша. Цена прања веша је 1,5 евра.

6. Да ли је студентски дом далеко од Филозофског факултета?

Не, није далеко. Од дома до факултета треба 20 минута пешке, или 10 минута аутобусом. Цена аутобуске карте је 0,5 евра.

7. Из којих земаља долазе студенти у Летњу школу?

Студенти долазе из многих европских земаља (Италија, Немачка, Аустрија, Румунија, Грчка, Русија, републике экс Југославије, Словачка, Француска, Украјина, Мађарска, ...), и из Сједињених Америчких Држава (табела 15).

(Подаци добијени у Деканату Филозофског факултета, Нови Сад, 2010).

Табела 15. Број полазника Летње школе Филозофског факултета и земље из којих долазе

	2007.	2008.	2009.	2010.
1.	Пољска (Ополе)	Албанија	Аустрија	Хрватска
2.	Пољска (Краков)	Аустрија	Аустрија	Украјина
3.	Пољска (Варшава)	Аустрија	Аустрија	Норвешка
4.	Пољска (Краков)	Аустрија	Француска	Пољска
5.	Аустрија (Грац)	Аустрија	Хрватска	Албанија
6.	Аустрија (Грац)	Аустрија	Италија	Индија
7.	Аустрија	БиХ	Италија	Француска
8.	Румунија (Темишвар)	Белорусија	Кореја	Кореја
9.	Румунија (Букурешт)	Бугарска	Мађарска	Мађарска
10.	Румунија (Темишвар)	Енглеска	Македонија	Румунија
11.	Румунија (Темишвар)	Енглеска	Немачка	Румунија
12.	Румунија (Букурешт)	Енглеска	Немачка	Русија
13.	Румунија (Букурешт)	Француска	Немачка	Немачка
14.	Румунија (Букурешт)	Француска	Немачка	Македонија
15.	Румунија (Букурешт)	Француска	Норвешка	Украјина
16.	Румунија (Букурешт)	Француска	Пољска	Аустрија
17.	Кореја (Сеул)	Грчка	Пољска	Аустрија
18.	Кореја (Сеул)	Грчка	Пољска	Словенија
19.	Кореја (Сеул)	Грчка	Пољска	Италија
20.	Кореја (Сеул)	Грчка	Румунија	Грчка
21.	Кореја (НС)	Холандија	Румунија	Грчка
22.	Кореја (НС)	Хрватска	Русија	Немачка
23.	Кореја	Италија	Русија	Румунија
24.	Кореја (Сеул)	Италија	Словенија	Румунија
25.	Мађарска (Сегедин)	Кореја	Украјина	Румунија
26.	Мађарска (Сегедин)	Кореја	Украјина	Пољска
27.	Мађарска (Сегедин)	Кореја	Румунија	Немачка
28.	Италија	Кореја	Румунија	Португал
29.	Италија	Мађарска	Румунија	САД
30.	Италија (Торино)	Македонија	Румунија	Француска
31.	Немачка (Желн)	Македонија	Украјина	Македонија
32.	Немачка	Македонија	САД	Словакиа
33.	Немачка (Лајпциг)	Немачка	Немачка	Пољска
34.	Немачка	Немачка	Холандија	Финска
35.	Немачка	Немачка	Финска	Русија
36.	Немачка (НС)	Немачка	Русија	САД
37.	Немачка	Немачка	Швајцарска	САД
38.	Немачка	Немачка	Русија	Словенија
39.	САД	Немачка	Аустрија	Аустрија
40.	САД	Немачка	Италија	Шпанија
41.	САД	Норвешка	Мексико	Шпанија
42.	Француска	Пољска	САД	Словенија

43.	Јапан БГ	Пољска		САД
44.	Норвешка	Пољска		САД
45.	Н. Сад	Пољска		Јапан
46.	Чешка (Праг)	Пољска		Црна Гора
47.	Бугарска (Софија)	Пољска		Италија
48.	Белорусија (Минск)	Пољска		Француска
49.	Украјина (Лавов)	Пољска		Аустрија
50.		Румунија		Канада
51.		Румунија		Шведска
52.		Румунија		Шведска
53.		Румунија		Немачка
54.		Румунија		Мађарска
55.		Румунија		Мађарска
56.		Русија		Грчка
57.		Русија		САД
58.		Русија		Немачка
59.		Русија		Норвешка
60.		Русија		Русија
61.		Русија		Јемен
62.		Словачка		САД
63.		Словенија		В. Британија
64.		Словенија		Немачка
65.		Словенија		Аустрија
66.		Турска		Русија
67.		Украјина		Русија
68.		Украјина		Русија
69.		Украјина		САД
70.		Украјина		Аустрија
71.		Украјина		Аустрија
72.		Украјина		Аустрија
73.		САД		
74.		САД		
75.		САД		
76.		САД		

Извор: Центар за српски језик-ЛШ Филозофског факултета, 2010.

МЕЂУНАРОДНА ЛЕТЊА ШКОЛА ЕВРОПСКИХ СТУДИЈА

На Новосадском универзитету је 5. септембра 2009. године завршена трећа **Међународна летња школа европских студија** коју је организовао Центар за европске студије и истраживања, у сарадњи са Универзитетом у Минстеру и Универзитетом Нотингам-Трент у Великој Британији, а уз финансијску подршку Средњоевропске иницијативе. Око 25 учесника из више земаља, две недеље је похађало предавања о Европској унији, али и о Војводини као мултикултуралној регији која настоји да се што више приближи европској породици. Поред студената из Немачке, најбројнији су били Румуни, а од осталих суседа ове године дошли су гости из Мађарске, Хрватске и Босне и Херцеговине.

Европске студије 2004. године похађали су и гости из САД и Индије. Новина у овогодишњој Летњој школи је то што су, поред предавања о Европској унији која су држали професори из иностранства, уведене и регионалне студије. (Ивана Вујков, координатор Центра за европске студије и истраживања на Новосадском универзитету).

У току друге недеље, Војводина је била главна тема свих предавања, а студентима из иностранства представљена је са становишта уметности, културе, књижевности, историје и политике. Сви учесници су били најзаинтересованији управо за ова предавања. Вероватно због тога што се теме везане за ЕУ обрађују на многим универзитетима и у другим школама европских студија, док је ова Школа јединствена по томе што је увела ту регионалну димензију.

Предавања о историји и политичком и економском развоју европских интеграција, као и о актуелним питањима везаним за заједничке проблеме земаља чланица држали су професори Рајнхард Мајерс и Вихард Војке са Универзитета у Минстеру и Мајкл О'Нил са универзитета Нотингам-Трент у Великој Британији. О Војводини као европском региону у којем се преплићу различите културе, традиције и религије, о њеној историји, али и о социјалним приликама Србије, као земље у транзицији полазницима школе европских студија говорили су професори Новосадског универзитета Павле Секеруш, Ивана Живанчевић-Секеруш, Срђан Шаркић, Бранко Бешлин, Агнеш Картаг-Одри и Сенад Јашаревић.

Наводимо утиске неких полазника, изабраних по систему случајног узорка:

Нисам никад био у овом делу Европе – каже један од полазника Андре Вилхелм, с Универзитета у Минстеру. - Дошао сам на овај семинар управо због тога што сам желео да упознам неку нову земљу и могу да кажем да сам изненађен колико је овде све нормално и пријатно. Посебно интересантно било ми је да чујем како се ваша земља припрема за приближавање Европској унији.

Акаш Бат из Индије дошао је овде да би се што боље упознао с европским институцијама. - Оно што се сад догађа у ЕУ било је актуелно у Индији пре више од пола века, кад је наша земља добила независност. У то време, Индија је била подељена на много државица и сваком је владао војвода или краљ. Из разних интереса, мноштво малих земаља ујединило се у једну велику – објашњава Акаш. – Имам утисак да у Европи постоји нека врста страха од економски моћних земаља које се све више развијају у другим деловима света. Може се рећи да људи са Старог континента те земље осећају као претњу. Мени је лично веома занимљиво да видим како Европљани виде Јапан, САД или Кину.

Сани Ракер Ченг из САД у својој земљи бави се славистиком, па је у Нови Сад дошла да би што боље научила српски, али и да би упознала нашу земљу о којој је, како каже, доста учила. - У Америци нема много извора из којих може да се учи о ЕУ, због тога сам желела да дођем у ову Летњу школу. Поред ове теме, занима ме и Србија, али и Војводина као регион. Дошла сам овде да упознам Србе, да их видим у светлу у коме се сами представљају, а не онако како их представљају други – каже Сани.

Гошћа из Румуније Лаура Херта дошла је с Универзитета у Клужу где је на Одсеку за европске студије. - На нашем факултету дипломирало је већ неколико генерација на Одсеку за европске студије и сви су имали могућност запослења. Током студија проучавамо економију, право и историју Европе, информатику и стране језике – објашњава Лаура. – Моја специјалност јесу југословенско-румунски односи и сви облици регионалне сарадње. Кад се вратим кући, одмах ћу прионути на учење српског, а имам намеру да опет дођем у ову Летњу школу и следеће године.

Ана Ајдуковић с Правног факултета у Новом Саду каже да предмет о Европској унији недостаје њиховим редовним предавањима, те да је због тога за студенте права овај курс веома користан и она каже: Све је одлично организовано, људи које сам овде упознала оставили су само добре утиске, а највише ми се свиђа што је Школа међународног карактера и што сам имала прилике да упознам људе из различитих делова света.

Домаћини су за госте из иностранства организовали екскурзије у Бач и на Палић. Студенти су посетили и Извршно веће Војводине, где су им домаћини били покрајински

секретар за националне мањине Тамаш Корхец, и потпредседник Скупштине Војводине Шандор Егереш, и Градску кућу у којој их је примила потпредседница Градске скупштине Нада Брегун (Бојана Јањушевић, Војводина корак ближе Европи, „Дневник”, 6. септембар 2004).

БОРАВАК СТРАНИХ СТУДЕНАТА НА ЕДУКАЦИОНИМ СКУПОВИМА У НОВОМ САДУ

У лето 2009. године, непосредно по завршетку *Exit* фестивала у Новом Саду је боравило око 200 учесника *Четвртог интернационалног конгреса студената медицине* из 20 земаља света, потом је неколико дана касније у склопу *Летњег универзитета* боравило академица из 20 европских држава, а три дана после овог догађаја почела је традиционална *Школа српског језика*, која је подразумевала боравак 57 полазника из Европе, Америке и Азије.

Летњи универзитет 2009, под називом „Зелена енергија Балкана”, окупио је студенте из 20 европских земаља, као и академце из Београда и Љубљане, који су учествовали у пројекту о подизању опште свести о важности заштите животне средине у 21. веку, али и важности здравог живота уопште. Они су били гости новосадских студената од 12. до 23. јула.

Летњи универзитет организује се у Љубљани, Новом Саду и Београду, а према речима Марије Раданов из општег удружења студената за Европу (*АЕГЕЕ*), који је један од организатора, током 11 дана проведених у Србији, учесници су имали прилику да се упознају са историјом, културом, модерним, али и руралним животом наше земље и њеним наслеђем.

Новосадски универзитет је, на свој начин, покушао да упути студенте на све предузете мере у циљу смањења загађености, управљања отпадом, очувања зелених и водених површина, допунског пошумљавања, уређења паркова и јавних простора, едукације и подизања свести свих грађана са великим акцентом на генерације предшколске, деце из основних школа и средњошколаца (Изјава Марије Раданов, 2009).

Учесници Летњег универзитета су најпре боравили у Љубљани, а потом су дошли у Нови Сад. Смештени су у Студенстком дому „Ц”, док су предавања и радионице били одржавани на Факултету техничких наука.

Конгрес студената медицине трајао је око недељу дана, а у средишту пажње су дијагностиковање и лечење неуролошких болести.

Најдуже задржавање страних студената било је карактеристично за *Летњу школу српског језика на Филозофском факултету*. Курс је похађало чак 57 кандидата из Европе, Америке и Азије. Због потребе за темељном едукацијом Школа је трајала до 9. августа 2009.

Активности комплементарне едукације које имају и рекреативни карактер. Уз радионице и предавања о важности заштите животне средине, учесници *Летњег универзитета* присуствовали су и предавањима о српском језику и народним обичајима, песми и игри, обилазили знаменитости и споменике културе и присуствовали у забавном вечерњем програму. За студенте је била организована посета Штранду, обилазак града, Петроварадинске тврђаве, стреличарског и коњичког клуба, као и боравак на Стражилову. Том приликом пружена им је могућност да се прошетају Фрушком гором, као и да савладају курс спуштања низ стену у организацији Планинарског клуба „Стражилово” (Марија Раданов, 2009).

Када се ради о организовању мреже међусобних боравака студената у разним универзитетским центрима у европским земљама, између осталог и посети Новосадском универзитету, искључиво из едукационих разлога, треба истаћи врло важну и активну институцију под називом „*АЕГЕЕ Европе*”. Ова асоцијација је једна од од највећих

европских студентских организација, у коју је укључено више од 250 Универзитета и преко 15.000 академица, а окупља студенте из 43 земље на бројним конференцијама, семинарима, летњим универзитетима и другим акцијама.

АЕГЕЕ у сваком универзитетском центру делује посредством такозваних канцеларија. У Србији је активно шест канцеларија АЕГЕЕ - у Београду, Новом Саду, Нишу, Лесковцу, Крагујевцу и Суботици (<http://www.aegeeeurope.com>).

ИСКУСТВА НОВОСАДСКИХ СТУДЕНАТА И СТРАНИХ СТУДЕНАТА НА ПРОГРАМИМА РАЗМЕНЕ НА УНС-У

Новосадски универзитет учествује у пројекту „Campus Europea” који обухвата 18 универзитета у 16 европских земаља, а од 2004. године, на тај начин, у Европи је годину дана провело 65 новосадских студената. Посету Новом Саду су узвратила 32 инострана студента. Број стипендиста се повећава из године у годину, а шири се и дијапазон департмана и смерова који могу да учествују у размени.

Наредним интервјуом са три наша студента који су годину дана на студијама у Немачкој, Шпанији и Португалу, нисмо непосредно илустровали тему овог рада. Али су они својим утисцима изнели упоредну анализу студија и студентског живота на Новосадском универзитету и неким европским земљама и изнели искуства која треба Новосадском универзитету да постане модел организације студија за стране студенте, али и других аспеката односа, не само са гледишта образовања, већ и њиховог друштвеног аспекта боравка на страним универзитетима са елементима рекреације, забаве, културног живота, односно оног што пружа туристички боравак.

Милица Лаковић, Норверт Хармати и Милка Бајић, као и још осам других студената, током 2010. године студирали су на престижним европским универзитетима захваљујући програмима студентеске размене. На школовању у иностранству, они су били до краја јуна 2010. године, а на основу искуства препоручују свим студентима којима се укаже прилика да учествују у неком таквом програму.

Програм „Campus Europea” уз помоћ којег је Милка Бајић стигла у Граифсвалд у Немачкој, траје једну школску годину, односно десет месеци. Она је на трећој години студија медицине на немачком језику.

„Разлика између студија је велика јер је у Немачкој акценат на пракси, док је код нас више на теорији. У склопу медицинског факултета се налази и једна од најсавременијих клиника у Немачкој, ту је и веома добро опремљена библиотека и менза, а доступни су ми и најсавременији уређаји јер и доктори и професори студентима излазе у сусрет, с великом љубазношћу”.

Норверт Хармати тренутно је на петој години студија архитектуре у Шпанији, у граду Алкала де Хенарес, у непосредној близини Мадрида.

„Предност је то што постоји велики одабир изборних предмета. Један испит се може полагати само два пута, а оцене су од један до десет. Професори су темељни и прилично савесни, а своје коментаре на рад студената увек кажу јавно пред целим аудиторijумом. Срећом сам добио темељно знање од мојих професора са Новосадског универзитета, па сам могао без проблема да се укључим у предавања и да надоградим стечено знање. У почетку ме је мало кочио шпански, али сам врло брзо надокнадио. Као што је то пракса, сви студенти размене смештени су у студентским домовима, а услови за студирање и за дружење су одлични”.

Милица Лековић студира у Португалији у граду Авеиро и истиче да је ово место врло популарно међу страним студентима, тако да у њему студира око 400 студената из свих делова света. Студира екологију на ПМФ у Новом Саду. Како је студијски програм у Португалији другачији сада је на првој години мастера. Упознала је људе из Летоније,

Пољске, Шпаније и других земаља са којима се дружи од почетка. Португалци, најпренису били комуникативни, али су након извесног времена постали опуштенији.

Негативних искустава новосадски студенти немају, а свима је подједнако тешко да се одлуче и процене шта је то најбоље што су добили разменом.

„Одлични услови за студирање, савремена одлично опрмљена клиника, одличан дом, предусретљиви домаћини на сваком кораку, дисциплина и уређеност доведени су до савршенства. Постоји једна организација специјално за студенте из иностранства, која нам сваког месеца организује посете туристичким дестинацијама Немачке, затим дружење, биоскопске вечери, вечери друштвених игара, заједничке обиласке музеја и позоришта. Захваљујући њима, упознали смо Немачку скоро као и своју земљу” – истиче Милка Бајић и додаје да је упознати људе из свих делова света, њихову традицију, обичаје непроцењиво искуство.

Милица Лаковић каже да је одушевљена предметима и наставом. *„Узела сам још пар додатних курсева, које ми вероватно неће признати у Србији, али вредело је. Наставни програм је доста другачији и има мање теорије, а више праксе, интерактивних часова на којима се прича о тренутним глобалним проблемима у области екологије. Сви професори причају енглески, и радо излазе у сусрет, а курсеви су им јако добро организовани, тако да за сада нисам имала проблема”* (Блиц, субота, 8. мај, 2010).

Поред тога што смо вршили анкетирање страних студената, захваљујући колегама из Канцеларије за међународну сарадњу Универзитета и у Новом Саду разговарали смо са неколико страних студената о њиховим утисцима о студијама и боравку у Новом Саду.

Урлих Еухрман студира педагогију, која се код нас слуша на Фулозофском факултету, учи језик и предавања слуша на српском: *„Волим да путујем и стичем различита искуства, па сам тако целу прошлу годину провео у Шпанији на студентској размени. Ове године размишљао сам да идем у Санкт Петербург или Нови Сад, али је пресудила моја другарица. Она је већ била овде и вратила се с причама о дивним и срданим људима и прелепој земљи. И једноставно, одлучио сам да дођем овде. Одушевљен сам градом, људима, факултетом. Уопште, веома ми се допада овде и нисам се ни у једном моменту покајао што сам изабрао Нови Сад као дестинацију за студирање.“*

Тијаго Афонсо из Португалије стигао је у Нови сад из Португалије и каже: *“Стигао сам овде на препоруку другара, који су већ били овде. Живот и студирање у овом граду непроцењиво је искуство за мене и испало је много боље него што сам очекивао. Студирам електронику и телекомуникације на Факултету техничких наука и свиђа ми се што имамо много практичних вежби, а мање теорије. Допутовао сам са колегом из Португалије заједно студирамо и обојици нам је лакнуло када смо видели да су професори предусретљиви и спремни да нам изађу у сусрет.“*

Кристина Мореова, стигла је из Чешке и каже да је Новосадски универзитет веома подсећа на њен у Брну: *„Када сам видела да је и Академија уметности укључена у програм размене, нисам се ни мало двоумила, одмах сам аплицирала. Свирам клавир и знам да ћу на овој академији стећи многа искуства, а по природи сам знатижељна и радознала и верујем да ћу до повратка у Брно, за шест месеци упознати град. Највише од свега ми се допада то што је Академија на Тврђавама, на месту где се одржавају и фестивали попут Ехита“* (Канцеларија за међународну сарадњу УНС-а, контакт, 2011).

Структура и активности Новосадског универзитета приказани су у претходном делу рада, а у наредном делу биће изложени резултати истраживања о броју и структури страних студената на овом Универзитету.

АНАЛИЗА ИСТРАЖИВАЊА ПОДАТАКА О БРОЈУ И СТРУКТУРИ СТРАНИХ СТУДЕНАТА НА УНИВЕРЗИТЕТУ У НОВОМ САДУ У ПЕРИОДУ ОД 1981-2010. ГОДИНЕ

У овом делу рада приказаће се како се кретао број страних студената на УНС-у у периоду од три деценије, а које карактеришу различите друштвено политичке ситуације и односи у нашој земљи и окружењу. Истраживања су вршена у периоду јануар 2010. године-април 2011.године. Како у деканату УНС-а нису располагали свим релевантним податцима за наведени период, потребни подаци о броју страних студената су прикупљани од студентских служби свих четрнаест факултета УНС-а. У прикупљању података било је доста потешкоћа, јер су студентске службе појединих факултета имале различито организоване податке. Такође, студентске службе одређених факултета су различито организационо устројене, па се подаци воде одвојено за сваки ниво студија, што је тражило додатну ангажованост ради обједињавања података. Кака би се прикупили што релевантнији и упоредиви подаци, од студентских служби факултета затражени су подаци :

- о броју страних студената који су **завршили** одређени ниво студија за посматрани период;
- о броју страних студената који су **уписали** прву годину одређеног нивоа студија у школској 2010/11. години;
- о броју страних студената који су били на **размени** у периоду 2005/06-2010/11;
- о **земљама** из којих су у посматраном периоду долазили страни студенти.

Подаци су прикупљени у писменој форми од свих факултета, а само један факултет (Филозофски) није омогућио прикупљање података о страним студентима који су завршили одређени ниво студија тог факултета, уз образложење „да због начина на који се водила евиденција страних студената у студентској служби не могу дати тачну информацију“. Ретки су били факултети који су имали обједињене и у електронској форми податке за стране студенте (Пољопривредни факултет). Један од начина којим се долазило до наведених података је и увид у матичне књиге факултета о основним подацима о студентима који су завршили одређени ниво студија на том факултету, а које је спроводио аутор уз дозволу руководства факултета и студентских служби. У поступку истраживања писмено и усмено кроз форму интервијуа је контактирано са већином декана и продекана факултета, као и са свим руководиоцима студентских служби појединих факултета и бројним сарадницима у тим службама.

БРОЈ И СТРУКТУРА СТРАНИХ СТУДЕНАТА КОЈИ СУ ЗАВРШИЛИ ОДРЕЂЕНИ НИВО СТУДИЈА НА УНИВЕРЗИТЕТУ У НОВОМ САДУ У ПЕРИОДУ 1981 – 2010. ГОДИНЕ

У поступку обраде података, обрађени су подаци из матичних књига факултета о броју завршених страних студената у датој години, одређеног нивоа студија и земља из које долази страни студент, као и факултете на којима су завршили одређени ниво студија (табела 16).

Табела 16. Број страних студената који су завршили одређени ниво студија на УНС-у у периоду 1981-2010. године

Факултет	Ниво студија					Укупно
	Основне	Специјалистичке	Магистарске	Докторске	Мастер	
Пољопривредни	107	-	12	20	-	139
Филозофски	-	-	-	-	-	Нема података
Технолошки	12	-	3	4	1	20
Правни	269	-	7	-	8	284
Медицински	321	14	-	-	-	335
ФТН	22	-	22	4	1	49
Економски	176	-	18	12	5	211
ПМФ	15	1	1	7	2	26
Академија уметности	1	-	1	-	1	3
Грађевински	23	-	4	-	-	27
ТФ „Михајло Пупин“	-	-	-	-	-	Није било
Факултет спорта и ФВ	428	-	36	8	-	472
Педагошки	2	-	-	-	-	2
Учитељски на мађарском језику	-	-	-	-	-	Није било
Укупно	1.376	15	104	55	18	1.568

Извор: Студентске службе факултета Универзитета у Новом Саду

Анализом наведених података може се закључити да је највећи број страних студената који је завршио одређени ниво студија у посматраном периоду то учинио на факултетима хуманистичких наука и медицине (51%) (Медицина, ФСФВ), затим на факултетима друштвених наука (31%) (Економски, Правни) и најмањи део на факултетима техничких наука (Пољопривредни, ФТН, ПМФ, Технолошки, Грађевински), што свакако тражи додатну анализу, али може бити и путоказ шта чинити да се конкурентост одређених факултета УНС-а на међународном нивоу подигне на виши ниво.

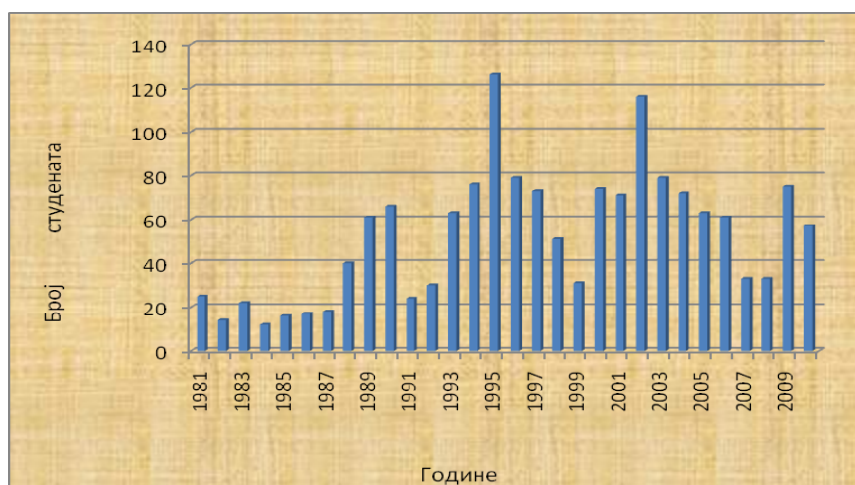
Табела 17. Број страних студената који су завршили одређени ниво студија на УНС-у у периоду од 1981-2010. године/по годинама

Година	Број студената
1981.	25
1982.	14
1983.	22
1984.	12
1985.	16
1986.	17
1987.	18
1988.	40
1989.	61
1990.	66
1991.	24
1992.	30
1993.	63
1994.	76
1995.	126

1996.	79
1997.	73
1998.	51
1999.	31
2000.	74
2001.	71
2002.	116
2003.	79
2004.	72
2005.	63
2006.	61
2007.	33
2008.	33
2009.	75
2010.	57
Укупно	1.568

Извор: Студентске службе факултета

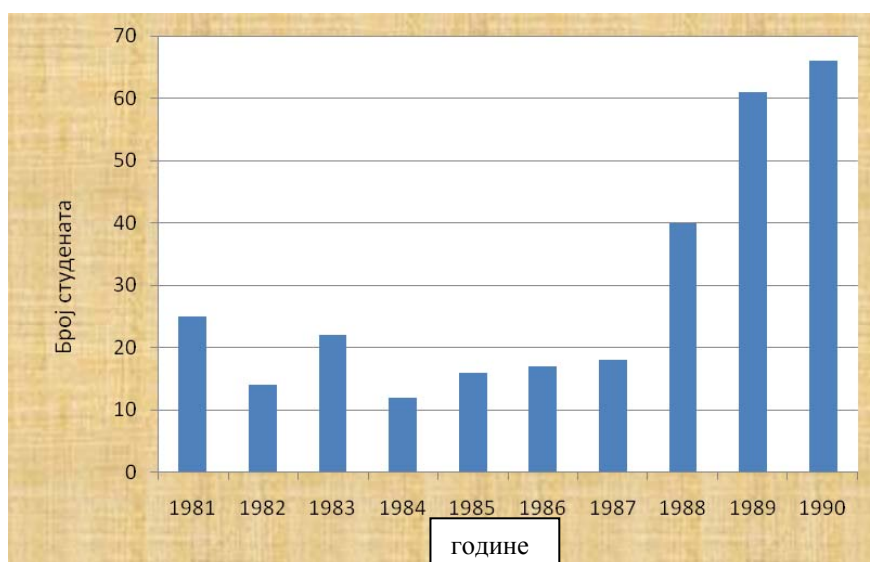
Из табеле 17. и графикана 24. се уочава да је највећи број страних студената завршио одређени ниво студија у периоду до 1990.године у 1990.години (66), у периоду до 2000.године у 1995.години (126) и у периоду после 2001.године у 2002.години (116).

Графикон 24. Број страних студената који су **завршили** одређени ниво студија на УНС-у, од 1981-2010. године /по годинама

Извор: Студентске службе факултета

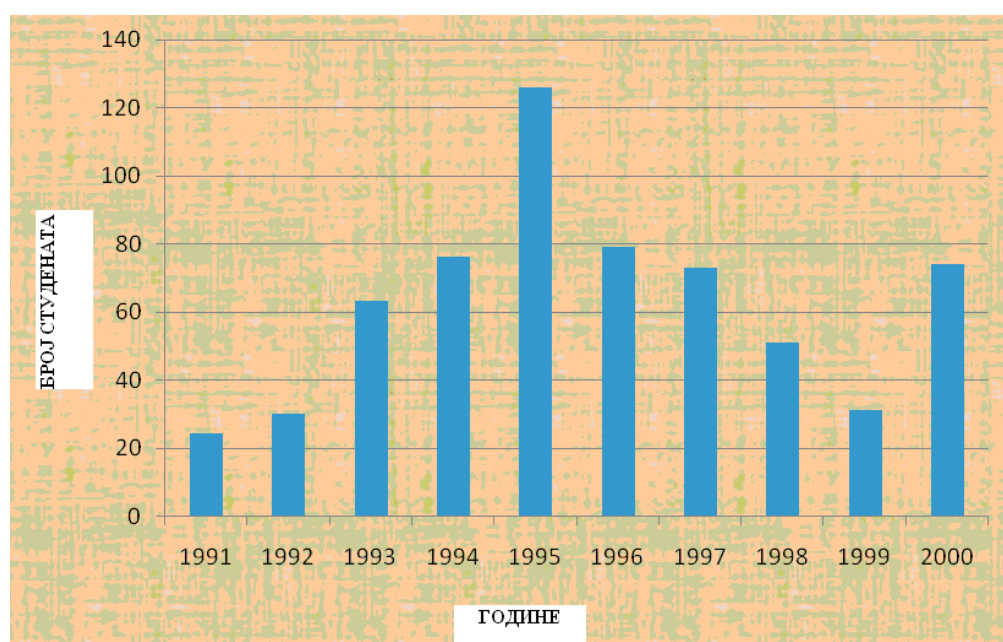
Како овај период од тридесет година карактеришу и различите друштвено политичке ситуације и односи у којима се налазила наша земља, у наредном делу приказаће се кретање броја страних студента по периодима, односно деценијама.

Графикон 25. Број страних студената, који су завршили одређени ниво студија на УНС-у у периоду 1981-1990. године/по годинама

Извор: Студентске службе факултета

У наведеном периоду још увек је постојала велика Југославија и релативно стабилна друштвено политичка ситуација у земљи, где су са аспекта међународних односа доминирали односи са несврстаним земљама (графикон 25). У том периоду укупно 291 страни студент је завршио одређени ниво студија на УНС-у, а највећи број у последње три године овог периода, односно у 1990. години.

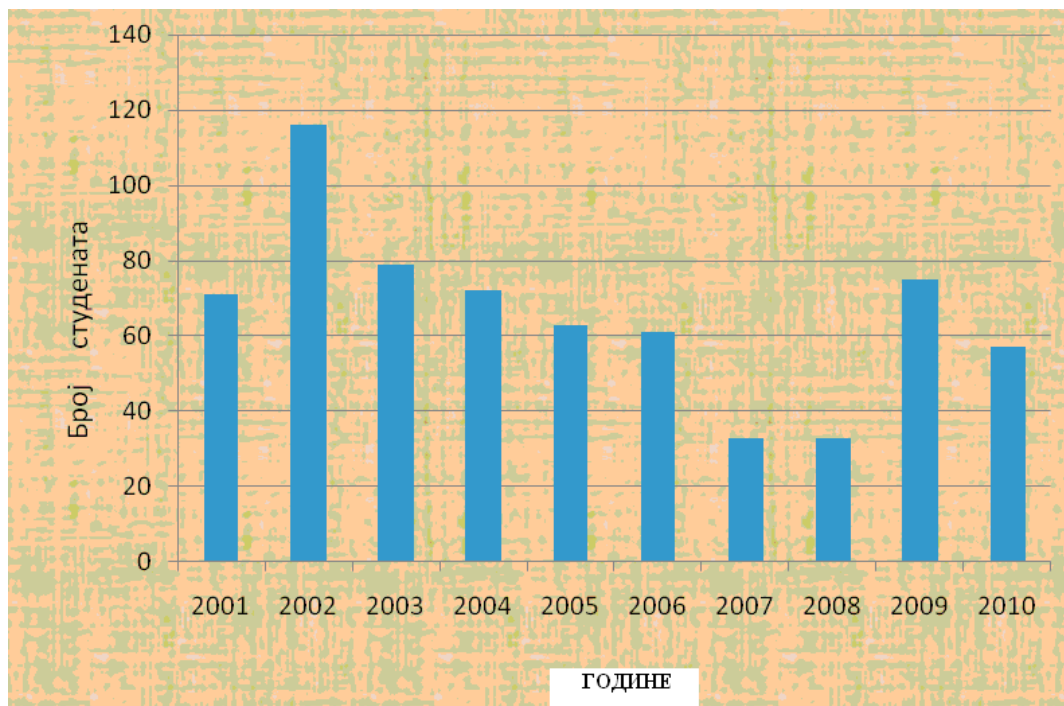

Графикон 26. Број страних студената који је завршио одређени ниво студија на УНС-у у периоду 1991-2000. године /по годинама

Извор: Студентске службе факултета

У овом периоду (графикон 26) укупно је 627 страних студената завршило одређени ниво студија на УНС-у. У овај број укључени су и студенти из земаља бивше СФРЈ. Највећи број (126) их је завршио 1995. године, што се може тумачити, великим приливом

студената из Хрватске и БиХ, односно подручја захваћених ратним дешавањима, уз растући број студената из Грчке.

Графикон 27. Број страних студената који је завршио одређени ниво студија на УНС-у у периоду 2001-2010. године / по годинама

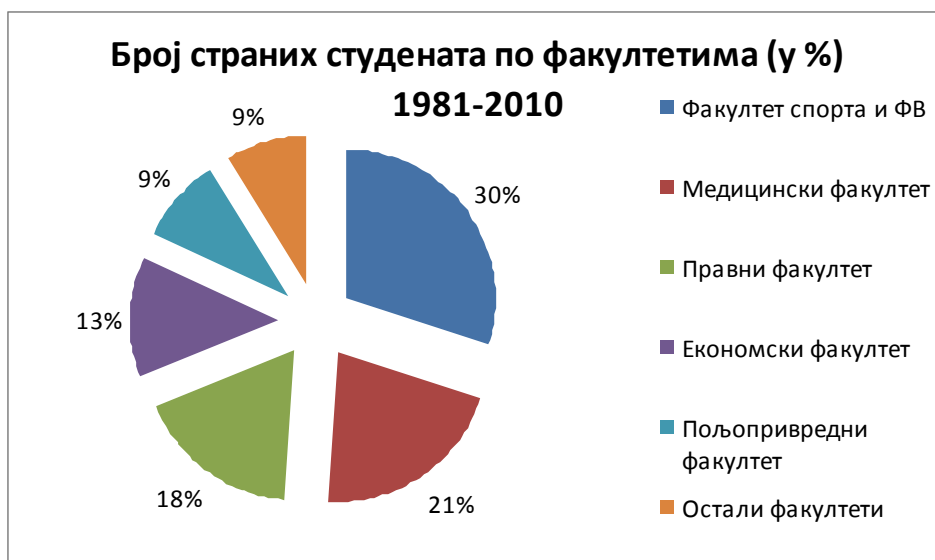
Извор: Студентске службе факултета

Период од 2001-2010. године (графикон 27) карактерише отварање наше земље према свету после дугогодишње блокаде, као и започињање Болоњског процеса у високом школству 2005. године. И поред повољнијих друштвено политичких околности, незнатно је, за свега 3,66% у односу на претходни период, повећан број страних студената који су завршили одређени ниво студија на УНС-у, односно укупно 650 страних студената.

БРОЈ И СТРУКТУРА СТРАНИХ СТУДЕНАТА КОЈИ СУ ЗАВРШИЛИ ОДРЕЂЕНИ НИВО СТУДИЈА ПО ФАКУЛТЕТИМА УНС-А У ПЕРИОДУ 1981-2010. ГОДИНЕ

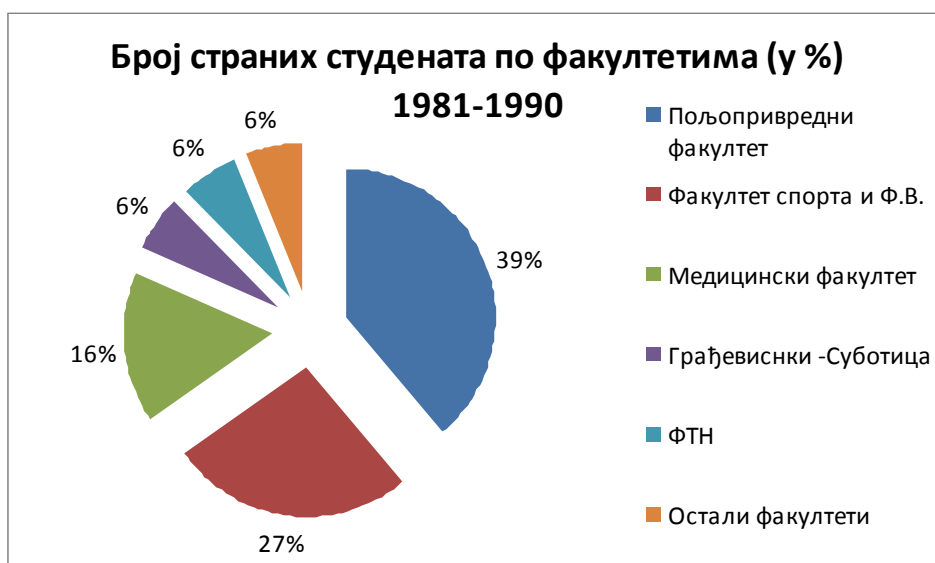
У овом делу приказаће се структура броја страних студената по појединим факултетима УНС-а, и како се он кретао у посматраном периоду.

Ако посматрамо табелу 16, као и графикон 28, можемо уочити да је Факултет спорта и физичког васпитања, факултет на коме је највећи број страних студената (472) завршио одређени ниво студија. У наредним графиконима приказаће се првих пет факултета са највећим процентом страних студената, који су завршили одређени ниво студија у посматраном периоду.

Графикон 28. Структура факултета са највећим учешћем страних студената који су завршили одређени ниво студија у периоду од 1981-2010. године (у%)
Извор: Студентске службе факултета

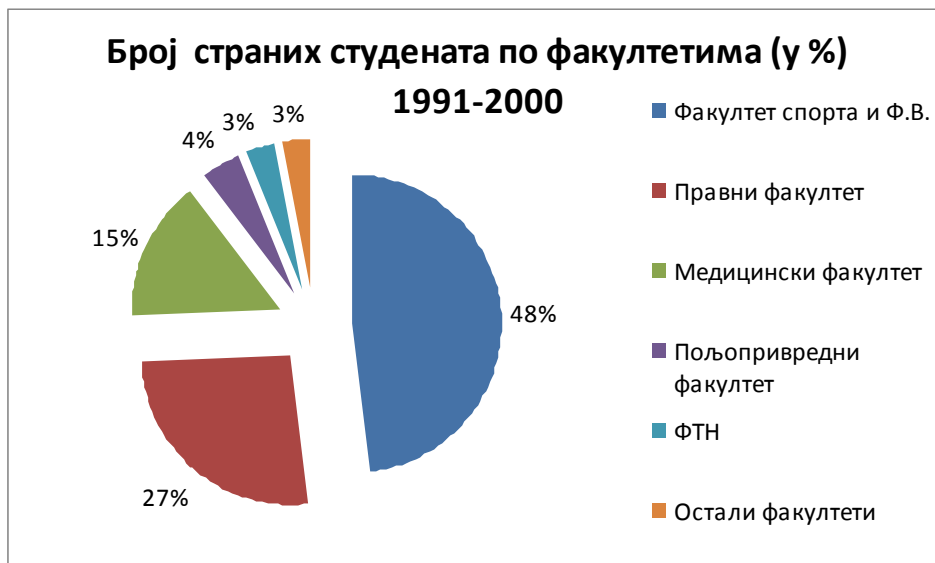
Од укупног броја страних студената који су завршили одређени ниво студија на УНС-у у посматраном периоду од тридесет година, 30% је завршило Факултет за спорт и физичко васпитање, 21% Медицински, 18% Правни, 13% Економски, 9%, Пољопривредни, а 9% је завршило остале факултете УНС-а.

Графикон 29. Структура факултета са највећим учешћем страних студената који су завршили одређени ниво студија у периоду од 1981-1990. године (у%)
Извор: Студентске службе факултета

У периоду до 1990. године, односно до распада СФРЈ највећи проценат страних студената, који је завршио одређени ниво студија, јесу студенти са Пољопривредног факултета (39%). То се може тумачити чињеницом да је тада још увек у међународним односима наше земље био актуелан покрет несврстаних, а као резултат тих међудржавних односа је велики број страних студената из несврстаних земаља, које су образовале своје кадрове на нашим факултетима (графикон 29).

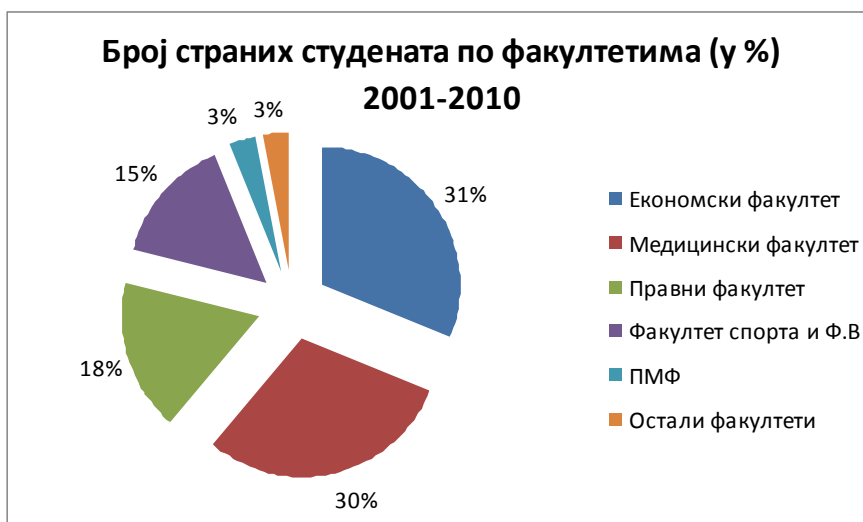
У периоду од 1991-2000. године, највећи проценат (90%) страних студента су завршили одређени ниво студија на Факултету спорта и физичке културе, Правном и Медицинском факултету (графикон 30).

Графикон 30. Структура факултета са највећим учешћем страних студената који су завршили одређени ниво студија у периоду од 1991-2000. године (у%)
Извор: Студентске службе факултета

Ово се може тумачити великом експанзијом студената из Грчке на Факултет спорта и физичке културе, као и Медицински факултет, због одређених повољности који су давали наши факултети, као и могућности нострификације диплома тих факултета у матичној земљи. Велики проценат страних студената који су завршили Правни факултет је последица ратних дешавања на просторима бивше СФРЈ и значајним приливом студената из Босне и Херцеговине и Хрватске.

У периоду од 2001-2010. године највећи проценат страних студената (збирно 61%) који је завршио одређени ниво студија је то учинио на Економском и Медицинском факултету (графикон 31).

Графикон 31. Структура факултета са највећим учешћем страних студената који су завршили одређени ниво студија у периоду од 2001-2010. године (у%)
Извор: Студентске службе факултета

Ово се може тумачити и снажним атрибутима и традицијом самих факултета у земљама бивше СФРЈ и региону, као и стабилизацијом односа на просторима бивше државе, јер је највећи број страних студената, поготово на Економском факултету, баш из земаља бивше СФРЈ.

Анализом наведених података закључје се да је највећи број страних студената који је завршио одређени ниво студија у посматраном периоду то учинио на факултетима хуманистичких наука и медицине (51%) (Медицина, ФСФВ), затим на факултетима друштвених наука (31%) (Економски, Правни) и најмањи део на факултетима техничких наука (Пољопривредни, ФТН, ПМФ, Технолошки, Грађевински), што свакако тражи додатну анализу, али може бити и путоказ шта чинити да се конкурентност одређених факултета УНС-а на међународном нивоу подигне на виши ниво.

БРОЈ И СТРУКТУРА СТРАНИХ СТУДЕНАТА КОЈИ СУ ЗАВРШИЛИ ОДРЕЂЕНИ НИВО СТУДИЈА ПО ЗЕМЉАМА ИЗ КОЈИХ ДОЛАЗЕ У ПЕРИОДУ 1981 – 2010. ГОДИНЕ

У овом делу обраде података, приказаће се структура земаља и број из који су 1.568 страних студената који су завршили одређени ниво студија у посматраном периоду на УНС-у.

Табела 18. *Земље из којих су и број страних студената који су завршили одређени ниво студија на УНС-у, у периоду од 1981- 2010. године/по декадама*

Земља	1981-2010	1981-1990	1991-2000	2001-2010
1.Грчка	636	79	350	207
2.Бих	393	-	110	283
3.Хрватска	137	-	45	92
4.Јордан	36	22	11	3
5.Иран	26	2	21	3
6.Црна Гора	25	-	-	25
7.Сирија	24	19	5	-
8.Нигерија	23	21	2	-
9.Ирак	20	15	2	3
10.Немачка	20	-	11	9
11.Кина	16	13	3	-
12.Етиопија	13	13	-	-
13.Гвинеја	13	13	-	-
14.Македонија	9	-	1	8
15.Египат	8	8	-	-
16.Остале земље	168	86	65	17
Укупно	1.568	291	627	650

Извор: Студентске службе факултета Универзитета у Новом Саду

У табели 18, приказано је 15 земаља из којих је највећи проценат (89%) страних студената, који су завршили одређени ниво студија на УНС-е. Земља из које је дошло највише страних студената је Грчка (636), затим БиХ и Хрватска (од земаља бивше СФРЈ), Јордан, Иран, Сирија и Ирак (азијске земље), Нигерија, Етиопија и Гвинеја (афричке земље). Да би приказали емитивна подручја и земље из којих су долазили и у ком периоду су долазили страни студенти, приказ броја страних студената груписан је у три категорије:

земљу из које долази највећи број студената (Грчка), земље бивше СФРЈ и остале земље, по посматраним периодима и приказани су у табели 19.

Табела 19. Земље из којих су и број страних студената који су завршили одређени ниво студија на УНС-у у периоду 1981-2010. године/по декадама

Земља	Период 1981-2010	Учешће у %	Период 1981-1990	Учешће у %	Период 1991-2000	Учешће у %	Период 2001-2010	Учешће у %
Земље СФРЈ	566	36,10	-	-	157	25,04	409	62,92
Грчка	636	40,56	79	27,15	350	55,82	207	31,85
Остале земље	366	23,34	212	72,85	120	19,14	34	5,23
Укупно	1.568	100,00	291	100,00	627	100,00	650	100,00

Извор: Студентске службе факултета Универзитета у Новом Саду

Анализом наведених података може се констатовати да је у посматраном периоду од тридесет година, преко 40% студената долазило из Грчке, 36% из земља бивше СФРЈ и 23% из осталих земаља. У структури групе „остале земље“ највећи проценат студената долазио је из азијских и афричких земаља. У првом периоду до 1990. године доминантни су били студенти из несврстаних земаља (72,85%), у другом периоду до 2000. године, највећи проценат страних студената (55,82%) долазио је из Грчке, да би у трећем периоду до 2010. године највише (62,92%) студената долазило из земаља бивше СФРЈ, а свега 5,23 % из осталих земаља. Ови подаци недвосмислено говоре колико су актуелни друштвено-политички односи у којима се налазила наша земља утицали на структуру земаља из којих су долазили страни студенти, као и на њихов број на УНС-у.

У наредним табелама биће приказано седам земаља по периодима из којих је долазио највећи број страних студента на УНС-у.

Табела 20. Седам земаља из којих је највећи број страних студената који су завршили одређени ниво студија на УНС-у у периоду 1981-2010. године

Земља	Бр. студената
Грчка	636
Босна и Херцеговина	393
Хрватска	137
Јордан	36
Иран	26
Црна Гора	25
Сирија	24

Извор: Студентске службе факултета

Табела 21. Седам земаља из којих је највећи број страних студената који су завршили одређени ниво студија на УНС-у у периоду 1981-1990. године

Земља	Бр. студената
Грчка	79
Јордан	22
Нигерија	21
Сирија	19
Ирак	15
Кина	13
Етиопија, Гвинеја	13

Извор: Студентске службе факултета

Табела 22. Седам земаља из којих је највећи број страних студената који су завршили одређени ниво студија на УНС-у у периоду 1991-2000. године

Земља	Бр. студената
Грчка	350
БИХ	110
Хрватска	45
Иран	21
Јордан	11
Немачка	11
Сирија	5

Извор: Студентске службе факултета

Табела 23. Седам земаља из којих је највећи број страних студената који су завршили одређени ниво студија на УНС-у у периоду 2001-2010. године

Земља	Бр. студената
БиХ	283
Грчка	207
Хрватска	92
Црна Гора	25
Немачка	9
Македонија	8
Кипар, Сад	5

Извор: Студентске службе факултета

Увидом у приказане податке (табеле 21,22 и 23) може се констатовати да је у целом посматраном периоду највећи проценат страних студената долазио из Грчке (40%), затим из земаља бивше СФРЈ (36%) и 24% из осталих земаља (азијске и афричке земље). Ако се посматра период после две хиљаде године, највећи проценат страних студената (62,92%) је долазио из земаља бивше СФРЈ.

Овај податак указује да су земље бивше СФРЈ највеће потенцијално тржиште едукационог туризма на које се у овом моменту требају усмерити промотивне активности УНС-а. Такође, у овом периоду може се констатовати и већи проценат страних студената који долазе из Немачке и других европских земаља и САД-а, а како су то у највећем броју случајева студенти из наше дијаспоре, то указује да су и припадници наше дијаспоре потенцијално тржиште едукационог туризма УНС-а.

У наредном делу рада приказаће се, као пример, основне карактеристике студија страних студената на Медицинском факултету.

БРОЈ И СТРУКТУРА СТРАНИХ СТУДЕНАТА КОЈИ СУ ЗАВРШИЛИ ОДРЕЂЕНИ НИВО СТУДИЈА НА МЕДИЦИНСКОМ ФАКУЛТЕТУ У ПЕРИОДУ 1981-2010. ГОДИНЕ

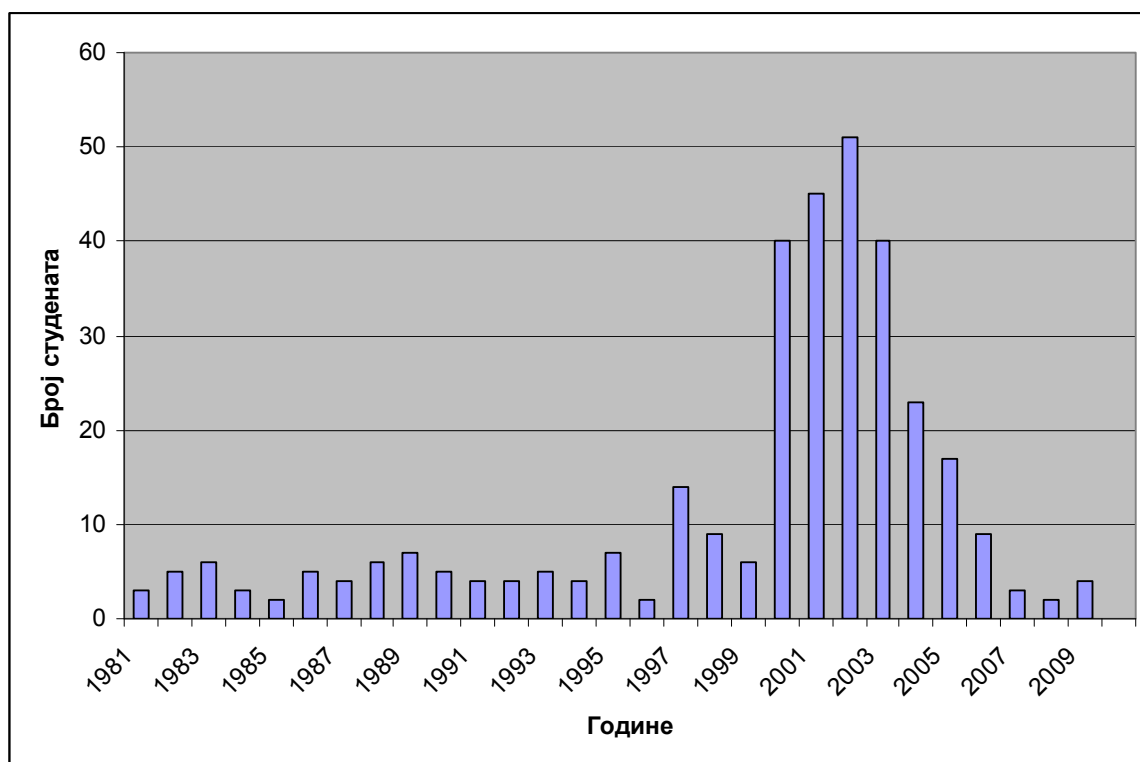
Медицински факултет је један од највећих факултета на УНС-у. Осамнаестог маја 2010. године Медицински факултет заокружио је тачно 50 година свог битисања. У току наведеног времена овај факултет је завшило 6.100 лекара, 960 стоматолога, 265 фармацеута и 53 дипломирана стручњака здравствене неге. Такође, из различитих области медицине и стоматологије у овом периоду су одбрањене 193 докторске дисертације, 308 магистарских теза и 42 завршна рада на дипломским и академским студијама-мастер које су уписале три генерације 2005/2006, 2006/2007, и 2007/2008. године. У посматраном пе-

риоду од 1981-2010. године на овом факултету 335 страних студената завршило је одређени ниво студија, а од тога 221 основне и 14 специјалистичке студије. (Монографија 50 година Медицинског факултета, 2010.година).

Табела 24. Број страних студената који су завршили одређени ниво студија на Медицинском факултету у периоду 1981-2010. године

Година	Бр. студената	Година	Бр. студената
1981.	3	1996.	2
1982.	5	1997.	14
1983.	6	1998.	9
1984.	3	1999.	6
1985.	2	2000.	40
1986.	5	2001.	45
1987.	4	2002.	51
1988.	6	2003.	40
1989.	7	2004.	23
1990.	5	2005.	17
1991.	4	2006.	9
1992.	4	2007.	3
1993.	5	2008.	2
1994.	4	2009.	4
1995.	7	2010.	-
		Укупно	335

Извор: Студентска служба Медицинског факултета

Графикон 32. Број страних студената који су завршили одређени ниво студија на Медицинском факултету у периоду 1981-2010. године / по годинама

Извор: Студентске службе факултета

Табела 25. Седам земаља из којих су страни студенти који су завршили одређени ниво студија на Медицинском факултету УНС-а у периоду 1981-2010. године

Земља	Бр. студената
Грчка	213
Иран	28
Јордан	15
Сирија	9
Нигерија	7
САД	7
Кипар, Немачка	7

Извор: Студентске службе факултета

Из наведених табела 24 и 25 и графикана 32 може се уочити да је највећи број страних студената који је завршио студије медицине то учинио у периоду од 2000 до 2004 године. Ако се посматрају земље из којих су страни студенти онда је то Грчка (63,58%) , а затим Иран, Јордан, Сирија, Нигерија (азијске и афричке земље). Такође, значајан је број страних студената из САД-а, Немачке, Канаде, Шведске. А највећи број ових студената је из наше дијаспоре. Знатан део ових студената је студије завршило на српском језику. Међутим, оно што карактерише овај факултет су студије на енглеском језику. Медицински факултет започео је наставу на енглеском језику на основним студијама медицине од школске 1993/94. године, а на основу одлуке Владе Републике Србије. Наставни процеси студија на енглеском језику одвијају се по идентичном Наставном плану и програму студија медицине на српском језику. Ове студије се реализују захваљујући кадровским могућно-стима Факултета, односно способношћу наставника и сарадника да суверено износе Наставни програм на енглеском језику и да тиме битно доприносе међународној афирмацији факултета. Највећи део страних студената који је завршио медицински факултет је и нострификовао дипломе у матичним зрмљама, што даје и својеврсну потврду квалитету наставе. Студирање знатног броја страних студената је од изузетног значаја с обзиром да након дипломирања у највећем броју случајева остају стручно и научно и везани за Факултет. Поред тога боравак страних студената има и економски значај за факултет и целу заједницу. Од средстава остварених школаринам ових студената на овом факултету је извршена велика реконструкција наставног простора укључујући и адаптацију Библиотеке и изградњу нове зграде одсека за фармацију.

ОДНОС БРОЈА СТРАНИХ СТУДЕНАТА И УКУПНОГ БРОЈА СТУДЕНАТА КОЈИ СУ ЗАВРШИЛИ ОДРЕЂЕНИ НИВО СТУДИЈА НА УНС-У У ШКОЛСКИМ ГОДИНАМА 2005/06-2009/10.

Како се није могло доћи до података о укупном броју студената који су завршили одређени ниво студија на УНС-у у посматарном периоду, за утврђивање учешћа страних студената у укупном броју студената који су завршили одређени ниво студија на УНС-у, одабран је период за који су се имали обједињени подаци, а то су 2005/06-2010/10. школске године.

Да би се приказало учешће страних студената који су завршили студије на УНС-а, коришћени су доступни подаци из ректората УНС-а (Канцеларија за наставу, науку и односе са јавношћу) о броју дипломираних студената у последњој завршној години/основне и интегрисане студије за период 2005/06-2009/10.године. Наведени однос приказан је у табели 26.

Табела 26. Однос броја страних студената са укупним бројем студената на УНС-у који су завршили основне и интегрисане студије у периоду 2005/06-2009/10. године

Број дипломираних студената у последњој завршној школској години /основне и и. студије	Укупно студената	Укупно страних студената ,основне и и.студије	Однос у% Страни студенти/ Укупно студенти
2005/06	3.738	42	1,1 %
2006/07	4.598	22	0,5 %
2007/08	3.436	24	0,7 %
2008/09	4.500	61	1,4%
2009/10	6.699	40	0,6 %
Укупно 2005/06-2009/10	22.971	189	0,8%

Извор: УНС-у, Канцеларија за наставу, науку и односе са јавношћу, студентске службе факултета

Из наведене табеле 26, може се констатовати да се наведено учешће страних студената у укупном броју студента на УНС-у ,који су завршили основне и интегрисане студије у посматраном периоду кретало од 0,5% до 1,4% или просечно 0,8%. Ово се може сматрати изузетно малим процентом учешћа страних студената у укупном броју студената који су завршили наведени ниво студија у посматраном периоду. Међутим, ако би посматрали то учешће код факултета који су имали велики број страних студената, онда би тај проценат био знато већи. Наводи се пример Факултета спорта и физичког васпитања, који је иначе имао највећи број страних студената у целом посматраном периоду (472) у 1995. години, имао учешће од 39% страних студената у укупном броју студената који су завршили основни ниво студија на том факултету. Управо неки водећи универзитети у САД-а остварују такво учешће страних студената у укупној студентској популацији.

БРОЈ И СТРУКТУРА СТРАНИХ СТУДЕНАТА КОЈИ СУ УПИСАЛИ ПРВУ ГОДИНУ ОДРЕЂЕНОГ НИВОА СТУДИЈА НА УНС-У У ШКОЛСКОЈ 2010/2011. ГОДИНИ

У овом делу рада биће приказани подаци о броју и структури уписаних студената на УНС-у (табела 27). Како се по студентским службама факултета за посматрани период није прецизно и јединствено водила евиденција о уписаним страним студентима, аутор рада је одлучио да прикупи релевантне податке за школску 2010/2011. годину, као основ за анализу података о страним студентима.

Табела 27. Број и структура уписаних студената на одређене нивое студија на свим годинама студија на УНС-у у школској 2010/2011. години

Факултет	основне и интегрисане	мастер	специјалистичке	докторске	Укупно
Пољопривредни	3.501	170	0	73	3.744
Филозофски	4.394	353	0	119	4.866
Технолошки	914	41	0	55	1.010
Правни	5.411	141	0	10	5.562
Медицински	3.509	23	0	193	3.725
Техничких наука	8.924	1.210	66	368	10.568

Економски	4.734	1.027	0	99	5.860
Природно-математички	5.215	671	0	130	6.016
Академија уметности	994	115	0	0	1.109
Грађевински	560	78	0	7	645
ТФ "Михајло Пупин"	1.974	311	0	0	2.285
Спорта и физичког васпитања	1.742	9	0	8	1.759
Педагошки	858	78	0	0	936
Учитељски	210	40	0	0	250
АЦИМСИ	-	64	0	8	72
УНЕСКО	-	8	0	0	8
Укупно	42.940	4.339	66	1.070	48.415

Извор: УНС-у, Канцеларија за наставу, науку и односе са јавношћу

Као што се може видети из наведене табеле укупан број уписаних студената на свим нивоима и свим годинама студија на УНС-у (укључујући и катедре АЦИМСИ и УНЕСКО) у школској 2010/2011. години је 48.415. студената. Укупан број студената уписаних на прву годину основних и интегрисаних студија (први пут) је 7.953 студената.

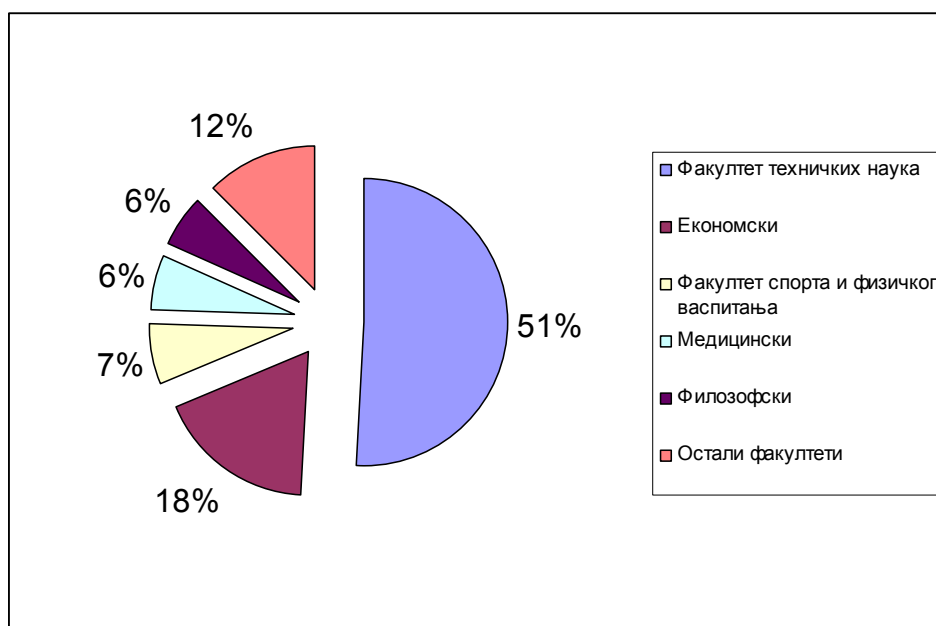
Табела 28. Број и структура страних студената **уписаних** на прву годину одређеног нивоа студија на УНС-у у школској 2010/2011. години/по факултетима

Факултет	Ниво студија				
	Основне и интегрисане	Специјалистичке	Мастер	Докторске	Укупно
Пољопривредни	1	-	1	-	2
Филозофски	11	-	-	1	12
Технолошки	1	-	2	-	3
Правни	5	-	-	-	5
Медицински	11	1	-	-	12
ФТН	90	-	12	-	102
Економски	30	-	6	-	36
ПМФ	1	-	5	1	7
Академија уметности	-	-	3	-	3
Грађевински	-	-	-	-	Нема уписаних
ТФ „Михајло Пупин"	-	-	-	-	Нема уписаних
Факултет спорта и ФВ	14	-	-	-	14
Педагошки	6	-	-	-	6
Учитељски на мађарском језику	-	-	-	-	Нема уписаних
Укупно	170	1	29	2	202

Извор: Студентске службе факултета

Из табеле 28, може се видети да је укупан број страних студената уписаних на прву годину, на свим нивоима студија на УНС-у у школској 2010/2011. години 202 студента.

Највећи проценат страних студената уписао се на основне и интегрисане студије (84,15%), на мастер (14,36%), а на докторске и специјалистичке (1,49%).

Графикон 33. Учешће **факултета** (у%) у укупном броју страних студената **уписаних** на прву годину одређеног нивоа студија на УНС-у у школској 2010/2011. години
Извор: Студентске службе факултета

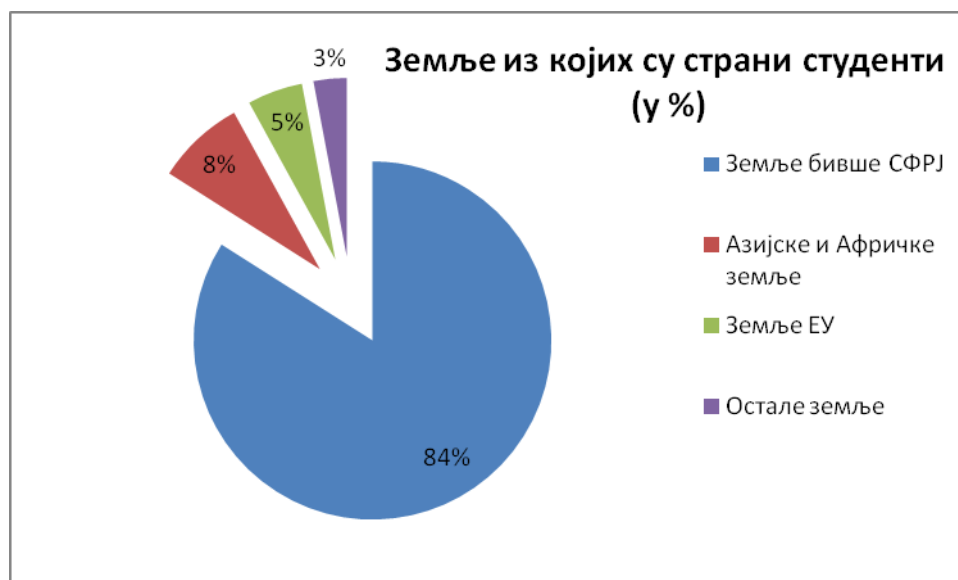
Табела 29. Првих пет факултета по броју уписаних страних студената на прву годину одређеног нивоа студија на УНС-у у школској 2010/2011. години

Факултет	Број уписаних страних студената	%
ФТН	102	51 %
Економски	36	18 %
Факултет спорта и ФВ	14	7 %
Медицински	12	6 %
Филозофски	12	6 %
Остали факултети	25	12%
Укупно	202	100%

Извор: Студентске службе факултета

Највећи проценат (51%) страних студената уписан је на прву годину одређеног нивоа студија на Факултету техничких наука (табела 29), 18% на Економском, 19% (збирно) на ФСФВ-а, Медицинском и Филозофском, а 12% на преосталим факултетима УНС-а (Табела бр.29). Велико учешће уписаних страних студената на Факултет техничких наука резултат је великог процента (преко 70%) студената из БиХ уписаних на прву годину студијског програма саобраћај.

Како би била приказана емитивна подручја и структура земаља из којих су страни студенти који су уписали прву годину одређеног нивоа студија на УНС-у, груписање је извршено по одређеним геграфским подручјима (графикон 34).

Графикон 34. Структура земаља из којих су страни студенти који су уписали прву годину одређеног нивоа студија на УНС-у у школској 2010/2011. години (у%)

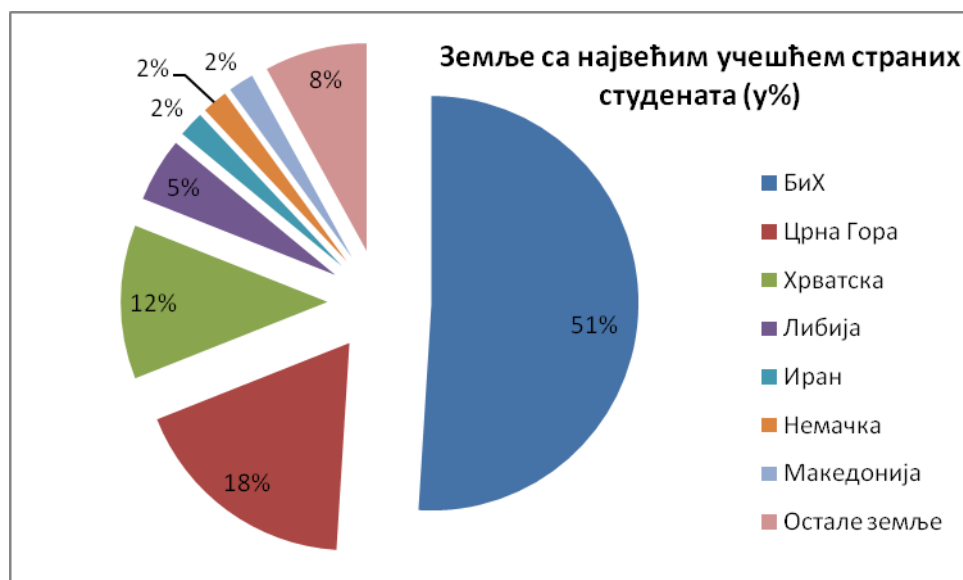
Извор: Студентске службе факултета

Може се констатовати да је највећи проценат (84%) страних студента из земаља бивше СФРЈ, 8% је из азијских и афричких земаља, 5% из земаља Европске уније и 3% из осталих земаља. Код „осталих земаља” појављују се страни студенти из Канаде, Русије и Украјине, који су уствари из наше дијаспоре. Напомиње се да је Словенија, иако је формално у ЕУ, за ово посматрање смештена у земље бивше СФРЈ. Ако посматрамо првих седам земаља из којих је највећи број страних студената, запажа се да су ту осим Словеније све земље бивше СФРЈ, затим две арапске земље и Немачка, као једина земља из Европске уније (графикон 35).

Табела 30. Седам земаља из којих је највише уписаних страних студената на прву годину одређеног нивоа студија на УНС-у у школској 2010/2011. години

Босна и Херцеговина	103
Црна Гора	37
Хрватска	25
Либија	10
Иран	4
Немачка	3
Македонија	3
Остале земље	15
Укупно	202

Извор: Студентске службе факултета

Графикон 35. Седам **земаља** из којих је највише уписаних страних студената на прву годину одређеног нивоа студија на УНС-у у школској 2010/2011. години
Извор: Студентске службе факултета УНС-а

Ако би упоређивали учешће страних студената из земаља бише СФРЈ (84%) који су се уписали на прву годину студија у школској 2010/11.години и учешће у структури страних студената који су завршили у периоду 2001-2010.године (62,92%) може се уочити повећање тренда њиховог учешћа у укупној структури страних студената.

Однос броја страних студената са бројем укупно уписаних студената, на прву годину основних и инегрисаних студија на УНС-у приказано је у табели 31.

Табела 31. Однос броја страних студената са укупним бројем студената уписаних у прву годину основних и инегрисаних студија на УНС-у у школској 2010/2011. години

Факултет	Укупно студената	Страни студенти	Процент
Пољопривредни	689	1	0,15 %
Филозофски	846	11	1,3 %
Технолошки	213	1	0,5 %
Правни	913	5	0,6 %
Медицински	644	11	1,7 %
Техничких наука	1.649	90	5,4 %
Економски	920	30	3,3 %
Природно-математички	906	1	0,1 %
Академија уметности	167	-	0 %
Грађевински	114	-	0 %
ТФ "Михајло Пупин"	333	-	0 %
Спорта и физичког васпитања	304	14	4,6 %
Педагошки	206	6	2,9%
Учитељски	49	-	0 %
Укупно	7.953	170	2.1 %

Извор: Студентске службе факултета, Универзитета у Новом Саду.

Из приказане табеле се уочава да се учешће страних студената у укупном броју уписаних студената на прву годину основних и интегрисаних студија креће од 0,1% на Природно-математичком до 5,4% на Факултету техничких наука, односно у просеку 2,1%

за УНС-у. Ако се упореди просечно учешће од 0,8% страних студената у укупном броју студената који су у периоду 2005-2010. године завршили основне и интегрисане студије, са просечним учешћем од 2,1% страних студената који су уписали исти ниво студија у школској 2010/2011. години може се констатовати да се наведено учешће повећало за 1,3 индексна поена. Овај податак указује на позитиван тренд учешћа страних студената у укупном броју студената на УНС-у, који би уз одговарајућу стратегију и активности могао да се повећа у наредном периоду.

На основу спроведених истраживања и обрађених података о броју и структури страних студената на УНС-у у посматраном периоду могу се извести следеће констатације :

- у укупној структури страних студената који су у посматраном периоду завршили одређени ниво студија на УНС-у , највеће учешће имају студенти из Грчке 40,56%,
- студенти из земаља бивше СФРЈ имају учешће од 36,10%, а студенти из осталих земаља (највише из Азије и Африке) имају учешће од 23,34%, с тим да је оно у периоду до 1990. године износило 72,85%,
- факултети УНС-а на којима је највише страних студената завршило одређени ниво студија су: Факултет спорта и физичког васпитања, Медицински, Правни и Економски,
- у структури уписаних страних студената на прву годину одређеног нивоа студија у школској 2010/11. години највеће учешће имају студенти из бивших земаља СФРЈ (84%), студенти из Азије и Африке 8%, студенти из земаља ЕУ 5% и студенти из осталих земаља 3%. У структури страних студената из земаља ЕУ и „осталих земаља” , највеће учешће имају студенти припадници наше дијаспоре.

Ови подаци указују да су земље бивше СФРЈ највеће потенцијално тржиште едукационог туризма и на које се у овом моменту интезивније треба усмерити промотивне активности УНС-а. Потенцијална тржишта едукационог туризма су и азијске и афричке земље и земље чланице „покрета несврстаних“, као и припадници наше дијаспоре из целог света.

Учешће страних студената, у укупном броју студента на УНС-у, релативно је мало, али на основу уочених тенденција раста и потенцијала којима располаже УНС-у , уз адекватну стратегију привлачења страних студената оно се може значајно повећати.

БРОЈ И СТРУКТУРА СТУДЕНАТА НА РАЗМЕНИ (МОБИЛНОСТ) НА УНС-У У ПЕРИОДУ ОД 2005/06-2010/11. ГОДИНЕ

У процесу отварања и интегрисања УНС-а у светску мрежу универзитета изузетно је важна и мобилност, односно размена студената и наставног особља. Прикупљање података о размени студената извршено је на основу података који су прикупљени од студентских служби самих факултета и од ректората УНС-а, Канцеларије за међународну сарадњу истовремено са прикупљањем и других релевантних података. Такође, обавили су се и бројни интервјуи са релевантним субјектима факултета и Универзитета, а у наредном делу рада биће изнети резултати и образложене уочене чињенице и запажања. Наведени подаци прикупљани су за период од 2005/06. до 2010/11. године, закључно са априлом ове године, те се резултати за 2011. годину односе до тог периода. Приказаће се структура и број студената на размени по програмима, по факултетима, као и земље из којих су страни студенти (долазећи) и земље у које су одлазили наши студенти (одлазећи).

Из табеле 32, може се уочити да је у посматраном периоду на УНС-у боравило 219 страних (долазећих) студената, док је у истом периоду 85 студената са наших факултета (одлазећи) боравило на универзитетима у другим земљама.

Табела 32. Структура и број студената **на размени** (долазећи-одлазећи) на УНС-у и земље из које су дошли и у које одлазе у периоду 2005/06-2010/11. године

Држава	долазећи	одлазећи
Пољска	44	-
Аустрија	24	14
Тајланд	24	6
Хрватска	16	-
Либија	8	-
Мађарска	8	-
Чешка	8	-
САД	8	3
Француска	6	12
Немачка	6	10
Белгија	4	4
Италија	-	11
Бугарска	5	-
Румунија	2	-
Португалија	6	-
Шпанија	7	-
Шведска	3	-
Холандија	4	-
Литванија	3	-
Словенија	8	-
остале земље ЕУ*	6	25
Црна Гора	3	-
Русија	5	-
Швајцарска	1	-
Јапан	1	-
Јужна Кореја	2	-
Велика Британија	2	-
Финска	2	-
Белорусија	1	-
Аргентина	1	-
Египат	1	-
Укупно	219	85

Извор: Студентске службе факултета, наведено-земље ЕУ

Графикон 36. Државе из којих долазе страни студенти на размену у периоду 2005/06-2010/11. године (у %)

Извор: Студентске службе факултета

Из наведеног графикана 36, може се запазити да је највећи проценат страних студената (долазећи) стигло из Пољске, Аустрије, Тајланда, а од земаља бивше СФРЈ из Хрватске и Словеније. Иако за одлазеће студенте на размену нису добијени прецизни подаци по земљама (наведено-земље ЕУ), ипак може се констатовати да је највећи број у посматраном периоду одлазио у земље Европске уније и то Аустрију, Француску, Италију и Немачку.

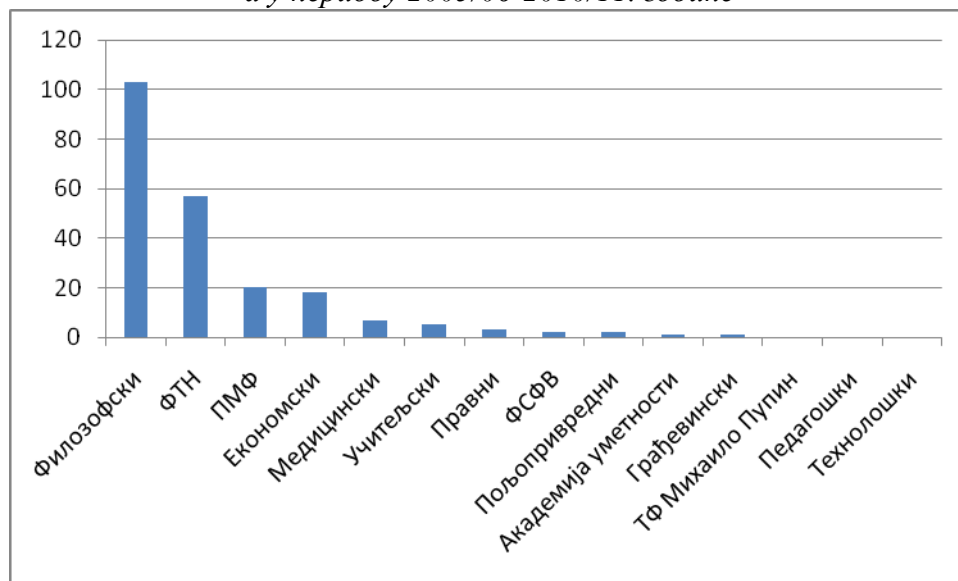
Размена студената по факултетима на које су долазили и са којих су одлазили студенти на размени приказана је у табели 33.

Табела 33. Број и структура студената на размени (долазећи-одлазећи) по факултетима УНС-а у периоду 2005/06-2010/11. године

Факултет	долазећи	одлазећи
Пољопривредни	2	-
Филозофски	103	-
Технолошки	-	-
Правни	3	-
Медицински	7	19
ФТН	57	16
Економски	18	28
ПМФ	20	22
Академија уметности	1	-
Грађевински	1	-
ТФ „Михаило Пупин“	-	-
ФСФВ	2	-
Педагошки	-	-
Учитељски	5	-
Укупно	219	85

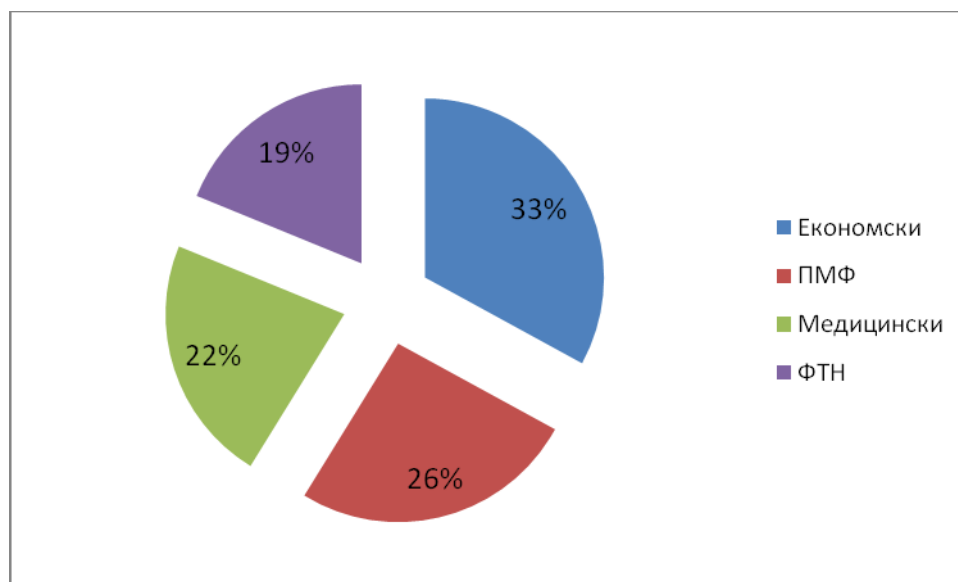
Извор: Студентске службе факултета

Графикон 37. Број и структура студената на размени (долазећи) по факултетима УНС-а у периоду 2005/06-2010/11. године

Извор: Студентске службе факултета

Највише страних студената у посматраном периоду долазило је на размену на Филозофски, Факултет техничких наука, Природно-математички, Економски и Медицински факултет. Највећи број страних студената долази на Филозофски факултет, где се налази и Центар за српски језик, а најчеши разлог доласка је да науче српски језик.

Графикон 38. Број и структура студената на размени (одлазећи) по факултетима УНС-а у периоду 2005/06-2010/11. године

Извор: Студентске службе факултета

Студенти који су одлазили на размену у друге земље су са само четири факултета УНС-а што је и приказано у графикону 38 у процентима, а који су уједно и примили највећи проценат долазећих страних студената.

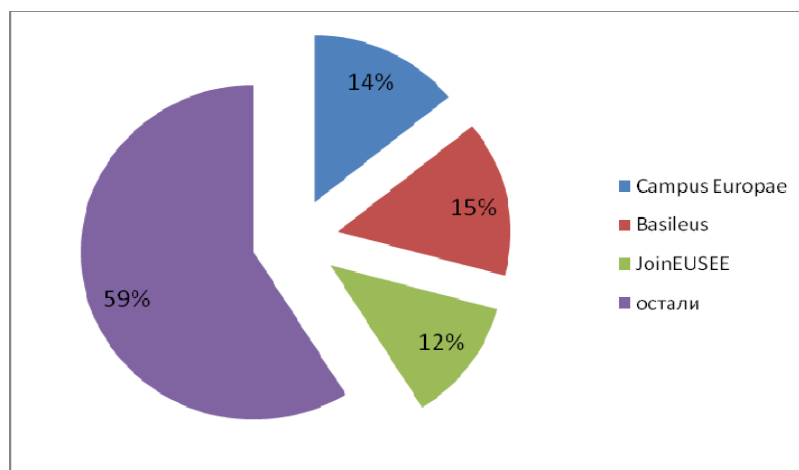
Да би приказали број и структуру студената на размени по програмима, подаци су прикупљени за све програме, а у табелама и графиконима приказана су само три најзаступљенија програма, а под „остале” сврстане су мање заступљени програми, као што су „Forecast” (размена са САД-а), „DAAD”, стипендисти Министарства (само долазећи), Међу-универзитетски и међуфакултетски уговори, билатерална размена и други.

Табела 34. Број и структура студената на размени (долазећи) по програмима на УНС-у у периоду 2005/06-2010/11*. године

Програм	2007/08	2008/09	2009/10	2010/11
Campus Europae	1	8	17	5
Basileus	2	11	17	3
Join Eu See	-	18	6	2
остали	-	40	56	33
укупно	3	77	96	43

Извор: Студентске службе факултета, Универзитета у Новом Саду

Према подацима студентских служби факултета није било долазећих студената у периоду 2005/06 до 2006/07. године, те нису приказани у табели 34.

Графикон 39. Број и структура студената на размени (долазећи) по програмима на УНС-у у периоду 2005/06-2010/11*. године

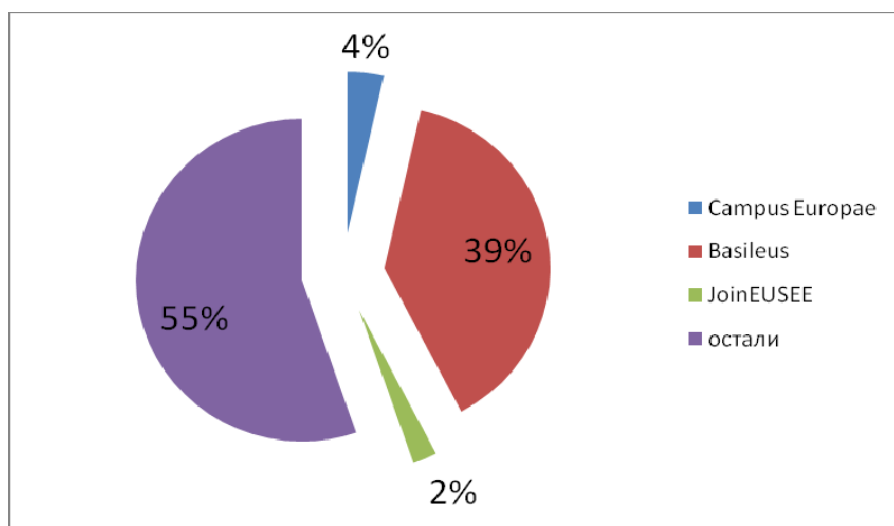
Извор: Студентске службе факултета

У посматраном периоду укупно је на размени било 219 долазећих страних студената, 41% страних студената боравио је на размени преко наведена три програма, а 59% преко осталих програма.

Табела 35. Број и структура студената на размени (одлазећи) по програмима на УНС-у у периоду 2005/06-2010/11*. године

Програм	2006/07	2007/08	2008/09	2009/10	2010/11
Campus Europae	-	-	-	3	-
Basileus	-	3	18	6	6
Join Eu See	-	-	-	2	-
остали	14	-	3	30	-
укупно	14	3	21	41	6

Извор: Студентске службе факултета, Универзитета у Новом Саду

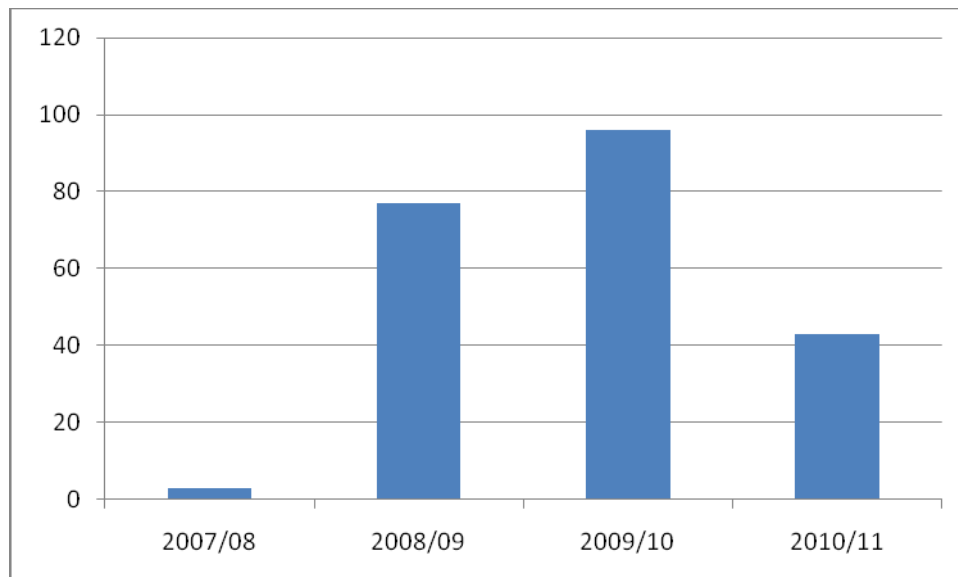

Графикон 40. Број и структура студената на размени (одлазећи) по програмима на УНС-у у периоду 2005/06-2010/11*. године

Извор: Студентске службе факултета, Универзитета у Новом Саду

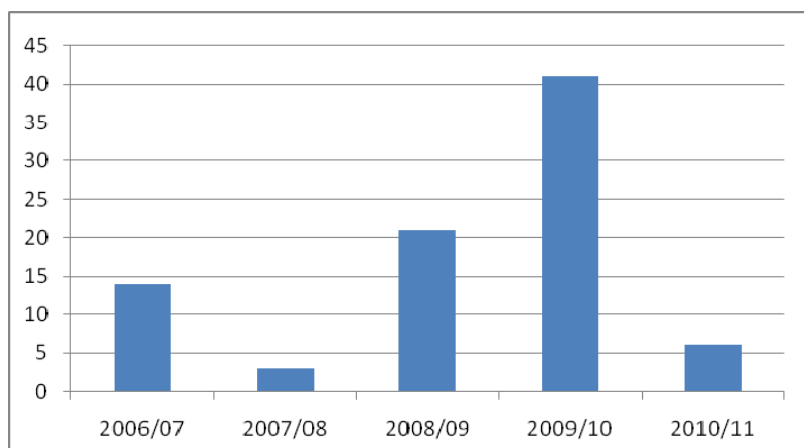
Укупан број одлазећих студената у посматраном периоду био је 85, а највећи проценат (39%) студената отишао је на размену по програму „Basileus” (графикон 40).

Посматра ли се за наведени период број и структура студената на размени (долазећи и одлазећи) може се уочити (графикон 41 и 42) да се и број долазећих и број одлазећих знатно повећао у школској 2009/10. у односу на претходну школску годину. Подаци за школску 2010/11. годину не могу се посматрати као упоредиви јер се они односе само на период до краја априла текуће године.

Графикон 41. Број и структура студената на размени (долазећи) на УНС-у по школским годинама у периоду 2005/06-2010/11*. године

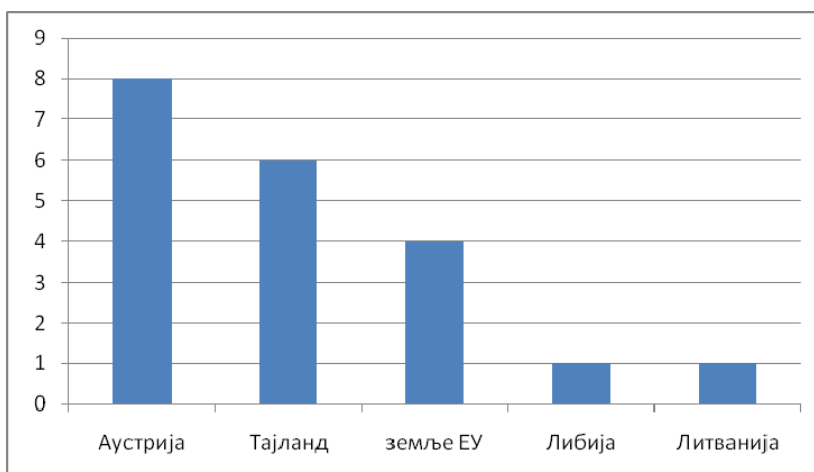
Извор: Студентске службе факултет, Универзитета у Новом Саду

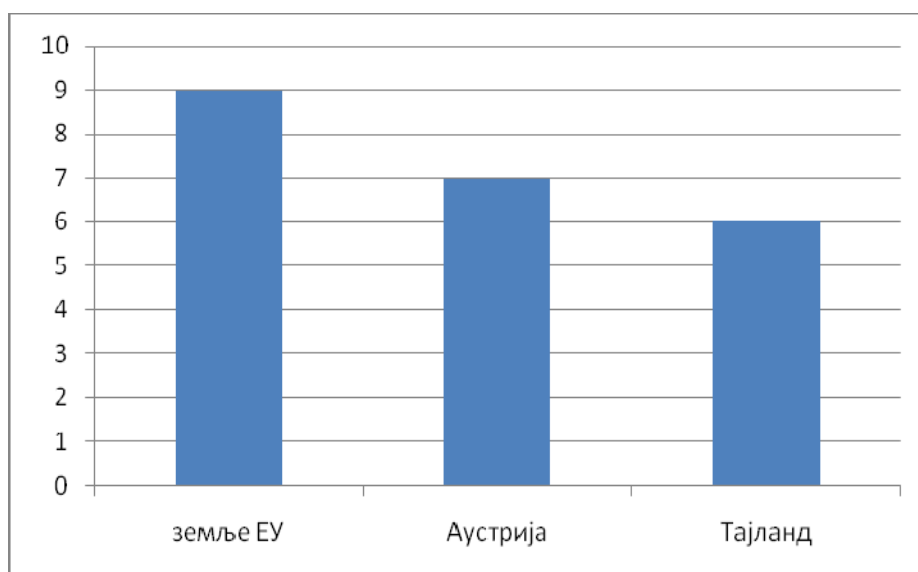
Графикон 42. Број и структура студената на размени (одлазећи) на УНС-у по школским годинама у периоду 2005/06-2010/11. године
Извор: Студентске службе факултета, Универзитета у Новом Саду

Из наведених резултата о размени студената на УНС-у, може се уочити, да они факултети који у својој организационој структури имају Канцеларију за међународну сарадњу или сардника задуженог за ту област, имају највећи број студената на размени како долазећих, тако и одлазећих. Међу тим факултетима УНС-а је и Природно-математички факултет, па ће се као пример дати кратка статистика размене студената на овом факултету.

Мобилност (размена) студента на Природно-математичком факултету УНС-а се одвија кроз неколико расположивих програма организоване мобилности у којима учествује УНС-у. То су пројекти академске мобилности у оквиру „Erasmus Mundus” спољних програма сарадње. То су за сада програми „Basileus” и „JoinEUSEE”, а очекује се и нови под називом „STEM”, који ће за ПМФ бити од посебне важности, јер се тиче мобилности у домену природних и техничких наука. Поред „Erasmus Mundus” програма организоване мобилности, студенти ПМФ-а учествују у размени кроз: „Campus Europe” програм мобилности, „IAESTE” програме размене, Споразум о сарадњи са Универзитетом „Prince of Songkla” (Тајланд), Летњу школу хемије и споразум о сарадњи са ТУ Грац, Аустрија, „CEEPUS”, Билатералну сарадњу са партнерским универзитетима/факултетима, DAAD-Немачки програм академске размене и „FORECAST” програм мобилности и сарадње са САД-а (Канцеларија за Међународну сарадњу ПМФ-а).

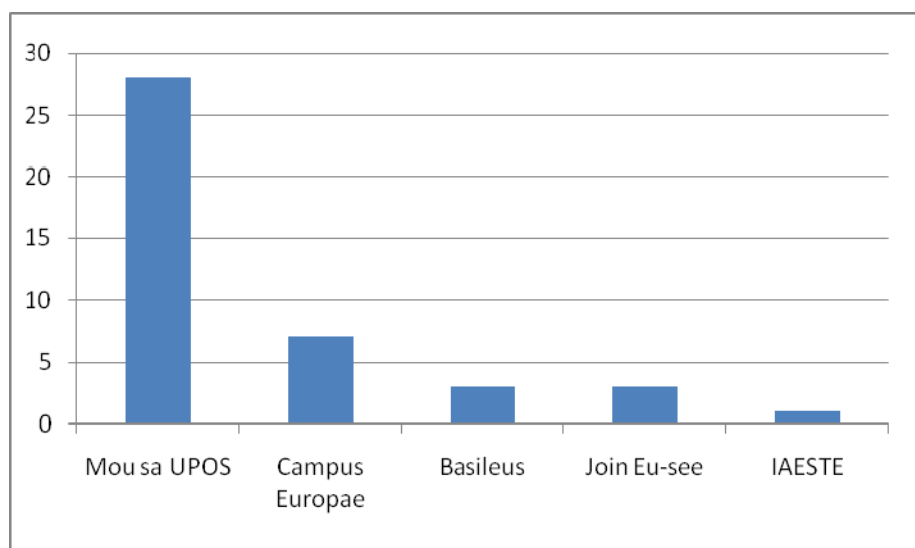

Графикон 43. Број и структура земаља из који су страни студенти на размени (долазећи) на ПМФ-у у школској 2009/2010. години
Извор: Канцеларија за међународну сарадњу ПМФ-а

Графикон 44. Број и структура земаља у које су одлазили студенти на размени (одлазећи) са ПМФ-у у школској 2009/2010. години

Извор: Канцеларија за међународну сарадњу ПМФ-а

Графикон 45. Број и структура студената на размени по програмима преко којих се вршила размена студената на ПМФ-у у школској 2009/2010. години

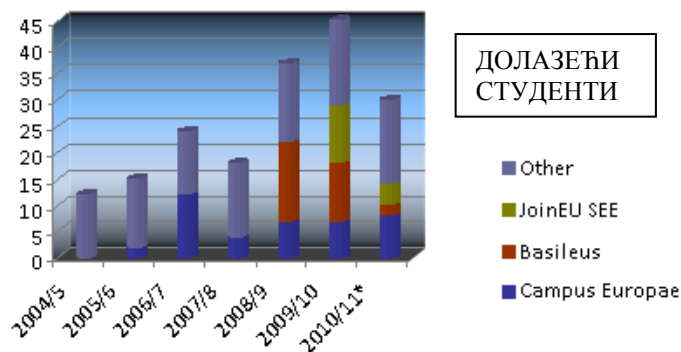
Извор: Канцеларија за међународну сарадњу ПМФ-а

Из наведених графикана 43, 44 и 45, можемо уочити да је у посматраном периоду на Природно-математичком факултету боравило укупно 20 долазећих страних студената, а да је 22 наша студента остварило мобилност и боравило на другим факултетима. Ако посматрамо програме преко којих је остварена размена, највећи број студената на размени је ишао по основу Међуфакултетских-универзитетских уговора са Универзитетом „Prince of Songkla” и ТУ Грац, а затим преко програма „Campus Europae”, „Basileus” и „JoinEUSEE”.

Горе наведени подаци су прикупљени од студентских служби факултета, а у следећем тексту наводе се и подаци који су добијени из ректората УНС-а, односно Канцеларије за међународну сарадњу који се и делимично разликују.

Табела 36. Број и структура студената на размени (долазећи) по програмима на УНС-у у периоду 2004/05-2010/11*. године

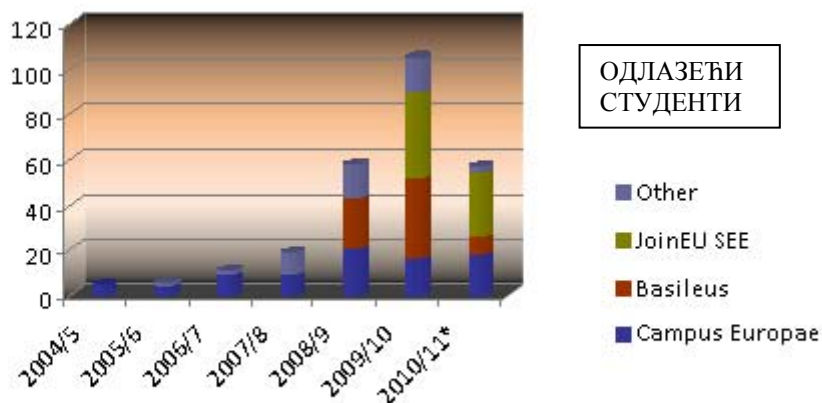
ДОЛАЗЕЋИ СТУДЕНТИ							
Програм	2004/5	2005/6	2006/7	2007/8	2008/9	2009/10	2010/11*
Campus Europae		2	12	4	7	7	8
Basileus					15	11	2
Join Eu See						11	4
Остало	12	13	12	14	15	16	16
Сума	12	15	24	18	37	45	30

Извор: УНС-у, Канцеларија за међународну сарадњу

Табела 37. Број и структура студената на размени (одлазећи) по програмима на УНС-у у периоду 2004/05-2010/11*. године

Програм	2004/5	2005/6	2006/7	2007/8	2008/9	2009/10	2010/11*
Campus Europae	5	4	9	9	21	16	18
Basileus					22	36	8
Join Eu See						38	28
Остало		2	2	10	15	15	3
Сума	5	6	11	19	58	105	57

Извор: УНС-у, Канцеларија за међународну сарадњу

Из приказаних табела 36 и 37 и графикона може се уочити да је окупан број долазећих страних студената према подацима Канцеларије за међународну сарадњу УНС-а, за посматрани период 2004/05-2010/11. године 181, а број студената који су у истом периоду отишли на размену је 261. У подацима КМС нису обухваћени студенти у ЦЕЕПУС мрежи, где има око 50-80 долазећих и одлазећих студената, али су то углавном кратке посете од по месец дана, или два до три месеца. Осим тога у табелу нису унети студенти који су на УНС-у из Бих-а, Црне Горе и Хрватске, као ни други страни студенти (на пример Либија), јер те податке не поседује Канцеларија за међународну сарадњу.

У претходном делу приказани су прикупљени подаци о размени студената који су добијени од студентских служби факултета и Канцеларије за међународну сарадњу ректората УНС-а. Евидентно је да се наведени подаци делимично разликују. Уочено је да је разлог за то, непостојање јединствене евиденције студената на размени, као и неадекватне комуникације између студентских служби факултета и Канцеларије за међународну сарадњу ректората УНС-а. Међутим, и поред тога може се констатовати да се подаци о броју долазећих страних студената у посматраном периоду по обе евиденције подударују (уколико би се обухватили студенти у „СЕЕПУС” мрежи код КМС-у), како по броју тако и структури студената по којим програмима долазе. Подаци о броју одлазећих студената са наших факултета се драстичко разликују (до три пута) за посматрани период. Како се конкурисање за одлазак на размену спроводи преко Канцеларије за међународну сарадњу, то се са великом сигурношћу може тврдити да су то меродавни подаци, односно да је у посматраном периоду на размену у друге земље отишло 261 студент УНС-а. Од тог броја, 78% наших студента је отишло на размену преко наведена три програма, а 18% преко осталих програма. Око 75% студената који су остварили размену су са основних студија, а 25% са осталих (мастер, докторске). Пролазност код конкурисања код основних студија је један према двадест, а код других студијских програма је један према десет.

На основу обраде и анализе података о размени студената, као и бројних разговора и интервијуа са субјектима на УНС-у који учествују у програму размене студената (мобилности) могу се извести следеће констатације:

- број како долазећих страних студената, тако и одлазећих студената са УНС-а је у сталном порасту, стога популација долазећих страних студента може бити значајан тржишни сегмент едукационог туризма заинтересован за студирање на УНС-у,
- програми размене („Basileus”, „Campus Europae” и „JoinEUSEE”) су најзаступљенији у одласку наших студената на размену, као и у доласку страних студената на УНС-у, а значајно учешће имају и међуниверзитетски и међуфакултетски споразуми,
- факултети који су у своју развојну стратегију и организациону структуру уградили „међународну сарадњу”, имају навећи број страних студената, који долазе и студената који одлазе на размену,
- земље из који највише долазе страни студенти су Пољска, Аустрија, Тајланд и земље бивше СФРЈ, а наши студенти највише одлазе у земље ЕУ-е.

Уочени су следећи проблеми:

- недовољна кординација на релацији студентске службе факултета - Канцеларија за међународну сарадњу УНС-а,
- неадекватна понуда од стране појединих факултета за стране студенте на размени, као и недовољна информисаност страних студената,
- нефлексибилна политика државе у погледу администрације, а нарочито око доласка и боравка страних студената (проблем са визама и друго),
- нема јединствене евиденције о пројектима у оквиру међународне сарадње факултета и УНС-а.

Предлози за побољшање стања:

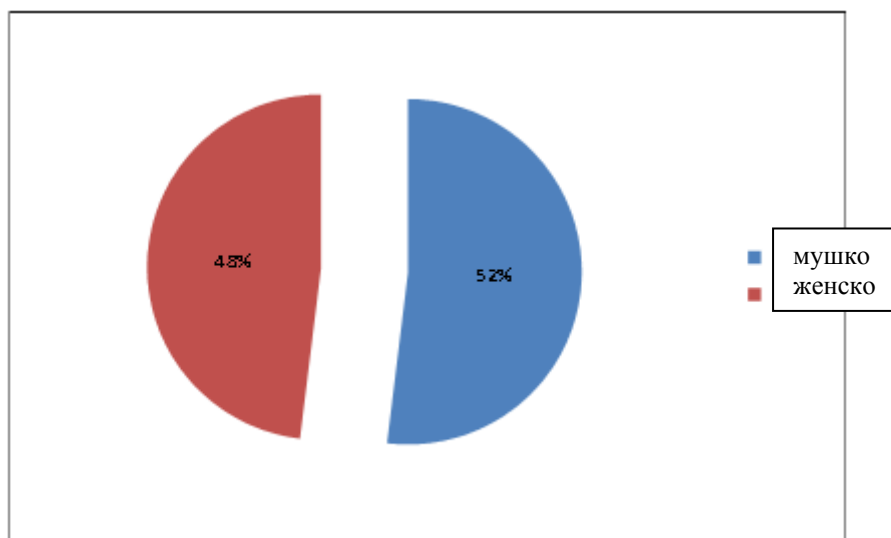
- неопходна је јединствена стратегија за привлачење страних студената и размену студената на УНС-у,
- потребан је договор свих релевантних субјеката (факултети, УНС-у, Министарства РС и Владе АП Војводине и других) о политици према страним студентима,
- поребно је понудити јединствен пакет услуга (од добијања виза, усаглешених и компактибилних студијских програма, до смештаја) за стране студенте и на једном месту,
- неопходно је расписати конкурс за наше студенте (волонтере), који би били лица за контакте са страним студентима ,
- код међународне сарадње и пројеката било би сврсисходно основати Центар за управљање пројектима (јединствен софтвер) на УНС-у и друго,
- неопходно је у организационој шеми УНС-а успоставити правила и процедуре, који Универзитет чине инегрисаним.

АНАЛИЗА ОЦЕНЕ КОНКУРЕНТНОСТИ УНИВЕРЗИТЕТА У НОВОМ САДУ ОД СТРАНЕ СТРАНИХ СТУДЕНАТА, КОЈИ СТУДИРАЈУ ИЛИ СУ НА РАЗМЕНИ НА ФАКУЛТЕТИМА УНС-А, А НА ОСНОВУ ПРИМЕНЕ АНКЕТНОГ ИСТРАЖИВАЊА

У овом делу истраживања спроведена је анализа ставова и мишљења о квалитету студија прикупљених од корисника едукационог туризма, односно страних студената на Универзитету у Новом Саду. Истраживање је рађено у периоду јун 2010 - јун 2011. године. Интервјуи су спроведени директним контактом, и е-маил, уз попуњавање структурираног анкетног упитника, на енглеском и српском језику, код узорка који је обухватио 62 студента. Истраживањем су се прикупиле неопходне информације о атрибутима Универзитета у Новом Саду, значајним за формирање његовог имиџа код потенцијалних корисника страних студената, као и основни подаци о испитаницима.

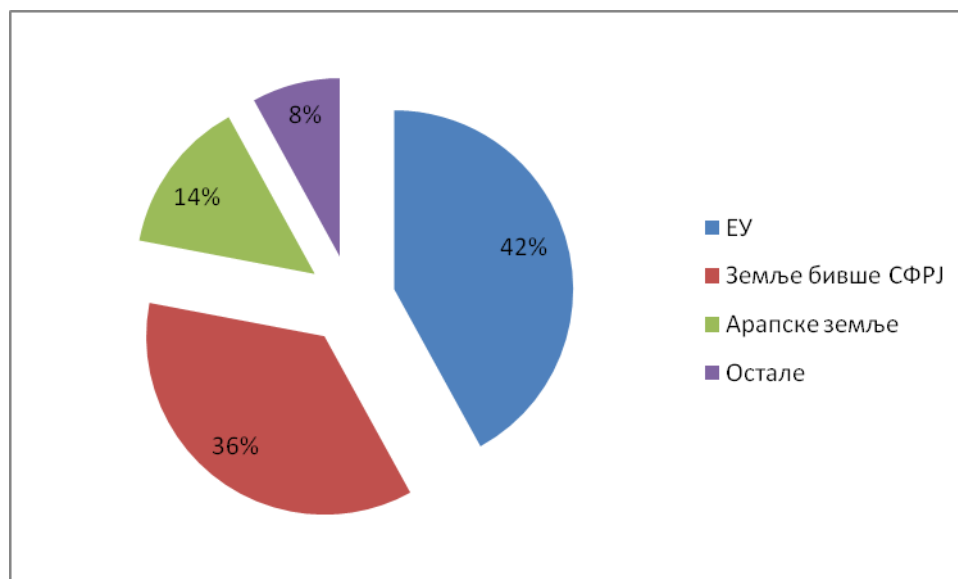
АНАЛИЗА ОСНОВНИХ ПОКАЗАТЕЉА (СТРУКТУРА ИСПИТАНИКА)

Старосна доб испитаника је карактеристична за студенте и креће се од 19 до 26 година. Полна структура испитаника је 48% жена и 52% мушкараца приказана је на графикану 46.

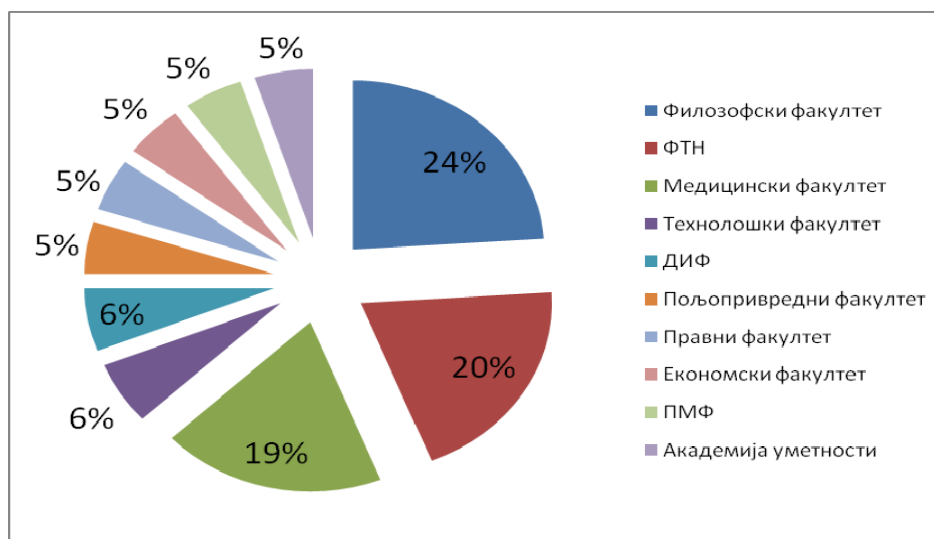
Графикон 46. Полна структура испитаника у %, страни студенти на УНС-у
Извор: Подаци добијени применом анкетне методе: интервју и упитник

Анализу испитаника према емитивном подручју (државама из којих долазе) приказали смо у четири групе и појединачно. Испитаници су из 24 земље, а највише испитаника је из земаља Европске уније (ЕУ) 42%, затим из земаља бивше СФРЈ 36%, из арапских земаља (Азије и Африке) 14% и из других земаља 8% (Русија 3%, Канада 3% и Белорусија 2%). Напомиње се да су испитаници из Словеније (6%), због реалнијег приказа резултата сврстани у земље бивше СФРЈ. (графикон 47). Емитива приказана појединачно по државама указује да је највише испитаника из Босне и Херцеговине (13%), Либије (10%), Црне Горе и Хрватске (по 8%), Словеније (6%), а од земаља ЕУ из Чешке, Пољске, Португала, Немачке и Француске (по 5%) од укупног броја страних студената.

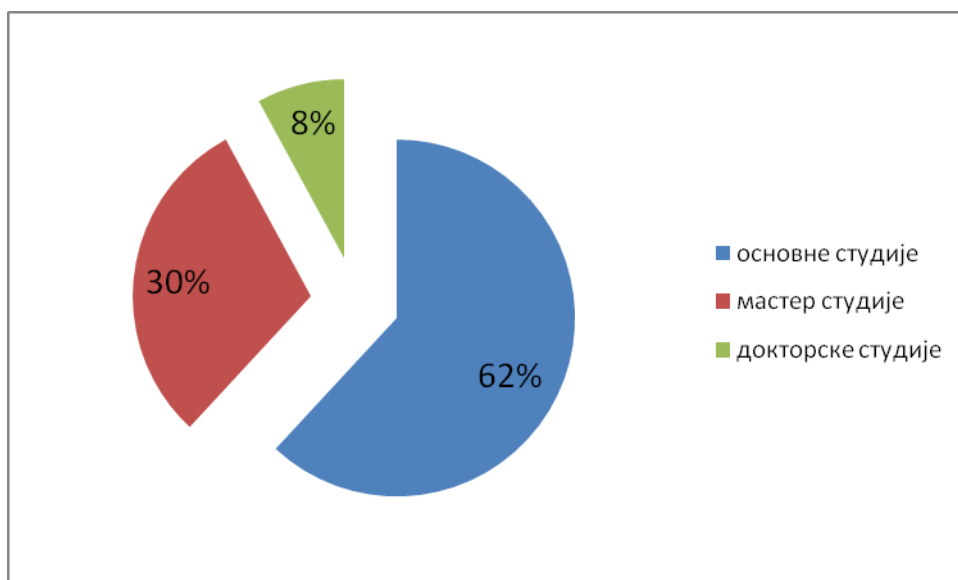
Графикон 47. Емитивна структура испитаника у %, страни студенти на УНС-у
Извор: Подаци добијени применом анкетне методе: интервју и упитник

У погледу факултета где студирају, испитаници су са укупно осам (8) факултета УНС-а, а највећи број испитаника је са Филозофског факултета 24%, затим са Факултета техничких наука и Медицинског 19%, са Технолошког и Факултета спорта и физичког васпитања 6%, а са Економског, Природно-математичког, Пољопривредног, Правног факултета и Академије уметности 5%. Са факултета друштвених наука је 45% испитаника, са факултета техничких наука је 35 %, а са хуманистичких је 25% (графикон 48).

Графикон 48. Структура испитаника по факултетима у %, страни студенти на УНС-у
Извор: Подаци добијени применом анкетне методе: интервју и упитник

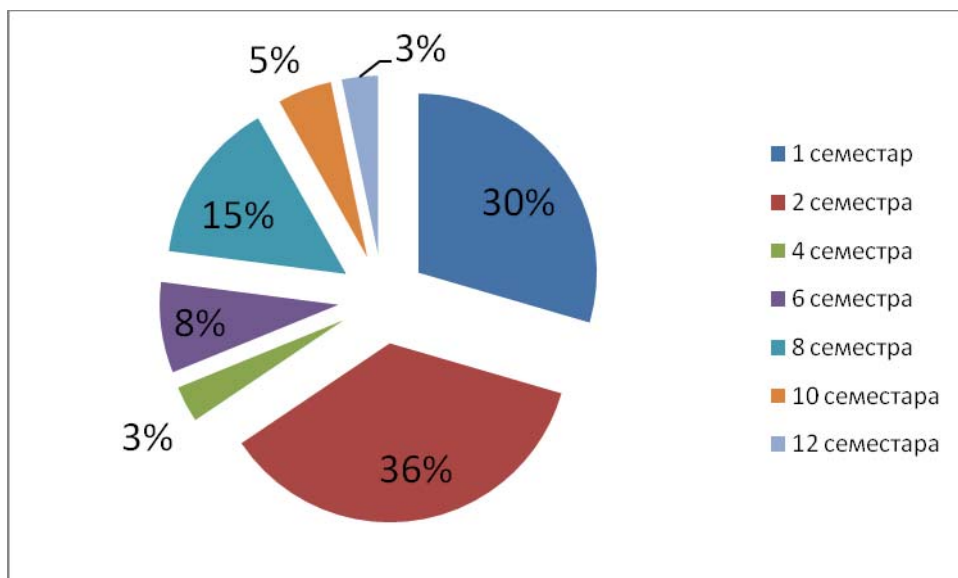
Највећи број испитаника 62% налази се на основним студијама, 30% испитаника је на мастер студијама, а 8% испитаника је на докторским студијама (графикон 49).

Графикон 49. Структура испитаника, према нивоу студија у %, страни студенти на УНС-у

Извор: Подаци добијени применом анкетне методе: интервју и упитник

Анализом одговора испитаника на питање колико намеравају да се задрже на студијама, највећи проценат 36% је навео два семестра, 30% један семестар, 15% осам семестара, 8% шест семестара, 5% десет семестара и по 3% четири и десет семестара (графикон 50).

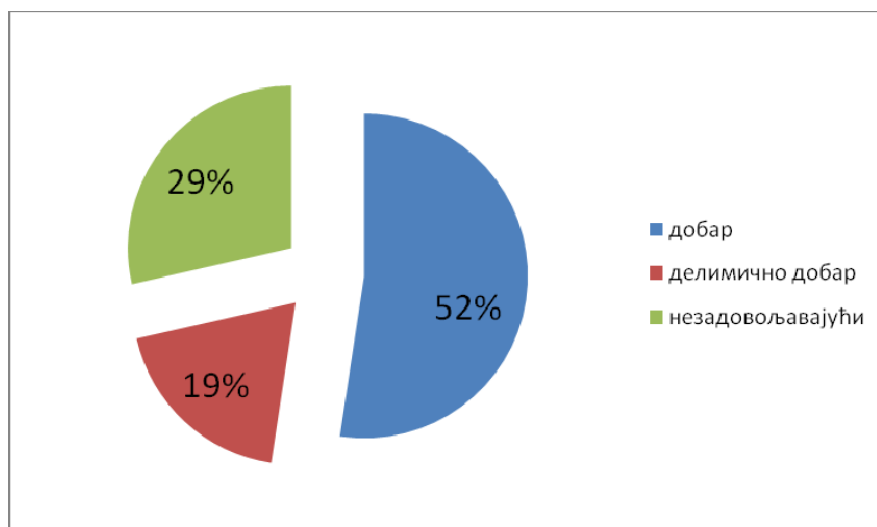
Графикон 50. Структура испитаника према времену задржавања на студијама у %, страни студенти на УНС-у

Извор: Подаци добијени применом анкетне методе: интервју и упитник

Велики проценат испитаника 66%, који наводе да намеравају да се задрже краће време на студијама, односно два или један семестар, говори да су они дошли да заврше мастер студије или су на размени, која зависно до програма и факултета траје најчешће толики период. Испитаници који су навели да намеравају да се задрже осам, односно шест семестара 23%, најчешће представљају студенте из бивших република СФРЈ (БиХ, Црна Гора и Хрватска), који су дошли да заврше основне студије на УНС-у. Испитаници који су

се изјаснили да намеравају да се задрже десет и дванаест семестара на студијама (8%), су студенти Медицинског факултета.

Анализа одговора испитаника о нивоу знања српског језика указује да 52% добро познаје наш језик, 19% делимично добро познаје, а 29% или трећина укупног броја испитаника има не задовољавајући ниво знања српског језика. У ову групу највише спадају студенти из азијских и афричких земаља и студенти, који похађају почетни курс српског језика на Филозофском факултету (графикон 51).

Графикон 51. Структура испитаника према нивоу знања српског језика у %, страни студенти на УНС-у

Извор: Подаци добијени применом анкетне методе: интервју и упитник

АНАЛИЗА ЕЛЕМЕНАТА ПРИ ПРОЦЕСУ ОДЛУЧИВАЊА (МОТИВАЦИЈА) СТУДЕНАТА ЗА ДОЛАЗАК НА СТУДИЈЕ НА УНС

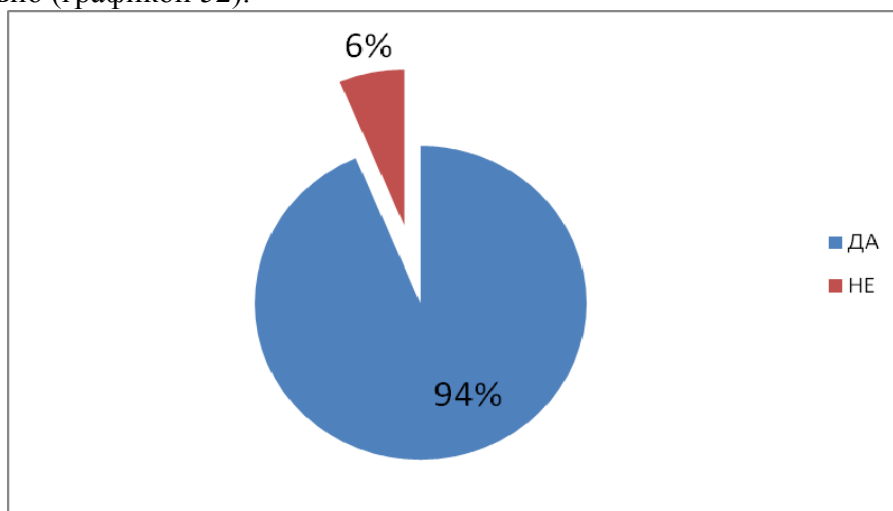
У ово делу истраживања сагледаће се шта је био примарни мотив испитаника за долазак на студије на Новосадски универзитет. Мотиви могу бити различити, а мотивисаност се може објаснити као жеља да се из стварног дође у жељено стање и да се оно и оствари, односно задовољење одређених потреба у овом случају стицање дипломе, бољег образовања, упознавање новог окружења, нових људи или доживљаја. Мотив или потреба за наведеним може бити подстакнута унутрашњим и спољњим стимулансима. На питање шта је био Ваш примарни мотив за долазак на студије у Нови Сад, 30% испитаника одговорило је : жеља да заврши факултет и добије диплому, 25% испитаника дало је одговор : да научим српски језик и упознам културу народа, 10% је одговорило: да израдим докторски (мастер) рад, 7% је одговорило: волим да путујем и стичем различита искуства, 7% је одговорило: да упознам Нови Сад и Србију, 7% је одговорило: да се вратим у земљу својих родитеља, 5% је одговорило: јер је краће време студија и јефтиније, 5% је одговорило: да стекнем искуства на другом факултету, а 4% су остали одговори. Под категоријом остали наведени су следећи одговори: понуђени програм размене, бољи студијски програм него на матичном факултету, државни уговор-стипендија.

Собзиром на структуру емитиве испитаника одговори указују да су студенти земаља бивше СФРЈ дали одговор да им је мотив да заврше факултет, студенти из земаља ЕУ да им је мотив био да науче српски језик и упознају културу, стекну нова искуства и упознају Србију и Нови Сад. Испитаници који су дали одговор да им је мотив био да се врате у земљу родитеља и да им је студирање јефтиније и краће су студенти медицинског факултета, а најчешће су припадници наше дијаспоре. Одређени број испитаника је навео да је

одлуку да студира у Новом Саду донео на препоруку пријатеља, апликацијом на програм размене и др.

АНАЛИЗА ОЦЕНЕ ИСПИТАНИКА О ОРГАНИЗАЦИЈИ НАСТАВЕ, ТЕХНИЧКОЈ ОПРЕМЉЕНОСТИ И КВАЛИТЕТУ СТУДИЈСКИХ ОБРАЗОВНИХ ПРОГРАМА НА УНС-У

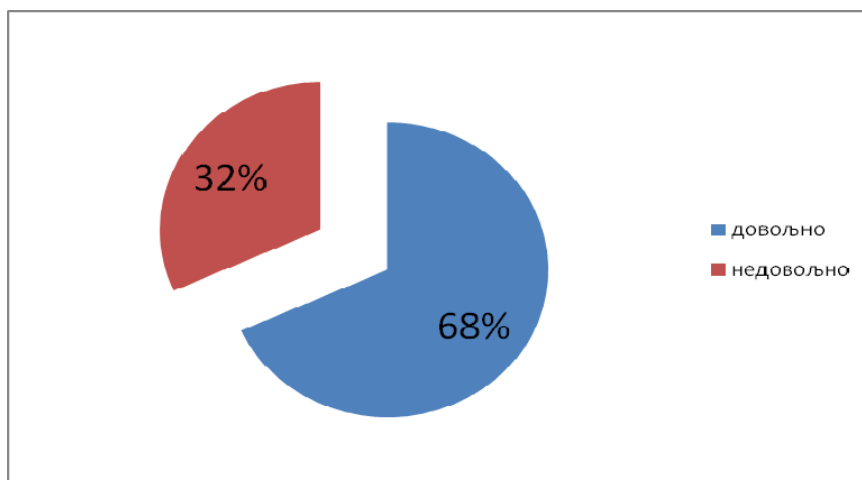
На питање да ли сте задовољни организацијом наставе, техничким средствима и ставом професора, 94% испитаника је одговорило са да, а свега 6% испитаника се изјаснило да није задовољно (графикон 52).

Графикон 52. Задовољство испитаника организацијом наставе, техничким средствима и ставом професора према њима у %, страни студенти на УНС-у
Извор: Подаци добијени применом анкетне методе: интервју и упитник

Изнети одговори указују да је организација наставе, став професора и техничка опремљеност факултета УНС-а на завидном нивоу.

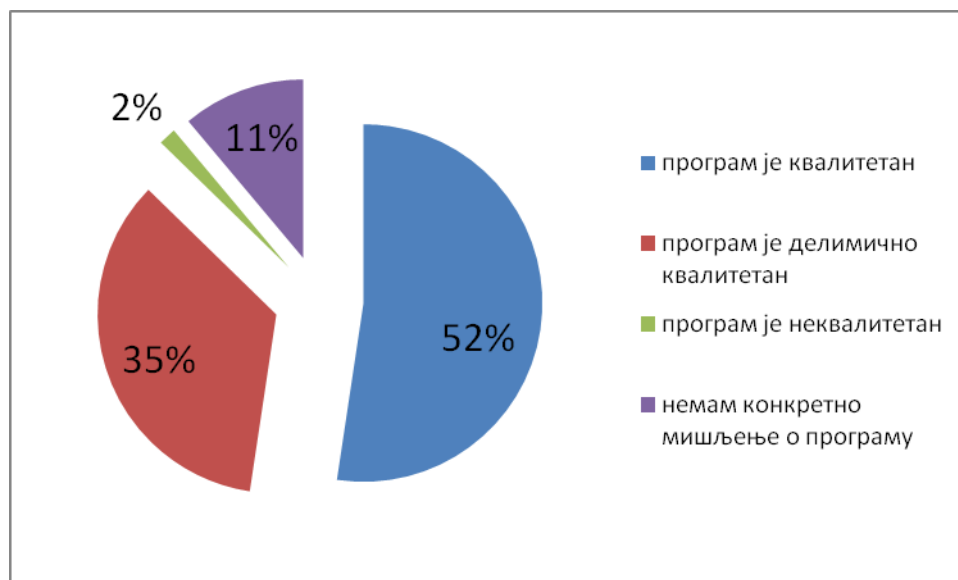
На питање колико је заступљена практична настава у програму који студирате, 68% испитаника је одговорило довољно, а 32% да је практична настава недовољно заступљена (графикон 53).

Графикон 53. Мишљење испитаника о заступљености практичне наставе у програмима по којима студирају у %, страни студенти на УНС-у
Извор: Подаци добијени применом анкетне методе: интервју и упитник

Одговори дати на ово питање указују да преко трећине испитаника сматра да је заступљеност практичне наставе недовољна, што представља путоказ одређеним факултетима да у том правцу у структури наставе (теорија-пракса) треба више учинити.

На питање како оцењујете квалитет програма студија који похађате, 52% се изјаснило да је програм квалитетан, 35% се изјаснило да је програм делимично квалитетан, 11% да немају конкретно мишљење о програму, док се свега 2% испитаника изјаснило да је програм некавалитетан (графикон 54).

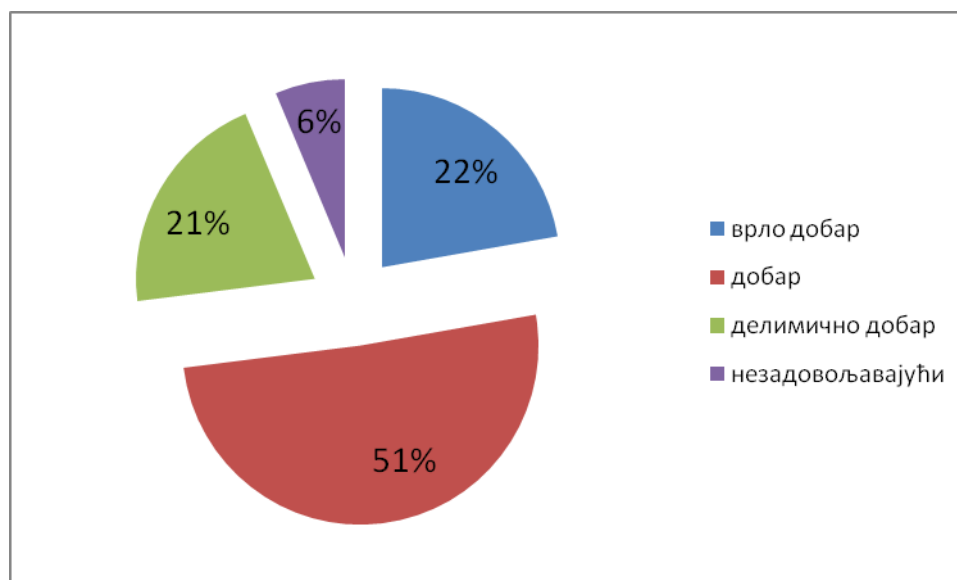
Графикон 54. Мишљење испитаника о квалитету програма студија које похађају у %, страни студенти на УНС-у

Извор: Подаци добијени применом анкетне методе: интервју и упитник

Постављено питање испитаницима дало је могућност оцене вредновања квалитета програма образовних студија у четири категорије. Чињеница да се више од половине испитаника изјаснило да је програм квалитетан, а више од трећине да је делимично квалитетан, говори у прилог да **Новосадски Универзитет има снажну основу за развој едукационог туризма у свом најважнијем атрибуту квалитету образовних студијских програма**.

АНАЛИЗА ОЦЕНЕ ИСПИТАНИКА О КВАЛИТЕТУ СМЕШТАЈА, ИСХРАНЕ, ПРЕВОЗА И УОПШТЕ БОРАВКА У НОВОМ САДУ

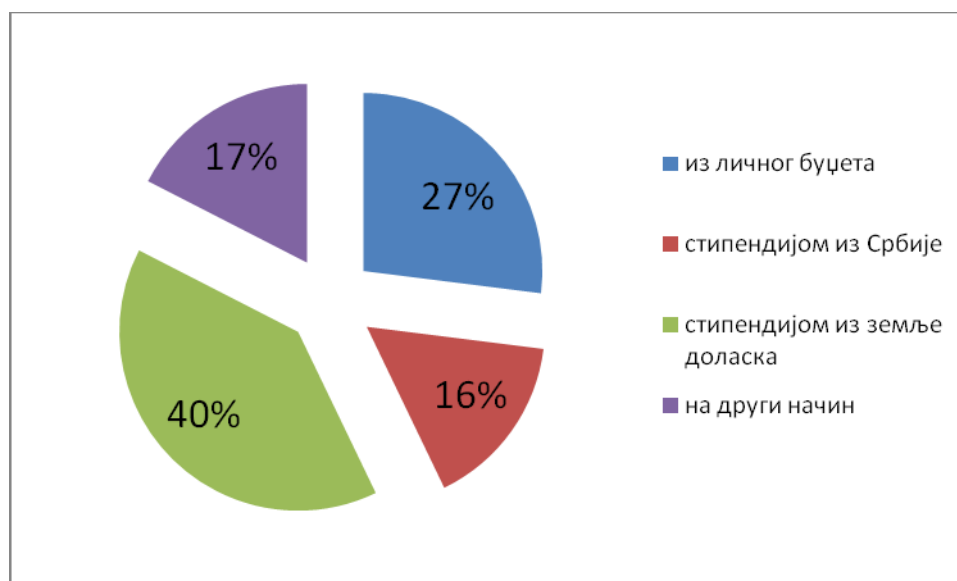
Сама формулација овог питања, која у себи садржи три елемента и четири категорије оцене упућује испитаника на упросечен одговор, али због лакшег разумевања и комуникације са испитаницима аутор се определио за овакву формулацију. Ипак, највећи број испитаника 51% изјаснио се да је квалитет ова три елемента добар, 22% врло добар, 21% делимично добар и свега 6% да је незадовољавајући. У комуникацији са испитаницима уочено је да се и критеријуми испитаника по овим елементима разликују, а зависно од емитивних подручја из којих долазе. На пример студенту из Португалије се није свидео смештај у студентском дому, па је са колегом изнајмио стан и његова оцена је за смештај не задовољавајућа. Други пример, студенту из Либије је храна у студенској мензи обимна и масна, па је његова оцена квалитета исхране делимично добар (графикон 55).

Графикон 55. Мишљење испитаника о квалитету смештаја, исхране и превоза који користе у Новом Саду, страни студенти на УНС-у

Извор: Подаци добијени применом анкетне методе: интервју и упитник

На питање из којих извора се финансирају Ваше студије, 40% је одговорило, стипендијом из земље доласка, 27% из личног буџета, 17% на други начин и 16% стипендијом из Србије. Скоро једна трећина испитаника (27%) се изјаснила да се финансира из личног буџета и они су најмеродавнији да дају оцену о висини школарине и трошкова живота у Новом Саду. Чињеница да је према упоредним подацима са УНС-а за школску 2010/11.годину, већина факултета повећала цену школарине у односу на претходну школску годину. Такође, према подацима Републичког завода за статистику и кретању цена у првих шет месеци ове године у односу на исти период прошле године, пре свега прехранбених производа и енергетике, увећани су и трошкови живота. Према томе може се констатовати да је у односу на претходну школску годину блага тенденција повећања трошкова школарине и трошкова живота на УНС-у (графикон 56).

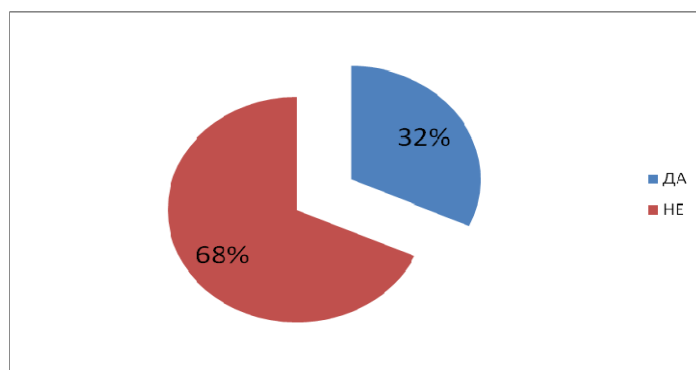

Графикон 56. Структура испитаника по начину финансирања студија на УНС-у у %, страни студенти на УНС-у

Извор: Подаци добијени применом анкетне методе: интервју и упитник

АНАЛИЗА ОЦЕНЕ ИСПИТАНИКА О УКУПНОЈ АТРАКТИВНОСТИ И КУЛТУРНОМ ДИНАМИЗМУ ДЕСТИНАЦИЈЕ НОВОГ САДА

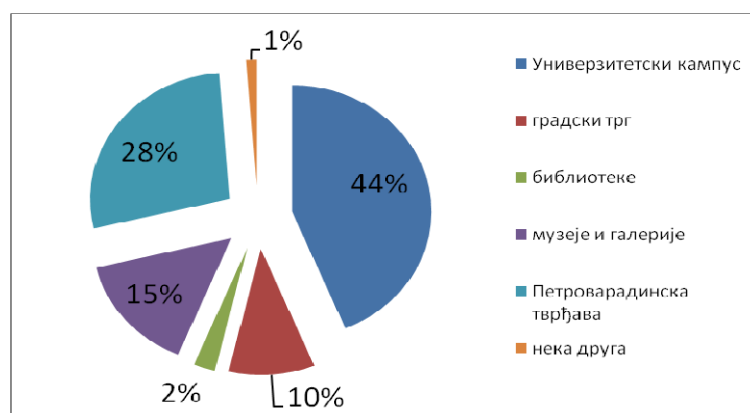
На постављено питање да ли је Ваш факултет организовао путовања по околини Новог Сада, 68% је одговорило не, а 32% да. Ово говори о чињеници да две трећине испитаника није имало прилику да на организован и осмишљен начин упозна културне и друге вредности Новог Сада и насеља у његовој гравитационој зони (графикон 57).

Графикон 57. Структура испитаника по одговору на питање да ли је факултет организовао путовање и обилазак Новог Сада и околине у %, страни студенти на УНС-у
Извор: Подаци добијени применом анкетне методе: интврју и упитник

Из претходног одговора може се закључити да су страни студенти у већини случајева били препуштени да сами одлучују како ће упознати Нови Сад и околину и шта ће посетити, а наравно и како ће и с ким проводити своје слободно време.

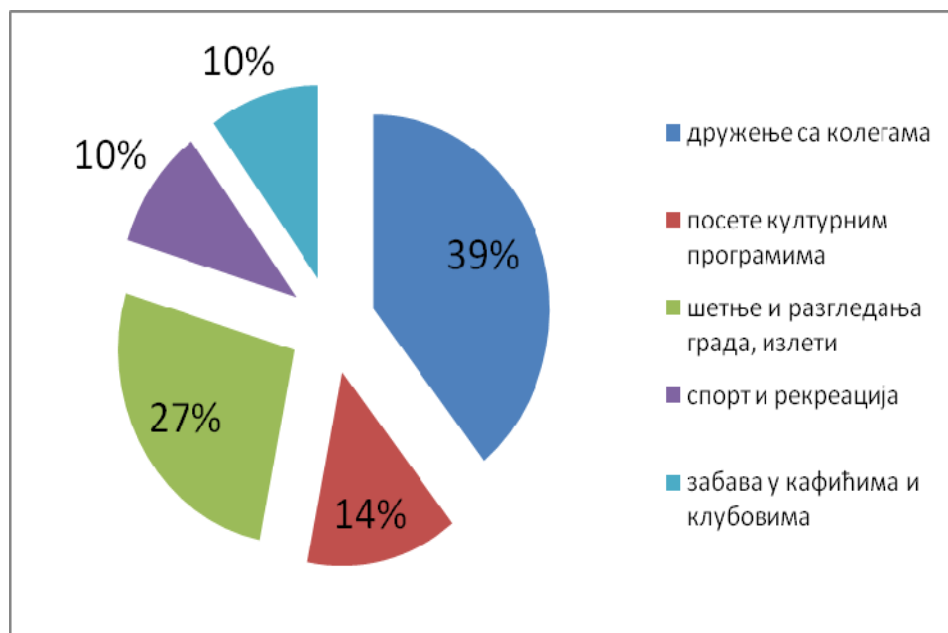
На питање која места сте најчешће посећивали у Новом Саду, на понуђених шест дестинација 44% процената је одговорило Универзитетски кампус, 28% Петроварадинска тврђава, 15% музеји и галерије, 10% нека друга и свега 2% библиотеке. Велика посећеност Универзитетског кампуса, може се сматрати и логичним, јер се сви факултети са којих су испитаници осим, Медицинског и Академије уметности налазе у кампусу. Трећина испитаника је посетила Петроварадинску тврђаву, што говори да је она најпрепознатљивији туристички симбол града. Одговор о релативно малом проценту посета испитаника библиотекама делимично изненађује, с обзиром да је њихов боравак у Новом Саду примарно мотивисан образовањем, или се може сматрати да су испитаници подразумевали посете библиотекама, као сатавни део наставе (графикон 58).

Графикон 58. Структура одговора испитаника о местима, која су највише посећивали у Новом Саду у %, страни студенти на УНС-у
Извор: Подаци добијени применом анкетне методе: интврју и упитник

На питање како најчешће проводите Ваше слободно време, на понуђених пет одговора, 39% је одговорило дружење са колегама, 27% у шетњи разгледању града и излетима, 14% у посетама културним програмима, 10% спорт и рекреација, као и забава у кафићима и клубовима. Из наведених одговора се може закључити да око две трећине испитаника проводи своје слободно време у дружењу са колегама, кроз шетње и разгледање града и излете (графикон 59).

Наведени одговори испитаника указују да Универзитет у Новом Саду има велику атрактивност и високи културни динамизам, што може бити значајан атрибут за привлачење страних студената.

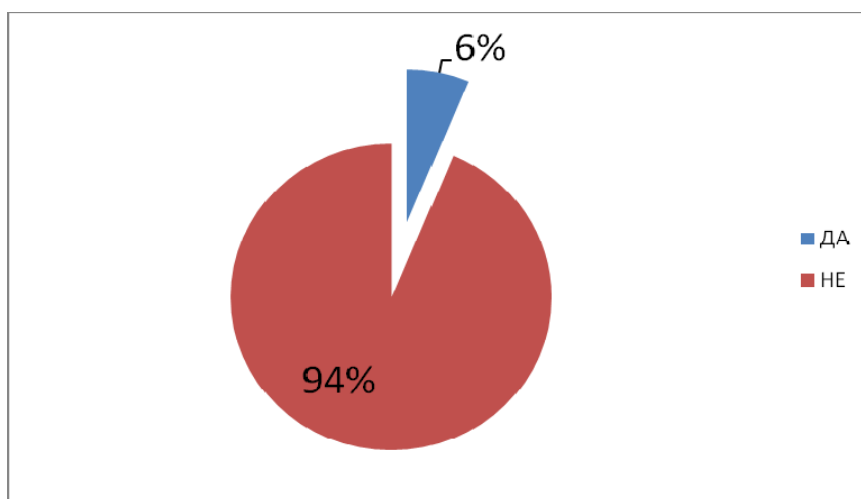
Графикон 59. Структура одговора испитаника о најчешћем начину провођења слободног времена у %, страни студенти на УНС-у

Извор: Подаци добијени применом анкетне методе: интервју и упитник

Одговор две трећине испитаника да нису имали прилике да на организован и осмишљен начин од стране факултета боље упознају Нови Сад и околину, указује да се на том плану може још много тога учинити. Као позитиван пример су и указивање појединих испитаника да су у организацији Канцеларије за међународну сарадњу УНС-а, имали организоване посете Петровардинској тврђави, вечери дружења, кареока и других заједничких активности које су допринеле бољем упознавању вредности Новог Сада и околних места, а и бољој комуникацији и упознавању са колегама и локалном популацијом.

АНАЛИЗА ОЦЕНЕ ИСПИТАНИКА О ОДНОСУ КОЛЕГА ДОМАЋИХ СТУДЕНАТА И ЛОКАЛНЕ ПОПУЛАЦИЈЕ ПРЕМА СТРАНИМ СТУДЕНТИМА

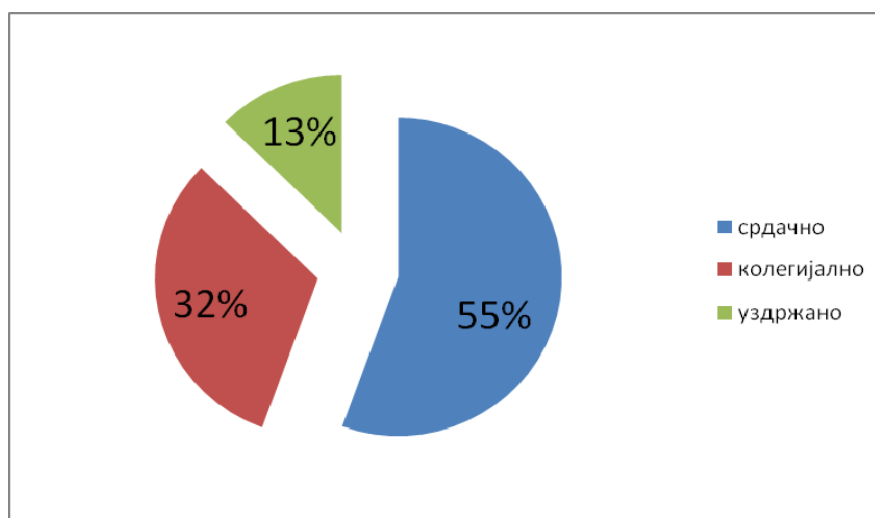
На питање да ли се у Новом Саду осећате усамљено, 94% испитаника је одговорило да се не осећају, а свега 6% да се осећају усамљено (графикон 60).

Графикон 60. Одговор испитаника, да ли се у Новом Саду осећају усамљено у %, страни студенти на УНС-у

Извор: Подаци добијени применом анкетне методе: интревју и упитник

На питање како се домаћи студенти, Ваше колеге односе према Вама, од понуђена три одговора, 55% је одговорило срдечно, 32% колегијално и 13% уздржано (графикон 61).

Графикон 61. Структура одговора испитаника о односу домаћих колега према њима у %, страни студенти на УНС-у

Извор: Подаци добијени применом анкетне методе: интревју и упитник

Из наведених одговора испитаника недвосмислено се може закључити да се колеге, домаћи студенти према странцима односе изузетно срдечно и колегијално, а да је однос локалне популације према странцима врло пријатељски и позитиван.

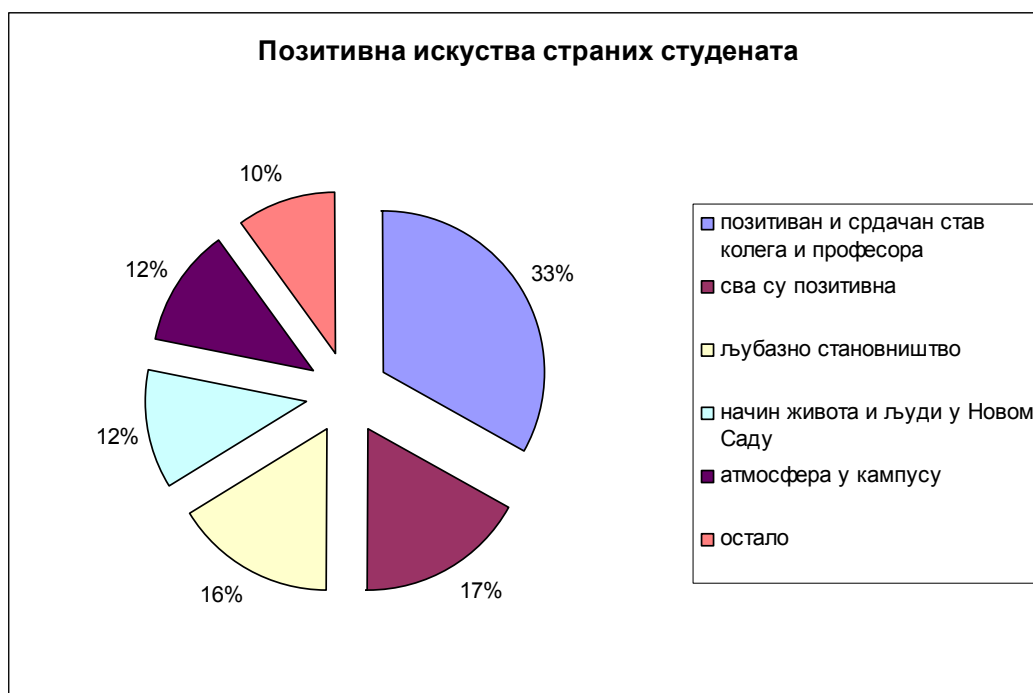
АНАЛИЗА НАВЕДЕНИХ ПОЗИТИВНИХ И НЕГАТИВНИХ ИСКУСТАВА ИСПИТАНИКА СТЕЧЕНИХ У ТОКУ СТУДИЈА И ЊИХОВИХ ПРЕДЛОГА ЗА ПОБОЉШАЊЕ КВАЛИТЕТА СТУДИРАЊА У НОВОМ САДУ

На отворено питање да наведу своја позитивна и негативна искуства у току студија у Новом Саду, 18% испитаника није одговорило. Преосталих 82% испитаника је навело сво-

ја позитивна и негативна искуства, а овде ће бити приказани само најдоминантнији одговори. **Позитивна искуства** испитаника приказана су у графикону 62.

Наводећи у одговорима своја позитивна искуства испитаници су навели следеће :

- домаће колеге и професори имају позитиван и срдчан став према страним студентима (33%),
- сва су била позитивна (17%),
- становништво је љубазно и пријатељски настројено (16%),
- допада ми се начин живота и људи у Новом Саду (12%),
- у кампусу је пуно колега и све је доступно (12%).

Графикон 62. Структура одговора испитаника о позитивним искуствима током боравка у Новом Саду у %, страни студенти на УНС-у

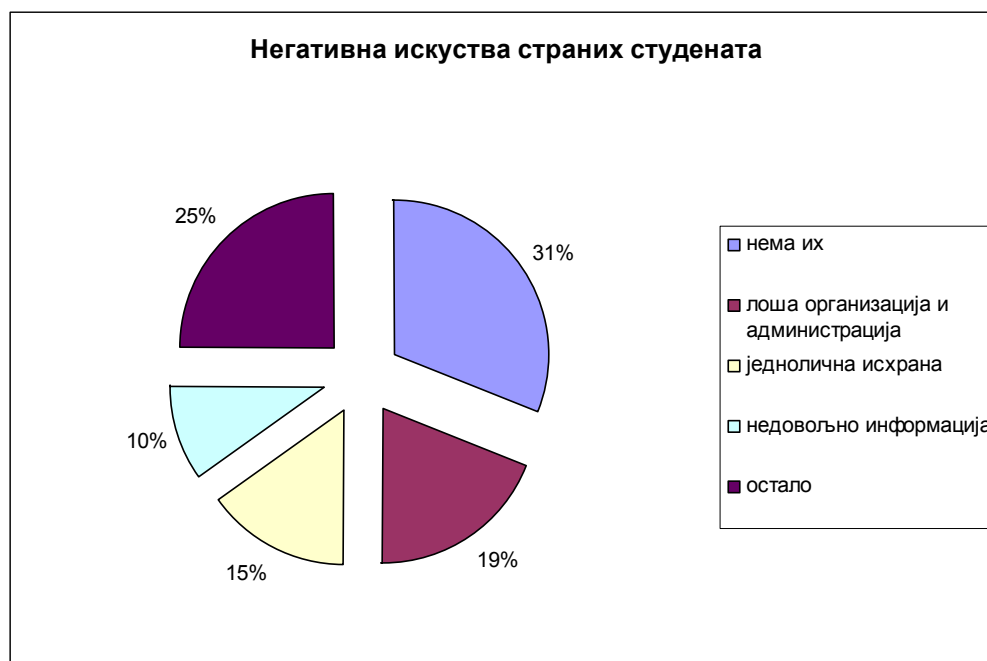
Извор: Подаци добијени применом анкетне методе: интреју и упитник

У оквиру категорије остало одговори се односе на организацију и квалитет студијских програма : савремен студијски програм, рад у малим групама, добар баланс теорије и праксе, побољшано знање српског језика и др.

Изнети одговори упућују на изузетно позитивну атмосферу, којом су окружени страни студенти током рада на факултетима и у кампусу, са једне стране, а са друге стране допадљив начин живота и пријатељски настројени људи у Новом Саду пружају им осећај прихваћености и припадности.

У одговорима о својим **негативним** искуствима (графикон 63) испитаници су навели следеће :

- немам их (31%),
- лоша организација и администрација уопште, а посебно при доласку страних студената (19%),
- проблеми са храном у студенском ресторану-нема хране за вегетаријанце (15%),
- лоша и недовољна информисаност страних студената (10%),

Графикон 63. Структура одговора испитаника о негативним искуствима током боравка у Новом Саду у %, страни студенти на УНС-у

Извор: Подаци добијени применом анкетне методе: интревју и упитник

У оквиру категорије остало (25%) испитаници су изнели појединачне замерке : нељубазно особље и гужва у јавном транспорту, одлагање смећа лоше решено, гужве у библиотеци за компјутер, нема домаћих колега задужених за стране студенте, професори и уопште људи мало говоре енглески, програм није коресподентантан матичном (студент из Француске), лоше фасаде зграда и сиромаштво (студенкиња из Шведске), пуно студената пије алкохол на факултету, и др.

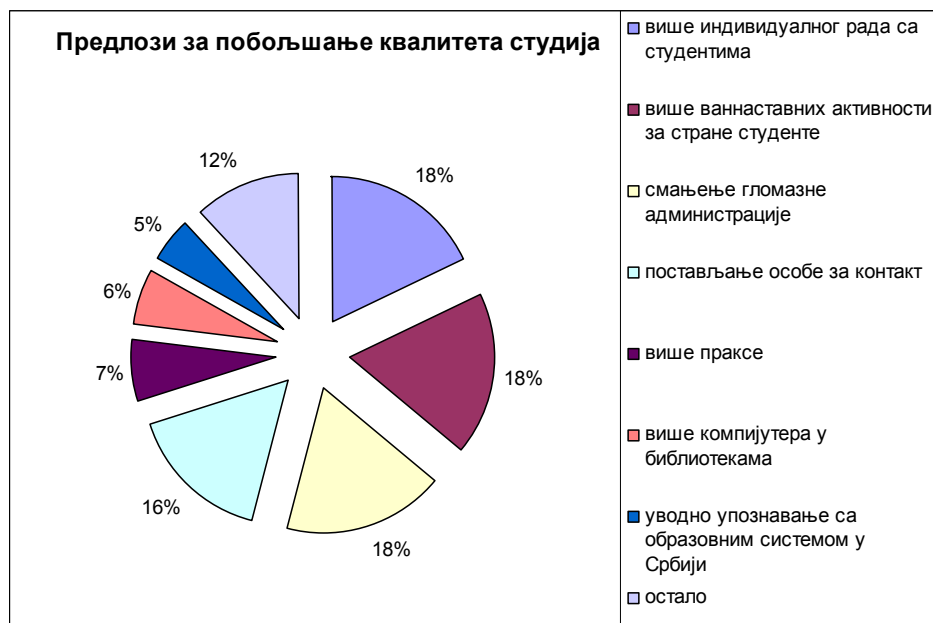
Важно је истаћи да трећина испитаника није имала никаква негативна искуства током студија и боравка у Новом Саду. С друге стране трећина испитаника истиче велику администрацију, лошу организацију, као и недовољну информисаност страних студената. Треба напоменути да је ова констатација уочена и кроз разговоре са субјектима на факултетима и Универзитету, који учествују у рализацији програма размене студената. Негативна искуства са храном у ресторанима могу се тумачити да су утисци студената из афричких и азијских земаља, због знатно другачијег начина , као и студената вегетеријанаца. Остале појединачне замерке изнете од стране испитаника , могу се тумачити више као одраз наше свакодневнице виђене очима страних студената, него њихова негативна искустава, а која се разликује од ситуације у њиховим земљама (Шведска).

Генерално се може на основу изнетог од стране испитаника уочити , да они цене да је Нови Сад, толерантна, образована и мултикултуралана средина са препознатљивим гостопримством самих грађана, што је значајан атрибут и самог Универзитета, као једне од најзначајних установа града.

На постаљено отворено питање да наведу **своје предлоге** за побољшање квалитета студирања у Новом Саду, свега 16% испитаника није одговорило, а преосталих 84% навело је више одговора (графикон 64): и дало следеће предлоге :

- да има више наставе на енглеском језику и више индивидуалног рада са страним студентима (18%),
- да се уведе програм за стране студенте током целе године (екскурзије, културни садржаји, радионице, дружења и др) (18%),
- да се смањи администрација и папирологија и побољша организација (18%),

- да се одреди особа за контакт (координацију) са страним студентима (16%),
- да има више праксе у студијским програмима (7%),
- да библиотеке имају више компјутера (6%),
- да на почетку имају уводно упознавање како функционише образовни систем у Србији (5%),

Графикон 64. Структура одговора испитаника о предлозима за побољшање квалитета студија на УНС-у у %, страни студенти на УНС-у

Извор: Подаци добијени применом анкетне методе: интервју и упитник

Предлози изнети под категорију остало односили су се на то: да се подигне ниво смештаја у студентским домовима, да има више европске хране, више часова за учење српског језика, више сарадње са локалним уметницима, и др (12%).

Уочава се да је трећина испитаника изнела предлоге, који се односе на побољшање и структуру наставе и наставних средстава- индивидуални рад са страним студентима, више праксе у студијским програмима и више компјутера у библиотекама.

Две петине предлога испитаника односило се на организациона питања студија: смањење администрације, побољшање информисаности (контакт особа) и целокупне организације.

Готово једна петина предлога испитаника односила се на културни динамизам и међусобно упознавање као и на ближи однос са локалном популацијом- потребни су организовани и осмишљени програми обилазака, културних дешавања и упознавања начина живота у Новом Саду.

Одговори испитаника које су дали о својим позитивним и негативним искуствима у току студија у Новом Саду и предлога како да се побољша квалитет и услови студирања указују на одређену корелацију. Наиме, петина испитаника се изјаснила да су им сва искуства позитивна, а истовремено трећина се изјаснила да није имала негативних искустава. Такво изјашњавање може се сматрати генерално врло позитивном оценом. Висок проценат позитивних оцена које се односе на универзитет 45% (тј. позитиван и срдчан став колега и професора према страним студентима и добри услови и атмосфера у кампусу), указују на добру и позитивну радну атмосферу. А позитивне оцене о љубазности становништва и начину живота у Новом Саду говоре о атрактивности дестинације. Са друге стране најдоминантнија исказана негативна искуства од 38%, (превелика

администарција, лоша информисаност страних студената и проблеми са исхраном у студенстким ресторанима) односе се на сам универзитет и делимично државне органе (визе, дозволе и др.), односно његову унутрашњу организацију и функционисање када су у питању страни студенти.

Доминантни предлози које су испитаници изнели, а који су се односили на квалитет образовног процеса су да се повећа обим индивидуалног рада у мањим групама и на енглеском језику, као и обим праксе. Ово се може сматрати и разумљивим, поготово за стране студенте са оскуднијим знањем српског језика, али у пракси и изводљивим, јер за сада се само на Медицинском факултету настава изводи на енглеском језику. Исказани предлози да се смањи огромна администарција и папирологија и да се уведе особа за контакт (координатор) за стране студенте је организационе природе и свакако може у врло кратком времену да се разреши. Такође, петина испитаника је предложила да се уведе стални програм (културни садржаји, излети, дружења и др) за стране студенте, ово је организационе природе, али његовом реализацијом може се умногоме повећати боље упознавање дестинације, а тиме и подизање имиџа и атрактивности Универзитета и дестинације Нови Сад, код страних студената.

На основу анализе оцене конкурентности Универзитета у Новом Саду од стране страних студената, спроведеног кроз анкетно истраживање, **може се констатовати следеће:**

- да Новосадски Универзитет има снажну основу за развој едукационог туризма у свом најважнијем атрибуту, квалитету образовних студијских програма,
- да Универзитет у Новом Саду има велику атрактивност и високи културни динамизам, што може бити значајан атрибут за привлачење страних студената,
- да је Нови Сад, толерантна, образована и мултикултуралана средина са препознатљивим гостопримством самих грађана, што је значајан атрибут и самог Универзитета, као једне од најзначајних установа града,
- да трошкови школарине и боравка на дестинацији имају тенденцију раста, што није позитван елемент у привлачењу страних студената,
- исказана искуства испитаника стечена на студијама у Новом Саду, као и њихови предлози за побољшање, како квалитета и организације студија, тако и у целини услова за боравак, могу бити путоказ свим релевантим субјектима, шта треба чинити да би Универзитет у Новом Саду постао значајна дестинација едукационог туризма.

ПОДУНАВСКИ ДЕО ФРУШКЕ ГОРЕ И СРЕМСКИ КАРЛОВЦИ КАО ДЕСТИНАЦИЈЕ ЕДУКАЦИОНОГ ТУРИЗМА

Основ за креирање овог туристичког производа, пре свега, јесте чињеница да је доминантан облик туристичких кретања у туризму Сремских Карловаца ђачко-едукационо-екскурзиони туризам. Други основ јесу трендови у Еврпи и окружењу, где едукациони туризам заузима све значајније место у укупним туристичким кретањима. Трећи основ може се наћи у искуствима развијених туристичких земаља у окружењу, пре свега Мађарске и њеног туристичког центра, Сент Андреје. Интересовање за овај вид туризма указују истраживања, анкете и интервјуи који су спровођени у оквиру овог рада.

Тржишни сегменти заинтересовани за овај туристички производ су пре свега млади, односно школска омладина. Школска омладина је и до сада била најчешћи посетилац Сремских Карловаца, а може се очекивати да ће та тражња бити на дужи рок. Следећи заинтересовани за овај туристички производ су домаћи и страни студенти, који би посећивали летње кампове, школе и друге облике организовања едукације. У развијеним туристичким земљама, старија популација је све значајнији туристички сегмент. За овај туристички производ Сремских Карловаца, потенцијалну заинтересованост исказују туристи који крстаре Дунавом, учесници разних пословних скупова и других догађаја који се одвијају у Београду и Новом Саду.

Који су основни елементи који би чинили овај туристички производ? Пре свега, то је богато културно-историјско наслеђе. Бројне су могућности и начини за његово упознавање, од разгледања богате грађевинско-архитектонске грађе, упознавање са уметничким делима и вредностима, до спознаје о историјским чињеницама и њиховом значају. Традиција Карловачке гимназије и Карловачке Богословије, представља велики потенцијал за дефинисање и спровођење разних едукативних програма. Поред основне делатности ове школе са својим професорским кадровима могу да организују, припремну наставу за упис на факултете, затим разне облике додатне наставе за талентовану децу из земље и дијаспоре. Капацитети и техничке могућности ових школских установа могу да се искористе за научно-истраживачке радове, организовање стручних и струковних курсева, семинара, саветовања, симпозијума, пре свега са ђацима и студентима и младим научним радницима. На овај начин Сремски Карловци могу да се детерминишу као центар „очигледне едукативне наставе”. Поједини програми би се дефинисали према врсти и предмету едукације, узрасту и интересовању посетилаца, дужини и времену трајања. Едукација о појединим темама би се одвијала у аутентичним амбијентима Гимназије, Богословије, Патријаршије, или пак, Стражилова или Дунава. Кључну улогу у едукацији туриста имало би непосредно приказивање стварности, уз додатно представљање свих битних информација, чиме би се повећала аутентичност спознаје догађаја и доживљаја. Досадашња сарадња са Новосадским Универзитетом, постојећа Виша школа струковних студија за менаџмент и пословне комуникације, као и измештање Факултета за менаџмент из Новог Сада у Сремске Карловце, представља значајан додатни потенцијал за формирање овог туристичког производа. Та могућност се огледа, пре свега кроз обнову и реконструкцију Планинарског дома и његово стављање у функцију Универзитетског истраживачког центра за туризам и природне науке са међународним карактером, где би насилац био Природно-математички факултет, Департман за географију, туризам и хотелијерство. Затим, отварањем катедре светске књижевности, при Карловачкој гимназији, као и заживљавањем појединих студијских програма Академије уметности, пре свега ликовне. На тај начин, и уз већ постојећа огледна добра за виноградарство и воћарство Пољопривредног факултета, отвориле би се бројне могућности за различите

облике едукације, ђака и студената, поготово страних, али и других структура млађе популације, виноградара, предузетника, туризмолога и других.

Постојећи сегмент „културно-едукативног туризма” су Летња школа духовне музике „Корнелију у спомен” у организацији Друштва за неговање традиције и развој Сремских Карловаца, где полазници, млади из земље и света, стичу сазнања о црквеној и духовној музици. Затим, летња школа српског језика, обичаја и културе у организацији Креативног клуба „Едуко”, чији су полазници млади средњошколског узраста из наше дијаспоре, али и из других земаља чија су интересовања да упознају српски језик, обичаје и културу. Такође, волонтерски кампови окупљају младе из целог света, који својим радом помажу уређењу природних простора (паркови, видиковци и др.) и уједно упознају баштину Сремских Карловаца. Ове кампове организује Покрет горана и Еколошка организација. Уз значајну подршку локалне заједнице и других субјеката ове летње школе и кампови могли би се одвијати током целог лета и у више смена, чиме би се повећао број учесника. У ова три летња кампа само у по једној смени током лета 2011. године боравило је преко стотину младих из целог света.

Шта је потребно учинити да би се туристички производ „културно-едукационог туризма” употпунио? Пре свега, Туристичка организација општине као основни субјекат његове реализације, треба да успостави сарадњу са образовним установама, односно школама у целој земљи и да заједнички дефинишу елементе за израду специјалних програма едукације „очигледна настава” намењених одређеном школском узрасту. За комплекснију понуду овог вида туризма потребно је створити услове, односно изградити терене за спорт, забаву, отворити ђачке и студентске домове интернатског типа. Ту се мисли на могућност коришћења током лета за наведене програме, ђачког интерната Карловачке богословије и изградњу ђачког дома за ученике Карловачке гимназије, који би се током распуста користио за различите садржаје. Такође, за развој едукационог туризма, значајно би било разрешити имовинско-правне односе за зграду „Стефанеума” чијим би се стављањем у функцију, створиле оптималне могућности за реализацију програма са младом популацијом из дијаспоре и света.

Локалитет Стражилово са дугом традицијом и афирмацијом као центар ђачког и излетничког туризма, представља скуп културних и природних атрактивности са могућностима развоја излетничког, ђачког и других врста туризма, у коме би предмет имали културни, едукативни и рекреациони мотиви и садржаји. Стога је неопходно Стражилово и даље развијати као меморијално-природни комплекс, изградити туристичко-информативни центар, објекте за смештај и уз већ поменуто обнову и реконструкцију планинарског дома, решити проблем ефикасног саобраћаја од Сремских Карловаца до Стражилова.

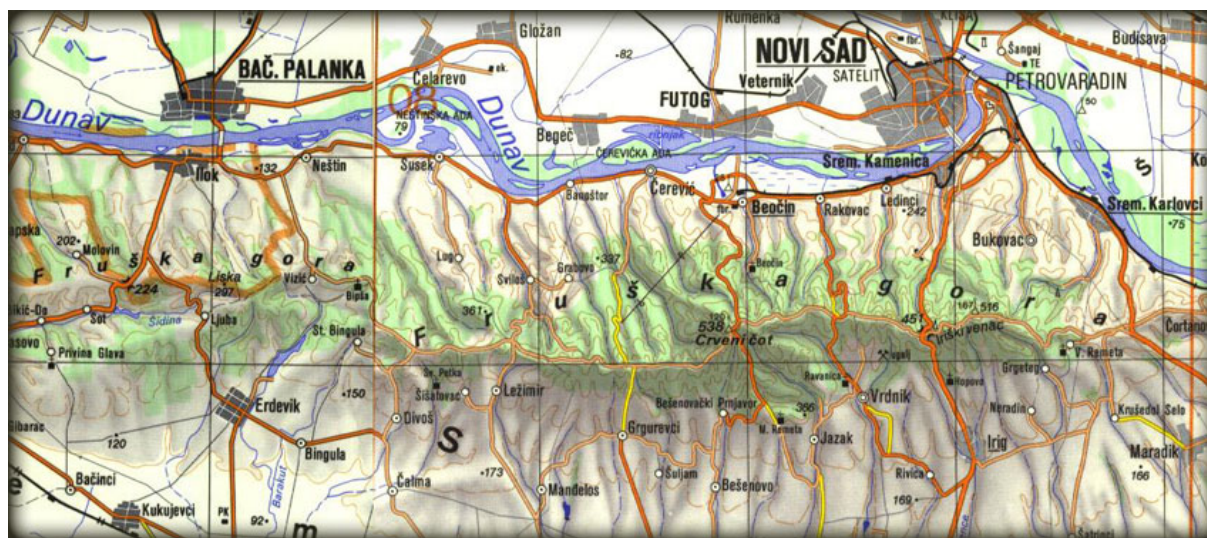
Да би Сремски Карловци са овим туристичким производом, уз већ познату и најмасовнију манифестацију „Карловачку бербу грожђа“, створили и одржали имиџ „града младости и едукације”, неопходна је разноврсна и бројна употреба промотивних средстава, почевши од *web-sajt* презентације о културно-едукационом туризму, до општег пропагандног материјала (брошуре, компакт дискови и др.), до пропагандних кампања, посета новинара, представљања школа и других акција, односно дефинисан и акционо спроводљив Маркетинг план ове дестинације.

ПОДУНАВСКИ ДЕО ФРУШКЕ ГОРЕ КАО ЦЕНТАР ОЧИГЛЕДНЕ НАСТАВЕ

Фрушка гора поседује разноврсне природне и антропогене туристичке ресурсе, који до сада нису у потпуности реализовали њени туристички потенцијали, стога су до сада најзаступљенији облици туризма били излетнички, културни (верски) и бањски туризам. Према просторној организацији туристичких потенцијала, садржаја и активности, простор

Фрушке горе се може поделити у пет основних зона: I зона – Подунавље, II зона – Иришки венац, III зона – Црвени чот, IV зона – Западна Фрушка гора и V зона – Фрушкогорско виногорје. Свака од ових зона поседује своје специфичне туристичке ресурсе.

Подунавски део Фрушке горе, са свим природно-географским и друштвено-географским објектима, укључујући и насеља (Сремски Карловци, Сремска Каменица, Беочин и др.) располаже несумњивим богатством и разноврсношћу природних и антропогених објеката, појава и процеса. Овим одељком полази се од хипотезе да са дидактичко-методичког и туристичког аспекта подунавски део Фрушке горе може постати објекат реализације школских и ваншколских васпитнообразовних садржаја, односно очигледне наставе и у ширем смислу едукационог туризма.

Карта 3. Фрушка гора

Извор: http://www.freebiking.org/Atlas/VBG/fruska_karta.html

Потребно је истаћи, да су у досадашњој пракси већина наставних екскурзија усмерених према том простору биле излетничког типа (пола дана или у транзиту). Таква врста боравка поседује једноставни репродуктивни и информативни карактер и не пружа могућност за реализацију наставних садржаја и других аспеката сазнајних процеса који могу достићи одређени квалитет применом обавезних дидактичко-методичких принципа. С друге стране, ова места поседују велико богатство и разноврсност објеката, појава и процеса, који омогућавају да боравак добије потребни стационарни карактер (5-6 дана). При томе улогу боравишно-наставног центра имали би Сремски Карловци са локалитетима Стражилово и Дворска башта. Природни и друштвени објекти у ближој и даљој околини би комплементарно били укључени у наставне и ванаставне активности (Ромелић, Калинић, 2008).

У Националном парку Фрушка гора налазе се бројни хотели, мотели, одмаралишта, ресторани и планинарски домови. Нажалост, многи од њих су затворени и оронули. С тога се може констатовати да смештајни капацитети и материјална база Фрушке горе не одговарају садржају и плановима за развоја туризма на овој дестинацији. Недавном реконструкцијом објекта на Андrevљу, а раније и на Иришком венцу, направљен је незнатан помак у квалитету и обиму смештајних капацитета, од којих су најзначајнији следећи:

„Тестера”-школа у природи. Дечије одмаралиште налази се на 25 км од Новог Сада у близини села Черевих. Одмаралиште задовољава све стандарде смештаја, исхране, образовања, васпитања и медицинске неге деце.

„Летенка“ - спортско рекреативни центар је до 2006. године био дечије одмаралиште и био је у саставу ЈП Национални парк Фрушка гора. Сада овим објектом управља Покрајински секретаријат за спорт и омладину. По завршетку потпуне реконструкције овај објекат ће функционисати као спортско рекреациони центар за припрему и едукацију спортиста и спортских радника.

„Норцев“ –наставно-образовни и-рекреативни центар Електровојводина. То је модеран туристички објекат са разноврсном услугом. Користи се за бројне семинаре које организује ово јавно предузеће и други.

„Цептор“–Андревље-Центар за привредно-технолошки развој Војводине. На удаљености 30 км од Новог Сада на надморској висини од 300 метара, са шест ваздушних струја у нетакнутој природи Фрушке горе поседује изузетне погодности за развој различитих садржаја, како за одмор и рекреацију, тако и за стручне и образовне скупове.

Слика 26. Андревље –ЦЕПТОР,
Извор: www.npfruskagora.co.rs

Користећи савремена сазнања из практичних искустава о туристичким аспектима простора, као и дидактичких истраживања, односно искустава у организацији наставних екскурзија и теренског рада, извршено је инвентарисање објеката у природној и друштвеној својини подунавског дела Фрушке горе и исти су доведени у везу са критеријумима који су потребни да би простор могао да задовољи дидактичке принципе и организационе норме наставе.

С обзиром на наведено може се истаћи присуство следећих погодности:

1. На овом простору постоји могућност реализације појединих врста очигледне наставе који ће бити основа за формирање образовних туристичких кретања, полазећи од физичко-географских и друштвено-географских елемената простора и одговарајућих дидактичко-методичких принципа: ђачки туризам, омладински туризам, екскурзије, летњи образовни кампови, школе у природи, школе страних језика, истраживачки кампови, стручни и студијски боравци за одрасле, итд.
2. Туристичке организације и други релевантни фактори се постепено упуштају у предузимање мера око обезбеђења рецептивне, комуникационе, инфраструктурне, супраструктурне, организационе основе и маркентишких активности.
3. Туристичка организација може заједно са студентима релевантних високошколских установа у Новом Саду испитивати карактеристике потражње, посредством анализе особености и захтева појединих категорија конзумента: предшколска и школска омладина, студенти и факултети, различите организације,

друштва и секције у култури, стручњаци и научници, љубитељи и поштовани природних и културних вредности.

4. Постоји више варијанти израђених специјализованих итинерера школских и других екскурзија у оквиру којих би овај простор био третиран на следећи начин: као успутна тачка; као жаришна, дневна или викенд боравишна тачка; као објекат организације вишедневне очигледне наставе; итд. Они омогућавају посету појединим релевантним вредностима зависно од узраста или других карактеристика група посетилаца, итд.
5. Путем анкетања школских установа и установа укључених у васпитно образовни систем повремено треба испитивати улогу фактора тражње за одговарајућим садржајима и начином њиховог коришћења. Тиме ће, поред осталог бити пружена могућност и путничким агенцијама иницијаланог и рецептивног карактера да креирају техничко-организациони аспект боравка на овом простору.
6. Континуирано се решавају трајни и увек актуелни проблеми организације образовног туризма, као што су: пропагандно-информативна служба, организација превоза, организација смештаја, организација боравка (објекти у затвореном и отвореном простору, вредности у исконском непромењеном стању, вредности које треба да доживе извесну трансформацију како би биле прилагођене захтевима које треба да испуњавају учила у очигледној настави) (Ромелић, Калинић, 2008).

МОГУЋИ ОБЛИЦИ ЕДУКАТИВНИХ ПУТОВАЊА

На овом простору постоји могућност реализације појединих врста очигледне наставе и образовног туризма, полазећи од физичко-географских и друштвено-географских компоненти простора и одговарајућих дидактичко-методичких принципа. Према томе компоненте географске средине биле би у функцији, како доколичарских, тако и недоколичарских облика кретања. У том смислу њих би могли окарактерисати као туристичке, али и паратуристичке атракције и на основу њих функционално изведене облике образовног туризма:

1. ђачки туризам
2. омладински туризам
3. екскурзије
4. летњи образовни кампови
5. школе у природи
6. школе страних језика
7. истраживачки кампови
8. спортски кампови
9. стручни и студијски боравци за одрасле, итд.

Туристичка организација Сремских Карловаца у партнерству са другим субјектима туризма треба да преузме обавезу да се у заједници са другим установама брине о организацији и едукацији водичке службе. Атрактивни атрибути простора погодни за овај вид туризма, заступљени су као:

- рекреативни,
- естетски,
- сазнајни,
- куриозитетни и др.

Потенцијали појединих локалитета и истицање карактеристика наведених атрактивних атрибута, пружају основу да се Туристичка организација обавезује ка предузимању мере у вези:

- рецептивним,
- комуникационим,
- инфраструктурним,
- супраструктурним,
- организационом основом,
- маркентишким активностима.

Туристичка организација би требала да заједно са студентима Департмана за географију, туризам и хотелијерство у Новом Саду преузме улогу истраживача карактеристика и сегментације тражње, посредством анализе особености и захтева појединих категорија конзумента:

- предшколска и школска омладина,
- студенти и факултети,
- различите организације, друштва и секције у култури,
- стручњаци и научници,
- љубитељи и поштоваци природних и културних вредности.

У складу са резултатима истраживања потребно је извршити сегментацију туристичког производа са **посебним нагласком на едукациони аспект туристичке понуде**.

Поменуте установе ће у својој понуди школама предочити - у којој мери васпитно-образовни програми захтевају реализацију на основу садржаја који су заступљени на простору ове општине.

Нужно је при изради итинерара школских и других екскурзија, насеље Сремски Карловци стављати у специфичне позиције:

- као успутну тачку;
- као жаришну, дневну или викенд боравишну тачку,
- као објекат организације вишедневне очигледне наставе, итд.

Путем анкетирања школских установа и установа укључених у васпитно образовни систем повремено ће бити испитивана улога фактора тражње за одговарајућим садржајима и начином њиховог коришћења.

Потребно је да, поред осталог буде пружена могућност и путничким агенцијама иницијаланог и рецептивног карактера да креирају техничко-организациони аспект боравка на овом простору.

При свему томе, опстајање и напредак овог сегмента туризма увек ће захтевати континуирано решавање трајних и увек актуелних проблема организације образовног туризма:

- пропагандно-информативна служба,
- организација превоза,
- организација смештаја,
- организација боравка (објекти у затвореном и отвореном простору, вредности у исконском непромењеном стању, вредности које треба да доживе извесну трансформацију како би биле прилагођене захтевима које треба да испуњавају учила у очигледној настави).

Истраживања о конкретној реализацији предвиђених садржаја. Туристичка организација би требало да се брине, користећи, поред осталог и резултате истраживања компетентних установа о избору објеката, појава и процеса у простору, који се могу користити у настави:

- израда критеријума избора масовних субјеката наставе,
- инвентарисање изабраних елемената простора,
- проблем корелације између различитих наставно научних области.

Решавање проблема укључивањем адекватног људског фактора у наставу (ученик и наставници који долазе са стране и евентуално наставници који су стационарани), представља један од почетних и кључних проблема у организацији наставе.

Осим тога, стална пажња треба да буде усмерена ка увођењу индиректних и директних облика рада. Међу њима у условима географске средине Сремских Карловаца посебан значаја имају, тзв. посебни облици наставе, као што су индивидуална (и индивидуализирана) настава, рад у паровима, групни облици наставе, примена микронаставе, тимски облик наставе и сл.

Осим организационо-технолошких аспеката наставе, неопходно је бринути и о материјалној основи, у оквиру које спадају: избор постојећих, реконструкција и набавка нових наставних објеката; помоћна техничка средства, лоцирање – мултимедијатеке, итд.

Избор алтернативних метода рада међу којима би кључну улогу имао избор и непосредно приказивање стварности, уз примену методе предочавања као допунске и комплементарне.

Анализа могућности реализације дидактичких задатака зависиће првенствено од предмета и карактеристика елемената природне средине и културних добара.

Организација и извођење наставе у договору са школама (планирање, часови у фронталној настави, часови у групној настави, индивидуални рад; посебни облици наставе - додатна настава и слободне активности).

Сремски Карловци располажу елементима рецептивне, инфраструктурне и супраструктурне основе која може употпунити садржаје понуде школе у природи.

У ове објекте пре свега треба уврстити спортско-рекреативне терене:

- Непосредно изнад Дворске баште, постоје спортски терени за одбојку, кошарку, као и за рукомет и мали фудбал (један спортски терен), за тенис и атлетска стаза.
- На Дунаву, постоји главни и помоћни терен за фудбал, фудбалског клуба Стражилово, који се може у одређеним периодима користити.
- Спортски терени „Гусле” за велики тенис, налазе се на удаљености од 4 км од Сремских Карловаца.
- Пристан уз хотел „Дунав”, омоћућава пристајање мањих бродића за превоз путника, а постоје рибарски понтони који нису право решење за пристајање већих бродића. Ипак, потребно је истаћи да постоји урађен пројекат за прави понтон, за који су потребне инвестиције у износу од 15.000 евра.

Неопходно је истаћи да Сремски Карловци као туристички центар у последње време имају побољшану ресторатерску основу. Она је побољшана захваљујући изградњи ресторана на Дунаву са неколико стотина места на затвореном и исто толико места на отвореном простору. Ресторатерска понуда подрумева и конкурентне цене.

С друге стране, поред постојећих пансиона, са мањим смештајним капацитетима, место не поседује адекватне хотелијерске објекте (изузев хотела „Дунав”), али је током 2011. године започета градња хотела „Президент” у само центру града, чијом изградњом ће се повећати како смештајни капацитети, тако и побољшати квалитет садржаја и укупна туристичка понуда.

Излетничка кретања у садашњем стању уређења простора на Фрушкој гори треба да буду таква да не захтевају велика улагања (јер би тада отежала чак и онемогућила њихово постојање), али траже добру организацију и добар маркетинг. Излетничка кретања сама по себи не доносе већи профит, али њих треба схватити као сегмент понуде стационарног карактера, који поред осталог мотивационо делује на прихватање целокупне туристичке понуде.

Излети се могу организовати у следећим видовима:

1. Културно-образовни излети:

- посете и обиласци манастира, других споменичких вредности или манифестација културе;
- обиласци и посете заштићених и других уређених делова природе (овај вид излета треба организовати пошто се уредe заштићени простори тако што ће бити видно и јасно обележени и окарактерисани, изградити или очистити постојеће стазе, евентуално у за то погодним објектима у Сремским Карловцима или у Заводу за заштиту природе у Новом Саду, поставити сталне или повремене изложбе).

2. Рекреативни излети у виду планинарења, пешачења, игара и одмора у природи; купање и пецање на језерима, Дунаву; спортске игре.

3. Културно-образовни бораваци: школе културе, уметности, природе, семинари, манифестације.

4. Спортско-рекреативни бораваци: припреме спортиста, школе спортова, викенд и годишњи одмори. Ова врста боравка не треба да има рутинирани карактер, већ је потребно ангажовати тим стручњака из медицине, физичке културе и спортова који би урадили високо софистициране програме намењене појединим категоријама ученика или категоријама младих спортиста и рекреативних афинитета, или деце која имају недостатке који се могу отклонити спортско-рекреативним програмима, а који се могу реализовати комбиновано у објектима хотела и на природним или делимично прилагођеним теренима на Фрушкој гори. Понуда ових програма треба да има не униформан већ диференциран карактер.

Сагласно са природним условима, ови облици едукативно-рекреативног боравка временски се могу организовати у току целе године, на различитим локалитетима, са многобројним активностима, а самим тим и многоструким ефектима.

Уколико се жели може се ићи туристичким правцима (локалног, регионалног и националног значаја), дуж којих би се могли обићи објекти и локалитети којима се могу обрадити, утврдити или увежбавати садржаји из географије, биологије, историје, ликовне културе, књижевности и других предмета:

1. Иришки венац, Поповац, Сремска Каменица, Петроварадин, Нови Сад.
2. Иришки венац, манастир Хопово, Ириг, Борковачко језеро, Рума.
3. Партизанским путем, од Иришког венца према западу до излетишта Бранковац и Змајевац, бања Врдник, манастир Раваница, евентуална посета мање очуваним и значајним манастирима Јазак и Мала Ремета.
4. Партизанским путем, од Иришког венца према истоку, а затим скретањем према северозападу до Сремски Карловаца, потом старим путем Нови Сад - Београд, успутно обилажење излетишта Стражилово, поновно до Партизанског пута, обилазак Велике Ремете, Гргетега, Ирига, Ново Хопово, Иришки венац. Друга алтернатива је дневно обилажење објеката дуж кружног туристичког итинерера: Иришки венац - Поповица - Нови Сад - Петроварадин - Сремски Карловци - Стражилово - манастир Велика Ремета - манастир Крушедол - манастир Гргетег - Ириг - Ново Хопово - Иришки венац. Ова траса је дуга око 60 km. Она може да

- подразумева комбинацију посете манастирима, излетиштима и винским подручјима у Петроварадину, Иригу и Ердевику.
5. Једнодневни излет по итинереру дужине око 80 km: Иришки венац - Ириг - Врдник - скретање према локалитетима Прњавор, Јазак, Мала Ремета - Змајевац - Стари Раковац - Нови Раковац - Сремска Каменица - Иришки венац.
 6. Једнодневни излет који обухвата трасу дужине око 130 km: Иришки венац - Нови Лединци - Нови Раковац и Стари Раковац - Беочин - Черевих (уз посету излетиштима Тестера и Андревље) Баноштор - Сусек - Нештин - Манастир Ђипша - Манастир Кувеждин - Шишатовач - Лежимир - Гргуревачка пећина - Осовље - Бранковац - Иришки венац (хотел).
 7. Једнодневни излет по источном делу Фрушке горе: Иришки венац (хотел) - Ириг - Крушедол - Марадик - Бешка - Крчедин - Сланкамен - Чортановци - В. Ремета - Иришки венац.

Организација посете насељима која имају статус знаменитих места или спомен обележја. Знаменита места су простори везани за догађај од посебног значаја за историју, подручја са израженим елементима природних или радом створених вредности као јединствене целине, као и спомен гробови или гробља и друга спомен обележја која су подигнута ради трајног очувања успомене на значајне догађаје, личности и места из националне историје, од посебног културног и историјског значаја (Закон о заштити културних добара). Како нека од ових места већ сада представљају значајна излетишта, то најбоље потврђује да се историјска дешавања, кроз осмишљавање туристичких манифестација, или на неки други начин, могу користити и за туристичку презентацију. Једно од тих знаменитих места већ сада је најпознатије фрушкогорско излетиште и стедиште бројних ђачких екскурзија - Стражилово са гробом Бранка Радичевића. Поред овог места, које је већ сада један од најпознатијих туристичких локалитета у Војводини, за потенцијалне посетиоце би била интересантна капела на чијем је месту потписан Карловачки мир 1699. године. Ова дешавања су имала изузетног значаја, не само за националну, већ и за целокупну европску историју.

Знаменити српски романтичарски песник, Бранко Радичевић у својој поезији је афирмисао Сремске Карловце. Своју велику везаност за ово поднебље Радичевић је изразио жељом да буде сахрањен на Стражилову. Та жеља је испуњена три деценије након његове смрти. Дело је пројектовао архитекта Светозар Ивачковић, а каменорезачке радове је извео Петар Китузи из Дубровника. Споменик је свечано откривен 27. септембра 1885. године, а недавно је и у потпуности обновљен. Овај простор је уврштен у регистар знаменитих места од великог значаја. На Стражилову се испред угоститељског објекта Бранков чардак налази и бронзана статуа песника, као још један од симбола Стражилова. Овај локалитет, наиме, свој туристички живот реализује кроз бројне ђачке екскурзије и у комбинацији са постојећим манифестацијама. Ипак, уређеност овог простора, а у неким случајевима и намена, ако посматрамо из угла штандова са неадекватним сувенирима, не одговарају потребама културног туризма. Решење је свакако у доброј организацији која не би изискивала пуно улагања, а имала би далекосежне последице у културној препознатљивости Карловаца, Стражилова и српске културе.

Један део горе наведених могућих облика излетничких кретања, у модификованом облику кроз „тематске путеве” и „Едукативне пешачке стазе” налази се и на туристичкој понуди Туристичке организације општине Сремски Карловци (www.karlovc.gov.rs) и Информа-тивног центра Националног парка Фрушка гора (www.pnfruskagora.co.rs).

Укључивање делатности Центра за очигледну наставу у Сремским Карловцима у садржаје туристичких манифестација. У оквиру делатности Центра за очигледну наставу у Сремским Карловцима, могућно је организовати и посете Новом Саду у време

привредних манифестација које се одржавају на Новосадском сајму, а које могу имати васпитно-образовни значај: Међународни пољопривредни сајам у мају, Међународни јесењи сајам; Међународни сајам природа и човек са сајмовима туризма, хотелијерства и угоститељства, хортикултуре и екологије у октобру; Међународни сајам електронике, телекомуникација и информатике у новембру; Међународна изложба златарства, часовничарства, оптике, фотопопреме и козметике у новембру. Осим ових сајамских манифестација одржавају се Пролећни, Зимски и Новогодишњи вашари. Овај туристички аранжман треба диференцирати на више облика тражње: на ученичку популацију који кратко посећују сајам, на ученике чије су школе струковно одређене ка тематској одређености сајамске презентације и сл.

Сремски Карловци се морају укључити и у формирању аранжмана који ће бити везани за културне манифестације, чији учесници имају нешто другачију врсту туристичке тражње. Тако се спремност хотела за пријем гостију и организацију садржаја која њима одговара, а који се може утврдити, такође на основу редовних истраживања туристичке тражње која има диференцирани карактер. Аранжмане прилагодити конзументима, корисницима следећих културних манифестација: НОМУС - Новосадске музичке свечаности у априлу; Стеријино позорје у мају у Српском народном позоришту (која има и до 15.000 посетиоца); Змајеве дечије игре, у јуну; Новосадско лето у јулу или августу; Фестивал југословенског филма у септембру; Доситејеви дани у септембру, у Новом Саду, Врднику и Иригу ВИДЕОМЕЂ-а - Међународни видео фестивал, у децембру и други.

Постоји могућност аранжманског укључивања у спортске манифестације које се организују на Фрушкој гори, које су масовног карактера и које укључују део посетилаца са стране који желе и у могућности су да плате аранжман који је везан за учешће на манифестацији. У ове манифестације спадају Планинарски маратон на Фрушкој гори, у мају и Новосадски маратон, у септембру.

Треба размишљати о потреби да се, као фактор изненађења, креира **туристичка манифестација типа фестивала и смотри**. Код таквих врста манифестација постоји могућност да се културни садржаји презентирају већој маси посетилаца на репрезентативан начин, будући да фестивали подразумевају по правилу вредновање стваралаштва, односно домете из одређене области културе у једној средини и одређеном временском периоду.

Фестивали се тако организују да буду привлачни најширој публици, а да истовремено задовоље критеријуме високих уметничких домета. То је један од разлога њихове организације која ће се заснивати на пажљиво одмереној и компетентној основи. Она се састоји у утврђивању концепције, односно циљева и задатака фестивала, потом следи утврђивање организационог модела, односно нормативних аката на коме се фестивал заснива, потом садржаја главних и споредних програма и израда акционог плана. Трећа фаза обухвата селекцију главних и споредних програма, четврта обухвата израду планских корака по одређеним терминима током трајања фестивала; затим следе маркетиншке акције; организација реализовања појединих делова програма и на крају следи анализа и вредновање фестивала. Овако одрживи фестивали као саставни део популарних, масовних манифестација, су од великог значаја ослобађања од релативне затворености и изолованости и самим тим укључивања у јавност музичких, позоришних и сличних објеката који негују репертоар за ограничену публику. Комбиновањем забаве и фестивала настају представе које посећује и публика која у другим ситуацијама не посећује установе културе. Осим тога, зарада која је стечена на овај начин омогућава да организују пројекте који имају велике уметничке вредности, али су по правилу неисплативи.

За организовање фестивала током манифестација, могућно је коришћење простора јавних институција које су у суштини непрофитабилног карактера. Такав је случај са

просторијама сакралних објеката, универзитетских објеката, установа културе у летњем периоду, када је иначе за њих мртва сезона.

Програм рада Школе у природи у Сремским Карловцима. Полазећи од наведених компонената географске средине која припада Сремским Карловцима и околини, природно и културно-историјског карактера, као и концепта о потреби да боравак у школи има чврсто организован дидактички карактер који укључује образовне, али и рекреативне садржаје, Туристичка организација општине Сремски Карловци је настојала да конципира програм рада Школе за првих неколико година, уз настојање да организатори наставе пажљиво и редовно прате резултате активности. На основу њихових опажања и верификације знања ученика на крају петодневног боравка ученика, створиће се искуства која ће бити искоришћена за афирмацију, односно корекцију појединих садржаја.

Активности Школе током петодневног боравка ученика, могућно је реализовати у следећим објектима и локацијама рекреативно-едукативног карактера: хотелијерски објекти у Сремским Карловцима, Фрушкој гори и Новом Саду, Еколошки центар и Соколски дом у Сремским Карловцима, Карловачка гимназија, Саборна црква, Богословија, Патријаршијски двор, Музеј града, Музеј пчеларства, Петроварадинска тврђава, Куп Дворске баште – такмичење у бициклизму, Еко-етно парк, Дунавски парк у Новом Саду, Стражилово, споменик Бранку Радичевићу, Позориште младих у Новом Саду, културно-историјско наслеђе Новог Сада, фрушкогорски манастири.

У Сремским Карловцима је активан Еколошко-етнолошки центар „Сремски Карловци”. Ова установа се бави едукацијом и рекреацијом деце и одраслих. У склопу активности Центра за очигледну наставу, Еколошко-етнолошки центар може компетентно реализовати одређене активности, које чине један од кључних делова едукативног и рекреативног аспекта боравка ученичке популације у Сремским Карловцима и околини.

На основу туристичке понуде која се заснива на коришћењу културног наслеђа, али и комбинацијом таквих добара са комплемантарним туристичким вредностима могућно је на подунавском делу Фрушке горе, формирати **следећа едукативна туристичка кретања:**

- 1. Путовање кроз историју:** путовања која представљају реконструкцију историјских догађаја; путовање по местима значајним за поједине етапе организованих миграционих кретања (на пример Велике сеобе из 1690. године); путовања кроз одређено временско раздобље; путовања кроз историју религије на простору Војводине (посета манастирима и другим верским објектима).
- 2. Културно-географска путовања:** упознавање културно-историјских знаменитости Сремских Карловаца, Новог Сада и евентуално других места и локалитета у гравитационој сфери Новог Сада; специјализована кретања у виду путовања ради упознавања са специфичним културним вредностима (споменичким, културно-амбијанталним целинама и сл.); културолошка путовања која обухватају итинерере који се подударају са просторима где се налазе објекти као најзначајни представници појединих уметничких праваца (Путевима барока); за клијентелу виших облика културно-образовне тражње, обилазак Фрушке горе описаних у делима писаца чији је мотив дела била аутентична Војводине кроз историју или у одређеном савременом периоду (откривање Новог Сада, Сремски Карловци у делима и животу Бранка Радичевића, Сремска Каменица у делу и животу Ј. Ј. Змаја, Милица Стојадиновић Српкиња, њена поезија и љубави у контексту простора Фрушке горе и других места кроз дела писаца у којима су ови градови представљани на аутентичан и сугестиван начин).
- 3. Путовања семинарског типа:** Одржавање серија семинара који се одржавају наизменично у културним институцијама просторно блиских насеља, а која су на посредан или непосредан начин везани за тематику скупова.

4. Кретање путевима споменичких вредности који захтевају конзервацију и рестаурацију (Ромелић, Калинић, 2008).

Према томе, Подунавски део Фрушке горе у функцији едукационог туризма чини избор мањих насеља са околином, без Новог Сада, будући да она чине довољно изражена регионална језгра туристичке валоризације атрактивне ресурсне основе релативно масовног и разноврсног едукационог туризма. Овај простор је неретко у центру пажње наше јавности управо због планова да се квалитетно и трајно усмери према овом облику туризма. Иако су кретања ван насеља дисперзивног карактера она и поред низа слабости имају континуирани карактер. С друге стране, концентрисане посете су везане за локалитете предвиђене као школе у природи, препознатљива културна добра ван насеља и сама насеља која су функционално туристички усмерена. У некима од њих (Сремски Карловци) посете су периодичне и честе, организоване или спонтане, али и поред низа недостатака едукациона туристичка кретања све више добијају карактер институционално организоване наставе са полазницима из врло удаљених емитивних подручја. У претходној тематској целини наведена су два таква примера, који сваки за себе чини модел едукативних догађаја који могу покренути овакву врсту туристичких кретања са интернационалном контрактивном зоном. У наредном делу рада детаљније ће се описати актиност Летњег образовног кампа у Сремским Карловцима.

ЛЕТЊИ ОБРАЗОВНИ КАМП СРЕМСКИ КАРЛОВЦИ

Може се рећи да је основни циљ културног туризма мотивисати људе да путују и упознају се са локалним културним вредностима, како би их боље разумели и поштовали. Веза културе, образовања (едукације) и туризма најсликовитије се одражава кроз туристичку понуду. Таква туристичко понуда није намењена само туристима, него и домаћем становништву, које можда и пре свих осталих треба да се упозна са својим културним, природним и туристичким потенцијалима, како би их боље разумело и квалитетније презентовало потенцијалним туристима.

Да би се формирао квалитетан туристички производ у едукационом туризму морају се спознати мотиви туриста зашто долазе на дестинацију. Примарни мотив доласка туристе на посматрану дестинацију је жеља да научи и спозна нешто ново о циљаној теми, али и о културним и природним вредностима средине коју посећује. Стога се у оквиру такве туристичке понуде организују едукативни садржаји у различитим формама. У Сремским Карловцима се већ дужи низ година организују летњи образовни кампови са различитим темама едукације. Те форме могу бити летње школе, летњи кампови, радионице, семинари, курсеви и друго.

ЛЕТЊА ШКОЛА СРПСКОГ ЈЕЗИКА, ОБИЧАЈА И КУЛТУРЕ

У Сремским Карловцима већ дужи низ година делује и ради Креативни клуб „Едуко“ са основном мисијом да доприноси стицању нових знања и размени искустава првенствено младих генерација из области српског језика и књижевности, историје, културе, уметности, туризма, предузетништва и друго.

Креативни клуб „Едуко“ основан је 2000. године, седиште му је у Сремским Карловцима, а од 2010. године са радом је започео и његов организациони огранак са седиштем у Петроварадину у подграђу Петровардинске тврђаве. Мисија Креативног клуба „Едуко“ спроводи се кроз:

- организацију различитих врста едукативних, културних, хуманитарних програма и активности, као и различитих врста летњих образовних кампова,

- сарадњу са државним институцијама, а превасходно из области културе, образовања, као и са институцијама и асоцијацијама у дијаспори,
- сарадњу и партнерство са локалним и међународним невладиним организацијама,
- активности на изради и спровођењу пројеката, који доприносе културном, социјалном и економском одрживом развоју,
- кроз туристичко посредовање у културном и едукационом туризму и
- кроз подстицање предузетништва.

У оквиру свог разноврсног програмског деловања Креативни клуб „Едуко“, организује летње кампове за младе средњошколског узраста. Као резултат дугогодишње сарадње са институцијама дијаспоре у области културе, образовања и туризма је и образовни камп за младе из наше дијаспоре под тематским називом „Летња школа српског језика, обичаја и културе“.

Општи **циљ** летње школе је да кроз едукативне, креативне и рекреативне програме и активности омогући младима из дијаспоре да прошире постојећа и стичу нова знања и развијају своју личност на изворима нашег духовног и културно-историјског наслеђа, за живот у мултикултуралном друштву. Посебни циљеви овог пројекта су :

- подизање капацитета младих из дијаспоре и јачање свести и њиховог културног, етничког, језичког и верског идентитета,
- употреба, учење, чување и неговање српског језика и ћириличног писма,
- унапређивање социјалних вештина и креативности младих, разумевање различитости и прихватање мултикултуралних вредности,
- упознавање културних и природних вредности Војводине и Србије и популаризација туристичких потенцијала Сремских Карловаца и Фрушкогорског подунавља.

Горе наведени циљеви Летње школе, у потпуности задовољавају потребу да се помогне реализацији суштинског интереса српског народа у дијаспори а то је да очува свој културни идентитет. Да би се овај задатак у целини и квалитетно обавио, неопходно је да се између Срба у дијаспори и Срба у региону и матице успостављају садржајне везе и контакти, који ће одговарати основним националним интересима и потребама. Ове одредбе уграђене су и у Закон о дијаспори и Србима у региону, који је 2010. године усвојила Скупштина Републике Србије. Полази се од тога да између 3 и 4 милиона, односно 40% Срба живи ван граница наше земље и да су они, окупљени у својим бројним и разноврсним асоцијацијама, посебно заинтересовани да сачувају свој културни и духовни идентитет, свој језик и писмо, православну веру и да стога желе да успоставе што непосредније везе и сарадњу са институцијама и асоцијацијама у Србији у области културе и образовања. Пројекат Летње школе за младе из дијаспоре је један од три пројекта који се реализују у Србији, а једини је такав пројекат у Војводини, а као пројекат од државног интереса подржан је од Министарства за дијаспору (www.mzd.gov.rs) и Владе АП Војводине.

Програм образовног кампа траје десет дана током летњег распуста (јул-август), а смештај је обезбеђен у Еколошком центру и Соколском дому у Сремским Карловцима. Програм Летње школе обухвата одабране едукативне, креативне и рекреативне садржаје и активности. У току боравка полазници сваки дан имају **едукативне** садржаје из :

- српског језика и књижевности,
- историје,
- поука о вери,
- етнологије
- креативних радионица Едуко.

Посебност едукативних програма представља амбијентално учење на конкретним локацијама богатог културно историјског наслеђа Сремских Карловаца, што представља пример очигледне наставе. Препознатљивост програма је и у томе да се на пригодан начин обележавају и значајне годишњице и личности у српској историји и култури. Кроз програме су представљене значајне личности из наше историје (Никола Тесла, Доситеј Обрадовић, Милутин Миланковић и други) и обележене значајне годишњице, 500 година манастира Крушедол, европска година „креативности и иновативности“ и друге.

Слика 27. Креативна ликовна радионица на Тргу Б. Радичевића
Извор: Калинић, М.

Креативни садржаји посвећени су стваралачким способностима полазника из области музичке, драмске и ликовне уметности. Вечерњи сати предвиђени су за сусрете са личностима из културног и јавног живота, као и за радионице Едуко. Специфичност едукативних и психолошких радионица Едуко огледа се у томе, што имају за циљ унапређење комуникацијских вештина, развијање и јачање међусобних веза, разумевање различитости, толеранције и мултукултуралних разлика, а све то на забаван и релаксирајући начин и игровне активности. У програму учествују одабрани и едуковани полазници из локалне заједнице (кроз пројекат сремскокарловачког омладинског клуба, који су обучени за вршњачку едукацију), те се на тај начин врши и вршњачка едукација.

Слика 28. Креативна радионица „Упознајмо обичаје“
Извор: Калинић, М.

Ценећи значај стицања знања активним партиципативним учењем кроз радионице играонице, амбијентално учење на конкретним локацијама, један је од начина упознавања и разумевања културе. Учење се на тај начин одвија не само у домену когниције, већ обухвата ставове, емоције и понашања, а она се нарочито изражавају кроз рад у креативним радионицама Едуко. Стицање знања, на овакав начин, о својим коренима је интересантније, лепше и лакше.

Рекреативне активности, спортске игре и фолклор одвијају се на спортским теренима, обали Дунава и боравком у природи на Стражилову. Програмом се реализују и **излети и обиласци** и то :

- културно историјских знаменитости Сремских Карловаца,
- Стражилова и Бранковог споменика,
- Фрушкогорских манастира,
- Петроварадинске тврђаве,
- Локација где се упознају са традицијом виноградарства (Департаман за виноградарство и воћарство Пољопривредног факултета) и пчеларства (Музеј пчеларства – породица Живановић),
- Новог Сада (Матица српска, Српско народно позориште, Музеји и др),
- Београд (Храм Светог Саве, Калемегдан, Педагошки музеј, Министарство за дијаспору), Суботицу, Палић или нека друга војвођанска места.

Слика 29. Бранков гроб на Стражилову

Извор: www.vojvodinaonline.com

На овим излетима и обиласцима полазници летње школе кроз интерактиван однос упознају се са нашом културном баштином, народним обичајима и традицијом као и природним вредностима окружења и њиховим туристичким потенцијалима. На крају програма летње школе организује се **завршна свечаност**, отворена за публику и грађанство, кроз коју полазници драмским текстом, песмом и игром показују колико су усвојили знања из српског језика, обичаја и културе.

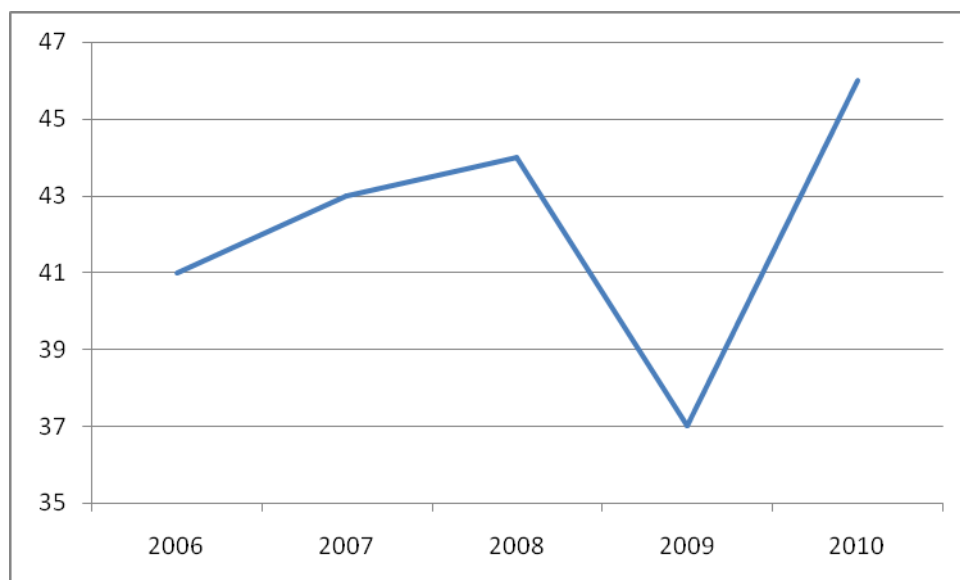

Слика 30. Обилазак Петоварадинске тврђаве
Извор: Калинић, М.

Програм Летње школе сачињава пројектни тим и доноси га Савет школе, а програм реализује тим кога чине : професори Универзитета у Новом Саду, професори Карловачке Гимназије, Карловачке Богословије, психолози, чланови удружења МЕНСА, уметничких и позоришних друштава, студенти волонтери и други. Приликом пријаве за камп, полазници попуњавају упитник у који се уносе лични подаци, мотив доласка, сфере интересовања, као и ниво познавања српског језика. Програм Летње школе за српски језик и књижевност доноси се на основу сагледаног нивоа познавања српског језика полазника , а реализује се кроз рад по групама (од пет до десет) или појединачно зависно од нивоа знања језика.

Тржишни сегмент, односно корисници пројекта чине: деца Срба у дијаспори од 12 до 18 година и старијег узраста; деца аутохтоног српског становништва у региону; деца вршњаци из других земаља и других националности, а која желе да упознају наш језик, културу и обичаје, а прикључују им се и млади из локалне заједнице.

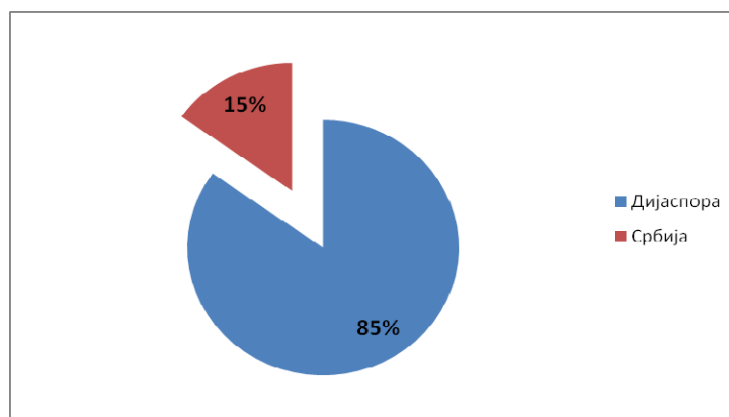
Закључно са 2011. годином одржано је петнаест летњих школа , с тим да је у неким годинама, зависно од интересовања, камп одржан и у две смене. До сад је програме летње школе похађало преко 700 полазника. Број полазника у једној смени зависио је од интересовања, али и од могућности смештајних капацитета организатора. Смештај полазника организован је ранијих година у Интернату карловачке Богословије и Соколском дому, да би се изградњом зграде Еколошког центра организација кампа реализовала у истој. На графикону 65 приказано је кретање броја полазника летње школе у наведеном периоду. Уочљиво је да је у 2009. години број полазника био знатно смањен због утицаја економске кризе.

Графикон 65. Структура броја полазника Летње школе у периоду од 2006 – 2010. године/по годинама

Извор: Креативни клуб Едуко

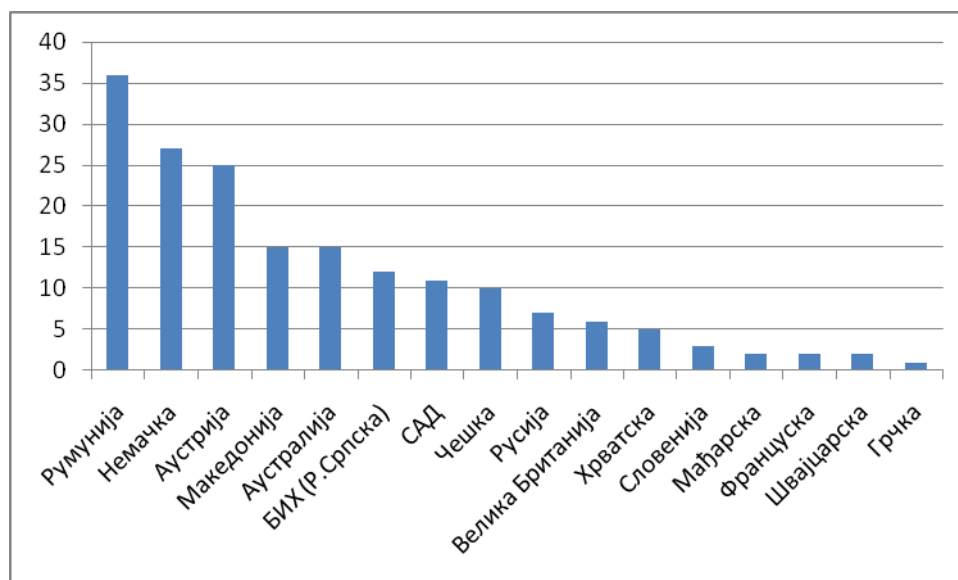
У раду кампа поред полазника из дијаспоре у оквиру програмског сегмента- вршњачке едукације учествују и млади из локалне заједнице и других делова Србије, а њихово учешће у укупном броју полазника за посматрани период износи 15% (графикон 66).

Графикон 66. Структура учешћа младих из локалне заједнице и Србије у раду кампа за период 2006-2010. године

Извор: Креативни клуб Едуко

Емитивна подручја полазника из дијаспоре су Европа, САД-е и Аустралија. До 2005. године највећи број полазника долазио је из Европе, односно највише из земаља немачког говорног подручја (Немачка, Аустрија и Швајцарска) и земаља из окружења и бивше СФРЈ (графикон 67).

Графикон 67. Структура броја полазника Летње школе у периоду од 2006 – 2010. године/по земљама

Извор: Креативни клуб „Едуко“

У посматраном периоду од 2006. године и даље је присутно доминантано учешће полазника из европских земаља (Румунија, Немачка, Аустрија, Велика Британија и Француска) и земаља бивше СФРЈ (Македонија, Босна и Херцеговина, Хрватска и Словенија). Велико учешће полазника из Румуније резултат је успостављене сарадње организатора са Савезом Срба у Румунији и српском гимназијом „Доситеј Обрадовић“ у Темишвару. Поред осталог у оквиру те сарадње реализован је и пројекат „Едукативно путовање - Темишвар (Румунија) – Сремски Карловци (Србија) - Старо Нагоричене (Македонија)” са циљем остваривања културне сарадње и повезивања младих из региона.

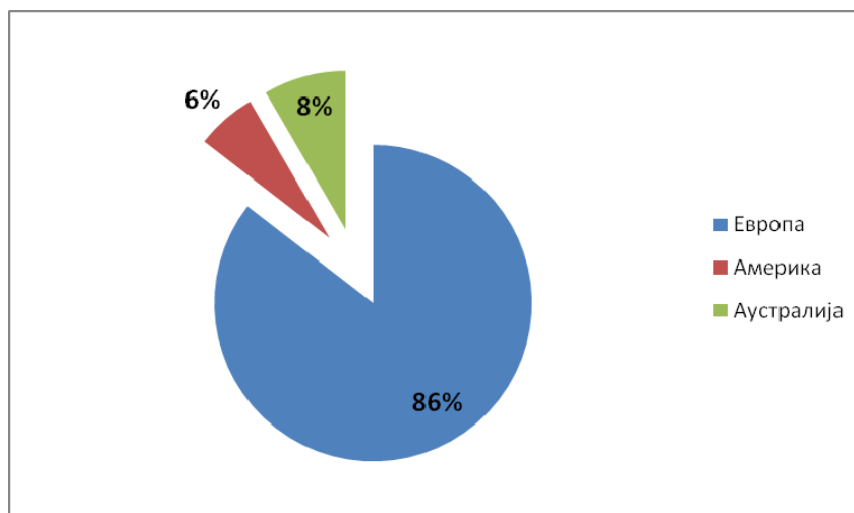
Табела 38. Структура учешћа полазника Летње школе по земљама из којих су (у%) у периоду од 2006-2010. године

Држава	Проценти (%)
Румунија	20
Немачка	15
Аустрија	14
Македонија	8
Аустралија	8
БиХ (Република Српска)	7
САД	6
Чешка	6
Русија	4
Велика Британија	3

Извор: Креативни клуб Едуко

Из табеле 38, запажа се и учешће полазника Летње школе из Чешке (6%) и полазника из Русије (4%) .То су полазници који нису припадници српске дијаспоре,а који су желели да у летњој школи науче српски језик и упознају културу и историју нашег народа, као и да стекну пријатељства. Ранијих година у летњој школи било је полазника из Кореје,

Аустрије и других замаља, који су дошли са истим циљем. Из наведеног можемо констатовати да поред основног циља, едукације наших младих из дијаспоре, летња школа има и интернационални и мултикултурални карактер.

Графикон 68. Учешће полазника летње школе по континентима (у%) у периоду 2006-2010. године

Извор: Креативни клуб Едуко

Из графикона 68 о емитивним подручјама полазника по континентима за посматрани период види се да је Европа доминантна (86%) , са незнатим учешћем Аустралије (8%) и САД-а (6%). Међутим, захваљујући сарадњи организатора Летње школе са Институтом за очување културног наслеђа, Академије уметности, Српске Православне Цркве и Епархијом Аустралијско-новозеладском у 2010. и 2011. години полазници Летње школе били су и млади из Аустралије, као и полазници из САД-а, а који су чинили готово половину полазника. С обзиром да су се многи од њих по први пут обрели у земљи својих предака и да су дошли са нижим нивоом знања српског језика, акценат едукативних програма дат је на савладавање српског језика. Успостављена сарадња са институцијама дијаспоре у Аустралији и САД-а , као и подршка надлежног министарства просвете организатору, могла би да допринесе да већ наредне године буде још више повећано учешће полазника летње школе са тих далеких дестинација.

Као резултат боравка у овој Летњој школи је и број полазника који се опредељује за школовање у матици (примери су полазници који су се определили за школовање у Карловачкој гимназији, Богословији или за студије на Универзитету у Новом Саду, или Београду). Учестали су примери венчања и крштења у Сремским Карловцима (примери полазника из Беча, Штудгарта и други) и одржавања сталних међусобних комуникација са матицом. Практично створена је мрежа полазника , која се у новије време резултује кроз активности на друштвеним мрежама. Летњу школу је до сада похађало преко 700 полазника и сви су они својеврсни амбасадори Сремских Карловаца и наше земље у срединама у којима живе.

Слика 31. Заврина представа полазника Летње школе-анимација из живота Николе Тесле

Извор: Калинић, М.

По завршетку пројекта врши се евалуација како би се утврдио степен остварљивости постављених циљева и задатака и добили показатељи за унапређење рада. Евалуација се врши применом следећих техника: посматрање, анкетирање, интервјуисање, анализирање документације (дневници рада и радови полазника), тестирање. Од инструмената користе се – чек листе, протоколи за праћење анкете, упитници, разговори, групне и индивидуалне чек листе, нестандардизовани тестови. Евалуација се врши у току и на крају пројекта, а евалуацију врше реализатори пројекта, Савет школе и учесници пројекта.

У наредном делу рада биће приказана анализа резултата истраживања о мишљењу и ставовима полазника летње школе о едукацији и боравку у летњој школи у Сремским Карловцима.

АНАЛИЗА РЕЗУЛТАТА ИСТРАЖИВАЊА О МИШЉЕЊУ И СТАВОВИМА ПОЛАЗНИКА ЛЕТЊЕ ШКОЛЕ СРПСКОГ ЈЕЗИКА, ОБИЧАЈА И КУЛТУРЕ, О ЕДУКАЦИЈИ И БОРАВКУ У ЛЕТЊОЈ ШКОЛИ У СРЕМСКИМ КАРЛОВЦИМА, У ПЕРИОДУ 2008-2010. ГОДИНЕ

У претходном делу рада анализирана је активност летње школе за период од 2006-2010. године. Истраживања која ће бити приказана вршена су током трајања летње школе 2008, 2009. и 2010. године, у Сремским Карловцима у којим је учествовало 127 полазника, деце и младих из земље и дијаспоре. На крају реализације сваког од термина летње школе, учесници су попуњавали евалуационе упитнике са намером утврђивања њиховог задовољства програмом и ставова према оваквој врсти активности, за потребе овог рада, али и за потребе организатора .

Испитивање је вршено задњег, односно предзадњег дана летње школе, током лета 2008. 2009. и 2010. године, тако да један део учесника из даљих дестинација није обухваћен истраживањем, јер су због заказаног лета раније напустили камп.. Испитаници су

имали оптималне услове за самостално попуњавање упитника. За језичке недоумице имали су потребну подршку, а анонимност је била обезбеђена.

Инструмент којим је вршена евалуација је наменски анкетни упитник, који садржи 22 ставке са питањима алтернативног одговора, вишеструког одговора и алтернативног типа. Код питања вишеструког избора, испитаник је могао изабрати више одговора, по слободном избору, због чега је сума одговора већа од 100%.

Резултати су статистички обрађени у виду фреквенција и процената у односу на број испитаника и приказани графиконима. Извршено је поређење резултата по полу и узрасту.

АНАЛИЗА ОСНОВНИХ ПОДАТАКА И УЗОРАКА ИСПИТАНИКА

Евалуационе упитнике попунило је 94 деце и младих, а структура узорка је следећа:

Земља из које долазе испитаници(у%)

Земља	Ф	%
РУМУНИЈА	27	29%
СРБИЈА	16	17%
АУСТРАЛИЈА	12	13%
АУСТРИЈА	10	11%
СРБИЈА (КОСОВО)	7	7%
МАКЕДОНИЈА	5	5%
ВЕЛИКА БРИТАНИЈА	5	5%
САД	4	4%
ФРАНЦУСКА	4	4%
БИХ	2	2%
РУСИЈА	2	2%

Пол испитаника

Пол	Ф	%
ДЕЧАЦИ	36	38%
ДЕВОЈЧИЦЕ	58	62%

Графикон 69. Земља из које долазе учесници

Извор: подаци добијени применом анкетне методе: интервју и упитник

Узрастна категорија испитаника (у%)

Узрасна категорија	Узраст	ф	%	% категорије
Млађи узраст (основна школа)	ИСПОД 14	13	13%	36%
	14-15	22	23%	
Старији узраст (средња школа)	16-18	58	61%	64%
	19-20	2	2%	

Језик на коме се школују испитаници у земљи у којој живе (у%)

Језик школовања	ф	%
СРПСКИ	50	53%
ЕНГЛЕСКИ	21	22%
НЕМАЧКИ	10	11%
МАКЕДОНСКИ	5	5%
РУМУНСКИ	2	2%
РУСКИ	2	2%
ФРАНЦУСКИ	2	2%
НЕМА ПОДАТАКА	2	2%

Ниво знања српског језика испитаника (у%)

Познавање српског језика	ф	%
ОДЛИЧНО	43	46%
ДОБРО	22	23%
СЛАБО	17	18%
ОСРЕДЊЕ	12	13%

Највећи број испитаника је из Румуније. Осим њих испитаници су из Аустралије, Аустрије, Македоније, Велике Британије, САД, Француске, Русије и Босне и Херцеговине и Србије.

У вези са полом, постоји извесна неравнотежа узорка у корист девојчица, којих је било 62%. Може се претпоставити да се девојчице радије укључују у овакве активности него дечаки.

Највећи број испитаника био је узраста од 16 до 18 година. Они су чинили готово 2/3 полазника. Због малог броја полазника из осталих узрасних група, резултати нису могли бити анализирани по све 4 узрасне групе, па су групе спојене у две узрасне категорије, млађу и старију. Млађу категорију чине деца млађа од 14 година и узраст од 14-15 година, што у свим земљама представља период када се завршава основна школа. Старију групу чине млади од 16 година и старији, што се поклапа са средњошколским узрастом. Млађу групу чинило је 36% узорка, а старију 64%.

Већина испитаника школује се на српском језику (53%), а то су учесници из Србије, Босне и Херцеговине и учесници из Румуније који похађају наставу на матерњем језику. Деца и млади из Аустрије похађају наставу на немачком језику, али имају допунске часове матерњег језика, док остали учесници похађају наставу на официјелном језику земље у којој живе.

Већина испитаника је одговорила да одлично или добро влада српским језиком, а то су, пре свега, учесници који се школују на српском језику. Испитаници који похађају само допунске часове српског језика, или су српски језик научили у породици, сматрају да

језиком владају осредње или слабо, па им је, приликом попуњавања упитника, обезбеђена помоћ.

Око 6% испитаника је по први пут у Србији, око 1/3 је већ похађало неки летњу школу, док око петине долази у летњу школу у Сремске Карловце други или трећи пут. То је и део политике организатора да само до петине укупног броја учесника једног термина летње школе може учествовати по други пут, а само изузеци и трећи пут (полазници из Чешке).

АНАЛИЗА РЕЗУЛТАТА ОДГОВОРА ИСПИТАНИКА О МОТИВУ ДОЛАСКА У ЛЕТЊУ ШКОЛУ

ДА ЛИ СИ ДО САДА БИО-ЛА У СРБИЈИ	ДА	89	94%
	НЕ	5	6%
ДА ЛИ СИ ДО САДА БИО-ЛА У ЛЕТЊИМ ШКОЛАМА У СРБИЈИ	ДА	32	34%
	НЕ	66	66%
КОЈИ ПУТ ДОЛАЗИШ У ЛШ У С. КАРЛОВЦЕ	ПРВИ ПУТ	72	77%
	ДРУГИ ПУТ	20	21%
	ТРЕЋИ ПУТ	2	2%

Извор: Подаци добијени применом анкетне: интервју и упитник

МОТИВ ДОЛАСКА У ЛШ

Графикон 70. Мотив доласка у летњу школу

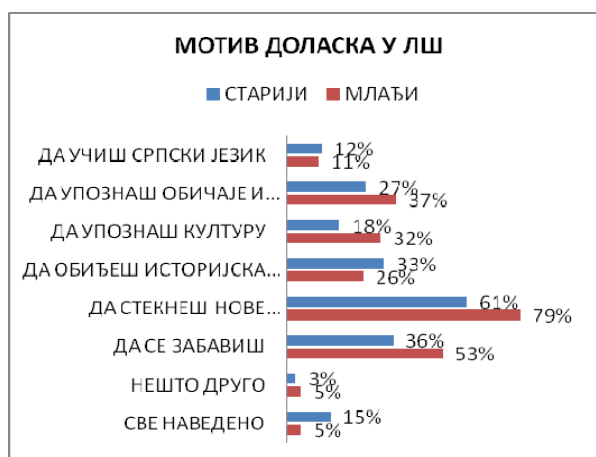
Извор: подаци добијени применом анкетне методе: интервју и упитник

Питање је постављено у форми вишеструког избора, са могућношћу додавања одговора који није понуђен. Већина учесника долази у летњу школу са намером да стекне нове пријатеље (63%), што је и очекиван одговор, типичан за адолесценте. Следећи најчешћи одговор односи се на жељу да се забави. Ако се посматра укупно учешће „едукативних” одговора у односу према прва два одговора (да стекнем пријатеље и да се забавим), уочава се да су они у односу 50% према 50%. Код едукативних одговора нај-

чешћи су упознавање историјских места и упознавање обичаја и традиције. Иако летња школа, као један од основних циљева има учење српског језика, учесници су ређе бирали овај одговор. Ово се може тумачити и структуром испитаника (53%) чији је језик школовања српски, док је већина испитаника, чије школовање није на српском језику, истакла (и у пријавном упитнику) да је мотив за долазак да боље научи српски језик. С обзиром да се ради о адолосцентном узрасту, може се закључити да су одговори о мотиву доласка „да се забавимо, стекнемо пријатеље и едукујемо” сасвим у духу узраста полазника.

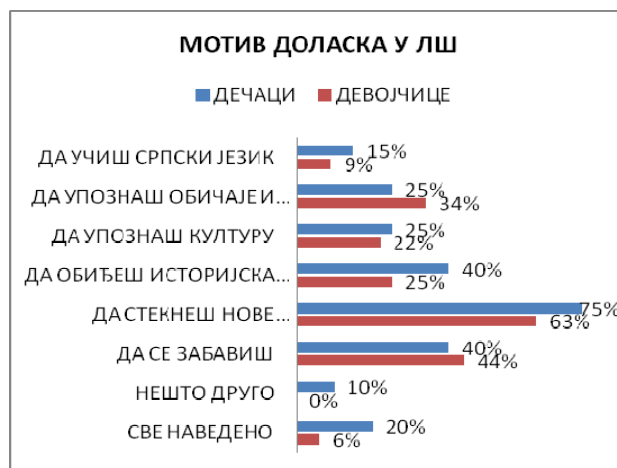
Када су у питању разлике у полу, дечацима је нешто значајније упознавање нових пријатеља, док су девојчице за нијансу склоније посети историјских места и упознавању обичаја и традиције, али ове разлике нису значајне.

Млађим адолесцентима је нешто важније стицање нових пријатеља и забава. Уопште, млађи испитаници су изабрали више одговора од старијих.

Графикон 71. Мотив доласка у летњу школу

Извор: подаци добијени применом анкетне методе: интервју и упитник

Графикон 72. Мотив доласка у летњу школу

Извор: подаци добијени применом анкетне методе: интервју и упитник

Следећи сет питања односио се на сам рад летње школе и имао је више сврху, анализе и исправке метода и начина рада у реализацији организације програма летње школе.

АНАЛИЗА ОЦЕНЕ ИСПИТАНИКА О РАДУ ЛЕТЊЕ ШКОЛЕ

Графикон 73. Шта се највише учесницима допало у летњој школи
Извор: подаци добијени применом анкетне методе: интервју и упитник

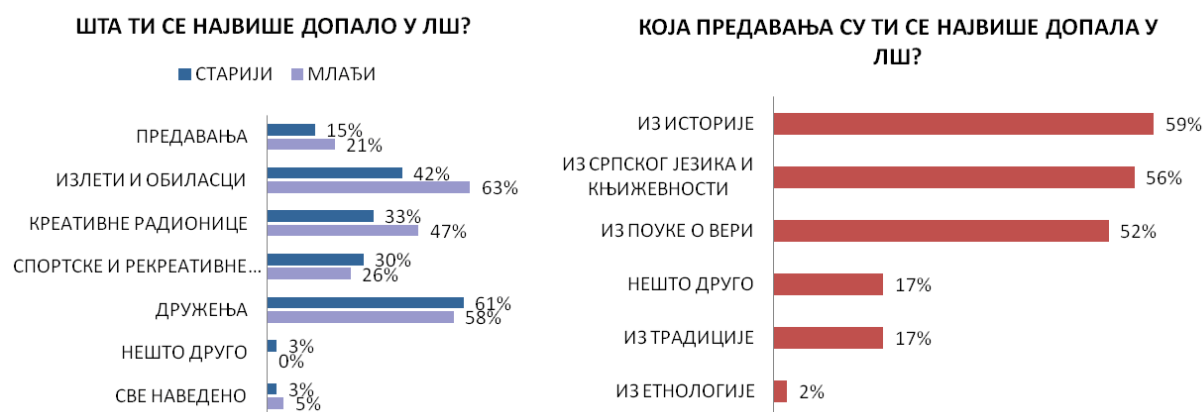
Као што је и очекивано, учесницима су се највише допала дружења и излети. Следеће у рангу су креативне радионице, па спортске и рекреативне активности. Најнижи ранг имају предавања, што говори у прилог чињеници да су предавања за овакав тип кампова превазиђен метод рада када је у питању млађа генерација, те да их треба заменити савременијим, интерактивним приступом, о чему говори и податак да су радионице представљале знатно омиљенију врсту активности. Следећи ова указивања испитаника организатор је већ у наредним камповима 2010. и 2011. године у структури програма знатно повећао учешће креативних радионица и интерактивног рада.

Девојчицама су се значајно више допале креативне радионице него дечацама, док код осталих активности нема значајнијих разлика.

У вези са узрастом, млађи учесници су више задовољства видели у излетима и обиласцима и у креативним радионицама од старијих учесника.

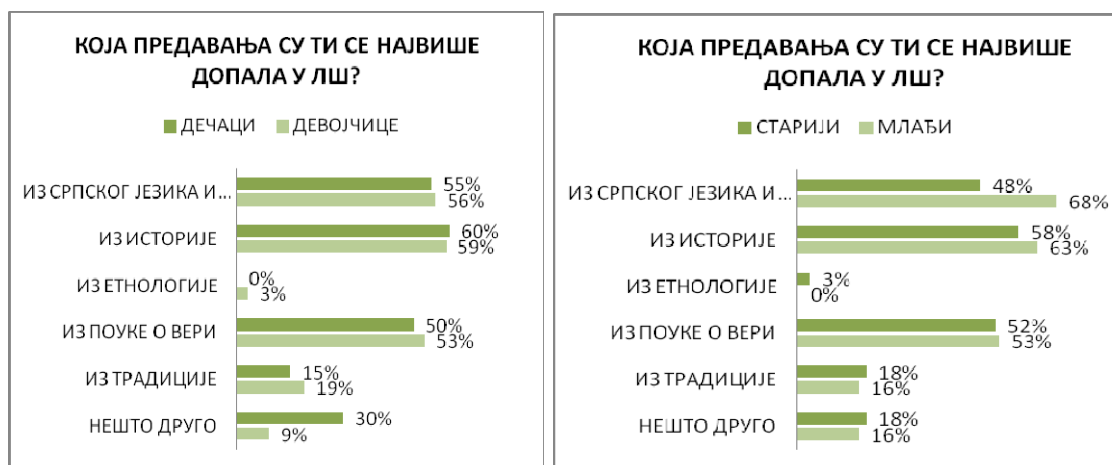

Графикон 74. Шта се највише учесницима допало у летњој школи
Извор: подаци добијени применом анкетне методе: интервју и упитник

Графикон 75. Шта се највише учесницима допало у летњој школи и која предавања
Извор: подаци добијени применом анкетне методе: интервју и упитник

Као најзанимљивија, испитаници бирају скоро подједнако предавања из историје, српског језика и поуке о вери, док се предавања из традиције и етнологије процењују као мање занимљива. У овоме се слажу и дечаци и девојчице, као и испитаници различитих узраста. Старијим адолесцентима нешто више су се допала предавања из српског језика него млађим полазницима.

Графикон 76. Шта се највише учесницима допало у летњој школи
Извор: подаци добијени применом анкетне методе: интервју и упитник

Графикон 77. Омиљена предавања и омиљени наставник
Извор: подаци добијени применом анкетне методе: интервју и упитник

Очигледно је да је омиљеност предавања везана за личност наставника. На питање у којем су требали оценити предавача, испитаници су дали одговоре који су подударни са оценом предавања. Само донекле постоји неслагање између оцене наставника и предавања када је у питању поука о вери.

АНАЛИЗА ОЦЕНЕ ИСПИТАНИКА О БОРАВКУ НА ДЕСТИНАЦИЈИ И ИЗЛЕТИМА НА КОЈЕ СУ ИШЛИ

Ова група питања имала је за сврху да се сагледају утисци полазника о амбијенталним, културним и природним вредностима дестинације на којој су боравили и које су обилазили.

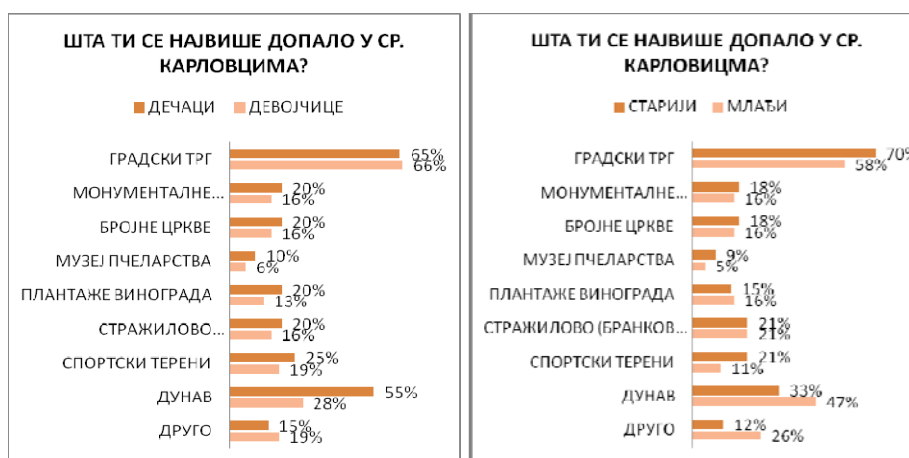

Графикон 78. Шта се посетиоцима највише допало у Сремским Карловцима

Извор: подаци добијени применом анкетне методе: интервју и упитник

Градски трг је омиљено место свих посетилаца. Већина младих, без обзира на пол и узраст, определили су се за Градски трг, као најлепше место у Сремским Карловцима. Следи Дунав, који се нешто више допада дечама и млађим учесницима, а онда, знатно мање и са подједнаком учесталашћу, учесници бирају остала места која су посетили.

Процена Градског трга и Дунава као најомиљенијих места је очекивана, с обзиром да су то места окупљања, док су Стражилово, грађевине и цркве места посете, али не и окупљања. Спортски терени нису место које су млади опазили као занимљиво, јер то није посебност наше земље, већ нешто сасвим обично, место какво постоји и у њиховом окружењу.

Графикон 79. Шта се посетиоцима највише допало у Сремским Карловцима

Извор: подаци добијени применом анкетне методе: интервју и упитник

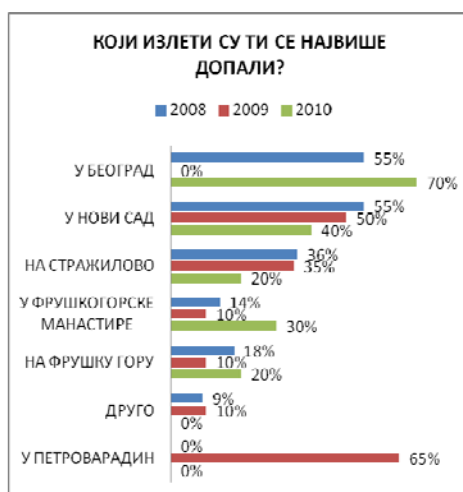

Графикон 80. Који су се излети највише допали посетиоцима
Извор: подаци добијени применом анкетне методе: интервју и упитник

Половина младих је изабрала Нови Сад као најлепши излет. Међутим, ово је релативан податак, с обзиром да све три генерације које су летовале у Србији током три лета, нису имале исте излете у организацији. Две генерације су посетиле Београд, док је једна, уместо у Београду, била у Ново Саду и Петроварадину. Око две трећине учесника, који су били у Београду, дали су свој глас овом излету, што у сумарним подацима није видљиво. Из тих разлога није прецизан податак да ли је био најлепши излет у Београд или у Нови Сад, јер су оба града високо котирана. У односу на излете у Фрушку гору и фрушкогорске манастире, Стражилово је добило највише гласова испитаника (33%). Занимљиво је да је 65% учесника који су били у Петроварадину дало свој глас овом градињу, како самој Петровардинској тврђави, тако и подграђу.

Графикон 81. Који су се излети највише допали посетиоцима
Извор: подаци добијени применом анкетне методе: интервју и упитник

Графикон 82. Који су се излети највише допали посетиоцима

Извор: подаци добијени применом анкетне методе: интервју и упитник

АНАЛИЗА РЕЗУЛТАТА МИШЉЕЊА ИСПИТАНИКА О ИНТЕРЕСОВАЊИМА И ПРЕДЛОЗИМА ЗА ПОБОЉШАЊЕ РАДА ЛЕТЊЕ ШКОЛЕ

И овај сет питања анализиран је са аспекта побољшања и иновирања програма кампа, као и евентуалних нових тржишних сегмената.

Графикон 82. Највећа интересовања за следећу летњу школу

Извор: подаци добијени применом анкетне методе: интервју и упитник

У складу са претходним одговорима, највећи број испитаника очекује забаву у некој следећој летњој школи, а у упоредо са тим и едукацију из свих наведених сегмената. Везано за едукативне активности, испитаници очекују радионице у којима би могли испољити личну креативност, затим спортска такмичења, опет као вид дружења и забаве. Следи упознавање културне баштине и традиције, док је учење језика добило најмање гласова. Добијени резултат везано за учење језика у складу је са савременом дидактичком методиком, која инсистира на ненамерном учењу кроз игру. Учење језика је најквалитетније када се одвија путем активности, а не путем класичних часова. Дакле, учесницима није ни неопходно организовати часове језика, они га могу учити у свакој другој активности и у сваком другом предмету, што је и реализовано кроз све програмске активности.

Спортска такмичења и упознавање културне баштине нешто су примамљивији дечацима, док су активности са креативним испољавањем блискије девојчицама.

Млађи учесници би више волели креативне радионице, спортска такмичења и забаву, од старијих учесника.

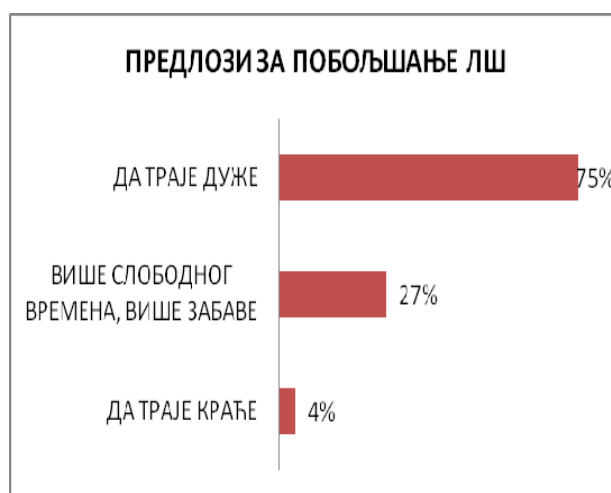
Графикон 84. Највећа интересовања за следећу летњу школу

Извор: подаци добијени применом анкетне методе: интервју и упитник

Графикон 85. Највећа интересовања за следећу летњу школу

Извор: подаци добијени применом анкетне методе: интервју и упитник

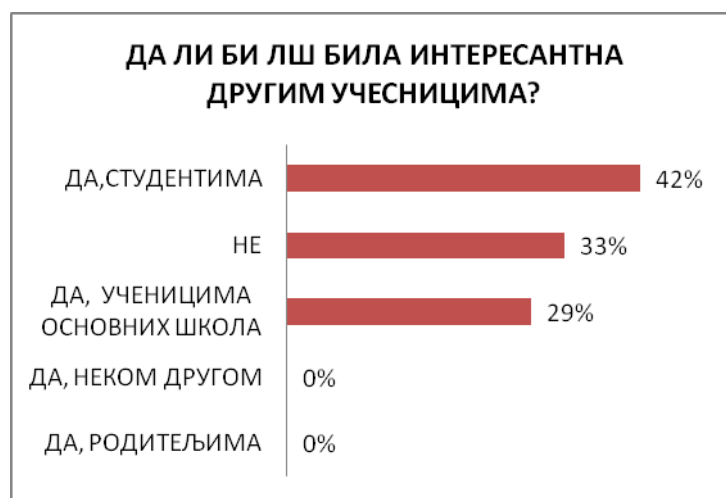

Графикон 86. Предлози за побољшање летње школе

Извор: подаци добијени применом анкетне методе: интервју и упитник

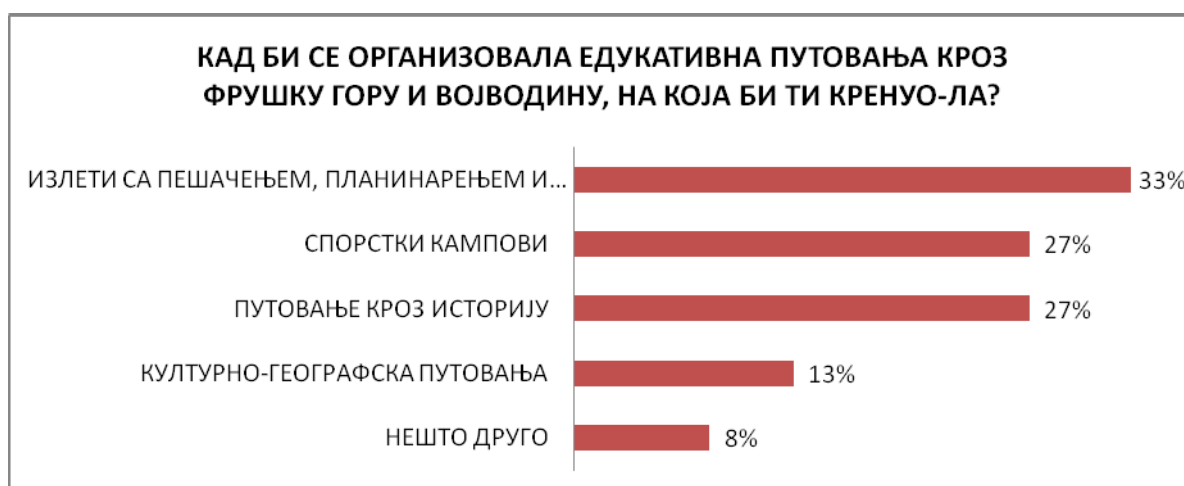
Као предлоге за побољшање летње школе учесници су дали фактички 2 предлога: да траје дуже (75%) и да имају више слободног времена и забаве (27%). Иако су одговори типични и очекивани за адолесцентни узраст, они говоре да су се учесници у летњој школи осећали пријатно и да је то за њих лепо искуство. У прилог томе говори одговор на питање да ли би поново дошли у летњу школу, где су сви испитаници одговорили потврдно. Такође, на питање да ли би летња школа могла допринети развоју туризма у Сремским Карловцима, Војводини и Србији, сви испитаници су дали потврдан одговор.

На питање да ли би летња школа била интересантна и другим узрастима, 42% испитаника сматра да би летња школа мога бити занимљива студентима, 29% сматра да би била занимљива ученицима основних школа, док трећина сматра да не би била занимљива другим узрастима. Родитеље нико од учесника не види као потенцијалне учеснике летње школе. Ови одговори испитаника указују да би пре свега студентска популација била заинтересована за овакв вид кампова са истом, или различитом темом.

Графикон 87. Интересантност летње школе

Извор: подаци добијени применом анкетне методе: интервју и упитник

Графикон 88. Едукативна путовања

Извор: подаци добијени применом анкетне методе: интервју и упитник

Излети са пешачењем, планинарењем и одмором у природи представљају најзанимљивију врсту путовања за учеснике, затим следе спортски кампови и путовање кроз историју. За културно-географска путовања и путовања семинарског типа заинте-

ресован је знатно мањи број учесника. Ови одговори испитаника указују која би едукативна путовања у овом делу Фрушке горе имала највише учесника, и могу бити путоказ организаторима школе у природи у организацији ових облика туристичких едукативних кретања.

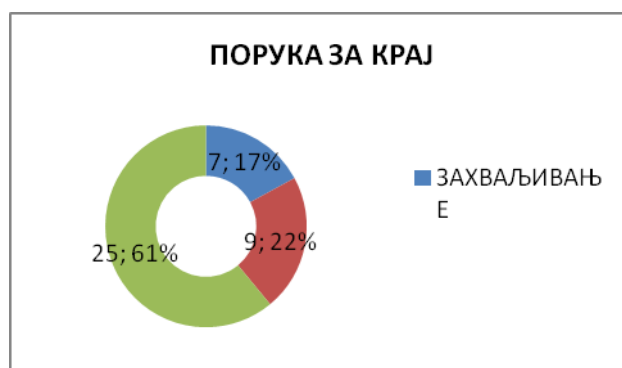
АНАЛИЗА ОДГОВОРА ИСПИТАНИКА О СВОЈИМ УТИСЦИМА ИЗ ЛЕТЊЕ ШКОЛЕ

Графикон 89. Најлепши доживљај

Извор: подаци добијени применом анкетне методе: интервју и упитник

Већина учесника памтиће дружење и забаву. 17% учесника је казало да ће све памтити, док ће 12% њих памтити путовања и излете. Учесници ће памтити и радионице, тамбураше, стони тенис, нове пријатеље.

Графикон 90. Порука за крај

Извор: подаци добијени применом анкетне методе: интервју и упитник

Већина учесника је, у поруци за крај, исказала наду да ће имати прилику да поново дође у летњу школу. 7,17% се захвалило на лепом искуству, док је око 9% исказало задовољство оним што је доживело. На питање да ли би поново дошли у летњи камп, сви учесници су одговорили потврдно. Наведено је неколико утисака полазника летње школе:

„Оно што има у Карловцима у летњој школи не може се описати ни испричати, треба доћи и доживети из срца и душе.” Никица Јовановић, Македонија.

„Сећа ћу се сигурно пењања на Стражилово, фрушкогорских манастира, пробања српских вина, пливања са друштвом у базену и поноћног хлеба. Али најважније је да ни-

кад нећу заборавити своје другаре и другарице које сам упознао у Сремским Карловцима”, Алехандар Арроуо, Француска.

„Мени се ове године толико свидело да следеће године нема да се мислим да ли ћу доћи или не, ја следеће године долазим сто посто, иако можда неће бити истог друштва, али свака година је нов почетак”. Сандра Цонић, Немачка.

„Било ми је лепо, проговорио сам српски и научио сам много о Сремским Карловцима и њиховој историји”, Борис Годоровић, Аустрија.

На основу анализе резултата анкетања учесника Летње школе српског језика, обичаја и културе у Сремским Карловцима у периоду 2008-2010. године **може се констатовати** следеће:

- Полазници су својим одговорима указали на оправданост пројекта, изразивши велико задовољство сазнањима о својој култури, језику и обичајима, као и уочавањем не само оног што је различито, већ и оног што је слично са културом у земљи у којој живе. Такође, изразили су радост што су кроз учење дружење и забаву стекли нове пријатеље. Готово сви анкетирани полазници су исказали своје уверење да овај пројекат може допринети развоју туризма у Сремским Карловцима и Фрушкогорском подунављу.
- Основни мотив полазника за долазак у летњу школу је дружење и забава (50%) уз едукацију (50%) изјашњених испитаника.
- У целини гледано, учесници су изузетно задовољни боравком у летњој школи у Сремским Карловцима и враћају се кући са пуно лепих утисака. У прилог томе говори најпре, податак да је 23% испитаника поновило свој долазак други или трећи пут.
- Сви учесници су одговорили потврдно на питање да ли би поново дошли у летњу школу, као и на питање да ли летње школе могу допринети развоју едукационог туризма.
- Реализоване програмске активности, такође су позитивно оцењене: и часови и пратећи садржаји, а најпозитивније оцене добили су часови историје и српског језика.
- Оцене о боравку на дестинацији указују да је најомиљеније место у Сремским Карловцима Градски трг, а од путовања и излета Београд, Петроварадин и Нови Сад.
- Учесници, као најважније утиске, памте дружења и забаве, што је очекиван одговор, с обзиром на узраст учесника, на крају, све поруке за крај које су учесници написали, представљају позитивне поруке: захваљивање и исказивање жеље да понове долазак.
- Предлози за побољшање се углавном односе на жељу да летња школа траје дуже и да се осмисли што више забавно-едукативних и интерактивних активности, а да се учење језика спроводити кроз игру и интеракцијом, а не кроз класичне часове језика; да се организује што више излета, шетњи по природи и путовања, као облика едукативних кретања и да се учење и едукација интегрише са описаним активностима.

Кроз детаљну обраду овог пројекта у претходном делу рада може се уочити и улога овог пројекта у едукационом туризму Сремских Карловаца и Фрушке горе, а која се огледа и у следећем :

- овај пројекат може бити модел едукативних догађања, који могу покренути овакву врсту туристичких кретања са интернационалном контрактивном зоном на дестинацији Фрушке горе и фрушкогорског подунавља,
- да представља модел „амбијенталне”(очигледне –интерактивне наставе),

- да подстиче организовање Летњих кампова и са другим темама и на другим локацијама Фрушке горе и фрушкогорског подунавља,
- да доприноси унапређењу туристичке понуде и развоју едукационог туризма у Сремским Карловцима и фрушкогорском подунављу,
- да доприноси побољшању и промоцији туристичког производа Сремских Карловаца и фрушкогорског подунавља,
- да кроз сајт www.educo.rs и друштвену фејсбук мрежу, доприноси унапређењу, комуникације и визуелне информисаности потенцијалних туриста из удаљених емитивних подручја (дијаспора) о потенцијалима туристичке понуде фрушкогорског подунавља.

Из горе наведеног се може закључити да летње школе и кампови представљају добар модел едукационог туризма, примењивог на готово све узрасте, а нарочито на средњошколски и студентски. Сремски Карловци и Нови Сад са Фрушком гором и фрушкогорским подунављем, захваљујући свом географском и културно-историјском контексту, са разноврсним природним вредностима поседују значајан потенцијал за развој едукационог туризма.

ЕДУКАЦИОНИ ТУРИЗАМ КОЈИ УКЉУЧУЈУ РАЗНЕ УЗРАСТЕ У ОРГАНИЗАЦИЈИ ДРУГИХ КУЛТУРНО-ОБРАЗОВНИХ УСТАНОВА

У нашој земљи у домену едукационог туризма, веома је активан **Центар за српски језик и културу „Азбукум”** у Новом Саду, који је основан 1995. године. У овом центру постоје специјализовани едукациони програми за слушаоце широм света. Програме овог центра до сада је похађало стотине слушалаца из разних делова света. Конкретно програме овог центра до сада је похађало неколико стотине слушалаца из више од тридесет земаља, међу којима се развијало пријатељство и разумевање, о чему сведоче изјаве бројних учесника. Центар је место сусретања различитих култура, што такође доприноси обogaћивању личности полазника. Њима је омогућено да стекну знања, како о културном развоју наше земље, тако и о култури других народа. Након завршетка едукационих програма, слушаоци посећују значајна природна и културна добра у Србији, стичући на тај начин и непосредна искуства о нашој земљи, народу и култури (Хацић, 2005).

Од оснивања 1995. године до данас у „Азбукуму” је више од две хиљаде људи учило српски језик, откривало различите приче о српској традицији и култури, путовало по Србији. Створена је мрежа пријатељстава, љубави и пословних контаката међу људима који су посетили „Азбукум”. Отворен је за све људе широм света, без обзира на порекло, старосно доба или професионално опредељење. Азбукум је тако постао, не само излог културе и језика свог народа, већ уједно и место сусрета многих култура других народа, као и расадник пријатељства међу људима који у њега дођу.

Центар „Азбукум” је отворен целе године. Зимом и лети организује курсеве у трајању од две до осам недеља. Током остатка године могућно је укључити се у индивидуалне или групне курсеве када поједицима то одговара. Локацију и време одржавања курсева могу бирати сами.

Седиште „Азбукума” се налази у Новом Саду, а програми се одвијају у Београду, Новом Саду или неком другом месту у Србији према распореду за текућу годину. Поред курсева у Србији „Азбукум” нуди и интернет курсеве српског језика. Центар „Азбукум” годишње додељује неколико стипендија и као и посебне попусте за студенте или групе.

Курсеви српског језика организују се за све нивое, током целе године. Могуће је уписати курс у Србији или путем интернета. Могућно је бирати ону комбинацију која

полазнику највише одговара. Постоје специјални попусти или стипендије које „Азбукум” повремено нуди.

Ако неко жели да сазна више о српској култури, традицији и обичајима, свом курсу српског језика може да дода предавања из књижевности, уметности, религије, етнологије. Предавања се могу организовати на српском и енглеском језику. Време похађања курсева у „Азбукуму” може се ускладити са могућностима и потребама полазника.

Сведочанство Азбукума о похађању неког од програма у Центру може полазницима бити корисно као доказ да су успешно окончали курсеве. Уз сведочанство може се добити и званични извештај о програму који је похађан.

Настава српског језика као страног одвија се уз помоћ усавршених материјала које су стварали предавачи Центра „Азбукум”. Настава се одржава сваким радним даном. Час траје 45 минута. Укупан број часова зависи од планираног броја часова у оквиру једног курса, као и од комбинације курсева за коју се студент одлучи. Максималан број полазника у групи може бити осам до десет.

Викендима се обично организују додатне активности: шетње, екскурзије, дружења, спортска такмичења и друго.

Ментори и асистенти. Сваки ниво има свог ментора-предавача и асистента-предавача. Ментор је задужен за већи део наставе током курса, распоред, бригу о постигнутим резултатима студената у групи, као и за додатно стимулисање студената који имају потешкоћа у савлађивању градива. Ментор је студентима на располагању сваки дан за индивидуалне консултације.

Пре почетка курса сви студенти, осим апсолутних почетника, раде пријемни тест да би се прецизно утврдио ниво на ком ће студирати. Тест се састоји из два дела: писменог теста који траје један и по сат, и усменог испита приликом којег полазник разговара са минимум два или три предавача. На основу резултата теста, као и изражених интересовања, полазник почиње свој курс на најадекватнијем нивоу.

Завршни тест и сведочанства. Завршни тест може да полаже сваки полазник након одслушаног курса од минимум 40 часова. Након тога може добити Сведочанство „Азбукума” о похађању курса. У укупну оцену рада током курса улази: резултат завршног теста 50% домаћи задаци 20% присуство на часовима и активност у настави 30%. За сваки ниво постоји посебно припремљен завршни тест и он се састоји од следећих компоненти: Читање и разумевање; Знање граматике; Богатство речника; Познавање ћириличног писма; Писање есеја.

Уз Сведочанство, студент на лични захтев може добити и званични извештај којим се описује садржај курса и даје мишљење о његовом раду и напретку током курса. Писмо потписују ментор и асистент курса, као и директор Центра „Азбукум”. Ако кандидат нема времена да дођете у Србију, може да се упише на један од дописних курсева Азбукума српског језика преко интернета.

Интернет курсеви су се показали посебно успешним код оних полазника који могу да се посвете учењу језика само повремено, као и код оних којима обавезе у кући или на послу не дозвољавају редовно учење. Као полазник интернет курса избегавају се трошкови везани за путовање и живот у Србији. У основи студије интернет курса су много јефтиније од редовних студија. Осим цене курса и могућих трошкова за инсталацију одређених компјутерских програма плаћа се и симболичан износ којим се покривају административни трошкови уписа.

Ритам курса може бити потпуно прилагођен способностима полазника, потребама и могућностима. Све може бити усклађено са дневним или недељним распоредом. За учење могуће је бирати место и време који највише одговарају. Домаћи задатак шаље се ментору у време које полазник изабере, након чега он шаље исправак, као и нову лекцију.

Ментор курса. Менторе интернет курса Азбукума одликује професионалност, искуство и брижљив однос према студенту. Ментор има врло важну улогу у процесу савладавања курса. У року од 48 сати након што је послат домаћи задатак, ментор ће послати одговор. Викендом и за време празника (Божић, Ускрс, Нова година), ментор има четири дана да одговори. Он/она ће редовно контролисати, коментарисати и оцењивати рад. Уз то ће често давати упутства како да полазник побољша свој ниво знања.

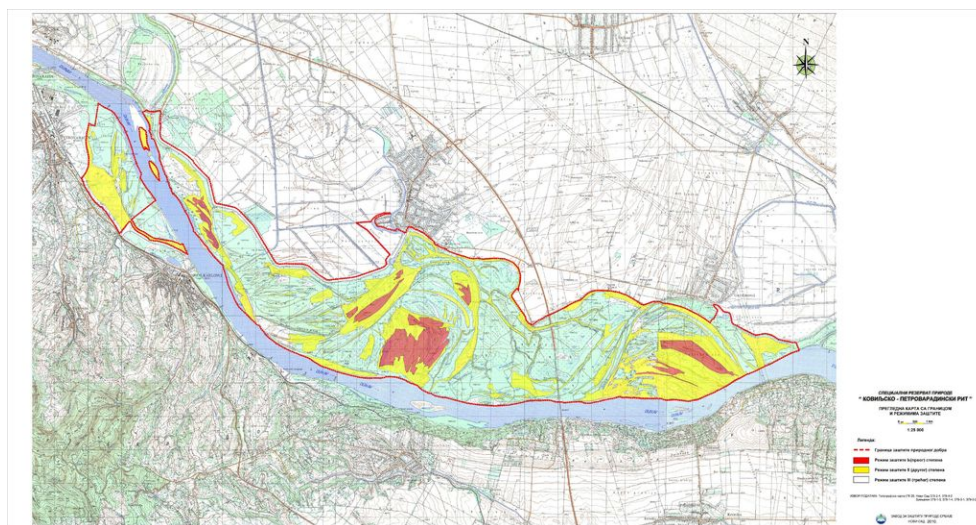
У случају да се током курса направи пауза дужа од две недеље, неопходно је, да најмање петнаест дана унапред, о томе буде обавештен ментор или особље Центра. Уколико се не пошаље домаћи задатак у очекиваном/договореном року, а да пре тога није обавештен ментор о паузи у раду, курс ће бити прекинут без повраћаја новца.

Након успешно окончаног интернет курса (Д1-3) добија се Сведочанство. **Интернет курсеви** Д1 и Д2 окончавају се завршним тестом (<http://www.azbukum.rs>).

На почетку свог рада циљна групе овог центра била је студентска популација и то најчешће страни студенти славистике. Током свог развојног циклуса Центар је професионализовао свој рад, и данас је он све више окренут циљним групама пословних људи из земље и иностранства, којима је учење језика неопходно за квалитетније обављање посла.

МОГУЋНОСТИ РАЗВОЈА ЕДУКАЦИОНОГ ТУРИЗМА НА ОСНОВУ ПОГОДНИХ, НЕИСКОРИШЋЕНИХ ТУРИСТИЧКИХ РЕСУРСА И ПЛАНОВА

Сремски Карловци, са околином која укључује Фрушку гору и Подунавље, располаже великим богатством и разноврсношћу природних и антропогених објеката, појава и процеса. **Специјални резерват природе „Ковиљско-петроварадински рит” (4840 ха)**, који се простире и на левој (бачкој) и на десној сремској) обали Дунава, између три насеља Петроварадина, Ковиља и Сремских Карловаца, представља изузетан туристички ресурс за развој одређених видова туризма. Темељне вредности овог простора су очуваност и разноврсност изворних органских и хидрографских облика ритова, очуваност и бујност изворних биљних заједница ритова шуме, ливаде, трстаци, шеvari) и разноврсност и богатство фауне (172 врсте птица и 46 врста риба), нарочито присуство ретких и проређених врста. Непосредна близина Новог Сада (20км) и Београда (60км) и аутопута Е75, овом специјалном резервату природе пружа изванредне могућности за развој туризма, а пре свега еко туризма.

Карта 4. Ковиљско-петроварадински рит

Извор: <http://postimage.org/image/32zrxkuc/>

Специјални резерват природе „Ковиљско-петроварадински рит” је географски предео карактеристичан за инундационе терене великих равничарских река. Изразита активност Дунава је на подручју најнижих терена створила изузетно вредне еко системе. Многобројна улегнућа и удолине, као и гредице између њих, чине микрорелеф овог простора веома интересантним. Он је уједно сведочанство изразите хидролошке активности реке. У бачком и сремском делу рита се налази велики број старих речних токова. То су бројни активни и напуштени меандри који цео простор хидрографски чине ванредно богатим. Овакви услови станишта погодовали су многобројним ретким и заштићеним биљним врстама, као и животињама међу којима се истиче крупна дивљач. Као такав овај простор веома погодује разноврним туристичким активностима, које спадају у облик екотуризма. Феномен екотуризма везује се за трендове савременог друштва које је крајем 20. века заинтересовано за утицај најразноврснијих производа на животну средину (Стојановић и сар., 2011).

Туристичка дестинација Специјалног резервата природе „Ковиљско-петроварадински рит” може се уредити по јасним критеријумима једне еко дестинације. Поред очуваних природних карактеристика које би требало да буду њена главна одлика неопходно је да она испуњава и следеће захтеве:

- мала густина развоја, што значи да изграђена подручја и објекти не доминирају већ се уклапају у природну целину која је доминантна,
- изван број места и пунктова који су намењени рекреацији, а осмишљени су тако да помогну заштиту осетљивих ресурса. Ту спадају пешачке и бицикличке стазе које су намењене екотуристима,
- пројектовање привезишта за чамце и друге пловне објекте, који с обзиром на распрострањеност водених површина у Резервату пружају најоптималнију шансу за његово упознавање,
- информативно-туристичка сигнализација, сачињена од информативно-едукативних табли и путоказа,
- пројектовање еко коначишта, које би еко туристима пружало све потребне информације и услуге везане за Специјални резерват природе „Ковиљско-петроварадински рит”.

Све туристичке активности и инфраструктура морају стриктно бити усклађене са режимима заштите Специјалног резервата природе. Туристичке активности и посете нису дозвољене у II степену заштите који захвата локалитет Козјак. Значи све туристичке активности морају бити везане за други и трећи степен заштите, а то су преостали делови Резервата.

Туристичке стазе као један од најбољих начина за реализацију еко тура могу бити концентрисане на неколико локалитета где поред упечатљивих географских карактеристика, љубитељи природе могу упознати и изузетне биогеографске и еколошке вредности Резервата.

Као могуће туристичке еко стазе наведени су следећи предлози :

1. Сремски Карловци - Вајселова бара представља комбиновану стазу која укључује пловидбу бродом, али и пешачку туру. Полазак бродом би био из Сремских Карловаца одакле би се узводном пловидбом стигло до Вајселове баре. Затим би се након искрцавања већ утабаним путем обилазили локалитети око Вајселове баре, Лединског Дунавца и баре Швев. У висини баре Швев, на обали Дунава, чекао би брод којим би се низводном пловидбом поново стигло у Сремске Карловце.

2. Пешачка стаза око горње Тоње обухватила би појас око мртваје Тоња која се простире паралелно са Дунавом од 1248. до 1244. речног километра у Ковиљском риту.
3. Пешачка стаза Манастир Ковиљ-Тиквара-Стари Дунав поред природних вредности у Резервату обухватила би и посету манастиру Ковиљ. У њену понуду могу се укључити и угоститељски објекти на Тиквари.
4. Пешачка стаза око рукавца Аркањ са почетном котом код кафане „На крај света”. Такође, могла би се укључити и комбинована пешачко-пловидбена тура с обзиром да већ сада на овом рукавцу постоји уређени пункт за изнајмљивање чамаца.

С обзиром на богатство акваторија у Резервату због наглашавања његових еколошких вредности и повећања атрактивности туристичке понуде, добро би било да све еко стазе буду комбиновано пешачко-пловидбене. У ту сврху неопходно је уређење још неколицине привезишта за чамце који би били равномерно распоређени по Резервату и усклађени са еко стазама. Поред тога стазе је неопходно опремити свим потребним елементима инфраструктуре попут путоказа, информативних табли, канти за отпатке, дрвених мостића преко мањих рукаваца и сл.

Повећање процента урбаног становништва последњих година је иницирало потребу за еколошким образовањем у природи, односно за **покретање еко школа**. Поред упознавања са природним вредностима, њихов задатак би био у предочавању емоционалне потребе за очувањем природе. Она би била намењена младима основног и средњошколског узраста, а базирала би се на прикупљању искустава и доживљаја у природи. Као таква помагала би младима да успоставе квалитетну везу са природом. Зато је неопходно оснивање овакве еко школе која би уједно могла имати и функцију мале истраживачке станице. Теме које би ова школа обрађивала биле би из домена географије, биологије, екологије, али и из етнографије, историје и социологије.

С обзиром на све потенцијеле које Ковиљско-петровардински рит поседује, он би био идеално место за еколошко образовање младих, у најширем значењу, обухватајући и следеће тематске јединице:

- Значај влажних, мочварних и барских станишта и њихова заштита у савременом друштву,
- Гео-наслеђе Ковиљско-петроварадинског рита и како га очувати за будуће нараштаје,
- Биљни и животињски свет Ковиљско-петроварадинског рита, његов размештај и проблеми очувања ретких и заштићених врста
- Фолклорна архитектура, обичаји и традиција села Ковиљ.

Преко оваквих програма млади би се упознавали са свим актуелним питањима очувања природе и животне средине што би требало да допринесе развијању осећаја о потреби одрживог развоја нашег непосредног окружења.

Постоји више потенцијалних места за лоцирање еко школе унутар Резервата или његовим рубовима, али једна од најподеснијих је на Аркању где је већ заступљена извесна концентрација изграђених објеката. Локалитет Шлајз је један од најпосећених и најатрактивнијих локалитета у читавом резервату. Најближи је насељу Ковиљ и представља стедиште љубитеља природе, пећароша и шетача. Такође, постоји и могућност изнајмљивања чамаца, а у плану је и куповина једног већег бродића, што би омогућило и групну пловидбу и разгледање природних лепота Резервата и пловидба Дунавом до Сремских Карловаца. На локалитету Тиквара је изграђен Еколошко-едукативни центар, којег чине учионица на отвореном (капацитета 30 посетилаца) и

осматрачница за птице. Тако би се постигао најмањи притисак на еко системе Специјалног резервата природе „Ковиљско-петроварадински рит”. Друга могућност је да се еко школа реализује у Еколошком центру у Сремским Карловцима, где већ постоји комплетно уређен објекат, а током 2011. године започета је и изградња другог крила зграде „еколошки одржива зграда”.

Ковиљско-петроварадински рит, као својеврстан туристички ресурс са употребним вредностима погодан је и за развој руралног и еко туризма. Постојеће стање на овом простору може се карактерисати као неискоришћен ресурс. Као резултат рада тима професора и сарадника са Департмана за географију, туризам и хотелијерство, Природно-математичког факултета у Новом Саду сачињен је и идејни пројекат под насловом „**Садржај и просторни концепт етно села и пратећег туристичког комплекса**”.

Простор предвиђен за градњу етно села и пратећег туристичког комплекса припада југоисточном делу Бачке у непосредној близини ауто-пута Е-75, поред насеља Ковиљ. Он, према томе, садржи неопходну транзитну компоненту, која може подстицајно и мотивационо да утиче на масовност посете пре свега туристичког комплекса и селективну посету етно селу.

Такође, физичкогеографски посматрано, то је комплекс елемената и фактора средине који су традиционално постојали на простору Војводине и на различите начине утицали на живот становника. Дунав као велика река са израженим меандрима, рукавцима и мртвајама, као и на њима проистеклим еко системима, одржава слику природног комплекса у прошлости, пре формирања сталних насеља и физиономије географске средине у правом смислу. Такође, у једном временском периоду постојала је скела која је премешћавала Дунав и повезивала ова два насеља. С друге стране, уврштавање Сремских Карловаца у овај туристички комплекс добија се потпуна културно-историјска туристичка целина, која верно одражава историјске токове кроз које је становништво ових предела пролазило (Томић и сарадници, 2001).

Велико богатство и разноврсност природних и антропогених објеката, појава и процеса на овом простору може се окарактерисати као недовољно искоришћене туристичке ресурсе. Полазећи од тога, потребно је извршити валоризацију овог простора са дидактичко-методичког и туристичког аспекта. На основу ових настојања дошло се до закључка да Сремски Карловци са околином могу такође постати и објекат реализације наставних и ванаставних васпитнообразовних садржаја, односно очигледне наставе и у ширем смислу образовног туризма.

ОРГАНИЗАЦИЈА ШКОЛСКИХ ЕКСКУРЗИЈА У ГРАВИТАЦИОНОЈ ЗОНИ НОВОГ САДА

Сремски Карловци са својим високо вредним природним аспектом локације на падинанама Фрушке горе и имицом једног од центара културне историје Срба чест су мотив основношколских и средњошколских ескурзионих тура.

У досадашњој пракси све наставне ескурзије у Сремским Карловцима биле су излетничког типа (пола дана или једнодневне). Таква врста боравка поседује једноставни информативни карактер и не пружа могућност реализације наставних садржаја који могу достићи одређени квалитет искључиво применом дидактичко-методичких принципа. С друге стране, Сремски Карловци са околином располажу са природно-географским објектима, појавама и процесима, које омогућавају да боравак добије стационарни карактер (5-6 дана).

Боравак, садржај и карактер наставних и ванаставних активности могу бити креирани у различитим варијантама.

Пошто се у раду на више места указало на садржаје гравитационе зоне Новог Сада, који могу имати образовни значај, на материјалну основу организације екскурзија, на излетничко-екскурзионе туре, нарочито на Фрушкој гори и Сремским Карловцима, у овом одељку даће се осврт на проблеме које треба решити да би наставне екскурзије могле имати у правом смислу едукациони карактер.

Досадашња искуства су показала да ђачке екскурзије као ваннаставне активности у школама, које се организују према захтевима наставних планова и програма, одступају од савремених дидактичко-методичких норми.

У непосредној вези са овим проблемом је и организација екскурзија која у знатној мери зависи од путничких агенција. Поменути носиоци „индустрије путовања” (Попов, 1997) јављају се као спољни фактори који треба да омогуће техничко функционисање путовања по одговарајућем програму. То значи да природа наставних екскурзија захтева да иницијални фактор у будућем осмишљавању оптималног садржајног и методичког аспекта обилажења одређене маршруте, а тиме и у кориговању досадашњег стања, треба тражити у школи, односно у организацији релевантних фактора у школском систему уопште. Према томе, школе су те које на бази програма екскурзије могу да утичу на путничке агенције.

Правилник о извођењу екскурзија (Службени гласник РС, 2006) је дефинисао циљ задатке, програм садржаје и извођење екскурзија, излета, зимовања, летовања и кампа. Циљ наставних екскурзија као ван наставних активности образовно-васпитног рада који се организује ван школе је савлађивање и усвајање дела наставног програма непосредним упознавањем појава и односа у природној и друштвеној средини, упознавања културног наслеђа, привредних достигнућа, која су у вези са делатношћу школе, као и рекреативно здравствени опоравак ученика.

Задатак наставних екскурзија је да ученици елементе, тзв. стварног знања из појединих наставно-научних области посматрају непосредно у простору и да на тај начин стичу јасне перцепцију, трајне представе и свест о животном чињеничном стању. Оне су организациони облик ванразредне активности која је у функционалној вези са редовним наставним процесом. Тиме чине и комплекс метода које ће омогућити да се поједини елементи геопростора сугестивно одразе на опажајни и мисаони апарат ученика. Сам процес не мора увек да се одвија као резултат ранијих готових испитивања, већ и учениковог рада, односно посматрања, а у околностима високих образовних захтева и мање или више ученичком узрасту и предзнању прилагођених метода и техника истраживања.

Наставник, осим тога што саопштава научну истину, мора да ученика упозна како се до ње долази. То се на најбољи начин може постићи преношењем адекватних делова наставних садржаја у простору где се они јављају у опипљивом, материјализованом виду.

Код неких наставних предмета, испитивања су показала, да наставна екскурзија највише доприноси томе да ученик развија специфично логичко мишљење, као и визуелно памћење. Екскурзије и теренски рад су у појединим наукама кључне, како истраживачке, тако и наставне методе.

Поред образовних задатака, екскурзија има и велики васпитни значај, будући да доприноси развијању научног погледа на свет, а непосредан контакт са природним и антропогеним елементима средине, са одговарајућим атрактивним атрибутима, подстиче и изазива естетске и емоционалне доживљаје. Естетско васпитање (уочавање, процењивање, доживљавање и стварање лепог) је значајна компонента свестрано развијене личности. У сфери теренског рада сусрећемо се са естетским атрибутима појединих атрактивних делова географске средине. Њих ученици на најбољи начин могу да уоче, оцене и емоционално доживе управо на екскурзијама. Екскурзије и морално васпитање су у тесној вези. Основне компоненте морала - хуманизам, солидарност, патриотизам, интернациона-

лизам, се на најбољи начин могу иницирати и оптимално остварити у непосредном контакту са удаљенијим просторима и људима. Повремене екскурзије и излети непосредно доприносе развоју организма ученика, јачању и стабилизују његов емоционални живот (Рудић, 1992).

Према предмету проучавања наставне екскурзије могу имати грански (тематске екскурзије) карактер, код којих је у центру пажње одређена појава, процес у целини, једна етапа одређеног процеса, генетска серија појава. Према томе оне се у крајњој линији не могу окарактерисати да у себи имају само васпитно-образовну, а у неким сегментима и истраживачку компоненту, већ да садрже у својој крајњој сврси општу културну и рекреативну компоненту.

Екскурзије које су у функцији увежбавања усвојеног или примене наученог у пракси, остварују се након теоретски, у учионици усвојеног градива. Тада теренско посматрање илуструје, допуњује, чини јеснијим оно што је теоретски обрађено. У том случају на терену се наставник позива на делове градива, када наиђе на одговарајући објекат у простору, чиме настоји да учионичко знање учини стварнијим.

При стручној припреми за екскурзију основни принцип, да ученици најпре систематски и темељно упознају властиту регију и најближи град, њихове функције и основно значење у простору. Без темељног и систематског упознавања те регије учесник екскурзије, долазећи на терен, нема могућности да упоређује. Дакле када је у питању редослед итинерера, пожељно је најпре ученик провести по локалној средини, коју иначе већ у основним цртама, или детаљно визуелно познаје, али не познаје научно објашњење објеката, појава и процеса који га окружују. С друге стране, када се организује екскурзија са удаљенијим итинерером, опет се треба користити искуствима из локалне средине, која му омогућавају да удаљеније крајеве боље разуме, и да врши поређење. .

Рад на креирању наставних екскурзија почиње на стручним активима, а потом они бивају разматрани и коначно потврђени на педагошким већима. Њихово доношење представља саставни део оперативног планирања за целу школску годину. Врло је битно да родитељи и ученици треба да знају све детаље тог плана. Истовремено рад субјеката који се баве техничким аспектом организације треба да се прожима, односно буде комплементаран и у координацији са наставником који води стручни део. У суштини велики део техничких припрема и њихове реализације, зависи од карактера стручног дела екскурзије.

На основу гаранције путничке агенције да је могућно обићи итинерер у предвиђеним детаљима и одговарајућем временском распону, врло је важно да ученици заједнички израђују распоред рада и боравка по појединим местима. Циљ такве припреме је да ученици теоретски савладају оно градиво за које су сигурни да ће на терену видети. Ово је врло важан део припреме јер омогућава да се простор упозна, односно да екскурзија успе ма колико садржаји били обимни.

Наставник ово треба да предочи путничкој агенцији која организује наставну екскурзију, како би она могла да испита могућност практичне реализације захтева и изврши одговарајуће припреме. То значи да наставне екскурзије за путничке агенције имају карактер туристичких аранжмана и агенције треба да воде рачуна о техничким припремама.

Када је у питању литература, поставља се питање улога туристичких водича. Они на екскурзијама не могу задовољити потребе ученика, али ипак могу пружити орјентациони приказ итинерера, упозорити на битне моменте у простору, тако да се могу користити као глобално, орјентационо информативно средство. Разумљиво је да при организовању екскурзије треба поштовати одређене дидактичке принципе, а пре свега принцип систематичности и поступности.

Да би се остварили напред наведени циљеви и задаци ђачких екскурзија, поред осталог то за посматрану дестинацију подразумева и сарадњу културних и образовних установа пре свега Новог Сада и Сремских Карловаца са образовним установама у Србији и заједничку израду специјалних програма едукације намењених одређеном школском узрасту. Значајну улогу у томе имају и туристички посленици, који треба да са туристичког аспекта реализују те екскурзије. Квалитет овог туристичког производа свакако треба да зависи и од образовног учинка посете музеју, и овој проблематици треба посветити посебну пажњу.

Посети ученика би требало да претходи одређена припрема од стране њихових наставника, у оквиру које би ученици били едуковани о пожељном понашању у околини културног добра које треба да посете.

Пратећи ученичке посете музејима констатовано је низ пропуста и у организацији посете, пре свега од стране школе из које ученици долазе и који резултирају веома малом едукативном учинку посете музеју.

Велики број ученика који у истом тренутку бораве у музеју онемогућава усмеравање њиховог кретања кроз музејски простор и остваривање жељених контаката са интерпретатором. Одсуство њиховог наставника у време излагања интерпретатора смањује дисциплину ученика у праћењу интерпретације и успостављању интерактивног односа са интерпретаторима.

Један од основних проблема који се поставља пред организаторе оваквих посета музеју и њихове заинтересованости за едукацију, која се може остварити у интерактивном интерпретативном процесу. Повећање мотивисаности ученика за посете музејима може се постићи на разне начине, о чему ће се више говорити у наредном делу рада.

ТУРИСТИЧКА АНИМАЦИЈА У ФУНКЦИЈИ ЕДУКАЦИОНОГ ТУРИЗМА

Полазећи од дефиниције културног, а у оквиру њега и едукационог туризма, који је наведен у првом делу рада, покушало се у претходном делу рада указати на све потенцијале развоја на посматраној дестинацији, који би се могли остварити повезивањем туризма, културе и образовања (едукације).

Може се рећи да је основни циљ културног туризма мотивисати људе да путују и упознају се са локалним културним вредностима, како би их боље разумели и поштовали. Култура и фолклорно наслеђе и туризам имају довољно додирних тачака да би се могли интегрално развијати у оквирима културног туризма. Све поменуте појаве и процеси код туриста, али и истраживача побуђују све већу пажњу. Култура је својеврсни друштвени феномен, који обухвата све облике материјалног и духовног утицаја човека у природи, друштву, мишљењу (Ивков Цигурски и сар., 2011).

Прожимање ова три сектора, културе, образовања (едукације) и туризма најсликовитије се одражава кроз туристичку понуду. Према томе туристичко културна понуда није намењена само туристима, него и домаћем становништву, које можда и пре свих осталих треба да се упозна са својим културним, природним и туристичким потенцијалима, како би боље разумело и квалитетније презентовало потенцијалним туристима.

Да би се формирала квалитетана туристичка понуда у едукационом туризму морају се спознати мотиви туристе. Мотив доласка туристе на посматрану дестинацију је да научи и спозна нешто ново о дестинацији коју посећује и циљаној теми едукације. Стога се у одређеним формама организују различити едукативни садржаји. Да би ти едукативни садржаји привукли пажњу и заинтересовали туристу, један од важних сегмената је и туристичка анимација.

Има више дефиниција анимације, а једана од њих је да се анимација може дефинисати као саставни део туристичке понуде, који значи обогаћење те понуде разним садржајима, као подстицај туристима на садржајнији туристички боравак.

Проучавањем анимације у културној функцији уочава се да су њени највећи резултати и значај управо на плану самообразовања, јер се анимациона делатност не исцрпљује сама у себи, већ представља подстицај ка самообразовању, сталном усавршавању и стицању знања.

Настанак туристичке анимације везан је за тридесете године прошлог века, а до данас је прошла кроз неколико развојних фаза. Четврта завршна фаза започела је 1999. године и траје до данас. Карактерише је развој анимацијске понуде где су укључени сви трошкови у јединствену цену „*алл-инклузиве*”. Сам развој анимације повезан је и са развојем нових облика туризма, односно сегментираних туристичких производа. Анимација заузима све јачу позицију у формирању нових туристичких производа, пре свега јер кроз своје постојање обогаћује садржај слободног времена и интезивира доживљај боравка на дестинацији. Анимација у нашој земљи није још довољно развијена, управо као и сам туризам, али примери појединих хотела и неких организација указују да постоје велике могућности за њен даљи развој.

Облици анимације могу бити различити, а зависно од циљева и задатака саме анимације разликују се: преанимација, стваралачка анимација, свечана анимација и едукативна анимација. За тему овог рада значајна је едукативна анимација. Она пре свега има задатак упознавања потенцијалних учесника друштвених и туристичких активности са самим тим активностима, њиховим облицима, користима, предностима и садржајима (Ивков, 2008). Култура у ужем смислу подразумева све облике људског изражавања помоћу којих човек саопштава своје искуство, идеје, виђење и друго (www.berzabanja.com). Како ће се култура укључити у туристичку понуду и како ће се презентовати туристима зависи од особе-аниматора. Анимација у културном туризму има за циљ поред забаве и уметнички и културни доживљај публике. Анимација може да подстакне публику (туристе,) и покрене их на истраживање и откривање културних особености места у којем се одвија анимациони пројекат. Из наведеног се може запазити да свака квалитетна и атрактивна туристичка понуда треба да садржи и туристичку-културну анимацију. Анимацију морају водити стручни и образовани аниматори.

Зависно од врсте туристичког производа и активности које спроводе, аниматори се могу свратити у неколико категорија. За културни и едукациони туризам сматра се да су најпогоднији културно-забавни, дечији и спортски тип аниматора. Анимација се мора изводити по одређеним начелима, која су битна за успешност анимације. Стога се аниматор у раду мора користити разним знањима (економским, културолошким, социолошким, психолошким), али мора да има и одређене педагошке и уметничке способности да би пробудио, оживео и подстакao интелектуалне и емотивне људске потенцијале. Анимација се најбоље спроводи кроз игру. Игра је заправо, основни облик туристичке анимације, а многи туристички производи едукационог туризма садрже елементе игре.

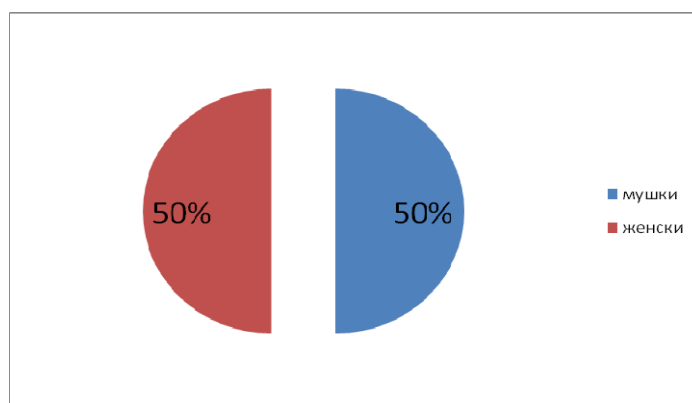
Може се констатовати да анимација у туризму има и мотивационо и подстицајно својство и због тога је њен значај у едукационом туризму изузетно велики. О неким примерима у којима туристичка анимација може да повећа мотивисаност и подигне едукативни и забавни карактер посета музејима и галеријама говориће се у наредном делу рада.

РЕЗУЛТАТИ АНКЕТНОГ ИСТРАЖИВАЊА-МИШЉЕЊЕ И СТАВОВИ ПОСЕТИЛАЦА МУЗЕЈА И ГАЛЕРИЈА

Из предходно изложеног дела рада о Новом Саду и његовој гравитационој зони, Сремским Карловцима, фрушкогорским манастирима и Фрушкој гори које посећује велики број ђачких екскурзија из земље и иностранства може се извести закључак да је школска и предшколска популација значајан тржишни сегмент едукационог туризма на овом подручју. Културне установе, а поготово музеји и галерије јесу најчешће дестинације и одредишта ових екскурзија. Пратећи ученичке посете музејима и галеријама и кроз разговоре са руководиоцима и музејским посленицима тих установа, као и са руководиоцима и наставним особљем школа, уочено је да је релативно мали едукативни учинак тих посета музејима и галеријама. Стога се путем спроведеног анкетног истраживања покушало доћи до што конкретнијих одговора на уочени проблем.

Истраживање је спроведено путем интервјуа и попуњавањем структурираног анкетног упитника од стране посетилаца музеја и галерија. Анкетирање је спроведено у следећим установама: Музеј Војводине у Новом Саду, Музеј града Новог Сада на Петроварадинској тврђави и Завичајна збирка у Сремским Карловцима, као и Галерија Матице српске. Истраживање је рађено у периоду септембар 2010.- мај 2011. године, на укупно 168 испитаника.

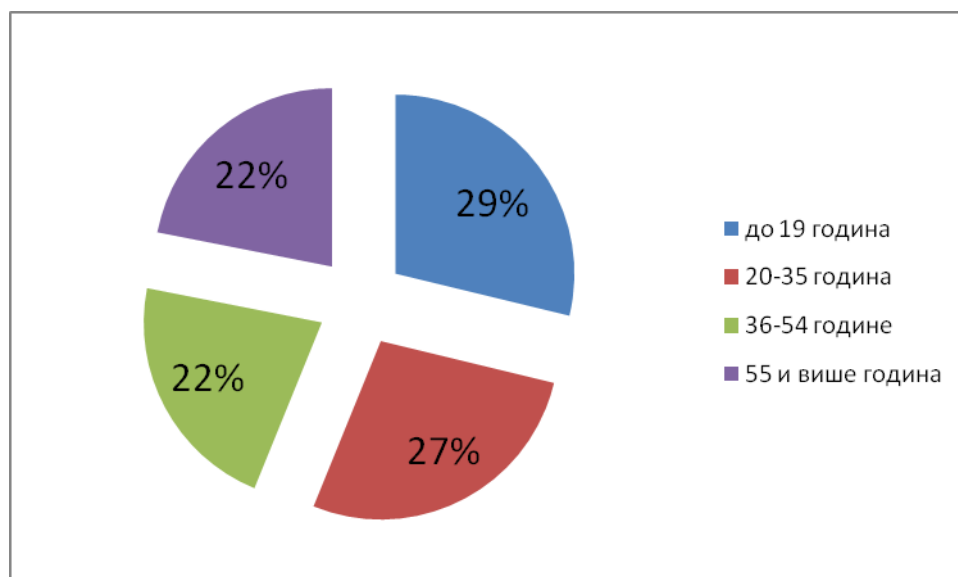
Истраживањем су се прикупиле информације о основним подацима о структури посетилаца, начину и мотиву доласка, оценама посетилаца о елементима поставке, као и предлозима посетилаца на који начин се може повећати квалитет посете музеју и др. Анализа анкетног истраживања је показала, да је структура посетилаца равномерно распоређена, што се види у графикону 91.

Графикон 91. Полна структура испитаника у %, посетиоци музеја и галерија

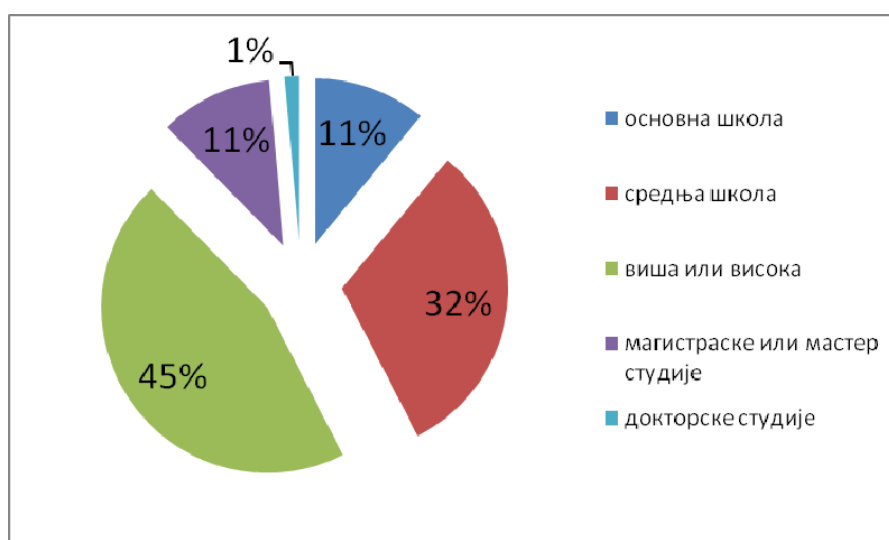
Извор: Подаци добијени применом анкетне методе: интервју и упитник

Старосна структура посетилаца приказана је у графикону 92. Највеће учешће од 29% имају испитаници до деветнаест година односно ученици, као и млађи људи до 35 година (27%), што чини преко 56% испитаника. Интенција је била да буде што више испитаника школске популације, те се при обради података посебно обратила пажња на њихове одговоре.

Графикон 92. Старосна структура испитаника у %, посетиоци музеја и галерија
Извор: Подаци добијени применом анкетне методе: интервју и упитник

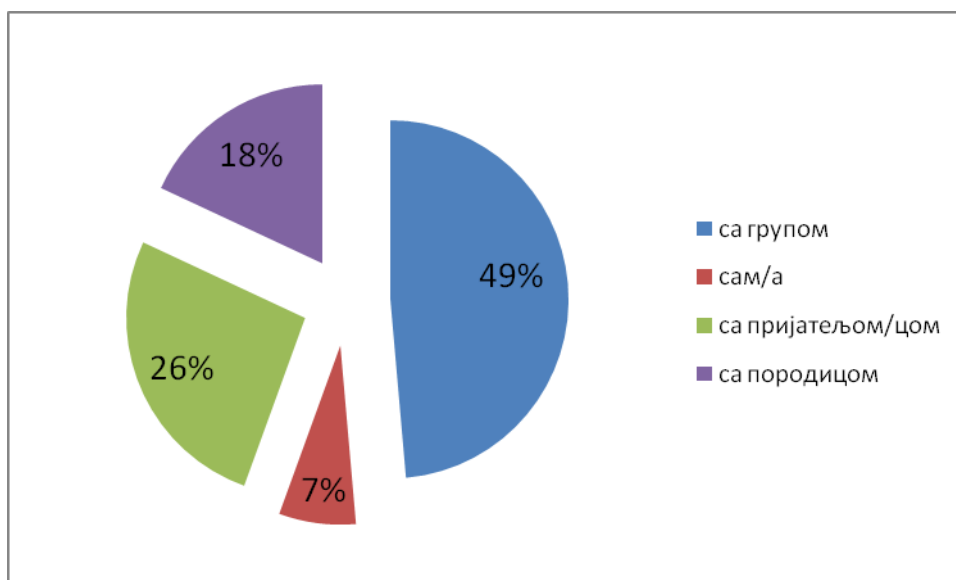
Степен образовања испитаника приказан је у графикону 93. Може се уочити да највећи број испитаника поседује диплому високе или више стручне. Такође је уочљиво да испитаници са средњом стручном спремом имају учешће од 32%, а са основном 11%, што не корелира са годинама испитаника тог узрасата (29%). Ово се може тумачити и грешком у заокруживању одговора приликом често брзог попуњавања анкете од стране испитаника тог узраста.

Графикон 93. Структура испитаника по степену образовања у %, посетиоци музеја и галерија

Извор: Подаци добијени применом анкетне методе: интервју и упитник

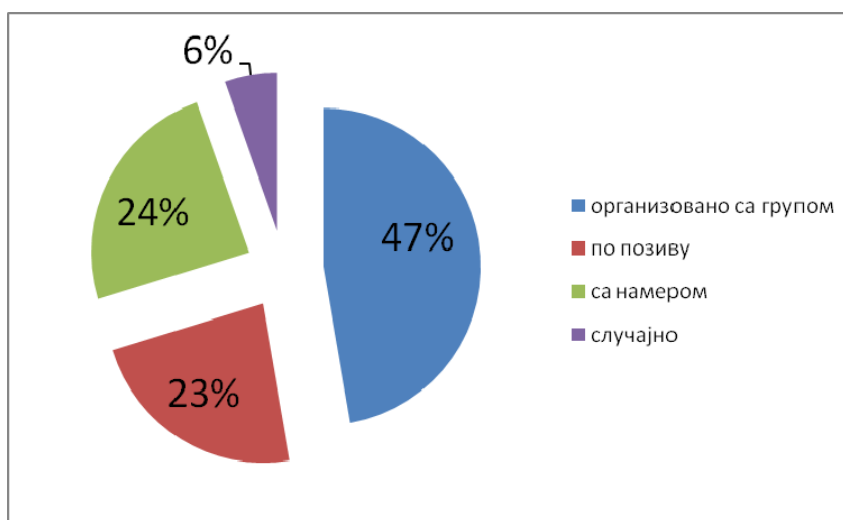
Што се тиче места становања испитаника преко 60% је ван ове дестинације. На постављено питање с ким сте доли у посету и понуђених пет категорија одговора (графикон 94), 49% испитаника је одговорило са групом, а осталих 46% са пријатељем и са породицом, а свега 7% испитаника је дошло самостално.

Графикон 94. Одговори испитаника са ким су дошли у посету у %, посетиоци музеја и галерија

Извор: Подаци добијени применом анкетне методе: интервју и упитник

Одговори испитаника на питање о начину и намери доласка (графикон 95) у посету музеју и галерији, готово идентично корелирају одговорима на претходно питање, а то је да су у посету дош-ли са групом (47%).

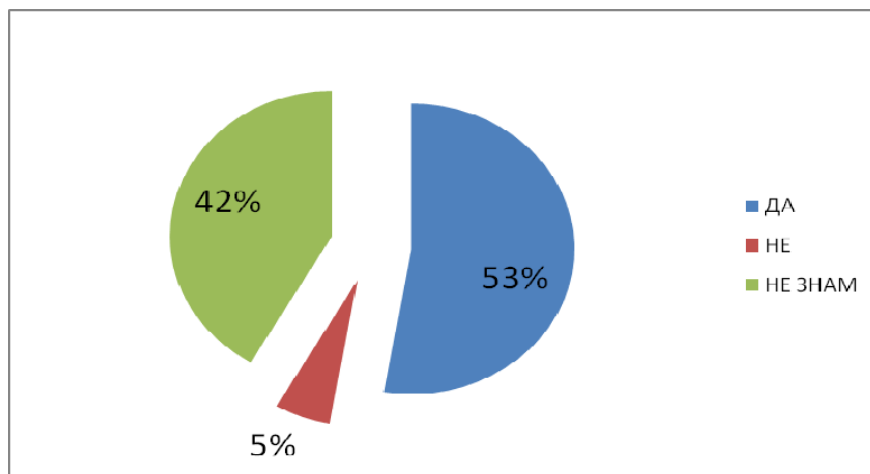
Графикон 95. Одговори испитаника како су дошли у посету у %, посетиоци музеја и галерија

Извор: Подаци добијени применом анкетне методе: интервју и упитник

Из наведених одговора испитаника може се уочити да је готово половина испитаника у посету музеју или галерији дошло са групом, а такође скоро половина испитаника је у посету дошло по позиву или са намером, а исто тако готово половина испитаника је у посету дошла са породицом или са пријатељем. Из наведеног се може закључити да су од укупног броја посета музејима и галеријама половина посета групног карактера, што се може претпоставити да су резултат неког туристичког кретања или посете. Такође, посте музејима и галеријама са намером испитаника (24%) може се окарактерисати као

последица туристичког кретања. То наводи на закључак да су више од две трећине посета резултат туристичког кретања, а једна трећина је посетила по позиву, или случајно.

Од испитаника који су дошли са групом преко половине је одговорило да је вођа групе био присутан приликом разгледања поставке (графикон 96), а свега 5% да није, а остали испитаници ни-су знали да ли је или није био присутан.

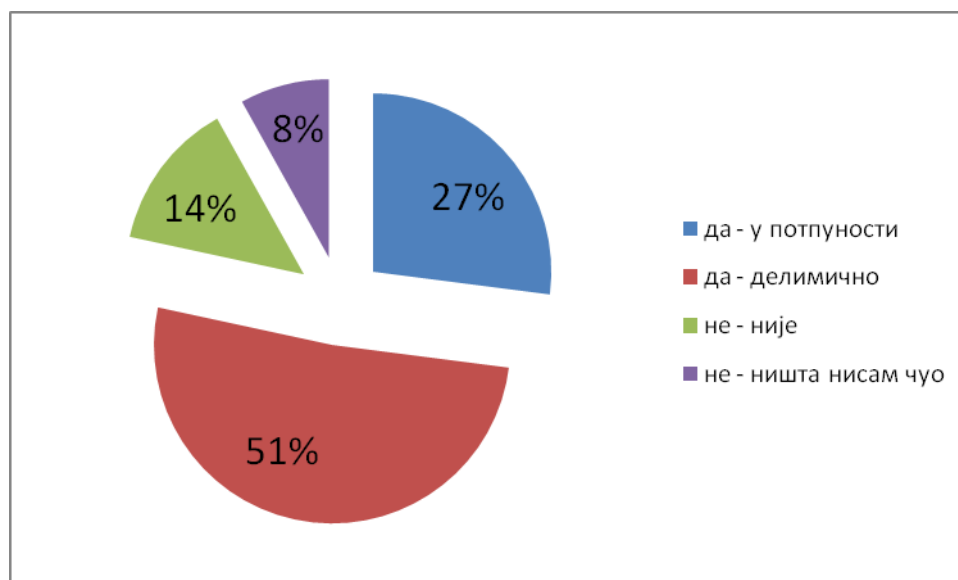
Графикон 96. Одговори испитаника о присуству вође групе посети у %, посетиоци музеја и галерија

Извор: Подаци добијени применом анкетне методе: интервју и упитник

Одговори испитаника на питање о примарном мотиву њихове посете музеју и галерији су следећи : 28% је одговорило да је посета у програму екскурзије, 21% је одговорио да упозна Сремске Карловце, Стражилово и види Бранков споменик, 17% да види поставку, 10% јер стално посећује музеје и галерије, остали испитаници као мотив су навели да упознају Нови Сад (8%), Војводину (8%), историју (8). Одговори испитаника да је мотив њихове посете био да види поставку јер стално посећује музеје и галерије, чине нешто више од четвртине испитаника и може се претпоставити да су то редовни посетиоци отварања поставки музеја и галерија, или посетиоци по позиву са посматране дестинације.

На постављено питање, ако сте били у групној посети, да ли је бројност групе омогућавала да јасно и разговетно чујете излагање интерпретатора о поставци .

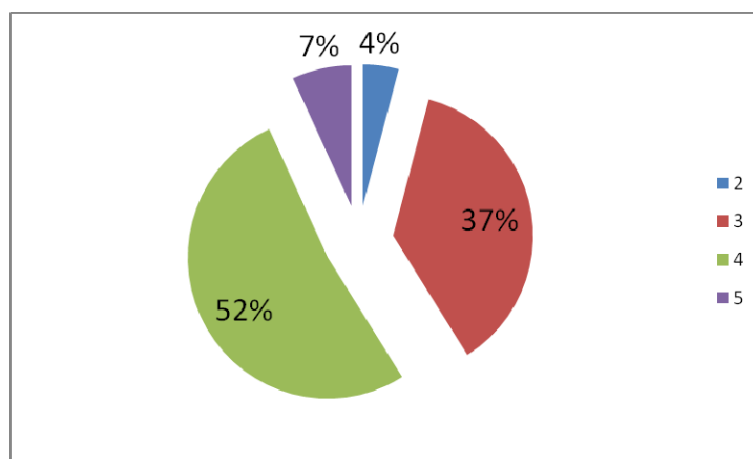
Око трећине испитаника је одговорило (графикон 97) да је бројност групе у потпуности омогућавала да јасно и разговетно чују интерпретатора , а преко половине да је то могла делимично, док остала петина испитаника је одговорила да бројност групе то није омогућавала и да нису ништа чули. Из наведених одговора, а посебно оних са делимично може се прет-поставити да постоје значајни потенцијали да се успостави квалитетнији и директнији однос интерпретатора и посетилаца музеја и галерија.

Графикон 97. Одговори испитаника о утицају бројности групе на излагање интерпретатора о поставци у %, посетиоци музеја и галерија

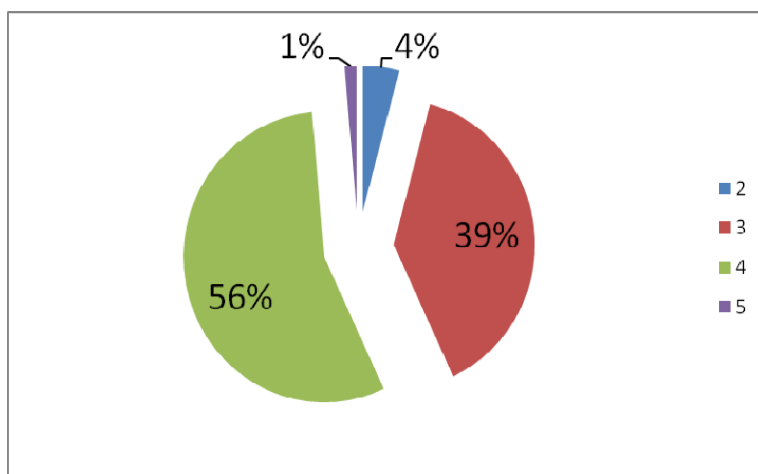
Извор: Подаци добијени применом анкетне методе: интервју и упитник

Одговоре испитаника и њихове оцене од један до пет о одређеним елементима поставке музеја и галерија, анализираће се кроз шест елемената: садржај поставке; квалитет поставке; техничка опремљеност; излагање интерпретатора; амбијент и организација. Мора се напоменути да се оцене односе на наведене елементе поставки музеја Војводине, Музеја града Новог Сада на Петровардинској тврђави и у Сремским Карловцима, као и на поставку Галерије Матице српске. Исто тако број и структура посетилаца су различите по појединим установама. Тако на пример око 80% посетилаца музеја у Сремским Карловцима чини школска омладина, односно ђачке екскурзије, док је та популација далеко мање заступљена у структури посетилаца Галерије Матице српске. За детаљније и прецизније резултате свакако би било пожељно извршити истраживање за сваку установу посебно. Из графикона 98, види се да је готово 60% испитаника садржај поставки оценило врло добром и одличном оценом, а око две петине оценом добар. На основу изнетог може се уочити да су садржаји поставки оцењени позитивно.

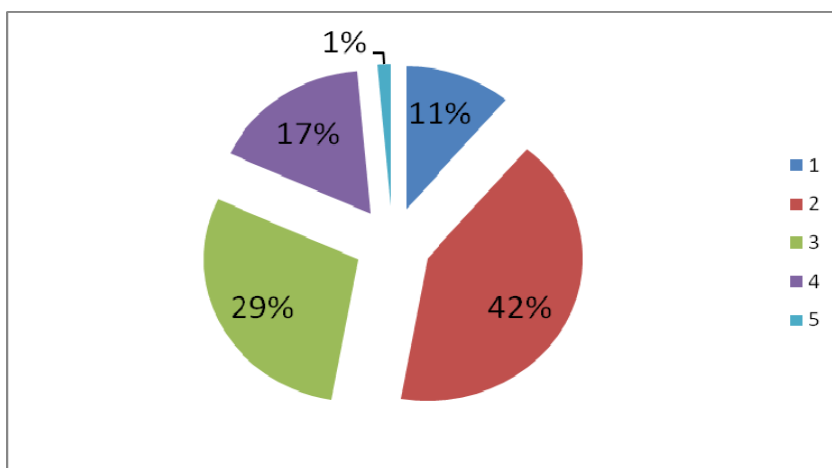
Графикон 98. Оцене испитаника о садржају поставке у %, посетиоци музеја и галерија

Извор: Подаци добијени применом анкетне методе: интервју и упитник

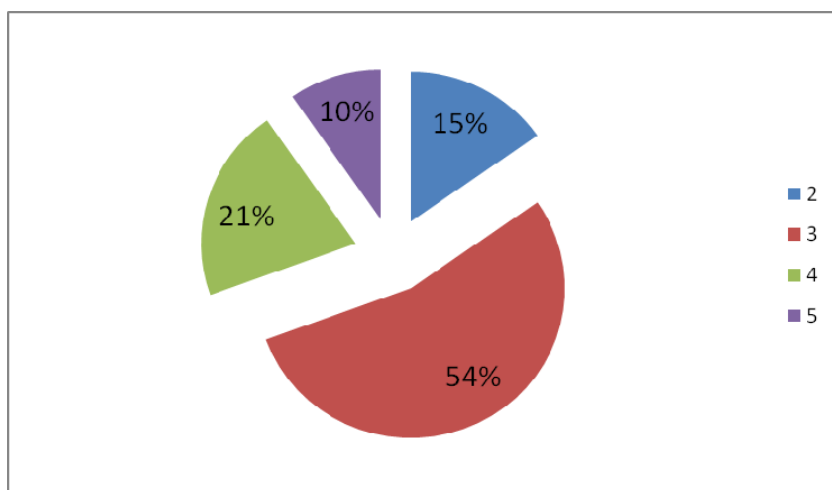
Графикон 99. Оцене испитаника о квалитету поставке у %, посетиоци музеја и галерија
Извор: Подаци добијени применом анкетне методе: интервју и упитник

Испитаници су скоро идентично оценили и квалитет поставки што се може видети из графикона 99.

Графикон 100. Оцене испитаника о техничкој опремљености поставке у %, посетиоци музеја и галерија
Извор: Подаци добијени применом анкетне методе: интервју и упитник

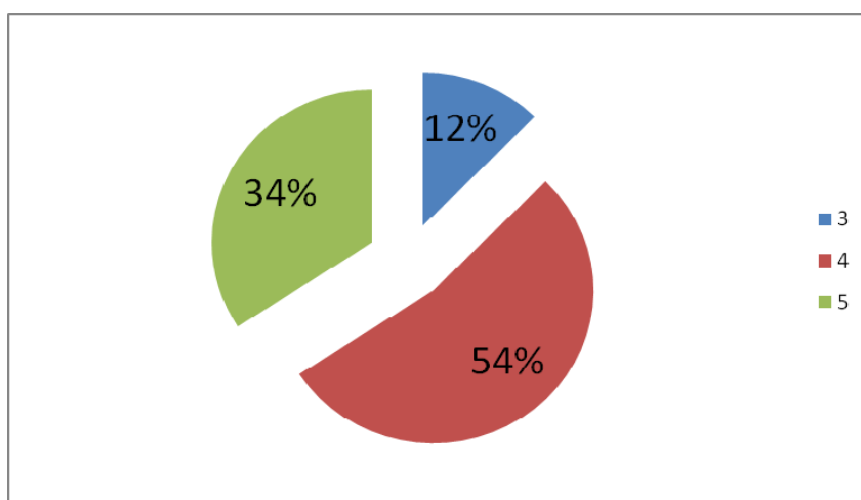
Оцене испитаника о техничкој опремљености поставке (графикон 100) знатно су ниже у односу на дате оцене за претходна два посматрана елемента. Односно, преко половине испитаника је техничку опремљеност поставки оценило довољном и недовољном оценом, а свега трећина оценом добар, и мање од петине испитаника оценом врло добар. При обради података уочено је да су млађи посетиоци били строжи у оцењивању вредности елемената поставке, а посебно код техничке опремљености.

Графикон 101. Оцене испитаника о излагању интерпретатора поставке у %, посетиоци музеја и галерија

Извор: Подаци добијени применом анкетне методе: интервју и упитник

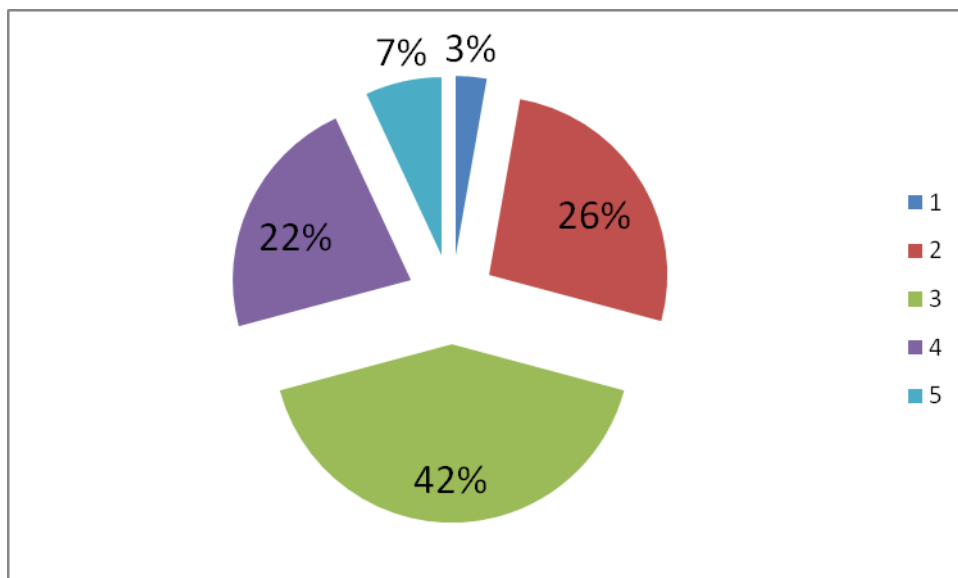
Преко половине испитаника је излагање интерпретатора оценило средњом просечном оценом три, а око трећине оценом врлодобар и одличан. Свега 15% испитаника је излагање интерпретатора оценило са недовољном оценом, графикон 101.

Графикон 102. Оцене испитаника о амбијенту простора поставке у %, посетиоци музеја и галерија

Извор: Подаци добијени применом анкетне методе: интервју и упитник

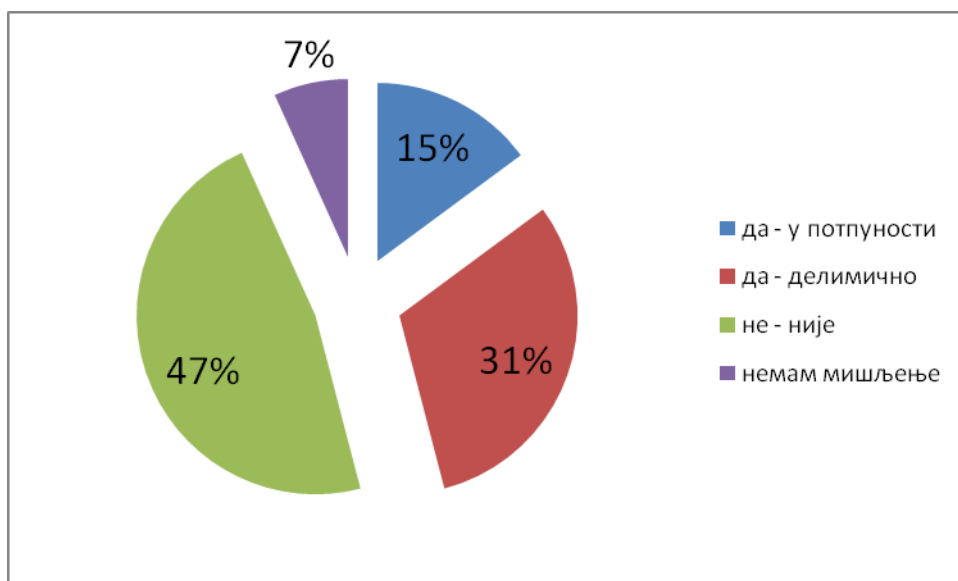
Најпозитивније оцене испитаника добио је амбијент поменутих музеја и галерија, (графикон 102) готово деведесет посто истих је амбијент оценило врлодобром и одличном оценом. То указује да су амбијенти простора поменутих културних установа по оцени испитаника изузетни и омогућавају организовање и одржавање квалитетних и интересантних културних догађаја.

Графикон 103. Оцене испитаника о организацији поставке у %, посетиоци музеја и галерија

Извор: Подаци добијени применом анкетне методе: интервју и упитник

Највећи проценат испитаника (42%) је организацију поставке оценио просечном оценом три. Око трећине испитаника је организацију оценило врло добром и одличном, а исто толико недовољном и незадовољавајућом, графикон 103.

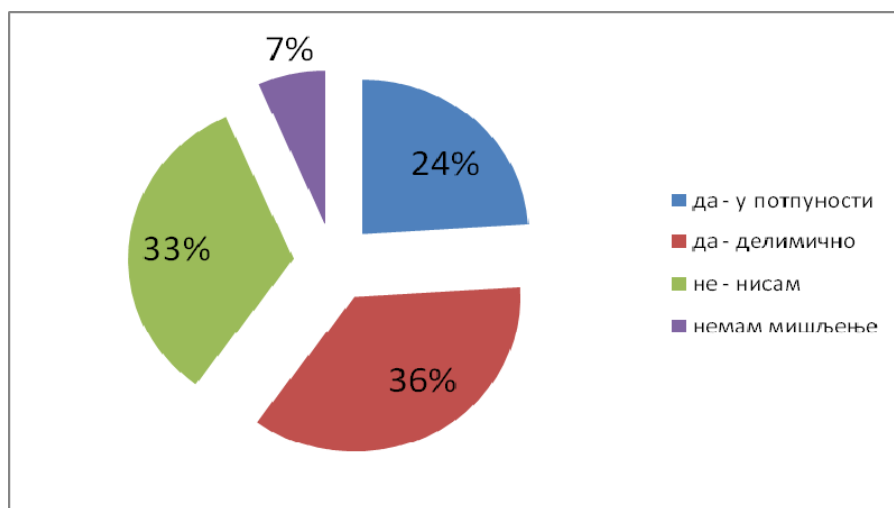
Графикон 104. Одговор испитаника да ли је техничка опремљеност омогућавала одговоре на питања у %, посетиоци музеја и галерија

Извор: Подаци добијени применом анкетне методе: интервју и упитник

На основу горе изнетих оцена испитаника о појединим елементима поставки музеја и галерија, може се уочити да су испитаници оценили амбијент, као најпозитивнији елемент поставки. Високе оцене испитаника добили су и садржај и квалитет поставки. Испитаници су техничку опремљеност поставки оценили најнегативније, а излагање интерпретатора и организација су оцењени најчешће просечном оценом три. На постављено додатно питање да ли је техничка опремљеност музеја и галерија омогућавала све одговоре на питања која су их интересовала, 47% испитаника је одговорило да није.

Ако се томе додају испитаници који нису имали мишљење на ово постављено питање, тада се уочава корелација са процентом испитаника који су у претходном питању негативно оценили овај посматрани елемент у поставци, графикон 104.

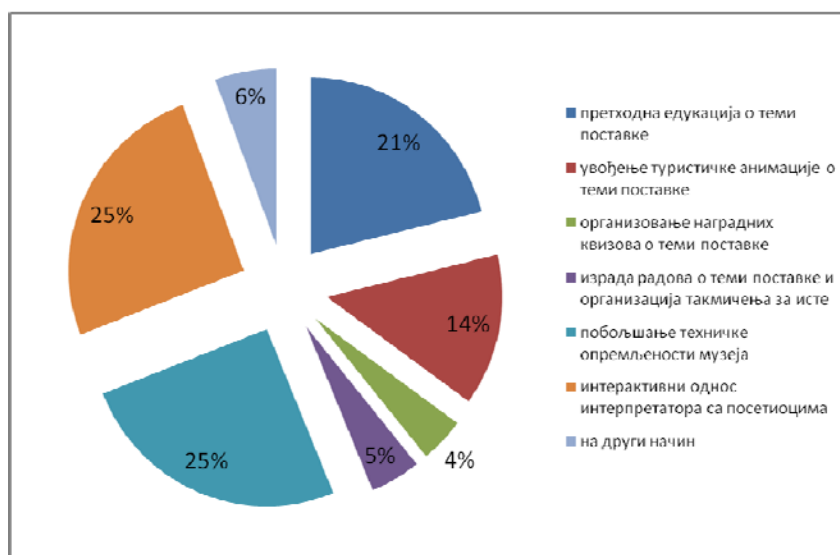
На постављено питање да ли сматрате да сте довољно едуковани о поставци након посете музеју и галерији (графикон 105), скоро две трећине испитаника је одговорило са префиксом да, а око трећине испитаника дало је одговор не, нисам. Ово се може тумачити и тиме да су управо они елементи који су у претходном делу оцењивани са слабијим оценама од стране испитаника утицали на то да они у потпуности не буду едуковани о поставци.

Графикон 105. Одговор испитаника колико су едуковани о поставци након посете у %, посетиоци музеја и галерија

Извор: Подаци добијени применом анкетне методе: интервју и упитник

На постављено питање како може да се повећа мотивисаност посетилаца, а посебно школске популације за посете музејима и галеријама преко 70% испитаника је заокружило три одговора: побољшањем техничке опремљености, интерактивним односом интерпретатора и претходном едукацијом о теми поставке (графикон 106). Ти одговори су у корелацији са слабијим оценама датим овим елементима у претходним одговорима испитаника, што значи да јасно указују шта је то што треба учинити да се повећа мотивисаност посетилаца за посете музејима и галеријама. Од преостала четири одговора 14% испитаника сматра да би увођење туристичке анимације о теми поставке повећало мотивисаност посетилаца за долазак у музеје и галерије. Преостали понуђени одговори о изради радова и организо-вању квизова о теми поставке добили су мали број гласова испитаника, што наводи на то да су то превазиђени начини привлачења пажње и заинтересованости посетилаца, а по-себно школске популације.

Графикон 106. Одговор испитаника на који начин се може повећати мотивисаност посетилаца у %

Извор: Подаци добијени применом анкетне методе: интервју и упитник

На постављено отворено питање да изнесу своје предлоге, шта би требало учинити да посете музејима и галеријама добију едукативни и забавни карактер није одговорило 3% испитаника, а 97 % испитаника је дало један или више предлога, што говори о заинтересованости испитаника да се дође до квалитетније и атрактивније поставке. Испитаници су у својим предлозима на отворено питање истицали следеће:

- 18% испитаника је предложило да би требало побољшати техничку опремљеност (тач-скрин, аудио-видео комуникација, ТВ-монитори, бук шоп и друго);
- 17% испитаника је навело да је потребна едукација, како за посетиоце (ђаке) тако и за кустосе и наставнике;
- 17% испитаника је преложило више анимације и забаве у представљању поставке;
- 13% испитаника предлаже да излагање интерпретатора буде забавније и модерније;
- Осталих 35% испитаника сматра да би поставке музеја и галерија имале забаван и едукативни карактер треба учинити следеће: побољшати сарадњу наставник-кустос (9%), побољшати садржај поставке (9%), подићи квалитет поставке (7%), побољшати информисаност и рекламу (5%), угледати се на примере у свету (5%).

Као што је и раније наведено у раду, едукациони туризам укључује разумевање како културног, тако и природног окружења дестинације. **Музеји и галерије као установе културе свакако заузимају значајно место у едукационом туризму.** Пратећи трендове који се дешавају у сличним установама у свету и поједини наши музеји и галерије преузимају све више разних форми и садржаја из наведених трендова и тако проширују своју делатност. На тај начин постижу да се сви музејски и галеријски посленици све више окрећу ка посетиоцима и задовољењу њихових интересовања, а у знатном делу велики број посетилаца су и туристи.

Као пример наводи се Галерија Матице српске у Новом Саду, која је у неколико протеклих година извршила грађевинску реконструкцију галеријског простора, побољшала техничку опремљеност поставки, проширила садржај за посетиоце и започела креативне и едукативне програме за најмлађе посетиоце. Кустоси ове најпознатије галерије у Новом Саду, често организују различите креативне и едукативне радионице за децу са циљем да их подстакну да истражују и кроз историју и уметност упознају средину која их окружује.

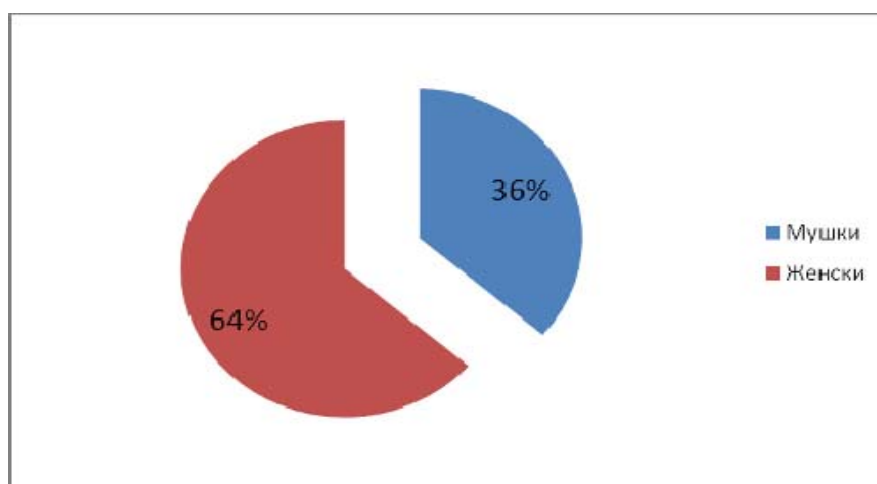
Деца имају прилику да упознају и да им се приближи српска национална уметност и културна баштина. Највећи део ових активности одвија се баш у Дечијој соби, специјално опремљеном простору за најмлађе. Све то је резултирало да се број посетилаца галерије са 6500 у 2005. години, повећа на 18084 евидентирана посетиоца у 2010. години. Такође, Музеј Војводине организује музејске креативне радионице намењене ширим структурама публике из области које Музеј проучава. У зависности од изложбе која је постављена кустоси Музеја Војводине најмлађе полазнике упознају са темама као што је археологија, етнологија, историја или ликовна уметност.

Поред установа културе овакве и сличне **програме реализују и друге асоцијације** и удружења. Удружење за ликовни развој и едукацију, као и галерија слика Арт Медија за најмлађе организују различите едукативне и уметничке сарджаје, часове сликања и друго, музичка радионица „Адађо” деци пружа могућност разноврсног упознавања света музике.

Креативни клуб „Едуко” је у 2011. години у свом огранку у подграђу Петоварадинске тврђаве у Петоварадину започео пилот пројекат „Мој први корак” у оквиру којег се одржавају изложбе и креативне радионице „За поправку Градића”. Овај пројекат је осмишљен тако да најмлађи-деца предшколског и млађег школског узраста кроз овакав вид едукације развијају своје способности за креативност и учење, уважавајући и циљеве предшколског васпитања и образовања који се поред осталог односе пре свега на укључивање у активни живот друштвене заједнице. С друге стране у процесу едукације деце, овај пројекат има за циљ да кроз њихове креативне изразе виђења Градића промовише културно-историјско наслеђе и туристичке потенцијале овог дела града. Радионицама, претходи програм едукације под слоганом „упознај свој град” и обилазак Градића и Тврђаве уз, примерено узрасту упознавање са културним и туристичким вредностима овог старог дела града. По томе се овај пројекат и разликује од других сличних едукативних програма за децу овог узраста.

Као резултат наведеног пројекта и креативних радионица **постављена је и изложба „Мој први корак” у галерији „Едуко”, а у оквиру манифестације Ноћи музеја.** 15. маја 2011. године, поменута изложба је била отворена за посетиоце још 30 дана. Да би сагледали какве ставове посетиоци галерије имају према оваквим пројектима који кроз едукацију промовишу одређени облик едукационог туризма извршило се анкетно истраживање посетилаца, на узорку од 66 испитаника. Истраживање је извршено у периоду 15. мај-15. јун 2011. године.

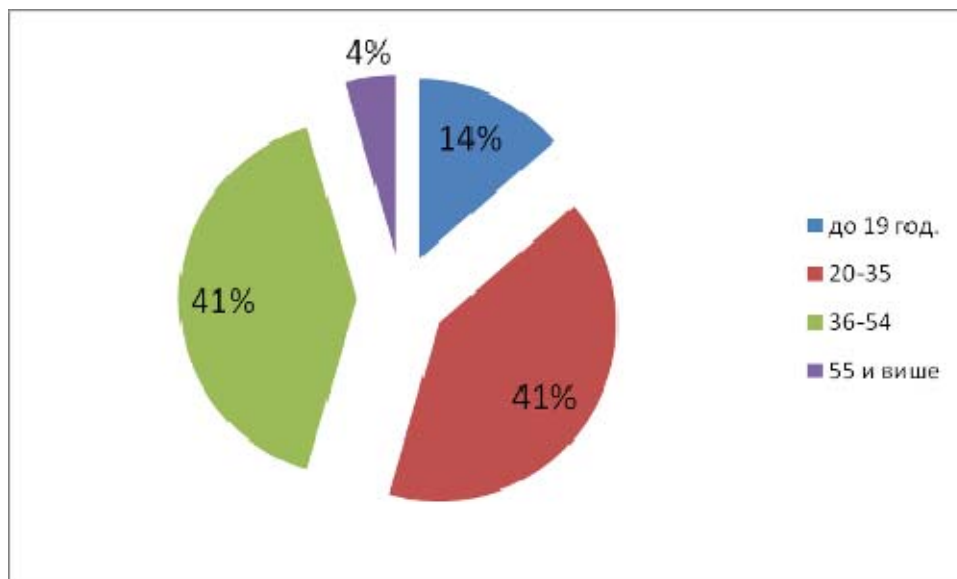
Анализа основних података испитаника. У укупној структури испитаника преовлађује женски пол (64%), што је и разумљиво јер су чиниоци изложбе деца предшколског узраста, која су више везана за мајке, које су биле ту да их подрже (графикон 107).

Графикон 107. Полна структура испитаника у %, посетиоци галерије

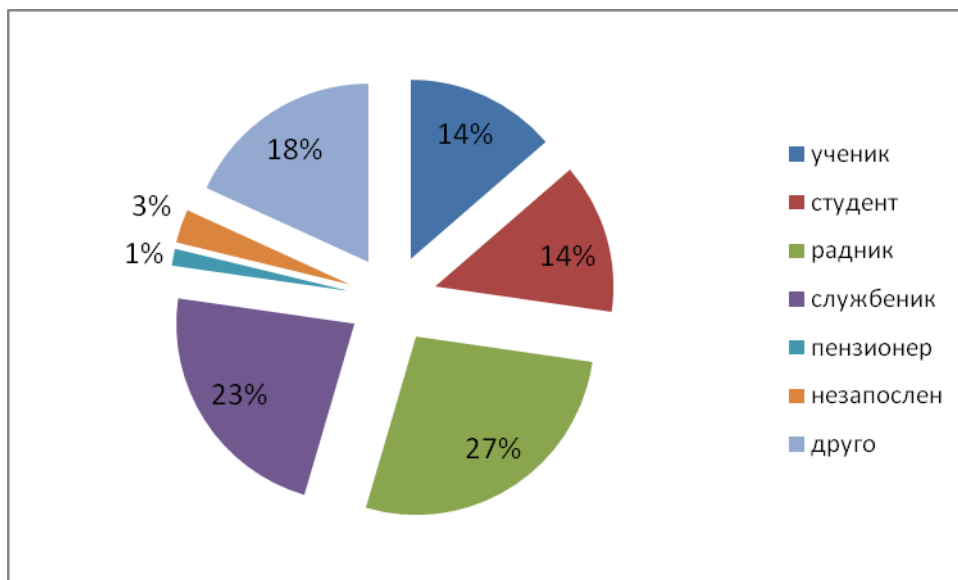
Извор: Подаци добијени применом анкетне методе: интервју и упитник

Старосна доб испитаника преко 80% чини популација од 20 до 54 године, 15% су млађи од 20 година, а свега 4% старији од 55 година (графикон 108).

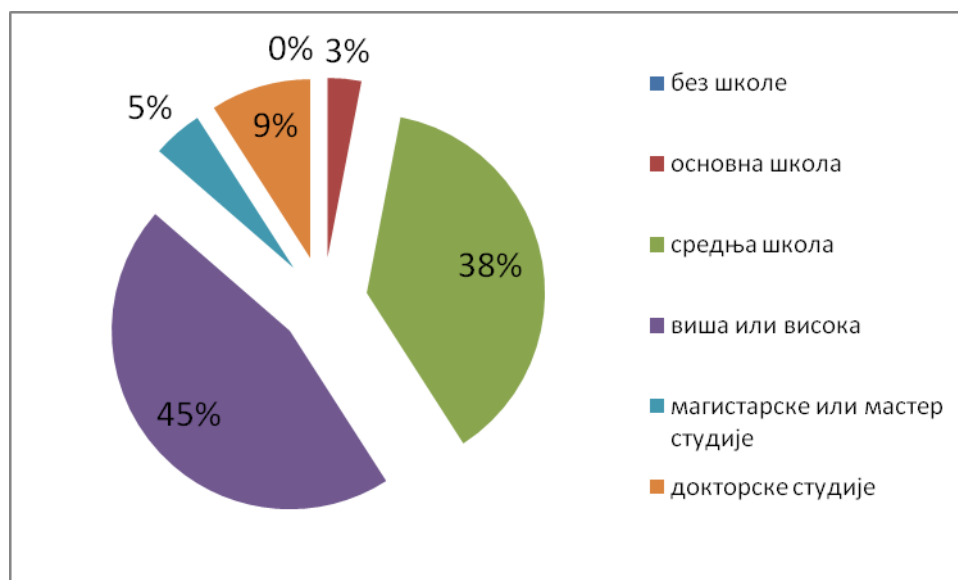
Графикон 108. Старосна структура испитаника у %, посетиоци галерије
Извор: Подаци добијени применом анкетне методе: интервју и упитник

Структуру испитаника по занимању преко половине чинили су радници и службеници, трећину студенти и ђаци, а остатак остала занимања.

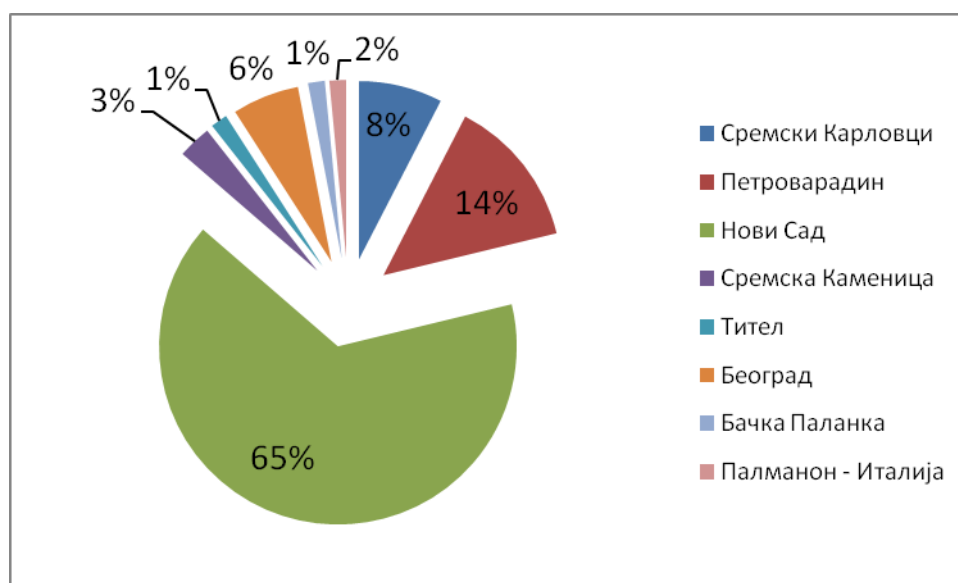
Графикон 109. Структура испитаника по занимању у %, посетиоци галерије
Извор: Подаци добијени применом анкетне методе: интервју и упитник

У структури образовања испитаника (графикон 109) највеће учешће имају виша и висока школа, затим средња школа. Око 15% испитаника је са докторском и магистарском дипломом.

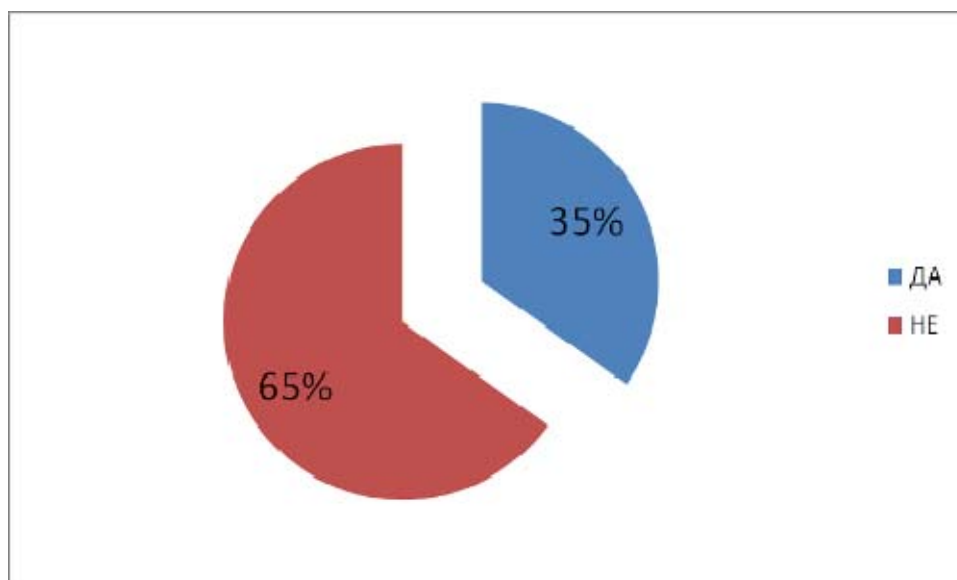
Графикон 110. Структура испитаника по степену образовања, у %, посетиоци галерије
Извор: Подаци добијени применом анкетне методе: интервју и упитник

Као што се и очекивало највећи број испитаника скоро 80% је из Новог Сада и Петроварадина, а затим из Сремских Карловаца и Београда. Интересантно је споменути да је само неколико испитаника (2%) из иностранства, односно Италије (графикон 111).

Графикон 111. Структура испитаника по месту становања, у %, посетиоци галерије
Извор: Подаци добијени применом анкетне методе: интервју и упитник

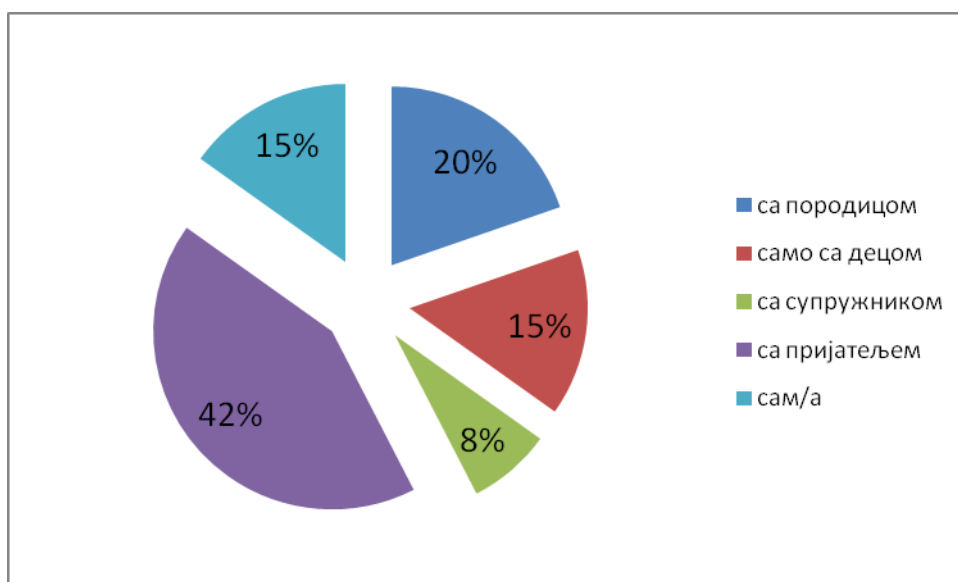
На постављено питање да ли сте до сада посетили неку галерију у „Градићу“ две трећине испитаника је одговорило да није, а једна трећина да јесте. Од оних који су посетили неку галерију начешћи одговор је био галерију „Градић“ и галерију Италијанског културног центра, што је и очекивано с обзиром да се обе налазе у непосредној близини и истој улици (графикон 112).

Графикон 112. Одговор испитаника да ли су до сада посетили неку галерију у Градићу у %, посетиоци галерије

Извор: Подаци добијени применом анкетне методе: интервју и упитник

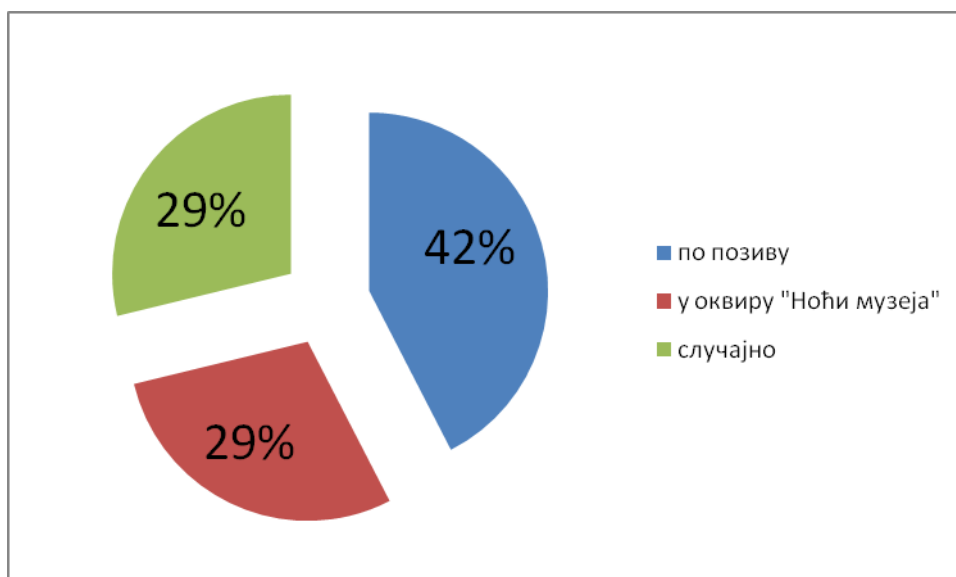
На постављено питање с ким сте дошли на изложбу, 42% испитаника је одговорило да је дошло са пријатељем. Збирно највећи проценат (43%) је одговорило да је дошло са породицом, са децом и са супружником (графикон 113).

Графикон 113. Одговор испитаника с ким су дошли на изложбу у %, посетиоци галерије

Извор: Подаци добијени применом анкетне методе: интервју и упитник

Највећи проценат (42%) испитаника је на изложбу дошао по позиву, трећина испитаника у оквиру „Ноћи музеја”, а друга трећина случајно у пролазу (графикон 114).

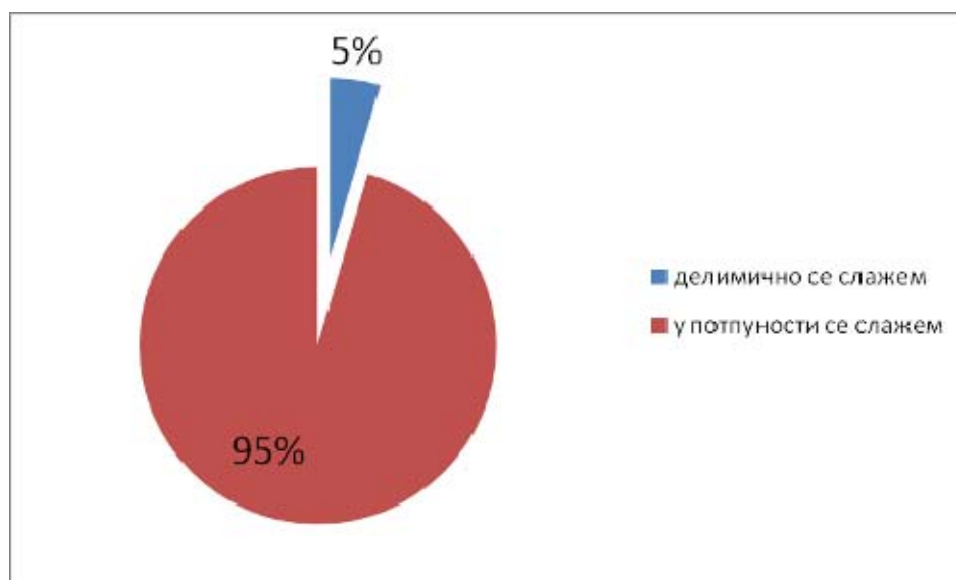

Графикон 114. Одговор испитаника којим поводом су дошли на изложбу у %, посетиоци галерије

Извор: Подаци добијени применом анкетне методе: интервју и упитник

Испитаници су замољени да заокруживањем бројева од један до пет са скалом могућих одговора (уопште се не слажем; делимично се слажем; немам мишљење; делимично се слажем; у потпуности се слажем) одговоре на постављена питања.

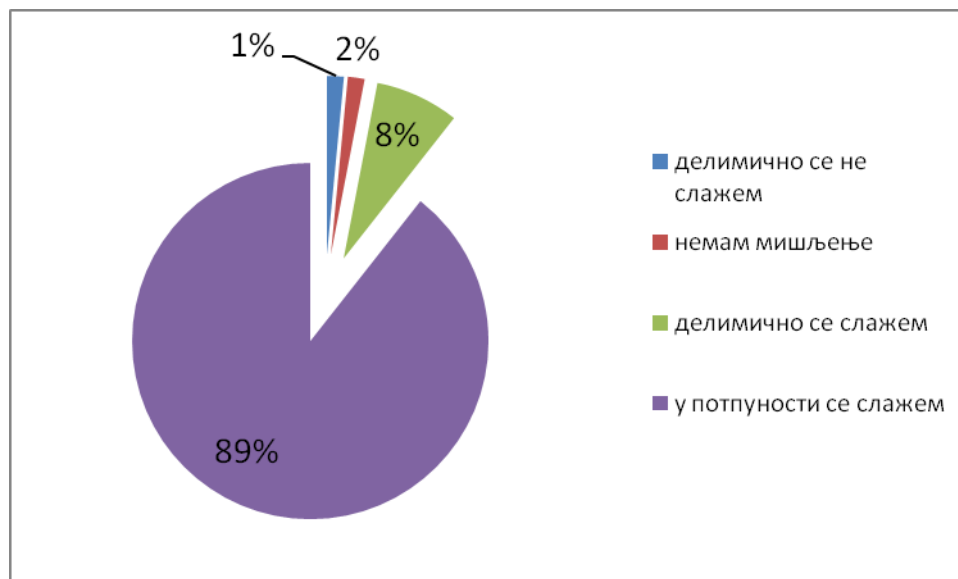
На постављено питање да ли се слажете са укључивањем деце предшколског и школског узраста у овакве и сличне програме, 95% испитаника је одговорило да се у потпуности слаже (графикон 115). Слагање испитаника међу којима је било велики број родитеља деце која учествују у пројекту, указује да су овакви и слични пројекти значајни за едукацију деце предшколског и школског узраста.

Графикон 115. Одговор испитаника око укључивања деце у ове програме у %, посетиоци галерије

Извор: Подаци добијени применом анкетне методе: интервју и упитник

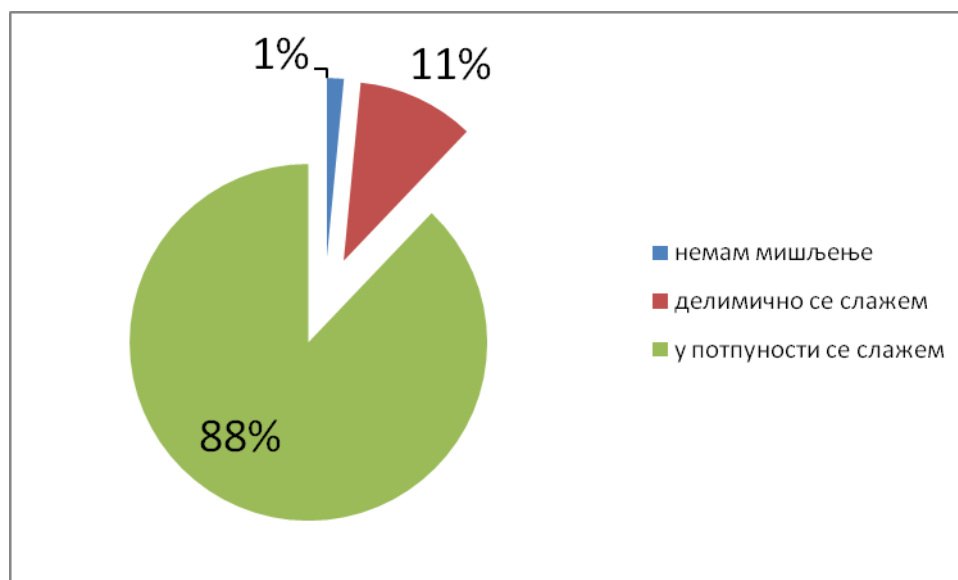
На постављено питање да ли се слажете са мишљењем да се деца и млади најбоље едукују кроз игру о разним темама, готово 90% испитаника је одговорило да се у потпуности слаже (графикон 116).

Графикон 116. Одговор испитаника о начину едукације деце кроз игру у %, посетиоци галерије

Извор: Подаци добијени применом анкетне методе: интервју и упитник

Такође, на постављено питање да ли деца кроз кроз едукативне и интерактивне радионице подстичу своју машту и креативност, 88% испитаника је одговорило да се у потпуности слаже (графикон 117).

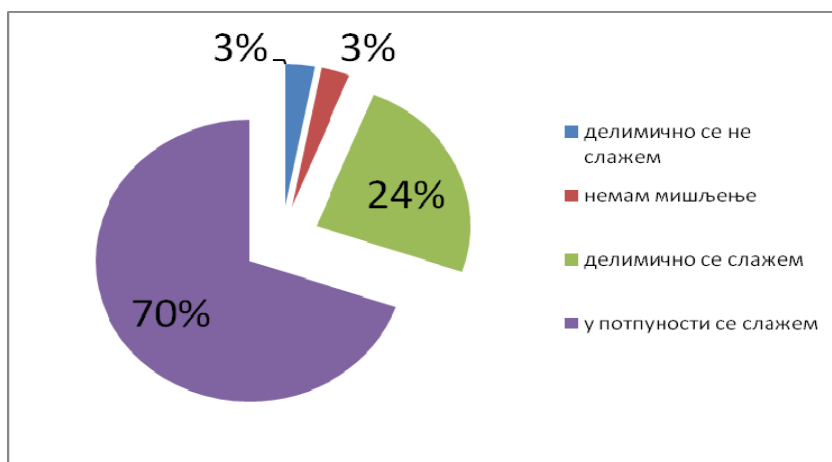

Графикон 117. Одговор испитаника на који начин деца подстичу своју машту и креативност у %, посетиоци галерије

Извор: Подаци добијени применом анкетне методе: интервју и упитник

Испитаницима је надаље постављено питање да ли би увођење анимације са темом изложбе и поставке омогућило већу посећеност галерија и музеја (графикон 118). Испитаници су одговре на постављено питање сврстали у четири категорије оцена.

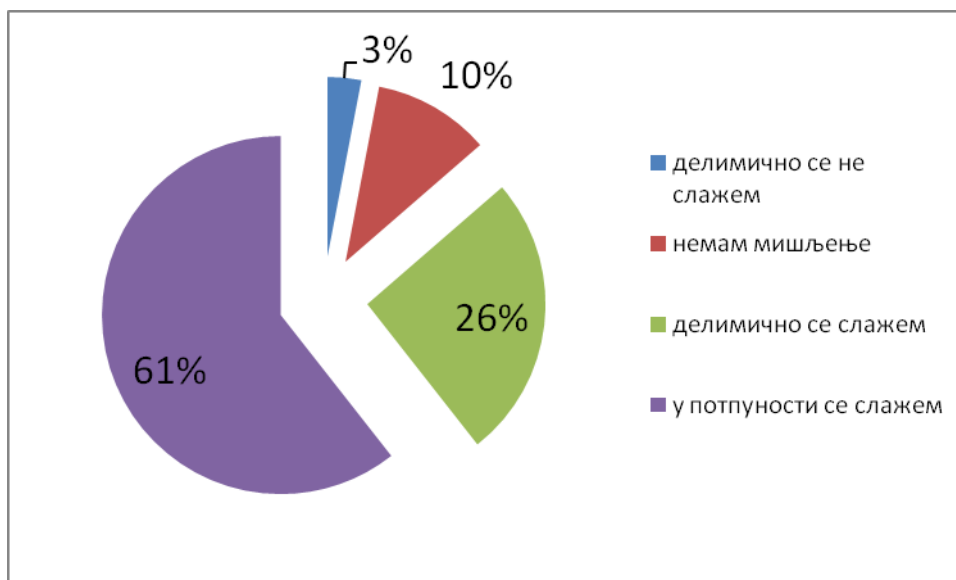
Највећи проценат испитаника је одговорио да се у потпуности слаже, а четвртина испитаника да се делимично слаже, што се може сматрати да је 94% позитивних одговора на ово питање. Овако високе позитивне оцене на тврдњу да би увођење анимације повећало број посетилаца музеја и галерија, може се тумачити и тиме да је за овај узраст предшколске и школске популације анимација врло значајан елеменат и начин привлачења пажње деце.

Графикон 118. Одговор испитаника да ли би увођење анимације повећало посећеност галерија и музеја у %, посетиоци галерије

Извор: Подаци добијени применом анкетне методе: интервју и упитник

На постављено питање да ли би овакве и сличне изложбе и радионице за децу и младе могле подстаћи обнову Градића и повећати његове туристичке потенцијале, преко две трећине испитаника је одговорило да се у потпуности слаже, а 26% да се делимично слаже (графикон 119).

Графикон 119. Одговор испитаника о повећању туристичких потенцијала Градића, путем програма за младе у %, посетиоци галерије

Извор: Подаци добијени применом анкетне методе: интервју и упитник

Овако висок проценат позитивних одговора испитаника о подстицању туристичких потенцијала Градића и путем едукативних и кретаивних програма за децу може се тумачити и као изражена жеља, да се било шта помакне осим великих најављених прича и пројеката о претварању „Градића“ у туристички центар Новог Сада у склопу Петрова-радинске тврђаве.

На крају је испитаницима понуђено да дају своје мишљење или идеју о обнови Градића и могућностима развоја туризма. Од укупног броја 18% испитаника није дало одговор. Од 82% испитаника који су дали своје мишљење њих 33% изразило је своје позитивне утиске и подршку самој изложби, програму и идејама за обнову градића, 24% испитаника је мишљења да би реконструкција објеката и успостављање нових садржаја попут овог подстакла туристички развој „Градића“, 15% испитаника је мишљења да би увођење пешачке зоне (макар викендом) и додатних садржаја подстакло туризам, 11% испитаника сматра да овакве покушаје треба да схвати и подржи градска власт уз медијско праћење (9%). Остали одговори (8%) односили су се на појединачне предлоге, попут увођење нових музичких фестивала, измештање цветне пијаци са СПЕНС-а у Градић, сређивање степеница и тунела ка Тврђави и друго.

ПРЕГЛЕД ИНТЕРНИХ РЕСУРСА И ЕКСТЕРНИХ УТИЦАЈА SWOT АНАЛИЗА

SWOT анализа је алат за упознавање стања едукационог туризма на овом простору. Помоћу ње се може утврдити у чему је ова појава најјача тј. које су јој врлине; у чему је најслабија и које су јој мане; који потенцијал има, тј. где постоји слободан простор за раст и развитак и које му опасности прете и у којој тачки је најслабији. Податке који бивају добијени овом анализом могу се користити за стратешки важне одлуке, за формулисање мисије и визије едукационог туризма, утврђивање приоритетних акција у даљем периоду или слично.

SWOT анализу је увек добро да ради више људи и за њу треба издвојити довољно времена јер анализа захтева размишљање и више људи ће обично бити паметнији од једног. Такође, неопходно је да се у оваквој анализи увек буде објективан – што значи да појава, која се односи завичајну средину, није могуће да нема мане или опасности на које треба да се обрати пажња.

SWOT анализа представља акроним енглеских речи:

- **S - снага (енг. *strengths*)** - у зависности од поља које се подвргава анализи, означава снагу и потенцијал тог поља. На пример, ако се SWOT анализа ради за маркетинг одељење, онда се уносе карактеристике маркетинг одељења у којима је оно јако, стабилно и ставке које оно ради добро. Генерално, ово поље се односи на све оно у чему је стање добро и све оно што се добро ради. Овом ставком се указује на предности које постоје у односу на друге, или на конкуренцију. Подаци који буду добијени значајне нешто само уколико су они реални, о чему треба водити рачуна.
- **W - слабости (енг. *weaknesses*)** - Ове карактеристике могу да укажу на све оно што се не ради добро, на лошу продуктивност, лош тимски рад, или било који други аспект посла који није у рангу прихватљивог. Упозорење да треба бити реалан и овде важи, као и предности које се могу добити постављајући се из угла партнера, клијента или сарадника. Треба избегавати ситуацију „није тако страшно”, а заправо јесте. Пописати грешке и претворити их у планове по којима ће се радити и постепено смањивати њихов број (исправљајући их).
- **O - прилике (енг. *opportunities*)** - анализа спољашњих фактора (околине) може да укаже на постојање нових прилика за раст и остваривање оптималног стања. То може да буде било шта, повољна ситуација на тржишту, нови производ, напреднија технологија, па чак и неки нов радник који може да покрене одређени радни процес. Треба обратити пажњу на своју околину, на своју конкуренцију јер и на туђим грешкама се учи, а то је, свакако, добра прилика да грешке мање коштају. Сваку прилику која се појави треба размотрити, не може се усвојити свакако све, али их бар треба размотрити.
- **T - претње (енг. *threats*)** - промене у екстерној околини могу представљати и претње за раст и развој свих аспеката едукационог туризма. Претње, такође, могу бити разне - улазак нове конкуренције, укидање донација за врсту пројеката, доношење неповољних закона, економска криза у земљи, и др.

Анализа снага (S) и слабости (W) представља **интерну анализу посматраног простора или установе**, док анализа прилика (O) и претњи (T) представља **екстерну анализу**, тј. анализу околине у којој ова врста туризма делује.

Радећи SWOT анализу едукационог туризма гравитационе зоне Новог Сада треба стално имати на уму како се (и да ли се) одређене слабости или претње из околине могу претворити у снаге или прилике, које оно може искористити за постизање конкурентске предности.

Шема SWOT анализе се може представити на следећи начин:

Фактори који помажу – унутрашњег порекла СНАГА	Фактори који штете - унутрашњег порекла СЛАБОСТИ
Фактори који помажу – спољашњег порекла ПРИЛИКЕ	Фактори који штете - спољашњег порекла ПРЕТЊЕ

Преглед интерних ресурса и екстерних утицаја и утврђивање слабих и јаких тачака, као и могућности и евентуалних претњи у едукационом туризму гравитационе зоне Новог Сада, извршено је уз консултацију са бројним учесницима у култури и образовању, као и у туризму дестинације и стога аутор рада сматра да може бити од помоћи субјектима у маркетинг планирању и управљању овим обликом туризма.

СНАГЕ:

- ⇒ Дobar туристичко-географски положај Новог Сада и његове гравитационе зоне
- ⇒ Близина Београда као комплементарног универзитетског центра
- ⇒ Мултикултуралност средине
- ⇒ Ниски трошкови студирања у односу на друге земље
- ⇒ Дуга и традиционална сарадња на универзитетском нивоу са тзв. земљама у развоју
- ⇒ Постојање универзитетског кампуса
- ⇒ Не претерано велики град са добрим саобраћајем који омогућава брзе и добре везе међу свим деловима града
- ⇒ Релативно миран и безбедан простор Универзитетског кампуса
- ⇒ Природни и културно-историјски потенцијали за развој комплементарних облика туризма
- ⇒ Развијена саобраћајна инфраструктура
- ⇒ Атрактивана микролокација Универзитетског кампуса
- ⇒ Адекватна мрежа здравствених установа,
- ⇒ Приступачност неких специјалистичких служби у функцији едукационог туризма
- ⇒ Релативно задовољавајућа квалификациона структура запослених у универзитетским установама
- ⇒ Организовање наставе на језицима који се користе у универзитетској настави
- ⇒ Концентрација непокретних културних добара у гравитационој зони Новог Сада
- ⇒ Богати библиотечки фондови Матице српске и универзитетских библиотека
- ⇒ Постојање спортско-рекреативних терена у Универзитетском кампусу
- ⇒ Културно-историјско наслеђе са богатом историјом (духовном и световном)
- ⇒ Сремски Карловци као духовни центар, седиште сремске епархије и летња резиденција патријарха

- ⇒ Фрушка гора са својих 17 манастира, Национални парк (25396 ха) са природним вредностима
- ⇒ Развијена базична и телекомуникациона инфраструктура
- ⇒ Културно-туристичке манифестације и могућност повећања њиховог броја и разноврсност програма
- ⇒ Простори за потенцијално инвестирање у туристичке садржаје (обала Дунава и Стражилово, Фрушка гора)
- ⇒ Традиционално висок ступањ културног нивоа становништва, непосредност, гостољубивост и срдачност локалног становништва
- ⇒ Све израженија свест о потреби развоја туризма
- ⇒ Постојање великог броја подрума и лагума у Сремским Карловцима и могућност њиховог уређења за туристичке потребе
- ⇒ Седиште образовних установа и њихова традиција и потенцијали за образовање међународних едукативних кампова (летња школа)

СЛАБОСТИ:

- ⇒ Велики део факултета и департмана се не понаша тржишно
- ⇒ Технолошка застарелост опреме на већем броју факултета
- ⇒ Недовољно познавање енглеској језика од стране старијих професора
- ⇒ Непостојање универзитетске асоцијације која би се бавила интезивном промоцијом Новосадског универзитета у иностранству
- ⇒ Непостојање јасних планова развоја и промоције универзитета
- ⇒ Неповезаност Универзитета са Туристичком организацијом Новог Сада и Војводине
- ⇒ Непостојање дефинисаног туристичког производа
- ⇒ Недостатак искуства и учешћа у међународним пројектима појединих факултета и департмана
- ⇒ Недовољно развијен маркетинг
- ⇒ Оронуло и запуштено објеката у делу кампуса према обали Дунава
- ⇒ И поред великог паркиралишта готово свакодневна пренатрпаност аутомобилима услед несређеног стања организације приоритета
- ⇒ Недовољна опремљеност спортских капацитета за подстицање и организовање спортских активности
- ⇒ Недовољан број и низак квалитет смештајних капацитета, неразноврсна понуда ресторана и винских подрума у Сремским Карловцима
- ⇒ Неизграђена путничка лука и марина за путничке бродове који учествују у крстарењу Дунавом
- ⇒ Лоша саобраћајна инфраструктура за довођење туриста и њена искоришћеност
- ⇒ Низак ниво стандарда становништва (велика незапосленост)
- ⇒ Лош имиџ Србије створен распадом бивше СФРЈ, санкцијама међународне заједнице и НАТО бомбардовањем
- ⇒ Недостатак финансијских средстава за улагање у науку и универзитет (законска регулатива, банкарски кредити, олакшице и др.)
- ⇒ Недостатак Програма стратегије развоја туризма
- ⇒ Недостатак Програма и средстава за перманентно очување културних и природних добара
- ⇒ Мали број културно-туристичких манифестација

- ⇒ Неадекватни програми, садржаји рада и радно време културних институција и низак буџет за туристички маркетинг
- ⇒ Релативно слабо обележавање важних и значајних туристичких места
- ⇒ Недовољна и неадекватна организованост туризма и начин довођења туриста (непостојање ни једне туристичке агенције)
- ⇒ Недефинисан интегрални туристички производ региона (Нови Сад, Сремски Карловци, Фрушка гора, Дунав)
- ⇒ Недовољна искоришћеност могућности регионалне сарадње и интересног повећања кроз јединствену понуду
- ⇒ Недовољан број врста и садржај занатских радњи, продавница и бутика пре свега у гваитационој зони Новог Сада
- ⇒ Недостатак видиковаца и уређених паркова, шеталишта уз Дунав и трим стазе на Стражилову, као и урђености и инфраструктуре на Фрушкој гори

МОГУЋНОСТИ:

- ⇒ Коришћење промена односа према имицу Србије од стране европских институција и туроператера
- ⇒ Искористити шансу, интерес и подршку међународне заједнице за пројекте развоја културног туризма у Србији
- ⇒ Бела шенген листа појачава проходност
- ⇒ Различити национални, покрајински и програми ЕУ за подстицање развоја универзитетске сарадње
- ⇒ Све живља сарадња Универзитета са иностранством
- ⇒ Оснивање културно-туристичког центра у функцији едукационог туризма
- ⇒ Могућност повезивања са туристичком организацијом
- ⇒ Развијање програма доквалификавања и преквалификавања у циљу перманентног образовања и праћења модернизације привреде, посебно у туризму и услужним делатностима
- ⇒ Усклађивање образовног система, тј. прилагођавање смерова у високом образовању са потребама тржишта
- ⇒ Изградити, или преуредити постојеће објекте у старом градском језгру Новог Сада и Сремских Карловаца
- ⇒ Опремити затворене и отворене спортске објекте како би се реализовала потреба за спотско-рекреативним активностима
- ⇒ Више повезати образовне, културне, здравствене и спортске институције
- ⇒ Усмерити студенте према спорту
- ⇒ Организовати континуирано прикупљање статистичких података
- ⇒ Изградња рецептивних (смештајних) капацитета на обали Дунава и на Стражилову
- ⇒ Изградња луке и марине на Дунаву, као и купалишта (плаже) на локалитетима где за то постоје неискоришћене могућности
- ⇒ Изградња и уређење спортско-рекреативних садржаја на обали Дунава
- ⇒ Изградња видиковца и шеталишта, уређење Дворске баште (Сремски Карловци)
- ⇒ Планирање, уређење и изградња прилазних путева до Стражилова
- ⇒ Успостављање речне флоте Београд - Ср. Карловци - Нови Сад
- ⇒ Одржавање већег броја и разноврсних манифестација, поготово током лета
- ⇒ Уређење спомен обележја (Капела мира, Бранков гроб), са обновљеним аутентичним приказом догађаја

- ⇒ Успостављање едукативних радионица о култури и историји за ученичке екскурзије и друге туристе
- ⇒ Одржавање више летњих школа и едукативних кампава за омладину из дијаспоре и иностранства
- ⇒ Привлачење страних туриста који пословно или по другом основу долазе у Београд и Нови Сад
- ⇒ Привлачење страних туриста који крстаре Дунавом
- ⇒ Обележавање значајних верских празника у Сремским Карловцима и фрушкогорским манастирима
- ⇒ Успостављање међурегионалне сарадње са Мађарском, Румунијом и подунавским земљама (формирање културних рута, винских путева, и др.) и земљама југоисточне Европе
- ⇒ Коришћење фондова Европске Уније за инвестиције у туризму кроз међурегионалну сарадњу
- ⇒ Израда адекватног Програма развоја и стратегије маркетинга
- ⇒ Обједињавање туристичке понуде и маркетиншких активности на ширем Регионалном плану
- ⇒ Едукација и усавршавање кадрова из туризма и културе, користећи европске искуства и фондове
- ⇒ Нудити комбинацију више врста туризма и доживљаја на различитим локацијама: летњи кампови, посете културним добрима, манифестације, забава, пословни мотиви

ПРЕТЊЕ:

- ⇒ Негативни општи економски трендови у земљи и свету
- ⇒ Превелики административни захтеви према страним инвеститорима
- ⇒ Смањење конкурентности због припадности суседних земаља ЕУ
- ⇒ Дуг период деградације угледа Србије међу некадашњим земљама са којим је чврсто сарађивала
- ⇒ Одлив кадрова и додатно заостајање знања и вештина људских ресурса у односу на захтеве Универзитета
- ⇒ Губитак постојећих и традиционалних туристичко-едукационих тржишта
- ⇒ Недостатак сопствених инвестиционих средстава за модернизацију и развој Универзитета
- ⇒ Недовољна помоћ државе развоју Универзитета
- ⇒ Садржајнија туристичка понуда гравитационе зоне Београда
- ⇒ Економска криза и смањење државних улагања у Универзитете
- ⇒ Већа тржишна пријемчивост приватних факултета у односу на државне
- ⇒ Услед едуковања студената истог образовног профила јавља се вишак радне снаге на тржишту
- ⇒ Ако се не обезбеде задовољавајућа средства за област културе, отежаће се организовање појединих културних догађаја, „угасиће” се поједина културно-уметничка друштва, секције
- ⇒ Ако се студентска популација не укључи у разлите културне организације и удружења, доћи ће до престанка њиховог рада
- ⇒ Недостатак домаћих извора за финансирање инфраструктуре и саобраћаја (бела флота, локални возови, локални путеви)

- ⇒ Изостанак интереса страних улагача у туристичку привреду Србије
- ⇒ Неповољан развој догађаја у нашем политичком и економском окружењу
- ⇒ Низак стандард грађана и велика стопа незапослености
- ⇒ Велика конкурентност на међународном туристичком тржишту, а посебно атрактивност Будимпеште и могућности Дунава код Сент Андреје, где многи учесници крстарења Дунавом најчешће свраћају
- ⇒ Недовољна сарадња свих учесника у организацији туризма, у окружењу (на ниву Новог Сада, Војводине и Београда) и недефинисана обједињена туристичка понуда
- ⇒ Не примењује се адекватан маркетинг, као савремена технологија и информатика у туризму
- ⇒ Хроничан недостатак средстава за улагања и пропаганду
- ⇒ Низак ниво услуга и квалитета у нашем туризму
- ⇒ Глобална конкуренција у понуди диверзификованих туристичких производа (културни туризам) у Европи и региону
- ⇒ Недовољно едуковани кадрови у туризму
- ⇒ Јак гравитациони утицај универзитеског центра у Београду

Изведени закључци SWOT анализе:

Елементи SWOT – анализе (снаге, слабости, могућности, претње) изведени су на основу:

- на основу података релевантних државних органа (Завод за статистику и др.)
- на основу разговора и интервјуа са свим субјектима туризма у гравитационој сфери Новог Сада
- на основу изнесених истраживања (анкета) потенцијалних туриста
- на основу проучавања развојних докумената о туризму и интервјуа са представницима државних органа и институција из ове области
- на основу истраживања и рада самог аутора (учешће у раду ТОО Сремски Карловци и ТО Србије, специјалистички, магистарски рад, израда и вођење пројеката и др.)
- на крају, у раду нису извођене номиналне оцене, већ се описивао интензитет појединих елемената, а изведени закључци изражавају искључиво ставове аутора, чија су настојања била да она буду што објективнија

Изведена SWOT анализа упућује на следеће констатације:

- интензитет недостатака знатно је већи од интензитета снага, што је и логично, с обзиром да је едукациони туризам готово тек у почетној фази развоја
- интензитет и број прилика, како на локалном нивоу, тако и из окружења, знатно је већи од интензитета претњи. То охрабрује и указује на велики потенцијал и могућности развоја, поготово културног туризма, а у оквиру њега и едукационог туризма

Стратешке предности за развој туризма, а посебно едукативног идентификовани SWOT анализом су:

- богато културно-историјско наслеђе, садржано у духовном, културном, образовном и градитељском стваралаштву

- одличан туристичко-географски положај Новог Сада и његове гравитационе зоне
- значајни кадровски, материјални и организациони потенцијали, као и имиџ у окружењу Универзитета у Новом Саду
- природне вредности амбијента Дунава и Фрушке горе
- значајни потенцијали и могућности инвестирања улагања у рецептивне и спортско-рекреативне садржаје на обали Дунава и Стражилова и Фрушке горе
- могућности организовања бројних летњих кампова и летњих школа едукативно-забавног карактера са различитим темама
- могућности организовања бројних и разноврсних културно-туристичких манифестација, фестивала и других догађаја која карактерише препознатљива опуштеност, забава, песма и вино
- велики број асоцијација и удружења кадровски и организационо оспособљених да квалитетно реализују разноврсне облике неформалног образовања кроз летње кампове и школе едукативно забавног карактера

Стратешки недостаци:

- неповољна политичко-економска ситуација у земљи и однос према Србији од стране међународне заједнице, низак стандард грађана
- непостојање јасне стратегије развоја туризма на нивоу државе, регије и локалне дестинације и поред усвојених одређених Стратешких докумената
- непостојање Програма и недостатак средстава за очување културно-историјских и природних ресурса
- непостојање Програма и недостатак средстава и повољних услова за улагање у објекте туризма и пратеће инфраструктуре
- недовољна сарадња субјеката туризма на нивоу дестинације, регије и државе и недостатак туристичке иницијативе
- непостојање маркетинг Стратегије на Новосадском универзитету за привлачење страних студената
- непостојање системске подршке од стране државе асоцијацијама које организују и реализују разноврсне облике едукационог туризма

На основу идентификованих предности и недостатака за развој туризма, може се извести закључак да Нови Сад и његова гравитациона зона има значајне потенцијале за развој туризма и дефинисање препознатљивог и специфичног туристичког производа едукационог туризма, као и других комплементарних облика туризма.

ПЕРСПЕКТИВЕ РАЗВОЈА ЕДУКАЦИОНОГ ТУРИЗМА

У посматраном периоду од 2001. до 2010. године усвојена су одређена стратешка и планска документа на републичком и покрајинском нивоу, као и на нивоу градова и општина на простору АП Војводине. Заједничка карактеристика ових докумената јесте да се **туризам види као једна од делатности која може допринети укупном привредном развоју** било на републичком, покрајинском или општинском нивоу. Такође, у истом периоду реализовани су, или су у току одређени туристички пројекти.

На републичком нивоу усвојена су следећа документа релевантна за развој туризма :

- Стратегија регионалног развоја Републике Србије (2007-2012),
- Стратегија туризма Републике Србије (2005-2015),
- Стратегија просторног развоја Републике Србије (2009-2020),
- Национална стратегија привредног развоја Републике Србије (2006-2012),
- Стратегија подстицања и развоја страних улагања,
- Стратегија развоја конкурентних и иновативних малих и средњих предузећа (2008-2013).

На покрајинском нивоу, донета су следећа документа релевантна за развој туризма:

- Програм привредног развоја АП Војводине из 2006. године,
- Стратегија развоја кластера на територији АП Војводина (2007-2011),
- Маркетинг стратегија туризма АП Војводине из 2009. године.

На нивоу градова и општина донета су следећа документа :

- Стратегија привредног развоја града Новог Сада (2009),
- Стратегија привредног развоја Стремских Карловаца (2010).

Такође, у новембру ове године Скупштина АП Војводине усвојила је и докуменат Мастер план одрживог развоја Фрушке горе од 2012. до 2020.године, а Мастер план за туристичку дестинацију Сремски Карловаци усвојен је на скупштини општине 2010. године, ови планови представљају битне развојне документе за посматрану дестинацију.

Стратегијом развоја туризма Србије до 2015. године, дефинисана су четири главна туристичка кластера у Србији, а Стратегијом просторног развоја шест кластера, а Војводина је у оба документа дефинисана као водено благо, панонски ужитак.

Војводина се стратешки позиционира као скуп туристичких атракција, туристичке инфра и супра структуре, садржаја и активности, услужних и производних предузећа, концентрисаних на хомогеном географском подручју као **водено благо, панонски ужитак**. Ресурсна и атракцијска основа туристичке понуде Војводине за интеграционалну комерцијализацију је:

- **Природа** (Дунав, Тиса, канали ДТД, језера, термални и минерални извори са бањама, Фрушка гора, Делиблатска пешчара)
- **Култура** (градови и градска језгра, фрушкогорски манастири, Сремски Карловци, Петроварадинска тврђава, Арача, музеји, галерије, атељеи, позоришта, Гомолова, Сирмијум)
- **Догађаји** („*Exim*“ фестивал, Међународни филмски фестивал Палић, летње позоришне приредбе, коњичке трке, бербански дани, дужијанца, спортске приредбе)
- **Гастрономија** (аутохтона јела и пића, фестивал етно хране)

- **Посебни интереси** (лов, риболов, јахање, бициклизам, посматрање птица, возња чамцем)
- **Мултикултуралност**
- **Гранична позиција према Европској Унији**

У стратегији просторног развоја Србије до 2020. године по одређеним критеријумима дефинисане су и туристичке дестинације као простори интегрисане понуде, а **Нови Сад је дефинисан као дестинација са доминантном летњом понудом:** Нови Сад-Фрушка гора (Дунав, Национални парк, заштићени Ковиљско-петроварадински рит, Петроварадинска тврђава, туристички ресурси Новог Сада, Сремски Карловци, Бачка Паланка, Бања Врдник, фрушкогорски манастири, ловишта, риболовни ревири); традиционални центри Нови Сад и Бачка Паланка; нови приобални и нископланински ризорти.

Оваква визија и позиционирање туристичке Србије, Београда као лидера, Војводине као граничне позиције према ЕУ и туристичке дестинације Новог Сада и његове гравитационе зоне сугерише везу са Европом и у њој јасно и глобално познат географски појам везан за Србију. Истовремено, може се сугерисати на везу са културним, духовним и емотивним вредностима поднебља и људи који стварају туристичку понуду у најширем смислу, али и указује и на оне производе који би се најпре могли планирати и понудити на међународном тржишту.

По наводима из Стратегије развоја туризма на међународно тржиште може се одмах пласирати неколико туристичких производа Србије : пословни туризам – МИЦЕ, градски одмор, кружна путовања, догађаји, крстарење рекама и један део такозваних специјалних интереса. Ови производи који се најбрже могу интернационално комерцијализовати су највише концентрисани у Београду, Војводини и Новом Саду са припадајућом гравитационом зоном. Као пример, наводимо музички фестивала Ехит на Петроварадинској тврђави, музички догађај- песму Евровизије 2008. године у Београду, крстарење бродова Дунавом и друго. Као потврда тога је чињеница да се преко 60% иностраног промета туриста у Србији одвија у Београду и Новом Саду.

Овако дефинисана стратегија развоја туризма Србије која сугерише на претходно наведене туристичке производе који се базирају између осталог и на културним, духовним и емотивним вредностима нашег поднебља, свакако отварају претпоставке и за развој културног, а у оквиру њега и едукационог туризма.

За његову реализацију било би неопходно, пре свега максимално спроводити активности утврђене акционим плановима за реализацију горе поменутих развојних докумената. Такође је неопходно изградити, донети и Стратегију развоја културног туризма у Србији и на свим другим нивоима, по угледу на искуства земаља које су врло успешне у развоју културног туризма попут (Аустрије, Мађарске и других). Савремени развој туризма указује на велику повезаност градског и културног туризма и одражава тренд све већег обогаћивања туристичке понуде градова разноврсним културним садржајима. Сарадња на ширем регионалном плану и укључивање у међународне пројекте из домена културно- едукационог туризма, била би веома значајна за стварање већих претпоставки за развој едукационог туризма у Новом Саду и његовој гравитационој зони. Може се рећи да је један од основних задатака носилаца политике развоја туризма у Србији предузимање активности и доношење мера за развој културног, а у оквиру њега и едукационог туризма.

Нови Сад годишње посети више од трећине укупног броја туриста који посете АП Војводину. У 2010. години Нови Сад је посетило 49,52% страних туриста од укупног броја који је дошао у Покрајину. То нам указује да Нови Сад, као главни град и административни и Универзитетски центар АП Војводине са својом гравитационом зоном фрушкогорског подунавља има изутне потенцијале за развој манифестационог, градског, *Едукациони туризам у гравитационој зони Новог Сада, стање и могућности развоја* 269

пословног, наутичког, културног и едукационог туризма уз све комплементарне облике туризма.

У овом раду највише се обрађивао едукациони туризам који је везан за студентску и школску популацију.

Едукациони туризам који се односи на **студентску популацију** највећим делом везан је за студирање страних студената на Универзитетима у Новом Саду. Покушало се доћи до података о страним студентима и на другим (приватним) универзитетима у Новом Саду, али без успеха, претпостављајући да је разлог што су ти подаци пословна тајна ових установа.

У раду се, анализирајући карактеристике, специфичности и домете едукационог туризма у студентској популацији развијених европских земаља и САД, указало на системска и организациона решења и начине како се привлаче страни студенти. Такође, приказали су се и резултати истраживања како се у периоду 1981-2010. године кретао број страних студената на Новосадском Универзитету, који је у знатној мери био условљен и друштвено-политичком ситуацијом и односима у земљи и окружењу. Констатована је неоспорна чињеница да је број страних студената и едукациони туризам и поред знакова опоравка, у суштини на релативно ниском нивоу, али са изузетним могућностима за даљи развој.

Неопходно би било комплексно анализирати факторе који су допринели да страни студенти у великом броју студирају у суседним тржишно конкурентним земљама, посебно онима које су одавно чланице Европске уније и које нису много одмакле од достигнутог степена економске развијености и развоја науке у Србији.

За развој едукационог туризма у Новом Саду било би корисно проучити веома позитивна искуства универзитета развијених европских земаља и САД-а, али и земаља у окружењу, попут Мађарске. С обзиром на веома изражену компетенцију у домену едукационог туризма, Универзитет у Новом Саду треба да сагледа евентуалне компетитивне предности којима се може позиционирати на тржишту едукационог туризма. Наводе се неке од **предности** за које се сматра да могу бити од значаја при избору Универзитета у Новом Саду, као места где ће страни студент бити у могућности да се едукује, али и учествује у бројним културним и спортским догађајима, а неке од ти предности су:

- Квалитет наставног кадра Универзитета у Новом Саду у многим областима је интернационално препознатљив, и то је свакако добра стартна основа за промоцију квалитета Универзитета у Новом Саду и повећање степена његове атрактивности за будуће стране студенте.
- Услови за боравак и студирање страних студената у нашој земљи, као и у Новом Саду, све су бољи и са повећањем броја студентских домова високе категорије било би могуће примити знатан број страних студената.
- Болоњски процеси у које је Универзитет у Новом Саду укључен, као и Закони о високом школству и о универзитету, требало би да допринесу повећању квалитета студија и отворе могућност да дипломе стечене на Универзитету у Новом Саду буду високо вредноване на иностраном тржишту едукационог туризма.
- Факултети су релативно добро опремљени најновијом информационом технологијом, а захваљујући томе да се преко академске мреже могу користити познате светске базе података са научном литературом из готово свих научних области, додипломци, а нарочито постдипломци и докторанти, су у могућности да прате савремене трендове у развоју науке у свету.
- Започета градња Технолошког парка у оквиру Факултета техничких наука уз подршку ресорних министарстава и Европске банке за развој знатно ће подићи

ниво квалитета и компететност елемента техничке опремљености и уопште развојног капацитета Универзитета у Новом Саду.

- Вибрантност културне сцене Новог Сада, изузетно лепа околина са плажама, могућност за бављење спортом како у СПЦ Војводина, тако и на обновљеним спортским теренима на „Ђачком игралишту” у универзитетском кампусу, пружају све услове за атрактиван боравак страних студената.
- Близина престонице наше земље, али и све предности студирања у месту које има око 300.000 становика и изузетне комуникацијске релације дају слику о Новом Саду као дестинацији веома погодној за студирање.
- Библиотека Матице српске, са изузетно значајним фондом књига и часописа, посебно из области друштвених наука, пружа могућност за стицање знања студената заинтересованим за компаративно проучавање економских и друштвених кретања у земљама у транзицији.
- Започета градња зграде Ректората са централном Универзитетском библиотеком додатно ће побољшати услове студирања страним и домаћим студентима и обогатити садржај Универзитетског кампуса.
- Чињеница да је Нови Сад , толерантна, образована и мултикултуралана средина са препознатљивим гостопримством самих грађана је значајан атрибут и самог Универзитета, као једне од најзначајних установа града.
- Код нас тренутно растући, али релативно ниски трошкови живота у односу на суседне земље, такође може бити једна од предности, која може одредити потенцијалног страног студента да одабере Универзитет у Новом Саду као место где ће стицати највише знања.
- Све интензивнија међународна сарадња, односно бројни међуфакултетски и међууниверзитетски уговори омогућавају већу мобилност студената и наставног особља, а тиме боље упознавање и подизање имиџа Универзитета у Новом Саду.
- Рад Центра за српски језик у оквиру Филозофског факултета и Летње школе српског језика за студенте славистике, који привлаче значајан број страних студената који уче наш језик.

Кроз извршена истраживања уочиле су се и одређене **слабости** које треба превазићи , а које у извесној мери смањују степен атрактивности Универзитета у Новом Саду на интернационалном тржишту едукационог туризма, а то су:

- Недовољно познавање страних језика присутно код наставног особља средње генерације.
- Релативно слаба техничка опремљеност лабораторија на факултетима где се едукују студенти из области природних и техничких наука.
- Недостатак Универзитетске библиотеке са читаоницом у студентском кампусу, који би се могао превазићи завршетком изградње зграде ректората и Универзитетске библиотеке.
- Превелика администрација и недовољна информисаност страних студената.
- Недовољна кординација на релацији студентске службе факултета и Канцеларија за међународну сарадњу Универзитета у Новом Саду.
- Не постоји јединствена евиденције о пројектима у оквиру међународне сарадње факултета, што умањује квалитетан наступ у аплицирању на међународне пројекте и смањује мобилност студената и наставног особља.
- Недостатак знања из области маркетинга и менаџмента код руководећих структура на департманима Универзитета у Новом Саду, што између осталог резултира slabим промотивним активностима усмереним ка позиционирању на

тржишту едукационог туризма, а посебно недостатком потребних информација које би потенцијалним студентима биле доступне на веб сајтовима факултета Универзитета у Новом Саду.

У правцу превазилажења наведених слабости се већ предузимају одређене мере, посебно у осавремењавању лабораторија и библиотека. Једна од мера која показује одличне резултате је и учешће појединих департмана Универзитета у Новом Саду у међународним пројектима, који су намењени обезбеђењу средстава за финасирање набавке опреме и литературе потребне за квалитетнији ниво наставног процеса и научног рада.

Истраживања која су извршена за потребе овог рада показала су да су потенцијални тржишни сегменти који би били заинтересовани за студирање у Новом Саду:

- Студенти из бивших република СФРЈ, који су и у периоду постојања заједничке државе били веома бројни на Универзитету у Новом Саду.
- Припадници дијаспоре који су заинтересовани за стицање и проширење знања из области српског језика и културе, али и за стицање дипломе на Универзитету у Новом Саду.
- Студенти из земаља из којих су и раније долазили бројни студенти да студирају у Новом Саду (студенти из Азије и Африке).
- Студенти из европских и ваневропских земаља, који су кроз програме размене боравили на Универзитету у Новом Саду, који носе позитивне утиске које ће пренети колегама у својој земљи.

Странци који су диплому стекли на универзитету у Новом Саду, и који су формирали позитивно мишљење о граду као толерантној мултикултурној и образованој средини могли би бити значајно реферално тржиште Универзитета у Новом Саду за његово брже укључивање у савремене трендове развоја едукационог туризма. Ово се односи пре свега на стране студенте из неразвијених земаља односно „покрета несврстаних”, поготово након обележавања 50.годишњице покрета несврстаних, која је одржана у септембру 2011. године у Београду. Обнављање односа са овим земљама управо би могло започети међудржавним уговорима о сарадњи у области образовања и културе.

Маркетинг план едукационог туризма на Универзитету у Новом Саду је један од најважнијих докумената који треба да промовише едукациони туризам и који је неопходно донети и реализовати у циљу боље афирмације Универзитета у Новом Саду на тржишту едукационог туризма. Олга Хацић (и сарадници) у својој студији „Културни туризам” сматра да промоцију треба усмерити у следећим правцима:

- Формирање јединственог интерактивног Веб сајта едукационог туризма, у оквиру сајта Универзитета у Новом Саду, који би садржавао све потребне информације о могућностима студирања и боравка у Новом Саду, а који би био повезан са сајтом Туристичког информативног центра у Новом Саду, Туристичке организације Војводине и Привредне коморе Новог Сада и Војводине.
- Формирање експертског тима у оквиру Универзитета у Новом Саду, састављеног од стручњака у области маркетинга, који би се посебно бавио промоцијом Универзитета у Новом Саду на интернационалном тржишту едукационог туризма, а посебно међу припадницима дијаспоре, као и истраживањем тржишта едукационог туризма.
- Чланови експертског тима би требали да сарађују са нашим амбасадама и културним центрима у којима би се налазило довољно промотивног материјала о могућностима студирања на Универзитету у Новом Саду.

- На промотивним сајтовима организатора манифестација у Новом Саду, које могу привући значајнији број младих из иностранства, треба да се налази линк са сајтом Универзитета у Новом Саду.

Извршено анкетање страних студената који студирају у Новом Саду, омогућило је сагледавање њихових ставова о квалитету студирања у Новом Саду, као и атрибутима Универзитета у Новом Саду који су имали одлучујућу улогу при избору дестинације Нови Сад, као погодног места за стицање дипломе о високом образовању. Њихови позитивни ставови би могли, уз њихову сагласност, бити коришћени и у промотивним брошурама и на Интернет презентацијама, а изнете сугестије и примедбе, могле помоћи у предузимању мера за побољшање квалитета производа едукационог туризма.

На основу истраживања која су извршена, страни студенти изнели су низ позитивних утисака о студирању у Новом Саду, а на основу којих се може уочити :

- да Новосадски универзитет има снажну основу за развој едукационог туризма у свом најважнијем атрибуту, квалитету образовних студијских програма,
- да Универзитет у Новом Саду има велику атрактивност и висок културни динамизам, што може бити значајан атрибут за привлачење страних студената,
- да је Нови Сад, толерантна, образована и мултикултуралана средина са препознатљивим гостопримством самих грађана, што је значајан атрибут и самог Универзитета, као једне од најзначајних установа града.

Са друге стране исказана искуства стечена на студијама у Новом Саду, као и њихови предлози за побољшање, како квалитета и организације студија, тако и у целини услова за боравак, могу бити путоказ свим релевантим субјектима едукационог туризма, шта треба чинити да би Универзитет у Новом Саду постао значајна дестинација едукационог туризма.

На основу изнетих предлога страних студената и уочених недостатака неопходно би било предузети и следеће мере:

- учинити све да би се смањила администрација и побољшала организација на свим нивоима,
- повећати максимално информисаност страних студената,
- организационо устројити особу координатора за стране студенте на сваком факултету,
- у структури образовног процеса повећати обим индивидуалног рада у мањим групама и на енглеском језику, као и обим праксе,
- укључити се у што више облика међународне сарадње са универзитетима ван земље и асоцијацијама универзитета или специјализованих факултета, а која омогућава већу мобилност студената, поготово долазак странаца на Новосадски универзитет,
- устројити јединствен централни софтвер за праћење свих међународних пројеката у оквиру УНС-а, ради информисаности, координације и организационог деловања,
- курсеви српског језика и уопште курсеви посвећени упознавању наше историје, културне историје, фолклора и слично су се показали најпривлачнијим за странце. У том смислу овакву врсту едукације треба и даље неговати, развијати је и прилагођавати тражњи и захтевима странаца,
- капацитет и квалитет смештаја за стране студенте прилагодити и довести на нивоа захтеваних стандарда од стране страних студента,
- организовати пакете културно-туристичке понуде и посете локалној средини, који би уз међусобно дружење омогућили упознавање гастрономске понуде, мултикултуралне специфичности војвођанског простора и др. Учеће у овим екскур-

зионим кретањима би требало да се заснива на добровољној основи јер би тиме избор екскурзија био заснован на диференцираним потребама студената, а с друге стране утицао би да они који се осећају усамљено да учествују у разним облицима дружења са оним категоријама становништва који им одговарају,

- анимирати стране студенте да учествују на познатијим и добро организованим манифестацијама у ближој или даљој околини, нарочито оним манифестацијама чије се организовање заснива на етнографској традицији одређеног подручја, али на организован и осмишљен начин и то прилагодити њиховим жељама,
- постављање јединственог веб-сајта едукационог туризма, на којем би се налазиле неопходне информације о могућностима студирања на Универзитету у Новом Саду, као и на другим приватним универзитетима „Едуконс”, „Привредна академија” и други, и укључивање овог преко линка на сајтове свих релевантних институција, попут Покрајинског секретаријата за науку и технолошки развој, Канцеларије за европски развој и Туристичких организација и др,
- потребно је упоредо са наведеним мерама урадити и низ акција за потребе страних студената, односно едукационог туризма, а које се односе на материјалну основу, односно наставно-научну технологију, смештај, исхрану, рекреацију, забавни и културни живот.

Али будући да развијени универзитети са дугом традицијом масовног студирања странаца имају богата и разноврсна искуства у промоцији, потребно је и њих користити у оним аспектима који одговарају нашим специфичностима.

Перспективе за развој едукационог туризма су бројне, а страни студенти који студирају на Универзитету у Новом Саду су само један од тржишних сегмената едукационог туризма.

Изузетно значајан тржишни сегмент едукационог туризма је **школска омладина**, која у оквиру ђачких екскурзија посећује Нови Сад и његову гравитациону зону.

Усмеравање промотивних активности на све тржишне мете подразумева сарадњу културних и образовних установа Новог Сада и његове гравитационе зоне са образовним установама у Србији и заједничку израду специјалних програма едукације намењених одређеном школском узрасту. Ово је изузетно одговоран и сложен задатак, који захтева учешће бројних субјекта који учествују у реализацији ових екскурзија.

У другом делу рада покушало се указати на уочене и могуће облике едукативних кретања намењене школској популацији, као и перспективе и могућности његовог даљег развоја у Новом Саду, а посебно у његовој гравитационој зони. У сагледавању су уочене следеће **погодности**:

- Подунавски део Фрушке горе, са својим природно-географским и друштвено-географским објектима, укључујући и насеља, располаже великим богатством и разноврсношћу природних и антропогених објеката, појава и процеса.
- Са туристичког аспекта подунавски део Фрушке горе поседује изузетне атрибуте за спровођење ђачких екскурзија и реализацију школских и ваншколских васпитнообразовних активности, односно очигледне наставе и у ширем смислу едукационог туризма.
- Неискоришћени природни и културни ресурси, као још увек недовољно урбанизовани и истражени простори, могу такође, понудити бројне едукативне сардџаје.
- Бројне установе културе, а многе од њих и од националног значаја (Матица српска) изузетна су места за реализацију разноврсних едукативних програма, па и ђачких екскурзија.

Са друге стране у реализацији едукативних програма намењених школској популацији уочене су и одређене **слабости**:

- Недефинисан атрактиван производ едукационог туризма за ђачку популацију.
- Недовољно организован наступ према циљним тржишним субјектима-образовним установама у Србији од стране субјектата едукационог туризма.
- Недовољна сарадња и комуникација установа културе и образовних установа
- Незаинтересованост наставника у образовним установама да адекватно едукују ученике о сардџају и теми поставке установе културе.
- Недовољно познавање маркетиншких инструмената од стране посленика у установама културе.
- Недовољна техничка опремљеност установа културе за интерактиван однос посетилаца.
- Неурођење иновативности попут туристичке анимације у презентацију поставке и др.

Тачке екскурзије су најмасовнији облик омладинског туризма. Постоји више варијанти израђених специјализованих итинерера школских и других екскурзија у оквиру којих би дестинација Новог Сада и његове гравитационе зоне била третирана на следећи начин: као успутна тачка, као жаришна, дневна или викенд боравишна тачка и као објекат организације вишедневне очигледне наставе, итд.

Квалитетно извођење ђачке екскурзије подразумева сарадњу културних и образовних установа Новог Сада са образовним установама у Србији и заједничку израду специјалних програма едукације намењених одређеном школском узрасту.

На основу извршених сагледавања најчешће трајање екскурзија је један до два дана. У току тог времена поред разгледања одређених знаменитости дестинације, уобичајена је и посета културним установама, музејима и галеријама. Квалитет овог туристичког производа свакако треба да зависи и од едукационог учинка посете установи културе, музеју или галерији. Стога је овој проблематици у раду посвећена посебна пажња.

Истраживања која смо извршили указују на то:

- Да се мотивисаност школске популације за посете музејима и галеријама према мишљењу преко 70% испитаника може повећати претходном едукацијом о теми поставке, побољшањем техничке опремљености установе и интерактивним односом интерпретатора и посетилаца.
- Да би посете музејима и галеријама добиле едукативан и забаван карактер неопходно је такође побољшати техничку опремљеност установа (тач-скрин, аудио-видео комуникација, Тв-монитори, бук шоп и друго), спроводити континуирану едукацију, како за посетиоце (ђаче), тако и за кустосе и наставнике, и увести више анимације и забаве у представљање поставке, а тиме забавније и модерније излагање интерпретатора.

Ово је изузетно важна проблематика која третира повезивање образовања, културе и туризма и дубоко задире у елементе образовне и културне политике државе. Амбијент у коме се она сада одвија је тренутно стање у образовном систему, које се резултује и честим штрајковима, затим у култури која уз недовољну државну помоћ тражи свој пут изласка на тржиште и туризму где се примарно тражи профит уз хроничну несташицу новца за инвестиције, отежава решавање уочених проблема.

У раду је указано и на правце и начине и примере како се и у тренутним околностима могу превазићи уочени проблеми и реализовати квалитетан едукативни производ у културним установама за ђачке екскурзије.

С тога можемо констатовати да на посматраној дестинацији постоје бројни потенцијали за развој едукационог туризма намењеног школској популацији.

Могућности развоја едукационог туризма у гравитационој зони Новог Сада посебно се исказују у **Сремским Карловцима** и фрушкогорском подунављу, који располажу елементима рецептивне, инфраструктурне и супраструктурне основе за развој едукационог туризма у разним облицима (очигледна настава, школе у природи, летњи кампови и летње школе), а које су наведене у раду.

Вишеструко значајан тржишни сегмент едукационог туризма су **припадници наше дијаспоре**, а посебно млади школског и предшколског узраста.

Полази се од тога да између 3 и 4 милиона, односно 40% Срба живи ван граница наше земље и да су они, окупљени у својим бројним и разноврсним асоцијацијама, посебно заинтересовани да сачувају свој културни и духовни идентитет, свој језик и писмо, православну веру и да стога желе да успоставе што непосредније везе и сарадњу са институцијама и асоцијацијама у Србији у области културе и образовања.

Горе наведене циљеве припадника дијаспоре кроз своје пројекте на посматраној дестинацији реализују Креативни клуб „Едуко” и Центар за српски језик „Азбукум” што смо приказали претходном делу рада. Летња школа српског језика за младе из дијаспоре средњошколског узраста у Сремским Карловцима једна је од три таква пројекта који се реализују уз подршку министарства вера и дијаспоре у Републици Србији и представља пример пројекта, како се могу повезивати интереси државе, локалне заједнице и самих корисника у остваривању вишеструких циљева, а кроз форму едукационог туризма.

Дугогодишња истраживања која су вршена о раду ове Летње школе указују на велико задовољство учесника, који носе лепе успомене јер су кроз боравак у летњој школи остварили своја очекивања при доласку, а то су забава, нова пријатељства, узбуђења и едукација, што је и један од циљева овог туристичког производа. Такође, готово сви испитаници сматрају да овај вид летњег кампа може допринети развоју туризма на посматраној дестинацији.

Из горе наведеног се може закључити да летње школе и кампови представљају добар модел едукационог туризма, примењивог на готово све узрасте, а нарочито на средњошколски и студентски. Сремски Карловци и Нови Сад са Фрушком гором и фрушкогорским подунављем, захваљујући свом географском и културно-историјском контексту и природним вредностима поседују значајан потенцијал за развој овог облика едукационог туризма.

Такође, сегмент тржишта едукационог туризма представља и **популација младих из света** (школског и студентског узраста), која долази у оквиру бројних пројеката и волонтерских и тематских кампова.

У раду је указано на постојање и деловање преко 20 удружења и асоцијација са широким спектром деловања у многим делатностима и областима. Многи од њих имају континуиран и вишегодишњи карактер пројеката у којима поред младих из земље учествују и млади из иностранства. Они се могу третирати као туристи који учествују у раду скупова, волонтерских кампова и других активности које организују наведене организације. С обзиром на то да су то млади људи и да је њихов боравак у нашој земљи везан, поред тематског дела и за упознавање културне и природне баштине и стицање пријатељстава, они представљају и значајан потенцијал за представљање наше земље и поправку њеног имиџа у свету. Тематски кампове које организују поједине асоцијације и удружења, могу се сматрати и одређеним видом неформалне едукације, која се сврстава у категорију едукационог туризма.

Тржишни сегмент **старијих туриста** је у многим земљама предмет посебне пажње туристичких радника који се баве развојем едукационог туризма. Све веће интересовање посебно старијих туриста за крстарење Дунавом, шанса је и за интезивније и квалитетније

укључивање Новог Сада у овај растући облик туризма. Према подацима Туристичке организације Новог Сада број ових туриста је сталном порасту. На туристичким посленицима града је да користећи искуства других градова, у којима се туристи дуже задржавају и у оквиру тог задржавања едукују о свим релевантним вредностима дестинације, успеју да продуже задржавање ових туриста у нашем граду. У том случају Универзитет у Новом Саду би могао организовати специјалне едукативне курсеве, који би били намењени овом тржишном сегменту, и у оквиру којих би се туристи упознавали са важним историјским догађајима у развоју града, али и шире регије, карактеристикама садашњег политичког и економског система у нашој земљи и мултинационалношћу Војводине. Изградња сувенирнице и инфо-центра на пристану на кеју је мали помак у понуди овим туристима који могу бити значајнији учесници едукационог туризма и велика перспектива његовом развоју.

Маркетинг план Сремских Карловаца и Фрушке горе. Туристичке активности и организација едукационог туризма уопште на овом простору увек су највише недостатака испољавали у својој организацији. То је, пре свега зато што у њима учествује више субјеката који делују индивидуално, са различитих становишта и недовољно повезано и синхронизовано. С тога у дефинисању туристичког производа ове дестинације треба се одредити за оне облике туризма, који се могу развијати брзо и без великих почетних улагања и који су конкурентни на туристичком тржишту. Може се констатовати да културно-едукациони туристички производ ове дестинације у потпуности испуњава наведене критеријуме одабира туристичког производа. Сремски Карловци, као туристички центар изражених амбиција, може да делује на целом простору Фрушке горе и непосредне околине, као самосталан, али и снажан фактор. Његове основне делатности у интерним оквирима и на простору Фрушке горе неопходно је дефинисати Маркетинг планом Сремских Карловаца и Фрушке горе и његовом доследном применом, а сходно смерницама развојног концепта туризма дефинисаним Мастер планом одрживог развоја Фрушке горе од 2012. до 2022. године, а који је усвојен на Скупштине АП Војводине крајем 2011. године.

Снажна конкуренција у домену едукационог туризма, поготово земаља у окружењу, намеће потребу за иновативним приступом у овој области едукације и туризма, уз коришћење и искустава успешних дестинација. Стога је бенчмаркинг, познат као процес идентификације, разумевања и адаптирања истакнуте праксе и процеса других туристичких организација и дестинација, у циљу пружања помоћи сопственој организацији или дестинацији, веома важан инструмент стратега развоја туризма. Неки примери реализације и промоције едукационог туризма у Европи и САД-а изнети су у уводном делу рада.

Туристички производ едукационог туризма Новог Сада и његове гравитационе зоне је у почетној фази комуникационог циклуса и само доследна примена Маркетинг плана и енергична употреба разноврсних промотивних средстава, као и садејство и кординација свих субјеката у предузимању адекватних мера могу отворити даље перспективе развоја.

АНАЛИЗА ПОСТАВЉЕНИХ ХИПОТЕЗА ИСТРАЖИВАЊА

С обзиром на широк појам едукационог туризма, на његов процес развоја, као и едукативна туристична кретања у Новом Саду и његовој гравитационој зони а, посебно на подунавском делу Фрушке горе, захтевала су дивергентни прилаз истраживању. Ради доказивања тачности постављених хипотеза извршена су обимна истраживања пре свега на Универзитету у Новом Саду, као најзначајнијем субјекту едукационог туризма, затим у установама културе Новог Сада и Сремским Карловаца, Туристичким организацијама и другим асоцијацијама и удружењима, државним органима и другим субјектима едукационог туризма.

Основна хипотеза, да је едукациони туризам у Новом Саду и његовој гравитационој зони недовољно развијен с обзиром на могућности, показала се као тачна.

Просечно учешће страних студената у укупном броју студената који су у периоду 2005-2010. године завршили основне и интегрисане студије на Новосадском универзитету износило је 0,8%. Истовремено просечно учешће страних студената који су уписали исти ниво студија у школској 2010/2011. години износило је 2,1%. Учешће страних студената у укупном броју студената који су уписали прву годину постдипломских студија на Универзитету Беркли - Калифорнија (САД) у 2001. години износило је 39%. Ови подаци потврђују тачност постављене хипотезе, а ако се упореде ова два податка за УНС-у, могуће је констатовати да се наведено учешће у школској 2010/2011. години повећало за 1,3 индексна поена, што указује на позитиван тренд учешћа страних студената у укупном броју студената на УНС-у, који би уз одговарајућу стратегију и активности могао да се и повећа у наредном периоду.

Хипотеза да су страни студенти из земаља бивше СФРЈ значајан тржишни сегмент едукационог туризма, такође се показала се као тачна.

Учешће страних студената из земаља бивше СФРЈ у укупном броју студената који су завршили одређени ниво студија на УНС-у за посматрани период 1981-2010. година износи 36,10%, а у периоду 2001-2010. године то је чешће износило 62,92%. Када посматрамо учешће страних студената из бивших земаља СФРЈ у укупном броју страних студената који су уписали одређени ниво студија на УНС-у у школској 2010/2011. години исто износи чак 84%. Може се констатовати да су страни студенти из земаља бивше СФРЈ најзначајније тржиште едукационог туризма на УНС-у и на које би било неопходно усмерити најинтезивније промотивне активности.

Хипотеза да су страни студенти припадници наше дијаспоре такође један од тржишних сегмената едукационог туризма показала се као делимично тачна.

Наиме, у истраживањима нису се посебно посматрали страни студенти припадници наше дијаспоре, али приликом анкетања и обраде података, конкретно се евидентирао знатан број припадника наше дијаспоре. Тај број је у сталном порасту, то је потврђено и податком да у структури уписаних страних студената на прву годину одређеног нивоа студија у школској 2010/2011. години на УНС-у, у оквиру категорије страни студенти из ЕУ (учешће 5%) и страни студенти из осталих земаља (учешће 3%), највеће учешће имају студенти припадници наше дијаспоре.

Хипотеза да су страни студенти из земаља из којих су и раније долазили да студирају на УНС-у (студенти из Азије и Африке) потенцијални сегмент едукационог тржишта показала се као тачна.

Учешће страних студената из земаља (Азије и Африке и др) у укупном броју студената који су завршили одређени ниво студија на УНС-у за посматрани период 1981-2010.

година износи 23,34%. Њихово учешће у периоду 1981-1990. године износило је 72,85%, да би се потом у периоду 1991-2000. године смањило на 19,14%, а у периоду од 2001-2010. године свело на 5,23%. Потврда да ови студенти поново постају потенцијални сегмент тржишта едукационог туризма је и податак да у структури уписаних страних студената на прву годину одређеног нивоа студија на УНС-у у школској 2010/11. години студенти из Азије и Африке учествују са 8%.

Хипотеза да су страни студенти који на УНС-у долазе у оквиру програма размене студента и наставног особља представљају значајан тржишни сегмент едукационог туризма показала се као тачна.

У раду је указано на одређену неусклађеност података о студентима на размени на УНС-у добијених овим истраживањем и оних добијених од Канцеларије за међународну сарадњу УНС-а, као и разлоге зашто је то тако. У посматраном периоду 2005/06-2010/11*. године на УНС-у укупно је на размени било 219 долазећих страних студената. Број студената који су и истом периоду отишли на размену са УНС-а на стране универзитета је 261. На основу обраде и анализе података о размени студената, као и бројних разговора и интервијуа са субјектима на УНС-у који учествују у програму размене студената (мобилности) може се констатовати да је број, како долазећих страних студената, тако и одлазећих наших студената са УНС-а у сталном порасту, Стога популација страних студента који долазе у оквиру размене студената може бити значајан тржишни сегмент едукационог туризма заинтересован за студирање на УНС-у.

Хипотеза да постојећи потенцијали Новог Сада и његове гравитационе зоне, а посебно Сремских Карловаца и Фрушке горе представља значајну основу за развој едукационог туризма показала се као тачна.

У раду, у одељку промет туриста, је приказана и анализирана бројна структура и сезоналност долазака за период 1996-2010. година, како домаћих тако и страних посетилаца за Нови Сад и Сремске Карловце. Из наведених података уочава се велико учешће ђачке популације у структури туриста, као и сезоналност њихових долазака у оквиру ђачких екскурзија. То је посебно уочљиво за Сремске Карловце, где је школска популација у 2010. години чинила 85,10%, од укупног броја посетилаца. Ти подаци потврђују постављену хипотезу да је школска популација најбројнији тржишни сегмент на домаћем тржишту едукационог туризма.

Хипотеза да су могући облици неформалног образовања као што су едукативно-образовни кампови значајан облик едукационог туризма показала се као тачна.

У раду је приказан, поред осталих, и пример летњег кампа је Летња школа српског језика, обичаја и културе у организацији Креативног клуба „Едуко“. Кроз истраживање приказана је бројност, структура и емитивна подручја са којих долазе полазници, као форма и начин и резултати рада кампа. Из наведеног се могло уочити да ова и друге летње школе и кампови представљају добар модел едукационог туризма, примењивог на готово све узрасте, а нарочито на средњошколски и студентски, што у потпуности потврђује постављену хипотезу.

Хипотеза да наставне екскурзије школске и предшколске популације представљају могућ облик едукационог туризма показала се као тачна.

У делу рада о ђачким екскурзијама кроз уочене проблеме и указивања посетилаца како се може повећати мотивисаност и уједно подићи едукациони и забавни карактер посета установама културе, музејима и галеријама указано је на начин како се може постићи задовољавајући едукациони ниво посета овим установама у оквиру екскурзија.

Такође, на примеру едукативних радионица које реализују поједине установе културе и пројекта „Мој први корак“, који се реализује у „Градићу“, односно подграђу Петровардинске тврђаве, а намењеног предшколској и млађој школској популацији указали смо и на нове трендове у реализацији програма едукационог туризма. Кроз овај

пројекат и спроведено истраживање указано је и на један елемент врло значајан за едукациони туризам, поготово предшколског и млађег школског узраста, а то је туристичка анимација. Показало се да анимација покреће културне активности, а има и мотивационо и подстицајно својство, а учење кроз игру може се рећи да је основни облик туристичке анимације.

Горе наведени резултати истраживања потврђују да је и ова хипотеза тачна.

ЗАКЉУЧАК

Један од најважнијих проблема који је требало разрешити у раду, била је дефиниција едукационог туризма, будући да се он схвата на мноштво различитих начина. Њему се прилази или сувише широко, тако да га неки аутори идентификују са културним туризмом у наширем смислу тог појма, док га други прихватају као подврсту, специјални део културног туризма. У раду се пошло од дефиниције која је истовремено компетентна и једноставна и према којој едукациони туризам обухвата све оне посете дестинацијама ван места боравка туриста које су примарно мотивисане жељом за едукацијом.

Тиме што „едукација” значи „образовање”, а образовање подразумева сврсисходни, организовани чин, онда је и едукациони туризам таква појава и процес која је у вези у са образовањем, односно образовање се налази у самој основи едукационог туризма и чини његов главни део. У вези са поменутиим констатацијама и сам едукациони туризам је највећим делом контролисани, организовани чин, и то у већој мери него други видови селективних облика туризма. Он по свом карактеру одређује велики значај деловању организационих фактора.

Ово сврставање едукационог туризма у оквире културног туризма, може се правдати на следећи начин: многобројне су форме културних активности које се нуде туристима на дестинацији, многе од њих подразумевају пуно ангажовање туриста, што је све израженија тенденција у развоју културног туризма, посебно едукационог туризма. Дакле ова констатација, истиче да многи видови културног туризма подразумевају пасивну улогу туриста јер се њихово путовање своди на информисање, упознавање и доживљавање. С друге стране, едукациони туризам подразумева ангажованије учешће туриста у току и самом чину путовања, или боравка на дестинацији.

За едукациона туристичка кретања је карактеристична сезоналност, али она није последица временских промена, већ више система организације одређене врсте едукације која је предмет интересовања туристичке клијентеле карактеристичног узраста, степена културног нивоа, интересовања, образовних амбиција и слично. То значи да је одређени вид едукације традиционално актуелан у одређеном делу године и да на његов распоред утиче комплекс фактора, који су у мањој или већој мери у вези са тражњом особа, који желе да се едукују.

Пошто предмет истраживања може имати теоријски и оперативни карактер, аутор рада се определио за оперативно одређење предмета истраживања, јер сматра да је важније јер га усмерава у одређеном правцу, као и ауторова везаност за оперативност, односно праксу. Оперативно одређење предмета је условило да се у раду обрађују садржаји едукационог туризма, услови у којима се он јавља, форме у којима се појављује, време његове реализације, укључујући и изражену сезоналност, просторе у којима се едукациони туризам у различитим видовима јавља, његови ефекти на друге појаве, актери у остваривању едукационог туризма, итд.

Развоју едукационог туризма у свету се придаје све већи значај, а као потврда томе јесте и чињеница да је у последњој деценији прошлог века, културни сектор био један од четири сектора са најбржим растом у светској економији. Пре свега, постоји све веће интересовање и одговарајућих структура Европске уније за развој градског туризма, што указује на то да управо ова врста туризма омогућава развој културе и очување културних вредности, као и свекупни економски развој градова. Културна понуда градова је битна компонента, како туристичког производа градског туризма, тако и имица дестинације.

Град Нови Сад и његова гравитациона зона располаже добром атрактивном основом за развој едукационог туризма и туризма уопште. Градске дестинације у Европи су најпосећеније дестинације, а то је случај и код нас јер преко 60% иностраног туристичког промета се одвија у Београду и Новом Саду. Културно-образовни сектор којим располажемо представља значајну ресурсну базу за развој ове врсте туризма. Као потврда изнетим констатацијама је и чињеница да документи Савета Европе и ангажовање њених органа подржавају развојне пројекте европских земаља у области културног и едукационог туризма. Такође, промет и кретање броја туриста на посматраној дестинацији, а поготово страних, даје основ да се изнесу ови ставови.

Поред културних установа, значајан допринос развоју едукационог туризма, као једне од форми културног туризма, имају и образовне установе, а посебно универзитети. Новосадски универзитет чини део атрактивнијег дела новосадске средине, због доброг положаја, мирне и за рад погодне атмосфере. Материјална основа едукационог туризма садржана у домовима за смештај и исхрану студената је за наше прилике на добром нивоу. Многе земље, као што су САД, земље Западне Европе и Аустралије, остварују значајне приходе од едукационих туриста, посебно од студената на редовном школовању у иностранству и студената који учествују у раду разних семинара, кампова и др. Стога је у раду посматран Новосадски универзитет као најзначајнији субјекат едукационог туризма у Новом Саду.

У средишњем делу рада приказано је како се кретао број страних студената на УНС-у у периоду истраживања од 1981-2010. године и неке основне карактеристике тих кретања. На основу тих сагледавања, а ради извођења одређених закључака изнеће се најсажетији резултати:

- у посматраном периоду на УНС-у на свим нивоима студија укупно је завршило 1.568 страних студената. Од тог броја 87,75% је завршило основне, 6,64% магистарске, 3,50% докторске, 1,15% мастер и 0,96% специјалистичке студије.
- од укупног броја страних студената који су завршили одређени ниво студија на УНС-у у посматраном периоду, 30% је завршило Факултет за спорт и физичко васпитање, 21% Медицински, 18% Правни, 13% Економски, 9%, Пољопривредни, а 9% је завршило остале факултете УНС-а. Односно 51% страних студената је студије завршило на медицинским и факултетима хуманистичких наука, на факултетима друштвених наука (31%), а најмањи део на факултетима техничких наука, што свакако тражи додатну анализу.
- од укупног броја страних студената који су завршили одређени ниво студија на УНС-у, у посматраном периоду, преко 40% студената је из Грчке, 36% из земља бивше СФРЈ и 23% из осталих земаља. У структури групе „остале земље” највећи проценат студената долазио је из азијских и афричких земаља.
- укупан број страних студената уписаних на прву годину, на свим нивоима студија на УНС-у у школскиј 2010/2011. години је 202 студента. Највећи проценат страних студената уписао се на основне и интегрисане студије (84,15%), на мастер (14,36%), а на докторске и специјалистичке (1,49%).
- највећи проценат (51%) страних студената уписан је на прву годину одређеног нивоа студија на Факултету техничких наука, 18% на Економском, 19% на ФСФВ-а, Медицинском и Филозофском, а 12% на преосталим факултетима УНС-а.
- највећи проценат (84%) страних студента уписаних на прву годину студија је из земаља бивше СФРЈ, 8% је из азијских и афричких земаља, 5% из земаља Европске уније и 3% из осталих земаља.
- учешће страних студената у укупном броју студента на УНС-у, који су завршили основне и интегрисане студије у посматраном периоду школске 2005/06-2010/11. године кретало се од 0,5% до 1,4% или просечно 0,8%.

- учешће страних студената у укупном броју уписаних студената на прву годину основних и интегрисаних студија на УНС-у у просеку је 2,1%, а креће од 0,1% на Природно-математичком до 5,4%на Факултету техничких наука.

Ови подаци недвосмислено говоре колико су актуелни друштвено-политички односи у којима се налазила наша земља утицали на њихов број на УНС-у, као и на структуру земаља из којих су долазили страни студенти. У првом периоду до 1990.године доминантни су били студенти из несврстаних земаља (72,85%), у другом периоду до 2000.године, највећи проценат страних студената (55,82%) долазио је из Грчке, да би у трећем периоду до 2010.године највише (62,92%) студената долазило из земаља бивше СФРЈ.

Може се уочити да је највећи број страних студената завршио студије на Факултету спорта и физичке културе и Медицинском факултету. Свакако да је то резултат одређених друштвених околности, интересовања, али квалификованости факултета и стратегије према страним студентима. Медицински факултет једини изводи наставу на енглеском језику. Ове студије се реализују захваљујући кадровским могућностима Факултета, односно спо-собношћу наставника и сарадника да суверено износе Наставни програм на енглеском језику и да тиме битно доприносе међународној афирмацији факултета. Највећи део страних студената који је завршио медицински факултет је и нострификовао дипломе у матичним земљама, што даје и својеврсну потврду квалитету наставе. Ови факултети су остварили значајне приходе од ових студената, побољшали своје просторне капацитете и опремљеност, како лабораторијским средствима тако и литературом. Овај пример могао би бити, уз одређене модификације, модел другим факултетима за привлачење страних студената.

Сагледавањем ефеката Болоњског процеса са аспекта броја страних студената, може се уочити да је број како долазећих страних студената, тако и одлазећих студената са УНС-а у сталном порасту. У оквиру међународне сарадње повећан је број међууниверзитетских и међуфакултетских споразума, а тиме и размена информација, знања и наставног особља. Може се уочити да они факултети који су у своју развојну стратегију и организациону структуру уградили „међународну сарадњу”, имају навећи број страних студената, који долазе и студената који одлазе на размену, као и уговора о међународној сарадњи. На основу изнетог може се закључити да је Болоњски процес имао позитивне ефекте са аспекта повећања броја страних студената на УНС-у.

Чињеница да је учешће страних студената у укупном броју студента, који су завршили основне и интегрисане студије на УНС-у релативно мало, али да има тренд пораста и да је у школској 2010/11. години износи 2,1% у просеку на УНС-у, а код појединих факултета и више, тако да код Факултета техничких наука досеже учешће од 5,4%, наводи на закључак да су у току позитивна кретања у правцу већег учешћа страних студената.

Извршена анализа оцене конкурентности одређених атрибута Универзитета у Новом Саду од стране страних студената, спроведеног кроз анкетно истраживање, указала је на следеће :

- да Новосадски универзитет има снажну основу за развој едукационог туризма у свом најважнијем атрибуту, квалитету образовних студијских програма,
- да Универзитет у Новом Саду има велику атрактивност и високи културни динамизам, што може бити значајан атрибут за привлачење страних студената,
- да је Нови Сад, толерантна, образована и мултикултуралана средина са препознатљивим гостопримством самих грађана, што је значајан атрибут и самог Универзитета, као једне од најзначајних установа града.

Може се констатовати да исказана искуства страних студената стечена на студијама у Новом Саду дају низ позитивних оцена о атрибутима Универзитета у Новом Саду као пожељном месту за студирање.

Стога се закључује да би њихови предлози за побољшање, како квалитета и организације студија, тако и у целини услова за боравак, могли бити путоказ свим релевантим субјектима на универзитету, шта треба чинити да би Универзитет у Новом Саду постао значајна дестинација едукационог туризма.

Резултати анализе тржишта едукационог туризма, који су изнети у претходном делу рада, такође говоре у прилог чињеници да постоје значајни тржишни сегменти заинтересовани за студирање на Универзитету у Новом Саду.

Такође, програм Дунавске ректорске конференције и његов удео у едукационом туризму може имати велики и специфичан значај првенствено због заједничког туристичког ресурса садржаног у реци Дунав и елемената који могу да произилазе из научичког и других облика туризма на овој реци и њеном сливу.

Из свега наведеног закључује се да Универзитет у Новом Саду има квалитетне атрибуте, значајне потенцијале, као и заинтересоване тржишне сегменте да постане снажан субјекат у развоју едукационог туризма у Новом Саду и његовој гравитационој зони.

Тема рада, која се односила на едукативна туристична кретања у Новом Саду и непосредној околини, а посебно на подунавском делу Фрушке горе, изнуђивала је дивергентни прилаз истраживању. Иако је овде предмет интересовања простор који припада новосадско-фрушкогорској туристичкој регији, његова субрегионална позиција захтевала је испитивање изражености атрактивне ресурсне и рецептивне основе едукационог туризма.

На основу изведених испитивања долази се до закључка да се могућности развоја едукационог туризма у гравитационој зони Новог Сада посебно исказују у Сремским Карловцима и фрушкогорском подунављу, који располажу елементима рецептивне, инфраструктурне и супраструктурне основе за развој едукационог туризма у разним облицима: центар очигледне наставе, школе у природи, летњи кампови и летње школе, а који су детаљније наведени у раду.

Полазећи од релевантних података о промету туриста у периоду 1996-2010. године, које је аутор изнео у уводном делу рада, може се закључити да је највећи тржишни сегмент едукационог туризма на посматраном простору школска и студентска популација, а најчешћи облик едукационог туризма за тај тржишни сегмент су ђачке екскурзије.

Значајан допринос у развоју едукационог туризма, као једне од форми културног туризма на посматраној дестинацији, дају установе културе и образовне установе. Аутор је настојао да прикаже један од најзначајнијих сегмената едукационог туризма, а то је едукациони карактер посета културним установама, музејима и галеријама.

Да би посете музејима и галеријама добиле едукативан и забаван карактер неопходно је поред побољшања техничке опремљености установа повећати мотивисаност, спроводити континуирану едукацију, како за посетиоце, ђачке, тако и за кустосе и наставнике, увести више анимације и забаве у представљање поставке, а тиме остварити забавније и модерније излагање интерпретатора.

Амбијент у коме се сада реализује овај производ едукационог туризма је тренутно стање у образовном систему, које се резултује и честим штрајковима, затим у култури која уз недовољну државну помоћ тражи свој пут изласка на тржиште и туризму који примарно тражи профит. Такво стање уз хроничну несташицу новца за инвестиције и друге потребе отежава решавање уочених проблема. У раду је указано и на правце, начине и примере како се и у тренутним околностима могу превазићи уочени проблеми и реализовати квалитетан едукациони производ у културним установама за ђачке екскурзије.

Ово је изузетно важна проблематика која третира повезивање образовања, културе и туризма и дубоко задире у елементе образовне и културне политике државе. За разрешење овог проблема недостаје фактор интеграције свих субјеката, а то је развојна политика-стратегичка културног едукационог туризма.

У обради тржишта едукационог туризма посебно се нагласио значај сегмента популације младих из света, школског и студентског узраста, као и припадника наше дијаспоре. Ова популација долази да би задовољила своје потребе кроз формалну едукацију-студирање, али и кроз разне друге облике неформалног образовања. Наиме, све је израженија потреба савременог туристе за комуникацијом и стицањем знања на неформалан начин, кроз специфичне форме туристичке игре и анимације. Исто тако потреба да се кроз волонтерски рад допринесе побољшању живота локалне заједнице, или да се кроз интерпретацију догађаја из историје и познатих личности спозна локална култура и обичаји опредељује туристу, поготово млађе доби, да посети одређену дестинацију.

У раду је указано на постојање и деловање преко 20 удружења и асоцијација са широким спектром деловања у многим делатностима и областима. Многи од њих имају континуиран и вишегодишњи карактер едукационих пројеката у којима поред младих из земље учествују и млади из иностранства. С обзиром на то да су то млади људи и да је њихов боравак у нашој земљи везан, поред тематског дела, и за упознавање културне и природне баштине и стицање пријатељстава, они представљају и значајан потенцијал за представљање наше земље и побољшање њеног имиџа у свету. С тога тематске едукативне кампове, које организују поједине асоцијације и удружења, кроз форму неформалне едукације, могуће је сврстати у значајан потенцијал едукационог туризма.

Летња школа српског језика, обичаја и културе за младе из дијаспоре средњошколског узраста у Сремским Карловцима једна је од три таква пројекта који се реализују уз подршку Министарства вера и дијаспоре у Републици Србији и представља пример пројекта, кроз који се могу повезивати интереси државе, локалне заједнице, самих корисника и организатора у остваривању вишеструких циљева, а кроз форму едукационог туризма.

Дугогодишња истраживања која су вршена о раду ове Летње школе указују на велико задовољство учесника, који носе лепе успомене, јер су кроз боравак у летњој школи остварили своја очекивања при доласку, а то су забава, нова пријатељства, узбуђења и едукација, што је и један од циљева овог туристичког производа. Овај пројекат може бити модел едукативних догађања, који могу покренути овакву врсту туристичких кретања са интернационалном контрактивном зоном и допринети развоју едукационог туризма на посматраној дестинацији.

Такође, на примеру едукативних радионица које реализују поједине установе културе и пројекта, а намењених предшколској и млађој школској популацији указало се и на нове трендове у реализацији програма едукационог туризма. Кроз овај пројекат указано је и на један врло значајан елемент за едукациони туризам, поготово млађег предшколског и школског узраста, а то је туристичка анимација. Показало се да анимација покреће културне активности, а има и мотивационо и подстицајно својство, а учење кроз игру може се рећи да је основни облик туристичке анимације.

Као и код сваког решавања проблема, након сагледаног стања поставља се питање, како доћи до позитивног решења, или како постојеће стање побољшати?

Културно-едукациони сектор, који третира повезивање образовања, културе и туризма представља важан део укупног економског развоја сваке земље. Његов мултисекторски карактер захтева низ мера и максимално садејство и заједнички интерес свих субјеката који у њему учествују и проналажење оптималног модела одрживог развоја.

Такав модел треба да успостави везу између туристичког привређивања и културно-образовних делатности, као и између субјеката из јавног, приватног и невладиног сектора. За то је неопходно уз сагледано стање на посматраној дестинацији пратити и светске трендове, а посебно документа и акције Савета Еропе и његових органа у домену развоја и повезивања културе и туризма. Донета стратешка документа на свим нивоима, или она која треба да се донесу, треба стриктно, а не декларативно спроводити. Као пример могу се навести усвојене маркетинг стратегије у нашој земљи, или планови за развој туризма скоро на свим организационим нивоима. Поставља се питање да ли, како и колико се она спроводе?

У оквиру тих докумената неопходно би било донети и стратегију развоја културног туризма, односно потребно је водити одговорну и одрживу политику развоја културног, а у оквиру њега и едукационог туризма. Таква развојна политика подразумева и одговарајућа законска решења, а поготово у области заштите и промоције културног наслеђа, као и његово финансирање. Такође, она треба да омогући и разноврсне пореске олакшице, затим проходност канала за промоцију и продају производа културно едукационог туризма и низ других стимулативних мера за све субјекте едукационог туризма. Зато је неопходно да субјекти који управљају културним и привредним животом, односно носиоци политичке и економске моћи схвате значај повезивања економских и културно едукативних функција туризма и то почну спроводити у дело.

Једна од значајних мера је и адекватан образовни систем који ће едуковати и оспособити кадрове за реализацију таквог развојног мултисекторског и мултидисциплинарног концепта у културно-едукационом туризму. Такође, неопходан је и тржишни приступ свих посленика, како у туризму, тако у образовним и културним установама, туристичким организацијама, и у невладиноим сектору.

Снажна конкуренција у домену едукационог туризма, поготово од стране земаља у окружењу, намеће потребу за иновативним приступом у овој области едукације и туризма, уз коришћење и искустава успешних дестинација. Стога је бенчмаркинг, познат као процес идентификације, разумевања и адаптирања истакнуте праксе и процеса других туристичких организација и дестинација, у циљу пружања помоћи сопственој организацији или дестинацији, веома важан инструмент стратега развоја туризма.

Туристички производ едукационог туризма Новог Сада је у почетној фази комуникационог циклуса и само веома енергична употреба разноврсних промотивних средстава, уз заједнички наступ свих заинтересованих субјеката, и предузимање мера за превазилажење уочених недостатака, може допринети бржем развоју ове важне врсте туризма.

На крају рада, полазећи од уоченог стања, стратешких докумената о развоју туризма и сагледаних искустава успешних дестинација, дати су неки основни правци за утврђивање перспектива развоја едукационог туризма у Новом Саду и његовој гравитационој зони. Аутор рада се нада да ће та указивања, као и уочени тржишни сегменти едукационог туризма, дати скроман допринос свим субјектима који одлучују за проналажење смерница и утврђивање праваца развоја едукационог туризма у Новом Саду и његовој гравитационој зони.

ЛИТЕРАТУРА И ИЗВОРИ

- Admin, C. (1997): *High cost of international school excursions*, Achieve Online Australia. <http://www.achieveonline.com.au/article/articleview> (online accessed 16/5/02)
- Андрић Љ. (1998): *Енциклопедија Карловаца*, Невкош, Нови Сад.
- Argan, L. M. , Raney, A. A. , Zivnuska, S. (2003): A cognitive approach to understanding university image, *Corporate Communications: An International Journal*, Volume 8, Number 2, 97-113.
- Ахметовић-Томка, Д. (1996): “Туристичка промоција културних добара”, *Зборник радова са Југословенског саветовања са међународним учешћем – Туристички потенцијали Југославије*, Институт за географију, ПМФ, Нови Сад
- Ахметовић-Томка, Д. (1995): *Туризам у заштићеној природи*, Маркетинг концепција, Спортско друштво "Партизан", Нови Сад.
- Babin, B., Kim, K. (2001): International students travel behavior. A model of travel-related consumer/dissatisfaction model, *Journal of Travel and Tourist Marketing* 10, 93-106.
- Bachelor, R. (2000): *What You Need to Know about Marketing English Language Courses*. London: The British Council.
- Бајић, М. (1969). *Дневне миграције радне снаге у Новом Саду*, магистарски рад. Београд: Географски факултет Универзитета у Београду.
- Бајић, М. (1971). Неке карактеристике дневног кретања радне снаге у Новом Саду. *Зборник радова Института за географију ПМФ Универзитета у Новом Саду*, 1, 373-394.
- Бакић, О. (2002): *Маркетинг менаџмент туристичке дестинације*, Економски факултет, Београд
- Бакић, О., Љубојевић, Ч., Бакић, М. (2002): *Маркетинг стратегија туристичких услуга*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд
- Баковљев, М. (2000): *Дидактика*, Научна књига, Београд.
- Belgrade, Serbia, Meetings and Conventions, Planner's Guide 2007, Tourist Organization of Belgrade, <http://test.tob.co.yu/images/download/bg-conventions.pdf>
- Besermenji S., Pivac T., Wallrabenstein K. (2009): Significance of Authentic Ambience of The Petrovaradin Fortress on the Attractiveness of Exit Festival. *Geographica Pannonica. International scientific journal*. Department of Geography, tourism and management, Volume 13, Issue 2 Novi Sad, page 66-74.
- Besermenji S. (2009): Cultural tourism in Vojvodina utilised for educational purposes, *10th International Joint World Cultural Tourism Conference 2009*. Cultural Tourism: Innovations and Strategies, strana 627-638.
- Beslin, R., Reddin, Ch.(2004): *How leaders can communicate to build trust*, Ivey Business Journal, 1-6.
- Блешкић, И. (2007): *Туристичка валоризација хотелијерских објеката у Новом Саду*, магистарска теза, Природно-математички факултет, Департаман за географију, туризам и хотелијерство, Нови Сад.
- Блиц., субота, 8. мај, 2010.
- Bodger, D. (1998): Leisure, learning and travel. *Journal of Physical Education, Recreation and Dance* 69 (4) 28-31.
- Бразда, М. (1985): Теренски рад и екскурзије у настави географије, школска књига, Загреб.

- Бубало-Живковић, М. (2003). *Савремене географске функције Новог Сада и његово гравитационо подручје*. Нови Сад: Департман за географију, туризам и хотелијерство ПМФ Универзитета у Новом Саду.
- Бубало-Живковић, М., Драгин, А., Ђерчан, Б. (2009): *Гравитационо подручје Новог Сада, Зборник радова Географског института САНУ, "Јован Цвијић", св. LVIII, 2009, Београд, страна 103-122.*
- Будимир, Ј. (1999): *Хотелски ланац Hyatt International*, дипломски рад, ПМФ, Департман за географију, туризам и хотелијерство, Нови Сад.
- Бугарски, Д. (1980): *Савремене функције Кикинде и њено гравитационо подручје*, Докторска дисертација. Нови Сад: Природно-математички факултет Универзитета у Новом Саду.
- Букуров, Б. (1970): *Гравитационе сфере војвођанских градова*. Споменица у част новоизабраних чланова Српске академије наука и уметности, 44.
- Васић, П. (1978): *Уметничка топографија Сремских Карловаца*. Нови Сад
- Васић, Н. (2007): *Туризмолошка презентација хотела „Хуатт Регенџу Београд”*, дипломски рад, Природно-математички факултет, Департман за географију, туризам и хотелијерство, Нови Сад.
- Вујков, И. координатор Центра за европске студије и истраживања на Новосадском универзитету
- Вукосав, Светлана, Ђурчић, Невена. 2009. „Промене у хотелијерству Војводине као резултат транзиционих процеса“. *Зборник радова Географског института 'Јован Цвијић'*, 59: 111-126.
- Вукосав, Светлана. 2010. *Прилагођавање хотелског производа Војводине савременим тенденцијама у туризму*. Нови Сад: ПМФ, Департман за географију, туризам и хотелијерство
- Вучић, П. (1971): *Дневне миграције радне снаге ка Новом Саду*. Дипломски рад., Нови Сад: Институт за географију ПМФ Универзитета у Новом Саду.
- Георги, Г. (2008): *Туризам посебних интереса, селективни облици туризма*, Чугура принт, Београд
- Getz, D.,(1997): *Event Managment and Event Tourism*, New York, Cognizant Communications corporation.
- Глас Америке, 8. фебруар 2009
- Gmelch, G. (1997): Crossing cultures: Student travel and personal development, *International Journal of Intercultural Relations*, 21(4), 475-490.
- Grimmer, G. (2005): *A Plan for the Establishment of the Serbia Convention Bureau*, Serbian Enterprise Development Project (SEDP) – a program funded by USAID
- Green, V., Bryson, T., O Saliven, F. (1990): *Tourism&protected areas*. The Governments of United Kingdom, France and Germany.
- Група аутора. (2011): *Грађа за проучавање споменика културе Војводине*, Покрајински завод за заштиту споменика културе. Нови Сад.
- Група аутора (1998): *Програм заштите и развоја Ковиљског рита и насеља Ковиљ*, Јавно предузеће за газдовање шумама “Србијашуме”, Земљорадничка задруга Ковиљ, Београд.
- Група аутора (2000): *Одрживи и одговорни развој туризма у XXI веку*, Агенда 21 за туристичку привреду. Општи етички кодекс у туризму. Туристичка организација Србије, Београд.
- Група аутора (2006): *Национална стратегија привредног развоја Републике Србије 2006-2012. године*, Републички завод за развој, 2006., Београд.
- Група аутора (2006): *Стратегија развоја туризма Републике Србије 2006-2015. године*, Министарство за трговину и туризам, Београд

- Davidson, R., (1994): *Business Travel*, Addison Wesley Longman.
- Davidson, R., Cope, B. (2003): *Business Travel - Conferences, Incentive Travel, Exhibitions, Corporate Hospitality and Corporate Travel*, Pearson Education.
- Davidson, R., Rogers, T. (2006): *Marketing Destinations and Venues for Conferences, Conventions and Business Events: A Convention and Event Perspective (Events Management)*, Butterworth-Heinemann.
- Deutsche Welle, Емисије немачког радија за иностранство посвећено студирању страних студената у Немачкој, 2009
- Димић Ж. (2007): *Сремски Карловци*, Библиотека културно наслеђе.Платонеум, Нови Сад.
- Дорофејев, В. (1959): *Школске екскурзије по Југославији, 100 изабраних екскурзија*, Школска књига, Загреб.
- Драгићевић, В. (2008): *Стање и перспективе конгресног туризма у Новом Саду*, магистарски рад, Природно-математички факултет, Департман за географију, туризам и хотелијерство, Нови Сад.
- Драгин, А. (2008): *Међународна крстарења коридором 7 и научички туризам Србије*, докторска дисертација, Департман за географију, туризам и хотелијерство, ПМФ, Нови Сад
- Ђере, К. (1981): Гравитациона подручја војвођанских регионалних центара. *Зборник радова Института за географију ПМФ Универзитета у Новом Саду*, 11, 81-96.
- Ђере, К. (1982): *Регион Новог Сада - гравитационо подручје*, Становништво Новог Сада - демографске основе за генерални урбанистички план И, Нови Сад: Института за географију ПМФ Универзитета у Новом Саду.
- Ђере, К. (1984): Одлике и просторна структура новосадског региона. *Зборник радова Института за географију ПМФ Универзитета у Новом Саду*, 12, 63-78.
- Ђере, К. (1981): *Методика наставе географије*, Природно-математички факултет, Институт за географију, Нови Сад.
- Ђурђевић, Б.,(1998) *Географија становништва*, Природно-математички факултет, Институт за географију, Нови Сад
- Ђукић-Дојчиновић, В.,(2003): *Транзиционе културне политике-конфузије и дилеме*, задужбина Андрејевић, Београд.
- Ђукић-Дојчиновић, В.,(2005): *Културни туризам*,Клио, Београд
- Eurostat regional yearbook 2009.
- Елаковић, С. (2006): *Социологија слободног времена и туризма*, Центар за издавачку делатност Е.Ф., Београд
- Закић, Л., Драгићевић, В., (2007): *Анализа туристичког промета Београда и Новог Сада*, *Зборник радова Департмана за географију, туризам и хотелијерство*, ПМФ, Департман за географију, туризам и хотелијерство, Нови Сад.
- Живковић-Бубало, М., Драгин, А., Ђерчан, Б. (2009): *Гравитационо подручје Новог Сада*, *Зборник радова ГИ САНУ, "Ј. Цвијић"*, св. ЛВИИ, Београд. страна 103-123
- Жигмундовац М. (1996): *Срем и његова културна баштина*. Споменица 1961-1996, Завод за заштиту споменика културе, Сремска Митровица, ст.49.
- Зупанић, А. (2005): *Друштво младих разисковалцев Словеније*
- Ивков, А. (2005): *Становништво као фактор развоја туризма у Војводини*, Докторска дисертација. Природно-математички факултет, Институт за географију, Нови Сад.
- Ивков, А., Ромелић, Ј., Лазић, Л., Драгин, А., Ивановић, Ј. (2007): *Фолклорно наслеђе у туризму Баната*, Природно – математички факултет, ДГТХ, Нови Сад, стр.234.
- Ивков-Џигурски, А., Ромелић, Ј., Лазић, Л., Драгин, А. (2011): *Фолклорно наслеђе у туризму Бачке*, Природно – математички факултет, ДГТХ, Нови Сад, стр.318.

- Ивков, А., Лазивић, Л., Драгин, А., (2010): Туристичка анимација као инструмент унапређења понуде у оквиру културног туризма у дворцима Војводине, *Међународна конференција "Дворци у функцији развоја културног туризма, Зборник радова"*. Ечка Интервју са Павлом Секеруш, проректором за науку и међународну сарадњу Новосадског универзитета
- Интервју са Маријом Раданов, 2009. Филозофски факултет, Нови Сад.
- Информације у ДААД-Информативном центру
- Избор најзначајних докумената Савета Европе у области културног наслеђа, (2004) Културно наслеђе, MNEMOSYNE, Београд
- Јањушевић, Б. (2004): Војводина корак ближе Европи, "Дневник", 6. септембар 2004
- Јањушевић, Б., Николић, П., (2010): *Саборна црква цветог оца Николаја у Сремским Карловцима*, Епархија сремска, Покрајински завод за заштиту споменика културе, Платонеум, Нови Сад
- Jasko, J. (2007): *Head of Science Policy Group*, Association of Latvian Young Scientists, Riga, LV 1658
- Јовичић, Ж. (1989): *Туристичка географија*, Научна књига, Београд.
- Јовичић, Ж. (1992): *Феноменологија туризма*, Научна књига, Београд.
- Јовичић, Ж. (1999): *Основи туризмологије*, Природно-математички факултет, Бањалука.
- Закон о обнови културно-историјског наслеђа и подстицању развоја Сремских Карловаца („Службени гласник РС“ број 37/91, 53/93, 67/93, 48/94, 101/05).
- Закон о туризму („Службени гласник РС“ број 36/09 и закон о изменама и допунама Закона о туризму („Службени гласник РС“ број 88/10).
- Званични сајт Савета Европе, одељак о Болоњској декларацији http://www.coe.int/t/dg4/highereducation/EHEA2010/BolognaPedestrians_en.asp
- Жилбер, К., (2005): *Музеји и публика*, Клио, Београд
- Јовичић, Д. (1997): *Развој туризма и заштита природе у националним парковима*, Веларта, Београд
- Јовичић, Д. (2000): *Туризам и животна средина: Концепција одрживог развоја туризма*. Задужбина Андрејевић, Београд
- Јовичић, Д. (2002): *Менаџмент туристичких дестинација*, Зелнид, Београд.
- Калинић, М. (2000): *Туристички потенцијали општине Сремски Карловци*, специјалистички рад, Природно-математички факултет, Институт за географију, Нови Сад
- Калинић, М. (2007) . *Упоредна анализа искоришћености услова и фактора развоја културног туризма Сремских Карловаца и Сент Андреје*, Магистарски рад, Природно-математички факултет, Департаман за географију, туризам и хотелијерство, Нови Сад.
- Калинић, М., Ромелић, Ј. (2010): The part of creative club „Educo“ in education tourism in area Danube of Fruška gora, 2. Конгрес географа Србије, *Зборник радова*, ПМФ, Департаман за географију, туризам и хотелијерство, Нови Сад.
- Кицошев, С., Дунчић, Д (1998): *Географске основе просторног планирања*, ПМФ, Институт за географију, Нови Сад.
- Кицошев, С., Бубало, М., (1999): *Структура становништва: Становништво Срема*, Природно-математички факултет, Институт за географију, Нови Сад
- Клајн, И., Шипка, М. (2006): *Велики речник страних речи и израза*, Прометеј, Нови Сад.
- Ковјанић, Г. (2006): Конгресни туризам – прилагођавање понуде и шанса за Србију, *Туризам бр. 10*, 32-34, ПМФ, Департаман за географију, туризам и хотелијерство, Нови Сад.
- Косар, Љ. (2002): *Хотелијерство, теорија и пракса*, Виша хотелијерска школа, Београд
- Krippendorf, J. (1982): Towards new tourism policies, *Tourist Management*, No.3

- Крипендорф, Ј. (1986): *Путујуће човечанство*, Завод за истраживање туризма, Загреб.
- Кулић Б., Срећков Н. (1994): Манастири Фрушке горе, *Покрајински завод за заштиту споменика културе Војводине*, Нови Сад, ст. 53-63.
- Лазић, Л., Савић, С. 2007. Анализа средњих годишњих температура ваздуха на подручју Бачке у периоду 1951-1990. Први Конгрес српских географа, Српско географско друштво, 19-22. 10. 2006, Соко Бања: 295-301.
- Лашков, М. (1987): *Градска заједница општина Нови Сад*, Новосадске општине И, Географске монографије војвођанских општина, 3-8, ПМФ, Институт за географију, Нови Сад.
- Lawson, F. (2000): *Congress, Convention and Exhibition Facilities: Planning, Design and Management*, Architectural Press.
- Lundemo, S. (2005): *PhD Candidate, Dep. of Biology, Norwegian University of Science and Technology (NTNU) Realfagbygget, Høgskoleringen 5, N-7491 Trondheim*
- Луциановић Л. (1980): *Конгресни туризам*, Свјетлост, Сарајево.
- Секретеријат за привреду ИВ АП Војводине(2009): *Маркетинг стратегија туризма Војводине*, Нови Сад
- Major, L. E. (2002a): Tuition fees not benefiting univrsties. *The Guardian* 29/1/02.
- Major, L. E. (2002ba): Student numbers continue to rise. *The Guardian* 8/4/02.
- Mayworm, F. (2001): ERASMUS: Contiuity and change in the 1990s. *European Journal of Education* 36 (4) 459-472.
- Мандић, Ј. (2001): Посао и задовољство, *Травел магазине бр. 10*, Дуке & Петерсон, Београд.
- Мастер план одрживог развоја Фрушке горе од 2012. до 2022.године (2011), Скупштина Аутономне Покрајине Војводине
- Мијаиловић, С. (2008): *Значај специфичних кадрова пословног туризма у хотелу „Holiday Inn“ у Београду*, дипломски рад, Природно-математички факултет, Департман за географију, туризам и хотелијерство, Нови Сад.
- Милић М., и други, (1998): *Споменичко наслеђе Србије, непокретна културна добра од изузетног и великог значаја*, Републички завод за заштиту споменика културе. Београд.
- Министарство трговине, туризма и услуга Републике Србије (2005): *Стратегија туризма Републике Србије*, Београд, Microsoft Encarta Reference Library 2005.
- Министарство за науку и технолошки развој Републике Србије(2011): *Путоказ ка одрживом развоју: национална стратегија одрживог развоја*, Београд
- Министарство економије и регионалног развоја Републике Србије, Сектор за туризам <http://www.turizam.merr.gov.rs>
- Министарство туризма Републике Хрватске <http://www.mint.hr>
- Михаиловић, Д. (1999): *Методологија научних истраживања*, Факултет организационих наука, Београд.
- Молар, Клод,(2000): *Културни инжењеринг*, Клио, Београд
- National Institute Of Statistics, Romanian Tourism Statistical Abstract 2010.
- National Tourism Development Strategy 2005-2013, Hungarian Tourist Authority
- Одрживи и одговорни развој туризма у XXI веку, Агенда 21 за туристичку привреду, Општи етички кодекс у туризму(2000),Туристичка организација, Београд
- Payne, A., Ballantyne D., Christofer, M. (2005), A stakeholder approach to relationship marketing strategy, *European Journal of Marketing*, Vol. 39, No. 7/8, 855-871.
- Општине у Србији 2003 и 2009, Републички завод за статистику
- Panorama on tourism 2008, Eurostat, <http://ec.europa.eu/eurostat>
- Петровић К. (1955): Карловци и карловачко становништво у првој половини 18. века, *Историјски часопис бр.5*, Филозофски факултет, Београд.

- Пивац, Т. (2004): *Туристичка атрактивност урбаних центара Бачке као значајног потенцијала развоја градског туризма*, магистарска теза, Департман за географију, туризам и хотелијерство – ПМФ, Нови Сад.
- Пирсон, К. (2009): Страни студенти у САД у емисији Гласа Америке, Вашингтон
- Плавша, Ј. (2007): *Спортско-рекреативни туризам (скрипта)*, ПМФ, Департман за географију, туризам и хотелијерство, Нови Сад.
- Плавша, Ј. (1990): *Саобраћај*, Нови Сад ИИ (друштвена географија), Географске монографије војвођанских општина, 311-335, ПМФ, Институт за географију, Нови Сад.
- Подаци добијени од Конгресног центра „Мастер“, Спортско-пословног центра „Војводина“ и хотела „Парк“, 2010
- Подаци добијени у Деканату Филозофског факултета, Нови Сад, 2010
- Подаци добијени из Центра за српски језик као страни, Филозофског факултета, Нови Сад, 2010
- Подаци добијени од проф. др Небојше Арсенијевића, декана Медицинских факултета, Крагујевац, 2008
- Подаци добијени од проф. др Бранка Ковачевића, ректора Универзитета у Београду, 2010
- Подаци добијени од студентских служби факултета Универзитета у Новом Саду, 2010, 2011.
- Подаци добијени у Канцеларији за међународну сарадњу Универзитета у Новом Саду, 2011
- Подаци добијени у Градском саобраћајном предузећу, Нови Сад, Јелица Подрашчанин, 2010.
- Попов, М. (2001): *Туристичке агенције-индустрија путовања*, Туристичка штампа, Београд
- Пословни Магазин, 2009.
- Просторни план подручја посебне намене Фрушке горе до 2022. године („Службени лист АП Војводине“ број 18/04).
- Радованов З. (2005): *Сремски Карловци: корак по корак*, Музеј града Новог Сада, Нови Сад.
- Рајнберг Ф. (1948): *Методологија научног истраживања*, Научна књига, Београд.
- Reichheld, F., Sasser, E., (1990): Zero defections: Quality comes to services, *Harvard Business Review*, November-December 1995, 88-99.
- Република Хрватска, Државни завод за статистику, Статистички љетопис, 2009.
- Републичка агенција за просторно планирање <http://www.gapp.gov.rs>
- Republic of Slovenia, Ministry of Economy, Development Plan and Policies of Slovene Tourism 2007-2011
- Richards, G., (2000), Production and Consumption of European Cultural Tourism, *Annals of Tourism Research*, 23(2), 261-283.
- Richards, G., Raymond, C., (2000), Creative tourism, *ATLAS News*, no.23, 16-20.
- Ritchie, B. (2003): *Managing Education Tourism*, Channel View Publications, Clevedon, Buffalo, Toronto, Sydney.
- Rogers, T. (2003): *Conferences and Conventions: A Global Industry*, Butterworth-Heinemann.
- Ромелић, Ј., Ђурчић, Н., (2001): *Туристичка географија Југославије*, ПМФ, Институт за географију, Нови Сад.
- Ромелић, Ј. (2002): *Методика наставе географије*, Природно-математички факултет, Департман за географију, туризам и хотелијерство, Нови Сад.
- Ромелић, Ј., Калинић, М. (2007): Улога манифестација у туристичкој понуди Сремских Карловаца, *Савремене тенденције у туризму, хотелијерству и гастрономији*, стр. 112-114.

- Ромелић, Ј. (2007): Интересна повезивање у функцији стварања интегралне туристичке понуде Сремских Карловаца, *Зборника радова Департмана за географију, туризам и хотелијерство*, страна 63-75.
- Ромелић, Ј., Томић, П. (2003/2004): Сремски Карловци као потенцијални туристичко-едукациони центар. *Зборник радова Департмана за географију, туризам и хотелијерство*, број. 33/34, Нови Сад, страна 161-172
- Romelic, J., Kalinic, M. (2008): Educational Tourism Movements in and the Danube Region of Fruška Gora – Condition and Development Perspectives, *Turizam, International Scientific Journal*, Department of Geography, tourism and hospitality, University of Novi Sad, Serbia, Issue 12 (2008), p. 30-35
- Рудић, В. (1991): *Методика наставе географије*, Научна књига, Београд.
- Ружић, Д. (1997): *Управљање маркетингом у угоститељству*, Економски факултет, Осиек.
- Савић, С., Лазић, Л. (2010): СНХТ анализа сезонских и месечних температура ваздуха у Војводини (Србија), *Зборник Департмана за географију, туризам и хотелијерство бр. 38*, стр. 58-87, Нови Сад.
- Службени гласник Републике Србије (2006)
- Службеном гласнику РС-Просветни гласник, број 7/10, Правилник о екскурзија и настави у природи
- Стојановић, В., Лазић, Л., Павић, Д., Пањковић, Б., Кошић, К., Драгин, А., Станков, У., Јовановић, М., Пантелић, М., Стаменковић, И., Ивановић, Љ. (2011): *Студија изводљивости развоја екотуризма у заштићеним природним добрима Војводине (са посебним освртом на Рамсарска подручја)*, Департман за географију, туризам и хотелијерство, Природно – математички факултет, Нови Сад.
- Савет Европе,(2001): Улагање у будућност-приручник за фандрејзинг у култури, Балканкулт, Београд
- Саопштење Број 30 - год. ЛХ, 01.02.2010. Статистика угоститељства и туризма, Републички завод за статистику
- Sverre Lundemo, PhD Candidate, Dep. of Biology, Norwegian University of Science and Technology (NTNU) Realfagbygget, Høgskoleringen 5, N-7491 Trondheim
- Severt, D., Wang, Y., Chen, P., Breiter, D. (2007): Examining the motivation, perceived performance and behavioral intentions of conventions attendees: Evidence from a regional conference, *Tourism Management*, No. 28, 399-408.
- Silverberg, T., (2003): *Cultural Tourism and Business Opportunities for Museums and Heritage sites*, LORD Cultural resources Planning and Management Inc.
- Статистички годишњаци од 1956. до 1996. године и од 1997. до 2010. године, Републички завод за статистику, Београд
- Стратегија развоја туризма Србије,(„Службени гласник РС“ број 45/05 и 91/06).
- Стратегија просторног развоја Републике Србије, Скупштина Републике Србије, 2009.
- Стратегија развоја хрватског туризма до 2010. године, Република Хрватска, Министарство Туризма
- Statistical Yearbook of the Republic of Slovenia 2009, Statistical Office of the Republic of Slovenia
- Study on the Competitiveness of the EU tourism industry, Final Report, September 2009
- Swarbrooke, J., Horner, S. (2001): *Business Travel and Tourism*, Butterworth, Heinemann.
- Танасковић, Н., (2006): Поново у замаху, *Туристички свет бр. 23*, Гастропром, Београд.
- Томић, П., Ромелић, Ј. (1994): Заштићена природа као основа туристичког активирања Националног парка Фрушка гора, *Зборник радова са научног скупа - Заштита природе у националним парковима СР Југославије одржаног у Колашину 23 - 25.*

- септембра 1992. године, Посебна издања, број 14, Завод за заштиту природе, страна 142-147.
- Томић, П., Ромелић, Ј., Кицошев, С., Лазић, Л. (2002): *Војводина – монографија*, Сциентифицаллу-популар Монографх, Природно-математички факултет, Департман за географију, туризам и хотелијерство, Нови Сад.
- Томић и сар. (2002): *Културна добра у туристичкој понуди Војводине*, ПМФ, Департман за географију, туризам и хотелијерство, Нови Сад.
- Томић и сар. (2004): *Нови Сад на длану*, ПМФ, Департман за географију, туризам и хотелијерство, Нови Сад.
- Томић П. и сар. (2003): *Нови Сад на длану*, Департман за географију, туризам и хотелијерство – ПМФ, Нови Сад.
- Томић и сар. (2001): *Војвођанско етно-село са пратећим туристичким комплексом*, Пројекат Министарства за економију Републике Србије
- Tourism statistics 2008 edition, Eurostat European Commision
- Ђурчић, Н. (2000): *Примена маркетинг концепта у пословању хотела градског типа*, у Војводини, магистарска теза, ПМФ, Институт за географију, Нови Сад.
- Ђурчић С., Добривојевић О., Стојановић С.(2003): *Фрушка гора-туристички водич*. Стражилво, Нови Сад.
- Фајгел, С. (2004): *Методе истраживања понашања*, Центар за примењену психологију, Београд
- Цветановић, В. (1995): *Култура пословног комуницирања*, Факултет за интернационални менаџмент, Београд.
- Универзитет у Новом Саду, *Монографија*, Уредници Недучин, Р., Ђурђевић, Б., Универзитет, Нови Сад, 2009.
- Универзитет у Новом Саду, Медицински факултет, *Монографија*, Уредници: Грујић, Н., Михаљ, М., Нови Сад, 2010.
- Фабри, Н. (1958): Изотелна карта и гравитационе зоне Новог Сада. Зборник *Матице српске - серија за природне науке*, 14, Нови Сад.
- Formica, S. (2000): *Destination attractiveness as a function of supply and demand interaction*, PhD Dissertation. The Virginia Polytechnic Institute and State University.
- Хацић, О. (2006), *Стејкхолдерски приступ управљању одрживим развојем културног туризма*, Природно-математички факултет у Новом Саду, Докторска дисертација.
- Хацић, О. и сар. (2005): *Културни туризам*, ПМФ, Департман за географију, туризам и хотелијерство, Нови Сад.
- Хацић, О. (2008): *Управљање развојем културног туризма у Новом Саду*, ПМФ, Департман за географију, туризам и хотелијерство, Нов Сад, 1-174.
- Holloway, C. (1989): *The Business of Tourism*, Pitman, London.
- Heath, M., Evans, M. (2000): *Important Bird Areas in Europe: Priority sites for conservation. 2: Southern Europe*. Cambridge, UK: Bird Life.
- Hungarian Central Statistical Office (<http://portal.ksh.hu>)
- Cultural Tourism at World Heritage Cultural Sites: The Site Managers Hand. Book, International Scientific Committee, 10th General Assembly, ICOMOS, 1993
- Черовић, С. (2004): *Истраживање туристичког тржишта*. Чигоја, Београд.
- Cros, du H. (2000): *Planning for Sustainable Cultural Heritage Tourism in Hong Kong*, Final Report to the Lord Wilson Heritage Trust Council, SAR.
- Шећибовић, М., Шећибовић, Р., Стојановић, П., (2009): *Водич кроз Болоњски процес*, Беостампа, Београд
- Шимичевић, Д., Ницић, М. (2007): Основни елементи и правци развоја дестинација бизнис туризма, *Туризам бр. 11*, 52-54, ПМФ, Департман за географију, туризам и хотелијерство, Нови Сад.

- Штепић, С. (2003): *Саобраћај у туризму*, Београд.
- Штепић, С. (1984): Значај конгресне делатности за повећање иностраног туристичког промета. *Гласник одсека за туризмолошке науке*, број 3-4, стране 37-41.
- Штепић, С. (2006): М.И.Ц.Е. индустрија – будућност развоја туристичке дестинације, *Туризам бр. 10*, 21-25, ПМФ, Департман за географију, туризам и хотелијерство, Нови Сад.
- Штепић, С. (2007): *Посебни облици туризма*, Београд.
- Штепић, С., Шалов, П. (2000): *Пословање туристичких агенција*, Савезни центар за унапређење хотелијерства – угоститељства, Београд.
- Штепић, С. (2003): *Водичка служба у туризму*, Издање аутора, ВТШ, Београд.
- Шола, Т. (2002): *Маркетинг у музејима или о врлини како је обзнанити*, Клио, Београд.
- Yu-Chia Chang,(2003): *Creating Profitable Partnerships: Cultural Tourism as a marketing Tool for Arts Organizations*, PhD thesis, The School of the Art Institute of Chicago,.
- Weber, K., Chon, K. (2002): *Convention tourism international research and industry perspectives*, Haworth Press Inc.,U.S.
- Wearing, S.,(2001): *Volunteer Tourism: Experiences that make a Differences*, CABI Publishing, New York.
- World Travel & Tourism Council (WTTC) (2010) The Economic Impact Of Travel & Tourism (dostupno na http://www.wttc.org/eng/Tourism_Research/Economic_Research/Country_Reports/Hungary/)
- World Travel & Tourism Council (WTTC) (2010) The Economic Impact Of Travel & Tourism (dostupno na http://www.wttc.org/eng/Tourism_Research/Economic_Research/Country_Reports/Romania/)
- World Travel & Tourism Council (WTTC) (2010) The Economic Impact Of Travel & Tourism (dostupno na http://www.wttc.org/eng/Tourism_Research/Economic_Research/Country_Reports/Croatia/)
- World Travel & Tourism Council (WTTC) (2010) The Economic Impact Of Travel & Tourism (dostupno na http://www.wttc.org/eng/Tourism_Research/Economic_Research/Country_Reports/Slovenia_
- <http://www.monografijas.com/trobojos29/turismo-educional/turismo-educional.shtml>
- <http://www.unesco.com>
- <http://www.basileus.urgent.be>
- <http://www.concur.uns.ac.rs/>
- http://www.drc_uns@uns.ac.rs
- <http://www.gradnovisad.org.rs>
- <http://www.gspns.co.rs>
- <http://www.joineusee.eu>
- <http://www.tempus.ac.rs>
- http://www.ec.europa.eu/education/external-relation-programmes/doc70_en.htm
- <http://www.tempus-help.uns.ac.rs/>
- <http://www.ec.europa.eu/tempus>
- http://www.ec.europa.eu/education/programmes/tempus/call08/call_en.pdf
- <http://www.tiu.ns.ac.rs/>
- <http://cordis.europa.eu>
- <http://www.wus-austria.org/belgrade>
- http://eacea.ec.europa.eu/erasmus_mundus/index_en.php

<http://www.visegradfund.org/>
<http://www.visegradgroup.eu/>
<http://www.midcc.at>
[http://www.im.ns.ac.rs/Projects/Susedski%20program%20MadjarskaSrbija%20\(EAR\)%2006SER02-02-003/default-sr.htm](http://www.im.ns.ac.rs/Projects/Susedski%20program%20MadjarskaSrbija%20(EAR)%2006SER02-02-003/default-sr.htm)
<http://www.watermode.eu>
<http://www.mobilnost.rs>
<http://www.unescochair.uns.ac.rs>
<http://www.basileus.urgent.be>
<http://www.spinelli.it>
<http://www.suabali.ndosat.net.id>
<http://www.cce-aberdeen.abdn.ac.uk>
<http://www.eurocentres.com>
<http://www.jvogel.earthwatch.org>
<http://www1.voanews.com/bosnian/programs/tv>
<http://www.iacbg.org>
<http://www.hochschulkompass.de/en/home>
<http://www.daad/deuschland/forschung/promotion>
<http://www.daad.de/index>
<http://www.hochschulkompass>
<http://www.studienwahl.de>
<http://www.uni-assist.de>
<http://www.zvs.de>
<http://www.stududentenerk.de>
<http://www.das-ranking.de>
<http://www.enssup.gov.ma>
<http://www.amci.ma>
<http://www.gradnovisad.org.rs>;
<http://www.novisadtourism.com>
<http://www.gradnovisad.org.rs>
<http://www.gspns.co.rs>
<http://www.uns.ac.rs>
<http://www.studentskicentar.com>
<http://www.gradnovisad.org.rs>
<http://www.gspns.co.rs>
<http://www.uns.ac.rs>
<http://www.studentskicentar.com>
<http://www.gradnovisad.org.rs>
<http://www.gspns.co.rs>
<http://www.uns.ac.rs>
<http://www.studentskicentar.com>
<http://www.srbija-info.rs>
<http://www.student.org.rs>
<http://www.aleksandar-hotel.co.rs>
<http://www.gymnas.co.rs>
<http://www.hotelnovisad.co.rs>
<http://www.hoteli-srbije.co.rs/novisad.htm>
<http://www.hotelzenit.co.rs>
<http://http://www.rimski.co.rs/usluge.htm>
<http://www.hotelpanorama.co.rs>

<http://www.hotel-mediterraneo.co.rs>
<http://www.hoteli-srbije.co.rs/novi-sad.htm>
<http://book.visitsrbia.org>
<http://www.iledefrance.co.rs>
<http://www.acenter-birotel.com>
<http://www.hotelvigor.com>
<http://www.hoteli-srbije.co.rs/novi-sad.htm>
<http://www.artofbusiness.rs/edukacija.html>
<http://www.vojvodjanskazelenainicijativa.org.rs>
<http://www.office@pokretgorana.org.rs>
<http://www.iacbg.org>
<http://www.ekoloskicentar.gmail.com>
<http://www.office.volontiraj.rs>
<http://www.mtucakov.eunet.rs>
<http://www.office.zelenamreza.org.rs>
<http://www.pps.org>
<http://www.nadacepartnerstvi.cz>
http://www.dmiizg_bukurov.com
<http://www.josifpancic.neobee.net>
<http://www.activity4sustainability.org>
<http://www.panonijaasocijacija.com>
<http://www.vrelo.com>
<http://www.tisa2007.com>
<http://www.puzzlegroup.com>
<http://www.mostovimo.com>
<http://www.projects.aegee.org/youropeneedsyou>
<http://www.aegee.org/projects.html#sof>
<http://www.aegee.org>
<http://www.aegeeeurope.com>
<http://www.ceepus.info>
<http://www.ftn.uns.ac.rs>
<http://www.ff.ns.ac.rs>
<http://www.erasmusmundus.rs>
http://ec.europa.eu/education/programmes/mundus/projects/index_en.html
<http://www.unescochair.uns.ac.rs>
<http://www.azbukum.rs>
<http://www.novisadtourism.com>
<http://www.iacbg.org>
<http://www.educo.rs>
<http://www.Culture.goverment.bg/bg/databases.htm>
<http://www.culturenet.hr>
<http://www.danievrovskebastine.org.rs>
<http://www.jat.com>
<http://www.egea.eu>

ПРИЛОЗИ*Прилог 1. Анкета 1*

Мишљење и ставови страних студената о квалитету студирају на Новосадском Универзитету.

1. Основни подаци :
 - a. име и презиме
 - b. земља из које долазите.....
2. Наведите име факултета и департмана који студирате !
.....
3. Наведите ниво студија који студирате !
 - a. основне
 - b. мастер
 - c. докторске
4. Колико дуго намерава да се задржите на студијама у Новом Саду ?
.....
5. Ваш ниво знања српског језика ?
 - a. добар
 - b. делимично добар
 - c. не задовољавајући
6. Опишите Ваш примарни мотив за долазак на студије у Нови Сад !
.....
.....
.....
7. Да ли сте задовољни организацијом наставе, техничким средствима и ставом професора према Вама ?
 - a. да
 - b. не
8. По Вашем мишљењу колико је заступљена практична настава у програму који студирате?
 - a. довољно
 - b. недовољно
9. Како Ви оцењујете квалитет програма студија које похађате ?
 - a. програм је квалитетан
 - b. програм је делимично квалитетан
 - c. програм је неквалитетан
 - d. немам конкретно мишљење о програму
10. Како Ви оцењујете квалитет смештаја, исхране и превоза који користите у Новом Саду?
 - a. врло добар
 - b. добар
 - c. делимично добар
 - d. не задовољавајући
11. Из којих извора се финансирају ваше студије у Новом Саду ?
 - a. из личног буџета

- b. стипендијом из Србије
c. стипендијом из ваше земље
d. на други начин
12. Да ли је Ваш факултет организовао путовања по околини Новог Сада, ако јесте да ли сте учествовали у њима ?
a. да
b. не
13. Која места сте најчешће посећивали у току вашег досадашњег боравка у Новом Саду ?
a. Универзитетски кампус
b. градски трг
c. библиотеке
d. музеје и галерије
e. Петроварадинску тврђаву
f. нека друга
14. Како најчешће проводите ваше слободно време ?
a. дружење са колегама
b. посете културним програмима
c. шетња и разгледање града, излети
d. спорт и рекреација
e. забава у кафићима и клубовима
15. Наведите ваша позитивна, али и негативна искуства у току студирања у Новом Саду !
.....
.....
.....
16. Да ли се у Новом Саду осећате усамљено ?
a. да
b. не
17. Како се домаћи студенти, ваше колеге, односе према Вама ?
a. срдечно
b. колегијално
c. уздржано
18. Наведите Ваше предлоге, који би допринели да се квалитет студирања у Новом Саду подигне на виши ниво !
.....
.....
.....

Нови Сад.....
Ваш потпис.....

ХВАЛА НА САРАДЊИ !

Прилог 2. Questionnaire 1a

Foreign students opinions and attitudes about the quality of studying at University of Novi Sad

1. Background

- a. Name and Surname
- b. Country of origin

2. Faculty and Department name

3. Level of studies

- a. Undergraduate studies
- b. Master studies
- c. Doctoral studies

4. How long do you intend to stay at studies in Novi Sad?

5. Your level of knowledge of Serbian language?

- a. good
- b. partly good
- c. not satisfying

6. Describe your primary motive for studying in Novi Sad

7. Are you satisfied with classes organization, technical equipment and professor's attitude towards you?

- a. yes
- b. no

8. In your opinion how much practical classes are represented in the studies?

- a. enough
- b. not enough

9. How would you rate quality of program of studies that you attend?

- a. quality program
- b. partly quality program
- c. insufficient quality program
- d. I don't have opinion about the quality of program

10. How would you rate the quality of accommodation, food and transport that you use in Novi Sad?

- a. very good
- b. good

- c. partly good
- d. not satisfying

11. How do you finance your studies in Novi Sad?

- a. personal funds
- b. scholarship in Serbia
- c. scholarship in your country
- d. other funds

12. Have your faculty organized tours around Novi Sad? If yes have you participated in it?

- a. yes
- b. no

13. Which places have you been visiting most often during your stay in Novi Sad?

- a. University campus
- b. libraries
- c. museums and galleries
- d. Petrovaradin fortress
- e. other

14. How do you usually spend your spare time?

- a. socializing with friends
- b. visits to cultural programs
- c. sightseeing, excursions
- d. sport and recreation
- e. bars and clubs

15. State your positive and negative experiences during your studies in Novi Sad

16. Do you feel lonely in Novi Sad?

- a. yes
- b. no

17. What is domestic students attitude towards you?

- a. warm
- b. collegial
- c. reserved

18. List your suggestions which would contribute to quality of studies in Novi Sad

Date _____

Signature _____

THANK YOU FOR YOUR COOPERATION!

Прилог 3. Анкета 2

Мишљење и ставови полазника Летње школе о едукацији и боравку у Летњој школи Ср. Карловци, 2010.

1. Основни подаци
 - 1) Земља из које долазиш:
 - 2) Место:
 - 3) Пол: М Ж
 - 4) Године: испод 14 година
14-15 год.
16-18 год.
19-20 год.
Преко 20 год.
 - 5) Националност:
 - 6) Држављанство:
2. Школа коју похађаш:
 - 1) Назив и врста школе
 - 2) На ком језику
3. Да ли си до сада био у Србији?
 - 1) Да
 - 2) Не
4. Да ли си до сад био/ла у Летњим школама у Србији?
 - 1) Да, у којим?
 - 2) Не
5. Који пут долазиш у Летњу школу у Ср. Карловце?
 - 1) Први пут
 - 2) Други пут
 - 3) Трећи пут
6. Колико познајеш српски језик и ћирилично писмо?
 - 1) Одлично
 - 2) Добро
 - 3) Осредње
 - 4) Слабо
7. Који је основни Мотив твог доласка у Летњу школу?
 - 1) Да учиш српски језик
 - 2) Да упознаш обичаје и традицију
 - 3) Да упознаш културу
 - 4) Да обиђеш историјска места
 - 5) Да стекнеш нове пријатеље
 - 6) Да се забавиш
 - 7) Нешто друго

8. Шта Вам се највише допало у Летњој школи?
 - 1) Предавања
 - 2) Излети и обиласци
 - 3) Креативне радионице
 - 4) Спортске и рекреативне активности
 - 5) Дружења
 - 6) Нешто друго

9. Која су Ти се предавања највише допала?
 - 1) Из српског језика и књижевности
 - 2) Из историје
 - 3) Из етнологије
 - 4) Из поуке о вери
 - 5) Из традиције
 - 6) Нешто друго

10. Који су Ти се професори највише допали?
 - 1) Из српског језика и књижевности
 - 2) Из историје
 - 3) Из етнологије
 - 4) Из науке о вери
 - 5) Из традиције
 - 6) Други

11. Шта Ти се највише допада у Ср. Карловцима?
 - 1) Градски трг
 - 2) Монументалне грађевине
 - 3) Бројне цркве
 - 4) Музеј пчеларства
 - 5) Плантаже винограда
 - 6) Стражилово (Бранков споменик)
 - 7) Спортски терени
 - 8) Дунав
 - 9) Друго

12. Шта Ти се највише допало на излетима?
 - 1) У Београду
 - 2) У Новом Саду
 - 3) На Стражилову
 - 4) У фрушкогорским манастирима
 - 5) На Фрушкој гори
 - 6) Друго

13. Која би била твоја интересовања када би следећи пут дошао/ла у Летњу школу?
 - 1) Учење језика
 - 2) Упознавање културне баштине
 - 3) Познавање традиције
 - 4) Испољавање личне креативности кроз радионице

- 5) Спортска такмичења
 - 6) Забава
 - 7) Друго
14. Који су твоји предлози да би Летња школа била боља?
- 1) Да траје дуже
 - 2) Да траје краће
 - 3) Да се уведу нови предмети, који?
 - 4) Друго:
15. Да ли мислиш да Летња школа може бити посвећена само једној теми?
- 1) Да, којој?
 - 2) Не
16. По твом мишљењу да ли би ова Летња школа била интересантна и за друге узрасте?
- А ДА:
- 1) Ученике основних школа
 - 2) Студенте
 - 3) Ваше родитеље
 - 4) Друго
- Б НЕ
17. По твом мишљењу да ли би ова Летња школа могла да се одвија и на другом локалитету и у другом термину?
- 1) Да, где? Када?
 - 2) Не
18. Када би се организовала едукативна путовања кроз Фрушку гору и Војводину на које би Ти кренуо/ла?
- 1) Путовање кроз историју? (посета историјским местима и догађајима)
 - 2) Културна географска путовања?(упознавање културно историјских знаменитости)
 - 3) Путовање семинарског типа ? (семинари са различитим темама)
 - 4) Путовања на излете у виду пешачења, планинарења и одмора у природи?
 - 5) Путовање на спортске кампове?
 - 6) Нешто друго
19. Да ли мислиш да Летње школе и едукација из различитих области може допринети развоју туризма у Ср. Карловцима, Војводини и Србији?
- 1) Да
 - 2) Не
20. Да ли би поново дошао у Летњу школу?
- 1) Да
 - 2) Не
21. Који ћеш доживљај или утисак, као најлепши понети из Летње школе у Ср. Карловцима?
22. Упиши поруку коју желиш:

Хвала на сарадњи!

Прилог 4. Анкета 3

Мишљење и ставови посетилаца музеја и галерија о мотивима посете и представљању поставке.

Ваши основни подаци:

1. Пол	2. Старосна доб	3. Занимање	4. Степен образовања	5. Место становања
а) М	а) до 19 год. б) 20-35год. с) 36-54год.	а) ученик б) студент с) радник д) службеник е) пензионер ф) незапослен г) _____	а) без школе б) основна школа с) средња школа д) виша или висока е) магистарске или мастер студије ф) докторске студије	
б) Ж	д) 55 и више			

- С ким сте дошли у посету музеју (галерији) ?
а) са групом б) сам/а ц) са пријатељем/цом д) са породицом е) са супружником
- Да ли сте у посету музеју (галерији) дошли :
а) организовано са групом б) по позиву ц) са намером д) случајно
- Ако сте дошли са групом, да ли је вођа групе био присутан са Вама приликом разгледања поставке музеја (галерије)? а) да б) не ц) не знам
- Опишите који је био ваш примарни мотив за посету музеју (галерији)!
.....
- Ако сте били у групној посети, да ли је бројност групе омогућавала да јасно и разговетно чујете излагање интерпретатора о поставци музеја (галерије) ?
а) да -у потпуности б) да-делимично ц) не-није д) не-ништа нисам чуо
- Оцените оценом од 1 до 5 у којој мери сте задовољни следећим елементима поставке музеја (галерије) :

- садржај поставке	1 2 3 4 5
- квалитет поставке	1 2 3 4 5
- техничка опремљеност	1 2 3 4 5
- излагање интерпретатора	1 2 3 4 5
- амбијент	1 2 3 4 5
- организација	1 2 3 4 5
- Да ли је техничка опремљеност поставке музеја (галерије), омогућавала одговоре на питања, која су вас интересовала о теми поставке ?
а) да-у потпуности б) да-делимично ц) не-није д) немам мишљење

8. Након посете музеју (галерији) да ли сматрате да сте се довољно едуковали о поставци музеја (галерије)?

а) да-у потпуности б) да-делимично ц) не-нисам д) немам мишљење

9. Које је Ваше мишљење како може да се повећа мотивисаност посетилаца, а посебно школског узраста за посете музејима (галеријама) ?

а) претходном едукацијом о теми поставке

б) увођењем туристичке анимације о теми поставке

ц) организовањем наградних квизова о теми поставке

д) изградом радова о теми поставке и организацијом такмичења за исте

е) побољшањем техничке опремљености музеја

ф) инерактивним односом интерпретатора са посетиоцима

х) на други начин

10. Наведите Ваше предлоге, шта би требало учинити да посете музејима (галеријама) добију едукативан и забаван карактер !

.....

ХВАЛА НА САРАДЊИ!

Прилог 5. Анкета 4

АНКЕТА за посетиоце изложбе „МОЈ ПРВИ КОРАК“, Градић, галерији КК „Едуко“. Наљубазније Вас молимо да за потребе израде програмских активности Креативног клуба „Едуко“ и других истраживања, одговорите на следећа питања :

Ваши основни податци :

1. Пол	2. Старосна доб	3. Занимање	4. Степен образовања	5. Место становања
c) М	e) до 19 год.	f) ученик	g) без школе	
	f) 20-35 год.	g) студент	h) основна школа	
	g) 36-54 год.	h) радник	i) средња школа	
d) Ж	h) 55 и више	i) службеник	j) виша или висока	
		j) пензионер	k) магистарске или	
		k) незапослен	мастер студије	
		г) _____	l) докторске студије	

1. Да ли сте до сада посетили неку галерију у Градићу?

а) ДА, коју? _____ б) НЕ

2. С ким сте дошли на ову изложбу ?

- са породицом
- само са децом
- са супружником
- са пријатељем
- сам/а

3. Да ли сте на изложбу дошли :

- а) по позиву
- б) у оквиру обилазака програма „ноћ музеја“
- ц) случајно

Молимо Вас да на следећа питања одговорите заокруживањем једног од бројева на скали:

- 1 (уопште се не слажем),
- 2 (делимично се не слажем),
- 3 (немам мишљење),
- 4 (делимично се слажем),
- 5 (у потпуности се слажем)

4. Да ли се слажете са укључивањем деце предшколског и школског узраста у овакве и сличне програме ?

1 2 3 4 5

5. Да ли се слажете са мишљењем да се деца и млади кроз игру најбоље едукују о разним темама?

1 2 3 4 5

6. Деца кроз едукативне и интерактивне радионице подстичу своју машту и креативност?

1 2 3 4 5

7. Увођење анимације са темом изложбе и поставке у галерије и музеје, омогућило би већу посећеност истих?

1 2 3 4 5

8. Овакве изложбе и радионице за децу и младе могу подстаћи обнову Градића и повећати његове туристичке потенцијале?

1 2 3 4 5

9. Наведите Ваше мишљење или идеју о обнови Градића и Тврђаве и развоју туризма :

Хвала на сарадњи!

Прилог 6. Упитник за
Летњу школа српског језика, обичаја и културе
СРЕМСКИ КАРЛОВЦИ јул 2010. године

Име и презиме	
Место рођења	Датум рођења
Адреса становања	
Школа коју похађаш	Разред
Име оца	Занимање оца
Име мајке	Занимање мајке
Телефон родитеља	е-маил родитеља
Телефон полазника	е-маил полазника
Наведи како долазиш до Карловаца (директно или до Београда, због организације превоза)	
Знање српског језика, опиши колико добро разумеш, читаш, пишеш српски језик:	
Да ли си до сада боравио/ла у оваквој школи?	
Зашто желиш да похађаш ову летњу школу? Која су твоја очекивања од ње?	
Наведи своја интересовања, хоби уколико га имаш, чиме се радо бавиш.	
Наведи још нешто о себи што сматраш да је од важности за твој боравак у летњој школи и што организатори треба да знају (нпр. посебан режим исхране и сл.):	

Хвала на одговорима!

Прилог 7. Програм мобилности студената и особља на универзитету у Новом Саду 2010. године JoinEU-SEE програм мобилности студената и особља на Универзитету у Новом Саду

Понедељак, 22 фебруар 2010 06:47

Обавештавамо студенте и професоре Универзитета у Новом Саду да је Европска комисија прихватила нови пројекат у оквиру програма ERASMUS MUNDUS – External Cooperation Window под називом „JoinEU-SEE“.

Web сајт пројекта: www.joineusee.eu

Нови конкурсни рок за стипендије у школској 2010/11. години је отворен од 27. јануара до 12. марта 2010. године. Према условима конкурса које је прописала ЕАСЕА све активности на пројекту „JoinEU-SEE“ могу трајати најдуже до краја новембра 2012. године.

Пројекат „JoinEU-SEE“ обухвата, како размену студената и наставног особља у оквиру циљне групе 1 (студенти и наставници УНС-а), тако и одлазак на неки од универзитета, партнера у пројекту, на целокупне мастер студије или постдокторске студије у оквиру циљне групе 2 (бивши студенти УНС-а или неког универзитета са Западног Балкана). Студенти и професори са свих факултета Универзитета у Новом Саду моћи ће да се пријављују за боравак искључиво на неком од партнерских универзитета из Европске уније, односно Турске (која је чланица Ерасмус програма иако није чланица ЕУ):

Преклапање са пројектом БАСИЛЕУС

За студенте: Студенти истовремено могу конкурисати и у БАСИЛЕУС-у и JoinEU-SEE програму, али у случају да буду прихваћени за оба програма морају се одлучити за један од њих. Студенти који су већ добили БАСИЛЕУС стипендију могу се пријавити за учешће у JoinEU-SEE програму али **НЕ НА ИСТОМ НИВОУ СТУДИЈА.**

За наставно и ненаставно особље: Наставно и ненаставно особље које је већ било на размени у оквиру БАСИЛЕУС-а може се пријавити за учешће на JoinEU-SEE програму, али не у истој школској години.

СВИ КАНДИДАТИ МОРАЈУ НАВЕСТИ У СВОЈОЈ ПРИЈАВИ ДА ЛИ СУ СЕ ИСТОВРЕМЕНО ПРИЈАВИЛИ И ЗА БАСИЛЕУС ПРОЈЕКАТ КАО И ТО ДА ЛИ СУ ПРЕТХОДНО БИЛИ СТИПЕНДИСТИ У НЕКОМ ОД ПРОГРАМА КОЈЕ ФИНАНСИРА ЕУ (УКЉУЧУЈУЋИ И БАСИЛЕУС)!

За разлику од програма Басилеус, програм JoinEU-SEE **захтева** од свих студената који иду на размену да већ у току пријаве унесу попуњен уговор о учењу - списак предмета које планирају да похађају. Важно је напоменути, да ова активност захтева подршку академског координатора, тј. професора који студенту даје писмо препоруке. **Уговор о учењу мора бити потписан од стране департмана и декана односно продекана на факултету.**

Модел плана рада за наставно и ненаставно особље мора бити потписан **од стране департмана и декана, односно продекана факултету. Напомена о потврди о знању језика.** Координатор пројекта JoinEU-SEE (Универзитет у Грацу), препоручује студентима који немају сертификат о знању језика, који је потребан за пријаву, да ураде тест у приватним школама језика или ТОЕФЛ тест, у зависности од захтева универзитета који су изабрали. Студенти би требало да провере са универзитетом који су одабрали каква потврда о знању језика се од њих тражи. (нпр. неки универзитети траже да студент

приликом пријаве достави сертификат о знању језика TOEFL, док други прихватају било који сертификат о знању језика). **КОНТАКТ ОСОБЕ за програм JoinEU-SEE:** Дубравка Гавранчић (iro@uns.ac.rs) и Милош Милутиновић (iro@uns.ac.rs).

ПРИЈАВЉИВАЊЕ НА МЕЈЛИНГ ЛИСТУ: Уколико сте заинтересовани да примате информације о овом конкурс, али и другим стипендијама и догађајима које организује Канцеларија за међународну сарадњу, пошаљите мејл на natasa_nikolic@uns.ac.rs.

У „Subject“ мејла упишите „**Пријава на мејлинг листу**“ и обавезно наведите следеће податке:

- Име и презиме
- Факултет, односно смер
- Година студија (ако сте завршили студије, година завршетка)

Прилог 8. Програм летње школе српског језика филозофског факултета
24.07-15.08.2010. године

31. 5. 2010.

Последњи дан за пријем пријава за Летњу школу

24. 7. 2010.

Долазак студената у студентски дом

25. 7. 2010.

11:00 - 12:00 Тестирање студената (улазни тест)

12:00 - 13:30 Обилазак града

13:30 - 14:30 Ручак

15:00 Објављивање резултата улазног теста и формирање група

26. 7. 2010.

8:30 Почетак наставе

13:00 Свечано отварање Школе (пријем студената, поздравна реч ректора
Универзитета и декана Факултета)

13. 8. 2010.

18:00 Свечана приредба, у организацији и извођењу студената

14. 8. 2010.

10:00 Тестирање студената (завршни тест)

19:00 Опроштајна вечера и свечана додела диплома

15. 8. 2010.

Одлазак из студентског дома током преподнева (до 12:00)

Наставне активности - Лекторске вежбе

Свакодневно (понедељак – петак) 5 часова лекторских вежби:

часови од 8:30 до 10:00,

пауза од 10:00 до 10:30,

часови од 10:30 до 13:00.

Предавања

Током друге и треће недеље Школе (2 – 13. 8) свакодневно се организују по два часа предавања из следећих области:

српски језик (фонетика, фонологија, морфологија, синтакса, прагматика),

српска књижевност (народна, средњовековна и савремена),

национална историја (средњи век и новија историја),

економија, и политичка социологија.

Предавања се одржавају на српском језику.

Предавања се организују из оних области и о оним темама за које се студенти одреде на почетку Школе. У вези са овим, студенти ће бити анкетирани током полагања улазног теста.

Предавања одржавају се у термину од 17:00 до 18:30.

Ваннаставне активности

Екскурзија

Посета једном од војвођанских градова: Суботица, Сомбор (у Бачкој); Кикинда, Вршац (у Банату); Сремска Митровица и Рума (у Срему)

Излет

Обилазак фрушкогорских манастира и пикник

Обилазак Новог Сада

Посета значајним културним и друштвено-политичким институцијама: Матица српска, галерије и музеји, Извршно веће Аутономне Покрајине Војводине, Регионална привредна комора и слично.

Посета Петроварадинској тврђави

Фолклор у организацији АКУД „Соња Маринковић” – српске народне игре и песме. Учење српских народних игара и песама даје увид у важну одлику традиционалне српске културе и истовремено пружа пуно забаве.

Ако студенти покажу интересовање, организује се једнодневна екскурзија у Београд, што није покривено ценом Школе (храм Светог Саве, Калемегдан, Вуков и Доситејев музеј, Народни музеј).

Пројекција филмова новије српске кинематографије**Књижевно вече**

- предавање о истакнутим српским писцима;

- сусрет са актуелним српским писцима.

Смештај

Сви полазници биће смештени у двокреветним собама у студентским домовима недалеко од кампуса:

Студентски дом А („Живојин Ђулум”)

Студентски дом Б

Свака соба има купатило и терасу са оставом.

Собе нису опремљене електричним уређајима (шпорет, фрижидер, клима-уређај), телефоном, интернет конекцијом и сл.

Цена смештаја укључена је у укупну цену школарине и износи:

10 евра по ноћењу – укупно 220 евра.

Уколико неко жели да буде сам у соби, плаћа вишу цену смештаја:

15 евра по ноћењу – укупно 330 евра.

Студенти који долазе раније или остају дуже (дан или два) додатно ноћење плаћају 10 евра.

Исхрана

Полазницима су обезбеђена два obroка (доручак и ручак) у студентском ресторану у близини универзитетског кампуса.

Студенти који су вегетаријанци треба да наведу овај податак у својој пријави.

Цена за исхрану укључена је у укупну цену школарине и износи 10 евра дневно (укупно 220 евра).

Цена:

Уписнина за тронедељни програм за 2010. годину износи **800 ЕВРА** и обухвата трошкове школарине, уџбеника и другог наставног материјала, смештаја, исхране (доручак и ручак) и ваннаставних активности.

смештаја, исхране (доручак и ручак) и ваннаставних активности.

Наставне и ванаставне активности и наставни материјал је 360 е. Смештај двокреветна соба 220, једнокреветна соба 330 е. Исхрана је 220 евра. Укупно је 800 е

Стипендије:

Страни студенти који студирају српски језик и књижевност као главни или други предмет на славистичким катедрама у земљама у транзицији, могу конкурисати за ограничен број делимичних стипендија које обезбеђује Извршно веће Аутономне Покрајине Војводине или Филозофски факултет.

У овом случају студенти су дужни да поднесу:

- а) попуњену пријаву са назнаком да је пријава за стипендију,
- б) уверење о студирању,
- ц) препоруку свог професора.

Рок за слање пријава за стипендију јесте **30. 4. 2010.**

Прилог 9. Летњи образовни камп Сремски Карловци 2011.
Летња школа српског језика, обичаја и културе

ПРОГРАМ ПО ДАНИМА

СУБОТА 2.07.2011.

17,00-20,00 - Долазак полазника школе, смештај у Еколошком центру

20,30 - Добродошлица полазницима -Савет школе

Упознавање – радионице ЕДУКО

НЕДЕЉА 3.07.2011.

9,00-14,00 Обилазак Сремских Карловаца:

Карловци са Видиковца, Карловци са Дунава

16,00 -19,00 наставне активности

Српски језик и књижевност

Историја

20,30 - радионице ЕДУКО

ПОНЕДЕЉАК 4.07.2011.

10,00 - Пријем код његовог Преосвештенства Епископа сремског, господина Василија,
Патријаршијски двор - ризница СПЦ

11,00-14,00 наставне активности

Поуке о вери

Српски језик и књижевност

16,00 –19,00 наставне активности

Креативна радионица у Еколошком центру

20,30 - радионице ЕДУКО

УТОРАК 5.07.2011.

9,00 - 18,00 Излет

Целодневни програм на Стражилову посвећен Бранку Радичевићу

Пешачење на Планинарски дом- спортско рекреативно поподне

20,30 Пројекција филма Лајање на звезде у дворишту Еко центра

СРЕДА 6.07.2011.

9,00 - 12,00 наставне активности

Српски језик и књижевност

Историја

12,00-14,00 - Традиција у Карловцима:

Пчеларство (Музеј пчеларства породице Живановић)

Грађанска кућа породице Матић

17,00-19,00 - Креативна радионица на Чесми четири лава

20,30 - радионице ЕДУКО

ЧЕТВРТАК 7.07.2011.

9,00 - 12,00 наставне активности

Српски језик и књижевност

Научи да учиш- НТЦ систем учења, Менса

16,00 - 19,00 – Спортско-рекреативно поподне (спортски терени у Дворској Башти)

20,00 – Дружење у књижари КАИРОС

21,00 - радионице ЕДУКО

ПЕТАК 8.07.2011.

Екскурзија

по избору полазника

Посета Београду

Посета једном од војвођанских градова(Суботица, Вршац, Сремска Митровица)

СУБОТА 9.07.2011.

9,00 - 12,00 наставне активности

Српски језик и књижевност

Поуке о вери

12,00 -14,00 - Традиција у Карловцима: Виноградарство(посета једном од Карловачких подрума)

16,00 - 19,00 - Слободно поподне полазника

20,00 –Традиција у Карловцима-Фолклор-ОКУД Бранко Радичевић(учење српских народних игара и песама)

НЕДЕЉА 10.07.2011.

8,00 - 15,00 Излет

Обилазак Фрушкогорских манастира: Крушедол, Хопово, Гргетег, Јазак и Раваница

15,00 - 19,00 - Спортско-рекреативно поподне у здравствено-рекреативном центру

Термал у Врднику – пикник и купање на базену

21,00 дружење полазника и деце домаћина

(двориште Карловачке породице домаћина)

ПОНЕДЕЉАК 11.07.2011.

9,00 - 18,00 Обилазак Новог Сада

-посета значајним културним институцијама : Матица српска, Музеј Војводине, ИП Прометеј

-обилазак Петроварадинске тврђаве и Градића, Галерија ИТД, Галерија ЕДУКО, Италијански

Културни центар

19,30 Отворени програм за полазнике и грађанство:

Поезија Славомира Гвозденовића и издаваштво Срба у Румунији

-др Славомир Гвозденовић, председник Скупштине дијаспоре

-Љубомир Степанов књижевник (свечана сала Карловачке гимназије)

Млади таленти :“Бомбоњере“ученици Музичке школе „Исидор Бајић“

20,30 - Завршни перформанс полазника и домаћина (двориште Еко центра)

наставак уз дружење полазника, гостију и домаћина

УТОРАК 12.07.2011.

9,00 присуство на Литургији у цркви Св.Петра и Павла -Петровдан

у поподневним сатима растанак са Карловцима

*****Напомена: Савет школе задржава право измене програма**

Програм српског језика биће утврђен и прилагођен нивоу знања полазника, по обради упитника.

Наставне активности ће се одвијати у малим групама полазника интерактивним методама.

Учење српског језика, развијање језичких вештина(писање, читање, говорење и слушање)

одвијаће се и кроз ваннаставне активности, излете, обиласке, екскурзије уз дружење са

вршњацима из Србије и дијаспоре

СПИСАК КАРТИ, ТАБЕЛА, ГРАФИКОНА И СЛИКА

КАРТЕ

КАРТА 1. БРОЈ ДНЕВНИХ МИГРАНАТА ИЗ ПОЈЕДИНИХ ОПШТИНА ВОЈВОДИНЕ КА НОВОМ САДУ.....	35
КАРТА 2. ПОЛОЖАЈ СРЕМСКИХ КАРЛОВАЦА У ГРАВИТАЦИОНОЈ СФЕРИ НОВОГ САДА.....	50
КАРТА 3. ФРУШКА ГОРА.....	202
КАРТА 4. КОВИЉСКО-ПЕТРОВАРАДИНСКИ РИТ	235

ТАБЕЛЕ

ТАБЕЛА 1. БРОЈ КИНЕСКИХ СТУДЕНАТА У СРБИЈИ ОД 1999. ДО 2009. ГОДИНЕ	32
ТАБЕЛА 2. ДИРЕКТНИ ЛЕТОВИ ИЗ БЕОГРАДА У 2011. ГОДИНИ.....	38
ТАБЕЛА 3. БРОЈ СТУДЕНАТА УПИСАНИХ НА СВЕ ГОДИНЕ ОСНОВНИХ СТУДИЈА.....	62
ТАБЕЛА 4. БРОЈ ТУРИСТА И БРОЈ ОСТВАРЕНИХ НОЋЕЊА У НАПОСЕЂЕНИЈИМ ДЕСТИНАЦИЈАМА ПО ОКРУЗИМА У АП ВОЈВОДИНИ 2008. ГОДИНЕ	87
ТАБЕЛА 5. СТРУКТУРА И ИСКОРИШЋЕНОСТ ХОТЕЛСКИХ КАПАЦИТЕТА АП ВОЈВОДИНЕ 1999. И 2007. ГОДИНЕ.....	88
ТАБЕЛА 6. ТУРИСТИ ПО ЗЕМЉАМА, КОЈИ СУ ПОСЕТИЛИ ИНФО ЦЕНТРЕ ТОНС-А ТОКОМ 2010. ГОДИНЕ.....	93
ТАБЕЛА 7. БРОЈ ПОСЕТИЛАЦА У ОПШТИНИ СРЕМСКИ КАРЛОВЦИ, КОЈИ СУ КОРИСТИЛИ УСЛУГЕ ТУРИСТИЧКЕ ОРГАНИЗАЦИЈЕ ОПШТИНЕ У ПЕРИОДУ 1996-2010. ГОДИНЕ	95
ТАБЕЛА 8. БРОЈ ДОЛАЗАКА ТУРИСТА И НОЋЕЊА ПО СМЕШТАЈНИМ ЈЕДИНИЦАМА У СРЕМСКИМ КАРЛОВЦИМА У ПЕРИОДУ ОД 2006-2010. ГОДИНЕ	98
ТАБЕЛА 9. БРОЈ ПОСЕТИЛАЦА КОЈИ СУ КОРИСТИЛИ УСЛУГЕ ВОДИЧКЕ СЛУЖБЕ ТУРИСТИЧКЕ ОРГАНИЗАЦИЈЕ ОПШТИНЕ У ПЕРИОДУ 2006-2010. ГОДИНЕ /ПО МЕСЕЦИМА.....	100
ТАБЕЛА 10. БРОЈ ДОЛАЗАКА ТУРИСТА У 2002, 2005. И 2010. ГОДИНИ	101
ТАБЕЛА 11. ДУЖИНА БОРАВКА ТУРИСТА У 2002. И 2006. ГОДИНИ.....	103
ТАБЕЛА 12. ПОДАЦИ О ПАРТНЕРСКИМ УНИВЕРЗИТЕТИМА (ОБЛАСТ РАЗМЕНЕ) УНИВЕРЗИТЕТА У НОВОМ САДУ.....	136
ТАБЕЛА 13. ПЛАНИРАНИ ПРОГРАМ НОВОСАДСКЕ ШКОЛЕ.....	146
ТАБЕЛА 14. ПЛАНИРАНИ ПРОГРАМ СЕГЕДИНСКЕ ШКОЛЕ	147
ТАБЕЛА 15. БРОЈ ПОЛАЗНИКА ЛЕТЊЕ ШКОЛЕ ФИЛОЗОФСКОГ ФАКУЛТЕТА И ЗЕМЉЕ ИЗ КОЈИХ ДОЛАЗЕ	152
ТАБЕЛА 16. БРОЈ СТРАНИХ СТУДЕНАТА КОЈИ СУ ЗАВРШИЛИ ОДРЕЂЕНИ НИВО СТУДИЈА НА УНС-У У ПЕРИОДУ 1981-2010. ГОДИНЕ	159
ТАБЕЛА 17. БРОЈ СТРАНИХ СТУДЕНАТА КОЈИ СУ ЗАВРШИЛИ ОДРЕЂЕНИ НИВО СТУДИЈА НА УНС-У У ПЕРИОДУ ОД 1981-2010. ГОДИНЕ/ПО ГОДИНАМА	159

ТАБЕЛА 18. ЗЕМЉЕ ИЗ КОЈИХ СУ И БРОЈ СТРАНИХ СТУДЕНАТА КОЈИ СУ ЗАВРШИЛИ ОДРЕЂЕНИ НИВО СТУДИЈА НА УНС-у, У ПЕРИОДУ ОД 1981- 2010. ГОДИНЕ/ПО ДЕКАДАМА	165
ТАБЕЛА 19. ЗЕМЉЕ ИЗ КОЈИХ СУ И БРОЈ СТРАНИХ СТУДЕНАТА КОЈИ СУ ЗАВРШИЛИ ОДРЕЂЕНИ НИВО СТУДИЈА НА УНС-у У ПЕРИОДУ 1981-2010. ГОДИНЕ/ПО ДЕКАДАМА	166
ТАБЕЛА 20. СЕДАМ ЗЕМАЉА ИЗ КОЈИХ ЈЕ НАЈВЕЋИ БРОЈ СТРАНИХ СТУДЕНАТА КОЈИ СУ ЗАВРШИЛИ ОДРЕЂЕНИ НИВО СТУДИЈА НА УНС-у У ПЕРИОДУ 1981-2010. ГОДИНЕ	166
ТАБЕЛА 21. СЕДАМ ЗЕМАЉА ИЗ КОЈИХ ЈЕ НАЈВЕЋИ БРОЈ СТРАНИХ СТУДЕНАТА КОЈИ СУ ЗАВРШИЛИ ОДРЕЂЕНИ НИВО СТУДИЈА НА УНС-у У ПЕРИОДУ 1981-1990. ГОДИНЕ	166
ТАБЕЛА 22. СЕДАМ ЗЕМАЉА ИЗ КОЈИХ ЈЕ НАЈВЕЋИ БРОЈ СТРАНИХ СТУДЕНАТА КОЈИ СУ ЗАВРШИЛИ ОДРЕЂЕНИ НИВО СТУДИЈА НА УНС-у У ПЕРИОДУ 1991-2000. ГОДИНЕ	167
ТАБЕЛА 23. СЕДАМ ЗЕМАЉА ИЗ КОЈИХ ЈЕ НАЈВЕЋИ БРОЈ СТРАНИХ СТУДЕНАТА КОЈИ СУ ЗАВРШИЛИ ОДРЕЂЕНИ НИВО СТУДИЈА НА УНС-у У ПЕРИОДУ 2001-2010. ГОДИНЕ	167
ТАБЕЛА 24. БРОЈ СТРАНИХ СТУДЕНАТА КОЈИ СУ ЗАВРШИЛИ ОДРЕЂЕНИ НИВО СТУДИЈА НА МЕДИЦИНСКОМ ФАКУЛТЕТУ У ПЕРИОДУ 1981-2010. ГОДИНЕ	168
ТАБЕЛА 25. СЕДАМ ЗЕМАЉА ИЗ КОЈИХ СУ СТРАНИ СТУДЕНТИ КОЈИ СУ ЗАВРШИЛИ ОДРЕЂЕНИ НИВО СТУДИЈА НА МЕДИЦИНСКОМ ФАКУЛТЕТУ УНС-а У ПЕРИОДУ 1981-2010. ГОДИНЕ	169
ТАБЕЛА 26. ОДНОС БРОЈА СТРАНИХ СТУДЕНАТА СА УКУПНИМ БРОЈЕМ СТУДЕНАТА НА УНС-у КОЈИ СУ ЗАВРШИЛИ ОСНОВНЕ И ИНТЕГРИСАНЕ СТУДИЈЕ У ПЕРИОДУ 2005/06-2009/10. ГОДИНЕ	170
ТАБЕЛА 27. БРОЈ И СТРУКТУРА УПИСАНИХ СТУДЕНАТА НА ОДРЕЂЕНЕ НИВОЕ СТУДИЈА НА СВИМ ГОДИНАМА СТУДИЈА НА УНС-у У ШКОЛСКОЈ 2010/2011. ГОДИНИ	170
ТАБЕЛА 28. БРОЈ И СТРУКТУРА СТРАНИХ СТУДЕНАТА УПИСАНИХ НА ПРВУ ГОДИНУ ОДРЕЂЕНОГ НИВОА СТУДИЈА НА УНС-у У ШКОЛСКОЈ 2010/2011. ГОДИНИ/ПО ФАКУЛТЕТИМА	171
ТАБЕЛА 29. ПРВИХ ПЕТ ФАКУЛТЕТА ПО БРОЈУ УПИСАНИХ СТРАНИХ СТУДЕНАТА НА ПРВУ ГОДИНУ ОДРЕЂЕНОГ НИВОА СТУДИЈА НА УНС-у У ШКОЛСКОЈ 2010/2011. ГОДИНИ	172
ТАБЕЛА 30. СЕДАМ ЗАМАЉА ИЗ КОЈИХ ЈЕ НАЈВИШЕ УПИСАНИХ СТРАНИХ СТУДЕНАТА НА ПРВУ ГОДИНУ ОДРЕЂЕНОГ НИВОА СТУДИЈА НА УНС-у У ШКОЛСКОЈ 2010/2011. ГОДИНИ	173
ТАБЕЛА 31. ОДНОС БРОЈА СТРАНИХ СТУДЕНАТА СА УКУПНИМ БРОЈЕМ СТУДЕНАТА УПИСАНИХ У ПРВУ ГОДИНУ ОСНОВНИХ И ИНТЕГРИСАНИХ СТУДИЈА НА УНС-у У ШКОЛСКОЈ 2010/2011. ГОДИНИ	174

ТАБЕЛА 32. СТРУКТУРА И БРОЈ СТУДЕНАТА НА РАЗМЕНИ (ДОЛАЗЕЋИ-ОДЛАЗЕЋИ) НА УНС-У И ЗЕМЉЕ ИЗ КОЈИ СУ ДОШЛИ И У КОЈЕ ОДЛАЗЕ У ПЕРИОДУ 2005/06-2010/11. ГОДИНЕ	176
ТАБЕЛА 33. БРОЈ И СТРУКТУРА И СТУДЕНАТА НА РАЗМЕНИ (ДОЛАЗЕЋИ-ОДЛАЗЕЋИ) ПО ФАКУЛТЕТИМА УНС-А У ПЕРИОДУ 2005/06-2010/11. ГОДИНЕ	177
ТАБЕЛА 34. БРОЈ И СТРУКТУРА СТУДЕНАТА НА РАЗМЕНИ (ДОЛАЗЕЋИ) ПО ПРОГРАМИМА НА УНС-У У ПЕРИОДУ 2005/06-2010/11*. ГОДИНЕ.....	179
ТАБЕЛА 35. БРОЈ И СТРУКТУРА СТУДЕНАТА НА РАЗМЕНИ (ОДЛАЗЕЋИ) ПО ПРОГРАМИМА НА УНС-У У ПЕРИОДУ 2005/06-2010/11*. ГОДИНЕ.....	179
ТАБЕЛА 36. БРОЈ И СТРУКТУРА СТУДЕНАТА НА РАЗМЕНИ (ДОЛАЗЕЋИ) ПО ПРОГРАМИМА НА УНС-У У ПЕРИОДУ 2004/05-2010/11*. ГОДИНЕ.....	183
ТАБЕЛА 37. БРОЈ И СТРУКТУРА СТУДЕНАТА НА РАЗМЕНИ (ОДЛАЗЕЋИ) ПО ПРОГРАМИМА НА УНС-У У ПЕРИОДУ 2004/05-2010/11*. ГОДИНЕ	183
ТАБЕЛА 38. СТРУКТУРА УЧЕШЋА ПОЛАЗНИКА ЛЕТЊЕ ШКОЛЕ ПО ЗЕМЉАМА ИЗ КОЈИХ СУ (У%) У ПЕРИОДУ ОД 2006-2010. ГОДИНЕ	217

ГРАФИКОНИ

Графикон 1. а) СРЕДЊЕ МЕСЕЧНЕ ТЕМПЕРАТУРЕ ВАЗДУХА ЗА РИМСКЕ ШАНЧЕВЕ У ПЕРИОДУ 1981-2010.ГОДИНЕ; б) ПРОСЕЧНЕ ГОДИШЊЕ ТЕМПЕРАТУРЕ ВАЗДУХА И ТРЕНД ЗА СТАНИЦУ РИМСКИ ШАНЧЕВИ ЗА ПЕРИОД 1981-2010. ГОДИНЕ	40
Графикон 2. ПРОСЕЧНЕ ГОДИШЊЕ ВРЕДНОСТИ ИНСОЛАЦИЈЕ ЗА СТАНИЦУ РИМСКИ ШАНЧЕВИ У ПЕРИОДУ 1981-2010. ГОДИНЕ.....	41
Графикон 3. ПРОСЕЧНЕ ГОДИШЊЕ ВРЕДНОСТИ ПАДАВИНА ЗА СТАНИЦУ РИМСКИ ШАНЧЕВИ У ПЕРИОДУ 1981-2010. ГОДИНЕ.....	41
Графикон 4. ЧЕСТИНЕ (А) И БРЗИНЕ (Б) ВЕТРОВА ЗА ПЕРИОД 1981-2010. ГОДИНЕ (СТАНИЦА РИМСКИ ШАНЧЕВИ).....	42
Графикон 5. БРОЈ ДОЛАЗАКА СТРАНИХ И ДОМАЋИХ ТУРИСТА У СРБИЈУ У ПЕРИОДУ 1996-2010. ГОДИНЕ	84
Графикон 6. БРОЈ ОСТВАРЕНИХ НОЋЕЊА СТРАНИХ И ДОМАЋИХ ТУРИСТА У СРБИЈИ У ПЕРИОДУ 1996-2010. ГОДИНЕ	84
Графикон 7. ПРОСЕЧНА ДУЖИНА БОРАВКА ДОМАЋИХ И СТРАНИХ ТУРИСТА У ПЕРИОДУ 1996-2009. ГОДИНЕ (У ДАНИМА).....	85
Графикон 8. БРОЈ ДОЛАЗАКА И БРОЈ ОСТВАРЕНИХ НОЋЕЊА ТУРИСТА У АП ВОЈВОДИНИ ОД 2000. ДО 2009. ГОДИНЕ (У ХИЉАДАМА)	86
Графикон 9. УДЕО ОКРУГА У УКУПНОМ БРОЈУ ТУРИСТИЧКИХ ДОЛАЗАКА АП ВОЈВОДИНЕ 2002. И 2008. ГОДИНЕ.....	87
Графикон 10. БРОЈ ДОЛАЗАКА СТРАНИХ И ДОМАЋИХ ТУРИСТА У НОВОМ САДУ У ПЕРИОДУ 1996-2010. ГОДИНЕ	89
Графикон 11. БРОЈ ОСТВАРЕНИХ НОЋЕЊА СТРАНИХ И ДОМАЋИХ ТУРИСТА У НОВОМ САДУ У ПЕРИОДУ 1996-2010. ГОДИНЕ	89
Графикон 12. ПРОСЕЧНА ДУЖИНА БОРАВКА ДОМАЋИХ И СТРАНИХ ТУРИСТА У НОВОМ САДУ У ПЕРИОДУ 1996-2010. ГОДИНЕ (У ДАНИМА)	90

Графикон 13. Број долазака и остварених ноћења домаћих и страних туриста у Новом Саду за I-VII месеци 2010. године и I-VII 2011. године .	90
Графикон 14. Доласци туриста на месечном нивоу у 2010. години	91
Графикон 15. Остварена ноћења туриста на месечном нивоу у 2010. години	92
Графикон 16. Емитивна подручја из којих су долазили страни туристи у Нови Сад у 2010. години.....	93
Графикон 17. Сезоналност долазака туриста из европским земаља	94
Графикон 18. Кретање броја посетилаца у Сремским Карловцима у периоду од 1997. до 2010. године.....	96
Графикон 19. Структура домаћих и страних посетилаца у општини Сремски Карловци у 2010. години	97
Графикон 20. Структура домаћих посетилаца у општини Сремски Карловци у 2010. години.....	98
Графикон 21. Број долазака туриста у Сремским Карловцима у периоду 2006-2010. године	99
Графикон 22. Број ноћења туриста у Сремским Карловцима у периоду 2006-2010. године	100
Графикон 23. Сезоналност долазака посетилаца по месецима у Сремским Карловица у периоду 2006 – 2010. године	101
Графикон 24. Број страних студената који су завршили одређени ниво студија на УНС-у, од 1981-2010. године /по годинама	160
Графикон 25. Број страних студената , који су завршили одређени ниво студија на УНС-у у периоду 1981-1990. године/по годинама.....	161
Графикон 26. Број страних студената који је завршио одређени ниво студија на УНС-у у периоду 1991-2000. године /по годинама.....	161
Графикон 27. Број страних студената који је завршио одређени ниво студија на УНС-у у периоду 2001-2010. године	162
Графикон 28. Структура факултета са највећим учешћем страних студената који су завршили одређени ниво студија у периоду од 1981-2010. године (у%)	163
Графикон 29. Структура факултета са највећим учешћем страних студената који су завршили одређени ниво студија у периоду од 1981-1990. године (у%)	163
Графикон 30. Структура факултета са највећим учешћем страних студената који су завршили одређени ниво студија у периоду од 1991-2000. године (у%)	164
Графикон 31. Структура факултета са највећим учешћем страних студената који су завршили одређени ниво студија у периоду од 2001-2010. године (у%)	164
Графикон 32. Број страних студената који су завршили одређени ниво студија на Медицинском факултету у периоду 1981-2010. године	168

ГРАФИКОН 33. УЧЕШЋЕ ФАКУЛТЕТА (у%) У УКУПНОМ БРОЈУ СТРАНИХ СТУДЕНАТА УПИСАНИХ НА ПРВУ ГОДИНУ ОДРЕЂЕНОГ НИВОА СТУДИЈА НА УНС-У У ШКОЛСКОЈ 2010/2011. ГОДИНИ	172
ГРАФИКОН 34. СТРУКТУРА ЗЕМАЉА ИЗ КОЈИ СУ СТРАНИ СТУДЕНТИ КОЈИ СУ УПИСАЛИ ПРВУ ГОДИНУ ОДРЕЂЕНОГ НИВОА СТУДИЈА НА УНС-У У ШКОЛСКОЈ 2010/2011. ГОДИНИ (у%)	173
ГРАФИКОН 35. СЕДАМ ЗАМАЉА ИЗ КОЈИХ ЈЕ НАЈВИШЕ УПИСАНИХ СТРАНИХ СТУДЕНАТА НА ПРВУ ГОДИНУ ОДРЕЂЕНОГ НИВОА СТУДИЈА НА УНС-У У ШКОЛСКОЈ 2010/2011. ГОДИНИ	174
ГРАФИКОН 36. ДРЖАВЕ ИЗ КОЈИХ ДОЛАЗЕ СТРАНИ СТУДЕНТИ НА РАЗМЕНУ У ПЕРИОДУ 2005/06-2010/11. ГОДИНЕ (у %)	177
ГРАФИКОН 37. БРОЈ И СТРУКТУРА СТУДЕНАТА НА РАЗМЕНИ (ДОЛАЗЕЋИ) ПО ФАКУЛТЕТИМА УНС-А У ПЕРИОДУ 2005/06-2010/11. ГОДИНЕ	178
ГРАФИКОН 38. БРОЈ И СТРУКТУРА СТУДЕНАТА НА РАЗМЕНИ (ОДЛАЗЕЋИ) ПО ФАКУЛТЕТИМА УНС-А У ПЕРИОДУ 2005/06-2010/11. ГОДИНЕ	178
ГРАФИКОН 39. БРОЈ И СТРУКТУРА СТУДЕНАТА НА РАЗМЕНИ (ДОЛАЗЕЋИ) ПО ПРОГРАМИМА НА УНС-У У ПЕРИОДУ 2005/06-2010/11*. ГОДИНЕ.....	179
ГРАФИКОН 40. БРОЈ И СТРУКТУРА СТУДЕНАТА НА РАЗМЕНИ (ОДЛАЗЕЋИ) ПО ПРОГРАМИМА НА УНС-У У ПЕРИОДУ 2005/06-2010/11*. ГОДИНЕ	180
ГРАФИКОН 41. БРОЈ И СТРУКТУРА СТУДЕНАТА НА РАЗМЕНИ (ДОЛАЗЕЋИ) НА УНС-У ПО ШКОЛСКИМ ГОДИНАМА У ПЕРИОДУ 2005/06-2010/11*. ГОДИНЕ	180
ГРАФИКОН 42. БРОЈ И СТРУКТУРА СТУДЕНАТА НА РАЗМЕНИ (ОДЛАЗЕЋИ) НА УНС-У ПО ШКОЛСКИМ ГОДИНАМА У ПЕРИОДУ 2005/06-2010/11. ГОДИНЕ	181
ГРАФИКОН 43. БРОЈ И СТРУКТУРА ЗЕМАЉА ИЗ КОЈИ СУ СТРАНИ СТУДЕНТИ НА РАЗМЕНИ (ДОЛАЗЕЋИ) НА ПМФ-У У ШКОЛСКОЈ 2009/2010. ГОДИНИ	181
ГРАФИКОН 44. БРОЈ И СТРУКТУРА ЗЕМАЉА У КОЈЕ СУ ОДЛАЗИЛИ СТУДЕНТИ НА РАЗМЕНИ (ОДЛАЗЕЋИ) СА ПМФ-У У ШКОЛСКОЈ 2009/2010. ГОДИНИ	182
ГРАФИКОН 45. БРОЈ И СТРУКТУРА СТУДЕНАТА НА РАЗМЕНИ ПО ПРОГРАМИ ПРЕКО КОЈИХ СЕ ВРШИЛА РАЗМЕНА СТУДЕНАТА НА ПМФ-У У ШКОЛСКОЈ 2009/2010. ГОДИНИ	182
ГРАФИКОН 46. ПОЛНА СТРУКТУРА ИСПИТАНИКА У %, СТРАНИ СТУДЕНТИ НА УНС-У	186
ГРАФИКОН 47. ЕМИТИВНА СТРУКТУРА ИСПИТАНИКА У %, СТРАНИ СТУДЕНТИ НА УНС-У	187
ГРАФИКОН 48. СТРУКТУРА ИСПИТАНИКА ПО ФАКУЛТЕТИМА У %, СТРАНИ СТУДЕНТИ НА УНС-У	187
ГРАФИКОН 49. СТРУКТУРА ИСПИТАНИКА, ПРЕМА НИВОУ СТУДИЈА У %, СТРАНИ СТУДЕНТИ НА УНС-У	188
ГРАФИКОН 50. СТРУКТУРА ИСПИТАНИКА ПРЕМА ВРЕМЕНУ ЗАДРЖАВАЊА НА СТУДИЈАМА У %, СТРАНИ СТУДЕНТИ НА УНС-У	188
ГРАФИКОН 51. СТРУКТУРА ИСПИТАНИКА ПРЕМА НИВОУ ЗНАЊА СРПСКОГ ЈЕЗИКА У %, СТРАНИ СТУДЕНТИ НА УНС-У.....	189

Графикон 52. Задовољство испитаника организацијом наставе, техничким средствима и ставом професора према њима у %, страни студенти на УНС-у	190
Графикон 53. Мишљење испитаника о заступљености практичне наставе у програмима по којима студирају у %, страни студенти на УНС-у	190
Графикон 54. Мишљење испитаника о квалитету програма студија које похађају у %, страни студенти на УНС-у	191
Графикон 55. Мишљење испитаника о квалитету смештаја, исхране и превоза који користе у Новом Саду, страни студенти на УНС-у	192
Графикон 56. Структура испитаника по начину финансирања студија на УНС-у у %, страни студенти на УНС-у	192
Графикон 57. Структура испитаника по одговору на питање да ли је факултет организовао путовање и обилазак Новог Сада и околине у %, страни студенти на УНС-у	193
Графикон 58. Структура одговора испитаника о местима, која су највише посећивали у Новом Саду у %, страни студенти на УНС-у	193
Графикон 59. Структура одговора испитаника о најчешћем начину провођења слободног времена у %, страни студенати на УНС-у	194
Графикон 60. Одговор испитаника, да ли се у Новом Саду осећају усамљено у %, страни студенти на УНС-у	195
Графикон 61. Структура одговора испитаника о односу домаћих колега према њима у %, страни студенти на УНС-у	195
Графикон 62. Структура одговора испитаника о позитивним искуствима током боравка у Новом Саду у %, страни студенти на УНС-у	196
Графикон 63. Структура одговора испитаника о негативним искуствима током боравка у Новом Саду у %, страни студенти на УНС-у	197
Графикон 64. Структура одговора испитаника о предлозима за побољшање квалитета студија на УНС-у у %, страни студенти на УНС-у	198
Графикон 65. Структура броја полазника Летње школе у периоду од 2006 – 2010. године/по годинама	216
Графикон 66. Структура учешћа младих из локалне заједнице и Србије у раду кампа за период 2006-2010. године	216
Графикон 67. Структура броја полазника Летње школе у периоду од 2006 – 2010. године/по земљама	217
Графикон 68. Учешће полазника летње школе по континентима (у%) у периоду 2006-2010. године	218
Графикон 69. Земља из које долазе учесници	220
Графикон 70. Мотив доласка у летњу школу	222
Графикон 71. Мотив доласка у летњу школу	223
Графикон 72. Мотив доласка у летњу школу	223
Графикон 73. Шта се највише учесницима допало у летњој школи	224
Графикон 74. Шта се највише учесницима допало у летњој школи	224

Графикон 75. Шта се највише учесницима допало у летњој школи и која предавања	225
Графикон 76. Шта се највише учесницима допало у летњој школи	225
Графикон 77. Омиљена предавања и омиљени наставник	225
Графикон 78. Шта се посетиоцима највише допало у Сремским Карловцима	226
Графикон 79. Шта се посетиоцима највише допало у Сремским Карловцима	226
Графикон 80. Који су се излети највише допали посетиоцима	227
Графикон 81. Који су се излети највише допали посетиоцима	227
Графикон 82. Који су се излети највише допали посетиоцима	228
Графикон 82. Највећа интересовања за следећу летњу школу	228
Графикон 84. Највећа интересовања за следећу летњу школу	229
Графикон 85. Највећа интересовања за следећу летњу школу	229
Графикон 86. Предлози за побољшање летње школе	229
Графикон 87. Интересантност летње школе	230
Графикон 88. Едукативна путовања	230
Графикон 89. Најлепши доживљај	231
Графикон 90. Поруча за крај	231
Графикон 91. Полна структура испитаника у %, посетиоци музеја и галерија	243
Графикон 92. Старосна структура испитаника у %, посетиоци музеја и галерија	244
Графикон 93. Структура испитаника по степену образовања у %, посетиоци музеја и галерија	244
Графикон 94. Одговори испитаника са ким су дошли у посету у %, посетиоци музеја и галерија	245
Графикон 95. Одговори испитаника како су дошли у посету у %, посетиоци музеја и галерија	245
Графикон 96. Одговори испитаника о присуству вође групе посети у %, посетиоци музеја и галерија	246
Графикон 97. Одговори испитаника о утицају бројности групена излагање интерпретатора о поставци у %, посетиоци музеја и галерија	247
Графикон 98. Оцене испитаника о садржају поставке у %, посетиоци музеја и галерија	247
Графикон 99. Оцене испитаника о квалитету поставке у %, посетиоци музеја и галерија	248
Графикон 100. Оцене испитаника о техничкој опремљености поставке у %, посетиоци музеја и галерија	248
Графикон 101. Оцене испитаника о излагању интерпретатора поставке у %, посетиоци музеја и галерија	249

Графикон 102. Оцене испитаника о амбијенту простора поставке у %, посетиоци музеја и галерија	249
Графикон 103. Оцене испитаника о организацији поставке у %, посетиоци музеја и галерија	250
Графикон 104. Одговор испитаника да ли је техничка опремљеност омогућавала одговоре на питања у %, посетиоци музеја и галерија	250
Графикон 105. Одговор испитаника колико су едуковани о поставци након посете у %, посетиоци музеја и галерија.....	251
Графикон 106. Одговор испитаника на који начин се може повећати мотивисаност посетилаца у %.....	252
Графикон 107. Полна структура испитаника у %, посетиоци галерије ..	253
Графикон 108. Старосна структура испитаника у %, посетиоци галерије	254
Графикон 109. Структура испитаника по занимању у %, посетиоци галерије.....	254
Графикон 110. Структура испитаника по степену образовања. у %, посетиоци галерије	255
Графикон 111. Структура испитаника по месту становања, у %, посетиоци галерије	255
Графикон 112. Одговор испитаника да ли су до сада посетили неку галерију у Градићу у %, посетиоци галерије	256
Графикон 113. Одговор испитаника с ким су дошли на изложбу у %, посетиоци галерије	256
Графикон 114. Одговор испитаника којим поводом су дошли на изложбу у %, посетиоци галерије	257
Графикон 115. Одговор испитаника око укључивања деце у ове програме у %, посетиоци галерије	257
Графикон 116. Одговор испитаника о начину едукације деце кроз игру у %, посетиоци галерије	258
Графикон 117. Одговор испитаника на који начин деца подстичу своју машту и креативност у %, посетиоци галерије	258
Графикон 118. Одговор испитаника да ли би увођење анимације повећало посећеност галерија и музеја у %, посетиоци галерије	259
Графикон 119. Одговор испитаника о повећању туристичких потенцијала Градића, путем програма за младе у %, посетиоци галерије	259

СЛИКЕ

Слика 1. Дунавски кеј у Новом Саду	42
Слика 2. Петроварадинска тврђава	44
Слика 3. Новосадска синагога	46
Слика 4. ЕХИТ фестивал 2011.	49

Слика 5. Некадашњи изглед Трга Бранка Радичевића у Сремским Карловцима	51
Слика 6. Патријашки двор у Сремским Карловцима.....	52
Слика 7. Саборна црква у Сремским Карловцима	53
Слика 8. Иконостас у Саборној цркви у Сремским Карловцима	54
Слика 9. Црква св. Троице и црква св. Николе	55
Слика 10. Карловачка гимназија	55
Слика 11. Чесма четири лава.....	56
Слика 12. Капела мира	58
Слика 13. Војвођански музеј у Новом Саду	60
Слика 14. Галерија Матице српске.....	60
Слика 15. Универзитетски кампус	61
Слика 16. Студентски дом „Слободан Бајић”.....	68
Слика 17. Студентски дом “Вељко Влаховић”	69
Слика 18. Студентски дом „Проф. Живојин Ћулум”	69
Слика 19. Студентски дом „Цар Лазар”.....	70
Слика 20. Студентски дом „Клара Фејеш”	70
Слика 21. Студентски дом “Никола Тесла ”	71
Слика 22. Студентски ресторан бр. 1.	72
Слика 23. Студентски ресторан бр. 3	72
Слика 24. Студентски ресторан бр. 4.....	73
Слика 25. Лого међународног едукационог пројекта ERASMUS MUNDUS	138
Слика 26. Андревље –ЦЕПТОР,	203
Слика 27. Креативна ликовна радионица на Тргу Б. Радичевића	213
Слика 28. Креативна радионица „Упознајмо обичаје“.....	213
Слика 29. Бранков гроб на Стражилову.....	214
Слика 30. Обилазак Петоварадинске тврђаве	215
Слика 31. Завршна представа полазника Летње школе-анимација о животу Николе Тесле.....	219

БИОГРАФИЈА

Рођен је 22. јуна 1951. године у Дољанима, Бихаћ, БиХ, СФРЈ. У Новом Саду похађао је и завршио Основну школу „Доситеј Обрадовић”, Гимназију „Јован Јовановић-Змај” и Технолошки факултет.

Након завршетка факултета 1976. године, одслуженог војног рока и волонтерског рада на факултету, 1978. године запослио се као асистент у научном раду на Природно-математичком факултету у Новом Саду, а потом је радио у ИГМ „Фрушка гора” у Петроварадину.

У Покрајнским органима управе, од 1980. године, ради као саветник и помоћник секретара у Секретеријату за привреду, трговину и туризам, а вршио је и дужност директора Фонда за развој АП Војводине.

Функцију председника Скупштине општине Сремских Карловаца и Извршног одбора обављао је у два мандата, од 1992. до 2000. године. У том периоду покренуо је и реализовао низ пројеката на обнови културно-историјског наслеђа Сремских Карловаца, изградњи инфраструктуре и подстицају развоја туризма.

Од 2001. године поново ради у привреди, као директор предузећа „Угоопрема – НС” и „Wellness-ing” Нови Сад, чије су основне делатности, менаџмент, инжењеринг изградња и опремање објеката, са посебним акцентом на објекте туристичке привреде.

У рад туристичке привреде Сремских Карловаца, Војводине и Србије активно је укључен од 1992. године. У том периоду до 2001. године, био је члан Управног одбора Туристичке организације Србије, члан Савета за туризам Извршног већа Војводине и Председник Управног одбора Туристичке организације Сремских Карловаца, као и члан Одбора за туризам и угоститељство Привредне Коморе Војводине.

У периоду од 1985. до 1987. године, похађао је и завршио наставу на постдипломским студијама из области маркетинга на Економском факултету у Суботици. Специјалистички рад под називом: „Туристички потенцијали општине Сремски Карловци” одбранио је 2000. године на Департману за географију, туризам и хотелијерство, Природно-математичког факултета у Новом Саду. Године 2001. и 2002. године похађао је и завршио Студије предузетничког оспособљавања под покровитељством Пакта за стабилност Југоисточне Европе у организацији Геа Колеца из Љубљане и Института економских наука из Београда. Студије су реализоване у Љубљани и Београду, са студијским боравцима у Италији и Аустрији, чиме је стекао назив консултанта предузетништва. Магистарски рад под називом „Упоредна анализа искоришћености услова и фактора развоја културног туризма Сремских Карловаца и Сент Андреје”, одбранио је 2007. године на Департману за географију, туризам и хотелијерство, Природно-математичког факултета у Новом Саду.

Учествовао је у раду и руководио низом пројеката из области привреде, туризма и предузетништва, аутор је и коаутор више стручних и научних радова из наведених области, стручни је сарадник Института економских наука и републичког Завода за развој из Београда.

Оснивач је и предсеник Креативног Клуба „Едуко”, удружења грађана из Сремских Карловаца, чија је основна програмска делатност реализација едукативних и образовних пројеката, као и посредовање у културном и едукационом туризму.

Аутор је предавач на Високој школи за менаџмент и пословне комуникације у Сремским Карловцима, на студијским програмима туризам, угоститељство и предузетништво.

Нови Сад 22.11.2011.године

Миладин Ј. Калинић

**Универзитет у Новом Саду
Природно-математички факултет**

Кључна документацијска информација

Редни број, РБР:	
Индентификациони број, ИБР:	
Тип документације, ТД:	Монографска документација
Тип записа, ТЗ:	Текстуални штампани материјал
Врста рада, ВР:	Докторска дисертација
Аутор, АУ:	мр Миладин Ј. Калинић
Ментор, МН:	ванред. проф. др Анђелија Ивков Цигурски
Назив рада, НР:	Едукациони туризам у гравитационој зони Новог Сада, стање и могућности развоја
Језик публикације, ЈП:	Српски
Језик извода, ЈИ:	Српски
Земља публикација, ЗП:	Република Србија
Уже географско подручје, УГП:	Војводина
Година, ГО:	2011.
Издавач, ИЗ:	Ауторски репринт
Место и адреса, МА:	21000 Нови Сад, Трг Доситеја Обрадовића 3
Физички опис, рада, ФО (поглавља/страна/цитата/табела/графика/схема/слика/прилога):	18/325/132/38/119/4/31/9
Научна област, НО:	Туризам
Научна дисциплина, НД:	Менаџмент у туризму
Предметна одредница/Кључне речи, ПО:	туризам, едукациони туризам, гравитациона зона, перспективе развоја, тржишни сегменти, универзитетски кампус, студенти, Нови Сад, Сремски Карловци, Фрушку гора
УДК:	
Чува се, ЧУ:	У библиотеци Департамента за географију, туризам и хотелијерство, Природно-математички факултет Нови Сад, Трг Доситеја Обрадовића 3, 21000 Нови Сад
Важне напомене, ВН:	Нема
Извод, ИЗ:	Предмет ове докторске дисертације је едукациони туризам у гравитационој зони Новог Сада, сагледавање стања и могућности развоја. Циљ тезе је истраживање едукационог туризма и обезбеђивање научних сазнања о стању едукационог туризма на основу којих се могу предузимати одређене друштвене мере у области даљег развоја овог вида туризма. У току израде тезе извршена су обимна истраживања пре свега на Универзитету у Новом Саду, као најзначајнијем субјекту едукационог туризма, затим у установама културе Новог Сада и Сремских Карловаца, туристичким организацијама и другим асоцијацијама и удружењима, државним органима и другим субјектима едукационог туризма, којима су потврђене постављене хипотезе. Сматра се да су резултати истраживања потврдили постављену основну хипотезу да је едукациони туризам у Новом Саду и његовој гравитационој зони недовољно развијен с обзиром на могућности. Истакнута је посебно важна улога Универзитета у Новом Саду, као најзначајнијег субјекта едукационог туризма, који својим квалитетним атрибутима може значајно допринети даљем развоју едукационог туризма на посматраној дестинацији. Део гравитационе зоне Новог Сада, а посебно Сремски Карловци са подунавским делом Фрушке горе представљају значајну основу за развој одређених облика едукационог туризма, као што су едукативно-образовни кампови, а кроз форму неформалног образовања пре свега школске и студентске популације. У раду су дати теоријски и бројни истраживачки аргументи, који потврђују изнете ставове аутора.
Датум прихватања теме, ДП:	02.07.2009. године
Датум одбране, ДО:	
Чланови комисије, КО:	
Председник:	др Јован Ромелић, редовни професор Природно-математичког факултета у Новом Саду
Члан:	др Добрица Јовичић, ванредни професор Географског факултета у Београду
Члан:	др Милка Бубало Живковић, доцент Природно-математичког факултета у Новом Саду
Члан:	др Владимир Стојановић, ванредни професор Природно-математичког факултета у Новом Саду
Члан, ментор:	др Анђелија Ивков Цигурски, ванредни професор Природно-математичког факултета у Новом Саду

University of Novi Sad
Faculty of Natural Sciences and Mathematics

Key worlds documentacion

Accession number, AN:	
Indentification number, IN:	
Documentation type, DT:	Monographic publication
Type of record, TR:	Textual printed article
Contents code, CC:	Ph. D. thesis
Authr, AU:	MSci Miladin J. Kalinić
Mentor, MN:	PhD Andjelija Ivkov Džigurski
Title, TI:	Educational tourism at gravitation zone of Novi Sad, condition and prospects of development
Language of text, LT:	Serbian
Language of abstract, LA:	Serbian
Country of publication, CP:	Republic of Serbia
Locality of publication, LP:	Vojvodina
Publication year, PY:	2011.
Publisher, PB:	Authors's reprint
Publication place, PP:	21000 Novi Sad, Trg Dositeja Obradovića 3
Physical description, FD: (capters/pages/quations/tables/ graphics/shemas/pictures/ apendixes):	18/325/132/38/119/4/31/9
Scientific field, SF:	Tourism
Scientific discipline, SD:	Tourism management
Subject/Keywords, S/KW:	tourism, educational tourism, gravitation area, Marget segment, university campus, Novi Sad, Sremski Karlovci, Fruška gora
UC:	
Holding data, HD:	Library of Department of Geography, Tourism and Hotel Management, Faculty of Science Trg Dositeja Obradovića 3, 21000 Novi Sad
Note, N:	None
Abstract, AB	<p>The researched area of this thesis is educational tourism in gravitation area of Novi Sad, it's current situation and development possibilities. Objective of the thesis is providing scientific facts about current situation in educational tourism that can serve as a data base for actions benefiting further development of this form of tourism. Extensive research has been conducted at University of Novi Sad as the most important factor in educational tourism, as well as at cultural institutions in Novi Sad and Sremski Karlovci. Also, research has been done at number of tourist organizations, associations, government bodies and non governmental organizations who are regarded as key factors in educational tourism, in order to confirm hypothesis. Results of research confirmed the hypothesis that educational tourism in Novi Sad and it's gravitational area is underdeveloped, bearing in mind it's potential. The key role of University of Novi Sad as development factor has been determined. With it's quality attributes it can contribute significantly to educational tourism development at the given destination. Sremski Karlovci and riparian area of the Danube as part of Novi Sad gravitation area, represent significant base for developing certain forms of educational tourism, such as educational camps as a form of informal education for student population. In the thesis number of theoretical and empirical facts are presented that confirm the hypothesis.</p>
Accepted by the Scientific Board on, ASB:	02.07.2009.
Defended on, DE:	
Defended Board, DB: President:	PhD Jovan Romelić, full time professor at the Faculty of Natural Sciences and Mathematics, Novi Sad
Member:	PhD Dobrica Jovičić, associate professor at Faculty of Geography, Belgrade
Member:	PhD Milka Bubalo Živković, associate professor at the Faculty of Natural Sciences and Mathematics, Novi Sad
Member:	PhD Vladimir Stojanović, extraordinary professor at the Faculty of Natural Sciences and Mathematics, Novi Sad
Member, Mentor:	PhD Andelija Ivkov Džigurski, extraordinary professor at Faculty of Natural Sciences and Mathematics, Novi Sad